

لەسەر بێت
سەلامی خۆی
یوسف
پێغەمبەر

وێک پێشەنگیک بۆ موسلمانان

ناوی کتیب: یوسف پیغمبەر (سهلامی خودای لهسه ر بیت)

نووسینی: پرۆفیسۆر دکتۆر عەلی قەرەداغی

دیزاینی ناوهوهو بهرگ: شیرکۆ خانزادی

تایپست: ئەیمەن ئەمین، زمانکۆ سابیر

چاپ: یهکه م ۲۰۱۹

چاپخانه:

ژماره‌ی سپاردن: ژماره ۲۱۲ ی سالی ۲۰۱۹ ی وهزاره‌تی رۆشنییری حکومه‌تی هه‌ریمی کوردستانی پێدراوه

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

له رينمايه كاني قورئان:

• قال تعالى: ﴿نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ مِمَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ وَإِن كُنتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الْغَافِلِينَ﴾ يوسف : ٣.

• قال تعالى: ﴿لَقَدْ كَانَ فِي قَصصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُولِي الْأَلْبَابِ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَى وَلَكِن تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ يوسف : ١١١.

• قال تعالى: ﴿عَسَى اللَّهُ أَن يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُمْ مِنْهُمْ مَوَدَّةً وَاللَّهُ قَدِيرٌ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ (٧) لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ (٨) إِنَّمَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلَىٰ إِخْرَاجِكُمْ أَنْ تَوَلَّوهُمْ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾ (الممتحة : ٧ - ٩)

له رينمايه كاني بيغه مبهه:

• قال رسول الله ﷺ: «إن الكريم ابن الكريم ابن الكريم يوسف بن يعقوب بن إسحاق بن إبراهيم».

• وقال ﷺ: «ولو لبثت في السجن ما لبث يوسف، ثم جاءني الرسول أجبته»^(١)

(١) الجزء الأول، أي: إلى «إبراهيم»، رواه البخاري في «صحيحه»، الحديث رقم (٣٣٨٢، ٢٢٩٠، ٤٦٨٨)، ورواه كله الترمذي الحديث (٣١١٦)، وصححه ابن العربي في «عارضة الأحوذ» (٢١٣/٦).

پیشەری

بە پینووسی گەورە زانای مەقاسیدی سەرۆکی یەکیتی جیهانی زانایانی مسوڵمان
دکتۆر ئەحمەد رەیسونی

لە بەرھەمی خۆیندەووی ئەم ھاوینەم، کتییەک بوو لە شاری ئیستەنبول خۆیندەووە،
دواتریش لە شاری رییات چاوم پێداخشاندەووە، ئەو کتیبەش کتیبی (یوسف وەك پینشەنگێك
بۆ مسوڵمانان) لە نووسینی زاناو فەقیھ و بانگخواز و موجتەھیدی گەورە، جەنابی دکتۆر
عەلی قەرەداغی، ئەمینداری گشتی یەکیتی جیهانی زانایانی مسوڵمان بوو.

ئەم کتیبە بەھاو گرنگی تایبەتی خۆی ھەیە، بەچاوپۆشی لە پلە و پینگی نووسەرەکی،
پینگومان جینەجەیی نووسەر و کەسیتی بەناوبانگەکی لەسەر کتیبەکە؛ شتیکی حاشاھەنەگرە.
نووسەر - خودا بپارێزێت - خاوەنی ژیان و رابردوویەکی پڕ و لیوانلیوھە لە کاری
گەورە و شاکار و دەستکەوتی ناوازە، بەلام ئەووی بۆ من گرنگە و دەبیت قسە
لەسەر بکەم کەسیتی نووسەر و سیفات و تایبەتییەکانی، بەپێزانی یەکیکە لەو زانا
گەورانە یان تەنھا کەسێکە کە زۆرتین ئاگاداری و ھاوبەشی ھەیە لەسەر کاروباری
مسوڵمانان و خەم و ھیواکانیان، بە پانی و درێژی ئاگاداری ھەوآل و رووداوەکانیانە،
بەھاوبەشییکردن و خۆیندەووە و بەدواداچوون، بەتایبەت ژیان و بارودۆخی مسوڵمانان لە
رۆژئاوادا، چەندینجار گەشتیکردووە بۆلایان و ھاوونەتە سەردانی، چەند گۆیی گرتووە
لە خەم و ناسۆرەکانیان و چەند قسەیی خیری بۆ کردوون، چەندین جار بانگھێشتکراوە و
وہلامیداونەتەووە، چەندین پرساریان کردووە و وەلامی داونەتەووە، چەندین بابەت و
لیکۆلینەووە فەتوای بۆ نووسیون، چەندین وتار و ئامۆژگاری و کۆری بۆ گرتوون.
ئەم ئاگابوون و بەشدارییە راستەوخۆ و مەیدانییە، سەنگ و بەھایەکی زیاتری داوە
بەم کتیبە، چون سەنگ و بەھای زۆرتی ناداتی، کە نووسەرەکی جیگری سەرۆکی
ئەنجومەنی ئەوروپیە بۆ فەتوای لیکۆلینەووە.

له باره‌ی خودی کتێبه‌که‌وه:

یه‌که‌م: بابه‌تێکی به‌رجه‌سته‌یه‌ له مامه‌له‌ی نوێ و زیندوو له‌گه‌ڵ قورئانی پیرۆز و دیوه‌ شاراوه‌کانی، داستانی گه‌وره‌مان یوسف (علیه‌ السلام) پێش چوارده‌ سه‌ده‌ له قورئاندا هاتوو، رووداو‌ه‌که‌ش له خودی خۆیدا نزیکه‌ی سی سه‌ده‌ ده‌بێت روویداوه، به‌لام له‌گه‌ڵ ئەوه‌شدا نووسه‌ر کردویه‌تی‌ه سه‌رچاوه‌یه‌کی زیندوو‌ی سه‌رده‌میانه، وه‌لامی ئەو پرسیار و کیشه‌ و گرفتانه‌ی پێده‌داته‌وه‌ که مسوڵمان و نامسوڵمان له ئەم‌پۆدا پێوه‌ی سه‌رقالن.

دووهم: نموونه‌یه‌کی با‌لیه‌ له چۆن‌بیتی مامه‌له‌کردن له‌گه‌ڵ داستانه‌ قورئانییه‌کاندا، مامه‌له‌ی شاره‌زایه‌کی ورد و به‌ئاگایه‌، خه‌ریکه‌ بو‌تریت هیچ رووداو‌یک؛ ده‌سته‌واژه‌یه‌ک یان ئاماژه‌یه‌ک نیه‌ به‌سه‌ریدا تپه‌رپی‌ت، زۆر به‌جوانی ته‌وزیفی کردوو و مانا و مه‌به‌ستی جوانی لێ هه‌له‌ینجاوه، به‌شیوه‌یه‌ک جی‌گای سوود بێت بو‌خه‌لك و ری‌گا رو‌شنکه‌ره‌وه‌ بێت بۆیان ﴿وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالَمُونَ﴾ العنكبوت: ٤٣، ده‌کریت ب‌لێن نووسه‌ر به‌پریتمی نووسینی ئەم کتێبه‌ی بناغه‌ی فیه‌قی داستانه‌ قورئانییه‌کانی دا‌رشتوو. سی‌یه‌م: ئەم کتێبه‌ به‌هه‌موو به‌شه‌کانییه‌وه‌ شیوه‌ی ئیجتیه‌ادی فیه‌قی سه‌رده‌میانه‌ی نیشانداه‌، کۆکه‌ره‌وه‌یه‌ له نیوان پێویستییه‌کانی سه‌رده‌م و داخو‌ازییه‌کانی شه‌ر‌عدا، چونکه‌ پێویستییه‌کانی سه‌رده‌می نادیده‌ نه‌گرتوو، هه‌روه‌ک داخو‌ازییه‌کانی شه‌ریعه‌تیشی په‌کنه‌خستوو، له نیوان هه‌ردووکیاندا هیچ دژبه‌یه‌که‌بون و ناته‌بایه‌ک نه‌هاتوو ته‌بوون. چواره‌م: ده‌لاقه‌یه‌کی نو‌ییه‌ له ئاماژه‌ و چه‌مکه‌کاندا که به‌ (فیه‌قی که‌مینه‌کان) ناوزه‌دی‌کردوو، ئەمه‌یش فیه‌قی‌که‌ خزمه‌تی گه‌وره‌ ده‌کات به‌ مسوڵمانان له روژئاوادا، هۆشیاری و ئا‌کار و دینداری و په‌یوه‌ندیان ده‌باته‌پیشه‌وه‌.

خوای گه‌وره‌ پاداشتی خیری نووسه‌ر بداته‌وه‌ و بیکاته‌ جی‌گای سوود و که‌لك و لێی قبول‌بکات، ئامین..

پيشړكى ودرگير

ئهم كښېهې له بهر ده ستدايه؛ له چوار به ش پښكها تووه، به شى يه كه م باس له كومه لښك په نندو ناموژگارى و نه حكام و خالى به هيز و جوان ده كات، له م به شه دا دكتور هر له سهره تاوه ده چپته ناو يه كيك له چيروكه به هيز و به پيز و جوانه كانى قورئان كه خواى گه وره به (باشترين چيروك) ناوى ده بات، حكمه تى گه وره ي تيدايه كه خواى گه وره ئهم چيروكه به نه مرى ده هيلپته وه و له قورئاندا باسیده كات و سوره تيكى گه وره ي قورئانيش به ناوى (يوسف - سه لامي خواى له سهر بيت) ناوده نيت.

دكتور له سهره تاوه به پښاسه يه كى كورت ده چپته ناو چيروكه كه و پاشان ئامانجى چيروكه كه دياريده كات له چنډ خالپكدا، ده توانين ئهم ئامانجان به كينه وان هيك كه ده كريت مسولمان له هم مو سهرده ميكد كاه لك و سدى خوى لى ببينيت، ئهم چيروكه پيوستى به وه هه يه زور به وردى بخويزنپته وه، چونكه له ههر خویندنه وه يه كدا ده توانيت كومه لښك ديدو بوچوونى نوښى ليده ربه نيت كه خزمه ت به چاره سهرى قهيرانه كانى ئيستا بكات، نه گهر سه رنج له ههر ئايه تيكى ئهم سوره ته بدهيت؛ ده ببينيت كورت و پوخت و پر مانايه، له سياقى چيروكه كه دا هه سته كه يت كومه لگه يه ك بوونى هه يه، به هم مو پښكها ته كانيه وه، له ده سه لاتدارو هاوالاتى و هه ژار و نه دار و ده وله مند و جه لاد و زيندانى و جوتيار و كاسبكار و گروهى ده سه لاتدار له كوشكدا، له هه مانكاتدا قهيرانه كانى ئهو كومه لگايه به گشتى ده خاته پروو كه خوى ده ببينپته وه له قهيرانى ئابورى، كومه لايه تى، دارمانى كومه لگه له پرووى نه خلاقه وه، دابه شبوونى كومه لگه به سهر هه ژاران له لايه ك و ده وله مند و ده سه لاتداران له لايه كى تره وه، له بهر نه وه كاتيك قورئان ئهم چيروكه باسده كات و به باشترين چيروك ناويده بات، كه واته شايانى نه وه يه له م سهرده مه دا هه لوه سته ي له سهر بكه يت و جاريكى تر بوى بگه رپيته وه، چونكه ئامانجى گه وره له م سوره ته دا بو ئيمه بزواندى عه قل و وردبينييه، وه ك ده فهرمويت (لعلم تعقلون)، واته مامه لى عه قلانى له گه ل ئايه ته كاندا؛ بوئه وه ي ئيوه ش بگه نه هه مان ئامانج.

له لايه كى تريشه وه ئهم چيروكه گرنگيه كى گه وره ي هه يه بو كه ساتيك كه پسپورن له بواريكى زانسته مروبييه كان، به تاييه تيش ئابورى و دهروزانى و كومه لئاسى و سياسى و ياسايى، چونكه نه گهر ئه مانه كه هه لگرى بواريكى پسپورين له ئهم سهرده مه دا له روانگه ي نه و زانسته ي شاره زاييان هه يه تيايدا، بگه رپينه وه بو خویندنه وه ي چيروكه كه و قوناخ به قوناخ له گه ليدا برؤن، نه وان تيده گن

که دواجار یوسف (سهلامی خوامی لهسهر بیت) چۆن وهك پهيامبهر و وهك سهركردهیه کی کاریزما و دانا و پسپۆرینکی ئابوری و دهرونزانی و شهرعزان، چۆن توانی ئەو کۆمه‌لگه‌ی میسر له دواکه‌وتوویی و نه‌زانی و سته‌مکاری و دارماو له‌رووی ره‌وشت و په‌یوه‌ندییه کۆمه‌لایه‌تییه‌کان بکات به کۆمه‌لگه‌یه‌کی ئارام و ده‌سه‌لاتیکی سیاسی تیادابه‌رجه‌سته بکات که هه‌وونه بیت بۆ په‌کسانی و دادپه‌روه‌ری و خۆشه‌ویستی و ریز و پاراستنی مافه‌کانی مرۆف، له‌لایه‌کی تره‌وه له رۆژگاری ئەم‌رۆدا و به‌تایبه‌تیش له وڵاته ئیسلامیه‌کاندا گه‌وره‌ترین له‌مپه‌ر له به‌رده‌م گه‌شه‌پیدان و پیشکه‌وتن و خۆشگوزه‌رانی گه‌لاندا، بوونی گه‌نده‌لی و سته‌مکاری سیاسییه، به‌لام ئەگه‌ر سه‌یری سیاقی چیرۆکه‌که بکه‌ینل تیده‌گه‌ین که یوسف پیغمبهر چۆن توانی به پلانتیک که له‌لایه‌ک وهك ئەرکیکی پیغمبهرانه کاری له‌سهر په‌روه‌رده‌ی کۆمه‌لگه‌ ده‌کرد له‌ بوا‌ری ئە‌خلاق و نه‌فس و ده‌روون بۆ‌ئه‌وه‌ی له‌ ناوه‌ده‌دا تاکیکی به‌هێز دروستبکات، پاشانیش به‌پلانی ستراتیجی و به‌عه‌قلیکی کارامه‌وه‌ کاریده‌کرد له‌سهر چاکسازی له‌ سیستمی سیاسی و ئابوری و کۆمه‌لایه‌تی.

دکتۆر له‌ روانگه‌ی ئەم کتیبه‌وه توانیوه‌تی خۆیندنه‌وه‌یه‌کی تازه بۆ رۆلی پیغمبهرانه له‌لایه‌ک و رۆلی یوسف وهك سه‌رکرده و پیشه‌وايه‌کی سیاسی و ئابوری و کۆمه‌لایه‌تی بکات.

توانیوه‌تی جاریکی تر به‌ خۆیندنه‌وه‌یه‌کی تازه؛ یوسف به‌یئیته‌وه‌ ناومان، جاریک وهك کاراکته‌ریکی به‌هێز و وهك پیشه‌نگیک بۆ کۆمه‌لگه‌ دواکه‌وتووه‌کانی مسو‌لمانان، له‌لایه‌کی تره‌وه وهك پیشه‌نگ بۆ کۆمه‌لگه‌ رۆژئاوايه‌کان، چونکه ئەو بارودۆخه‌ی یوسف له‌ کۆشکی پاشایه‌تی هه‌ییوو له‌ میسر، هاوشیوه‌ی ئەو دۆخه‌یه که ئیستا مسو‌لمانان له‌ رۆژئاوا هه‌یانه، به‌تایبه‌تیش له‌ رووه کۆمه‌لایه‌تییه‌که‌وه روبه‌رپه‌بوونه‌وه له‌گه‌ل کولتوری رۆژئاوا ده‌باره‌ی ئافره‌ت و خیزان و په‌روه‌رده.

یوسف پیغمبهر ژيانی له‌گه‌ل کۆمه‌لگه‌یه‌دا برده‌سهر که له‌رووی کلتور و ئایینه‌وه له‌خۆی جیاوازیبوون، به‌لام نه‌ به‌ره‌ورپویان بووه‌وه نه‌ توندوتیژی به‌کارهینا نه‌ خۆشی په‌راویزخست، به‌لکو به‌شیوه‌یه‌کی ئیجابی تیکه‌لا‌بوو، بوونی خۆی سه‌لماند و دواجاریش توانی خۆی بکاته رابه‌ر و سه‌رکرده‌یان، چونکه دواجار بۆیانده‌رکه‌وت ئەو له‌گه‌ل دروشمه‌کانیدا راستگۆبوو، له‌پیناو به‌رژه‌وه‌ندی گشتیدا کاریده‌کرد و خزمه‌تکردنی مرۆف به‌ هه‌موو پیکهاته‌کانیه‌وه له‌ ئامانجه به‌رز و بالاکانی بوو. ئەم کتیبه‌یه‌که‌ له‌وه‌ کتیبه‌ گ‌رنگ و به‌پیزانه‌ی ده‌توانیت بیته رابه‌رو رۆشنایه‌ک بۆ شه‌رزه‌یان و پسپۆران له‌ بواره جیاوازه‌کان، بۆ ئەوه‌ی بتوانن مامه‌له‌یه‌کی نوێ له‌گه‌ل چیرۆک و ده‌قه قورتانییه‌کاندا بکه‌ن، به‌خۆیندنه‌وه‌یه‌کی تازه و به‌پێی واقیعی نوێ له‌ ژياندا به‌رجه‌سته‌ی بکه‌ن.

پیشہ کی نووسر

سوپاس بُو ٿو ۽ خویہی کہ ٿم قورٿانی ناردووہ بُوٿوہی بیٿہ مایہی رینمایہی و چارہسہر بُو ٿو ٿم موو خہ لک، درود و سلاو بُو ٿو ٿم پیشہوا و سہروہرمان کہ سُو ز و بہزہییہ بُو ٿو ٿم موو خہ لک، درود و سلاو بُو ٿو ٿم پیشہوا و سہروہرمان کہ سُو ز و بہزہییہ بُو ٿو ٿم موو جیہانیان بُو ٿو ٿم موو براکان لہ پیغمبران و نیردراوان، بُو ٿو ٿم موو بہنہ چہ پاکہ کہی و ہاوہ لہ بہرپزہکان و ہموو ٿو ٿم وانہش کہ شوینی دہکہون بہ چاکہ ہہتا روژی دواہی، دواہی ٿو ٿم:

قورٿانی بہرز و پیرُو ز ہہتا کات تیپہر بکات ماناکانی نوئی دہنہوہو دانایی و نہینییہکانی ٿاشکرا دہبن، موعجزہ و راستیہکان دہردہکہون، ماناکانی کوٿاییان نایہت، لہ بہرامبر کاردانہوہکاندا راستیہکان ناگوپین، بہ لگہیہکی ٿاشکرایہ کہ بیگومان دہبیٿ روژیٿک بیٿ کہ ہموو مروٿایہتی خوویستانہ بچنہ ژیر بالی و بکہونہ ژیر قہلہمرہو رینمایہیکان و عہقلہکان دان بنینن بہ گہورہییداو خوویستانہ بچنہ ژیر روناکی و دان بنین بہ موعجزہکانیدا، خوی گہورہ دہفہرمویٿ ﴿سُرِّيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾ فصلت: ۵۳. واتہ ٿیمہ لہ ٿایندهدا بہ لگہ و نیشانہی سہرسورہیننہریان نیشان دہدہین لہ ٿاسوکانی بوونہوہرداو لہ خودی خویشیاندہ (بیگومان ٿاشکرایہ کہ لہسہردہمی زانستیدا چہندہ نہینییہکانی بوونہوہر ٿاشکرا بووہ.. زاناکان بہ گشتی و زاناکانی ٿہستیہناسی سہرگہردانن لہ وردہکاری و دامہزراوی و گہورہیی و فراوانی ٿم گہردوونہ، ہہروہہا لہ ٿالُو زی جہستہیی و عہقلیی و دہروونی ٿادہروونی ٿادہمیزاد)، ٿہمہش بُو ٿو ٿوہی تا چک بویان روون بیٿ و دلنیابن کہ ٿو ٿم زاتہ حہق و راست و پہوایہ، ٿایا شایہتی پہرورہردگارت بہس نیہ کہ بیگومان ٿاگا و زانایہ بہ ہموو شتیٿک؟!».

قورٿانی پیرُو ز رینمایہی و روناکی و گہشانہوہکانی تہنہا لہ ٿایہتہکان و عہقیدہ و ٿہخلاق و ٿہحکامہکاندانیہ، بہ لکو لہ ہموو وشہکانیدایہ، پہیوہندی رینمایہی و روناکیہ

له و ئایه تانه ی که په یوه ندیان به شاخ و دار و چوارپی و مروّف و روژ و مانگ و نه ستیره کان و گهردون و روه که کان و میروه کان و باران و روبار و ده ریا و زهریاوه هه یه، له چیرۆکه کانیدا په ند و ئاموژگاری و به لگه و موعجیزه هه یه، چونکه خدای گه وره له سه ره تای قورئاندا ده فه رمویت ﴿ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ﴾ البقره : ۲، واته «ئه و قورئانه کتیبیکه هیچ گومانیکى تیدا نیه، (که له لایه ن خدای په روه ردگاروه په وانه کراوه به جبره ئیلدا بۆ پیغمبر (ﷺ) که مایه ی رینمووی و سه رچاوه ی هیدایه ته بۆ خواناسان و پاریزکاران (که ئه وانه ن فره زه کان جیبه جی ده که ن و له حه رام خویمان ده پاریزن، له رووی بیروباوه رو کردارو گوفته ره وه)». وه سفی سه رتاپای کتیبه که ی ده کات که رینماییه و هیچ شتیکى تایبه تمه ند کردووه تیایدا، خدای گه وره ده فه رمویت ﴿وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَى لِّلْمُسْلِمِينَ﴾ النحل : ۸۹، واته «هیدایه ت به خش و ره حمه ته و مزگینیشه بۆ موسولمانان». هه ره ها ده فه رمویت ﴿وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ إِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي اخْتَلَفُوا فِيهِ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ النحل : ۶۴، واته «ئیمه ئه م قورئانه مان دانه به زاندووه ته سه ر تو ته نها بۆ ئه وه نه بیّت که هه رچی ئه و خه لکه کیشه ی له سه ر هه یه (له بابه ته کانی دنیا و دین) بۆیان روون بکه ینه وه و بیکه ینه هو ی هیدایه ت و ره حمه تیش بۆ ئه و که سانه ی که ئیمان و باوه ر ده هینن». لیره وه گرنگی تو یژینه وه بۆ لیکو یینه وه له چیرۆکه کانی قورئانی پیروژ ده رده که ویّت.

له پيش زیاتر له ۱۰ سال ده بیّت له و کاته وه که ده رباره ی فیه ی که سایه تیه مسولمانه کان ده نووسم، سه رنجم بۆ ئه وه چووه که له سوره تی یوسفدا کۆمه لیک بنه ما و دانایی و ئاموژگاری و په ند هه یه، کاتیک که چوومه سه ر بابه ته که به سه ر گه وه ره یکی گه وره دا که وتم، که هه مووی ئاموژگاری و په ند و ئه حکام و بنه مایه، ئه وه نده ی په ند تیا به که له ژماره نایه ن، ئامانجه کانی به پیزن و گه وره ن، ژماره یه کی له بن نه هاتووی ريسا تیدایه، هه ر له به ره ئه وه یه خدای گه وره ناوی ناوه به باشترین چیرۆک، به شیکی زۆرم له مانه له کتیبی (ئیمه و ئه واندا) باس کردووه، که بووه جیگه ی سه رسورمان و ده ستخووشی زۆر له زانایان و راقه کاران و وتاریژان و رونا کبیران، له م کتیبه دا جاریکى تر ده گه رپمه وه سه ر چیرۆکی یوسف له سه ر داوای کۆمه لیک له دۆستان، لیره دا باس

لہ چند بہ شیکی تری زیادہ دہ کہم کہ دہیخہ مہ سہر بوچوونہ کانی پیشو، ئەمەش بہ پشتیوانی و ریژ و گہورہیی خویا بی ہاوتا و ہہموو ئەو نیعمہ تانہی کہ لہ ژمارہ نایہن.

ئەم کتیبہ لہ چوار بەش پیکھاتووہ:

بہشی یہ کہم / دہربارہی ئەوہی ہلدہہینجریت لہ سورہتی یوسف، باشترین چیرۆکہ لہروی پەند و نامۆژگاری و ئەحکام و بنہما گشتیہ کان و سوننہ تہ خویاہ کان و سوننہ تہ گەردونی و کۆمەلایہ تیہ گشتی و تاییہ تیہ کان.

بہشی دووہم / لہ رونکردنہوہی بنہما گشتیہ کان و ئەو ئەحکامانہی پەیوہستن بہ پەیوہندی نیوان مسولمانان بہ غەیری خویانہوہ بہ شیوہیہ کی گشتی و پەیوہندی کہمایہ تیہ مسولمانان کان بہ زورینہیہ کی نامسولمان بہ شیوہیہ کی تاییہ ت.

بہشی سیہم / پیشہنگی یوسف بو کہمایہ تیہ کان لہ تیکہ لاو بوونی ئیجابی لہ ریگہی ئەم چیرۆکہ بی وینہیہوہ کہ قورئان بۆمان دہگیریتہوہو بہ باشترین چیرۆک ناوی دہبات، چۆن دہژی؟ چۆن کاریگەر دہبیت؟ مافہ کانی چین و ئەرکہ کانی کامانہن؟ بہشی چوارہم / فیکھی ہاولاتیوون لہرووی ماف و ئەرکہوہ، لہژیرو روشنایی بنہماکانی شہریعہتی ئیسلامیدا.

داوا لہ خویا گہورہ دہ کہم کہ ئەم کارہو ہہمووکارہ کانی تر، وا لی بکات کہ تہنہا لہبەرئہوبن و بم پاریزیت لہ ہلہ و تیکہوتن لہ کردار و گوفتار و عہقیدہدا، رۆزی ئیخلاس پئی بہخشئی و بیئتہ مایہی سود بو بہندہ کانی، تہنہا ئەوہ باشترین پیشہواو باشترین پشتیوان.

ہہژاری بہردہم بارہگای خوا

عەلی قەدر داغی

ئەستەنبول / ذی الحجە ۱۴۳۷ ک

بیرۆکری ئەر کتیبی

پیش ۱۰ سال له مه و پیش که کتیبی (ئیمه و ئەوان) م نووسی که له سه ره ئه رکی یه کیتی جیهانی زانایانی مسولمان به چاپ گه شت، خوای گه وره رینمایي کردم که له ویدا ئه وه روون بکه مه وه که ده کریت پیشه وایوسف (سه لامی خوای لئ بیت) بکه ینه پیشه نگ بو که مایه تیه مسولمانه کان له هه نده ران له پرووی ئه و بارودوخه ی که ئه و تیایدا بووه له میسر، له روانگه ی ئه و ئاره زوبازیه ی که روبه پرووی بویه وه ، له و رووه که توانی بیته خوشه ویستی گه لیک که له سه ر ئاینه که ی ئه و نه بوون، ئه ویش له ریگه ی زانست و خوشه ویستی بو خزمه تی خه لک و مانه وه ی په یوه ندیه کانی له گه ل خزم و کهس و کاره که ی و پیشکه شکردنی خزمه تگوزاری بویان.

خوای گه وره رینمایي کردم بوئه وه ی کومه لیک شتی نوئی له م چیرۆکه ده ربه پینم، زۆربه ی ئەوانه ی که پسپۆرن و کتیبه که یان خویندبووه ئه وه یان به ریز و فه زلی خوا له قه له مدابوو.

پاشان کومه لیک له خوشه ویستانی پسپۆر داویان لیکردم که ئه و بوچوونانه بکه مه کتیبیک تایهت به که مایه تیه مسولمانه کان له ولاتانی رۆژه لات و رۆژئاوا، که له ژیر ده سه لاتی ده وله تانی نامسولماندان، زۆر جه ختیان له سه ر ئه مه کرده وه، دوا جار منیش به لینم دا که داواکه یان جیه جئ بکه ن، پشتم به خوا به ست و منیش به ملکه چیه وه داوام له خوا کرد که وه ک خواناس و عاریفه کان ده رگای سۆز و به زه یی خویم بو بکاته وه و زیاتر تیگه یشتن و روناکیم پی به خشی، ئه م کتیبه کومه لیک بنه ما له خو ده گریت که خزمه ته به مانه وه و تیکه لاوبوونی ئیجابی، که دوربیت له تانه وه ی شارستانی و دابرانی سیاسی و ههروه ها باس له بنه ماکانی پیکه وه ژیان و لیبورده یی ده کات، له نیوان که مایه تیه مسولمانه کان و زۆرینه یه کی نامسولمان.

ههروه ها کومه له بنه مایه کی تیدایه ده رباره ی چۆنیه تی قبولکرانیان له نیو زۆرینه نامسولمانه که دا، له ریگه ی زانست و داهینان و ئه خلاق و خزمهت و ئابوری و بنه ماکانی پیشکه وتن و گه شه پیدان و ئاینده یه کی روشن بو که مایه تیه مسولمانه که.

ئهم کتیبه لیکچوونیکى ته واو نیشاندهدا له نیوان ژيانى پيشه وا یوسف و کهمايه تیه مسولمانه کان له روژئاوادا، له پرووی کوچ و نه هامة تیه کان و بزواندنى ئاره زوو و هه ولله کان بو توانه وه، ههروه ها پيوستیه کان بو راگرتى هاوسهنگى له نیوان بوونى ژيانىكى ئاارام و خوشگوزهران، ئه وهش که دهخوازیت له عه قیده و ئه خلاق و ئیمان، ههروه ها چونیه تی مانه وهی پردی په یوه ندی له گه ل خزم و که سوکار و له گه ل ئه و نیشتمانه نوییه ی که تیایدا ده ژى.

چیرۆكى یوسف ئه و راستیه مان پیده ئیت، که پاشه پروژى کهمايه تیه مسولمانه کان له روژئاوادا وه ستاوه ته سهر ئه وهی که پیشکەشى ده کەن، له پرووی زانست و داهینانکاری و خزمهت، چونکه مانه وه و ریز و قبولکردنى به دی نایهت، ته نها له کاتیکدا نه بیته که بو زورینه ی بسه ملیئیت که بوونى ئه و پيوستیه، ئه ویش له بهرئه وهی بوته مایه ی خیر بویان و بوونى ئه و شه ر نیه و خزمهت به بهرژه وه ندی گشتی ده کات وه ک هاوالاتیه کی ئه و کومه لگه یه وان ئه وان ده بنه مایه ی دا بینکردنى ئارامی و ئاسایش نه ک شه ر و ئاژاوه و پشیوی و ویرانکاری. که مینه ی جوله که له روژئاوادا له ریگه ی زاناکان و سه رمایه و میدیاکانیه وه هیز و بوونى خو ی سه لماندوو، له بهرئه وه ئیستا ئه وهی ده یه ویت ده یکات، به لام ئه گه ر که مینه یه کی په راویزی که م ده ست بوایه و پيوستى به دارایی زورینه بوایه و له سهر هاوکاریه کانی زورینه (سوشیال) بزاییه، ئه وکاته ئه م هیزه ی ئیستای نه ده بوو، نه یده توانی ریز و ئیراده ی به سهر زورینه دا فه رز بکات.

چیرۆكى یوسف (بیت القصید) ی کهمايه تی مسولمانه، خوی گه ورهش باشترین پشتیوانه.

بهشی یکره

ئه وهی له سوره تی یوسف ده ریده ههیین له په ندو نیشانه و

ئه حکام و روئشایی و خال^(۱).

ئه مانه له خۆده گریت:

• ئامانجی کتیه که.

• ئامانجی سوره تی یوسف (سهلامی خوای له سه ریت).

• پیناسه ی چیرۆکه که.

• هه لهینجانی گشتی، روئشایی و په ند و ئه حکامه کان له سوره تی

یوسف (سهلامی خوای له سه ریت).

(۱) سه رچاوه بنه ره تیه کانی ئه م به شه:

له ده ره پینانی مانا و هه لهینجانه کان، یستم به ستووه به وهی که خویندوو مانه به شیوازه کۆنه که ی له کتیبی ته فسیر و فه رمووده و بنه ماکانی فیه و فیهی زمان و نه حو و سه رف و روونکردنه وه و مانا و جوانکاری و زانستی زمانه وانی و ..... هتد، ههروه ها له کتیه نوئیه کان له بواره کانی زانستی کۆمه لایه تی و ئابوری و هاوشپۆه کانیان، واته ئه وهی له لام که له که بووه و به بیرمدا هاتووه لیره دا باس م کردوو.

ههروه ها گرنگترین سه رچاوه کانی من بریتی بوون له: کتیه کانی ته فسیری ته به ری و ئین و العربی المالکی و قورتویی و ئین و عه تیه و رازی، ئین که سیر، به یزاوی و زه مه خسه ری و .. هتد، خوای گه وره سۆز و به زه یی خۆی برژین به سه ریاندا و سو دمه ند بین له زانسته کانیان.

ههروه ها له سه رچاوه نوئیه کان، که لکم وه رگرتوو له: ته فسیری (فی ظلال القرآن) ی سه ید قوتب به شیوه یه کی زۆر، پاشان له (تفسیر التحریر والتنویر) ی ئین عاشور، ته فسیری شه عراوی، خوای گه وره سۆز و به زه یی خۆی برژین به سه ریاندا و سو دمه ند بین له زانسته کانیان.

ههروه ها له کۆتایی دا ده ستیشانی هه موو ئه و سه رچاوه مان کردوو که سو دمان لئ وه رگرتوون و له کۆتایی کتیه که شدا به درێژی نووسیمان.

ثامانجرکانی نهم کتیب:

خوای گه وره نهم چیرۆکه په یوه ست ده کاته وه به هینانه دی کومه لیک وانه و ثامانجی گرنګ، له دوایه مین ئایه تی سوره تی (یوسف) دا ده فه رمویت: ﴿لَقَدْ كَانَ فِي قَصصِهِمْ عِبْرَةً لِّأُولِي الْأَلْبَابِ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَىٰ وَلَكِن تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ یوسف: ۱۱۱. واته «سویند بیت به خوا به راستی له سه رگوزه شته و به سه رهاتی پیغمبران په ندو ئاموژگاری هه یه بو که سانی ژيرو هو شمه ند، وه نه بیت نهم قورئانه قسه و باسیک بیت هه لبه سترابیت، به لکو به راست دانهری ئه وه یه که له پیش خویه وه هاتووه (تهورات و ئینجیل) و روونکه ره وه و جیا کردنه وهی هه موو شتیکی پیویسته له ئایندا، رینمویی و ره حمه تیشه بو که سانیک باوهر ده هیئن».

له م روانگه یه وه ثامانج له نووسینی نهم تووژینه وه یه چه ند شتیکه له وانه ش:

ثامانجی یه که م

ئاشکرا کردنی گه وره یی قورئانی پیروزه له پرووی مه نه هج و پرۆگرامه وه که هه تا زه مه ن تیپه ربییت، له پرووی مانا و سروشت و پیکهاته که یه وه توانای خو تازه کردنه وهی هه یه و ده توانریت له زیاتر له شوینیکدا که لکی لی وه ربگیریت و خو ی له گه ل دوخه نوییه که دا بگونجییت.

چیرۆکی یوسف (سه لامی خوای لی بیت) له زور شویندا سوودی لی وه رگیراوه، به لام من خوای گه وره رینمایی کردم که له کتیبی (ئیمه و ئه وان) دا توانیم بیکه م به نمونه یه کی ته واو و پیشه نگیکی باش، بوئه وهی بیته رینمایی و ری نیشاندهر بو که مایه تیه مسولمانه کان له روژئاوادا، چونکه بارودوخی ئه وان زور نزیکه له و بارودوخی که پیشه واما ن یوسف (سه لامی خوای لی بیت) تئیدا بوو، چونکه ئه و نمونه ی سه رکه وتنی تاکیکی مسولمان بوو له ناو گه لیکي نامسولماندا (میسری ئه و کاته)، ئیمه لیره دا ده مانه ویت نهم سه رکه وتنه بگوازینه وه بو ناو تاکی که مایه تیه مسولمانه کان، ئه ویش به وهی که هه ر تاکیکی مسولمان بیته خاوه نی ره وشتیکی یوسفیانه، له

رِیگه ی دهستگرتن بهو رهوشته چاکانه ی که نه گهر مروّقی باوهردار دهستی پیوه بگریت سهرکهوتوو دهییت له دنیاو دواروژدا.

ئامانجی دووهم

ئاراسته کردنی مسوّلمانان (به تاییه تی که مایه تیه مسوّلمانه کان) به رهو به کارهینانی عهقل و وردبوونهوهو توئیژینهوهو روانین بوّ ئامانج و شوینکار و نهجامه کان، خو رازاندنهوه به دانایی و دوربینی و دورکهوتنهوه له رووکهشی و بی ئاگایی و ناهوشیاری و کهلك وهرگرتن لهوهی که عهقل و سروشتی پاک بهرهمی دههینیت، هاندانیان بوّئهوهی ههنگاوهکانیان لهژیر چاودیّری عهقلیکی پاک و چاک و دوربیندا بیّت، خوای گهوره دهفهرمویت: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾ یوسف: ۲. واته «بهراستی ئیمه ئهم ئایه تانه مان دابه زاندوو له شیوهی قورئانیکی پاراودا به زمانی عهره بی بوّ ئهوهی ئیوه لیی تیبگهن و ژیریتان بخه نه کار».

حیکمه تی گهوهی تیدایه له پرووی عهقلهوه که قورئان به زمانی عهره بی هاتوو ته خوارهوه، چونکه ههرکه سیك بیخوینیتتهوهو به باشی لیی تیبگات، ده زانیت که قورئان چ موعجیزه یه کی گهوره یه و به چ رهوانیژییه کی بهرز داریزراوه، که ئهمهش ده بیته مایه ی باوهر هینان پیی و کهلك وهرگرتن لیی.

ئه گهر سهرنجی قورئان بدهین ئه و ئیعجازه ی که تایه تی له پرووی یاسایی و زانستی و پزیشکی و ئابوری و کومه لایه تی، گشتگیره و بوّ هه موو خهلك ده بیّت، ئهمهش بوّ ئهوه یه، که به جوانی هه موان بییری لی بکه نهوهو گهوره یی قورئانیان بوّ دهر بکه ویت و باوهری پی بهینن، ئهم ئایه ته توانیویه تی ههردوو لایه نی سروش و عهقل به یه که وه گری بدات، ئهمهش به لگه یه له سهر ئه وهی که هیچیان دژی ئه وی تریان نیه، پیویسته مسوّلمانان دهست به ههردووکیانه وه بگرن، ههریه که یان له بواری خویدا.

ئامانجی سییه م

زیندوو کردنه وهی پیشهنگی چاک بوّ مسوّلمانان به شیوه یه کی گشتی و بوّ که مایه تیه مسوّلمانه کان به شیوه ی تاییه تی، ئه ویش له ریگه ی پیشه وامان یوسف (سهلامی خوای لی بیّت) که خوای گهوره فه رمانمان پی ده کات بیکه ین به پیشه وای خویمان وه ک پیغمبر یك.

خوای گه وره ده فهرمویت: ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ فَإِن يَكْفُرُ بِهَا هَوْلًا فَقَدْ وَكَلْنَا بِهَا قَوْمًا لَّيْسُوا بِهَا بِكَافِرِينَ﴾ (۸۹) ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهِدَاهُمْ أَقْتَدَهُ قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِن هُوَ إِلَّا ذِكْرَىٰ لِلْعَالَمِينَ﴾ الانعام: ۸۹ - ۹۰.

واته «ئا ئه وانهی (که ناوبران) ئه وانن کتیبی (ئاسمانی) و ده سولات و فهرانره وایی و پیغه مبرایه تیمان پی به خشییون، جا ئه گهر ئه وانن برویان پی نه بیت (له نه فامان)، ئه وه به راستی به که سانیکی ترمان (له ژیرو هوشمهنده کان) سپارد و برویان پیه تی و پشتیوانی لیده کهن و پی بی باوهر نین * ئه و (ناوبراوانه) ئه و که سانن که خوا (به تاییهت) هیدایهت و رینمووی کردوون، توش (ئهی محمد ﷺ)، ئهی ئیماندار) شوینی هیدایهت و رینمووی ئه وانن بکه وه (ههروه ها به و خه لکه) بلئ: که من هیج جوهر کری و پاداشتیکتان له سهر رینمووی لی داوا ناکهم، ئهم قورئان و بهرنامه یه ش (که به مندا ره وانن کراوه) ته نها یادخه ره وه یه بو هه موو خه لکی سهر ئهم زهویه.»

ئهم ئایه ته له دوای باسکردنی ژماره یه که له پیغه مبران دیت له ئایه ته کانی پیشه وه دا، که به پیغه مبره (ئیراهیم و ئیسحاق و یه عقوب و یوسف و موسا و هارون و داود و سوله یمان و ئه یوب و یه حیا و عیسا و ئیلیاس و ئیسماعیل و یونس و لوت) (سهلامی خویان لی بیت) ده سستیپیده کات له گه ل ئه و پیاو چاکانه ش که باسیان ده کات، پاشان ئایه تی ژماره ۹۰ دیت که له ریگهی پیغه مبره وه فهران به باوهر دارانی ئوممه ته که ی ده کات که ئه وانن بکه نه پیشه وای خویان.

زوربه ی رافه کارانی قورئان له رافهی ﴿أُولَئِكَ﴾ دا ده لین واته ئه وانهی که کتیب و فهرانره وایی و پیغه مبرایه تیمان پی داوون ﴿الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ﴾ واته: ئه مانه ته نها هوکاری رینمایین و که سی تر ناتوانیت ئه و روله بینیت، ﴿فَبِهِدَاهُمْ أَقْتَدَهُ﴾ واته: بکه ونه شوین ژیاننامه و فهرمووده و هه لس و که وتیان، ئه گهر ئهمه فهرانیک بیت بو پیغه مبره (سهلامی خوای لی بیت)، پیویسته له دوای خوئی ئوممه ته که شی ئهمه جیه جی بکه ن و بکه ونه شوینان، چونکه فهرانیک که بو پیغه مبره، له هه مان کاتدا بو باوهر داران و شوینکه وتوانیشیتی.

بوخاری له ئین و عه باسه وه ده گپرته وه، کاتیک که پرساریان لی کرد، ئایا دروسته

سوجه له سورتهی (ص) دا بیریت؟ بهم ئایه ته به لگه ی هیئایه وه: ﴿فَبِهَذَا هُمْ أَقْتَدَهُ﴾
واته: پیشه و امان داود، له بهرئه وهی له ویدا سوجهی بردووه، که واته ده بیت ئیمه ش
چاو له ئه و بکهین و سوجه بهرین، پاشان ئین و عه باس ده لیت: «پیغه مبه ره که تان
فرمانی کردووه که ئه و بکه نه پیشه وای خوتان»^(۱)

ئین و عاشور ده لیت: «ئایه تی ﴿فَبِهَذَا هُمْ أَقْتَدَهُ﴾ واته کو بوونه وه و بروهینان به ته وای ئه و
رینمایانه» پاشان ده لیت: «﴿فَبِهَذَا هُمْ أَقْتَدَهُ﴾ خستنه پرویه که بو موشریکه کان، به وهی که ئه وهی
موحه ممه د هیئاویه تی له سهر ریروهی پیغه مبه رانی پیش خویه تی و شتیکی تازه ی دانه هیئاوه،
فرمان کردنی پیغه مبه ریش بو ئه وهی که ئه وان بکات به پیشه وای خویان، فرمانیکه له لایه ن خوی
گه وره وه، به کو کردنه وهی هه موو چاکه کانی ئه وان که له گه لی دا کوک بن یان نا، ئه مه به لگه یه
له سهر ئه وهی که خوی گه وره فرمانی کردووه بو ئه وهی بکه ونه شوین چاکه و ژیاننامه ی ئه وان،
له هه مانکاتدا خوی گه وره وه سفی پیغه مبه ره که ی ده کات به زور گه وره له بواری ره وشت و
مامه له دا و ده فرمویت ﴿وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ﴾ القلم: ۴، رینمایه ئه وانیش بواره کانی دانانی
یاسا و شه ریه ت یان پاک کردنه وه و گه شه پیدانی ده روون یان ره وشتی به رز ده گریتته وه»^(۲)

ئهم ئایه ته و چه ندان ئایه تی تری وهك ﴿شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا
إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰ أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا
تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ اللَّهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ﴾ الشوری: ۱۳، واته «ریبازی ئاین و
به رنامه ی ژیانی بو داناون، ئه وهی که فه رمانی پیکردووه به _نوح_، ههر به وشیه وه قورئانیشی
بو تو ئه ی محمد (ﷺ) وه حی و نیگا کردووه و به ئیبراهیم و موسا و عیسا شمان راگه یاندووه که
ریبازی ئاین و یه کخواناسی به رنه دهن و له سهری پایادار بن، ئهم بانگه وازه راست و دروسته
زور به لای بت په رست و خوانه ناسانه وه گران و زه حمه ته، به لام خوی دانا خو ی که سانی
شایسته هه لده بژیریت بو گه یاندنی ئاینه که ی رینمووی خه لکائیک ده کات که بگه رینه وه بو
لای به رنامه که ی به په رستن و نه نجامدانی کارو کرده وهی چاک». ﴿ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنْ اتَّبِعْ مِلَّةَ
إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ (النحل: ۱۲۳)، واته «له وه ودوا (دوای چه نده ها سه ده)

(۱) «أحكام القرآن» لابن العربي (۸۴/۴).

(۲) «التحرير والتنوير» ۳۵۵/۷، ۳۵۹.

وه حی و نیگامان بو تو (ئهی محمد ﷺ) نارد که شوینی ئاین و بهرنامه ی ئیبراهیم بکه ویت که به دوور بووه له هه موو بیرو باوه ریکی چهوت، ئهو له دهسته ی موشریک و هاوه لگه ران نه بووه». ئه مهش به لگه یه له سه ر ئه وه ی که شه ریعه ته کانی پیش ئیمه شه ریعه ته بو ئیمهش، ئه گه ر ده قیک نه هاتییت بو سپرینه وه ی، ئه مه رای زورینه ی زانیانه، ئه وهش که گومانی تیدا نیه بنه ماکانی ئاینی ئیسلام و بنه مای شه ریعه ت له ئاده م و نوح پیغه مبه ره وه هه تا پیشه وامان محمد ﷺ یه کیکه، جیاوازیه کان ته نها له لقه کانداهیه. وه ک خوی گه وره ده فهرمویت: ﴿لَکُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا﴾ المائده: ۴۸. واته «بو هه رلایه کتان (موسلمانان و خاوه نانی کتیب) بهرنامه و پرۆگرامی تاییه تمان بریارداوه».

ئامانجی چواره م

که لک وه رگرتن له وانه کانی میژوو، په ند وه رگرتن له چیرۆکه کانی رابردوو و ئه وه ی به سه ر که سانی تر دا هاتوو.

خوی گه وره له باسی خراپه ی ئه وانه ی که که لک له رابردوو و ئه وانی تر وه رناگرن ده فهرمویت: ﴿أَوَلَا يَرَوْنَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذَّكَّرُونَ﴾ التوبه: ۱۲۶. واته «ئایا (دوو رووه کان) نابینن و نازانن به راستی ئه وان له هه موو سالی کدا جار ییک یان دوو جار تاقی ده کرینه وه، پیلان و نه خشه یان ده رده که ویت و (سووک و ریسوا ده بن)، پاشان ته وبه ناکهن و په شیمان نابنه وه و یاداوه ریش وه رناگرن و ئه وان بیرناکه نه وه».

ئهم ئایه ته ده ستنیشانی ئه وه ده کات، که پیویسته ئیمه زور که لک له سروس وه ربگرین، بو ئه وه ی بگه ریینه وه بو لای خواو که لک له عه قلمان وه ربگرین، به یادکردنه وه و وردبوونه وه و دوربینی و تووژینه وه و سه رنجدانی ئامانجه کان، که سی عاقل ئه وه یه که له غه یری خوی وانه فیر بییت و خویشی باش بناسیت و کار بو داها تووی بکات له دنیا و دواروژدا.

ئهم ئامانجه له کو تا ئایه تی سوره تی (یوسف) (سه لامی خوی لی بییت) باس کراوه، وه ک ده فهرمویت: ﴿لَقَدْ كَانَ فِي قَصصِهِمْ عِبْرَةً لِّأُولِي الْأَلْبَابِ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَىٰ وَلَكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ یوسف: ۱۱۱.

واته «سویند بیټ به خوا به راستی له سه رگوزه شته و به سه رهاتی پیغه مبه ران په ندو ناموژگاری هه یه بو که سانی ژيرو هوشمه ند، وه نه بیټ ئه م قورئانه قسه و باسیك بیټ هه لبه سترایټ، به لكو به راست دانهری ئه وه یه که له پیش خوټه وه هاتووه (ته ورات و ئینجیل) و روونکه ره وه و جیا کردنه وه ی هه موو شتیکی پیویسته له ئایندا، ریټموی و په حمه تیشه بو که سانیك باوهر ده هیټن».

ئامانجی پینجهم

باس له سوژ و خوشه ویستی و چاودیږی خدای گه وره ده کات بو به نده دل سوژه کانی و به ئینیان پی ده دات که به جییان ناهیلټ، ئه وه ش که تووشیان ده بیټ له ئازار و نارحه تی و تنگ و چه له مه بو تا قی کردنه وه یانه ﴿أَحْسَبَ النَّاسُ أَنْ يُزْكَوا أَنْ يَقُولُوا **آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ**﴾ العنكبوت: ۲، واته «ئایا خه لکی وایان زانیوه، وازیان لیده هیټیټ و پشتگوټی ده خرین که بلین ئیمان و باوهرمان هیټاوه، له کاتی کدا ئه وان تا قی نه کریټه وه و تووشی سزا و ئازار نه کریټن؟». خدای گه وره ئه م به لا و ناخوشیانه ده کاته سه ره تا و ریټه ویك بو به خشش و لی خوش بوونی گه وره ی خوا بو به نده کانی.

ئه گهر سه یری چیروکی یوسف پیغه مبه ر (سه لامی خدای لی بیټ) بکه ین، ده بینین هه موو ئه و به لا و ناخوشیانه ی که تووشی بووه، وه ك هه نگاویك و ابوون بو گه یشتن به ده سه لات، وه ك خشتیك و ابوون بو بنیاتنانی دیواری گه وره بوون و پیشه نگ بوون. ئه گهر پیلانی براکانی نه بوایه، هه رگیز ئه م کاروانه رووی نه ده کرده میسر، ئه گهر براکانی به جییان بهیشتایه یان بیانگه راندایه ته وه بو ناو که س و کاره که ی، نه یده توانی بگاته میسر، قه ده ری خوا و ابوو که ده بیټ بیخه نه بیره وه، کاروانیکیش بیټ و به ره و میسر بیهن، بوټه وه ی بیفرۆشن به عه زیزی میسر، له لایه کی تریشه وه ئه گهر ژنه که ی عه زیزی میسر ئاوا ی پی نه کردایه، نه ده چوو زیندانه وه، ئه گهر له زیندانی شدا نه بوایه، نه ده گه یشتن به و دوو گه نجه ی که خه وه که یان بینی، ئه ویش راقه ی خه وه که ی بو کردن و له دوایشدا خه وه که راست ده رچوو، له کاتی کیشدا که ئه و لای پاشا بوو که گوټی له خه وه که ی بوو بیری که وه ته وه که یوسف چی و تووه و هه والی ئه و زیندانیه شی به پاشا دا.. هتد.

که واته چیرۆکی یوسف پینغمه مبهەر (سهلامی خۆای لی بیّت)، بریتیه له زنجیره یهك قهدهری خۆایی یهك له دواوی یه که له کۆمه له ههنگاوێک پیک دیت، که خۆشی به دواوی ناخۆشی دا دههینیت و دواجار تووشی زیندان ده بیّت و له زیندانه وه دهگاته ترۆپکی دهسهلات، وهك خۆای گهوره له سههر زاری پاشاوه ده لیّت: ﴿إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ﴾ یوسف: ۵۴. واته «ئه مرۆ ئیتر به پراستی تو لای ئیمه خاوه نی پله و جیگه و متمانه و باوه ری».

پاشان پیلانی ژنه کان، دواوی داپۆشیننی راستی و هه موو ئه م ههنگاوانه ئاراسته یهك بوون بو هاتنه دی ئه و قهدهره ی که خۆای گهوره داینابوو بو پینغمه وامان یوسف (سهلامی خۆای لی بیّت)، له نیو هه موو ئه م تاقیکردنه وانهدا، سههرکه وتنی ئه م پینغمه مبه ره مان بو دهرده که ویت که هه موو ئه و ناخۆشیانه نه ی توانی چۆکی پی دابدات و به ئیراده یه کی به رزه وه به رامبه ریان وه ستاو پشت به ستنی به خوا زیادی کرد و کاریکی نه کرد که خوا له خۆی توپه بکات، هیه چ یهك له ئافره تی جوان و دهسه لات و پله و پایه و سامان و شه یتان، نه یان توانی چۆکی پی دابدهن. به لکو وهك به نده یه کی پاکی خوا مایه وه و له به رئه نجامی ئه مه شدا خۆای گهوره سه ری خست و کردی به پینغمه نگ و دهسه لاتداری ولاتی میسر، ئه مه ش وانیه که بو تاک و کۆمه لی باوه ردار که به خشش و سههرکه وتنه کانی خوا له دواوی تاقیکردنه وه دیت و به دهرچوون له و تاقیکردنه وانه ش، ئه و که سانه ده بانه جیگه ی متمانه ی خۆای گهوره و ئه ویش پشتیوانیان ده کات و سه ریان ده خات.

ئامانجەکانی سورەتی (یوسف):

خوای گەورە لە سەرەتا و کۆتایی سورەتە کەدا باس لە ئامانجی دێزانندی ئەم سورەتە دەکات کە پوختە کە ی بەم شیۆه یه:

یە کەم / بیرکردنەوهو وردبوونەوهو بینین بەچاوی عەقڵ، وهك خوای گەورە دەفەر مویت ﴿لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾ یوسف: ۲، واتە: بیرکردنەوهو تیگە یشتن لەو نایەت و چیرۆکانە ی کە خوای گەورە باسیان دەکات و تیگە یشتن لە ئامانجی شتەکان و تەنها بە روالەت واز نەهینین، بەلکو بچنە ناو کرۆکی بابەتەکان و تیایدا قول ببنەوهو لە ئامانج و ئەنجام و شوینکارەکانی تیگەن لە دنیا و دوارۆژدا.

دووهم / دروستکردنی هۆشیاری و تیگە یشتنی تەواو لە دوور و نزیکەوه، بوئەوهی مسوڵمان لە بئ ئاگایی و بیرکردنەوهی رووکەش دەر بچیت و توانای تیگە یشتنی رووداو و کیشەکانی هەبیت، بوئەوهی بگاتە راستی و تیگە یشتن لە ئامانجەکانی.

سییەم / بەهیزکردنی باوهر بە خوای گەورە و پشت بەستنی تەواو پێی و گەرانندەوهی کارەکان بۆلای ئەو: ﴿إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ﴾ یوسف: ۶۷، واتە «هیچ فەرمان و بریارێك بۆ کەس نی یه، تەنها بۆ خوا نەبیت، پشتم هەر بەو بەستوو و پشت و پەنام هەر ئەوه، ئەوانە ی کە پالپشت و پشتیوانیان دەویت هەر پشت بەو ببەستن». مروّف بەرپرسیارە لهوهی کە به پێی توانای خو ی دەست بەهۆکارەکانەوه بگریت، لەدوای ئەوهوه بەتەواوی پشت بەخوا ببەستیت و کارەکان بداتەوه دەست ئەو. چوارەم / دەبیت مروّفی باوهردار رەزامەندی تەواو نیشان بدات بەرامبەر بە قەزاوقە دەری خوای گەورە، بروای تەواوی هەبیت بەوهی کە تووشبوونی بە تاقیکردنەوهو بەلاو ناخو ش ی، دەبیتە مایە ی پاداشتی گەورە بۆ ی، ئەگەر ئارامگر و رەزامەند بیت لهوهی کە خوای گەورە بەسەر یه پناوه، نابیت رەش بین بیت لە سوژ و بەزەیی خوا، نابیت بئ هیوا بیت لە گەورە یی و لیخو ش بوونی، دەبیت بە چاوی هیواوه بروانیتە سەرکەوتن و رزگار بوون و کۆتایی هاتن بە تاقیکردنەوهو ناخو ش یه کان:

﴿إِنَّهُ لَا يَنَاسُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمَ الْكَافِرُونَ﴾ يوسف: ۸۷. واته «چونکه به پراستی که س نائومیډ ناییت له سۆزو میهره بانی خوا جگه له که سانی خوانه ناس و بی باوه پر».
 ئەم سوره ته جهخت له سهر ئەم ئامانجه ده کاته وه له سهره تای ئەو ناخوشیانه وه که تووشی پیشه و امان یوسف (سه لامي خوي لئ بیټ) ده بیټ، که سهره تا ده خرېته بیره وه و دوایش به ره و زیندان ده بریټ، به لام له زیندانه وه به ره و کۆشک و به ده سته وه گرتنی ده سه لات ده چیت، له م چیرۆکه شدا پیشه و امان یوسف (سه لامي خوي لئ بیټ) ده بیټه پیشه نگیکی بالا بو رازی بوون به قه ده ری خواو ژيانکردن به هیوايه کی گه وره و ده رکردنی خه م و په ژاره له دلیداو به هیوا بوون به خوي گه وره بو رزگارکردنی کوره که ی له و نارچه تیه ی که تووشی بووه.

پینجه م/ په ند و ئاموژگاریه بو ئەو که سانه ی که خاوه نی عه قلیکی چاک و پاک و تیگه یشتوون، وه ک ده فهرمویت ﴿لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةً لِّأُولِي الْأَلْبَابِ﴾ يوسف: ۱۱۱.
 واته «سویند بیټ به خوا به پراستی له سه رگوزه شته و به سه ره اتی پیغه مبه ران په ند و ئاموژگاری هه یه بو که سانی ژيرو هو شمه ند».

شه شه م/ باسکردن له وه ی که سه سودی بردن نایته مایه ی نه وه ی که خاوه نه که ی تووشی خیر بیټ، به لکو ده بیټه هو ی سه رشوړی و زه لیلی، خوي گه وره زورجار سه سودی پی براوه که به هو ی سه سودی پی بردنه وه به رز ده کاته وه، هه روه ک (ئه بو ته مام) ی شاعیر ده لیټ:

وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ نَشْرَ فَضِيلَةٍ طَوَيْتُ أَتَاحَ لَهَا لِسَانَ حَسُودٍ.

لَوْلَا اشْتَعَالُ النَّارِ، فِيمَا جَاوَرْتُ مَا كَانَ يُعْرِفُ طَيْبُ عَرَفِ الْعُودِ (۱)

حه وته م/ ئاشکرا کردنی نه وه ی که ئارامگرتن کليلی رزگار بوونه، به تاييه تی نه گه ر ئارامگرتنه که جوان بیټ و تاييدا خاوه نه که ی متمانه ی ته واوی به خوي گه وره هه بیټ و پشتی پی به ستیت و خو ی بپاریزیت له وتنی شتیک که بیټه مایه ی توره بوونی خوا.

پیناسری چیرۆکه

خوای گهوره باس و وهسکردنی ئەم چیرۆکهی بهجی نههیشتوووه بو دید و تپروانینهکانی ئیمه، بهلکو خووی بهم شیوهیهی خوارهوه بو مان وهسف دهکات:

۱- خوای گهوره دهفهرمویت: ﴿نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ مَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ وَإِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الْغَافِلِينَ﴾ لهم ئایهتهدا باس له ئەم وهسفانه دهکات: أ- ئەم سورته بهشیکه له سروش و دابهزیوه بو پیغمبر (محمد) (ﷺ).

ب- جوانترین چیرۆکه.

ج- ئەم چیرۆکه پیشتر نه له لایهن پیغمبر و نه هیچ کهسێک له خزمان و نه تهوهکهی نه بیستراوه و نه زانراوه.

۲- ئەم چیرۆکه تهنا بو گوێگرتن و بو خووشی نیه، بهلکو بو پهنده وهرگرتن و فیربوونی وانهی تایهتیه له ژياندا، وهك دهفهرمویت: ﴿لَقَدْ كَانَ فِي قَصصِهِمْ عِبْرَةٌ﴾.

۳- ئەم سورته پهنده و ئامۆژگاری گهوره و بههیزی تیداوه و سوودێکی گهوره ده بهخشیت به کهسانێک که خاوهن عهقلێکی باش و چاک و زیندوو بن له هه موو بوارهکانی ژيانی کۆمه لایهتی و سیاسی و ئابوری و دهروونی و ئەخلاقی دا، وهك دهفهرمویت: ﴿وَتَفْصِيلاً لِّكُلِّ شَيْءٍ﴾.

۴- چیرۆکی واقعی و راسته، وهك دهفهرمویت: ﴿مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَى﴾.

ئەم کۆکردنه وهیه له نیوان راستی و واقعی و جوانی و بزواندنی ههست، باشترین بهلگهیه بو ئەوهی که له لایهن خوایهکی داهینه رهوه بیته، چونکه ئەو چیرۆکانهی که مرووف دهیانگێریته وه خوشترینیان ئەوهیه که زۆرتین درۆی تیدا بیته.

۵- ئەم چیرۆکه باس له چهنده راستیهک دهکات: ﴿تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾. که بهم شیوهیهی خوارهوهیه:

أ- چه سپاندن و رواندنی عهقیدهیهکی راست و برابووێکی تهواو به قهزاوقه ده رهکانی خوا، بهوهی که خوا خیری بو بهندهکانی دهویت، ئەو خوڤراگری و هیوا گهورهیهش

که لای پيشه وایان یه عقوب و یوسف (سهلامی خویان لئ بیت) هه بوو بووه هوئی نه وهی که هه موو تاقیکردنه وهو ناخوشیه کان یهك به دوای یه کدا بپرن و له کوټایی دا یوسف (سهلامی خوی لئ بیت) تیایدا بگاته دهسه لات.

ب- نه خلاق و هه لس و کهوت و مامه له کانی یوسف (سهلامی خوی لئ بیت)، بووه هوئی بهرجهسته کردنی وهك که سایه تیه کی گه وره.

ج- به ندایه تی بو خواو بانگه واز بو ریبازه که ی.

د- لایه نی کوټه لایه تی و ئابوری و سیاسی و دهروونی و .. هتد.

ه- فه رمانزه وایی و دهسه لاتی دادپه روه ر، که خوی گه وره بو یوسفی هینایه دی.

و- پلان دانان و بهرپوه بردنیکی سه رکه وتوو له دهسه لاتدا، که هه ستا به دانانی پلانیک که هه موو نه و مه رجانیه تییدا بوو، که له پلانیککی هاوچه ر خدا هه یه و به پیی پلانه که دهستی کرد به کارکردن بو گه یشتن به ئامانجه که ی.

ز- بهرپوه بردنی حاله ته کانی باری نا ئاسایی وهك برسیتی و کاره ساتی سروشتی.

ح- به یه که وه به ستنی هاو لاتی بوون له ناو میسر و ولاتی دایک که یوسف (سهلامی خوی لئ بیت) تیایدا له دایک بوو بوو.

گ- کوټایی هاتنی مروټ به مردن، هه رچه ند ته مه ن دريژ بیت و خاوه نی دهسه لاتی به هیز بیت، دواچار هه موو مروټه کان ده مرن، له به ره نه وه یوسف (سهلامی خوی

لئ بیت) به شوین نه وه وه بوو که کوټایی مردنه که ی له سه ر چاکه خوازی و باشی و خزمه تگوزاری بیت، وهك ده فه رموټ: ﴿رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ

الْأَحَادِيثِ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيِّي فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ﴾ یوسف : ۱۰۱، واته «ئینجا یوسف پیغمبه ر چوو ه که ناروه وه و دهسته کانی

هه لبری و نزا ی کردو وتی): په روه ردگارا به راستی تو پاشایه تیت پی به خشیم و له لیکنده وهی خه و شاره زات کردم، نه ی به دیهینه ری ئاسمانه کان و زهوی، تو پشت و

په نا و یارو یاوه ری منیت له دنیاو قیامه تدا، داواکارم که به موسلمانانی بم مرینیت و بمخه یته ریزی پاکانه وه و بمگه یه نیت به کاروانی چاکان».

نه م چیروکه زور بابه تی گرنگ باس ده کات که مروټی مسولمان له ژیانی روژانه ییدا

يېويستى يېيەتى، ئېمە ھەرچەند باس لە گەرەيى و جوانى ئەم چىرۆكە بگەين
ناتوانين بگەينه ئەو ئاستەي كە خوای گەرە وەسفى دەكات و دەفەرموئت: **أَحْسَنَ**
الْقَصَصِ، واتە: باشتىن چىرۆك.

بہرئہ نجام و رووناکی و پمند و نرحکامہ کان لہ سورہتی یوسفدا (سرامی خوی لی بیئت)

دستییک:

سورہتی یوسف کہ خوی گہورہ بہ باشتین چیرۆک ناویدہ بات، لہ کرۆکی دا
ہست بہ و راستیہ دە کہین واتہ:

چیرۆکہ کہ لہ ئہ و پەری باشی و جوانیادیہ، ہەر وہا گشتگیرہ و پرشنگ دە داتہ وہ،
لہ ہیچ چیرۆکیکدا وہک ئہ وہی کہ لہم سورہتہ دا ہئیہ ناینین کہ چیرۆکہ کہ بہ
تہ واوی باس کرایت، واتہ ئہم سورہتہ سروشتیکی تاییہ تی خوی ہئیہ.
لہم چیرۆکہ دا ہست دە کہین کۆمہ لیک پەند و نامۆژگاری و ئہ حکام و بہا و بنہمای
گرنگ و ئہ خلاقی جوانی تیدیہ کہ لہ چیرۆکہ کانی تر و ئہ و بابہ تانہی پە یوہندی بہ
مروّفہ وہ ہئیہ بەدی نا کریت.

ئہم چیرۆکہ بہ شیوازیکی عہرہ بی روون و سہرسورہینەر دانراوہ، کہ ہست و سۆزیکی
زۆر پە یوہست دە کاتہ وہ بہ سۆزیکی خرۆشاو لہ گەل دل خۆشی و دل تەنگی و ناخۆشی
و خەیا لیک فرواندا، ہەر وہا لہ نیوان کۆمہ لیک راستی و رووداوا، ہەندیک سەرہتای
دل تەنگ و ناخۆش و پەر لہ گرفت دە بہ ستیتہ وہ بہ کۆتاییہ کی خۆش و دەستکەوتی گہورہ.
لہم چیرۆکہ دا ہموو پیکھاتہ کانی کۆمہ لگہ بہ یہ کہ وہ دە بہ ستیتہ وہ لہ ژن و پیاو،
دەسە لاتدار و بی دەسە لات، ئاغا و بہندہ، باوک و کور و برا، زیندانی و جەلاد،
زانا و پرسیارکەر، خاوەن دیدگا و ئہ حکامہ کان لہ گەل راقہ کاران، ہەر وہا چیرۆکیکە
ستەمکاری و زولم کردن، دادپەر وہری و ویژدان، سۆز و دلپەرقی، نەرمی و توندی، سزا
و... ہتد بہ یہ کہ وہ دە بہ ستیتہ وہ.

چیرۆکیکی ناوازیہ، مروّف ناتوانیت بہ تہ واوی وەسفی بکات، بہ لام ہەر ئہ و ہندہ
بہسہ کہ خوی گہورہ لہ وەسفی دا دە فہرمویت ﴿أَحْسَنَ الْقَصَصِ﴾.

لہ بہرئہ وہ ہوّل دە دەین کہ سود و ہر بگرین لہ بوچوونی زانایانی پیش خۆمان
ئەوہش کہ ئیمہ ہستی پی بکہین لہم خالانہی خوارہ و ہدا کورتی دە کہینہ وہ:

بیرکەر:

مژدەدان بە پیغمبەر کە لە ناخۆشیەکان رزگاری دەبێت،

هەرۆهك چۆن یوسف (سەلامی خۆای لێ بێت) رزگاری بوو

ئەم سورەتە مەككیە، لە سالی ناخۆشیەكەدا دابەزیو، واتە لەكاتیكى نااساییدا، بەلگەى ئاشکرای تێدا بە مژدە بە پیغمبەر دەدات لەو ناخۆشیانە رزگاری دەبێت و سەردەكەوێت و خێر و بەرەكەت رووی تێدەكات، هەرۆهك چۆن پیغمبەرمان یوسف (سەلامی خۆای لێ بێت) رزگاری بوو.

هەرۆهك چۆن لە سورەتەكەدا دەردەكەوێت کە خۆای گەرە هەموو ناخۆشیەکانی یوسفی گۆری بۆ دەستکەوت و بەخششی گەرە، هەموو ئەو ناخۆشیانەى کە تووشی بوو کردی بە مایەى سەرکەوتن و بەدەستەوه گرتنی دەسەلات لە میسردا، ئەمە مژدەیهك بوو بۆ پیغمبەری خوا (سەلامی خۆای لێ بێت) کە هەموو ئەو ناخۆشیانەى کە تووشی بوو، دەیگۆرێت بۆ سەرکەوتن و بەدەستەوه گرتنی دەسەلات، ئەمەش جەخت کردنەوهیهك بوو لەكاتیكى زۆر نزیكد، پشتیوانی کردنی خۆای گەرە بۆ یوسف و سەرخستنی دەگەراییهوه بۆ دلسۆزی و لەخوا ترسانی، سەرەپای ئەوهی کە پیاویکی ستەملیکراویش بوو، بەلام پیغمبەری خوا سەرەپای بوونی ئەو شتانەش تیایدا، لەهەمانکاتدا دەیویست ئاینەکەى لە سەرتاسەرى زهویدا بلاق بکاتەوه لە کاتیکدا ئەو ناخۆشى و نارهتەیانەش کە تووشی بوو هەر بەهۆی ئەوهوه بوو، لەبەرئەوه پشتیوانی کردنی خۆای گەرە بۆی زۆر نزیکتەر بوو، وه زۆر جەختیشی لەسەر کرابوهوه.

لە چیرۆکی یوسف دا (سەلامی خۆای لێ بێت) ئایەت و بەلگەى زۆر روشن هەیه، کە مەبەست تێدا چەسپاندن و پشتیوانی کردن و دلخۆشکردنی پیغمبەر و یارانى بوو، پیغمبەر یوسف (سەلامی خۆای لێ بێت) تووشی کۆمەلێک ناخۆشى و تاقیکردنەوه بوو، لەوانەش فیلى براکانى و ناخۆشى ناو بێر و ترس و تاریکیەکانى، ناخۆشى بە بەندەکردن و فرۆشرانى لە بازاردا، بەبى ئەوهی حساب بۆ کەرەمەت و ریزی بکریت، کە کورپی پیاویکی بەرپرز و باوکیشی کورپی پیاویکی بەرپرز بوو، ناخۆشیەکانى ناو کۆشك و تاقیکردنەوهی بە ژنى عەزیزى میسر و کەوتنە ناو

داوی ئاره زووبازی و خه له تاندن و فیلا و ته له که ی ئافرهت، ناخوشیه کانی زیندان و ... هتد، به لام سه ره پای هه موو ئه مانه له کو تاییدا خوی گه وره رزگاری ده کات و ده ی کات به ده سه لاتداری میسر، له و ولاته دا ده بیته سه روکی گشتی و سه روکی حکومت و خاوه نی هه موو ده سه لاته کان و دوا جاریش له گه ل باوک و براکانی دا کو یان ده کاته وه ...

هه موو ئه مانه بو ئه وه بوون که دلی پیغمبری خوا (سه لامی خوی لی بیت) زیاتر چه سپاو بیت و دلیای بکاته وه بو خوی و باوه پرداران، که باوه پریان پته وتر بیت و زیاتر پروایان به پشتیوانی کردنی خوا بیت، بو ئه وه ی له کاتی گه رانه وه دا بۆلای لیان رازی بیت .

دووهم:

دروستکردنی په یوه ندی له نیوان ناخوشی و ده سته کتوت،

تاقیکردنه وه و به ده سته وه گرتنی ده سه لات

ئه م سوره ته ئه وه مان بو روون ده کاته وه که به خششه کانی خوا و پیدانی ده سه لات و پشتیوانیه گه وره کانی، په یوه سته به سوننه تی تاقیکردنه وه وه، سه ره تاکه ی به ناخوشی ده ست پی ده کات، له کاتی کدا که براکانی یوسف (سه لامی خوی لی بیت) خستیانه ناو بیره که وه ئه مه سه ره تای پیلانه که یان بوو، به لام هه ره له م سه ره تایه وه سه ره بۆ سه ر یوسف (سه لامی خوی لی بیت) داده به زیت و مزده ی به ده سته وه گرتنی ده سه لاتی پی ده ده ری، وه ک ده فه رمویت ﴿فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ وَاجْمَعُوا أَن يَجْعَلُوهُ فِي غِيَابَتِ الْجُبِّ وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِأَمْرِهِمْ هَذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾ یوسف: ۱۵، واته «جا کاتیک (سه ره نجام باوکیان رازی کردو) یوسفیان بردو هه موو هاتنه سه ره ئه و بریاره ی که بیخه ی نه ناو تاریکای بیره که وه، له و کاته دا نیگامان بو نارد که: هه والی ئه م به سه ره اته له ئاینده دا به براکانت ده ده یت، کاتیک ئه وان ئاگیان له خویان ناییت و له بیران چۆته وه و هه ستی پیناکه ن».

له کاتی کدا ئه م مزده یه به یوسف ده دریت که ئه و له باریکی زور ناخوشدایه و

له ناو تاریکی بیره که دایه و نه هی تراوه ته دهره وه.

ئهمه سوننه تی خوییه له به دهسته وه گرتنی دهسه لاتدا، له زور ئایه تی قورئاندا جه ختی له سهر کراوه ته وه ﴿أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسْتَهْمُ الْأَسَاءِ وَالضَّرَاءِ وَزُلْزِلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصُرُ اللَّهُ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ﴾ البقره: ۲۱۴، واته «ئایا لاتان وایه هه روا به ئاسانی ده چنه به هه شته وه (بی ته نگانه و ناخوشی)؟! مه گهر نموونه ی ئیماندارانی پیشووتان بو باس نه کراوه، که تووشی شهرو ناخوشی و ته نگانه و گرانی و نه داری بوون و ته کانیاں خواردوه و زوریان بو هاتووه به پادایه ک، هه تا پیغمبره که یان و نه وانیه باوه پریان هی ناوه له گه لیدا، ده یانوت: که ی پهروه ردگار سه رکه وتن ده به خشیت؟! ئیتر که ی خوا یارمه تی ده نی ریّت؟! ئاگاداربن و دلنیا بن به راستی یارمه تی خوییه زور نزیکه.

له گه ل ئهم سوننه ته دا، سوننه تی جیا کردنه وه ی پاک و پیس جییه جی ده ییت، وه ک ده فه رمویّت ﴿أَلَمْ أَحْسِبِ النَّاسَ أَنْ يُرْكَوْا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ * وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ﴾ العنكبوت: ۱-۳، واته «چه ند پی تی ک له سه ره تای هه ندی له سووره ته کانی قورئاندا هاتوون ژماره یان (۱۴) پیته، نیوه ی کو ی پیته کانی زمانی عه ره بین، بو سه لماندنی ئیعجازو مه زنی و گرنگی قورئان که له توانای هیچ که سدا نیه به و پیتانه کتیبی کی ئاوا بی وینه دابنیت، به پادایه ک هه تا ئه گهر هه موو گرو ی ئاده می زاد و په ری کو بینه وه بو ئه و مه به سته بیگومان ناتوانن، هه روه ها چه نده ها نه ینی تریشی تیدایه، زاناکان له هه ندی کی دواون، هه ندی کیشیا ن وتوو یانه: هه ر خوا خو ی زانایه به نه ینی ئه و پیتانه * ئایا خه لکی وایان زانیوه، وازیان لیده هی زیّت و پشتگو ی ده خرین که بلین ئیمان و باوه پیمان هی ناوه، له کاتیکدا ئه وان تاقی نه کری نه وه و تووشی سزا و ئازار نه کری ن؟ * سویند به خوا بیگومان ئیمه ئه وانیه ییش ئه مانمان تاقی کردو ته وه به جو ره ها شیوه، تا خوا ی گه وره (له جیهانی واقیعدا) ئه وانیه ی راستیا ن کردووه بیاناسیّت و دهرکه ون، هه روه ها دروژنه کانیش ده بیّت بنا سیّت و دهرکه ون.»

سییم:

قهدهری خوا بو بهنده کانی خیره، زوو بیت یان درهنگ

ئه م سورته ته ئه وه مان پی ده لیت: که قهدهری خوا بو بهنده کانی خیر و چاکه یه، ئه مه ش یان له دنیا و دواروژدا تووشیان ده بیت یان ته نها بویان هه لده گیریت بو روژی دواپی، چونکه ئه وانه به ته واوی پشت به خوا ده به ستن و ده ست به ئه و هوکارانه وه ده گرن که خوا فه رمانی پی داون، یه عقوب و یوسف (سه لامی خویان له سه ر بیت) ده ستیان به و هوکارانه وه گرت، که ئه ویش شار دنه وه ی خه وه که بوو، یه عقوب هه موو هوکار پیکی گرت بهر بوئه وه ی نه هیتیت یوسف له گه ل براکانی بروت، که دوا جار له گه لیشیاندا رویشت، به لین و په یمانی لی وه رگرتن که پاریزگاری لی بکن و سه ر په رستی بکن، به لام قهدهری خوا له سه روی هه موو شتیکه وه بوو، روودا وه که به جوړیکی تر روویدا، ئه م چیرۆکه به شیوه یه کی پراکتیکی له سورته ی (فجر) دا جه ختی له سه ر کراوته وه که تیایدا خوی گه و ره دوو دیمه ن تیایدا باس ده کات، یه که میان بینینی: به ره به یان له دوا ی شه ویک ی تاریکه وه سه ره له ده دات ﴿وَالْفَجْرِ * وَلَيَالٍ عَشْرٍ﴾ الفجر: ۱ - ۲، واته «سویند به به ره به یان * سویند به و شه وانه ی که ده شه ون (هه ندیک ده لین ده شه وی کو تایی ره مه زانه، هه ندیکیش ده لین ده شه وی سه ره تای مانگی ذی الحجه یه که کاتی نه نجامدانی جه جه، هه ردوو بوئه که ش پیروژن).»، بیگومان له م پیشه کیه دا هیچ گومانیک نیه، له به ره وه له دوا ی ئه وه وه ده فه رمویت ﴿هَلْ فِي ذَلِكَ قَسَمٌ لِّذِي حَبْرِ﴾ الفجر: ۵، واته «ئایا له و شتانه دا سویندی شایسته نیه بو که سیك خاوه نی عه قل و بیروهوش بیت؟!»، واته ئایا بو هیچ که سیکی عاقل پیوستی به سویند هه یه، به لام له گه ل ئه وه شدا خوی گه و ره سویند ده خوات بوئه وه ی زیاتر جه خت له سه ر شته که بکاته وه.

پاشان پیشه کیه کی میژوو پی جوړا و جوړ باس ده کات، که سه ته مکارانیش لی به د گومان نین، وه که ده فه رمویت ﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ * إِرْمَ ذَاتِ الْعِمَادِ * الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلَهَا فِي الْبِلَادِ * وَمَثُودِ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ * وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ * الَّذِينَ طَعَوْا فِي الْبِلَادِ * فَأَكْتَرُوا فِيهَا الْمَسَادَ * فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ﴾ الفجر: ۶ - ۱۳، واته «ئایا نه تزانوو هه په روه ردگاری تو چی کرد به هوژی عاد * که ئه ویش هوژی (ارم) و خاوه نی پایه ی به رزو کو له که و

نیرگهی دریژ بوون (قهومی عاد له شاری ئیره م که بالابه رزو تیکسمر او بوون، خانووبه ره و کۆشک و ته لاری گه وره و به رزیان دروسته کرد) * له سه رده می ئه واندا له هیچ شار و شوینیکدا، کۆشک و ته لاری وه ئه وهی ئه وان دروست نه کراوه * ئایا نه تزانوو ه قهومی پمو دیش خوا چی لی کردن، ئه وانهی له دۆل و شیوه کانه وه به ردیان ده تاشی و ده یانگواسته وه بو ناو قه دی چیا کان و له وی خانوو یان دروست ده کرد؟ * ههروه ها فیرعه ونی خاوه ن ئه هرامه کان، (چ کۆشک و بینایه کی مه حکه میان وه کو میخ داده کوتی به زه ویدا) * ئه وانهی که سته میان به رپا کرد له ولاتداو خه لکیان ده چه وسانه وه * جا خراپه و تاوان و گوناھی زوریان ئه نجامده دا * (دوای ماوه یه کی دیاری کراو) پهروه ردگاری تو سزاو خه شم و قینی خو ی پزاند به سه ریاندا و ته فرو تونای کردن».

ئه م دوو پی شه کیه بو گه یشتنه به سوننه تیکی خوایی که بنه مای باوه ریکی گه وره یه لای باوه رداران که بریتیه له: ﴿إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمُرْصَادِ﴾ الفجر: ۱۴، واته «به راستی پهروه ردگاری تو هه می شه و به رده وام ئاماده یه که تو له له سته مکاران بسینیت».

ئامانج له م دوو پی شه کیه له گه ل ئه و سوننه ته خواییه دا ئه وه یه که به نده ی باوه ردار له گه ل پیغه مبه راندا یان هه ر باوه ردار یکی راستگو ئه وه یه که: رازی بیت به قه زا و قه ده ری خوای گه وره و به ته واوی دلنیا بیت لی، فه رمانه کانی خوای گه وره جیه جی بکات و له خراپه کان دوور بکه ویته وه و ده ست به هو کاره کانه وه بگریت، راسته وخو له دوای ئه مه وه ئه و به لینه ی خوای گه وره دیت که روو ده کاته پیغه مبه ره که ی و ده فه رمو یت: ﴿يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ * ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً﴾ الفجر: ۲۷ - ۲۸، واته «(شایانی باسه به ئیمان داری سه رفراز له سه ره مه رگدا ده وتریت) ئه ی خاوه نی دل و ده روونی پر له ئارامی (ئه ی ئاده میزادی ژیر و هو شمه ند که له ته مه نی کو تای دنیا دا پهروه ردگارت ناسی و به جوانی ده ته پرست...) * بگه ری ره وه بو لای پهروه ردگارت که تو له و رازیت و ئه ویش له تو رازی ه». واته ئه ی ئه و نه فسه ئارامه ی که بروات به به لینه کانی خوای گه وره هه یه که بو راستگو یان دیته دی، وه به و به لینه ی خوای گه وره ه که به سته مکاران ده دریت، بگه ری ره وه بو لای خوا، ئه و خواییه ی که تو ی دروست کردوو و ریزی لی ناویت به کومه لیک نیعمه تی گه وره، به هو ی رازی بوونت به

قەزاو قە دەری خوا لە هەموو ئەو شتانی که تووشت بووه، که هەمووی بە خێر بۆ
 تۆ شکاوه تهوه، لە کاتی کدا که نهفسی تۆ لە خوا رازیه بهو شیوهیهش خوا له تۆ رازی
 دهییت، بهمهش باشتین چاکه‌ی دونیا و روژی دوایی به دهست دهخهیت.

به راستی ئەمه به ئینێک بوو بۆ پیغه مبهەر، هەموو ئەو ستهمکارانه‌ی له ناو برد
 که ئازاریان دابوو، که هه‌وڵیان دابوو زیندانی بکه‌ن و بیکوژن و له ولاتی خۆی
 ده‌ربه‌ده‌ری بکه‌ن، به‌لام خۆی گه‌وره‌ ده‌رگای مه‌دینه‌ی به‌روودا کرده‌وه، پاشان توانی
 هه‌موو که‌نداو به‌ شاری مه‌که‌که‌ شه‌وه‌ رزگار بکات، له‌ دوای ئەوه‌ش رووی کرده‌ ولاتانی
 تر و زۆر به‌یانی ئازاد کرد، ئەمه‌ش یه‌کیک بوو له‌ به‌ ئینه‌کانی خۆی گه‌وره‌ که بۆ
 سه‌رخستنی به‌نده‌کانی جیبه‌ جیی کرد، پاشان سوره‌تی (یوسف) جه‌خت له‌ چیرۆکیکی
 تر ده‌کاته‌وه‌ که له‌ سوره‌تی (الک‌ه‌ف) دا له‌ باسی (موسا و به‌نده‌ چاکه‌که‌) دا هاتوو،
 که تیایدا نا‌ره‌حه‌تی و ناخۆشی و تو‌ره‌یی خاوه‌نی که‌شتیه‌که‌ ده‌گۆرپیت بۆ خێر و چاکه
 و به‌رژه‌وه‌ندیه‌کی گه‌وره‌، هه‌روه‌ها کوشتن یان مردنی کوره‌که‌ به‌ خێر ده‌گیرپته‌وه‌ بۆ
 دایک و باوکیان، که خۆی گه‌وره‌ به‌ ئین ده‌دات که کورپکی چاکیان پی به‌خشیت له
 به‌دیلی کوره‌ خراپه‌که‌دا.

ئهم چیرۆکانه له ئیستادا بوونه کۆمه‌ ئینێک راستی کرده‌یی و جیبه‌ جیی بوون و زیاتر
 بوونه هۆکاری په‌یدا کردنی متمانه به‌ خوا بۆ جیبه‌ جی‌کردنی به‌ ئینه‌کانی و سه‌لماندن
 بۆ کۆمه‌ ئینێک سوننه‌تی خۆی گه‌وره‌ که دینه‌دی، له‌ لایه‌کی تره‌وه‌ هۆکاریکن بۆ
 به‌هێز بوونی ئیمانی مرو‌فی باوه‌ردار و بیروباوه‌ره‌که‌ی، له‌ هه‌مانکاتدا به‌هێز کردنی
 دڵ و چه‌سپاندنی و دوور بوون له‌ هه‌ست کردن به‌ لاوازی و دڵنیابوون له‌ وه‌ی
 که به‌ ئینه‌کانی خۆی گه‌وره‌ راستن، سوننه‌ته‌کانی خۆی گه‌وره‌ش له‌ رابردوودا
 هاتوو نه‌دی و بۆ ئاینده‌ش هه‌ر به‌رده‌وامه **﴿فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَبْدِيلًا وَلَنْ تَجِدَ**
لِسُنَّتِ اللَّهِ تَحْوِيلًا﴾ (فاطر: ۴۳)، واته‌ «(کاتی پروایان به‌ پیغه مبه‌ران نه‌هێناوه،
 له‌ ناوبران) ئیتر تۆ نابینیت هه‌رگیز له‌ یاساو به‌رنامه‌کانی خوادا گۆرانیکاری پیش
 ییت، هه‌رگیز نابینیت یاساو به‌رنامه‌کانی خوا له‌ نه‌خشه‌ی خۆیان لابده‌ن. (که
 به‌شیکی ریسوا کردنی پیلانگیرانه‌)».

چوارهم:

په یوهندی نیوان کوتایي سوره تی هودو سوره تی یوسف

سوره تی (یوسف) له دوای سوره تی (هود) هاتوو که کوتاییه که ی به ئه م ئایه ته یه که ده فهرمویت: ﴿وَلِلَّهِ غَيْبُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِلَيْهِ يُرْجَعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ﴾ هود: ۱۲۳، واته «هر بو خویه نهینی و نادیاره کانی ئاسمانه کان زهوی، هه موو کارو فه رمانیش هه ر بو لای ئه و زاته ده گه رپته وه، ده ی که و ابو و ئه و په ره سته و ته نها پشت به و به سته، هه رگیز خوی په روه ردگارت بی ئاگا نیه له وه ی که ئیوه ده یکه ن و ئه نجامی ده دن». له م ئایه ته دا پینج شتی بنه رته تی هه یه که په یوهندی راسته و خو یان به سوره تی (یوسف) وه هه یه که بریتین له:

۱- نادیار ته نها خویه، ته نها خو ی ده زانیت چاره نووسی یوسف چی ده ییت له سه ره تای خسته ناو بیره که وه پاشان زیندانی کردنی، پاشان گه رانه وه ی بو به ده سته وه گرتنی ده سه لات له سه ر زه ویدا، دوایه مین رووداوه کانی ئه م چیرۆکه ئه وه مان پی ده لیت وه ک ده فهرمویت: ﴿ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ أَجْمَعُوا أَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُونَ﴾ یوسف: ۱۰۲، واته «ئهی محمد ئه م به سه ر هات و سه رگوزشته یه ی یوسف که بو ت نیگا ده که یین له هه و آل و به سه رهاته شاره وه کانه، خو تو له لای براکانی یوسف نه بوویت کاتیک که هه موویان بریار یاندا و پیلانیان ده گیرا».

به خه یالی هیچ که سی کدا نه ده هات که مند الیک ی بچووک بخریته بیریکه وه و بکریته بهنده و دوایی زیندانی بکریت و له کوتاییه که یدا ده سه لات له سه ر زهوی میسر دا به ده سته وه بگریت و بیته پاشای میسر. وه ک ئه وه ی که خوی گه وره به پیغه مبه رمان محمد (سه لامی خوی له سه ر ییت) بلیت: تو نازانیت ئه وه ی له نادیاردا بو تو هه یه چیه، هه روه ک یوسف (سه لامی خوی له سه ر ییت) نه یده زانی خوا له نادیاردا چی بو بریارداوه.

۲- گیرانه وه ی هه موو شته کان بو لای خوا، ته نها ئه و خاوه نی دیاری کردنی چاره نووس و فه رمان و دروستکراوه کانی تی، له سه ر مرو ف پیویسته که هه موو هو کاره پیویسته کان بگریته بهر، پاشان به ئه نجامه کانی رازی ییت و رازی ییت به وه ی که خوا بو ی بریار ده دات.

۳- فرمان دان به پرستنی خوا به شیوه فراوانه که ی، مانای ملکه چ بوونه بو هه موو فرمان و ریگریه کان له بواری عه قیده و دروشمه کان و ئه خلاق و ئاوه دانکردنه وهو به دهسته وه گرتنی دهسه لات.

۴- فرمان کردن به پشت بهستن به خوا، به ئهوپه ری متمانه وه.

۵- خوی گه وره بی ئاگا نیه له و کارانه ی که مروّف ئه نجامی ده دات.

هه موو ئه م پینج شته ی که باس مان کرد له سورته ی یوسف دا هه یه، که وه ک شیوازیکی پراکتیکی ئه م ئایه ته ده رده که ویّت، هه موو ئه مانه ش بو ئاماده کردنی ده روونی (محمد) پیغمبره ﷺ بو پیشوازی کردن له سورته ی یوسف و تیگه یشتنی له چیرۆکه که و وه رگرتنی په ند و وانه لی.

پینجهم:

پرۆگرامی ئیسلامی له ئه نجامدانی هونه ری کاریگه ردا

ئه م سورته وه ک پيشه نگیك وایه بو نیشاندانی ئیسلام وه ک پرۆگرامیکی ته واو به شیوازیکی هونه ری جوان و کاریگه ر، هه روه ها نموونه یه کی هاوسه نگ ده خاته پیش چاو بو ئه نجامدان له رووی ده روونی، بیروباوهر، په روه رده، جو له، له رووی کۆکردنه وه ی هه لۆیسته کان و دیمه نه کان و که سایه تیه کان و ههسته کان، سه ید قوتب ئه لیت «له م چیرۆکه دا که سایه تی یوسف (سه لامی خوی له سه ر بیّت) نمایش ده کریّت وه ک (که سایه تیه کی سه ره کی له چیرۆکه که دا) هه موو ژیا نی له هه موو ره کانه وه ده خاته پروو هه موو ئه و تاقیکردنه وانه باس ده کات که تووشی ئه م که سایه تیه سه ره کیه ده بیّت له چیرۆکه که دا، تاقیکردنه وه ی جوړاو جوړن له رووی سروشت و ئاراسته کانه وه، (تاقیکردنه وه ی توند، تاقیکردنه وه ی خو شی، تاقیکردنه وه به ئاره زووبازی و به دهسه لات، تاقیکردنه وه به هه لچوون و ههسته مروییه کان به رامبه ر جوړه ها رووداو، جوړه ها که سایه تی)، له کۆتایشدا وه ک بهنده یه کی چاک له هه موو ئه م تاقیکردنه وانه ده رده چیّت و به پاکی رزگاری ده بیّت و روو ده کاته خواو زۆر به ملکه چیه وه ئه م نزایه

ده کات و ده لیت»^(۱) ﴿رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيِّ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ﴾ یوسف: ۱۰۱. واته «ئینجا یوسف پیغمبر چوو که ناروه و دهسته کانی هه لبری و نزا کرد و وتی: پهروه ردگارا به راستی تو پاشایه تیت پی به خشیم و له لیکدانه وهی خه و شاره زات کردم، ئەه به دپهینه ری ئاسمانه کان و زهوی، تو پشت و پهنا و یارو یاوه ری منیت له دنیا و قیامه تدا، داواکارم که به موسلمانان بمریت و بمخه تته ریزی پاکانه وه و بمگه یه نیت به کاروانی چاکان».

له پال ئەم که سایه تیه سه ره کیه دا باس له که سایه تیه کانی ده و روبه ریشی ده کات به پلهی جوړبه جوړ و روبه ری گونجاو بو خسته پروویان، هه ره که سایه تیه ک مافی خوی پی ده دات له رووی جه ختکردنه وه و تیشک خسته سه ری، ئەم چیرۆکه مامه له یه کی واقعی ته واو له گه ل سایکۆلۆژیای یوسف و یه عقوب و هه موو کاره کته ره کانی تری چیرۆکه که ده کات و به مشیوه یه ده یان خاته روو:

۱- نمونه ی پشه و امان یه عقوب (سهلامی خوی له سهر بیت) به دوو که سایه تی ئەوانیش: که سایه تی باوکیکی دل شکاو، که سایه تی پیغمبر یکی دامه زراو به ئەنجامه کانی رووداوه کان.

۲- نمونه ی یوسف (سهلامی خوی له سهر بیت) وه ک پیغمبر یکی دل سوژو دامه زراو و له خواترس، نیشان دانی وه ک گهنجیکی تاقیکراوه و بانگخوازیکی ئاموژگاریکار و خوړاگر.

۳- نمونه ی براکانی یوسف، که له بهرامبر یوسفدا تووشی ئیره یی و سه سودی و رق و پیلان و لوف لیدان و به ره وروبوونه وهی جیکه وته کانی تاوان و ئەو هه لویسته نابه جیانه ش که تووشی بوون به هوی لاوازی، خو به گه وره زانین، سه رسورمان، له گه ل باسکردنی ئەوهی که ئەم هه لویستانه یان له رووی تاوان و پیلانه وه وه ک یه ک نه بوون، به لکو جیاواز بوون، له هه مانکاتدا به جوړیک باسی تاوانه که یان ده که ن که روویه کی شهرعی و یاسایی پی بدن وه ک ده فه رمویت ﴿يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ﴾ یوسف: ۹. واته «ئه وکاته رووی باوکتان یه کلایی ده بیته وه بو ئیوه و

خۆشه ویستییه که ی هه مووی بو ئیوه ده بیته، ئینجا دواى نه مانى یوسف ده بنه پیرو نه وه یه کی چاک و ریك و پیک».

۴- خستنه پرووی ژنه که ی عه زیزی میسر وهك ئافره تیکى به هیز که تیايدا، غه ریزه یه کی ژنانه ی هه لچو و ئاره زوباز و پالنه ره سوژانیه کانی تیدا به رجه سته ده بیته، هه لسوکه وته کانی له ژیر سایه ی ئاره زوو ه کانی دایه و ئیعتبار بو هیچ شتیکى تر ناکات، نه بو میرده که ی و نه بو باس و خواسى ژنان و کو مه لگه که ی.

۵- خستنه پرووی ژنانى کۆشك و گه وره به رپرسه کانی، سه ره رای ئه وه ی که کاریکى نابه جیيان کردوه به لام ژنه کان پشتیوانى له هه لس و که وته کانی ژنه که ی عه زیز ده که ن و هه ندیکیان سه رسوپمانى زور به رامبه ر یوسف و هه لس و که وته کانی نیشانده دن.

۶- خستنه پرووی واقیعی کۆشك که پره له گهنده لى و ئاره زووبازى و پیلان و پیچ لیدان، هه موو ئه م نه یینانه ش به ئاسانى ده توانیته بزانیته له ریگه ی خزمه تگوزار و ده ست و پیوه نده کان یان له ریگه ی ژنه کانی هه وه، له کاتیکدا که ژنه که ی عه زیزی میسر ویستی سه رنجی یوسف بو لای خو ی راکیشیته، ئه م چیرۆکه ته نها له لایه ن خو ی و یوسف و عه زیزی میسه وه زانرا بوو، که واته چو ن ئه م نه یینه بلا بووه وه؟

۷- ژینگه ی میسر که له سه ر خو شگوزه رانی و ئاره زووبازى و گهنده لى و زالبوونى ده سه لاتى ژن و گوینه دان به به ها ئه خلاقیه کان، ته نانته له سه ر ئاستى ژنیش هه روه ها ژینگه ی براکانى یوسف، که یوسف پییان ده لیته ﴿أَنْتُمْ شَرُّ مَكَّانٍ﴾.

۸- خستنه پرووی نموونه ی عه زیزی میسر وهك که سیکی لاواز و بى ده سه لات له به رامبه ر ژنیکدا که به ئاشکرا و نه ینى خیانه تى لى ده کات، به لام له به رامبه ر ئه مه شدا ناتوانیته هیچ بکات و هیچی پى بلیته و ته نها ده لیته: ﴿وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ﴾، له کو تایشدا فه رمانى ژنه که ی جیبه جى کرد، که زیندانی کردنى یوسف بوو، له کاتیکدا که ده یزانی که سیکی سته ملیکراویشه.

۹- ونبوونى که سایه تى پاشا له چیرۆکه که داو ته نها له دیمه نى کو تاید او له کاتى بینینى خه ونه که دا ده رده که ویت، که له ویدا ده رده که ویت که ئه م پاشایه دادپه روه ره و خه لک و نیشتمان ه که ی خو ش ده ویت، له کاتیکدا که ده بینیت یوسف (سه لامى خوی له سه ر بیته)

که سیکی شیاو و لیھاتووہ بۆ بە دەستەوہ گرتنی دەسەلات (ھەرچەندە لە گەلە کە ی خۆشی نیە) و لە روالە تیشدا بەندە یە کە، لە زیندان دەری دەھێنیت و کە سایە تی بۆ دە گێریتە وەو دەسەلاتی رادەست دە کات، وە ک دە فەر مویت: ﴿إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ﴾.

۱۰- خستنه پرووی زیندان و ئەو هی که تیی دا روو دە دات لە خەون بینین و بوونی دلسۆزی و خۆشەویستی لە نیوان زیندانیاندا.

۱۱- چۆنیە تی بانگەواز کردن لە زیندانا بە ھەموو شیوازەکانی و چۆنیە تی نازاد کردن و بیتاوان بوونی پیش ئەو هی دەسەلات و ھەر بگریت.

۱۲- خستنه پرووی ئەو خیزانە ی که خوای گەورە جار یکی تر بە یەکی شاد کردنە وە، که بە ھۆی ئاشوب و تاقیکردنە وە و پەرتە وازە بوو بوون، بە لام بە ھۆی رووناکی خۆشەویستی باوک و داناییە کە یی و ئارامگرتنی لە سەر ئەو هی که کورەکانی ئەنجامیان دابوو که لە کاردانە وە ی ئەواندا تووشی دەر کردن و سزادانی نە کردنە وە، بە لکو بە ر دە وام ھە و لیدە دا که پە یو ھە ندیە خیزانیە کە یان پاریزیت و لە گە ل روودا وە کاندایا بپروات، لە ھە مانکاتدا لیبوردە یی یوسف و ئەو ئە خلاقە بە رزە ی که ھە ییوو بە رامبە ریان باس دە کات.

۱۳- دە و لە مە ندی چیرۆکە که لە پرووی ھونەری و رە گەزی بزواندن و رو ناکی و ئەو هی لە جیھانی چیرۆکدا پیی دە لێن گریی ھونەری، که بە خە دە ست پیدە کات و لی کدانە وە کانی لە سەر ھە تا وە نە زانرا و دە بیت و پاش تیبە ر بوونی کات لە زنجیرە یە ک بە دوا یە کە کاندایا نھینیە کانی ئاشکرا دە بن و ھەر زنجیرە یە کیش رووداوی خۆی تیدایە، لە ھە مانکاتدا بۆ شایە ک لە نیوان روودا وە کاندایا ھە یە و بە جیدە ھیلد ریت بۆ خە یالی خوینەر و لە گە ل ئەو هی که تیدایە تی بۆ چێژ و ھەر گرتن لیی، بۆ ھوونە که خوای گەورە دە فەر مویت: ﴿وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِأَمْرِهِمْ هَذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾ یوسف: ۱۵، واتە «لە و کاتە دا نیگامان بۆ نارد که: ھە و آلی ئەم بە سەر ھاتە لە ئاین دە دا بە برا کانت دە دە ییت، کاتیک ئەوان ئاگایان لە خویان ناییت و لە بیریان چۆتە وە و ھەستی پیناکەن». مانای زۆر لە خۆی دە گریت، ئەنجامە کە ی سنوردار نیە ھە ندیک رە گەزی تیدایە که زۆر تر دە بیتە مایە ی بزواندن و چێژ و ھەر گرتن: چۆن یوسف پیان دە لیت؟ ئایا ئەمە چۆن

دهبيت له کاتیکدا که نهوان نازانن ههتا ئهوکاتهی کۆتایی دیت، لیره دا گرېکه به شیوهیه کی ئاسایی دهگریتهوه، بهبی زور له خو کردن.

۱۴- ئەم چیرۆکه یهکتایی بیروباوهری ئیسلامی دهخاته پروو که پیغمبران هیناویانه و باس له بنهما سه ره کیه کانی دهکات و ئاینی راست روژن دهکات و قوربانی به خو شیه کان ده دات و پیشوازی له زیندانی بوون دهکات، له پیناو پاراستنی ئاین و به هاکان و ئه خلاقه جوانه کاند: ﴿رَبِّ السَّجْنِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ﴾ یوسف: ۳۳. واته «یوسف که ئه مهی بیست وتی: پهروه ردگارم من زیندنام له لا خو شه ویستره له وهی که نهوان بانگم ده کهن بوی».

۱۵- نمونه ی ئه و خیزانه دهخاته پروو که جاریکی تر له دوا ی ئاشوب و تاقیکردنه وه کان یه که دهگریته وه و تیايدا لیبوره یی یوسف به رامبه ر به براکانی به جوانترین شیوه دهخاته پروو.

لیره دا ده توانین بلیین که ئەم چیرۆکه نمونه یه کی زور پیشکه وتوو له رووی شیوازی نووسینی چیرۆکدا، به لکو هونه ریکی ئیسلامیه به شیوه یه کی واقعی و راستگو یی، له هه مانکاتدا ده بیه ستیته وه به هینانه دی کومه لیک ئامانجی کومه لایه تی به رز، که هه ولده دات گه شه به کومه لگه بدات له رووی بیروباوه ر و فیکر و ئه خلاق و مامه له وه.

ششمره:

رافه‌ی ﴿تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ﴾ به لیکدانه‌وه‌یه‌کی عه‌قلی دانایانه،

له‌پیناو به‌رجه‌سته‌کردنی پیشه‌نگی بووندا

زۆرینه‌ی رافه‌کاران رافه‌ی ﴿تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ﴾ یان له‌م سوره‌ته‌دا به‌ته‌عیری خه‌و کردوو، ئەمه راسته‌که‌یه و گومان‌ی تیدایه، به‌لام هه‌ردوو وشه‌ی ﴿تَأْوِيلِ﴾ و ﴿الْأَحَادِيثِ﴾ ئەگه‌ری ئەوه‌ی هه‌یه که مانای نزا له‌خۆ بگریت، ئەویش به‌کاره‌یتانی عه‌قل و دووربینی و سروشتی پاکه بو زانینی ئەنجامی کاره‌کان و ئاینده‌بینی و جیکه‌وته خراپ و باشه‌کان، ئەوه‌ش له ئیستادا پئی ده‌لین (تویژینه‌وه‌ی عه‌قلی: ئابوری و سیاسی) ^(۲) هیچ ریگریه‌ک نیه که ئەم دوو مانایه به‌یه‌که‌وه کو بکاته‌وه، چونکه ته‌واوکردنی نیعمه‌ته‌کان و گه‌یشتن به‌پله‌ی کو‌تا له‌ریگه‌ی دانایی و پیغمبرایه‌تی‌ه‌وه‌ دینه‌دی، پیغمبرایه‌تی دیاریه‌کی خویه‌و شتی‌ک نیه مروّف خو‌ی به‌ده‌ستی به‌یئت، دانایی ده‌توانی‌ت له‌ریگه‌ی ئەزموون و پسپۆریه‌وه به‌ده‌ستبه‌یئیت، زانایان ریگه‌یان داوه که کو‌کردنه‌وه‌که له‌نیوان مانا هاوبه‌شه‌کان و راستی و مه‌جازدا بگریت، ئەگه‌ر ئەوه له‌توانادا بوو.

ته‌ئویل له‌پرووی زمانه‌وانیه‌وه: له‌ وشه‌ی (آل یؤول اول، و مآلا) واته (گه‌پرایه‌وه‌و بوو، شتی‌ک ده‌دری‌ته‌ پالی: گه‌پرانده‌وه‌، واته‌ وته‌که‌یان به‌ شیوه‌یه‌ک رافه‌ کرد که هه‌مان ئامانج بدات به‌ده‌سته‌وه‌، خه‌و: لیکدایه‌وه‌، ته‌ئویل واته‌ گه‌پرانه‌وه‌، واته‌ گه‌پرانه‌وه‌ی شتی‌که بو ئەو ئامانجه‌ی که بو‌ی دانراوه) ^(۳)

به‌لام (الاحادیث) واته‌ رووداو هه‌وال و بو‌چوون ده‌گری‌ته‌وه، له‌به‌رئه‌وه‌ رافه‌ی ﴿تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ﴾ به‌هه‌ردوو مانا‌که‌ی راسته، ئەه‌وکاته به‌لگه‌ی ئایه‌ته‌که له‌سه‌ر تویژینه‌وه‌ی عه‌قلی‌کی روونه، (ابن عاشور) ده‌لێت: «ته‌ئویل: واته‌ گه‌پرانه‌وه‌ی شتی‌که بو راستی و ئاراسته‌و مانا‌کانی»، وه‌ک خوی گه‌وره ده‌فه‌رموی‌ت: ﴿وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ﴾ ال عمران: ۷ ^(۴)، واته «له‌حالی‌کدا که لیکدانه‌وه‌ی ئەو جو‌ره ئایه‌تانه هه‌ر خوا خو‌ی به‌ته‌واوی ده‌یزانی‌ت». ئەوه‌ش راسته که بلێین کو‌ی (حدیث) واته‌ شتی‌که که رویدایی‌ت، ته‌ئویلی (الاحادیث)

(۲) بگه‌رێه‌وه‌ بو کتیبمان «نظرية (مآل) للتحميل الاقتصادي»، ئاماده‌یه بو‌چاپ

(۳) فه‌ره‌ه‌نگی (المحیط)، (لسان العرب)، (الوسیط).

(۴) «التحریر والتنوير» (۲۱۶/۱۳)

واتہ: گیرانہ وہی روداویکہ بو ہوکارہ کانی ٹہویش زانستی تہواوی راستیہ کان، واتہ بہ دانایی مانایہ کی پی بدہین، ٹہویش ہیئانہ وہی بہ لگہ لہ سہر ہہ موو دروستکراوہ کانی خوا کہ بہ توانا و حکمہ تی خوئی دروستی کردوون.

لہ لایہ کی ترہوہ دروستہ کہ بلین کوی (حدیث) بہ مانای ٹہو ہہ والہی کہ باسی کردوہ، تہ ئویل: لیکدانہ وہی خہو، پیی و تراوہ (أحادیث)، چونکہ لیکدہرہ وانی خہوہ کہ باسی رووداوہ کانی دہ کەن، لہم روانگہ یہوہ ہہ ندیک لہ راقہ کاران بہوشیوہیہ باسی دہ کەن، بو ٹہم مہ بہ ستہش بہ لگہ دہ ہیئنہ وہ بہو ئایہ تہی کہ لہ کوتایی چیروکہ کہ دا دہ فہرمویت ﴿وَقَالَ يَا أَبَتِ هَذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِنْ قَبْلُ﴾ یوسف: ۱۰۰، واتہ «یوسف کہ ٹہمہی دی وتی: باوکی بہر یزم ٹہمہ لیکدانہ وہی خہونہ کہی ٹہوسامہ کہ بہ مندالی بینیم».

(ابن عاشور) دہ لیت: «بہ کارہیئانی ہہ ردوو ماناکہ دروستن چونکہ لہ روی ماناوہ ہاوبہ شن»^(۵). ٹہوہی گومانی تیدا نیہ پیغہ مہرایہ تی یہ کیکہ لہ کوتا نیعمہ تہ کانی نیعمہ تی دانایی لہ دنیا دا و ہہ لہ بژاردنیشی لہ دواروژدا بہ ہوئی تاجی پیغہ مہرایہ تیہ وہیہ. لہم روانگہ یہوہ دہ توانین بلین (تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ) لہم سہردہ مہ دا پیی دہ لین توپژینہ وہی سیاسی و ئابوری و کومہ لایہ تی، بہم شیوہیہ شوینکہ وتنی تہواو ٹہنجام دہ دریت، چونکہ ٹہ گہر لیکدانہ وہی خہوہ کہی یوسف بگہرینینہ وہ بو پیغہ مہرایہ تیہ کہی، ٹہوکاتہ پیشہ نگیہ کہی ہیچ گرنگیہ کی ٹہوتوی نیہ، چونکہ خوئی بہدہستی نہ ہیئاوہ، بہ لام ٹہ گہر پہیوہستی بکہینہ وہ بہ شیکاری عہ قلی لہ سہر بنہمای دانایی، ٹہوکاتہ شایہ نی ٹہوہیہ کہ بیکہینہ پیشہ نگ و شوینی بکہوین.

حەوتەم:

بەهێزکردنی متمانه بە خواو ئەوهی که بۆ بە بنده کانی دهیکات

ئەم سورەتە گرنگی زۆر دەدات بە بەهێزکردنی ئیمان و دروستکردنی هیوا و متمانه کردنی تەواو بە خوای گەورە لە هەموو بارودۆخێکدا، تەنانەت لە حالەتی ناخۆشی و ناپەڕەحەتی و بەلا و موسیبهت و تاقیکردنەوەدا، ئەم چیرۆکە ئەوهی سەلماند ئەوهی که تووشی یوسف هات، وەك زنجیره یه کی یهك به دوای یهك وابوون، بۆ ئەوهی بگاتە ئەو شوینەیی که خوا دەیهوێت که لوتکهی دەسهلاته، هەموو ئەو زنجیرانەیی که پەر بوون لە ناخۆشی و بەلا پێویست بوون بۆ ئەوهی بگاتە زنجیره ی کۆتایی.

ئەگەر بێت و پیلانی براکانی نەبوايه و فریانی نەدايه تە ناو بیره که وه، کاروانچییه کان نەیانده برده میسر، ئەگەر ئەوان نەیانفرۆشتایه و لای خۆیان بیانیهشتایه تە وه، زنجیره ی دواتر ناتەواو دەبوو، که بریتی بوو لە کرینی یوسف (سەلامی خوای لەسەر بێت) لەلایەن عەزیزی میسرە وه، ئەگەر لە کۆشکدا تووشی فیتنەیی ئافەرت نەبوايه، نەدەخرایه زیندانە وه، ئەگەر نەچوايه تە ناو زیندان و لەویدا خەونە که ی لێک نەدايه تە وه، ئەوا جارێکی تر نەدەگه رایه وه بۆ کۆشک، نەخشه کانی خوای کاربه جی بەم جوړن.

هەموو ئەوهی که تووشی بوو بە پێی ئەو نەخشه یه بوو که کیشرابوو، ئەمەش هیوايه کی گه وره بۆ هەموو ئەو که سانه دروست دەکات که لەسەر رێگای راستن و تووشی بەلاو ناخۆشی و تاقیکردنەوە دەبن، ناییت بێ هیوا بن لە دەرگای سۆز و بەزەیی خوا، چونکه ئەمانه هۆکارێکن بۆ گه یشتن بە پله یه کی به رزتر.

بەلام هەموو ئەمانه ناییت وا لە باوه ردار بکات که پال بداته وه و بێ پلان بێت، بەلکو لە پرووی شەرعیه وه پێویسته مروّف هەموو هه ولێک بدات و دەست بە هەموو هۆکاره کانه وه بگریت، لەدوای ئەوه کاره که بداته دەست خوا.

هەر وه ها ئەمەش ئەوه ناگه یه نیت ئەگەر یه کیکی تاوانبار تاوانێک یان ئازاوه یه ک یان بەلایه کی دروست کرد به هۆی ئەمه وه سەرئەنجامیکی باشی دەستکەوت ئەمه بێتته مایه ی رزگار بوونی لە سزای دنیا و دواپۆژ، چونکه سزادان لەسەر تاوان و سەرپێچی و کاره نابه جییه کانیته ی، بەلام ئەوهی لەدوای ئەوه وه روو دەدات بە شێکه لە قەدەری خواو تابه تە به و که سه.

ہمیشتم:

بہیہ کہوہ گریدانی دستگرتن بہوکارہ رواآلتیہ کان و قہدہری خوی گہورہ

ئہم سورہتہ ہہمووی باس لہ گرنگی دستگرتن بہوکارہ رواآلتیہ کانہوہ دکات کہ خوی گہورہ نامادہی کردوون، خوی گہورہ (یوسف) ی لہ بیرہ کہ رزگار کرد لہ ریگہی ئہو کاروانچیانہی کہ بہ نزیکیدا تپہرین، پاشان لہ کاتیکدا کہ کاروانچیہ کان دیانہویت ہہندیك ئاو دہربہینن گوریسیك شورده کہ نہوہو کہ بہ سہرہ کہیہوہ دولکہیہك ہہیہ، بہم ہوکارہوہ یوسف دہستی پیوہ دہگریٹ و ئہوانیش ہہست بہ بوونی دہکن لہناو بیرہ کہدا، لہلایہ کی تریشہوہ کاتیک کہ خوی گہورہ نہخشہی کیشاوہ کہ یوسف (سہلامی خوی لہسہر بیٹ) دہبیٹ لہسہر زہویدا دہسہلات بہدہستہوہو بگریٹ، پاشای ولات خہویك دہبینیت و کہس ناتوانیت راقہی خہونہ کہی بو بکات، ہہروہا ریگہ خوٹ دہکات بو ئازادبوونی زیندانییہك بو ئہوہی ریگہیہك پیشانی پاشا بدات، بوئہوہی خہوہ کہی بو راقہ بکات، بہم ہویہوہ کاتیک کہ یوسف (سہلامی خوی لہسہر بیٹ) رزگار دہکن، لہگہل لیكدانہوہی خہونہ کہدا، پلانیک دہداتہ عہزیزی میسر بو رزگار بوونی لہو برسیتیہی کہ ولات تووشی بوہو.

ہہموو ئہمانہی باسمانکرد بہپی سوننتی خوی گہورہ لہ دستگرتن بہ ہوکارہ کانہوہ روویداوہ، ئہمہش بہلگہیہ کی گہورہیہ بو ئہوہی کہ پیویستہ مروٹ دہست بہ ہہموو ہوکاریکی مہشروعہوہ بگریٹ و پشتگوپی نہخات، چونکہ ئہمہ بہشیکہ لہ قہزاو قہدہری خوا، ہہروہك چون ئہنجامہ کانیش ہہر قہزاوقہدہرن.

نۆیمر:

دهستیگردن به ﴿الر﴾ بۆ رونکردنه وهی موعجیزه که

ئهم سوره ته باس له قورئانی پیرۆز ده کات له ریگه ی چهند پیتیکی هیجائیه وه که ﴿الر﴾ یه، ههر سوره تیک بهم پیتانه دهستیگات، له دوایه وه یه کسه ر باس له وه سفی قورئان ده کات، ههروهک لهم سوره ته شدا به و شیویه ﴿الر تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ﴾ یوسف: ۱، واته «سه رنجی سه ره تای سوره تی (البقرة) بده، ئه و ئایه تانه ی لهم سووره ته دا هاتووو چهند ئایه تیکی ئه و قورئانه روون و ئاشکرایه یه». ههروهک ئه وه ی خوای گه وره بیهویت بلیت: ئهم کتیبه ی که له بهرده ستدایه ههر له ئه و پیتانه ی زمانی عه ره بی پیکهاتوو، به لام له گه ل ئه وه شدا ئیوه ناتوانن هاوشیویه دابهینن یان ته نانه ت سوره تیکی بچووکیش بهوینه ی ئه و قورئانه بهینن.

خوای گه وره ئه م کتیبه له دوو ره وه باسده کات ئه وانیش:

۱- وهک رونکه ره وه یهک و ئاشکراکه ریگ بۆ هه موو راستیه کان، له وانه ش چیرۆکی یوسف (سه لامی خوای له سه ر بی ت)، قورئان ته نها کتیبه که ئه و راستیانه له گه ل نهینیه کانیدا باس ده کات، ته نانه ت هه ندیک له جوله که کانیش له کاتیکدا که سوره تی یوسفیان خویندۆته وه، وازیان له وه ی لای خویمان هیناوه و پشتیان به ستوو به ئه و زانیاریانه ی که له سوره ته که دا ده رباره ی یوسف (سه لامی خوای له سه ر بی ت) باسکراوه.

۲- ئهم قورئانه به زمانیکی عه ره بی ره وان هاتوو، له بهرئه وه هه رکه سیگ که بیهویت به باشی لپی تی بگات ده بی ت شاره زاییت له زمانی عه ره بی و (فیقه و نحو و صرف) و تیگه یشتن له مانا و جوانکاری و مه جاز و حه قیقه ت و به لگه و شیواز و .. هتد.

به لام غه یری عه ره ب یان پپویسته که زمانی عه ره بی فیر بن ههروهک هه ندیکیان له م ریگه یه وه پیش عه ره به کانیشیان داوه ته وه و دا هینانکاریان تیدا دروست کردوو، یان ده بی ت رافه ی قورئانیان بۆ بکری ت، موعجیزه ی قورئان له مانا و یاساکانیدایه، ههروه ها له و ئیعجازه زانستی و پزیشکی و ... هتد که تایدا به دیده کری ت.

دہیرہ:

پروگرامی وردی قورٹان

له قورٹاندا به تاييه تيش له سورته تي يوسف دا، پروگراميكي زور جوان و سه رسورهيئنه ده بينين به م شيويه:

۱- وردی وشه كان كه ناتوانيت بيانگوپريت به هاوشيوه و شهيه كي تر، بو نمونه دهسته واژهی ﴿قَدْ مِنْ دُبْرٍ﴾ ئەم وشه ناتوانين بگوپرين به ﴿قطع﴾ يان ﴿شق﴾ چونكه مانای ﴿القد﴾ بریتیه له قلیشیک له سهروهه بو خوارهوه به بی پارچه بوون، به لام له زمانی عه ره بی دا وشه یه کی ترمان نیه که ئەم مانایه بگه یه نیئت.

ههروهه دهسته واژهی ﴿وَهُمْ بِهَا﴾ که مانای نیه تیک ده گه یه نیئت که راسته وخو دهوايه وه دهست به کاربکه یین ههروهه ده فهرمویت ﴿وَهُمُوا مِمَّا لَمْ يَأْتُوا﴾ التوبه: ۷۴، واته «خه ریکی (پیلان) و نه خشه یه ک بوون به لام بو یان نه لواو پی نی گه یشتن».

ههروهه ته عبیرکردن به دهسته واژهی ﴿أبويه﴾ دوو جارو به ﴿أبويك﴾ جاریک، دوانه باسکردنی (أب) بو ئه وه یه که گرنگی زیاتر نیشان بدات، چونكه (الأب) روئیکی گرنگی هه یه، باسکردنی دایکیش له چیرۆکه که دا دایکی راسته قینه ی يوسف نیه، به لکو ژنی باوکیه تی، به لام ته عبیرکردن له دایک و باوک به (الوالدين) گرنگیدانه به دایک، چونكه ده بیئت له پرووی چاکه کردنه وه یه که م که س بیئت و پیش باوکیش بخریت وه ک ده فهرمویت ﴿وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا﴾ (الاحقاف: ۱۵)، واته «ئیمه فه رمانمان به ئاده میزاد داوه که چاکه کارو چاک رهفتار بیئت له گه ل دایک و باوکیدا». به م شيويه ده بينين که قورٹانی پیروژ ئەم دهسته واژه یه به و وردیه به کارده هی نیئت.

۲- ده توانیئت هه موو مانا کانی وشه یه ک به کاربه ی نیئت به بی ئه وه ی کاریگه ری بو سه ر ئامانجه که هه بیئت.

۳- شیوازی به کاره ی نانی پیچانه وه بو هه ندیک رووداو، چونكه له سیاقی رووداوه که دا زانراوه له م سورته شه دا ئەم شیوازه زوره.

۴- به دوايه کدا هاتنی چه مک و مانا کانی، يان مانا و چه مکه که ی که به دانایی له لایه ن خوی گه وره وه ری کخراون و خراونه ته پال یه ک، به شيويه که که هیچیان کاریگه ری بو سه ر

ئەو یتیمان نیه، لەم بارهیهوه (مستەفا صادق رافعی) دەڵیت: «لە سەر سوڕهینەر ترین شتی کدا که له ئیجازی قورئاندا دەبینین بریتیه لهوهی که تو وادهزانیت وشهکان دهتەن بەرهو ماناکانی، بەم شیوهیه روودەچیت تیایدا و قولدهبیتەوه، له کو تایدای جاریکی تر دهتگهڕینیتەوه بو لەفزی وشهکه، پاشانیش به پێچهوانهوه ... له وانهیه تۆش بکهویتە دوو دلێهوه لەم ئیوانه دا، پاشان دهتگهڕینیتەوه بو لای ئەو خوایهی که زمانیکی به عه ره ب به خشیوه که خاوهنی ئیجازیکی سروشتیه»^(٦).

٥- توانای وشه و شیوازهکانی قورئان له سەر تپه پارانندی کات و شوین، ههروهک ئەوهی ئەمڕۆ دابهزی بیت مانا و حوکم و نهینیهکانی بو هه موو سه رده مێک ده گونجیت و تازه ده بیته وه.

یانزهریم:

رونکردنه وهی هه ندیک له ئامانجه کانی قورئانی پیروز

ئامانج له دابه زینی قورئانی پیروز بو مرو فایه تی، بریتیه له (به کارهینانی عه قل و وردبوونه وه و لیکۆلینه وه و توێژینه وه و شیکاری عه قل)، له گه ل کارکردن به ده رته نجامه کانی).

دوا زده ییم:

ته عبیرکردن به (ئیمه) وهک به لگه یهک بو گه وره یی ئەم چیرۆکه

کاتی که قورئان زاتی خوای یه کتا به (ئیمه) ناو ده بات ئەمه بو ریز و گه وره ییه و گرنگی تایبه تی خو ی هه یه، هه ره ئەمه شه بو ته هوی ئەوهی که ئەم چیرۆکه به باشتترین چیرۆک ناو بربیت (ههروهک له پیشوودا باسمانکرد).

لێره دا ئاگادارکردنه وه یه کی گرنگ هه یه.

له کاتی کدا که گێرانه وهی ئەم چیرۆکه ده دریته پال خوای گه وره، ئەمه نابیته ئەوهی که خوا هه لگری سیفه تی ئەو گێرانه وه یه بیت، له به ره ئەوه جائیز نیه ناوی (دانه ری چیرۆک) له خوای گه وره بنیّت، لێره دا ریسایه کی ئالتونیمان هه یه بو ئەم بابه ته که بریتیه له:

(٦) «إعجاز القرآن والبلاغة النبوية» (٤٠ ل).

ئەوێی که خوا به سیفەتی کردار بۆ خۆی پریاری داوه وەکو (نقص، غضب اللہ) لەم روانگەییەوه رێگە پێدانه که تەنها بۆ کردەوه که یە بەبێ ئەوێی ئەمە وەک سیفەت بدریتە پال خوای گەوره، بەلام ئەوێی خوای گەوره بۆ خۆی پریار داوه لە سیفەت وەک: (العالم، القادر ... هتد) ئەمە دەکریت سیفەت و کردارە که ی بدریتە پال خوای گەوره.

سیازدەییەم:

سەنتەریەتی خەو لە چیرۆکە که دا

چیرۆکە که بە خەو یۆسفی یوسف دەست پێدەکات، زۆربە ی رووداوه کانی ش هەر لە دەوری ئەمە خول دەخۆن، سوره تە که لە ئایەتی چوارەم دا بەم شیۆه یە دەست پێدەکات ﴿إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ﴾ یوسف: ۴، واتە «کاتیک یوسف بە باوکی وت: باوکی بە پرێزم بیگومان من لە خەومدا یازدە ئەستێرە و خۆرو مانگم بینی کړنووشیان بۆ دەبردم». یه عقوبی باوکی ئەمە ی بۆ رافه دەکات، پاشان لە ئایەتی ۱۰۰ دا تەئویله که ی بەم جوړه باس دەکات: ﴿وَرَفَعَ أَبَوِيهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا وَقَالَ يَا أَبَتِ هَذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلْنَا رُبِّي حَقًّا وَقَدْ أَحْسَنَ بِي إِذْ أَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ وَجَاءَ بِكُم مِّنَ الْبَدْوِ مِنْ بَعْدِ أَنْ نَزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ إِخْوَتِي إِنَّ رَبِّي لَطِيفٌ لِّمَا يَشَاءُ إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ﴾ یوسف: ۱۰۰، واتە «ئەوسا دایک و باوکی بەرز کردەوه بۆ سەر تەختی پاشایەتی و حوکمرانی خۆی، هەمووان کړنووشیان بۆ برد (دیاره که ئەوسا دروست بووه و نیشانه ی پرێزو پیزانین بووه)، یوسف که ئەمە ی دی وتی: باوکی بە پرێزم ئەمە لیکدانه وە ی خەونه که ی ئەوسامه که بە مندالی بینیم، ئەو تە بیگومان پەروەردگارم هینایه دی و بەراست دەرچوو، بەراستی ئەو زاتە چاکه ی له گەلدا کردم و بەسۆز بوو بۆم، کاتیک لە زیندان پرزگاری کردم، ئەو تە ئیوه ی لە بیابانه وه هینایه وه و (به یه ک شادی کردینه وه) دوا ی ئەوێی شەهیتان نیوانی من و براکامی تیکدابوو، بەراستی پەروەردگارم بەسۆزو بەلوتفه بۆ هەرشتیک که دەیه ویت (په له ی نیه و پرێگه ی به شینه یی بۆخۆش ده کات)، بیگومان ئەو زاتە زانیه (به نه ینی و ئاشکرای دروستکراوانی) و دانیه (به نه خشه ی ورد، هەرچی بیه ویت ئەجامی دەدات)».

چواردهیم:

وردی دهر برینی قورئان له باسی پاشا (المملك) دا

ئهم سورته ته باس له وه ده کات که پیشهوا یوسف (سهلامی خدای له سهر بیئت) له سهردهمی فیرعه ونه کاندانا نه بووه، به لکو له سهردهمی یه کیئک له (شوانکاره) کاندانا بووه که میسریه کان پیانوتوون (هکسوس) ئەمانه شتیکیان له ئاینی خوا زانیوه به هوئی نزیکیان له (ئیراهیم و ئیسماعیل و ئیسحاق و یه عقوب) (سهلامی خویان له سهر بیئت)، ئەویش به به لگه ی ئه وه ی که له قسه ی ژنه کاندانا هاتوو که ده لئین: ﴿فَلَمَّا رَأَيْتَهُ أَكْبَرْتَهُ وَقَطَّعْتَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ﴾ یوسف: ۳۱، واته «جا کاتیئک ژنه که ی عه زیزی میسر توانج و پلاره که ی ئەوانی بیست، ئەویش ناردی به شوینانداو جیگه یه کی خوژی بوۆ ئاماده کردن، چه قوژی دایه دهستی هه ریه که یان، ئینجا فه رمانیدا به یوسف و وتی: ئاده ی وه ره دهر وه بوۆ لایان (با بتینن) و جا کاتیئک بینان به گه وه و گرنگیان زانیو (الله اکبر) یان بوۆ کردو به بیئاگایی دهستی خویان بری و تیشیان: پاک ی و بیگه ردی و دووری له هه موو ناته واویه ک شایسته ی خویه که ئەمه ی دروست کردوو! ئەمه به شهر نیه، ته نها فریشته یه کی جوان و به پریره و هیچی تر نیه». ﴿وَإِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ * وَمَا أَبْرَأُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي إِنَّ رَبِّيَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ یوسف: ۵۲ - ۵۳، واته «چونکه (بووم دهرکه وتوو) که خوا فیئل و ته له که ی خیانه تکاران به ئەنجام ناگه یه نیئت * (ده شیئت یوسف یان ژنه که ی عه زیزی میسر و تبتیتی) منیش نه فسی خووم به ری ناکه م، چونکه به پراستی نه فس (ئه گهر به نووری خواناسی ئاوه دان نه بیئت) زور فه رمانده ره به گونا هو هه له و تاوان، مه گهر نه فسیئک که پهروه ردگارم میهره بان ی پی کرد بیئت، به پراستی پهروه ردگارم لی خو شبوو میهره بانه». له روانگه ی ئەم ئایه تانه وه هه سته ده که ی جیکه وته یکی ئیمانی لاواز له ناو کوومه لگه دا هه یه، به لام له سهردهمی یوسف (سهلامی خدای له سهر بیئت) ئەمه به شیوه یه کی باش گه شه ده کات، به تاییه تیش له ماوه ی ده سه لاته که یدا، له دوای ئەوه فیرعه ونه کان (شوانکاره کان) دهرده که ن و ده ست ده گرن به سهر میسردا و ده ست ده که ن به چه وساندنه وه ی نه وه کانی ئیسرائیل، به تاییه تی له پرووی بیروبا وه ره وه،

ئوهش به دوور ناگیریت که سهره پای ئه م هوکاره، ئه وان له سهرده می شوانکاره کاندای هاتېن و ئاینی یه کتاپه رستی خویان به پیی توانا بلاوکرد بیتته وه، ئه مهش له وته ی پیاوه باوه پرداره که ی نه وه ی فیرعه وندا دهرده که ویت که ده لیت: ﴿وَلَقَدْ جَاءَكُمْ يُوسُفُ مِنْ قَبْلُ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا زِلْتُمْ فِي شَكٍّ مِمَّا جَاءَكُمْ بِهِ حَتَّىٰ إِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَن نَّبْعَثَ اللَّهَ مِنْ بَعْدِهِ رَسُولًا﴾ غافر: ۳۴^(۷)، واته «سویند به خوا به راستی کاتی خو ی یوسف به لگه و نیشانه ی زوری بو هینان تا ریازی خواناسی بگرنه بهر، که چی به رده وام له گوماندا بوون، به رامبه ر ئه و بهرنامه و ئاینه ی که بو ی هی نابوون، تا ئه و کاته ی وه فاتی کرد، ئه وسا و تان: ئیت ته واو هه رگیز خوا دوی ئه م پیغه مبه ری تر نانی ریت».

پازده یمر:

خه و، چه سپاندن و حوکم و جوړه کانی

ئه م چیرۆکه له روا له تدا گرنگیه کی زوری به خه و داوه و له سه ر بنه مای خه وه که ی یوسف (سه لامی خوی له سه ر بیت) چیرۆکه که دروستکراوه، پاشان خه وی ئه و دوو کوره گه نجه ی که ده چنه زیندانه وه، خه وی پاشا که بووه مایه ی خیریکی گه وره بو هه موان.

لیره دا به کورتی باس له چه سپاندنی خه وو حوکمه که ی و هه لویستی ئیسلام ده که یین به م شیوه یه:

- ۱- ئه م سووره ته له خویدا به لگه یه له سه ر بروابوون به خه و پشتبه ستن پیی، جا ئه م خه وه له باوه پرداره وه بیت یان که سانی تر.
- ۲- سه ره تای ده ستی پکردنی سروش بو پیغه مبه ری خوا له ریگه ی خه وه وه بووه، هه ر خه ویکی بیینیایه وه ک روژی رووناک ده هاته دی^(۸).
- ۳- هه ندیک فه رمووده ی صحیح هه ن به لگه ن له سه ر ئه وه ی که خه وه کانی مروّف سی جوړن:

(۷) بکه ریوه بو «في ظلال القرآن» (۱۹۶۱/۴).

(۸) رواه البخاري في «صحيحه»، الحديث رقم (۳، ۴۹۵۳، ۶۹۸۲)، ومسلم في «صحيحه» برقم (۱۶۰).

أ- خهوی راست، ئەم خهوه له لایه ن خواوهیه ئەویش له ریگهی پشتبهستن به ئەم فهرموودهیهی پیغمبهری خوا ﷺ که ده فهرموویت: «خهوی راست له خواوهیه»^(۹). ههروهها له فهرموودهیهکی تر دا ده فهرموویت: «خهوی مروقی باوهردار به شیکه له ۶۶ به شی پیغمبهرایه تی»^(۱۰).

ب- (الحلم) ئەمەش له لایه ن شهیتانهوهیه، وهك له فهرموودهیه کدا ده فهرموویت (الحلم من الشيطان)^(۱۱).

له فهرموودهیهکی تر دا ده فهرموویت: «ئەگەر شهیتان له خهودا یاری پئی کردن بو کسی مه گیرنه وه»^(۱۲).

ج- خهوی بیسهروبهر یان رووداوهکانی رابردوو، ئەویش بریتیه له و جوړه خهوانه ی که تهعبیر له و رووداوانه ده که ن که له رابردوودا روویانداوه و مروقی به جوړیک له جوړه کان له شیوهی خهودا ده یانینیتتهوه، له فهرموودهیه کدا پیغمبهر ده فهرموویت «خه و سئ جوړه: خهوی چاک که مژدهیه که له لایه ن خواوه، خهوی خهفه تباری که له شهیتانهوهیه، خهوی کیش که مروقی قسه له گه ل نه فسی خوئی ده کات»^(۱۳).

حوکمی خه و:

خهوی پیغمبهران راستن و هیچ گومانیک هه لئاگریت، بیجگه له وانه خه و یان مژدهدانه یان ئاگادارکردنهوهیه یان خه یالاته یان لیدانهوهی رووداوهکانی رابردوو، هه موو ئەم خه وانه بیجگه له خهوی پیغمبهران ته نانه ت بینینی پیغمبهریش له خهودا، نابنه به لگهی شهرعی بو چه سپاندنی یاسایه کی نوئی شهرعی یان له واجب بوون یان فهرز یان هه رام بوون یان راستی یان به تالبوونهوه، چونکه حوکمه شهرعییه کان له قورئان و فهرمووده له ژیا نی پیغمبهردا و له به لگه کان ی تر وه رده گیرین نهك له خه و،

(۹) رواه البخاري في «صحيحه» برقم (۶۹۸۴).

(۱۰) رواه البخاري في «صحيحه» برقم (۶۹۸۸)، ومسلم في «صحيحه» برقم (۲۲۶۳).

(۱۱) رواه البخاري في «الصحيح» برقم (۳۲۸۲، ۶۹۹۵)، ومسلم في «صحيحه» برقم (۲۲۶۱).

(۱۲) رواه مسلم في «صحيحه» برقم (۳۱۷۴)، وابن ماجه، وقال الألباني في «صحيح ابن ماجه» برقم (۳۱۷۴): حديث صحيح.

(۱۳) قال الألباني: إسناده صحيح على شرط الشيخين، انظر: «السلسلة الصحيحة»، الحديث رقم (۳۰۱۴)، وكذلك قال في «صحيح الجامع»،

الحديث رقم (۳۵۳۳، ۳۵۳۴).

چونکه كردنهوهى ئەم دەرگايە زۆر مه ترسیدار دەبیت له زیادکردنى جۆرهها ئەحکام یان سەرىنهوهى، ئاین به تهواوى هاتوووه ئیسلامیش تهواو بووه، وهك خەوى گهوره دهفهرمویت ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا﴾ المائده: ۳، واته «ئەمڕۆ ئاین و بهرنامهكه تانم بهكۆتایی گه یاندو نازو نيعمهتى خۆم بۆ تهواو كردن و رازيم بهوهى كه ئیسلام بپیته بهرنامه و دین و ئاینتان». ئەمهش به بهلگهى ئەو فەرموو دهیهى كه بوخارى له ئەبى هورهیرهوه دهگێریتهوه كه دهلیت: «گویم له پيغمبهرى خوا بوو دهيفهرموو: هيج شتيك له پيغمبهرایهتى نامینیت تهنها مژدهدان نهبیت. وتیان: مژدهدان چیه؟ ئەویش فەرموو: خەوى راست»^(۱۴)، ئەمهش بهلگهیه لهسەر ئەوهى كه ئەحکامى شهرى له خه و وهرناگیریت، بهلكو بهلگه و رینماییه كه بۆ روودانى شتيك.

خهوهكهى يوسف راست بوو:

یهعقوب پيغمبهر (سهلامى خەوى لهسەر بیت) بهجۆرێك راقهى خهوهكهى كرد كه ئەمه مژدهیه كه خەوى گهوره وهك پيغمبهر ههڵیدهبژیریت و نيعمهتى خۆى بهسهردا ده رژینیت، ههروهك چۆن بهرامبهر به ئیبراهیم و ئیسحاق کردى، ههروهها فیرى لیکدانهوهو تهئویلی خهوى کرد، واته: زانینی ئەنجام و شوینکهوتهکانى، خەوى گهوره ههستیكى راست و دوربینى پێ بهخشی بۆ ئەوهى جیکهوته و لیکهوتهکانى له داها توودا بزانیت، ئەمهش به روونى له لیکدانهوهى خهوهكهى پاشای میسر دا دهركهوت.

پيوهرى خهو:

پيغمبهرى خوا پيوهریكى داناوه بۆ ئەوهى بزانی كه ئەم خهوه لهلایه ن خواوهیه یان شهیتان یان نهفسى كهسهكه خۆى، وهك دهفهرمویت: «إذا اقترب الزمان لم تكذب رؤيا المؤمن تكذب، وأصدقهم رؤيا أصدقهم حديثا، ورؤيا المسلم جزء من خمسة وأربعين جزءا من النبوة، والرؤيا ثلاثة، فالرؤيا الصالحة بشرى من الله، ورؤيا تحزين من الشيطان ورؤيا مما يحدث المرء نفسه، فإن رأى أحدكم ما يكره فليصل ولا

(۱۴) «صحيح البخاري» الحديث (۶۹۹۰)، ویراجع: «فتح الباري» (۲۷۵/۱۲ - ۲۷۶)، «تفسير الطبري» ط. أوقاف قطر (۲۵۶/۱۱).

یحدث بها الناس»^(۱۵)، ههروهها له فهرموودهیه کی تردا ده فهرمویت «خه و سئ جوړه، ترساندنیکه له لایه ن شهیتانه وه بوئوهی دلی که سیک ناخوش بکات، یان کاریکه که مروځ له رابردوودا نه جامی داوه و له خه ویدا ده بیینیته وه یان به شیکه له چل و شهش به شی پیغمبره رایه تی»^(۱۶).

ههروهها له فهرموودهیه کدا ده فهرمویت «نه گهر هه ر یه کیکتان خه ویکی خوځی بینی، نه وه له لایه ن خواوهیه و با سوپاسی له سهر بکات و بو خه لکیشی باس بکات، به لام نه گهر یه کیکتان خه ویکی ناخوځی بینی، نه وه له شهیتانه وهیه و با په نا به خوا بگریت له شه رکه کی و بو که سی باس نه کات، به م شیوهیه تووشی زیان ناییت»^(۱۷) هه موو نه فهرموودانه به لگه ن له سهر نه وهی که خه وی چاک ده بیته مایه ی دلخوځکردنی مروځ، نه و خه وهش که له شهیتانه وهیه ده بیته مایه ی ناخوځی و خه فه ت بو مروځ.

تیشکخستنه سهر چهند وشهیه ک:

- ۱- وتهی یوسف بو باوکی: ﴿يَا أَبَتِ﴾، به لگه یه له سهر نه وهی که ریژ و خوځه ویستییه کی زوری بو باوکی هه بوو.
- ۲- ده سته واژه ی ﴿السَّاجِدِينَ﴾ که نه مه به کو هاتووه، باسکردنه له کرنوځ بردنی روژ و مانگ و نه ستیره کان (۱۱)، به م هوپه وه دینه ئاستی خاوه ن عه قله کان، هه روه ک چو ن ئاستی که سائیک که عه قل و گو و چاویان به کارناهیئن له بینینی راستیدا داده به زی ت بو ئاستی ئازه له کان.
- ۳- کاتیک راقه ی نه ستیره و روژ و مانگ ده کریت له م خه وه دا به یه عقوب و ژنه که ی و مناله کانی راقه ده کریت.
- ۴- خه وی مندال و ته نانه ت بی باوه رانیش به هه ند وه رگریاوه له م چیروکه دا.

(۱۵) رواه مسلم في «صحيحه»، الحديث رقم (۲۲۶۳)، وأبو داود في «سننه»، الحديث رقم (۵۰۱۹).

(۱۶) رواه ابن ماجه، وصححه الألباني في «صحيح ابن ماجه» (ص ۳۱۶۹)، و«السلسلة الصحيحة»، الحديث رقم (۱۸۷)، و «صحيح المسند»، رقم الحديث (۱۰۳۹).

(۱۷) رواه البخاري في «صحيحه»، الحديث رقم (۶۹۸۵، ۷۰۴۵).

شازده بیرم:

فهرمانکردن به شاردنه وهی خه ونه که وهه رشتیکی تری پیویست

کاتیک که پیشه وایوسف خه وه که ی بو باوکی گیرایه وه، باوکی زانی که ئەم خه وه به لگه یه له سه ر ئە وهی که له داهاتوودا (یوسف) ی کوری پیگه و پایه یه کی گرنگی ده بیست له ژیاندا، خوی گه و ره وهک پیغمه مبر یکی خوی هه لیده بژی ریت، فیری رافه و تیگه یشتن له خه وی ده کات، بنه ماله ی پیغمه مبر ئی راهیم به نیعمه تی دانایی و پیغمه مبرایه تی شاد ده کات، له به رئه وه داوی لی کرد که ئەم نه یینه له براکانی بشاریته وه، چونکه ئە گه ر پیی بزنانن ده که ونه پیلانگی ران لی، ئە مه شی به وه لی کدایه وه که: ﴿إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ﴾ یوسف: ۵. واته «به راستی شه ی تانیش دوژمنیکی ئاشکرای ئاده میزاده»، چونکه شه ی تان دلیان پرده کات له بوغز و تاوان و سه ریچی، کاری خراپه یان له به رچاو جوان ده کات. له قورئانیشدا هیچ باسیک نیه له وهی که براکانی یوسف به خه وه که یان زانی بیست، چونکه ئە گه ر ئاگادار بوونایه باسیان ده کرد یان له کاتی گیرانه وهی چیرۆکه که دا باسی لی ده کرا، خوی گه و ره ش ئاگاداره به هه موو شتیک. له م ئایه ته وه ده توانین فیری ئە وه بین که ئە و شتانه بشارینه وه که پیویست نین ئاشکرا بکرین یان شتیک تاییه تن به خومان.

حرفه دیرم

ریگرتن له و شتانه ی که ده بنه مایه ی دروستکردنی پیلان له دژی (به پیی توانا)

پیغمه مبر یه عقوب هۆکاری شاردنه وهی خه وه که ی بو یوسف به وه باسکرد که ئە گه ر براکانی پیی بزنانن به هۆی حه سودی و ئیره ییه وه پیلانی له دژ ده گیرن و دژایه تی ده که ن، وهک خوی گه و ره ده فه رمو بیست: ﴿فَیْکَیْدُوا لَکَ کَیْدًا﴾ ئە مه ش به لگه یه له سه ر ئە وهی که هه موویان پیلانه که ده گیرن، به رده و امیش ئە مه دووباره ده که نه وه، هه تا ده گه ن به ئامانجه که یان، پیلانه که شیان گشتگیر و هه مه لایه نه یه، پاشان هۆکاری ئە مه ی بو روونکرده وه به وهی که شه ی تان دوژمنیکی ئاشکرای مرو فقه، گومان ده خاته دلّی مرو فقه وه، بو ئە وهی هانی بدات بو ئازاردانی به رامبه ره که ی، هه روهک پیشتر له گه ل کوره که ی ئاده م دا کردی، ئە وه بوو شه ی تان ئیره یی و حه سودی براکه ی ئیستیغلال کرد،

بوئەوێ پالی پێوه بنی که بیکوژیت و به کوشتنه کهشی زیامهندی دونیاو دواروژ بوو. لێره دا مانای (الکید و المکر) روونده کهینهوه که لهم سوره ته دا زیاتر له جارێک هاتوو و جیاوازی نێوانیان باس ده کهین به مشیوهیه:

(الکید) له رووی زمانه وانیه وه:

واته خه له تاندن و پیلاندانان، زۆربهی زانیانی زمانه وانی رافهیان کردوو به وهی که ئێرا دهیه کی زیانبه خشی شاراوویه، له بهرئه وه ده لێن: (الکید) واته فیلکی خراب، به لام کاتیک له بواری جیه جیکردندا سهیری ده کهین ده بینین ئه م وشانه: (الکید، المکر، الحيله) به کاردیت له خیر و شهردا، ئه م سیفته تانه ده درینه پال که سانی چاکه خواز و شهرا نی، ته نانه ت ده درینه پال خوای گه وره ش ﴿كَذَلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ﴾ یوسف: ۷۶، واته «ئا به و شیوهیه یوسفمان فیری نه خسه ی گلدانه وهی برا که ی کرد»، ﴿إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا * وَأَكِيدُ كَيْدًا﴾ الطارق: ۱۵-۱۶، واته «به راستی ئه وانه سه رگه رمی پیلانن و خه ریکی دا و نانه وهن (بو ئیمانداران) * (به لام خوا ده فه رمویت): منیش پلان و نه خسه ی خوم ده خه مه کار»، ﴿وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ﴾ الانفال: ۳۰، واته «ئه وان پیلانی خویان ده گیرن و خوایش پیلانی خوی ده خاته کار (به پووچ کردنه وهی کاره کانیان)، دلنیا بن خوای گه وره چاکترینی هه موو پیلانسازو نه خسه سازانه (نایه لێ پیلانیان سه ربگری)».

له بهرئه وه له رووی زمانه وانی و زاراوه وه باشتین بۆ چوون ئه وهیه که وشه ی (المکر) بریتیه له دانانی پلانیک به نهینیی، ئه گه ر ئه و پلانه بو خیر بیت یان شه ر، له بهرئه وه خوای گه وره پلانی شه ر به ﴿المکر السیء﴾ ناوده بات وه ک ده فه رمویت ﴿وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ﴾ الفاطر: ۴۳، واته «به مه رجیک پیلانی شه رو تاوان ته نها به سه ر ئه وانه دا ده شکیتته وه که نه خسه ی بو ده کیشن». به لام (الکید) بریتیه له ئه نجامدانی کرده وه و پلانیک که به رامبه ره کان پێیان ناخۆشه ئه گه ر بیت و ئه مه له پێناو کاری خیردا بیت، وه ک دانانی پلانیک له لایه ن سه ر کرده یه کی مسو لمانه وه بو به ره و رپوونه وهی دو ژمنیک، له م روانگه یه وه ده توانین بلین (المکر) بریتیه له پلانیک تیوری و نه خسه یه کی نهینیی، به لام (الکید) بریتیه له لایه نی کرداری و جیه جیکردنی ئه و پلانه که به رامبه ره کان پێیان ناخۆشه ^(۱۸).

(۱۸) «قواعد التدبیر الأمثل لکتاب الله» للشیخ عبد الرحمن حبنکه المیدانی (ص ۴۵۴)، القاعدة رقم (۱۹).

له ژیر روښنایي ټه وهی که باسمانکرد، ټهم ټایه تانه پیوستیان به ته ټویل نیه، به لکو هه ر به و شیوه یه ی که خوئی باسی ده کات راقه بکریټ جیټی خوټه تی.

هه ر ده یه ر

وانه و په ندی زانستی و پراکتیکی

له م ټایه تانه دا کومه لیک وانه و په ندی زور گرنه هیه، وه ک خوی گه وره ده فهرموئ **﴿إِذْ قَالُوا لِيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَيْنَا مِمَّا نَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ * افْتُلُوا يُوسُفَ أَوْ اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِن بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ﴾** یوسف: ۸ - ۹، واته «کاتیک براکانی یوسف وتیان: به راستی یوسف و براکه ی (بنیامین) لای باوکمان، له ټیمه نازدارو خو شه ویسترن، له کاتیکدا ټیمه کومه لیک ی به هیزین، به راستی باوکمان له سه رلیش یواویه کی ټاشکرادایه * (له نیوان خو یاندا هه ندیکیان وتیان) یوسف بکوژن، یان فرپی بده نه شوین و زه ویه کی دوور، ټه وکاته پرووی باوکتان یه کلایی ده بیټه وه بو ټیوه و خو شه ویستیه که ی هه مووی بو ټیوه ده بیټ، ټینجا دوای نه مانی یوسف ده بنه پیرو نه وه یه کی چاک و ریټک و پیټک».

له گرنه گرتین وانه کان:

یه که م/ خراپی بریاردان له دادوه ری و نه چه سپاندنی راستیه کان، به هوئی بارودوخ و هوکاره کانیه وه مروف ده خاته نیو بریاری هه له وه.

بوچوونی براکان بو ټهم کاره دوور بوو له راستیه وه، بریاریشیان له سه رټه وه ی که باوکیان جیاوازی ده کات له نیوانیاندا بوچوونیکی سته مکارانه بوو، چونکه باوکیان که یوسف و بنیامینی برای خو ش ده ویست له به رټه وه بوو که له بچووکیدا دایکیان مردبوو، به لام ده براکه ی تریان گه وره بوون و له دایکیټک بوون که هه تا ټه وکاته ش له گه لیاندا ده ژیا، که واته شټیکی ټاساییه که خو شه ویستی باوکیان بو دوو مناله که یان به هوئی مردنی دایکیانه وه زیاتر بیټ بوټه وه ی بتوانیټ له پرووی خو شه ویستیه وه جیگه ی دایکیان بو بگریټه وه، لیټره دا په ندیکی عه ره بیش هیه که ده لیټ (خو شه ویستیم بو مناله کانم: بچووک هه تا گه وره ده بیټ، نادیار هه تا ده گه ریټه وه، نه خو ش هه تا چاک ده بیټه وه).

هه‌موو براکان دان به‌و راستیه‌دا ده‌نین که یه‌عقوبی باوکیان هه‌موویانی خوشده‌وئت، به‌لام خوشه‌ویستی بو یوسف و براکه‌ی زۆرتره له‌وان، ئه‌مه‌ش به‌ وشه‌ی (أحب) ته‌عبیری لی ده‌کات و باس له‌وه ده‌که‌ن که شایه‌نی خوشه‌ویستیه‌کی زۆرترن، چونکه ئه‌وان گروپیکی به‌هیزن و له‌ ماله‌وه به‌رپرسیاریتی خویان ئه‌نجام ده‌ده‌ن، لیره‌شدا ده‌که‌ونه هه‌له‌یه‌کی تره‌وه که خوشه‌ویستی دایک و باوک به‌و شتانه ده‌پین، ته‌نانه‌ت ئه‌گه‌ر ئه‌وه‌ش بچه‌سپیت که خوشه‌ویستی باوکیان بو یوسف و براکه‌ی زۆرتره، ئایا ئه‌مه ده‌بیته‌ مایه‌ی ئه‌وه‌ی که ئه‌وان پلانی کوشتنی منالکی بی تاوان دابریژن؟ ئایا ئه‌و تاوانی چیه‌؟

دووهم/ حوکم دانیان به‌سه‌ر باوکیاندا که له‌ گومراییدایه به‌هۆی خوشه‌ویستی بو یوسف و براکه‌ی حوکمیکی سته‌مکارانه بو، چونکه ئه‌م حوکمه‌ گه‌وره له‌گه‌ل ئه‌و کرده‌وه‌یه‌دا ناگونجیت که ئه‌نجامی داوه.

لیره‌دا زۆر پیویسته که به‌ وردی له‌ پروی دادوه‌رییه‌وه بریار بدریت و حوکمه‌که‌ش هاوتای کاره‌که‌ بیت.

سییه‌م/ براکانی یوسف ریسه‌یه‌کی زۆر مه‌ترسیداریان گرته‌به‌ر، ئه‌ویش له‌پیناو هیئانه‌دی ئامانجه‌کانی خویان هه‌موو هۆکاریکیان گرته‌به‌ر، براکانی وایان دانا‌بوو که ئامانجی ئه‌وان وه‌رگیڕانی رووی باوکیانه به‌لای خویاندا، ئه‌مه‌ش کاتیک به‌ ئه‌نجام ده‌گات که یوسف بکوژن یان دووریخه‌نه‌وه یان بیخه‌نه‌ بیریکه‌وه.

له‌سه‌ر ئه‌م ریسه‌ خراپه‌ و ئه‌م بوچوونه هه‌له‌یه، ئه‌م تینینه‌ شه‌رعی و مروییانه ده‌خه‌ینه‌روو:

۱- ئه‌م ریسه‌یه‌ی که جیه‌جییان کرد، پیچه‌وانه‌یه له‌گه‌ل هه‌موو ئاینه ئاسمانیه‌کان و ریسه‌ ئه‌خلاقیه مروییه‌کان و سروشتی پاکی مروّف، چۆن خوینی که‌سیکی مسوّلمان هه‌لّ ده‌کریت یان بریاری ئه‌وه ده‌دریت که مندالکی بچووک بخریته‌ تاریکایی بیریکه‌وه، له‌پیناو ئامانجیکی خه‌یالیدا یان بلین له‌پیناو ئامانجیکی راسته‌قینه‌شدا.

۲- کوشتن و سته‌م و ده‌رکردن به‌ ده‌ق هه‌رام کراوه له‌ سه‌ره‌تای هاتنی ئاده‌م و هه‌واوه، ئه‌مه‌ش پاش کوشتنی یه‌کیک له‌ کوره‌کانی به‌ده‌ستی ئه‌وی تریان، وه‌ک خوی گه‌وره ده‌فه‌رموئت

﴿مَنْ أَجَلٍ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا﴾ المائدہ: ۳۲، واتہ «له بهرئەوہی کارەساتی کوشتنی ناره‌وای ئاوا روو نەدات ئیمە پئویستمان کرد له سەر نەوہی ئیسرائیل ئەوہی کہ سێک بەناحەق بکوژیت و له جیاتی کوژراویک نەبیت، یان گوناھو تاوانی گەورە ئەنجام نەداییت لەزەویدا (وہ کوجەردەیی و دەستدریژی و... هتد)، ئەوہ وەك ئەوہ وایە ھەر ھەموو خەلکی کوشتبیت، ئەوہش کہ سێک لە مەرگ پزگار بکات، ھەر وەك ئەوہ وایە ھەموو خەلکی لە مەرگ پزگار کردبیت و ژیانی پێ بەخشی بن»، له ئایەتییکی تریشدا خدای گەورە بە دەق دەرکردن حەرام دەکات، وەك دەفەر مویت ﴿وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلُ ذَلِكَ مِنْكُمْ إِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يُرَدُّونَ إِلَىٰ أَشَدِّ الْعَذَابِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ﴾ البقرہ: ۸۵، واتہ «کہ چی ئەگەر بەدیلی دەستی دوژمن بکە و تباہە ئەوا ئیوہ فیدیەتان بۆ دەدان و ئازادتان دەکردن، له حالیکیدا دەربەدەر کردنەکیان لە سەرتان حەرامە، کەوابوو چۆن دەبیت باوەرتان بە بەشیکی (تەورات) ھەبیت و بەشیکی تری باوەرتان نەبیت؟ ئایا پاداشتی ئەوہتان کہ ئەوکارە دەکات جگە لە سەر شوپری و سووکی نەبیت لە ژیانی دنیادا ھیچی تر ھەیە؟ له پوژی قیامەتیشدا دەگەرێزێنەوہ بۆ ناو سەختترین سزا، خوایش بی ئاگانیه لەو کارانە ی کہ ئیوہ ئەنجامی دەدەن».

لێرەدا دەپرسین چۆن ھەروا بە ئاسانی بپاری کوشتن و دەرکردن و خستنه ناو بیری مندالیکی بچووکیان دەرکرد، بۆئەوہی ون ببیت یان بکریت بە کۆیلە، ئەمیش لە پیناو ئامانجیکی بچووکی خەیاڵیدا.

۳- ئامانجەکیان زۆر بچووک و خو پەرستانە بوو، لە ھەمانکاتدا خەیاڵیش بوو، لە بەرئەم خالانە:

أ- ئامانجەکیان بۆ رەزامەندی باوکیان نەبوو، بەلکو بۆ ئەوہ بوو روو لە ئەوان بکات، کہ ئەمەش ئامانجیکی بچووک و خو پەرستانە یە.

ب- رێژە ی جیبەجی بوونی ئەم ئامانجە زۆر کەم بوو لە بەر:

۱- مانەوہی بنیامینی برای یوسف کہ ئەگەری ئەوہ ھەبوو باوکی رووی تی بکات نەك روو بکاتە ئەوان.

۲- ئەو تاوانه‌ی که ئەنجامیان دابوو باوکیان برۆای نه‌ده‌کرد که کاری له‌و جوړه بکه‌ن، هه‌روه‌ک وتیان: ﴿وَمَا أَنْتَ مُؤْمِنٌ لَّنَا وَلَا كُنَّا صَادِقِينَ﴾ که ئەمه‌ش ده‌بوه زیاتر مایه‌ی دورکه‌وتنه‌وه‌و نارازی بوون لێیان و سه‌یر نه‌کردنیا‌ن وه‌ک جارانی پێشوو.

۳- ئەو چاکسازییه‌ی که په‌یوه‌ستیان کردبووه‌وه به‌ کوشتنی که‌سیکی بێتاوان بوو کاریکی نامۆ بوو له‌رووی شه‌رع و عه‌قل و سروشته‌وه، ئەمه‌ له‌کاتی‌کدایه‌ که ده‌یان‌توانی ئەو ئامانجه‌یان به‌زۆر شتی تر به‌پێننه‌دی.

۴- ره‌خنه‌کانیا‌ن له‌ باوکیان بوو، ئە‌گه‌ر ئەمه‌ش راست بێت، باشه‌ چۆن که‌سیک له‌ جیاتی که‌سیکی تر سزا ده‌دری‌ت؟ وه‌ک ده‌فه‌رموی‌ت ﴿وَأَبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَّى * أَلَّا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى﴾ النجم: ۳۷ - ۳۸، واته‌ «یا‌ن ئەو ئیبراهیمه‌ی که‌هه‌موو په‌یمان‌ه‌کانی به‌جێ هینا به‌ته‌واوی؟! * (له‌و په‌راوو کتیبه‌ پیرۆزان‌ه‌دا هاتوو‌ه): که‌هیچ گونا‌هاریک گونا‌هی تاوان‌باریکی تر هه‌ل‌نا‌گریت». ئەمه‌ش ریسایه‌کی خوایی سروشتیه‌ و له‌سه‌ر زاری باپیره‌ گه‌وره‌یا‌ن هه‌زره‌تی ئیبراهیمه‌وه وتراوه‌.

پوخته/ ئەو ئایه‌تانه‌ی که‌ باس له‌م دیمه‌نه‌ ده‌که‌ن ئەم راستیا‌نه‌ روونده‌که‌نه‌وه‌:

• کاتیک مروّف ده‌یه‌وی‌ت تاوانیک ئەنجام بدات، هه‌ول‌ده‌دات به‌لای که‌مه‌وه‌ برۆا به‌خۆی به‌پێنیت و جوړه‌ها هۆکاریش به‌کار ده‌هینیت بوو برۆا هینانی که‌سانی تر به‌ به‌لگه‌ی رووکه‌ش یا‌ن داتا‌شراو وه‌ک ده‌فه‌رموی‌ت ﴿اقْتُلُوا يُوسُفَ أَوْ اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ﴾ واته‌: هه‌سودی له‌دوای هاوه‌ل‌دانان بوو خوا پالی پێوه‌نان که‌ گه‌وره‌ترین تاوان ئەنجام‌ده‌ن، ئەویش به‌ به‌لگه‌ی ئەوه‌ی که‌ یوسف بوته‌هۆی پێنا‌گابوونی باوکیان له‌ ئەوان، ئە‌گه‌ر رووی له‌ ئەو وه‌رب‌گێرن ئەوا روو ده‌کاته‌وه‌ ئەمان و ئەمانیش ده‌بنه‌ نه‌وه‌یه‌کی چاکه‌خواز.

• ئەو که‌سه‌ی که‌ تاوانیک ئەنجام‌ده‌دات هه‌موو بیرکردنه‌وه‌کانی خۆی چ‌ر ده‌کاته‌وه‌ له‌سه‌ر ئەوه‌ی کاره‌که‌ی به‌ شه‌رعی له‌ قه‌له‌م‌بدات و بوو خۆیشی تاوانه‌که‌ جوان بکات و بوو ئەم مه‌به‌سته‌ش شه‌یتانه‌کانی مروّف و په‌ری هاوکاری بکه‌ن، وه‌ک ده‌بینین برا‌کانی یوسف هه‌ول‌یا‌ندا په‌یوه‌ندیه‌ک له‌ نیوان ئەم کاره‌ و چاکبوونی

خویاندا بدوژنه وه، له م کاته دا که سی تاوانبار هه ست به بهرپر سیاریتی و نازاری ویژدان ناکات، به لکو هه ست به خوځشی دهروونی ده کات، له بهرئ ه وه پیوسته که سانی باوه پردار که خه یالی نه نجامدانی تاوانیک ده کهن، بگه پرینه وه بو پیوه ره کانی شه ربعه ت، که ثایا ئه و کرده وه یه تاوانه یان نا، نه ک پشت به ئاره زووه کانی خو یان به ستن و سه ریچیکار بن.

• پیوسته زور به وردی سه یری کرداره که و حوکه که بکریت و به نیه تیکی پاک و خواپه رسته کی باشه وه سه یری رووداوه که بکریت، بوئه وه ی ه لسه نگاندن و حوکه کان له باره یه وه راست بیټ.

• مه ترسی ئیره یی و حه سودی له نیوان منداله کان و براکان و خزمه کان.

• پیوسته دایک و باوک ره چاوی سوژ و خوځه ویستی بکه ن بو هه موان، ته نانه ت بو گه وره کانیش، وا گومان نه به ن که له خیزاندا گه وره کان پیوستیان به سوژ و خوځه ویستی نیه، چونکه نابیت له م ریگه یه وه بوار به شه یتان بدریت که ئیره یی و حه سودی له نیوان نه دمانی خیزانه که دا بجولینیت، چونکه وه ک ده بینین نه مانه کوره کانی (یه عقوبی کوری ئی سحاقی کوری ئی براهیم) ن (سه لامی خویان له سه ر بیټ)، له مالی پیغه مبه رایه تی دا گه وره بوون، به لام بینیتان چیان کرد، له بهرئ ه وه دوور نیه نه م رووداوه له مالله کانی تریشدا جاریکی تر دووباره بیته وه.

• رق و بوغز و حه سودی بینایی چاو کوپر ده کات، نه گه ر سه رنج بده ین که براکانی یوسف (سه لامی خوی له سه ر بیټ) له کاتیکدا که بینیان جامه که ی پاشا له ناو باری برا بچوکه که یاندا بوو، وتیان ﴿إِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَّهُ مِنْ قَبْلُ فَأَسْرَهَا يُوسُفُ فِي نَفْسِهِ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ قَالَ أَنْتُمْ شَرُّ مَكَانًا وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ﴾ یوسف: ۷۷، واته «نه گه ر نه و دزی بکات، نه وه براکه شی بیگومان دزی کردووه له مه وپیش، ئینجا یوسف نه و قسه نار ه و او تومه ته ناقولایه ی له دلی خویدا هیشته وه و نه یخسته روو بو نه وان، وتی: ئیوه له که سانیکي باش ناچن، جا خوا خو ی له هه موو که س زاناره به وه ی که ده یلین و باسی ده که ن».

ئاگادارکردنه وهیه کی توند بو ئوممه تی ئیسلامی:

خوای گه وره له م چیرۆکه دا چهند ئاگادارکردنه وهیه کی توند ده دات به ئوممه تی ئیسلامی که ئەمانه گرنگترینیان:

۱- هۆشداریه کی توند ده دات له رازاندنه وهی تاوان و جوان کردنی رووی سته مکاری، هه رچه ند ئەمه له رواله تدا ئامانجه کانی جوان بێت و باش ده ربکه ویت، به لام سته م تاریکیه و کوشتنی به ناحه قیش ده بێته هۆی توپه بوونی خواو به رنه فره ت و سزاکه ی ده که ویت، هه ر به مشیوهیه تاوانه کانی تریش که ده قی شه رعیان له باره وه هاتوو ه سزای دنیا و دواپۆژیان بو دانراوه.

ئه نجامدانی تاوان خو ی له خویدا سته م و ده ستردیژییه بو سه ر مافه کانی خواو مافی به نده کان، به لام رازاندنه وهی تاوان و جوانکردنی، قه باره ی تاوانه که گه وره ده کات و سزای زۆرت تر تووشی خاوه نه که ی ده کات. هه موو ئوممه تی ئیسلامی له سه ر ئەوه کوکن که هه لاککردنی هه رامیکی چه سپاو یان هه رامکردنی هه لالیک بئ باوه ری و شیرک و ده رچوونه له ئوممه ت، به لام له هه مانکاتدا ئەو که سه ی که تاوانی گه وره ئەنجام ده دات له لای ئەهلی سوننه و جه ماعه ت به بئ باوه ر له قه له م نادریت و به هه میشه یی له ئاگردا نامیئته وه.

۲- هه روه ها هۆشداریه کی توند ده دات له باره ی ناشیرین کردنی هه لاله کان و به شه یتانکردنی مسو لمانان، هه ندیکیان یان هه ندیک له کو مه له ئیسلامیه کان به هه ندی به لگه ی نابه جئ، هه روه ها ئەمپۆ ده بینین که جه خت ده کریته وه له سه ر تیکشکاندنی پێشه نگ و سه رکرده و ئەو کو مه لانه ی که بانگ بو ئیسلام ده که ن، وایان وینا ده که ن که ته نها ئامانجیان گه یشتنه به ده سه لات و به هه ندیک تو مه تی نه شیواو تو مه تباریان ده که ن که دووره له راستیه وه.

له به ره ئه وه پیغمبه ری خوا ﷺ ئاگادارمان ده کاته وه له روژی که به سه ر گه لانی مسو لماندا دیت و فه رمان به چاکه و ریگرتن له خه راپه واز لی دینن، به لکو له وه ش مه ترسیدارتر ئەوه یه که هه ندیکیان فه رمان به خراپه ده که ن و ریگه له چاکه ده گرن و شته هه رامه کان جوان ده که ن و هه لاله کانیش ناشیرین ده که ن، بو ئەم مه به سته ش

کومه لیک به لگه ی ثایهت و فهرمووده هه یه، لهو ئایهت و فهرموودانه ش که هوشداری دهه دن له وازه ییان به فهرمانکردن به چاکه و ریگرتن له خراپه یان بیدهنگ بوون، لایه نی چاکه خوازی ههر تاکیکی ئەم ئوممه ته ش به ئاستی بوونی روئی لهو کایه ده دا دیاری ده کریت.

ئەم هوشداریانه له فهرمووده و ژياننامه ی پیغمه مېر و به شیکی زور له کلتوری ئیسلامی دا ده رده که ویت، یه کییک لهو فهرموودانه که له ئەبو هورهیره وه ده گپرنه وه ده فهرمویت «روژیک دیت به سهر خه لکدا که فهرمان به چاکه ناکه ن و ریگه له خراپه ناگرن» (۱۹)

له فهرمووده یه کی تر دا که له ئەبی ئومامه ی باهیلی ده گپرنه وه ده فهرمویت: «ده بییت حالتان چو ن بیت کاتیک چاکه به خراپه ده بینن و خراپه به چاکه» (۲۰). ئەو فهرمووده یه ش که له ئەبی به کره وه ده گپرنه وه که ده فهرمویت: «کاتیک که خه لک سته مکاریک ده بینیت و دهستی ناگریت، دوور نیه که خوا ی گه وره له لایه ن خو یه وه به سزایه ک سزایان بدات» (۲۱).

ئەو فهرمووده یه ش که له حوزه یفه وه ده گپرنه وه ده فهرمویت «سویند به و خوا یه ی که گیانی منی به ده سته یان فهرمان به چاکه ده کهن و ریگه له خراپه ده گرن یان دوور نیه خوا ی گه وره سزایه کتان بو بنی ریت دوا ی ئەوه ش پیاو چاکه کانتان نزا ده کهن لیان وه ناگریت» (۲۲).

جوانکردنی تاوان کلیل ی هه موو خراپه کارییه که، پالنه ره بو زیادکردنی هه موو له خو بایی بوونی، سه رچاوه ی هه موو گرفت و به لاو تاوانیکه، مه رجه عیه تی هه موو که سیکی له ری لادراوه، مایه ی دروستبوونی سته مکاریه وه هه موو سته مکاریک پشتی پی ده به ستیت و هو کاریکه بو به رده وام بوون له تاوانه کانیان، له هه مانکادا قه ناعهت به

(۱۹) رواه الطبرانی في «المعجم الأوسط» (۳۴/۶)، وفيه مقال.

(۲۰) رواه أبو يعلى، والطبرانی في «المعجم الأوسط» (۱۲۸/۹)، وابن أبي الدنيا في كتابه «الأمر بالمعروف والنهي عن المنكر»، الحديث رقم (۳۲)، وذكره الغزالي في «الإحياء» وقال العراقي في «تخريجه» (۳۸۰/۲): إسناده ضعيف.

(۲۱) رواه أبو داود في «سننه» الحديث رقم (۴۳۸، ۳۰۵۷)، والترمذي بسند صحيح، الحديث رقم (۲۱۶۸)، وصححه أيضا ابن العربي في «الناسخ والمنسوخ» (۲۰۵/۲).

(۲۲) رواه البغوي في «شرح السنة» (۳۵۷/۷)، وقال: سنده حسن، والمنذري في «الترغيب» (۱۹۶/۳)، والمنائوي في «تخريج أحاديث المصابيح» (۳۵۷/۴)، وقال: إسناده جيد، وغيرهم.

رای گشتی ده کات، ههروهه له فیرعه ونی میسر دا بینیمان که ده سیدیاه کوشتنی پیاوان و سته مکاری و نادادیه کی زور له ژیر په رده ی (الرشاد) یان (پاراستنی ئاینی گه له که ی) ههروهه له پلاندانان بو کوشتنی موسا ﴿وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونِي أَقْتُلْ مُوسَى وَلْيَدْعُ رَبَّهُ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُبَدِّلَ دِينَكُمْ أَوْ أَنْ يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادَ﴾ غافر: ۲۶، واته «ئینجا فیرعه ون وتی: وازم لی بهینن با موسا بکوژم، با هه رهاوار له پهروه دگاری بکات، چونکه بهراستی من ده ترسم که دین و ئاینتان بگوریت!، یاخود دووبه ره کی و خراپه و شه ر و شور له ولات و سه رزه ویدا به رپا بکات!!».

ئین که سیر ده لیت: «ههروهه کو له م باره یه وه ده وتریت فیرعه ون به بیر خه لکی ده هییته وه واته وه ک په رشیار و ناموژگاری که ری که که به زه یی به خه لکدا دیته وه له مه ترسی موسا ئاگاداریان ده کاته وه»^(۲۳).

سه ید قوتب ده لیت: «ئه مه چه ند جیگه ی گالته جار ییه که فیرعه ون یکی گومراو بته رست ده رباره ی موسا که پیغمبر یکی خواجه بلیت: ﴿إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُبَدِّلَ دِينَكُمْ أَوْ أَنْ يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادَ﴾».

ئایا ئه مه هه مان ئه و وشانه نین که هه موو سته مکاری کی گهنده ل ده رباره ی بانگخوازی کی چاکساز ده ی کات؟!

ئایا ئه مه وشه یه کی ئاشکرای بی ناوه روک نیه که له به رامبه ر راستیه کی جواندا ده کریت؟ ئایا ئه مه وشه یه کی هه لخه له تینه ری پیس نیه بو بزواندن هه سته شاره وه کان له به رامبه ر ئیمان یکی ئامان جدار و هیمن و پر بایه خدا؟ ئه مانه هه مووی یه ک جوړن له ره وان بیژی، به به رده وه امی دووباره ده بنه وه له کاتی روبه روو بوونه وه ی: حه ق و باتلا، ئیمان و بی باوه ری، چاکه خوازی و گومرایی. به در یژیای هه موو کات و ساتیک و جیاوازی شوینه کان، ئه م چیره که زور کوئه و به رده وه امیش له کاتیکه وه بو کاتیکه تر دووباره ده بیته وه.^(۲۴)

هه لو یستی موسا به رامبه ر ئه م گومرایی و سته مکاریه و جوانکردنی له به رچاوی

(۲۳) «تفسیر ابن کثیر»، فی تفسیر الآیة (۲۶) من سورة غافر.

(۲۴) «فی ظلال القرآن» (۳۰۷۸/۵).

خەلکدا، گەرانبهوهیه بۆلای که سێک که هه موو شتیکی به دهسته و باشتین قه لایه و باشتین پشتیوانه، وه که ده فهرمویت ﴿إِنِّي عَذْتُ بِرَبِّي وَرَبُّكُمْ مِّنْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ لَا يُؤْمِنُ بِيَوْمِ الْحِسَابِ﴾ غافر: ۲۷، واته «بیگومان من په نا ده گرم به په روهردگاری خۆم که په روهردگاری ئیوه شه له هه موو لووت به رزو خۆبهزل زانیك باوه ری به رۆژی لپرسینه وه نه بیته (راستیه کان ئاوه ژوو بکات)». هه موو شتیکی خۆی دایه ده ست ئه وه هیزه گه وره یه که چاودیره به سهر هه موو به نده کانه وه، توانای پاراستنی هه موو که سێکی هه یه له دهستی گومراکارو سته مکاران.

هه روه که له ئیستاشدا کۆمه لێک گومراو سه رلیشیواو ده بینین، که رۆژانه خۆینی مسو لمانان ده ریژن له ژنان و پیاوان و مندالان له ژیر دروشمی جههاد یان ده ولله تی ئیسلامی یان له ژیر دروشمی فلان و فیسار یان تۆله کردنه وه ی نه وه کانی فاتیمه (خوای گه وره له هه موویان رازی بیته)، سه ره تا به ته کفیرکردنی مسو لمانان ده ست پیده کات و له دوایشدا ده گنه کوشتن و ته قاندنه وه یان.

۳- ئاگادار کردنه وه یه کی توند بۆ ئه وه ی که جارێکی تر نه که وینه وه ئه وه هه له یه ی که براکانی یوسف تیی که وتن به به لگه ی نابه جی.

به داخێکی زۆره وه ئه م هه ولنه به به رده وامی له هه موو کات و شوینی کدا دووباره ده بنه وه، ته نانه ت له لایه ن که سانیک که خۆیان به هه لگری دروشمی بانگخوازی و فیکری ئیسلامی ده زانن، به تایبه تیش توندپه وه گومراکانیان، له رابردوودا بینیمان که مملانییه کی زۆر توند هه یه له به ینی کۆمه له ئیسلامیه کاند، ئه وه ی که ئه مپۆش ده بینین دژایه تی لادهر و توندپه وه کانه بۆ هه موو کۆمه له ئیسلامیه میانپه وه کان، زۆر زیاتر له که سانی سته مکار و گومراو تاوانکار دوژمنایه تیان ده کهن، له روانگه ی هه ندیک له توندپه وه ته کفیری هه کانه وه شه ری هه لگه راوه کان که مه به ستیان هه موو کۆمه له ئیسلامیه کانه بیجگه له کۆمه له که ی خۆیان، یان هه رکه سێک که بپروای به بۆچوونه کانی ئه وان نه بیته، زۆر باشته ره له شه ری جوله که و مه سیحیه کان، هه ندیکیان داوای کوشتاری کۆمه له ی ئیسلامی وا ده کهن که میژوویه کی دورودریژی هه یه له جههاددا و له فه له ستینیشداو ئیستاش به رده وامن له خه بات دژی داگیرکه ران، به لام

ئهمانه دین ته کفیریان ده کهن و کوشتریان به واجب ده زانن.

ئهو هس که ئیستا ده بیینن له زۆر بهی ولاتانی ئیسلامی دا که پلانیک له لایه ن دوژمنانه وه داریژراوه ئه ویش لیدانی پرۆژهی ئیسلامیه به که سائیک که سه ر به هه مان پرۆژهن، به لام له ژیر ناوی جیا جیادا.

زۆر بهی ئه م کۆمه لانه به شوینکه وتوانیان ده لاین: ئه ندامانی کۆمه لی دووهم بکوژن یان ده ریانکه ن یان بیانخه نه ناو بیره وه، هه تا ریگه خو ش بیټ بو ئه وهی ئیوه به باشی ئیسلام جیه جی بکه ن.

له لایه ن هه ندیک له موفتیه خه له تیزراوه کانه وه فه توای وا ده رچوو ه که داوای کوشتن و سوتاندنی مسو لمانانی ناشتی خواز و بی تاوان ده کهن و پشتیوانی ده کهن له کو ده تا به سه ر ده سه لاتیک شه رع ی دا که له لایه ن خه لکه وه هه لبژیر دراوه، به لام له هه ندیک ولاتدا ئه مه به هه رام ده زانن و پشتیوانی له ده سه لاتیک سته مکار ده کهن!! ﴿أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلُ ذَلِكَ مِنْكُمْ إِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يُرَدُّونَ إِلَىٰ أَشَدِّ الْعَذَابِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ﴾ البقره: ۸۵، واته «که وابوو چو ن ده بیټ باوه رتان به به شیکی (ته ورات) هه بیټ و به شیکی تری باوه رتان نه بیټ؟ ئایا پاداشتی ئه وه تان که ئه وکاره ده کات جگه له سه ر شو پری و سووکی نه بیټ له ژیا نی دنیا دا هیچی تر هه یه؟ له روژی قیامه تیشدا ده گه ریژرینه وه بو ناو سه ختترین سزا، خوایش بی ناگانیه له و کارانه ی که ئیوه ئه نجامی ده ده ن».

ئه مه گه و ره ترین به لایه، دوژمنانی ئیسلام سه رکه وتوو بوون له دروستکردنی ئاژاوه و ناکوکی گه و ره له نیوان که سائیکدا که سه ر به هه مان پرۆژهی ئیسلامین، به ناوی ئیسلام و قورئان و فه رمووده وه تیر و شیر له یه کتر ده سوون!!

۴- هۆشدار ی دان له وهی که نابیت حوکم به سه ر یه کیکدا بدریت یان راست بکریته وه له کاتیکدا که هه سودی و بوغز له ئارادا بیټ، چونکه شه یتان ده چپته ناو دل و ده مار و خوینیه وه، ئه وکاته که سی هه سود و بوغزاوی رووداوه که به پیی به رژه وه ندی خو ی ده گو پریټ و شتی بچووک گه و ره ده کات و ریگه له ئاسوکانی عه قل ده گریت، که به فراوانی بیر بکه نه وه و سه یری ئه نجامه کان بکه ن، له و کاته دا کیشانی گیانی

بهرامبهره کان و هه ر تاوانیکي تر له پیناو ئامانجیکي هیچدا له لای ئاسان ده بیټ و
ئه وهش بوخوی بریار ده دات که به گه رانه وهو توبه کردن پاک ده بیته وه، ئه م چیرۆکه
له رووکه شدا باسی ئه و وینه یه مان بو ده کات.

5- ئامانج هه رچه ند جوان و گه وره و پیروژ بیټ ئه مه نابیته مایه ی ئه وه ی که ریگه
بدریټ هوکاری نه شیاو و حه رام بو هیئانه دی بگیریته بهر.

6- پیویسته له سه ر که سی خاوه ن عقل و دانا، ریگه خو ش نه کات بو بهرامبهره کان
که شه ی تان بچیتته دلایان و زیانیان پئ بگه یه نیټ یان تاوانه کانیان بو جوان بکات، چونکه
شه ی تان دوژمنی مروقه و بهرده وام له بوسه دایه بو، بو ئه وه ی خراپه ی پئ بکات.

7- یه عقوب پیغه مبه ر (سهلامی خوی له بیټ) سئ موژده به یوسف (سهلامی خوی له
بیټ) ده دات که بریتین له مانه ی خواره وه:

أ- خوی گه وره هلی بژاردوه بو هه لگرتنی په یامی پیغه مبه رایه تی.

ب- فیری لیکنانه وه ی خه ونی ده کات.

ت- نیعمه تی ئاینی و دنیایی به سه ر خو ی و بنه ماله ی یه عقوب دا ده ریژیت، ئه ویش له
ریگه ی به ده سه ته وه گرتنی ده سه لات له سه ر زه وی و زور کردنی نه وه و شوینکه وتوانی، فراوان
بوونی سه رمایه و پله و پایه و بهر ز کردنه وه ی له پرووی ئه خلاقی جوان و کرده وه ی چاکه وه.
ئه مانه ش پیچه وانه نیه له گه ل خه می یه عقوب بو یوسف (سه ره پای بوونی ئه م
مژدانه ش) چونکه ئه مانه په یوه ندیان هیه به سه ر وشت و سایکولۆژیای مروقه، که
کاریگه ر ده بیټ به رووداوه کانی ده وره به ری، چونکه یه عقوب بروای ته واوی هه بوو
که خوی گه وره ئه م مژدانه بو یوسف ده هیئیتته دی و به ته واویش دلنیا بوو له وه ی که
یوسف زیندووه و ده گه ریته وه و له هه موو ئه و پیلانانه رزگاری ده بیټ، وه که ده فه رمویټ
﴿يَا بَنِيَّ ادْهَبُوا فَتَحَسَّبُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَيَّأَسُوا مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يَيَّأَسُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِلَّا
الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ﴾ یوسف: ۸۷، واته «دوای چه ند پروژیک یه عقوب فه رمانیدا به کوره کانی
و وتی: کوره کانم بچنه وه و گوئی هه لخن بو یوسف و براهه ی، له سوژو میهره بانئ
خوایش نائومیډ مه بن، چونکه به راستی که س نائومیډ نابیټ له سوژو میهره بانئ خوا
جگه له که سانی خوانه ناس و بی باوه ر».

نۆزدەم

مه ترسییه کانی ئیرهیی و حه سودی و بوغز

ئەم چیرۆکه پەند و ئامۆژگاری زۆری تێدایه بۆ ئەوانه ی ئیرهیی حه رام دەبەن و حه سودی و بوغزبان هه یه، ئەویش له چەند لایه نیکه وه:

۱- بوغز و حه سودی و غیره، یه کیکن له حه زه کانی نه فس و له و تاوانه گه ورانه ن که خوا یاساگی کردوون، له دنیا و دواپۆژدا سزای گه وره ی بۆ داناون، حه سودی یه کیک بووه له و پالنه ره گه ورانه ی که کورپکی حه زه تی ئاده م به هۆیه وه براکه ی کوشتووه، خوای گه وره ده فه رمویت: ﴿وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنِي آدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقْبَلُ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَلْ مِنَ الْآخَرِ قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ * لَئِن بَسَطْتَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي مَا أَنَا بِبَاسِطٍ يَدِيَ إِلَيْكَ لِأَقْتُلَكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ * إِنِّي أُرِيدُ أَنْ تَبُوءَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ * فَطَوَّعْتُ لَهُ نَفْسَهُ فَأَقْبَلَ أَخِيهِ فَقَتَلَهُ فَأَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ * فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُؤَارِي سَوْءَةَ أَخِيهِ قَالَ يَا وَيْلَتَا أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فَأُوَارِيَ سَوْءَةَ أَخِي فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ﴾ المائده: ۲۷ - ۳۱، واته «به سه رهات و هه والی دوو کوره که ی ئاده م بۆ ئەو خه لکه بخوینه ره وه که: به راستی پرویداوه، ئەوه بوو کاتیک هه ردووکیان قوربانیان کرد، له یه کیکیان وه رگیرا (که له سه ر حه ق بوو، له خوا ترس بوو) و له وی تریان وه رنه گیرا (چونکه رق ئەستوو رو حه سوود و خوانه ناس بوو) به براکه ی وت: هه ر ده تکوژم ئەویش له وه لامی هه ره شه که یدا وتی: خوای گه وره ته نها له پارێزکاران قوربانی و چاکه وه رده گریت * سویند به خوا ئەگه ر تۆ ده ست درێژ بکه ی ت بۆ من بۆ ئەوه ی بکه ژیت، من ده ستدرێژ ناکه م بۆ تۆ بۆ ئەوه ی بتکوژم، چونکه به راستی من له سزاو تۆله ی خوا، په روه ردگاری جیهانه کان ده ترسم * (من به و ده ست درێژ نه کردنه م) به راستی ده مه ویت به گوناھی من و گوناھی خویشته وه بگه رپیتته وه، ئەوجا ده بیته نیشته جیی ناو ئاگر، هه ر ئەوه شه پاداستی سته مکاران * سه رئه نجام نه فسی سه رکه شی هانیداو کوشتی براکه ی لاساده و ئاسان کردو کوشتی، ئیتر خووی خسته ریزی خه ساره تمه ند و زه ره رمه ندانه وه * له وه ودوا گیری خوارد به ده ست ته رمه که یه وه، چونکه وادیاره یه که م که سه کوژرا بی ت و شه هید

بوو بیټ)، ئەوسا خوی میهره بان قه له ره شیکی ناردو چالیکی له زه ویدا هه لکه ند (بو قه له ره شیکی تری مرداره وه بوو) تا نیشانی بدات چۆن لاشه ی براکه ی بشاریته وه، (هه رکه ئەوه ی دی) وتی: هاوار له من، ئایا ئەوه من نه متوانی وه کو ئەو قه له ره شه بکه م و به قه ده ر ئەوم لینه هات تا لاشه و عیب و عاری براکه م بشارمه وه، ئیتر بو هه میشه چوو ه ریزی په شیمانانه وه».

۲- بوغز و حه سودی و ئیره یی هه یچ شتیك له قه ده ری خوا ناگوړن، چونکه قه ده ری خوا به هۆی کۆمه له هۆکاریکه وه ریخراوه که په یوه ستن به یاسا و ریساکانی خواوه، که گۆرانکاریان تیدا نا کریت، به لکو حه سودی حه سو ده کان و بوغزی بوغزایه کان، ده بیته هۆی ئەوه ی که خوی گه وه خیر و به ره که ت برژیئیت به سه ر حه سود پیبراهه کاند، هه روه ک له چیرۆکی پیشه واما ن یوسف (سه لامی خوی لی بیټ) بینیمان، (ئه بو ته مام) ده لیټ:

واذا اراد الله نشر فضيلة طويت اتاح لها لسان حسود

لولا انتشار النار فيما جاورت ماكان يعرف طيب عرف العود^{۲۵}

له به رئه وه که سی حه سود ئەگه ر خاوه نی عه قل بوايه، ئەوا به پیی حه سودی و ئیره ییه که ی هه لسو که وتی نه ده کرد.

۳- ئەو که سه ی که له دنیا دا حه سودیت پی ده بات ده بیته مایه ی پیگه یان دنی سود پیټ، هه روه ک له م چیرۆکه دا روویدا، هه موو ئەو مامه له خراپانه ی که براکانی یوسف له گه لی دا کردیان، به لام دوا جار لیان خو ش بوو ریزی لی گرتن و له بیابانه وه گه یان دنی به شار و شارستانی.

ئهم سئ لایه نه ی که باسما ن کرد پالنه ریکی کاریگه ره بوئه وه ی که ریگه له وه بگریټ حه سودی به یه کیك به ریت، ئەمه سه ره رای ئەوه ی که عه قیده یه کی به هیز له ده رووندا وات لی ده کات که که سانی ترت خو ش بویت، وات لی ده کات که ئەوه ی بوخۆت پیټ خو شه بو ئەوانی تریش پیټ خو ش بیټ، ئەمه سه ره رای ئەوه ی که په روه رده ی ئاینی و پیشه نگ بوون، هۆکاریکه بوئه وه ی ریگه بگریټ له حه سودی و بوغز و ئیره یی.

(۲۵) یراجع: «وفیات الأعیان» لابن خلکان (۸۶/۱)، و «شرح دیوان ابی تمام» (۲۱۳/۱).

بیستم

دیمه نی دانوستان له هاوه لیتی یوسفدا

خوای گه وره ده فهرمویت: ﴿قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَأَلْفُوهُ فِي غِيَابَتِ الْجُبِّ يَلْتَقِطُهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ إِن كُنْتُمْ فَاعِلِينَ * قَالُوا يَا أَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلَى يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ * أَرْسَلَهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَعُ وَيَلْعَبُ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ * قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَنَّ تَذْهَبُوا بِهِ وَأَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الذُّئْبُ وَأَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ * قَالُوا لَئِنْ أَكَلَهُ الذُّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّا إِذًا لَّخَاسِرُونَ﴾ یوسف: ۱۰ - ۱۴، واته

«یه کیك له براكانی وتی: یوسف مه کوژن، به لکو بیخهینه ناو بیریکی قووله وه، دواپی کاروان دیت و دهیدوزنه وه و دهییهن، نه گهر بریار بیت هه شتیکی لی بکهن * (دواپی نه و بریاره هاتنه لای باوکیان و) وتیان: نهی باوکه نه وه چیه له ئیمه دلنیانیت له باره یوسفه وه، به راستی ئیمه زور دلسوزی نهوین و زور خوشمان دهویت * به یانی بینیره له گه لمان با بای بالی بدات گه مه و یاری بکات و بیگومان زور پاریزگاری لی ده کهین و ئاگامان لی ده بیت * باوکیان وتی: من زور غه م و په ژاره ده مگریت له وهی ئیوه بییهن، ده ترسم گورگ بیخوات له کاتیکدا که ئیوه لی بی ئاگان (له بهر یاری و گه مهی خوئان) * کوره کان وتیان: سویند به خوا نه گهر بیت و یوسف گورگه که بیخوات، له کاتیکدا ئیمه ش کومه لیکه به هیزین، به راستی نه وکاته ئیمه خه ساره تمه ندین (زه ره رمان له خوئانداوه و شهرمه زاری لای تو ده بین)».

• له م ئایه تانه وه ده گه یینه نه م ده رته نجامانه:

۱- براكانی یوسف هه موویان کوک نه بوون له سه کوشتنی یوسف، به لکو یه کیك له براكان چاره سه ریکی دانا بو نه و رقهی که له دلی براكانی دا هه بوو، بوئه وهی به م هوپه وه کوشتنی یوسفیان له بیر بیاته وه که به یه کیك له تاوانه گه وره کان داده نریت له دواپی هاوه ل بریاردان بو خوا.

۲- نه و که سهی دیارینه کردوو که نه م رایه ی هه بووه، نه ویش له بهر چه ند هوکاریک:

• به هوپی جیاوازی براكانه وه له گیرانه وهیدا.

• نه و وشه یه ی که ده لیت: (قائل منهم) واته یه کیك له وان ده گریته وه که دیاری

نه کراوه، له بهر نه وه که سیك دیاری نه کراوه که تاوانبار بیت به کوشتنه که.

ئەمەش رینماییه که له لایەن خوی گەورەووە بۆ ئیمە که پێویستە له ئەم چیرۆکەووە پەندی لێ وەربرگین و له هیچ رووداویکدا که سێک تاوانبار نەکهین، چونکه له کۆتایی دا هەموویان پەشیمان بوونەووە و گەرانەووە بۆلای خواو یوسف و باوکیشی (سەلامی خویان لێ بێت) لێیان خۆش بوون.

• ئەم ئایەتە بە لڤگەیه لەسەر ئەوێ که پێویستە بە پێی توانای خۆمان روبەر ووی خراپە ببینەووە، وە هەرکه سێکیش هەر توانایه کی هەیه بۆ بەرپەرچدانەوێ پێویستە بیکات، چونکه ئەو کهسە کی ئەو رایه ی هەبوو دلخۆش نەبوو بەو شتانە کی له رابردوودا له گەلیدا کرابوو، تەنانەت لەمەشدا که ئەنجامدرا، دەلێت ﴿إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ﴾ لێرەدا وشە ی (إن) بە کارهاتوووە که بە لڤگەیه لەسەر گومانکردن له شتیک، ئەمەش مانای ئەوێه که کارهکیان ئەنجام نەداووە دوودل بوون له کریدا، بەلام له هەمانکاتدا سوریش بوون لەسەر بە ئەنجام گەیانندی.

• ئەو کهسە کی ئەم پێشیاره ی بۆ کردوون وەك چاره سەرێک رێگەیه کی تری بۆ داناون که له کوشتنه که دوور بکه ونه وە، ئەویش دوورخستنه وێ یوسف بوو له یه عقوبی باوکی، پاشان کاتیک که دەیخه نە ناو بیرەکه وە ئەگەری ئەوێ هەیه که هەندیک کاروانچی دەریه پیننه وەو ببه ن بۆ ولاتی خویان یان له ولاتیکی تر بيفروشن.

بیست و یرک

دیمه نی پیلانگیران و دەستکردن به دهره پینانی به شیوه یه کی دانایانه

خوی گەورە دەفهرمویت: ﴿قَالُوا يَا أَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلَى يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ * أَرْسَلَهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَعُ وَيَلْعَبُ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ * قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَنْ تَذْهَبُوا بِهِ وَأَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الذُّبُّ وَأَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ * قَالُوا لَئِنْ أَكَلَهُ الذُّبُّ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّا إِذًا لَخَاسِرُونَ﴾ یوسف: ۱۱ - ۱۴، واتە «(دوای ئەو بریاره هاتنه لای باوکیان و) وتیان: ئەه ی باوکه ئەوێ چیتە له ئیمە دلنیانیت له باره ی یوسفه وە، بەراستی ئیمە زۆر دلسوژی ئەوین و زۆر خۆشمان دەویت * به یانی بینیره له گەلمان با بای بالی بدات گەمەو یاری بکات و بێگومان زۆر پارێزگاری لێ دەکهین و ئاگامان لێی دەبیت * باوکیان وتی: من زۆر غەم و پەژاره

دهمگریټ له وهی ئیوه بیبهن، دهترسم گورگ بیخوات له کاتیکدا که ئیوه لیی بی ناگان (له بهر یاری و گهمه ی خوټان) * کوره کان وتیان: سویند به خوا نه گهر بیت و یوسف گورگه که بیخوات، له کاتیکدا ئیمهش کومه لیکی به هیژین، به راستی نه وکاته ئیمه خه ساره تمه ندین (زه ره رمان له خوټانداوه و شهرمه زاری لای تو ده بین). له م ئایه تانه وه ئهم په ند و ئاموژگاریانه وهرده گرین:

۱- به شیك له دیمه نه که لابراره، چونکه له سیاقه که دا روونه، نه ویش نه وه یه که براکان دوا ی نه وهی هه موویان ریکه وتن له سه ره نه وهی که بیخه نه بیره که وه، چون بۆلای باوکیان و ده ستیان کرد به دانوستان له گه لیدا، بۆئه وهی رازی بکه ن که یوسف له گه لیاندا بپروت، واته نه وان زور به په له بوون هه موو جوړه هوکار یکیان به کار ده هیئا بۆئه وهی باوکیان رازی بکه ن که له گه لیاندا بپروت.

۲- نه م ئایه ته به لگه یه له سه ره نه وهی که هه موویان کوک بوون له سه ره نه وهی که به باوکیانی ده لیئن.

۳- وا خو یان ده رده خه ن که نه وان دل سوژن بو یوسف و ده پیا ریژن، ده یانه ویت براکه یان له ماله وه به نه ده ره وه بو نه وهی به بینینی سروشت دلی خوش بکه ن و یاری بکات، بو نه م مه به سه تهش زور سوربوونی خو یان راگه یاند و داویان له باوکیان کرد که له گه لیاندا بینیریټ، له به ره نه وه به باوکیان وت ﴿قَالُوا يَا أَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْتِنَا عَلَى يُونُسَ﴾ لیره دا ره خه له باوکیان ده گرن که وه لامی داواکاریه که یان ناداته وه و چیرۆکه که یان گوپری بۆئه وهی که باوکیان متمانه یان پی ناکات له ناردنی یوسف له گه لیاندا، له کاتیکدا که باوکیان به وه وه لامی دانه وه که یوسف مناله و بهرگه ی نه و بارودوخه ناگریټ، نه ک له به ره نه وه بیت که نه و متمانه ی به نه وان نیه، نه مهش له راستیدا پلانیکه ترسناک بوو بو گوپرینی ئامانجه راسته قینه که ی نه وان.

۴- گو تاری نه وان به رامبه ر به باوکیان بریتی بوو له ﴿يَا أَبَانَا﴾ به مهش ده یانویست به باوکیان بلین: «تو باوکی هه موومانی، له به ره نه وه بوچی ناهیلیت له گه لماندا بیت، له کاتیکدا بو چوونه ده ره وهی هه موومان تو هیچ نالییت؟»

۵- که چوونه لای باوکیان به هه نگاویکی کرداری ده ستیان پیکرد و وتیان: ﴿أَرْسَلَهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَعُ وَيَلْعَبُ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾ واته ئه مه له بهرزه وهندی یوسفدایه، بوئه وهیه دلی خووش بییت و یاری بکات، ئه م پيشنیا ره یان بوئه وه کرد بوئه وهی باوکی رازی بکه ن، بوئه م مه به ستهش هه موویان گرهن تیان پيدا که بریتی بوو له: ئاموژگاری ده که ن، به بی هیچ مهرجیک ده پاریزن.

۶- باوکیان له وه لامدا وتی: کیشه که بی متمانه یی نیه به لکو ﴿قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَنْ تَذْهَبُوا بِهِ وَأَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الذَّنْبُ وَأَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ﴾ به هوکاری دوو شت بوو، یه که م: له بهرئه وهی دلته نگ ده بوو به جیابوونه وه لی. دووهم: له وه ده ترسا له کاتیکدا که ئه وان سه رقلا بوون گورگ بیخوات و ناگیان لی نه بییت.

۷- به لام ئه م وه لامه بووه هوئی ئه وهی که رق و بوغز و هه سودییان زیاد بکات، بویان ده رکهوت که باوکیان بهرگه ی جیابوونه وهی یوسف ناگریت، له بهرئه وه ئه وان زیاتر سوربوون له سه ر جیبه جیکردنی پیلانه که یان و جه ختیان له وه کرده وه که به هیچ جوړیک ئه و شتانه روو نادات، چونکه ئه وان کو مه لیک که سی به هیزن و توانای پاراستنی یوسفیان هه یه، ئه مه سه ره رای ئه وهی که ئه گه ر براکه یان له ده سته ده ن، وه ک باوکیان زیامه ند ده بن.. به لام به بیروکه ی (گورگ ده یخوات) زور دلخوش بوون، چونکه بیریان له وه نه کرد بووه له دوا ی جیبه جیکردنی پیلانه که یان بلین به چ هوکاریک مردووه؟ له بهرئه وه ئه وان زور دلخوش بوون به چاره سه ری که له زمانی باوکیانه وه بیستیان.

۸- پاش هه موو ئه و گفتوگوو لیدوانانه باوه پریان به باوکیان هینا و گرهن تی ته واویان دایه که ئه وان ده پاریزن، واته ههروه کو باوکیان خووشیان ده ویت و دلته نگ ده بن به هه ر ناخوشیه ک که رووی تی بکات، ئه وان جه ختیان له سه ر هه موو ئه مانه کرده وه ﴿وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾ ﴿لَئِنْ أَكَلَهُ الذَّنْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّا إِذًا لَخَاسِرُونَ﴾، واته ته نها ئیمه زیامه ند ده بین به له ده ستدانی براکه مان. بوئه وه لامدانه وهی گومانه کانی باوکیشیان، وه لامی گومانی دووهمیان دایه وه که مه ترسی بوو له سه ر (خواردنی له لایه ن گورگه وه)، به لام گومانی یه که میان پشتگووی خست، که بریتی بوو له خو شه ویستی زوری بو یوسف.

بیست و دو

دیمه نی جیبه جیکردنی تاوانه که

خوای گه وره ده فهرمویت ﴿فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ وَاجْمَعُوا أَنْ يَجْعَلُوهُ فِي غِيَابَتِ الْجُبِّ وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِأَمْرِهِمْ هَذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ * وَجَاءُوا أَبَاهُمْ عِشَاءً يَبْكُونَ * قَالُوا يَا أَبَانَا إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَأَكَلَهُ الذُّبُّ وَمَا أَنْتَ مُؤْمِنٌ لَّنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ * وَجَاءُوا عَلَى قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ﴾ یوسف: ۱۵ - ۱۸، واته «جا کاتیک (سه ره نجام باوکیان رازی کردو) یوسفیان بردو هه موو هاتنه سهر ئه و بریاره ی که بیخه نه ناو تاریکایی بیره که وه، له و کاته دا نیگامان بو نارد که: هه والی ئه م به سه ره اته له تاینده دا به براکانت ده دهیت، کاتیک ئه وان ناگایان له خوئیان ناپیت و له بیریان چوته وه و ههستی پیناکهن * پاشان که تاریک داهات هاتنه لای باوکیان ده گریان * وتیان ئه ی باوکی به پریشان: به راستی ئیمه روشتین پیشبرکیمان ده کردو یوسفمان لای که ل و په له که مان به جی هیشت، ئه وسا گورگه که په لاماری داو خواردی، به لام تو هه همیشه پرومان پیناکهیت ته گهرچی ئیمه راستگوش بین * براکانیشی هاتن به هه ندی خوینی ساخته وه که به سهر کراسه که یه وه بوو (هینایان بو باوکیان) ئه ویش وتی: نه خیر وانیه، به لکو خوتان بو خوتان ئه م کاره تان سازداوه، جا چارم ته نها خوگریی و ئارام گرته به جوانترین شیوه، هه ر خواش داوای کومه کی لیده کریت له سهر ئه و باسه ی ئیوه ده یکه ن».

• له م ئایه تانه ئه مانه ی لئ هه لده گوژین:

۱- به شیخ له دیمه نه که باس ناکات، ئه ویش ئه و به شهیه که باوکی رازی بووه به پیشنیاره کانیا، به لام خوای گه وره به ئه مه ده ست پیده کات که ده فهرمویت: ﴿فَلَمَّا ذَهَبُوا﴾ ئه مه ش مه نهه جیکی قورئانیه که باسی ئه وه ناکات که له ئه نجامی خستنه پرووی بابه ته که دا ده توانی تیی بگهیت، ئه مه ش به شیخه له ئیججازی قورئان.

۲- ته عبیر کردن به پیتی (ف) له ئایه تی ﴿فَلَمَّا ذَهَبُوا﴾ هه ست ده کریت که براکان زور به په له ن له جیبه جیکردنیدا، به کارهینانی پیتی (ف) بو که وتنه شوینه به بی دوکه وتن واته: براکان هه ر به رازی بوونی باوکیان یه کسه ر یوسفیان له گه ل خویندا برد، به لام قورئان باسی ئه مه ناکات.

۳- قورئان ئەمه ده پێچیتته وه له پاداشتی ئەو مهرجه دا ﴿فَلَمَّا﴾، چونکه وه لآمه که ی ئەنجامی هه موو چیرۆکه که یه، ئەمه ش به شیکه له ئیعجازی قورئان که له پیناوی ئەم گشتانده دا ئەو به شه لابراره، له رووی زمانه وانیه وه ریگریک نیه که ئەمه بیته پاداشت و وه لآم ﴿فَلَمَّا﴾، وه ئایه تی ﴿قَالُوا يَا أَبَانَا﴾ ئەمه ش به لگه یه له سه ر خیرایی جیبه جیکردن و به ئەنجامگه یانندن، مه نه ه جی قورئانیش ئەم جوړاو جوړییه قبولده کات.

۴- ده رپرین به چه مکی ﴿ذَهَبُوا بِهِ﴾ واته: به (کرداری تعدی به (ب) به لآم نه یوتووہ ﴿ذهبوا معه﴾ یان ﴿ذهب معهم﴾... هتد، لیره دا هه ست ده کریت براکان زۆر به خیرایی و بی به زه بیانه یوسفیان گرتووہ و بردوو یانه، بوونی ئەم رسته مه به ستداره به لگه یه له سه ر ئەوه ی که هه ر له گه ل رازی بوونی باوکیان یه کسه ر یوسفیان گرتووہ و له گه ل خویاندا بردوو یانه، پاشان دانانی رسته ی ﴿ذَهَبُوا بِهِ﴾ له گه ل ﴿اجمعوا﴾ به لگه یه له سه ر په له کردن له ترسی ئەوه ی باوکیان پاشگه ز بیته وه، چونکه ئەوان ده یانزانی به م کاره دلخۆش نیه، به لآم له به رئه وه ی ئەوان له هه موو لایه که وه گه مارۆیان دابوو، به هه موو هۆکاره کان ئیحراجیان کردبوو، وه هه موو گرهنیه کیان دابوو یه، له به رئه وه ئەویش له به رامبه ر ئەو جه ختکردنه وانیه ئەواندا رازی بوو به ناردنی یوسف له گه لیاندا و ئیتر لیره وه سه ره تای ده ستپیکردنی چیرۆکه که ده ستپیده کات.

۵- یوسف به و منالیه ده خریته تاریکیی بیره وه، که هه تا ئەو کاته ش مندالیکی نازداربوو له باوه شی باوکی دا، له کاتی که ده تووشی ئەم سته مکاری و دلپه قیه بوو، له لایه ن براکانیه وه به بی ئەوه ی هیه چ تاوانیکی به رامبه ر ئەنجام دابن، تووشی شوک بوو، ته نانه ت له کاتی که ده فری ده دهنه بیره که وه کراسه که شی له به ر داده که نن، له کاتی که ده خریته ناو بیره وه هه ست به تاریکیی ده کات و که سیک نیه پی بی بگات، به لآم خوای گه و ره ده ستی لی به رنادات، وه حی بو ده نیری ت و له دلیدا ئارامی و خو شی ده خاته دلپه وه، مژده ی پیده دات نه ک به رزگار بوون، به لکو به وه ی که له سه ر زه ویدا ده سه لات ده گریته ده ست. دوایش براکانی به مه ده زانن به لآم ئیستا هه ستی پی ناکه ن.

۶- قورئان باسی ئەوه ناکات که چۆن یوسفیان خستۆته بیره وه، ئایا پالیان پیوه ناوه؟ یان به ئینی شتیکیان پی داوه، یان... هتد، ئەمه ش بو ئەوه یه که بیته ره گه زیکی وروژانندن له چیرۆکه که دا.

۷- که خدای گه وره ده فهرمویت: ﴿وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ﴾ راقه کارانی قورئان له راقه ی ئه مه دا بۆچوونی جیاوازیان هه یه، هه ندیکیان ده لاین مه به ست لئی سروشی پیغمبرایه تی و په یامه، به لام هه ندیکی تریان بۆچوونی تریان هه یه، چونکه ده لاین (یوسف) له و کاته دا مندا ل بووه، به لام هه ندیک وه لامی ئه مه به وه ده ده نه وه که خدای گه وره عه قل و ته مه نی بۆ ته واو کردوو، بۆئه وه ی ئاماده ییت بۆ وه رگرتنی سروش و پیغمبرایه تی، به لام هه ندیکی تریان ده لاین: ئه م سروشه ته نها ئیله امیک بووه که خراوه ته دلیه وه هاوشپوه ی چیرۆکی (موسا) که ده فهرمویت: ﴿وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّ مُوسَىٰ﴾ القصص: ۷، واته «ئیمه دایکی موسامان ئاگادارکرد». ئه و بۆچوونانه هه رچۆنیک بن، هه موویان به لگه ن له سه ر ئه وه ی که خدای گه وره بۆ ئارامکردنه وه ی سروشی بۆ ناردوو و مژده ی گه وره ی پیداه.

۸- براکانی (یوسف) (سه لامی خدای لی بیّت) له دوای خۆرئاوا بوون و هاتنی شه ودا سه ردانی باوکیان کردوو، بۆ ئه وه ی ده موچاویان ده رنه که ویّت کاتیک که خۆیان وا ده رده خه ن که بۆ یوسف ده گرین، چونکه له راستی دا ئه مه گرین نه بووه، به لکو قیلّیک بوو که له باوکیان کرد، به لام باوکیان که خاوه نی به سیره ت و دووربینی بوو هه ستی به و راستیه کرد و له مه به سه ته که یان تیگه شت، قورئان باس له و گریانه یان ده کات و فیّل و ته له که یان ئاشکراده کات.

۹- باسیان له له ناوچوونی یوسف کرد له ئایه تی (۱۷) دا، به لام به هوکاریک ته نانه ت خۆشیان بریوان پی نه ده کرد، چونکه پیش باوکیان که وتن و وتیان: ﴿وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَّنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ﴾.

ئه مه ش مانای دوو دلی و گومان ده گه یه نیت له دوو رووه وه:

• ده لاین: ﴿وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَّنَا﴾ ئه مه ش به لگه یه له سه ر ئه وه ی باوکیان متمانه ی پیان نه بووه و بریوان پی نه کردوون، ده ربرینی ئه مه ش به رسته یه کی (ناو) ی مانای چه سپاوی ده گه یه نیت له بریوان پی نه کردندا، هه رووه ها وشه ی (مؤمن) له سیاقی نه فی دا نه ناسراوه، واته مانای ئه وه یه که به هیچ جوړیک بریوان پیان نه بووه.

• ده لاین ﴿وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ﴾ ئەمەش مانای چه سپاندنی گومانه له راستگویی خویاندا، چونکه سه ره تاي رسته که به (لو) ده ست پیده کهن، به لام به لگه کانیاں که ده یخه نه پروو زور جیاوازه له وهی که ده رباره ی براکه یان ده لاین، ئەوان ده لاین ﴿وَإِنَّا لَصَادِقُونَ﴾ له سوننه ته کانی خوی گه وره شدا هه یه که جیکه وته ی تاوان له کاتی قسه کردندا هه ستی پیده کریت.

۱۰- له کاتی کدا که ده لاین براکه مان گورگ خوار دوو یه تی، قسه یه کی زور نابه جی بوو، چونکه روژی پیشتر باوکیان له وه ئاگاداری کردبونه وه که ده بوایه له گورگ بیپاریزن، چونکه ئەوان به لاینیان دابوو که به هه موو شیوه یه ک تا بویان بکریت ناهیلن هیچ زیانی پی بگات و ده بیپاریزن، وه ئەگەر شتیکی لی به سه ر بیّت ئەوا خویان زیامه ند ده بن، باشه چون پابه ند نه بوون به م به لاینه و له بیریان چوو؟

۱۱- له کاتی کدا که ده یانویست تاوانه که یان بشارنه وه، به لام دوو شتی گرنگیاں له بیر

چوو بوو:

• خویته که راسته قینه نه بوو، به درو کردبوویان به کراسه که وه، چونکه هه رکه سیک شاره زایی هه بیّت ده توانیّت خوینی مروّف و ئازه له کانی تر له یه کتر جیا بکاته وه، به لام له به ره وهی ئەوان زور به په له کراسه که یان خویناوی کردبوو، هیچ ئەوهی پیوه دیار نه بوو که ئەمه شوینکه لبه ی گورگی پیوه بیّت.

• کراسه که هیچی لی نه هاتبوو، وه ک قورئان ده فه رمویّت: ﴿عَلَى قَمِيصِهِ﴾ واته کراسه که وه ک خوی مابوو. له هه ندیک له کتیبه کۆنه کاتدا هاتوو ده لاین: کاتیک که پیشه واماں یه عقوب کراسه که ی به باشی بینی پیی وتن: گورگه که زور به به زه یی بووه به رامبه ر به کراسه که ی، به بی ئەوهی کراسه که هیچ لی بکات ئەو که سه ی له به ریدا بووه خوار دوو یه تی، ئەم به لگه شیان زور لاواز و نابه جی بوو، ته نانه ت جیگای برپا نه بوو بوّ خوشیاں.

۱۲- یه عقوب له سه ر ئەمه زور قسه ی له گه ل نه کردن، چونکه له وه به لگانه ی که خستیانه روو له وه هه سه ته ناسکه ش که له دلیدا هه بوو، بوی ده رکه وت که یوسف گورگ نه یخوار دووه، به لام ئەو هه ستی کرد پلانیکی تریان هه یه، وه ک ده فه رمویّت: ﴿بَل سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا﴾، ئەمەش به لگه یه له سه ر فیراسه ت و دانایی یه عقوب.

۱۳- هه موو کاره که ی گه پرانده وه بۆلای خوا، و ته به پییز و گه وره که ی وت که ده لیت: ﴿فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ﴾ ئارامگرتنی جوان لیره دا بۆ راگرتنی دلای کوره کانیه تی بۆئه وه ی له ده ستیان نه دات، له سه ر ئه مه هه یچ سزایه کی نه دان، به لکو ته نها روی کرده خوا و داوای پشتیوانی له ئه و کرد.

ئارامگرتنی جوان ئه وه یه که به رگه ی ناره حه تی و ناخۆشی بگریت به بی خۆ تیکدان و شیواندن، به لکو هه موو شته که و سکا لاکان به یته وه بۆلای خوا، یه عقوب زۆر به دانایه کی گه وره وه مامه له ی له گه ل رووداوه که کرد و به لایه نی سۆزداری نه چووه ناوی، ئه مه ش وانیه که بۆ هه موو باوه پرداریک که پیویسته له کاتی رووداوه کاند ئارامگریکی دانا بیت.

۱۴- هه موو ده رپرینه کان له ئایه ته کانی پیشوودا به جیناوی (کۆی) ه (ذهبوا، أجمعوا، جاؤوا، قالوا،...) ئه مه ش به لگه یه له سه ر ئه وه ی که هه موویان کۆک بوون له سه ر جیبه جیکردنی پلانه که و ئه نجامه کانیشی بۆ هه موویانه، به به لگه ی ئه وه ی که خوا ی گه وره ده فه رمویت ﴿وَأَجْمَعُوا﴾ واته له ئامانجه که دا هه موویان به شدار بوون و هه مووشیان ویستوو یانه پلانه که جیبه جی بکن و هه نگاوی بۆ هه لبگرن.

بیست و سی

دیمه نی یوسف، له داوی ئه وه ی که ده خریته ناو تاریکایی بیره که وه

﴿وَجَاءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَأَدْلَىٰ دَلْوَهُ قَالَ يَا بُشْرَىٰ هَذَا غُلَامٌ وَأَسْرُوهُ بِضَاعَةً وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَعْمَلُونَ (۱۹) وَشَرُّهُ بِثَمَنِ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ﴾ یوسف: ۱۹ - ۲۰، واته «ئه وسا کاروانیک هات و ئینجا ئاوه ی نه ره که یان نارد ئا و به یئیت (ئه ویش چووه سه ر بیره که) و سه تله که ی داهیشته ناو بیره که وه، کاتیک هینایه سه ره وه له جیاتی ئا و یوسف هاته ده ره وه، کاتیک کابرا بینی، وتی: خه لکینه مزده بیت ئه مه لایکه (ئه وسا هه ر که سیک بدوزرایه ته وه ده کرا به به نده و ده فروشرا) یوسفیان شارده وه و کردیانه که ره سه ی فروشتن، خوا ی گه وره ش زانا و ئاگایه به و کارو کرده وانه ی که ده یکه ن (چاودیری یوسف ده کات و کاریکی گه وره ی پییه تی) * سه ره نه نجام (بردیان و) فروشتیان له بازاری کویله فروشه کاند

له میسر، به نرخیکی هه رزان، چهند دره میکی کهم، له فروشتنیدا هیچ گرنگیان پینه داو کهم ته ماع بوون (چونکه پشتیان پیوهی نه ئیشا بوو).

• له م ئایه تانه وه ده گه یه نه ئه نجامانه:

۱- ئه و بوچوونه جیبه جی بوو که یه کیك له براکان هه یوو، دوای ئه وهی که ده یخه نه بیره که وه، ئه ویش ئه وه بوو که هه ندیک له و کاروانچیانیهی که به لایدا تیده پهرن، هه لیده گرنه وه و له گه ل خویندا ده یه ن، ئه مه ش چوو ه بوا ری جیبه جی کردنه وه، له کاتیکدا که کاروانیک به لای بیره که دا تیه پهرین بو ده سته که وتنی ئاو، له سه ر بیره که وه ستان و به دۆلکه یه ک ویستیان هه ندیک ئاو ده ربه یین، به لام کاتیک که په ته که گه یشته خواره وه، یوسف خوی پیدا هه لواسی، ئه وانیش هه لیان کیشاو هینایانه ده ره وه و به مه ش زور دلخوش بوون و وتیان: ﴿يَا بُشَيْرَى هَذَا عَلَامٌ﴾ قورئان باس له م دیمه نه ناکات و باسی ئه وه ش ناکات که چون له بیره که ده رده هینریت یان چون کاروانچیه کان پیشوازی لی ده که ن، به لکو باس له وه ده کات که هه لسوکه وتی ئه وان چون بووه له گه لیدا.

۲- قورئان باس له هه لسوکه وتی کاروانچیه کان ده کات که ده فه رمویت: ﴿وَأَسْرُوهُ بَضَاعَةً﴾ واته به شیوه یه کی نه یینی، وه ک کالایه ک سه یریان ده کرد، ده یانو یست وه ک به نده یه ک بیفروشن، به لام ده یانزانی که ئه مه به نده نیه، زور به شیوه یه کی نه یینی مامه له یان له گه لدا ده کرد، له به ره ئه وه زور به خیرایی بردیانه بازار و فروشتیان، له ترسی ئه وهی که دیوه راسته که ی ئه م بابه ته ئاشکرا نه بیت. له م به شه ی ئه م ئایه ته دا ئه وه مان بو ده رده که ویت که به ندایه تی شتیکی خراپ و ناشیرینه، چونکه تا ک مروف بوونی خوی له ده ست ده دات و ده بیته کالایه ک که کرین و فروشتنی پیوه ده کریت، له به ره ئه وه زانایانی پیشوو راستیان کردوو له کاتیکدا که وتویانه: (ئیدی عای بیباوه ریک له پیشتره له وه دا که بلیت ئه م منداله بیناسنامه یه و هه لمگرتوته وه، تا مسولمانیک بلیت کویله ی منه).

۳- قورئان ته عبیر له فروشتن ده کات به ﴿شُرَاء﴾ که ده فه رمویت: ﴿وَشَرُّهُ بِثَمَنِ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ﴾ ئه مه ش به شیوه یه کی فراوان له زمانی عه ره بیدا به کارهاتوو، به تایبه تی له بواره ئه ده بیه که یدا به شیعر و په خشانه وه^(۲۶).

جیناوه که له ﴿وَشَرُّهُ﴾ ده گه پرتته وه بو کاروانه که، چونکه ئەمه بهرده و امیه بو رووداوه که و چیرۆکه که، له پیش ئه ویشدا ﴿وَأَسْرُوهُ بِضَاعَةً﴾ ... ﴿وَشَرُّهُ﴾ له رواڵتدا بهم شیوه به درده که ویت.

هه ندیک له رافه کاران له و پروایه دان که جیناوه که ده گه پرتته وه بو براکانی یوسف، له بهرته وه مانا که بهم شیوه یه لی دیت: براکانی فرۆشتیان به وانیه به ویدا تپه ریون، هه ندیکی تر ده لێن مانا که یه ئه وه یه که: هه ندیک له وانیه که به ویدا تپه ریون یوسفیان له براکانی کریوه^(۲۷)، به لام باشترین بوچوون ئه وه یه که جیناوه که ده گه پرتته وه بو کاروانچه کان، چونکه به پپی زنجیره که بهم شیوه یه مانای ته واو ده دات به ده سه ته وه، له بهر نزیکی جیناوه که له مهرجه عه که، ئەمه سه ره رای ئه وه ی که براکان چاوه پروان ناکریت بگه پرتته وه بو شوینی تاوانه که، چونکه ئەمه ده بیته مایه ی ئاشکرا بوونی تاوانه که یان، هه ره وک یه کیکیان ده لیت ﴿يَلْتَقِطُهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ﴾ نه یوتوو ده یکرن. قسه ی کاروانچه کان که ده لێن: ﴿يَا بَشْرَى هَذَا غُلَامٌ﴾ ئەمه ش پیچه وانیه له گه ل ئه وه ی که ده لێن: له ناو کاروانچه کاند که سیکی خواناس هه بوو بیت، چونکه که چاویان پیی که وتوو دلخۆش بوون و به مایه ی خیریکی گه وره یان زانیوه، که به بوچوونی ئه وان به فرۆشتنی قازانج ده کهن، به لام ئه و زوه ده ی که هه ستی پیده کریت له ترسی ئه وه بووه که کاره که یان ئاشکرا بیت و خاوه نه که ی یان که سوکاره که ی پییان بزنان، له بهرته وه شاردوو یانه ته وه و وه ک کالایه ک مامه له یان له گه لدا کردوو، ئه وان به وه زوه دی خویان ده رپریوه که زور به زویی و یستوو یانه له کوڵ خویانی بکه نه وه و بیفرۆشن و نه یکه ن به به نده.

مانای ﴿بِثَمَنِ بَخْسٍ﴾ واته دراویکی که می حه رام، مانای سته مه که ش واته به ریگه یه کی سته مکارانه فرۆشتوو یانه، (ئین و عه باس و قه تاده) و که سانی تر ده لێن: «واته پاره یه کی حه رام، چونکه فرۆشتنه که پووچ بووه»^(۲۸).

(۲۷) تراجع: «تفسیر الطبری» فی هذه الآیة، «والدر المنثور» للسیوطی (۱۲/۴).

(۲۸) المصادر السابقة.

بیست و چوار

دیمه نی یوسف له میسر و سه ره تای به دهسته وه گرتنی دهسه لات

خوای گه وره ده فهرمویت: ﴿وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لِمَرْأَتِهِ أَكْرَمِي مَثْوَاهُ عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰ أَمْرِهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ * وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ﴾
یوسف: ۲۱ - ۲۲، واته «جا ئه و كهسه ی یوسفی كری له میسر، به هاوسه ره كه ی وت: ریز بگره له شوین و جیگه ی ئه م لاه، به ئومیدی ئه وه ی سوودمان پیگه یه نیت، یان بیکه یه كوری خو مان، ئا به و شیوه یه یوسفمان جیگیرکرد له زه ویدا و پایه دارمان کرد، بو ئه وه ش فیری بکه ین چون خه و لیک بداته وه و پروداوه کانی چوار ده وری وه ك خو ی تیبگات، خوای گه وره زاله به سه ر کارو فه رمانه کانی خویدا، به لام زوربه ی خه لکی به مه نازانن * کاتیکیش که یوسف پیگه یشت و گه یشته ئه وپه ری توند و تۆلی (له پروی لاشه و ژیری یه وه) و ئیمه ش پله ی فه رمانه وایی دانایی و زانیاری شاره زایی باشمان پیبه خشی، هه ر به و شیوه یه ش پاداشتی چاکه کاران ده ده یه وه».

• له م ئایه تانه وه ده گه یه نه ئه م نه جامانه:

- ۱- فروشتنی یوسف وه ك به نده یه ك له میسر و کرینی به قه ده ری خوا له لایه ن عه زیزی میسه ره وه خیریکی گه وره ی تیدابوو، به خیزانه که شی وت ئه مه خیره بو ئیمه، وه ك ده فهرمویت ﴿لِمَرْأَتِهِ أَكْرَمِي مَثْوَاهُ عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا﴾.
- ۲- خوای گه وره ئه م قوناغه به قوناغی به دهسته وه گرتنی دهسه لات ناوده بات، وه ك ده فهرمویت: ﴿وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ﴾.
- ۳- جه خت کردنه وه له سه ر یه کتا په رستی خواو گپرانه وه ی هه موو شتیک بو لای ئه و، دلنیا بوون له وه ش که ته نها ئه وه جیبه جی ده بییت که ئه و بریاری لی داوه، وه ك ده فهرمویت: ﴿وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰ أَمْرِهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾.
- ۴- یوسف ده گاته دهسه لات و له ئه وپه ری پیگه یشتوویدا دهسه لات وه رده گریت، خوای گه وره ش به دانایی و زانست ریزی لی ده نیت له سه ر ئه و ئارامگری و چاکه ی که هه ییوه وه ئه مه ش وه ك هینانه دی ئه و خه وه ی که بینبووی، روبه پروی جوړیکی تر له تاقیکردنه وه ده بیته وه.

۵- ئەم قوئاغە تازەیه پێویستی بە پشتیوانی خوا و چاودێری ئەو هەیه، چونکە ئەم قوئاغە لە قوئاغەکانی پێشوو زۆر گرنگترە، لەبەرئەوە لەم ئایەتەدا خۆی گەورە ئەوەمان بۆ روون دەکاتەووە کە یوسفی ئامادە کردوووە بۆ هەلگرنتی ئەم بەرپرسیاریتییە گەورە و مەترسیدارە، ئەویش گەیشتنە بە قوئاغی بەدەستەووەگرنتی دەسەلات کە مەرجهکانی بریتین لە: زانیاری و دانایی و چاکەخواری.

۶- راقەهی ئایەتی ﴿وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ﴾^(۲۹) بریتییە لەوەی کە گەیشتوووە بە قوئاغی هیژ و پێگەیشتنی عەقڵ، کە دەکاتە نزیکەی (۱۵) سأل، دەرپرینە قورئانیەکان باس لەوە دەکەن لەو قوئاغەدا کە براکانی پیلانیان لێ گیراوە، بچووک بوو، گومانی ئەوەی لێ دەکرا کە گورگ بیخوات، بەم پێش دەلێن تەمەنی لە ۱۰ سأل کەمتر بوو، پاشان کە دەچیتە میسر و ماوێهەک لە مالی عەزیزدا دەمینیتەووە، ئەوە چەند سالیکی پێدەچیت، چونکە لەو کاتەدا عەزیزی میسر دەلیت: ﴿أَوْ تَتَّخِذَهُ وَلَدًا﴾ پاش ئەو ماوێهەک دەمینیتەووە گەورە دەبیت.

لەکاتی کدا کە دەگاتە قوئاغی پێگەیشتن خۆی گەورە دانایی و زانیاری بە ئایندهی شتەکان و بە لیکدانەووەی خەو و چەندەها شتی تری پێ دەبەخشیت، ئەمەش بۆ ئەوەیە کە ئامادە بکات بۆ قوئاغی داهاوو، کە روبەرپرووی ئارەزوو و بەدەستەووەگرنتی دەسەلات و شتەکانی تر دەبیتەووە، لەکاتی کدا کە لە قوئاغی پێگەیشتن و گەنجیدا یە.

ئەم ئایەتە بەلگەیه لەسەر ئەوەی کە خۆی گەورە کاتیک کردوو یەتی بە پەيامبەر کە گەیشتوووە قوئاغی پێگەیشتن، بەلام هەندی لە زانیان لەوانەش (حەسەنی بەسری) لەو پرۆایەدا یە کە پێغەمبەراییەتی یوسف (سەلامی خۆی لێ بیت) هەر لەناو بیرەکەووە دەستی پێکردوو، وەک دەفەرمویت: ﴿وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِأَمْرِهِمْ هَذَا﴾، پاشان کە دەگاتە قوئاغی پێگەیشتن پەيامی بۆ دیت، لەهەمانکاتدا بۆچوونی تریش هەیه^(۳۰)

۷- مەبەست لە (الحِکْم) لە ئایەتەدا واتە: دانایی بە کردارو بە زانست، دانایی تیوری. خۆی گەورە دانایی کرداری پیش تیوری دەخات، ئەویش لەبەر گرنگیەکیەتی،

(۲۹) گەیشتن بەقوئاغی (رشد) واتە گەیشتنی کەسێکە بەئاستی تەکلیفی شەری بەعەقڵ و جەستە ی تەواوو غەریزەکانی، بەلام سەرەتای قوئاغی پێگەیشتیوی تەواو لەنیوان سألانی (۳۵) بۆ (۴۰) دابە، وەک خۆی گەورە دەفەرمویت: (حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً) (الأحقاف: ۱۵).

(۳۰) «التفسير الكبير» للإمام الرازي (۸۹/۴)، ط. دار طيبة.

چونکه به هوی کرداره وه به رهه م و نه نجام دیته دی، هه ندی له رافه کاران ده لاین (الحکم) مانای پیغمبر رایه تیه، چونکه پیغمبر ده سه لاتداره به سه ر خه لکه وه، له هه مانکاتدا نه حکامه کانی خوا روون ده کاته وه بو بهنده کانی.

هه ندیکی تر ده لاین مه به ست له (الحکم) بریتیه له توانای جله و کردنی ده روونی خوئی و ریخستنی له به رامبر ناره زووه کاند (۳۱) لیره شدا (الحکم) به مانای دادوهری و جله و گرتن دیت.

بیست و پینج

قوناغی تاقیکردنه وه به ناره زوو و کهوتنه ناو فهزای کوشک و هه ژموونی ژنان

خوای گه وره ده فه رمویت: ﴿وَرَاوَدْتُهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنِ نَفْسِهِ وَعَلَقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْت لَكَ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ * وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ كَذَلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ * وَاسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصَهُ مِنْ دُبُرٍ وَالْفَيْأَ سَيِّدَهَا لَدَى الْبَابِ قَالَتْ مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا إِلَّا أَنْ يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ * قَالَ هِيَ رَاوَدْتَنِي عَنِ نَفْسِي وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنْ أَهْلِهَا إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ * وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ * فَلَمَّا رَأَى قَمِيصَهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ قَالَ إِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ * يُوسُفُ أَعْرَضَ عَنْ هَذَا وَاسْتَغْفِرِي لِذَنبِكِ إِنَّكِ كُنْتِ مِنَ الْخَاطِئِينَ﴾ يوسف: ۲۳ - ۲۸، واته «جا ئه و ئافره ته ی که یوسف له مالیدا بوو هه و لیدا یوسف له خسته بیات و دلی رابکیشیت بو لای خوئی، هه موو ده رگا کانشی داخست و وتی: وه ره پیشه وه و خوت ئاماده بکه، یوسف وتی: په ناده گرم به خوا کاری وانا که م، چونکه په روه ردگارم ده رووی لی کردوومه ته وه، هه روه ها میرده که شت چاک په فتار بووه له گه لمد (چون خیانه تی لیده که م)، چونکه من دلنیام سته مکاران سه رفراز نابن * سویند به خوا بیگومان ژنه که په لاماری یوسفیدا و ویستی لی بدات، یوسفیش نیازی لیدانی هه بوو ته گه ره به لگه ی خوایی نه زانیایه (که سه رنه نجامی لیدانه که ی به خراب به سه ریدا ده شکیته وه) و ئا به و شیوه یه مان کرد

(بۆ ئەوهی هەرچی گوناھو تاوان و خراپە یە لێی دوور دەخەینەو) و بەراستی ئەو لە بەندە هەلبژاردە و پاکەکانی ئیمە یە * سەرئەنجام هەردووکیان پێشبرکێیان کرد بۆ دەرگا (یوسف بۆ کردنەو و ئەویش بۆ داخستن) ژنە که توانی دەستی لە کراسە که ی گیر بکات و لە پشتەو وێ دراندی، ئەوسا هەردووکیان لە بەردەمی دەرگا که دا تووشی مێردە که ی هاتن، خێرا هاتە قسە و ویستی یوسف تاوانبار بکات بۆ یە وتی: باشە ئاخۆ سزای ئەو که سە چیه که ویستی خراپە لە گەل خێزانە که تدا بکات، جگە لەوهی بەند بکریت یان سزایه کی به ئیش بدریت * یوسف وتی: (نەخیر وانیه) ئەو ویستی لە خستەم بەریت، یه کیک له خزمانی ژنە که (که گوئی له به سه رهاته که بوو، دیار بوو که پیاویکی زیرهک و دنیا دیده بوو) شایه تیداو وتی: ئەگەر کراسە که یوسف لە پێشەو وێ درابیت ئەوه ژنە که راست دەکات و ئەو کاته یوسف یه کیکه له درۆزانان * خو ژنە گەر کراسە که ی لە پشتەو وێ درابیت ژنە که درۆ دەکات و یوسف یه کیکه له راستگوویان * کاتی که مێردە که ی بینی کراسە که یوسف لە پشتەو وێ دراو، به ژنە که ی وت: بەراستی ئەمە پیلان و نەخشە ی خۆتانه، بێگومان فیل و تەلە که و نەخشە و پیلانی ئیوه زۆر گەورە یه (لەم جوړه شتانه دا)».

یوسف لە تاریکیی بیر رزگاری بوو، به ویستی خوا وهك به نده یهك چوووه ناو کۆشکی عەزیزی میسرەو، عەزیز کردی به کوری خوئی، چونکه ئەو هیچ کورپکی نەبوو، هەر لە سەرەتاو ژنە که ی زۆر پێی سەرسام بوو، بەلکو زۆر به زویی خۆشە ویستی چوووه دلیه وه ﴿شَخَفَهَا حُبًّا﴾، هەر لە سەرەتاو ویستی به کاریگەر یه کانی و خو ناسک کردنەو و هەلسوکه وتی نەرم و نیان، لە چوارچیوهی پیلانیکی نەخشە بۆ کیشراودا راوی بکات.

پێشەوا یوسف (سەلامی خوامی لێ بیت) لەم کاته دا له قوئاغی هەرزە کاریدا بوو، پاشان گەشە ی کرد و گەورە بوو، ئەگەر بەلگه کانی خوامی پەروەردگار و پەروەردە ی پیغمبەرانه نەبوا یه خوئی بە دەستەو دەدا، بەلام خوامی گەورە پاراستی و نە یه یشت تووشی هیچ جوړه تاوانی که بیت، تەمەنی ژنە که ی عەزیز لەم کاته دا نزیکه ی ۳۰ سال دەبوو (۳۲).

له روانگه ی ئه و ئایه تانه ی پیشووه وه ده گه ی نه ئه م ئامانجانه:

۱- هه ولی ژنه که ی عه زیز به داخستن ی ده رگاگانی کۆشک و به راشکاوی داواکردن لێ (هَيْتَ لَكَ)، ئه مه یه که مین هه ولی ئه و ژنه نه بوو بۆ خه له تاندنی (یوسف)، به لکو داوایه کی راسته وخۆ بوو بۆ ئه نجامدانی کاری خراپ له گه لیدا، که ئه مه ش به لگه یه له ئه وپه ری وروژان و ههستی خوۆشه و یستی گه وهری بۆ (یوسف).

۲- وته ی ﴿هَيْتَ لَكَ﴾ به چهند شیوازیك خویندنه وه ی بۆ کراوه، هه ریه ک له خویندنه وه کان مانای خوۆ هه یه، ئه مه به لگه یه له سه ر ئه وه ی که داوا ی لیکردوه لێ نزیك بێته وه و ئه وه ی که ده یه ویت له گه لی بیکات، هه ندیک له راقه کارانی قورئان ده لێن: ئه مه وشه یه کی سریان ی و قیبتیه که هاتۆته ناو زمانی عه ره بیه وه^(۳۳).

۳- وه لامدانه وه ی راسته وخۆ و خیرای یوسف به (نه ریئیی): ﴿قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ﴾ ئه مه به لگه یه کی رونه له سه ر خواناسی و ترس له خوا و سوپاسگوزاری و وه فا بۆ خوا و چاکه کردن له گه ل که سیکدا که چاکه ت له گه لدا ده کات و دانایی و دووربینیه به ئاینده ی کاره کان.

وته ی: ﴿إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ﴾ له روا له تدا جیناوه که ده گه رپته وه بۆ نزیکتین که س واته (الله) به مانای: په روه رده ی کردووم، گه یاندومیه ئه م پله یه، له تاریکایی بیره که رزگاری کردووم، ریژی له پله و پایه م ناوه، هه موو ئه و هۆکارانه ی بۆ ده سه ته به ر کردووم که به هۆیه وه من گه یشتوومه ئه م شوینه.

کۆمه لیک له راقه کاران له سه ر ئه م وشه یه ده وه ستن که ده فه رمویت: ﴿مَعَاذَ اللَّهِ﴾ ده چن بۆ رسته ی دوا ی ئه وه که ده فه رمویت ﴿إِنَّهُ رَبِّي﴾، له م کاته دا جیناوه که ده گه رپته وه بۆ پیاوی ژنه که، ئه ویش به به لگه ی ئه وه ی که پیشتر وتبووی ﴿أَكْرَمِي مَثْوَاهُ﴾ (یوسف) یش ئه م هه لۆیسته جوانه ی بیرکه وته وه و له بیری نه کرد.

له سه ر ئه م بنه مایه ئه م رسته یه وه لامه بۆ: چۆن ئه م تاوانه ئه نجام بده م، خوا ی گه وره زانیاری به هه موو شتیک هه یه و هه موو شتیک ده بینیت و خاوه ن سزای سه خته، میرده که ت ریژی لێ گرتووم، ئایا چۆن ئیستا خیانه تی به رامبه ر بکه م و

(۳۳) «تفسیر الطبری»، تفسیر الآیه (۲۳) والآثار الواردة فيه، من الرقم (۱۸۹۶۶) إلى الرقم (۱۹۰۰۱)، ویراجع: «تفسیر الرازی» (۳۷۹/۴).

شهره فی بشکینم، ئایا پاداشتی چاکه هەر چاکه نیه، به پیتی ئەم بۆچوونه مه بهست له (رب) واته: عهزیزی میسره، ئەوهی زانراویشه هیچ ریگریهك نیه له رووی زمانهوانی و شهرهوه که به که سیکی گهوره و خاوهن دهسهلات و خاوهن مآل بووتریت (رب) (۳۴) پاشان ئەمه به فیهی (مآلات) کۆتایی پی دینیت که خوا فییری (یوسف) ی کردبوو ﴿إِنَّهُ لَا يَفْلِحُ الظَّالِمُونَ﴾، ههردوو ماناکه پیویسته و راستن ئەمهش تایبه ته ندیه کی مه نه جی قورئانیه، به لام راقه و بۆچوونی یه کهم راستره.

لیره وه ده توانین بلین یوسف (سهلامی خوائی لی بیت) بۆمان روون ده کاته وه که له بهر سی هۆکار ئەو تاوانه ی ئەنجام نه داوه:

یه کهم/ ترس له خوا و ههست کردن به ریز و گه وه یی و ئەو نیعمه تانه ی که به سه ریدا رشتوو.

دووهم/ وه فا و ئەو به ها ئە خلاقیه گه وه یه ی که هه یوو، له و بروایه دا بوو ئە گه ر یه کیك چاکه ی له گه ل کردی، ده بیت چاکه ی له گه لدا بکه یته وه، دوور بکه و یته وه له خراپه کاری و به دپره و شتی.

سییه م/ هه موو سته مکاری و ده ستریزی و خیانه ت و مامه له یه کی نائه خلاقی مایه ی سه رشوپریه له دنیا و دواپوژدا، له راستیدا ئە گه ر یوسف لای بدایه و ئەو تاوانه ی ئەنجام بدایه، ئەوا ده چوو به ره ی خراپه کاران و پیی ده خلیسکا به ره و خواردنه وه ی مه ی و به دپره و شتی، ههروهك چۆن ئەوانه ی که خاوهن دهسه لاتن له کۆشکه کانیاندا ئەو جوړه تاوانانه ئەنجام ده دن.

۴- له ئەده بی قورئانه وه ئەوه ده بینین که ناوی ژنه که و میرده که ی نه هیناوه که عهزیزی میسره، ئەمهش وهك رینماییه که بۆ ئەوه ی به ئەده بیکی بهرز و بالآوه له م جوړه رووداوانه دا مامه له بکه ین و نه مانه ویت کهس له که دار بکریت و له سنوریک ی زۆر به رته سکدا هه ولی چاره سه ری کیشه کان بدریت.

۵- ده برینی قورئانی ئەوه مان بۆ روونده کاته وه، که هه لویستی یوسف له و شوینه دا ئاسان نه بوو، چونکه ئەو له ناو کۆشکدا بوو وهك خزمه تکار و کۆیله یه ك له گه ل

ژنه که ی عه زیزدا ده ژیا، وه ک عورف ده بوايه چوَن فره مانى پى ده کات به و شیوه یه مامه له ی بکر دایه، به لام پیشه و یوسف گه نجیته که ی بووه مایه ی ئه وه ی که بیته پیشه نگ له خواناسی و ترسان له خوا، ناییت فره مان به رداری هیچ که سیك بگریت کاتیک که فره مان به تاوان ده کات، ئه و خاوه نی وه فا و ره وشتیکی به رز بوو، خاوه نی بیرکردنه وه یه کی به هیز بوو بو داها توو، بیرى له سه رته نجامی کاره کان ده کرده وه، نه ک ئه وه ی که ئیستا روو ده دات، قورئانی پیروز له روانگه ی ئه م ئایه ته وه ئه وه مان پى ده لیت که یوسف توانی بووی پیکه وه گریدانیک له نیوان سروس و دانایى و عقل و ئاینده بینى دروست بکات، هه ر له بهر ئه مه ش بوو ملی که چ نه کرد بو ئه و ئاره زووه گه نجانه ی که هه یبوو.

۶- قورئانی پیروز گرنگیه کی زور ده دات به پیکهاته ی سروشتی مروف به شیوه یه کی واقعی، له هه موو مروفتیکدا غه ریزه هه یه، ئه و مروقه پیاو بیت یان ئافه رت، به لام له هه مانکاتدا جیاوازی کرده وه له نیوان که سیك که له خوا ده ترسیت و پابه نده به ره وشت و به ها بالا کانه وه، له گه ل که سیکی تردا که ده که وپته شوین ئاره زو و حه زه کانی خو ی و بینایى و عقله ده ست ده دات، هه ر له بهر ئه مه پالی به یوسفه وه ناو ده رگا کانی له سه ر داخست و پیوت ﴿هَيْتَ لَكَ﴾.

به لام ئه و یوسفه ی که باوکی په روه رده ی کرد بوو له سه ر یه کتاپه رستی و له خوا ترسان، خوا ی گه وره ش ریزی لینبوو به سروس و دانایى و لیکدانه وه ی خه و، به پشتیوانى خوا توانی جله وی ئاره زووه کانی بگریت، سه ره رای ئه وه ی که ئه و گه نجیکی تازه پیگه یشتو بوو، له هه مانکاتدا بیجگه له خوا که س ئاگای لی نه بوو ئه گه ر ئه و تاوانه ی ئه نجام بدایه.

۷- رافه کارانی قورئان بیرو پای جوړ به جوړیان هه یه له سه ر رافه کردنی ئه و ئایه ته ی که ده فه رمویت ﴿وَهُمْ بِهَا لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ﴾ بوچوونه کانیش به م جوړه ن:

راستترین و جوانترینان بو پیگه ی پیشه و (یوسف) ئه وه یه که ئه وه ی حه زی لی ده کرد جیبه جی نه بوو، ئه ویش به هو ی ئه و به لگانه وه که له خوا وه ده بینى، چونکه وشه ی ﴿لَوْلَا﴾ له زمانى عه ره پیدا بو نه کردنی شتیکه واته: حه زه که ی نه هاته دی به هو ی بینى به لگه خوا ییه کانه وه، لیره دا بوچوونی هه ندیک له زانایانى بواری زمانه وانى به هه ند

وهرده گيريت و جيگه ي سه رنجه، چونکه وهلامی ﴿لَوْلَا﴾ درهنگ هاتووه، له بهرته وهی زمانی قورئان به لگه يه بو ريزمان نهك به پيچه وانوه، نه مهش بو چوونی به شيك له ليكوله روانی كوون و تازه يه له وانهش (ابو حيان) كه بوونی حهزه كه ره تده كاته وه به هو ي بينینی به لگه و نايه ته كانی خواوه، ههروه ها ده توانريت وهلامی ﴿لَوْلَا﴾ لابریت له بهر بوونی به لگه له پيشيه وه، ههروهك زوربه ي زانایانی به سره ده لين: نه گه به لگه و نايه ته كانی خوا نه بوایه، حهزه كه ي جيبه جي ده كرد^{۳۵}، ههروهك بو پيشكه وتنی وهلامی ﴿لَوْلَا﴾ هاوشيوه ي له قورئان و بواری زمانيدا زوره، له بواری قورئاندا وهك نه م نايه ته ي كه ده فهرمويت ﴿اِنْ كَادَتْ لَتُبْدِي بِهِ لَوْلَا اَنْ رَبَّنَا عَلٰى قَلْبِهَا﴾ ليره دا پيشكه وتنی وهلامی ﴿لَوْلَا﴾ جائيزه، به راي كوفيه كان و به شيك له زانایانی ناوداری به سره وهك: (المبرد، ابي زيد الأنصاري)، نه بو حاته م ده ليت له كاتيكا كه من قورئانم بو نه بو عوبه يده ده خویند كه گه يشتمه نه و نايه ته ي كه ده فهرمويت ﴿وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهٖ وَهَمَّ بِهَا﴾، نه بو عوبه يده وتی: نه مه له سه ر پيشخستن و دواخستن، وهك نه وه ي بليت ويستی كاره كه نه نجام بدات، خو نه گه به لگه كانی خوي نه بينيايه نه نجاميده دا^(۳۶).

رافه ي دووهم: ئامانجی جيبه جيكردنی نه و خواسته ي هه بوو، خوشی بو ئاماده كردبوو، به لام به لگه كانی خوا ريگر بوون له نه نجامدانی، زور له رافه كارانی قورئان له سه ر نه م رايهن، له وانهش (ابن جرير) كه ده ليت: راستيه كه ي نه وه يه كاتيكا كه نايه ت و به لگه كانی خوي بينی له و شته دوركه وته وه كه ده يويست نه نجامی بدات. هه نديكي تريان ده لين: ئامانجی به ده سه ته اتوو نه وه يه كه ئيراده ت هه ييت بو كردنی، واته: هه ولی جيبه جيكردنی ئاره زوو كه ي دا وهك هه ر مروفيكي ئاسايی. به بروای من راستيه كه له بوچوونی يه كه مدايه، واته: نه م كاره به لای يوسف وه گرنه نه بوو، نه ويش به هو ي بينینی به لگه كانی پهروه ردگار وه، به لگهش بو نه مه زوره له وانهش شايه تيدانی ژنه كه خو ي له كاتيكا كه ده ليت ﴿وَلَقَدْ رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ﴾ ههروه ها وهلامی راسته وخوي يوسف بو ژنه كه كه يي ده ليت ﴿هَيْتَ لَكَ﴾

(۳۵) «تفسير البحر المحيط» لأبي حيان، ط. دار إحياء التراث العربي (۲۹۵/۵).

(۳۶) «الجامع لأحكام القرآن» (۱۶۵/۹)، ويراجع: «أضواء البيان» (۵۸/۵).

ټه ویش له وه لآمدا ده لیت **﴿مَعَادَ اللّٰهِ﴾**، ټمه سه ره رای ټه و ټایه تانه ی که به لگن له سه ر ټه وه ی که خوا وه حی بو نار دووه و زانست و دانایی پی به خشیوه و به مه ش بووه ته که سیکی دل سو ز و چاکه خواز، به م هو یه شه وه خوا ی گه وره له خراپه کاری و به دره و شتی به دووری گرت، ټه وه ش که هه ندیک له رافه کاران باسی ده که ن له وه ی که یوسف ویستوو یه تی خراپه ټه نجام بدات و شه پروال له که ی دا که ندووه و له به رده م هه ر دوو رانی ټنه که دا وه ستاوه، به لام به هو ی ټه وه ی ده موچاوی یه عقوب و شتی تری بینیه په شیمان بووه، هه موو ټه مانه گیرانه وه یه کی هیچن و هیچ به لگه یه کی شه ری پشتیوانیان ناکات و پیچه وانیه له گه ل ټه و ده قانه ی که باس له بی تاوانی پیغه مبه ران ده کات، هه روه ها له گه ل ټه وه ش که خوا ی گه وره له سو رته ی (یوسف) دا باسی ده کات وه ک ده فهرمویت **﴿لِنَصْرَفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ﴾** نه یوتوو (لنمنع عنه سوء) (صرف) واته دور که وتنه وه له شتی که به ته واوی، له لایه کی تریشه وه و باسی ده کات که به بنده یه کی زور دل سو ز و له خوا نزیکه، له ټایه تی تر دا و باسیده کات که یه کی که له وانیه که شه یتان ده سه لاتی به سه ریدا نیه، باشه ټه گه ر یوسف شه پروال له که ی دا که ندبی و وه ک چو ن پیاو ده چپته لای ټنه که ی به وش یوه یه وه ستاییت، له دوا ی ټه وه یه که سه ر وازی هیناییت؟ باشه ټایا ټه م وازهینان و ټی خلاصه مانای چیه؟، ټایا ټه مه پیچه وانیه نیه له گه ل و ته ی پیشووی یوسف که له ټایه ته که ی پیشوودا وتی: **﴿مَعَادَ اللّٰهِ﴾**.. هتد، که واته ټه مه درو یه که له درو کانی جووله که کان، چونکه ټه مه ی باسکراوه مانای وایه که ویستوو یه تی کاره که ټه نجام بدات، به لام ټه مه ش هیچ به لگه یه کی له سه ر نیه نه له زمانه وانیه و نه له قور ټاندا.

• خوا ی گه وره یوسفی هه لبراردووه به م شیوه یه:

أ- خوا ی گه وره ده فهرمویت: **﴿وَكَذٰلِكَ يَجْتَبِيْكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تٰوِيْلِ الْاٰحَادِيْثِ وَيُنْمِيْ نِعْمَتَهٗ عَلَیْكَ وَعَلٰی اٰلِ يٰعْقُوْبَ كَمَا اَمَّهَآ عَلٰی اَبُوَيْكَ مِنْ قَبْلِ اِبْرٰهِيْمَ وَاِسْحٰقَ اِنَّ رَبَّكَ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ﴾** یوسف: ٦، واته «به و شیوه یه ش خوا ی په روه ردگارت تو دیاری ده کات و هه لته ده بژیردیت (بو پیغه مبه ری تی) و هه ندیک لیکنده وه ی خهوت فی ر ده کات و نیعمه ته کانی خو یت به سه ردا ته واو ده کات و هه روه ها به سه ر نه وه کانی یه عقوبی شدا، هه روه ک چو ن پیشت نیعمه ت و پله و پایه ی بلندی

به‌خشی به‌باپیرانت که ئیبراهیم و ئیسحاقن، به‌راستی په‌روه‌ردگارت زانا و دانایه». ب- خدای گه‌وره هر له و کاته‌دا که یوسف له‌ناو بیره‌که‌دا بووه وه‌حی بو ناردوو، وه‌ک ده‌فهرمویت: ﴿وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِأَمْرِهِمْ هَذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾ یوسف: ۱۵، واته «له و کاته‌دا نیگامان بو نارد که: هه‌والی ئەم به‌سه‌ره‌اته له‌ئاینده‌دا به‌براکانت ده‌ده‌یت، کاتیک ئەوان ئاگایان له خویان نابیت و له بیریان چۆته‌وه و هه‌ستی پیناکه‌ن».

ج- خدای گه‌وره به‌و شیوه‌یه وه‌سفی یوسف ده‌کات که دانایی و زانستی پی به‌خشیوه، پیش ئەوه‌ی که تووشی ئەم تاقیکردنه‌وه‌یه‌ی بکات، وه‌ک ده‌فهرمویت ﴿وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَاسْتَوَىٰ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ﴾ یوسف: ۲۲، واته «کاتیکیش که یوسف پیگه‌یشت و گه‌یشته ئەوپه‌ری توند و تۆلی (له پرووی لاشه‌و ژیرییه‌وه) و ئیمه‌ش پله‌ی فه‌رمانه‌ویه‌ی دانایی و زانیاری شاره‌زایی باشمان پیبه‌خشی، هه‌ر به‌و شیوه‌یه‌ش پادا‌شتی چاکه‌کاران ده‌ده‌ینه‌وه». واته یه‌کیکه له چاکه‌کاران، که لی‌ره‌دا مه‌به‌ست لی‌ی که‌سیکی له‌خوا ترسه به‌جۆریک مامه‌له‌ده‌که‌ن وه‌ک ئەوه‌ی خوا ببینن، وه‌ک پیغه‌مبه‌ری خوا له‌فه‌رمووده‌یه‌ک‌دا له پیناسه‌ی (الإحسان) دا ده‌فهرمویت: «به‌جۆریک خوا به‌رسته وه‌ک ئەوه‌ی که تو ببینی، خو ئەگه‌ر تۆش ئەو نابینی ئەو تو ده‌بینیت»^(۳۷).

د- خدای گه‌وره به‌و شیوه‌یه باسی ده‌کات که به‌لگه‌کانی خدای لایه.

ه- خدای گه‌وره به‌جۆریک باسی ده‌کات که له پیلانی ئافره‌ته‌کان پاراستوو‌یه‌تی، وه‌ک ده‌فهرمویت: ﴿فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ یوسف: ۳۴ واته «جا په‌روه‌ردگاری به‌هانا‌یه‌وه چوو نزا‌که‌ی گه‌را کردو له ته‌له‌که و فیلی ژنان پاراستی و لایدا، چونکه به‌راستی هه‌ر ئەوزاته بیسه‌ری نزا‌کانه و زانایه (به‌دل و ده‌روونه‌کان)»، پیشه‌وا یوسف ده‌یزانی که چ به‌رپرسیاری‌تییه‌کی گه‌وره له‌سه‌ر شانیه‌تی، ئەو یه‌کیکه له نه‌وه‌و شوینکه‌وتوانی باپیره‌گه‌وره‌ی، (ئیراهیم و ئیسحاق و یه‌عقوب) که ئەوانیش له پیغه‌مبه‌ره یه‌کتاپه‌رست و سوپاس‌گوزاره‌گه‌وره‌کان بوون، ئەمه‌ش نیعمه‌تیکی گه‌وره‌یه و ده‌بیته‌هۆی ئەوه‌ی که له خراپه‌بگه‌رپته‌وه و خدای گه‌وره‌ش ریگه‌ی لی بگریت که به‌ره‌و تاوان هه‌نگاو هه‌لبگریت.

(۳۷) رواه البخاري في «صحيحه» برقم (۵۰)، ومسلم في «صحيحه» برقم (۸).

و- ژنانی کۆشك به ژنه كهی عه زیزیشه وه هه موویان شایه تیان ده دا و ده یانوت ﴿حَاشَ لِلَّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ﴾ یوسف: ۵۱، واته: «په نا به خوا (ئیمه بوختانی بۆ بکه یین) ئیمه هیچ جوړه هه له و ناشیرینه کمان لى نه دیوووه و نه زانیوووه»، وشه ی: ﴿مِنْ سُوءٍ﴾ ئه مه نه ناسراوه له سیاقی نه فی دا، واته دوری ده خاته وه له هه موو شتیکی خراپ، له هه مانکاتدا ژنه كهی عه زیزی میسر دانی به وه دا ناوه ئه وه ی که روویدا له سه ر داوا ی یوسف نه بووه، به لکو به داوا ی خو ی بووه و ئه و قسانه ی یوسف ده یکات راستن و (یوسف) یش گه نجیکی راستگو یه.

ز- ژنه كهی عه زیز له پیش ئه م شایه تیدانه دا له به رده م ژنه کاندایه تیه کی تری دا وتی: ﴿وَلَقَدْ رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ﴾ یوسف: ۳۲، واته «که چی ئه و هه ر خو ی گرت و پاک و خاوینی ویست». وشه ی: ﴿فَاسْتَعْصَمَ﴾ مانای وایه که یوسف به هه موو جوړیك ریگر بووه له کردنی تاوانه که و بویه ش بیتاوان ده رچوووه.

له به رئه وه یوسف به هه موو شیوه یه ک پاک و بیگه رد بووه، به لام دانایی له وه دا که باس ده کریت به ﴿وَهُمْ بِهَا لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ﴾ بۆ ئه وه بووه که خوا ی گه وره ده یه ویت ئه وه روون بکاته وه، که ئه نجامنه دانی خراپه که له لایه ن یوسف وه بۆ ئه وه ناگه ریته وه که توانای نه بووه یان هزی لى نه کردوووه، به لکو ئه وه ی که ریگه ی لیگرتوووه، به لگه کانی خوا ی گه وره بووه له دلیدا، له باوه ر به خوا و روژی دوا یی، هه روه ها پاک ی و بی تاوانی پیغه مبه رایه تی و خو شه ویستی بۆ خوا و ره زامه ندبوونی له هه موو هه لسوکه و تیکیدا و توره نه کردنی خوا به ئه نجامنه دانی هیچ تاوانیک، چونکه به م هۆیه وه مرو ف ده توانیت خو شی تاوانه هه رامه کان له بیر خو ی به ریته وه و به خو شه ویستی خوا جیگه ی پر بکاته وه.

له رووی زمانه وانیه وه وشه ی ﴿هَمَّ﴾ به هیزتره له (نوی، قصد، عزم) چونکه ﴿هَمَّ﴾ واته بریاردان بۆ ئه نجامدانی شتیك و ده ستکردن به سه ره تای کاره که، هه ر به مشیوه یه ک له قورئاندا به کارهاتوووه وه ک ده فه رمو ییت: ﴿وَهُمُّوَا مِمَّا لَمْ يَتَأَلَوْا﴾ واته بی باوه ره کان ویستیان بیکوژن یان ده ستگیری بکه ن بۆ ئه م مه به سه ته ش ده ستیان به جیبه جی کردنی پیلانه که یان کرد، له به رئه وه نا کریت ئه وه بچه سپینین که یوسف هزی له و کاره بووه،

(محمد رهشید رهزا) لهم بارهیه وه ده لیت: «حهز جیه جی ناییت تنها به وه نه ییت که خاوهن حهزه که ویسته که ی بکات به کردار» ئەمەش له گەڵ پیغمبر یکی ریزداردا گونجاو نیه، له بهرئو هۆکارانه ی که باسمان کرد، وه له پرووی رهوانیژی شه وه راست نیه که حهزی ژنه که بگوازینه وه بو یوسف، به لکو حهز و ویستی یوسف مانایه کی تری هیه که له گەڵ (الإعجاز البیان) دا ناگونجیت، (ئین قوته ییه دینه وه ری) ده لیت: «له پرووی زمانه وانیه وه گونجاو نیه بلیت: گرنگیم به فلان کهس داو ئه ویش گرنگی پی دامه وه، له کاتیکدا که تو ده ته وییت باس له جیاوازی ئەم دوو ویسته بکهیت» پاشان ده لیت: «ئەمە بوچوونی زۆربه ی پیشینه و زانا گهوره کانه» له بهرئو ره راستیه که ی ئه وه یه که مانای ﴿وَهُمْ بِهَا﴾ وه لامه بو: ﴿لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ﴾ که ئەمەش به پرووی ئه وه ده رده خات که ریگر بووه له هینانه دی حهزه که ی و جیه جی نه کردوو، ئه ویش بو هینانه دی ئه و به لگانه ی خوی گهوره که لای بووه، ئەم بوچوونه له سیاقی کرداری رابردوودا هاتوو، ﴿رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ﴾ که به لگه یه له سه ر بوون و جیه جی کردنی.

بهم هویه وه ده گه یه ئه و ئەنجامه ی که دانایی لهم شیوازه دارشته ی قورئان دا بو ئه وه یه که بۆمان روون بکاته وه که ئاماده نه بووه و ریگرته که ی به هوی ناته واویه که نه بووه له یوسف دا یان حهز و ئاره زووی تیا نه بوویت، به لکو ریگریه که ده گه پیته وه بو ئه و به لگه گه ورانه ی خوی گهوره که له ده روونیدا هه بووه و له سه رو هه مووشیانه وه ترسان له خوا و به لگه ی پیغمبرایه تی و به لگه ی دانایی: ﴿إِنَّهُ لَا يَفْلِحُ الظَّالِمُونَ﴾، به لگه ی وه فا ﴿إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ﴾، به لگه ی لیکدانه وه ی خه و و شاره زایی له فیهی ئاینده بینی دا: ﴿إِنَّهُ لَا يَفْلِحُ الظَّالِمُونَ﴾.

۸- یوسف به هه موو شیوه یه که تاوانه که ی به رپه رچ دایه وه و ئەنجامی نه دا، ئه و وتی: ﴿مَعَادَ اللَّهِ﴾ له و کاته دا هه ولی راکردنی داو به ره و یه کی که له ده رگا کان که وته ری بوئه وه ی رزگاری بییت، له هه مانکادا ژنه که ش به ره و ده رگا که رایکرد بوئه وه ی نه هی لیت یوسف رابکات.

ده سه ته واژه ی ﴿وَاسْتَبَقَا الْبَابَ﴾ ده ستنیشانی ئه و حاله ته مان بو ده کات که هه ریه که یان ده یه ویته به ره و ده رگا که رابکات، چونکه ئەمە بو هه ر یه کیکیان زور گرنگه ئه گه ر یوسف

پیش بکه ویّت ده رگا که ده کاته وه و ده چّیته دهره وه و رزگاری ده بیّت، به لامّ ته گهر ژنه که پیش بکه ویّت ده رگا که داده خات و ناهیلّیت بروات، به لامّ یوسف له و خیرا تره و پیش نه و ده گاته ده رگا که و ده یه ویّت ده رگا که بکاته وه، به لامّ ژنه که دهستی ناگات به ده رگا که و له دواوه کراسه که ی یوسف ده گرّیت و به وه و یه شه وه له سه ره وه بوّ خواره وه کراسه که ده درّیت، له و کاته دا که ده رگا که ده کرّیته وه له به رده می ده رگا که دا می رده که ی وه ستاوه، له و کاته دا به په له به می رده که ی ده لیّت ﴿مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا إِلَّا أَنْ يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾.

• لی رده دا چهند روّش ناییه ک و شتیکی جوان له م باره وه باس ده که ی ن:

ا- سه ره تای نایه ته که به هوی واوی عه تفه وه ده به سترّیته وه، نه می ش به لگه یه له سه ر (کو) واته نه م نایه ته ش دیمه نی که له دیمه نه کانی چیرۆکه که و یه کی که له زنجیره کان و دابراو نیه له کوّی گشتی رووداوه که.

ب- واتای ﴿وَاسْتَبَقَا الْبَابَ﴾ پیش برکیان بوو به ره و ده رگا که، لی رده دا ئامرازی په یوه ندیه که لابراوه له بهر سوربوونی هه ریه کیکیان بوئه وه ی به خیرایی بگه نه ده رگا که، واته هه ریه که یان ده یویست نه وه ی که ده یه ویّت زوو جیبه جی بکات، لی رده دا کاتی نه وه نیه که ﴿الْبَابَ﴾ جیا بکرّیته وه له ﴿وَاسْتَبَقَا﴾ ته نانه ت به ئامرازیکی وه ک (إلا).

ج- ده برپین به (و) به بی (ف) یان (ثم) له (وقدت) و (والفيا) نه مه ش به لگه یه له سه ر خیرایی نه و کاره ی که رووداوه، واته هه مووی ده بیّت به یه ک دیمه ن و یه ک وینه ی جولّو به دوا ی یه کدا، نه وه ش که گوئی له م نایه ته ده بیّت له خه یالی دا نه و وینه یه دروسته بیّت.

د- قورئانی پیروژ باس له (القطع) ده کات به (القد) چونکه ته نها ده سته واژه یه که که ته عبیر له رووداوه که بکات به وردی، واته ی دراندن شتی که له سه ره وه بوّ خواره وه به بی پارچه پارچه بوون، بوّیه هیچ وشه یه کی تر نییه ته عبیر له و رووداوه بکات به و وردییه، جگه له وشه ی (وقدت).

ه- باس کردنی نه وه ی که یوسف له به رید ابووه به (قمیصه) باس کردنیکی ره مزیه له چیرۆکه که دا، چونکه له سه ره تای چیرۆکه که شدا کاتیک که براکانی ویستیان بلّین گورگ خوار دوویه تی کراسه که یان خویناوی کرد، پاشان له م رووداوه شدا یه کی که له شاهیده کان ده باره ی کراسه که ده لیّت: «ته گهر له دواوه درای بیّت نه وه قسه ی ژنه که راست نیه،

به لَام ئه گهر له پیشه وه درای بیت راست ده کات»، پاشان ههر له باسی کراسه که دا ده لیت خوی گه وره کردیه چاره سهر بو چاوه کانی یه عقوب.

و- ده برین به وشه ی ﴿وَالْفَيَا﴾ به لگه یه له سهر بوونی که سیك که راسته وخو دیمه نه که ی بینوه، ئه مهش له جیگه ی وشه ی (وجدا) دانراوه مانای ئه وه یه که رووداوه که بینراوه، ئه مه له کاتیکدا وشه ی (وجد) گشتیتره له بینینی به رجه سته.

ز- ده برین به ﴿سَيِّدَهَا﴾ نهك (سیدهما)، چونکه به کویله کردنی یوسف راست نیه، ئه مهش بو ئه وه یه که واقعیك به ناراست دروست نه کریت.

نه یوتوو (میرده که ی) ئه ویش له بهر سی هۆکار:

یه که م/ چونکه میرد له لای میسریه کان پییده وترا (سید) ئه ویش به مه به سته فرمان به رداری و گوپرایه لی کردنی له چاکه دا.

دوو م/ چونکه گه لی میسر له وکاته دا له سهر شه ریعته تیکی تایهت نه بوون که په یوه ندی هاوسه رگیریان بو ریك بخات، به لکو به پیی عورفی کومه لایه تی ئه وکاته بوو. من به دووری نازانم که ئه م ده برینه بو ئه وه بیت که ژنه که ی عه زیز پیشتر جاریه بوو بیت، پاشان هاوسه رگیری له گه لدا کرد بیت، ئه م به کاره یئانهش له سهر بنه مای ئه و رابردوو ب نیات نرایت.

سییه م/ له سهر بنه مای راستی نیات نرایت، به هوی ئه وه ی که پیتی (عطف) له وشه ی (قالت) لابرایت، ئه ویش به هوی خیرایی پیشنیاره که یه وه، بو ئه وه ی خوی له تاوانه که دابیریت ههروه ها لابرندی له ﴿قَالَ هِيَ رَاوَدْتَنِي﴾ بو ئه وه ی بیكات به به لگه له سهر خیرایی وه لاهه که ی.

ح- قورئانی پیروژ به ده سته واژه یه کی سه رسورپه ینه ر باس له خو شه ویستی ژنه که ده کات بو یوسف وهك ده فهرمویت ﴿قَالَتْ مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا إِلَّا أَنْ يُسَجَّنَ أَوْ عَدَابٌ أَلِيمٌ﴾ ئه م ئایه تهش چند روشناییه کی جوان و بوچوونیک ی باش هه لده گریت له وانهش:

- ئامپازی به کاره یئانی (ما) ئه گه ری ئه وه یه بو حاله تی نه ری نی بیت له رواله تدا به وشیه وه ده رده که ویت یان بو پرسیار بیت، واته ئایا ئه مه شایه نی زیندانی نیه؟ ههروهك ده لپن (کی له ماله وه یه بیجگه له زهید).

- دەرپرین به (من) بۆ گشتاندنه به بی ئه وهی تایهت بکریت به یوسف، ههروهها دهیهوویت ئه وه بلیت که تهنها میرده کهی ده توانیت پاریزگاری بکات، نه گهر دهستدریژیکار هه رکه سیك بیّت، ههروهها دەرپرینی به (اهلك) ئه وهی لی ده خویندریته وه ئه وه که سه له خزمانی عهزیز و ژنه که یه تی، که ئه مه ش تاوانی خیانهت له ژنه که دوورده خاته وه، ههروهها رسته ی ﴿إِلَّا أَنْ يُسَجَّنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ ئاماژه یه بۆ دهسه لاتی میرده کهی که جیبه جیی بکات، چونکه ئه وه خاوه نی دهسه لاتی ره هایه له ولّادا، لی ره شدا توانای ئافرهت دهرده خات که ده توانیت سۆزی میرده کهی بجوینیت و له و شوینه دا به کاری بهینیت که خوئی دهیهوویت، ههروهها دانانه به دهسه لات و توانای میرده کهی له سه ر جیبه جیکردنی بۆ چوونه کهی.

- له لایه کی تره وه دهسته واژه ی (من أراد) به کارده هییت بۆ ئه وهی له هه لچوون و تۆله سه ندنه وهی میرده کهی کهم بکاته وه، به وهی که هیچ شتیك رووی نه داوه و خیانه تی نه کردوه و تهنها هه ولّیک بووه بۆ کردنی کاریکی خراپ.

- به کارهینانی وشه ی (أراد) نهك (هم) و هاوشیوه کانی، به لگه یه له سه ر ئه وهی که به پیشه کیه ك دهیهوویت کاره که به سووکی نیشان بدات، واته تهنها هه ستیک بووه و هیچ پیشه کیه کی نه بووه بۆ جیبه جیکردن یان کاریك بیّت زیان به بنه ماله ی عهزیز بگه یه نیّت. - به کارهینانی وشه ی (سوء) به مه به ستی ئه وه یه که ویستیک هه بووه بۆ کاری خراپ، به لام له روالله تدا یوسف ئه م ویسته ی تهنها به وشه و سوکایه تیکردن و هه ولدان بۆ لیّدانی به کارهیناوه، لی ره دا زۆر به روونی ئامانجی ئه وه فیله دهرده کهوویت که ئه م ژنه دهیهوویت بیکات، چونکه ویستی راستیه که بشاریته وه و به شیوه یه ك شته که بلاوبکاته وه که یوسف ویستوو یه تی خراپه ی به رامبه ر بکات.

- ژنه که یوسفی به ئه نجامدانی تاوان تاوانبار نه کرد، (ئیمامی رازی) له م باره یه وه ده لّیت: «سه یری ئه م ژنه بکه ن له ناخی خویدا یان له ده روونی خویدا شتیکی نه دۆزیوه ته وه که به و درۆیه یوسفی پی تاوانبار بکات، ئه م کۆمه له (روالّهت بینانه) نزیکه ی چوار هه زار سال ده بیّت به م تاوانه ناشیرینه تاوانباری ده که ن»^(۳۸).

- وشه‌ی (سوءاً) به نه‌ناسراوی به‌کارهاتووو بوئه‌وه‌ی کیشه‌که به‌ئاسانی بخاته به‌رده‌م می‌رده‌که‌ی سزای سه‌خت له دژی خوشه‌ویسته‌که‌ی به‌کار نه‌هینیت.

- خستنه‌رووی سزاکه له نیوان دوو شتدایه ﴿إِلَّا أَنْ يُسَجَّنَ أَوْ عَذَابَ أَلِيمٍ﴾ بوئه‌وه‌یه که بوار نه‌دات سزایه‌کی سه‌ختتر له و دوانه له دژی یوسف به‌کار بیت.

ت- به‌کارهینانی ده‌سته‌واژه‌ی ﴿أَنْ يُسَجَّنَ﴾ که ئه‌مه‌ش رسته‌یه‌کی کرداریه، کرداره‌که‌ی بوئه‌داهاتووو و له‌مه‌شه‌وه تیده‌گه‌ین که:

- واته بریاردانی زیندان بوئی که روژیک یان دوو روژ یان که‌متر بیت، واته زیندانی کردنه‌که‌ی په‌یوه‌ست نه‌کردووو به‌هیچ کاتیکه‌وه.
- به‌کارهینانی کرداری رانه‌بردوو واته شتیکه بوئه‌داهاتووو، که ئه‌مه‌ش بواری دواخستنی تیدایه.
- شوینی زیندانیه‌که‌ی دیاری نه‌کردووو، که ده‌کریت هه‌ر له ژورویکی کوشکه‌که‌دا می‌نیتته‌وه.

- رسته‌ی کرداری به‌لگه‌ نیه له‌سه‌ر چه‌سپاوی و به‌رده‌وامی، که ئه‌مه‌ش به‌پیچه‌وانه‌ی رسته‌ی (ناوی) هوه‌یه.

- باسکردنی ئه‌و دوو سزایه بوئه‌وه‌یه که یه‌کیکیان هه‌لبزیریت و هه‌ردووکیان به‌سه‌ر یه‌که‌وه نه‌سه‌پینریت، چونکه یوسف شایه‌نی ئه‌و دوو سزایه نیه.
- به‌کارهینانی ده‌سته‌واژه‌ی ﴿أَوْ عَذَابَ أَلِيمٍ﴾ نه‌ناسراوه، به‌سزایه‌کی که‌م له لیدان یان شتی تر جیه‌جی ده‌بیت.

ی- له به‌رامبه‌ر ئه‌م هه‌لوسته‌دا یوسف زور به‌شیوازیکی جوان و به‌رز به‌رگری له خوی ده‌کات و ده‌لایت: ﴿هِيَ رَاوَدْتَنِي عَنْ نَفْسِي﴾ واته ئه‌و داوای له من کردووو، چونکه چاوگی کرداره‌که له (أرود) هوه‌هاتووو، که مانای داواکردنی شتیکه به‌نهرم و نیانی^(۳۹)، ئه‌م ده‌ربرینه‌ی زور ورد و راستگۆیانه بوو، تاوانباری نه‌کرد به‌کاری خراب، که ئه‌مه‌ش ئه‌مانه‌ی خواره‌وه‌ی لی ده‌خوینریتته‌وه:

- یوسف له رواله‌تدا به‌نده بوو، به‌نده‌ش ناتوانیت فرمان بکات به‌سه‌ر گه‌وره‌که‌یدا.

(۳۹) یراجع لمعنی (راود) وأصلها: «القاموس المحيط»، و «لسان العرب»، و «المعجم الوسيط»، مصطلح: (رود).

- عهزیز ژنه که ی له ئه وپه پری جوانی و ئاماده کاریدا بینی، به لأم یوسف هیچ شتیکی وای پئوه دیارنه بوو.

- عهزیز یوسفی له بهردهم ژنه کهیدا بینی، ئه گهر ده ستریز کاربوایه له وئی نه ده بوو.
 - یوسف چه ندان سال بوو له گه لیاندا ده ژیا، خاوه ن ره و شتیکی به رز بوو، هه رگیز هه لسوکه وتی خراپی لی نه بیزابوو.

- ته نانه ت ژنه که ش یوسفی به خراپه کار تاوانبار نه کرد. (ههروهک له پیشدا باسمانکرد)
 ک- له بهردهم ئهم دوو پیشنیا ره دا عهزیز پیوستی به به لگه یه کی به هیز هه بوو بوئه وهی سزایه کیان پیش ئه ویتربخات، هه رچه ندانانی یوسف به رووداوه که دا زور له راستیه وه نزیك بوو، به لأم ئه وهی که کیشه که ی یه کلا کرده وه ئه و که سه بوو که رووداوه که ی بینی بوو، له هه مانکاتدا پیوه ریکی بو دانا بو راست و درویی رووداوه که:
﴿إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدًّا مِنْ قَبْلِ فَصَدَقْتُ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ﴾ * وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدًّا مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبْتُ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿۲۶﴾ یوسف: ۲۶- ۲۷، واته «ئه گهر کراسه که ی یوسف له پیشه وه درایت ئه وه ژنه که راست ده کات و ئه و کاته یوسف یه کیکه له دروژنان * خو ئه گهر کراسه که ی له پشته وه درایت ژنه که درو ده کات و یوسف یه کیکه له راستگویان».

ل- راقه کاران^۴ بوچوونی جیاوازیان هه یه له سه ر ئهم شاهیده، هه ندیکیان ده لین: «یه کیك بووه له پیاوه تایبه ته کانی عهزیز و کوری مامی ژنه که ی بووه و له کاتیکدا که عهزیز چوو ته کۆشکه وه له گه لییدا بووه»، (ئهمه ش رای په سه نده) وهک خوی گه وره ده فهرمویت: **﴿وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ أَهْلِهَا﴾**، وشه ی (شاهد) له روالله تدا بو که سیك به کاردیت که پیگه یشتوو بیت، له هه مانکاتدا خزمیشیه تی و به مه ش ئایه ته که هه موو گومانه کانی تر ده ره وینیته وه.

هه ندیکیان له و بروایه دان ئهم شاهیده مندالیک بووه له بيشکه دا، به لأم خوی گه وره هیناویه تیه قسه کردن.

به بروای ئیمه بوچوونی یه که م په سه نده، چونکه ئه گهر ئه و که سه مندالیک بوایه ئه و پیوستی نه ده کرد که وهک هاوشیوه باس بکریت: **﴿إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدًّا مِنْ قَبْلِ فَصَدَقْتُ وَهُوَ**

(۴۰) جميع التفسير المعنوية، وبخاصة «تفسير الطبري»، و «القرطبي»، و «ابن كثير»، و «الرازي»، ويراجع: «الدر المنثور» (۲۳۰/۸).

مِنَ الْكَاذِبِينَ * وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدًّا مِنْ دُبُرٍ فَكَذَّبَتْ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٤١﴾، هر وه‌ها ئه‌گه‌ر مندال بوايه ئه‌وا پيويستی به‌م زياده‌يه نه‌ده‌کرد، (مِنْ أَهْلِهَا) چونکه ئه‌مه بۆ دوورخستنه‌وه‌ی گومانه‌ له‌ هه‌رکه‌سيکی تر، به‌کارهينانی وشه‌ی (شاهد) به‌لگه‌يه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که به‌ چاوی خو‌ی رووداوه‌که‌ی بينیوه و که‌سيکی خاوه‌ن عه‌قل و پيگه‌يشتوو بووه^{٤١} م- له‌کاتیکدا که‌ عه‌زیز کراسه‌که‌ی یوسفی بينی که‌ له‌ پشته‌وه‌ درابوو، يه‌کسه‌ر بپروای به‌ بۆچوونه‌که‌ی یوسف کرد و ژنه‌که‌ی تاوانبار کرد له‌م کاره‌دا: ﴿إِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ﴾ له‌م نايه‌ته‌شه‌وه ئه‌م ده‌رئه‌نجامانه به‌ده‌ست ده‌خه‌ين:

- شيوازه‌که‌ی له‌ روبه‌روبوونه‌وه‌ی نادياره‌وه‌ گۆری بۆ به‌رامبه‌ر، که‌ ئه‌مه‌ش به‌شيکه‌ له‌ ره‌وانبيژي و جوانکاری قورئان.

- نه‌يوتوووه ﴿إِنْ كَيْدِكَ عَظِيمٌ﴾ به‌لکو وتوويه‌تی (کیدکن)، چونکه ده‌يه‌وي‌ت به‌شيوه‌يه‌کی گشتی باس له‌ پيلانه‌که‌ بکات، که‌ به‌ به‌شداري ژنه‌که‌ی و هه‌نديک له‌ ژناني کۆشک درپيژراوه، ئه‌مه‌ وته‌ی عه‌زیزی ميسره‌ که‌ روو ده‌کاته ژنه‌کانی کۆشک، ئه‌وانه‌ی که‌ له‌گه‌ل ژنه‌که‌يدا به‌شداربوون له‌ دارشتنی ئه‌م پيلانه‌دا، ئه‌مه‌ش به‌لگه‌يه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که‌ عه‌زیز پيشتەر ئاگاداربووه به‌ هه‌نديک هه‌لسوکه‌وتی گومانای له‌لايه‌ن ژنه‌کانی کۆشکه‌وه، له‌به‌رئه‌وه ئه‌وانيش تاوانبار ده‌کات و ئه‌وه‌ش ده‌سه‌لميني‌ت که‌ ئه‌م رووداوه به‌هو‌ی هه‌له‌ی ژنه‌که‌يه‌وه بووه.

له‌به‌رئه‌وه به‌هيچ جوړيک ناکري‌ت ئه‌م بۆچوونه بدریته پال خدای گه‌وره، چونکه ئه‌مه وته‌ی عه‌زیزه، هه‌روه‌ها مه‌به‌ست لي‌ی هه‌موو ژنان نيه به‌ شيوه‌يه‌کی گشتی، به‌لکو ده‌يه‌وي‌ت بلي‌ت که‌ ئه‌و پيلانه‌ی له‌ناو کۆشکه‌که‌دا دايانرشتوو له‌ پيلانی شه‌يتانیش گه‌وره‌تره، چونکه خدای گه‌وره ده‌فه‌رموي‌ت: ﴿إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا﴾ النساء: ٧٦، واته «به‌راستی پيلان و ته‌له‌که‌ی شه‌يتان پوچ و لاوازه»، هه‌رکه‌سيک به‌م بۆچوونه به‌لگه به‌ييني‌ته‌وه بۆ دژايه‌تی کردنی ژنان، ئه‌وه ده‌که‌وي‌ته ناو هه‌له‌يه‌کی ئاشکراوه، چونکه ئه‌و وته‌يه به‌رامبه‌ر به‌ ژنه‌کانی کۆشک و تراوه نه‌ک هه‌موو ژنان به‌ شيوه‌يه‌کی گشتی، به‌لام ئه‌وه‌ی دوایان که‌ ده‌رباره‌ی شه‌يتان ده‌وتری‌ت وته‌ی خدای گه‌وره‌يه، مه‌به‌ست

له لاوازی فیل و ته له که ی شهیتانیش لاوازییه له بهردهم فیل و پلانه کانی خوی گه ورده، ههروهها له بهردهم ئیمان و باوهر و ئیخلاصی مروقی باوهرداردا.

- وهك له رابردوودا وتمان مانای وشه ی (الكید) واته پیلانئیکى نهئینه، له گه ل دهستکردن به جیهه جیکردندا.

ن- خوی گه وره یوسف به پاکى نشان ده دات له بهرامبه ر هه ر خراپه و داوایه کی نارهوا و تاوانئیکدا، به شیوه یه کی ئاشکرا ئه وه ی سه لماند که ژنه که ی عه زیز تاوانباره، به لام هه ل سوکه وتی عه زیز له بهرامبه ریدا لاوازه، که ئه میش ده گه ریته وه بو که می ئازایه تی و لاوازی له بهردهمیدا و پیس بوونی کومه لگه، به هو ی خراپه کاری و تاوان و ئه و خو شیه ش که له کوشکدا هه بوو.

وته ی عه زیز که ده لئیت: ﴿إِنَّكَ كُنْتَ مِنَ الْخَاطِئِينَ﴾ به لگه یه له سه ر ئه مانه ی خواره وه:

- له م ئایه ته دا به کومه لئیک شت جه خت ده کریته وه له سه ر ئه وه ی که تاوانباری سه ره کی ژنه که یه.

- به کاره یئانی (گنت)، به لگه یه له سه ر ئه وه ی که ئه م کاره له رابردوودا بووه و بهردهوامیشه، واته له ئیستادا دروست نه کراوه و زور له پیشه که بیرى لئى کراوته وه و پلانی بو داریژراوه، به مه ش ئه وه ده چه سپینئیت که ژنه که ی و کومه لئیک له ژنانی کوشک به شداربوون له م پیلانه دا.

- مه به ست له ﴿خَاطِئِينَ﴾ واته ئه وانه ی تیوه گلاون له تاوانه که، واته مه به ست لئى هه له نیه^(٤٢).

- نه یوتوو (من الخاطئات)، له کاتیکدا که ده بوایه له سیاقی رووداو هه که دا به وشیه یه بوایه، هه ندیک له شاره زایانی بواری ریژمان ده لئین: «ئه مه بو شیوازی سه رکه وتنه» به لام له راستیدا بوچوونی سه رکه وتوو ئه وه یه که ئه مه له پیناو شتیکی ره وانئیزی دا کراوه و به لگه یه له سه ر خراپی کاره که، وهك ئه وه ی که بیه وئیت بلئیت: «ئه وه ی که له ناو کوشکدا کراوه شایه نی شهرم و شکوی ژنانئیکى ئاسایی نیه، نهك ئه وانه ی که خاوه ن هاوسه ریشن، ته نانه ت ئه م تاوانه له ئاست پیاوانی به ریژیشدا نیه، به لکو کاری

(٤٢) یراجع: تفاسیر «الطبري» (٦١/١٦)، و «القرطبي»، و «ابن کثیر»، و «الرازي»، فی تفسیر هذه الآية. ویراجع: «مجاز القرآن» لئى عبیده (٢٤١/١).

پیاوانی تاوانبار و خراپه کاره، که واته ئەم حەز و ئارەزوو له پرووی ره گه زیشه وه کاری تیکردویت و تۆی گۆریوه بو ره گه زی پیاویکی خراپه کار.»

- له م ئایه تانه وه ده گهینه ئەوهی: که به راورد و هاوشیوه له به لگه ی تاواندا وه ربگرین، که ئەمه ش هۆکاریکه بو چه سپاندن و زۆربه ی زانایان پشتی پی ده به ستن^{۴۳}.

بیست و شمش

دیمه نی بلا بوونه وه ی چیرۆکی ناو کۆشک و فیل و پیلانی ژنه کان

خوای گه و ره ده فه رمویت: ﴿وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتَاهَا عَن نَّفْسِهِ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا إِنَّا لَنَرَاهَا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ * فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكًا وَآتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِّنْهُنَّ سِكِّينًا وَقَالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّ فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْتَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ * قَالَتْ فَذَلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَّنِي فِيهِ وَلَقَدْ رَاودْتُهُ عَن نَّفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ وَلَئِن لَّمْ يَفْعَلْ مَا آمُرُهُ لَيُسْجَنَنَّ وَيَكُونًا مِّنَ الصَّاغِرِينَ﴾ يوسف: ۳۰ - ۳۲، واته «پاشان ژنایک له ئافره تانی ناو شار ئەم دەنگ و باسه یان بیست بۆیه وتیشیان: سهیره! ژنه که ی عهزیزی میسر ده یه ویت به نهرم و نیانی سه رنجی لوه که ی خو ی رابکیشیت بۆلای خو ی، به راستی ئه وینداریه که ی بۆی هه موو په ره کانی دلی داگیرکردوو، بیگومان ئیمه ئەو ژنه سه رگه ردانیکی ئاشکرادا ده بینین * جا کاتی که ژنه که ی عهزیزی میسر توانج و پلاره که ی ئەوانی بیست، ئەویش ناردی به شوینیانداو جیگه یه کی خو شی بو ئاماده کردن، چه قو شی دایه دهستی هه ریه که یان، ئینجا فه رمانیدا به یوسف و وتی: ئاده ی وه ره ده ره وه بو لایان (با بتبینن) و جا کاتی که بینان به گه و ره و گرنگیان زانیو (الله اکبر) یان بو کردو به بیئاگایی دهستی خو یان بری وتیشیان: پاکی و بیگه ردی و دووری له هه موو ناته واویه ک شایسته ی خوا یه که ئەمه ی دروست کردوو! ئەمه به شهر نیه، ته نها فریشته یه کی جوان و به پریزه و هیچی تر نیه * ئینجا ژنه که وتی: ئەوه ئەو که سه یه که ئیوه لومه و سه رزه نشتی منتان ده کرد له باره یه وه و سویند به خوا بیگومان من هه ولما له خسته ی به رم، که چی

(۴۳) ولكن جماعة - منهم المالكية والحنابلة - وسعوا في قبول القرن أكثر من غيرهم. يراجع: «تبصرة الحكام» لابن فرحون (۹۵/۲)، و «الطرق الحكمية» لابن القيم (ص ۱۹۴)، و «أحكام القرآن» للجصاص (۱۷۱/۳ - ۱۷۲)، و «مجموع رسائل ابن عابدين» (۱۲۶/۲)، و «شرح المحلى على المنهاج» (۳۵۰/۳).

ئەو ھەر خۆی گرت و پاك و خاوینی ویست، سویند بە خوا ئەگەر ئەو ھوی من فەرمانی پێدەدەم نەیکات، ئەو بەراستی بەند دەکریت و زەلیل دەبیت و بەکەم تەماشای دەکریت».

پێشەکی:

چیرۆکەکە بە شیوەیەکی بەربلاو لەناو کۆمەلگەی میسریدا بڵاوبوو، ئەمە سەرەرای ئەو ھوی کە ئەوانە ی ئاگاداری چیرۆکەکە بوون بریتی بوون لە (یوسف و عەزیز و ژنەکە ی و شاھیدەکە)، عەزیز ئامۆژگاریشی کردبوون کە ناییت ئەم چیرۆکە بڵاویتەو «لەپێشترا باسمانکردوو».

• چەند سەرنج و تییینیەک لەسەر چیرۆکەکە لەم قۆناغدا:

۱- کردارەکە بە مێ نەھاتوو، بەلکو دەلیت (قال) ئەمە لە کاتی کدایە کە بەکرەکە (نسو) یە چونکە ناوی کۆیە، تاکێ نیه، تاکەکە ی بریتیە لە (المرأة) وەك (النساء) کە تاکەکە ی (المرأة) یە، ھەندیکیان دەلین ئەمە کۆی (تکسیر) ە لەبەر کەمی ژمارەیان. ھەرچۆنیک بێت کۆ و ناوی کۆ لەرووی زمانەوانیەو بە مێی راستەقینە دانانرین، بەلکو مێیەکی بیستراو، کەواتە دەشیت کردارەکە لەگەڵ (ت) ی مێ بێت بە وتە ی زانایانی بواری زمان.

ھەرچۆنیک بێت، من وای دەبینم ھاتنی کردارەکە بە نیر بو ئەو ھەیکە بگونجیت لەگەڵ ئەو ھوی کە باسمان کرد لە ھاتنی وشە ی (الخاطئین)، نە یوتوو (من الخاطئات)، لێرەدا دەستنیسانی ئەو دەکات کە مێ دەبیت خاوەنی ئەو پەری شەرم و شکۆ بێت و نەکەوێتە داوی ئەم جوۆرە کارانەو.

۲- دەرپرینی بە ﴿أَمْرًا الْعَزِيزِ تَرَاوُدُ فَتَاهَا عَنْ نَفْسِهِ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا إِنَّا لَنَرَاهَا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ﴾ بەلگە یە لەسەر ئەمانە ی خوارەو:

أ- دەستنیشانکردنی ژنەکە ی عەزیز، لێرەدا بو ئەو ھەیکە کە زۆرتر جیگە ی سەرسوپمان و سەرزەنشت بێت، واتە: ئایا چۆن ژنی ک لەو شوین و پایەدا بێت بەم شیوە ی خۆی بەلاواز نیشان دەدات بەرامبەر بە خزمەتکاریکی گەنجی؟
 ب- مەبەست لە وشە ی (فتاھا) واتە: بەندە گەنجەکە یان خزمەتکارە گەنجەکە،

ئەمەش لە گەورەیی قورئاندا یە کە نە یوتوو: (عبدھا)، بۆئەو یە کە دانە نریت بەم بەندایە تێه پووچەدا، بە لکو دە فەرمویت (فتاھا) چونکە (فتی) لە زمانی عەرەبیدا تەنھا بە مانای گەنج دیت، بە لām کاتیک دە دریتەو پال ژنە کە بە لگە یە بۆئەو یە کە لە روالە تدا کەردا وەو ئیستا لە ژیر دە سە لاتی ئەودا یە.

ج- ﴿قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا﴾ واتە: خۆشەویستی دلی سوتاندوو، لیرەدا پەردە لە سەر دلی لادە دریت، چونکە (الشغاف) بریتێه لەو پەردە یە کە دلی دا پۆشیو، ئە گەر بیت و خۆشەویستی بگاتە ئەو پەردە یە، لەوانە یە ببیتە هۆی مردنی خاوەنە کە ی، بە هۆی هیزی گەورە ی ئەو سوتانە ی کە تووشی دە کات، لەم بارە یەو (حسن) دە لیت: «(الشغاف) بریتێه لە پیستیکی سپی واتە خۆشەویستیە کە ی بە جوړیک نووساوە بە دلێه، وە ک ئەو پیستیە وایە کە لە سەر دلێه تی.»

د- ﴿إِنَّا لَنَرَاهَا فِي صَلَالٍ مُّبِينٍ﴾، ژنە کان بەو تەوانباریان کرد کە گومرا بوو. گومرا بوونیش لیرەدا واتە: دوورکەوتنەو لە ریگی راست و ریزی مافی هاوسەر و لادان لە ریگی راست.

ه- ﴿فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ﴾ دەوتریت ژنە کە ی عەزیز ئەمە ی بە فیلێک لیکدا یەو، چونکە هەموو ئەو چیرۆکە ی لە یە کیک لە ئاھەنگە کانێ شەوانە ی کۆشکدا بۆ ژنە کان باس کەردبوو کە لە گە ل یوسف دا تووشی چی بوو، بە لām داوای لێ کەردبوون کە ئەمە نھینی بیت و لای کەس باسی نە کەن بە لām بەم بە لێنە پابەند نەبوون و بلاویان کەردبوو و لەم ریگیە یەو گەشتبوو ژمارە یە کە ی زۆر لە ژنانی چینیە بالاکان و کەسانی تر.

ئەویش بۆ وە لآمدانەو ی ئەو بۆ چوونانە یان، هەستا بە ئامادە کردنی ئاھەنگیک بۆ ئەو ی بیانخاتە ناو ئەو رووداوی کە ئەو تیی کەوتوو، بۆ ئەم مەبەستە هەموو خواردن و خواردنەو و هۆکاریکی ئامادە کەردبوو، هەروەھا میو ی ئامادە کەردبوو، لە گە ل کۆمە لێک چە قوودا هەریە کە یان هەندیک میو ی وە ک سیو و پرتە قالی پیدابوون، بۆئەو ی قاشی بکەن یان پاکی بکەن، لەوکاتە دا کە چە قوکانیان بە دەستەو یە، داوا لە یوسف دە کات بیت بۆ ناو ئاھەنگە کە، کاتیک کە لە دەرگاوە دیتە ژوورەو، هەموویان سەرھە ل دە برن و زۆر بە حەماس و سەر سورمانەو سەیری جوانیە کە ی دە کەن، لەوکاتە دا

ناگيان له ده ستیان نامینیت و هه موویان ده ستی خویان به چه قوکان ده برن، که نه مه ش مانای نه وپه ری چه ز و خوشه ویستی و سه رسورمانی ژنه کان ده رده خات به و گه نجه، ته نانهت هه ندیکیان برینی ده ستیان نه وهنده قول بووه که نزيك بووه له وهی په نجه کانیان به ته وای بېرن، له م کاته شدا هه ستیان به هیچ نازاریک نه کردووه، وشه ی (وقطعنا) نه وه ده ستیشانده کات که چه قوکانیان زور به کارهیناوه و جوله یان پیکردووه له برینی ده ستیاندا^(۴۴).

نه مه ش به لگه یه له سه ر نه وهی که شارستانیه تی خوشگوزهرانی له وکاته دا له ناستیکي بالادا بووه و له ناو کوشکه کاندایان زور خوش و سه رنج راکیش بووه، هه روه ها به کارهینانی چه قو له ناو کوشکه کاندایان له کاتی خواردندا له پیش هه زاران ساله وه، به لگه یه له سه ر نه وه خوشگوزهرانی و ژيانه خوشه ی که له و کاته دا هه بووه و مانای پیشکه وتنی شارستانیه تی ماددیش ده گه یه نیت^(۴۵).

و- نایه تی ﴿حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ﴾ به لگه یه له سه ر نه وهی که هه ندیک له ناینه یه کتا په رسته یه کان له ناویاندا هه بووه «پیشتر باسما ن کردووه»، به لام نه م رسته یه که به کاریان هیناوه ده برپینی هه ست و سوز و سه رسورمانیانه به رامبه ر به یه کیک له دروستکراوه کانی خوا، هه روه ها دانانی ژنه کانه به وهی که ژنه که ی عه زیز لیلی ناگیریت که له به رامبه ر نه وه هه موو جوانیه دا تووشی نه وه بووه، به م هویه وه ژنه که ی عه زیز توانی به سه ریاندا سه رکه ویت و وتی: ﴿قَالَتْ فَذَلِكُنَّ الَّذِينَ لَمُنْتَنِي فِيهِ﴾، لیره دا زور به روونی دانه نیت به تاوانه که دا و نیه تی خوی ناسکرا ده کات و ده لیت: ﴿وَلَقَدْ رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ وَلَئِن لَّمْ يَفْعَلْ مَا آمُرُهُ لَيُسْجَنَنَّ وَلَيَكُونًا مِنَ الصَّاعِرِينَ﴾. لیره دا زور به روونی ده رده که ویت که ژنه کان پشتیوانیان له ژنه که ی عه زیز کردووه و داواشیان له یوسف کردووه که داواکه ی قبول بکات و چی پی ده لیت واکات، چونکه به بینینی یوسف هه موویان عاشقی بوون و هه ریه که یان ده یویست به لای خویدا رای بکیشیت، به لام یوسف له وه لامدا ده لیت: ﴿رَبِّ السَّجْنِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ وَإِلَّا

(۴۴) «البحر المحيط» لأبي حيان (۲۶۹/۶).

(۴۵) «تفسير في ظلال القرآن» (۱۹۸۴/۴).

تَصْرِفٍ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُنْ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٤﴾، ﴿فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾» بهم وهلامهش ناخوشی خسته دلی ژنه کانه وهو هه موویان بی هیوابوون لی.

بیست و حموت

نه هاهمه تیه کانی زیندان و دیمه نه که ی

خوای گه وره ده فه رمویت: ﴿لَئِمَّ بَدَا لَهُمْ مِّنْ بَعْدِ مَا رَأَوْا الْآيَاتِ لَيْسَجُنَّهُ حَتَّىٰ حِينٍ * وَدَخَلَ مَعَهُ السَّجْنَ فَتَيَانٍ قَالَ أَحَدُهُمَا إِنِّي أَرَانِي أَعْصِرُ خَمْرًا وَقَالَ الْآخَرُ إِنِّي أَرَانِي أَحْمِلُ فَوْقَ رَأْسِي خُبْرًا تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ نَبِّئْنَا بِتَأْوِيلِهِ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ * قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِ إِلَّا نَبَّأْتُكُمَا بِتَأْوِيلِهِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَكُمَا ذَلِكَمَا مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّي إِنِّي تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ * وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ آبَائِي إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ مَا كَانَ لَنَا أَنْ نُشْرِكَ بِاللَّهِ مِنْ شَيْءٍ ذَلِكَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ عَلَيْنَا وَعَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ * يَا صَاحِبِي السَّجْنَ أَرَبَابٌ مُّتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ * مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا أَسْمَاءَ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ إِنْ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ * يَا صَاحِبِي السَّجْنَ أَمَا أَحَدُكُمَا فَيَسْقِي رَبَّهُ خَمْرًا وَأَمَا الْآخَرُ فَيُصَلِّبُ فَتَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَأْسِهِ قُضِيَ الْأَمْرُ الَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ * وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُ نَاجٍ مِّنْهُمَا اذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ فَأَنَسَاهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ فَلَبِثَ فِي السَّجَنِ بِضْعَ سِنِينَ﴾ يوسف: ٣٥

٤٢، واته «پاشان، له دواى ئه وهى كه به لگه ی زوریان بینى له سه ر یوسف، بویان ده ركهوت و وایان به چاك زانى تا ماوه یه كه هه ر به ندى بکه ن * ئه وسا دوو لاوى تریش به تاوانى جیا جیا له گه ل یوسفدا خرانه به ندىخانه وه، (هه ریه که یان خه ویکی بینى بوو) یه کیکیان وتی: بیگومان من خومم ده بینى له خه ومدا تریم ده گوشى و شه رابم لی دروست ده کرد، ئه وى تریشیان وتی: به راستى من خومم ده بینى له خه ومدا كه نام به سه ر سه رمه وه هه لده گرت بالنده لیى ده خوارد، ئاگادارمان بکه به لیكدانه وهى ئه م خه ونه، چونكه به راستى ئیمه ده بینین تو له چاكه خوازانیت و (شاره زای له لیكدانه وهى خه ودا) * یوسف وتی: (من ته نها لیكدانه وهى خه ون نازانم به لكو جگه له وهش) هیچ خواردنیكتان بو نایهت كه ده رخورادتان بدریت كه

من نه زانم چیه و چۆنه پيش ئه وهی بگاته لاتان (ئهمهش ئازایه تی خۆم نیه) به لکو ئه وه هه ندیکه له وهی پهروه ردگارم فیری کردووم و بزنانن به راستی من به رنامه ی قه ومیکم واز لیهیناوه که باوه ر به خوا ناهینن و هه میشه بروایان به قیامه تیش نی یه * به لکو شوینی ئایین و به رنامه ی باو و باپیرانم ئیبراهیم و ئیسحاق و یه عقوب که وتووم، هه رگیز په وانی یه بو ئیمه هیچ جوړه شتیک بکهینه هاوه ل و شه ریک بو خوا، ئه وهش له فه زل و ریژی تاییه تی خوایی یه له سه ر ئیمه و له سه ر خه لکیش، به لام به داخه وه زۆربه ی خه لکی سوپاسگوزاری ناکهن * (ئه وسا روویتی کردن وتی): ئه ی هاوه لانی زیندانم، ئایا چه ند خوایه کی هه مه جوړ و جیاوازی (په رسترین) چاکترن، یاخود خوایه کی تاک و ته نها و زال به سه ر هه موو شتیکدا؟ * جا هه رچی ئیوه ده په رستن جگه له خوا، ته نها خۆتان و باوو باپیرانتان ناوتان لیناون (ته نها ناون و ناوه رۆکیان نی یه)، هه رگیز خوا به وه رازی نییه و، هیچ به لگه یه کیشی په وانه نه کردووه له سه ر په سه ندکردنیان، به راستی حوکم و فه رمان په وایی جگه له خوا شایسته ی که سی تر نییه، فه رمانیشی داوه جگه له خۆی که سی تر نه په رستن، هه ر ئه وهش ئایین و به رنامه ی په سه ند و راست و دروست و به نرخ، به لام زۆربه ی خه لکی ئه م راستیانه نازانن و لئی بی ئاگان * ئه ی هاوه لانی زیندانیم، ئه وه تان له خه ونیدا ترپی ده گوشی ئه وه ده بیته ساقی پاشا و پرزگاری ده بیته و شه رابی پیشکesh ده کات، ئه وی تریشیان له خاچ ده دریت و بالنده له سه رو پوو خساری ده خوات، ئیتر ئه مهش وه لامی لیکدانه وهی خه ونه کانتانه و هه ر ئه وهش بریار دراوه * ئه وسا یوسف به و که سه یانی وت: که وایده زانی پرزگاری ده بیته و ده بیته ساقی پاشا، باسم بکه لای پاشات (که به بی تاوان من به ند کراوم)، به لام شه یتان بیری کابرای بردووه که له لای پاشا باسی بکات، ئیتر چه ند سالتیک (یوسف به بی تاوان) له به ندیخانه دا مایه وه.»

• ئه م ئایه تانه ئه م شتانه له خۆده گریته:

۱- بریاری زیندانی یوسف (سه لامی خوای لی بیته) ته نها له ژنی عه زیز و ژنه کانی تره وه نه بوو، به لکو کۆمه لیک له پیاوانی کۆشکیش به شدار بوون له و بریاره دا،

هەرچەند ئەوان دەیانزانی کە یوسف کەسیکی بێ تاوانە و لەسەروی هەموو ئەوانیشەووە
عەزیز ئەو راستیە دەزانی، بەلام بەهۆی خۆشەویستی پلە و پایە و دەسەلاتی ژنەکان
و گەندەلی هەمەلایەنە و بریاردانی راستەوخۆ و ستەمکاری و ئەرستۆقراتیەت، پالی
بە دادوهره‌وه‌نا کە بێتاوان بکاتە قوربانی و ئەمەش لەپیناوە ئەوه‌دا بوو کە ئەو پێرو
پاگەندەیه کۆتایی پێ بێنیت کە لەسەر ژنەکە ی پاشا هەبوو، وایان دەزانی بە زیندانی
کردنی یوسف بارە کە ئارام دەکەنەوه‌و تۆمەتە کەشی لەسەر لادەبەن.

۲- یوسف وازی نەهێنا بوو لە بانگەوازکردن بۆ بیروباوهری خۆی، کاتیەک کە چوو
زیندانەوه‌و ئاشنا بوو بە ئەو دوو گەنجە ی کە خەوه‌کە یان بینی بوو، پێش ئەوه‌ی
راقە ی خەوه‌کە یان بۆ بکات باسی عەقیدە ی ەکتاپەرستی بۆ کردبوون بە شیوه‌یه‌کی
زۆر جوان و کاریگەر، هەروه‌ها بۆی روون کردبوونەوه‌و کە ئەو شوینکەوتە ی ئاینی
باپیره‌ گەرە ی (ئبراهیم و ئیسحاق و یەعقوب) ه، بەم هۆیه‌شەوه‌ هەردوو گەنجە کە
هاتنە ناو ئیسلام و لەدوای ئەوه‌ خەوه‌کە ی بۆ لیکدانەوه‌ ﴿وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُ نَاجٍ مِّنْهُمَا
ادْكُرْنِي﴾، واتە: باسی ئەو ستەمه‌ بکە کە لێم کراوه‌ ﴿عِنْدَ رَبِّكَ﴾ ویستی خوا وابوو کە
ئەوه‌ یان لەبیر بچێتەوه‌ ﴿فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ﴾، واتە: نزیکە ی حەوت سالا مایەوه‌.

• لێره‌دا چەند هەلوه‌سته‌یه‌ک پێویسته‌:

- أ- کاتیەک کە باوه‌رداریک دەچێتە زیندان یان هەر شوینیکی تر ئەمه‌ مانای ئەوه‌ نیه‌
کە ئەرکی بانگەواز بۆ رینگە ی خوا و بیروباوهری یه‌کتاپەرستی لەسەر نامینیت.
- ب- کەش و هەوای زیندان بەجۆرێکە، کە دلەکان تیایدا ناسک دەبنەوه‌و و دەبێتە شوینی
بەخۆداچوونەوه‌و گەرانه‌وه‌، له‌ویدا مروّف زۆرتر راستی وەرده‌گریت و گوئی بۆ ئامۆژگاری ده‌گریت
و ئەگەری گەرانه‌وه‌ی هەیه‌ بۆسەر رینگای راست، باشترین بەلگەش بۆ ئەمه‌ سەرکەوتنی یوسفه‌
له‌ کاره‌که‌یدا، له‌ کاتیکدا کە توانی هەردوو گەنجە کە بێنیتەسەر رینگای خواناسی.
- ج- بارودۆخی زیندان بەهۆی ئەو باره‌ دەرونیه‌ی کە تێیدا ده‌ژی، پرە له‌ خه‌وو
خه‌یال و بۆچوونی جیاواز، کە ئەمه‌ش ره‌نگدانەوه‌ی ئەو بارودۆخه‌یه‌ کە زیندانیان
تێیدا ده‌ژین.

د- يوسف له گه ل دوو گه نجدا چوو زیندانه وه که نه وانیش له ناو کوشکدا کاریان ده کرد، نه ویش به هوی سهر پیچیه که وه که نه جامیان دابوو، له کاتیکدا که نه و دوو گه نجده خه وه که ده بینن، یوسف هه ست ده کات که نه مانه دوو گه نجی باش و چاک و به ریژن، له بهر نه وه نه ویش نه م هه له ده قوزیته وه و باسی عه قیده یه کتاپه رستیان بو ده کات له ریگه ی نه م پیسه کیانه ی خواره وه:

- چاندنی متمانه له ده روونیاندا، نه ویش له ریگه ی باسکردنی نه و نیعمه تانه ی که خوا رژاندوو یه تی به سه ریدا، وه ک راقه ی خه وو پیشبینیه کانی بو ئاینده، پیش نه وه ی نه و دوو گه نجده هه ر خواردنیکیان بو بهاتایه یوسف پیی ده وتن که چ جوره خواردنیکه، نه م جوره دیمه نانه به رده وام له ناو زینداندنا دووباره ده بونه وه، نه ویش هه موو جاریک جه ختی له وه ده کرده وه که نه م له لای خوا وه یه، ته نها خواش به شته نه یینه کان و دیاره کان زانایه و که سی تر ده سه لاتی تیدا نیه.

- نه وه ی بو روونکردنه وه که نه و له خیزانیکی به ریژه که نه وانیش پیغمبره رانن.

- ره خنه گرتنی له عه زیز و ده ورو به ره که ی که بروایان به خوا نیه و حسابیک بو روژی دوا یی ناکهن.

- نه وه ی بو روونکردنه وه که ئاینی (ئیبراهیم و ئیسحاق و یه عقوب) ئاینیکی یه کتاپه رستی پاکه و ریگه یه کی راسته.

- نه وه ی بو روونکردنه وه که شوینکه وتنی بیر و باوه ریکی راست نیعمه تیکی گه وره یه و ریژی خویه بو هه موان، به لام زور به ی خه لک سوپاسگوزاری خوا ناکهن له سه ر نه م نیعمه ته.

- پاشان رسته یه کی ئاراسته کردن که بووه هوی به له رزه هینانی هه موو دوسیه کانی هاوه ل په یدا کردن بو خوا و سته مکاری به شیوه یه کی زور توند و نه مه ش بووه مایه ی نه وه ی به دل گوئی بو بگرن، وتی: ﴿يَا صَاحِبِي السَّجْنِ أَرَبَابٌ مُتَّفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمِ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ﴾، سه ره تاکه ی به خوشه ویسته وه بانگیان ده کات، دوا ی نه وه راستیه کیان بو ده خاته روو بو نه وه ی وه لام بده نه وه: ﴿أَرَبَابٌ مُتَّفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمِ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ﴾، نه مه راسته وخو پرسیاریکه بو سروشتی مروف بو عه قلیکی پاک نه و عه قله ی که ده زانیت

که مروفایه تی ئه و کاته تووشی چاره‌په‌شی بوو، که روویکرده فره‌خوایی و بی ئاگا بوو له‌وهی که خوشبه‌ختی له یه‌کتاپه‌رستی به هه‌ردوو لایه‌نی (الألوهیة و الربویة) دایه و هه‌موو سیفاته‌کانیه‌وه ده‌بیٔ^{٤٦}.

- به ده‌سته‌واژه‌ی ﴿يَا صَاحِبِي السُّجْنِ﴾ دوو جار قسه‌ی له‌گه‌ل کردن، له‌کاتی‌کدا که ویستی بانگیان بکات بۆ ریگه‌ی یه‌کتاپه‌رستی، به‌لام ئه‌م شی‌واژه‌ی له‌کاتی‌کدا به‌کارنه‌هینا که باسی خو‌ی و ئاینه‌که‌ی و خیزانه‌که‌ی کرد، ئه‌ویش له‌به‌ر:

ه- باسکردنی خود و خیزان و هاوشی‌په‌هه‌کانی پێویستی به‌وه نیه که ده‌سته‌واژه‌ی خوشه‌ویستی بۆ به‌کاربه‌نینیت، چونکه ئه‌مه داواکاری نیه به‌لکو ته‌نها خسته‌نپه‌رووی بابته‌یکه. به‌لام له‌کاتی‌کدا که تو بانگی یه‌کیک ده‌که‌یت بۆسه‌ر ریگه‌ی یه‌کتاپه‌رستی و ئیمان، ئه‌مه زۆر پێویسته که خو‌ی له‌گه‌لدا ماندوو بکه‌یت و وشه‌ی جوان هه‌لبژیریت، بۆئه‌وه‌ی کاریگه‌ری له‌سه‌ر په‌یدا بکه‌یت.

و- به‌کاره‌ینانی پیتی (یا) بۆ ئه‌وه‌یه که به‌رامبه‌ر ئاگاداربکه‌یته‌وه له هه‌مانکادا بۆ ریژ و گه‌وره‌یه‌، پاشان وشه‌ی (صاحب) به‌کارده‌هینیت، که ئه‌مه‌ش مانای نزیکی و هاو‌په‌یه‌تی و خوشه‌ویسته‌ی، له‌کاتی‌کدا که بۆ هه‌ردووکیان به‌کاری ده‌هینیت، واته‌ گرنگی به هه‌ردووکیان ده‌دات و هه‌ریه‌که‌شیان به‌جیا هاو‌په‌یه‌کی نزیکی ئه‌ون.

ئه‌م هاو‌په‌یه‌تیه سه‌ره‌په‌رای نزیکایه‌ی به‌لام هاو‌به‌شیشه له‌و دۆخه‌ی که تێیدا ده‌ژین: واته هه‌موویان له زیندانان، که‌واته هه‌ریه‌که‌یان نزیکه له ئه‌وی تر، به‌کاره‌ینانی وشه‌ی (صاحبی) که ده‌دریته پال زیندان، ئه‌و شوینه‌یه که هه‌موویان تیا‌یدا زیندانی ده‌کرین و ئه‌شکه‌نجه ده‌درین^{٤٧}، که‌واته ئه‌مانه له‌رووی شوینیشه‌وه هاو‌هلی یه‌کترن، ئه‌و هاو‌هلی‌تیه‌ش ده‌بیٔ له‌سه‌ر بنه‌مای راستگۆیی بیٔ. له‌کاتی‌کدا که هه‌ردوو هاو‌هله‌که ده‌داته پال خو‌ی، ئه‌مه‌ش دوو مانا هه‌لده‌گریت.

ز- هه‌موو ئه‌و هه‌ولنه که ده‌یدات له به‌کاره‌ینانی ئه‌و شی‌واژه جوانانه بۆ دروستکردنی کاریگه‌ری له‌سه‌ریان، مانای ئه‌وه‌یه که بانگخواز له‌کاتی بانگه‌وازا ده‌بیٔ

(٤٦) «في ظلال القرآن» (١٩٨٩/٣).

(٤٧) «التحریر والتنوير» (٢٧٤/١٣) وما بعدها.

شیوازی زور جوان و کاریگر هر لبریزیت، ته نانهت له گهل سته مکاره کانیشدا وهك خوی گه وره فرمان به موسا و هارون دهكات كاتيك كه چوونه لای فیرعه ون، وشه ی نهرم و جوان به کاریبن، ئه ویش له پیناو ئه وهی ترسی خوا بچیته دلپه وهو بیر بکاته وه، ههروه ها خوی گه وره فرمان به پیغمبر دهكات و ده فهرمویت: ﴿ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ﴾ النحل: ۱۲۵، واته «ئهی پیغمبر ﷺ، ئهی ئیماندار) بانگه واز بکه بو لای بهرنامه و ریوازی پهروه ردگارت به باشرین شیوه گفتوگویان له گهل بکه».

• پاشان یوسف زیاتر لیان نریك ده بیته وه و پیمان ده لیت: ﴿مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا أَسْمَاءَ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَأَبَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ﴾.

• شته كه كوتایی پی دینن بو یان روون دهكات وه: كه به ندایه تی بیجگه له خوی تاك و ته نها نابیت بو كه سی تر بیت، ده سه لات ته نها ده بیت بو خوا بیت و ئه م ئاینه ش ته نها ریگه ی راسته، ﴿إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾، مه به ست له به ندایه تی بو خوا واته: پابه ند بوونه به هه موو فهرانه كانی و په رسته شه كان و داواكاریه كانی.

• یوسف زور به شیوه یه کی روون باسی ئاینه راسته كه ی بو كردن به و وشه جوان و پرشنگدارانه، له م ریگه یه شه وه ئه ركان و بنه ما گشته كانی خسته پروو.

• له پاشاندا خه وه كه ی به راستی بو لیكدانه وه، ئه و كه سه ی دیاری نه كرد كه راسته وخو زرگاری ده بیت، ئه ویش بو ئه وهی تووشی روبه پروو بوونه وه نه بیت له گه لیاندا، به لام ئه نجامی خه وه كه ی بو روون كردنه وه، پرواشی به خو ی هه بوو كه له ری ئه و زانیاریانه ی كه له لایه تی شتیکی راستی وتووو ﴿قُضِيَ الْأَمْرُ الَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ﴾، پاشان وتی: ﴿أَمَّا أَحَدُكُمَا فَيَسْقِي رَبَّهُ خَمْرًا وَأَمَّا الْآخَرُ فَيُضَلَبُ فَتَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَأْسِهِ﴾ لیره دا ریئمایى ئه وهی تیدایه كه هه واله ناخوشه كه راسته وخو نادات به هاوړیكه ی، به لكو به شیوه یه کی دانایی هه والیان ده داتئ.

• خوی گه وره ده فهرمویت ﴿وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُ نَاجٍ مِنْهُمَا ادْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ فَأَنْسَاهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ﴾ ئه مانه له خوده گریت:

ح- وشه ی ﴿ظَنَّ﴾ ته گهری ئه وه ههیه راناوه که ی بگه پرته وه بو یوسف یان بو گه نجه که.

له حاله تیکدا ته گه ر بگه پرته وه بو یوسف مه به ست پیی بروایه کی ته واوه، ئه مه له زمانی عه ره بی دا به کار دیت و قورئانیش زور به کاری هیناوه وه ک ده فه رمویت ﴿الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ﴾ البقره ۶۶، واته ئه وانه ی بروای ته واویان ههیه که ده گه نه وه به خوا، ههروه ها ئیه تی ﴿إِنِّي ظَنَنْتُ أَنِّي مُلَاقٍ حِسَابِيَّةٍ﴾ الحاقه ۲۰، واته: زانیم. هه ندیکیان ده لپن: ده شیت مانای گومان هه لبرگیت، ئه ویش له سه ر بنه مای ئه وه ی که ئه مه وه حی نیه، به لکو له سه ر بنه مای زانیاریه، له به رئه وه له م شوینه دا به مانای گومانی زور دیت نه ک باوه ربوونی ته واو^{۴۸}.

ت- وته ی یوسف بو ئه وه یان که گومانی رزگار بوونی ههیه ﴿ذُكِّرِنِي عِنْدَ رَبِّكَ﴾، واته: له لای پاشا باسی ئه و سته مه بکه که لیم کراوه. لیره دا وشه ی (رب) به مانای پاشا و کهسانی خاوه ن شکو دیت.

ی- ئه و راناوه ی له وشه ی ﴿فَأَنسَاهُ﴾ به کارهاتووه، ده گه پرته وه بو ئه و گه نجه ی که گومانی وایه رزگاری ده بیت، واته مانا که ی به م جو ره ی لیدیت: شه یتان ئه وه ی له بیر ئه و گه نجه برده وه که له لای پاشا باسی به سه رهاتی یوسف بکات، ئه مه ش به قه ده ری خوا بوو، له بیر چوونه وه که شی له به رئه و دوخه بوو که تیایدا ده ژیا، چونکه کاری ئه و گپرانی مه ی بوو بو پاشا و میوانه کانی.

هه ندیک ده لپن ئه و راناوه ده گه پرته وه بو یوسف، شه یتان له بیر یوسفی برده وه که خوا ی بیر بکه ویته وه، واته: له جیاتی ئه وه ی داوا که روو بکاته خوا، رووی کرده پاشا (ئه م بوچوونه ش به شی که له دروی جووله که کان که له گه ل عه قیده ی یوسفدا ناگونجیت، ئه وان بو ئه م مه به سته فه رمووده یه کی قودسی هه لبه ستراو باس ده که ن که ده لپن: خوا ی گه وره به یوسفی وتوو: «تو شه رمت نه کرد که پشتت به غه یری من به ست؟»^{۴۹}.

(۴۸) «تفسیر الرازی» (۱۱۱/۳۰)

(۴۹) ذکرة نور الدین الصابوني (ت ۵۸۰هـ) فی کتابه: «المنتقى فی عصمة الأنبياء»، ط. دار ابن حزم (ص ۷۴، ۷۵) وحکم بعدم صحتها، فهو حدیث موضوع لیس له أصل، ویراجع: «بحر الفوائد» للکلاباذی، الحدیث رقم (۱۰۴).

ئهم بۆچوونهش پینځه وانه یه له گه ل هه موو ئه و ئایه تانه ی که باس له پینځه مبه ری تی یوسف و ئی خلاص و یه کتاپه رستی ده کات، هه روه ها ئه و ئاموژ گاریانه ش که بۆ گه نجه کانی ده کات و داوای یه کتاپه رستیان لئ ده کات، جه خت له وه ده کات هه که (باسا دانان و دادوهری) (قه زواقه دهر) هه مووی به ده ستی خوا یه، وه ک پی ی وتن: ﴿إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾، هه روه ک باسی مه ترسی ها وه ل دنان بۆ خوای بۆ کردن و بۆی روونکردنه وه که ئه و شوینکه وته ی ئاینی با پیره گه وره کانیه تی که خا وه ن یه کتاپه رسته یه کی پاک بوون.

ئایا ده چیت هه عه قله وه که یوسف ئه وان فیری یه کتاپه رستی و گیرانه وه ی هه موو فرمان و حوکمیک بۆلای خوا بکات، به لام بۆخوی پشت به غه یری خوا به ستیت؟ هه روه ها له پرووی زمانه وانیشه وه، ئه گه ر مه به ست لی شتیکی تر بیت، ده بوایه دارشته نه که به م جوړه بوایه: (فأنسأه الشيطان ذكره لربه) هه ندیک جیکه وته هه یه باسی ئه مه ده که ن، به لام هه چیان راستیان نه سه لمی ترا وه هه موویان لاوازن^{۵۰}. به لام شیخی ئه لبانی ئه م فه رمووده یه که له (ئین و عه باس) وه ده گیریت هه وه به راست داده نیت، که پینځه مبه ری خوا ده فه رموویت: «ئه گه ر ئه و قسه یه نه بوایه له زینداندا نه ده مایه وه، چونکه به پی ی ئه وه ده بوایه له که سیکی غه یری خوا وه رزگاری ببوایه»^{۵۱}.

به لام له لایه ن زانیانی فه رمووده خویانه وه تیروانیی تریان له سه ر ئه م بۆچوونه ی هه یه، چونکه له ریزبه ندی ئه وان هه ی که گیراویانه ته وه (ئیراهیم بن یزید القرشی المکی) تیدایه که ناوه که ی لبراهه، (هه روه ک زانیانی جه رح و ته عدیل) باسی ده که ن^{۵۲}. ئین که سیر ده لیت: «کو تایی فه رمووده که شتیکی زوړ خراپه»^{۵۳}، هه روه ها ده لیت: «سوفیانی کوری وه کیعی تیدایه که ئین و جو ره یر لی وه ی ده گیریت هه وه، که پیاویکی لاوازه، ئیراهیمی کوری یه زیدی تیدایه، که له و لاواز تره»^{۵۴}.

(۵۰) یراجع: «مجمع الزوائد» (۴۲/۷).

(۵۱) «صحيح الجامع»، رقم الحديث (۳۹۸۴)، وقال: «صحيح».

(۵۲) «مجمع الزوائد» (۴۲/۷).

(۵۳) «جامع المسانيد والسنن» (۳۳۹/۸).

(۵۴) المصدر السابق نفسه.

سهره‌رای ئه‌مه ئایا چۆن ده‌کریت برّوا به‌وه بکه‌ین که پیغمبره‌ریکی خوا شه‌یتان بتوانیت خوی له‌بیر به‌ریت‌ه‌وه و پشت به‌ غه‌یری خوا به‌ستیت؟ خوی گه‌وره ده‌فه‌رمویت: ﴿إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ﴾، زۆر ئایه‌تی قورئانیش هه‌ن، به‌لگه‌ن له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که شه‌یتان ده‌سه‌لاتی نیه به‌سه‌ر به‌نده دلسۆزه‌کاندا، بۆ ئه‌م مه‌به‌سته‌ش له‌ چوار شوین له‌ قورئاندا باس له‌وه کراوه که شه‌یتان ئه‌و ده‌سه‌لاته‌ی نیه، خوی گه‌وره له‌سه‌ر زمانی شه‌یتان ده‌یگه‌ریت‌ه‌وه که ده‌لیت: ﴿إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمْ الْمُخْلَصِينَ﴾، ص: ۸۳، واته «جگه له به‌نده و عه‌به‌ه دلسۆزه‌کانت که هه‌لبژارده‌ی خۆتن (ده‌سه‌لاتی ئه‌وانم نیه)»، خوی گه‌وره وه‌لامی ده‌داته‌وه و ده‌فه‌رمویت: ﴿إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلَّا مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ﴾ الحجر: ۴۲، واته «به‌راستی به‌نده چاک و پاکه‌کانی من به‌ تۆ فریو نادرین و تۆ هیچ ده‌سه‌لاتیتک نیه به‌سه‌ریاندا، جگه له‌وانه‌ی که شوینت که‌وتوون له‌ سه‌رکه‌ش و یاخی و سه‌رگه‌ردانه‌کان».

له‌به‌ر ئه‌وه ده‌توانین بلین داواکه‌ی یوسف له‌ گه‌نجه‌که که باس له‌و سه‌ته‌مکاریه بکریت که لیبی کراوه له‌لای پاشاکه‌ی شتیکی دروسته و پیچه‌وانه‌ی شه‌رع نیه، چونکه ئه‌مه پشت به‌سته‌ن به‌ هوکاری رپی‌دراو، بۆ ئه‌م مه‌به‌سته‌ش هیچ پیویست به‌ ته‌ئویل و به‌لگه هینانه‌وه ناکات.

له‌م ئایه‌ته‌وه ئه‌وه تیده‌گه‌ین که مانه‌وه‌ی یوسف له‌ زینداندا بۆ حیکمه‌تیک بووه که خوا خۆی ده‌یزانیت، پاشانیش که ئاشکرا بوو ئه‌وه‌بوو که ئازاد بوونه‌که‌ی په‌یوه‌ست بوو به‌ حیکمه‌ت و کاریکی گه‌وره‌وه، که ئه‌ویش بریتی بوو له‌ خه‌وی پاشا و پاشان ده‌ستکردنی راسته‌وخۆ به‌ جیبه‌جیکردنی پلانه‌که‌وه، له‌به‌رئه‌وه ئه‌گه‌ر پیشتەر ئازاد بکرایه، جیبه‌جیکردنی خه‌وه‌که ئه‌نجام نه‌ده‌درا یان ئه‌گه‌ر به‌ ماوه‌یه‌کی که‌میش بوایه له‌دوای ئه‌وه ده‌بوو، چونکه خوی گه‌وره بۆ ئه‌م به‌رپرسیاریتییه‌ ناماده‌ی کردوو که لیره‌دا کو‌تایی پی‌ دیت که براکانی ئاگادار بکات به‌و به‌رپرسیاریتییه‌ی که ده‌که‌ویته‌ سه‌ر شانی.

له‌راستیدا هه‌موو هه‌نگاوه‌کان به‌و شیوه‌یه‌ ده‌رۆن که خوی گه‌وره ده‌یه‌ویت بۆ گه‌یاندنی یوسف به‌و ئامانجه‌ی که دیاری کردوو، خوی گه‌وره نه‌یوسیت ئازادی

بکات، هه تا ئه و کاته ی ده یگه یه نیتته ده سه لات بو ئه م مه به سته ش هه موو هو کاره کانی بو داین کردبوو، هه ربویه ئازادبوونی له زیندانه کهش له و کاته دا په یوه سته به گه یشتن به م ئامانجه گه وره.

ك- ﴿بُضِعَ سِنِينَ﴾، ﴿بُضِعَ﴾ له زمانى عه ره بیدا له ژماره ۳ بو ۹ یان ۱۰ ده گریته وه، زۆربه ی رافه کارانیش له و پروایه دان که حه وت سأل له زینداندا ماوه ته وه^{۵۵}. له مه شدا ده ستنیشانی ئه و سته مکاریه ده کات که له ژیر سایه ی ده وه لته یکی ناداپه روه ردا ئه نجام ده دریت، که سانی بی تاوان له زینداندا ده مینه وه و زۆر جاریش به بی هیچ دادگایى کردنیک ده مرن، هه روه ها باس له سه روکی دادپه روه ر ده کات، که پیویسته له سه ری چاودیری و به دوادا چوون بکات بو ژیانى هاو لاتیه کانی و ته نانه ت چاودیری ژیانى ئاژه لانیش بکات له ولاتدا هه روه ک خه لیفه عومه ر ده یوت: «ئه گه ر مه ریک له سه ر رووبارى فورات مرداریته وه، گومانم وایه خوای گه وره له روژی دوایدا لپرسینه وه م له گه لدا ده کات»^{۵۶}.

بیست و هه رشت

دیمه نی سه ره تای پیدانی ده سه لات له لایه ن خوای گه وره وه

خوای گه وره ده فه رمویت ﴿وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعُ عِجَافٍ وَسَبْعُ سُنْبُلَاتٍ خَضِرٍ وَأَخْرَ يَابَسَاتٍ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي رُؤْيَايَ إِن كُنْتُمْ لِلرُّؤْيَا تَعْبُرُونَ * قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحْلَامِ بِعَالَمِينَ * وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا أُنَبِّئُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ فَأَرْسِلُونِ * يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعُ عِجَافٍ وَسَبْعِ سُنْبُلَاتٍ خَضِرٍ وَأَخْرَ يَابَسَاتٍ لَعَلِّي أَرْجِعُ إِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ * قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَأْبًا فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرَوْهُ فِي سُنْبُلِهِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَأْكُلُونَ * ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ سَبْعُ شِدَادٍ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَحْصِنُونَ * ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يَعِصْرُونَ﴾ يوسف: ۴۳ -

(۵۵) «تفسیر الطبری» (۱۰۹/۱۶، ۱۱۰)، و «تفسیر الرازی» (۱۴۹/۱۸).

(۵۶) رواه أبو نعیم فی «الحلیة» (۵۳/۱) و فی روایة بلفظ: «لو مات جدي بطف - أي: شاطئ الفرات لخشيت أن يحاسب الله به عمر». رواها ابن الجوزي فی «المناقب» (ص ۱۶۱)، وابن سعد فی «الطبقات» (۳/۳۰۵)، وابن أبي شیبة فی «المصنف» (۲۷۷/۱۳)، والطبري فی «تاريخه» (۲۰۲/۴). ویراجع: «المطالب العالیة» (۴۱/۴)، و «محض الصواب فی فضائل أمير المؤمنین عمر بن الخطاب» (۲۶۱/۲)، ط. الجامعة الإسلامية بالمدينة المنورة، تحقیق: عبد العزیز بن عبد المحسن، عام (۱۴۲۰هـ).

٤٩، واته «(شهویك پاشا خهونیکی سهیری بینی و بوو به مهراقی و له کۆبوونهوهیه کدا) وتی: بهراستی من له خهومدا بینیم که ههوت مانگای قهلهو له لایهه ههوت مهنگای لهرو لاوازهوه خوران، ههوت گۆله گهمی سهوز و جوان و ههوتی وشکیشم بینی، ئه ی زاناو شارهزایان ئهم خهومم بو لیک بدهنهوه ئه گهر خهون لیک دهنهوه * ئهوانیش وتیان: ئهم خهونه بی سهرو بنه و هیچ نی یه، ئیمه له لیکدانهوهی خهونی بی سهرو بن شارهزا نین * ئینجا ئهوهیان که رزگاری بوو بوو، بیرری کهوتهوه دوا ی ئهوه موو ماوهیه وتی: داواکارم بمنیرن (بو لای یوسف) من ههوالی (لیکدانهوهی ئهوه خهونهتان) پی پاده گهیهنم * (ساقی چوو بو لای زیندانه که بو دیداری یوسف وتی): یوسف ئه ی هاوهلی راستگۆم، ئهم خهونهمان بو لیک بدهرهوه (له خهونیکی پاشادا) ههوت مانگای قهلهو له لایهه ههوت مانگای لهرو لاوازهوه خوران، ههروهها له باره ی ههوت گۆله گهمی سهوزو جوان و ههوتی تری وشک بو مان لیک بدهرهوه، بو ئهوه ی بگه پیمهوه بو لای خه لکی تا وهلام بزائن * (یوسف) وتی: ههوت سالی بهردهوام کشتوکال ده کهن و دانهویله ده چینن، ئهوه ی که دروینهتان کردوو، لیتان زیاد بوو به گۆله که یهوه بهیئلنهوه، مه گهر ئهوه که مه ی که ده یخۆن (دانهویله به گۆله که یهوه ههلبگیریت له کرم و ئه سپی و زایه بوون به دوور ده بیئت) * پاشان له دوا ی ئهوه ههوت سالی گرانیی و سهختی پیش دیت، ئهوه ی که زه خیرهتان کردوو بو ئهوه سالانه هه مووی ده خۆن، مه گهر که میکی نه بیئت که ههلی ده گرن (بو توو) * له وهودوا سالیکی باراناوی و پر بهر کهت دیت که خه لکی بهرو بوومی زوریان پی ده به خشریت، میوه ده گوشن و شه ربه تی لی دروستده کهن».

کۆمه لیک روئشنا یی گرنگ و باش له روانگه ی ئهم ئایه تانه وه:

١- خوا ی گه وره ئه گهر به ویت شتیک ئه نجام بدات هۆکاره کانی بو ئاماده ده کات، ههر بو ئهم مه به سه ته ش وایکرد که خهوی پاشا هۆکاریک بیئت بو رزگار کردنی یوسف و ده ر خستنی پاکی و توانا و زانیاریه کانی له سه ر به پڕیوه بردن و پلاندانان، ئه مه سونه تیکی خوا ی گه وره یه، ههروهها ئاراسته یه که بو بهنده کانی که له گه ل پشت به ستن به خوا، پلان بو هۆکاره کانی ش دابینن.

مه به ست له پاشا لیره دا و له دوای ئه مه ش که دیت عه زیزی پاشا نیه، که ئه و له و کاته دا روئی سهرۆک وه زیران ده بینیت، به لکو پاشا مه به ست لئی سیستمه که یه که ده ستوری پاشایه تیه، قورئانی پیرۆزیش له ریگه ی به کاره یێنانی پاشا و عه زیزه وه له سورته ی یوسف دا ئه وه مان پی ده لیت، که ئه و سهرده مه سهرده می فیرعه ونه کان نه بووه، وه که له چیرۆکی موسادا گوئی بیستی بووین، به لکو سهرده می (هیکسوَس) بووه ئه مه ش له پرووی میووژییه وه چه سپاوه.

۲- پاشا زور به دلنیا ییه وه باس له خه وه که ی ده کات، بو ئه م مه به سته ش داوای روونکردنه وه ده کات که تایه ت بیت به و حوکم و رووداوه ی له واقعدا روویداوه، ئه مه ش ئه وه ده گه یه نیت پاشا زور بروای به وه هه بووه خه وه که ی راسته و واقعیه و پیوستی به لیکدانه وه هه یه، له به رئه وه گه نجه که به مشیوه یه باسی ده کات که ده لیت: «أفتنا» به لام ئه و ده ستیه ی له ده وریدان له کاهین و راویژکاره کان، وه لامی پاشا ده ده نه وه به وه ی ئه م خه وه ته نها خه یاله و هیچی تر نیه. واته خه ویکه تیکه له له شتی درۆ و ناراست و زور له راستی و واقعیه وه دووره^{۵۷}، واته ئه م خه وه تیکه له یه که له راست و درۆ و په یوه ندی به واقعیه وه نیه.

۳- له سهره تا دا پاشا گومانی هه بوو که ئه وان بتوانن ئه م خه وه ی بو لیک بده نه وه، له به رئه وه وتی: ﴿إِنْ كُنْتُمْ لِلرُّؤْيَا تَعْبُرُونَ﴾، به کاره یێنانی وشه ی (إن) به لگه یه له سهر بوونی گومان، به لام ئه و ده ستیه ی که له ده وری بوون ئه وه یان ره ت نه کرده وه که توانای لیکدانه وه ی ئه و خه وه یان هه بیت، به لکو راسته وخو پێیان وت که ئه مه خه وو خه یاله، له به رئه وه توانایان نه بوو که لیکدانه وه و راقه ی ته واوی بو بکه ن، ئه گه ر ئه مه ته نها خه ویکه بوایه ئه وان ئه گه ری ئه وه هه بوو ته ئویلی بو بکه ن یان رای خو یانی له سهر بلین، به لام ئه وان وتیان: ﴿وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحْلَامِ بِعَالَمِينَ﴾، ده ربرینه که یان به م شیوازه ئه وه ده رده خات که ئه وان له و ئاسته دا نه بوون و زانیاری و دانایی و لیهاتتی ئه وه یان نه بوو که خه وه که لیک بده نه وه، ئه مه ش ئه وه ده سه ملیتیت که ده ورو به ره که ی پاشا خاوه نی تایه تمه ندیه کی ئه وتو نه بوون.

۴- وه لآمدانه وهی ده ووروبه ره که ی پاشا بهم راشکاویه، به لگه یه له سهر ئه وهی که پاشا که سیکی سته مکار و خو سه پین نه بووه، که ده ووروبه ره که ی لئی بترسین وه که له سهرده می فیرعه ونه کونه کان و تازه کاندایاوه، به لکو له وه لآمیاندایا بیده نگ ده بییت، به لآم ئه م و ته یه ئه گهر له سهرده می فیرعه ونه کاندایاوه، هه رگیز نه یاندده توانی بهم شیوه به وه لآمی پاشا بده نه وه.

به لآم خدای گه وره لیره دا گه نجیک ئاماده ده کات و به پاشا ده لیت، ئه وه که سیکی ده زانیت که توانای لیکدانه وهی ئه وه خه ونه ی هه یه، پاشا به مه دلخوش ده بییت و ده نیییت به دوایدا.

مه به ست له ئایه تی ﴿وَادْكُرْ بَعْدَ أُمَّةٍ﴾ واته دوا ی کاتیکی زور یوسفی بیرکه و ته وه، هه ندیک ده لین واته دوا ی له بیرچوونه وهی، چونکه (أُمَّةٍ) واته له بیرچوونه وه، هه ندیکیان به وه ده یخویننه وه که (هه مزه که که سره ی له ژیردا بییت) واته دوا ی نیعمه تی رزگار بوون^{۵۸}.

۵- گه نجه که به مشیوه باسی یوسف ده کات که ده لیت: ﴿يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ﴾، ئه م گه نجه له زینداندایا بوی ده رکه و تبوو که یوسف له و ته کانی دا راستگویی و توانای راقه و لیکدانه وهی خه ونی هه یه، ده توانیت به وردی خه وه که لیک بداته وه.

۶- و ته ی ﴿لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ﴾ واته بوئه وهی ریژ و زانیاری و توانا و لیکدانه وه و راستگویی بزانن، به م هوی شه وه له زیندان ئازادت بکه ن.

۷- یوسف له پرووی ئاموژگاریه وه خه وه که ی بو لیکدایه وه، له هه مانکاتدا پلانی هه بوو که ئه مه بیته مایه ی رزگارکردنی میسر له قهیرانی برسیتی، حه وت مانگا قه له وه که و گوله گه نه سه وزه کانی به وه لیکدایه وه که حه وت سالی پر له خیر و خوشی و به بییت ده بییت، حه وت مانگا لاواز و گوله وشکه کانی به وه لیکدایه وه که حه وت سالی ناخوش و برسیتی ده بییت و له م سالانه دا هه موو ئه وهی که هه یانه ده یخون، بو ئه م مه به سته کومه لیک ئاموژگاری دلسوزانه ی کردن له وانه ش:

أ- له ماوه ی حه وت ساله خوشیه که دا هه ولبدن هه موو توانای خو یان بخه نه گهر بو زورکردنی به ره مه می کشتوکالی.

ب- پاش دره و کردن گه مہ کان له گولہ کاندای بهینلنہ وه، بوئہ وهی پاریزراو بیت له نه خوئی و سن و کاریگه ریبه کانی ژینگه و ئاو و هه وا.

ج- هانیدان که دانه ویلہ یه کی زور پاشه کهوت بکه ن و ریژہ یه کی که می به کار بهینن، واته پیویسته ریژہ ی پاشه کهوت زیاتر بیت له سی یه ک یان له سنوری نیوه دا بیت، واته ئاستی به کارهینان که متر بیت له ئاستی به ره هم، چونکه وتی ﴿إِلَّا قَلِيلًا﴾ واته که متر بیت له سی یه ک، چونکه (سی به ش زوره)^{۵۹}. لیره دا دهر برینه که (نه ناسراوه)، واته هه موو توانای خوین خه رج بکه ن بو پاشه کهوت، نه گهر له بهر پیویسته کی زور نه بیت به کاری نه هینن، واته له سنوری (چواریه ک و پینج یه ک).

نهمه ش به لگه یه له سه ر ئه وهی که پیشه وا یوسف له بهر چند هوکاریک داوای کردوه که ئاستی بهر کارهینان له و حهوت ساله وشکیه دا که م بکه نه وه، له وانیش زور بوونی ریژہ ی سالانه ی دانیشتوان، چونکه نه گهر زور بوونی دانیشتوان له و حهوت ساله به پیته دا به ریژہ ی ۳٪ بیت، نه وا ریژہ ی دانیشتوان له ۲۱٪ زیاد ده که ن، نه مه سه رهای ئه وهی که ده ور به ری میسریش پیویستیان به م به ره مانه هه یه و گوئی به مه سه له ی پاشه کهوت ناده ن.

د- وتی ﴿فَدْرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا تَأْكُلُونَ﴾، له مه دا ئیعجازی کی زانستی هه یه که له م سه ده یه دا ئاشکرا بووه، نه ویش نه وه یه که هیشتنه وهی دانه ویلہ له ناو گولہ کاندای، هه تا نه و کاته له لای میسریه کان باو نه بووه، به لکو له وکاته وه نه نجامیان داوه که یوسف فه رمانی پی کردوون، ئیستا دهر که وتووه که مانه وهی دانه ویلہ له ناو گولہ کانیدا ده توانیت بو ماوه ی ۱۵ سال پاریزگاری له مانه وهی ده کات، نه ویش نه و ماوه یه بوو که پیشه وا یوسف دیاری کردبوو^{۶۰}.

۸- پیشه وا یوسف شتیکی تری زیاد کرد که تایهت بوو به حهوت ساله به پیته که و حهوت ساله وشکه که، که له خه وه که دا نه بوو، که ده لیت ﴿ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ فِيهِ يُعَاتُّ النَّاسُ وَفِيهِ يَعْصِرُونَ﴾ لیره دا مزده یان پی ده دات که له داوی نه و حهوت

(۵۹) هذا جزء من حديث صحيح رواه البخاري في «صحيحه»، الحديث رقم (۲۷۴۲، ۲۷۴۳، ۲۷۴۴، ۳۹۳۶، ۴۴۰۹، ۵۳۵۴، ۵۶۵۶). ومسلم في «صحيحه»، الحديث رقم (۱۶۲۸، ۱۶۲۹) في قصة وصية سعد.
(۶۰) يراجع: (موسوعة الإعجاز العلمي في القرآن والسنة)، و (موقع الهيئة العالمية للإعجاز العلمي).

ساله جاریکی تر خیر و خوشی روویان تیده کات، ئەم مژدهیهش مانای بوونی زانیاریه ده باره ی ئاینده، مانای ﴿يُعَاثُ النَّاسُ﴾ واته هه ور و بارانیکی زۆر ده پرژیت به سه ریاندا، مانای ﴿وَفِيهِ يَعْصِرُونَ﴾ واته روون له کونجی و شه بهت له میوه و روونی زهیتون له زهیتوون ده رده هینن، له بوچوونیکێ تریشدا ده لێن: گوانی ئاژه له کانیان پر ده بیت له شیر^{۶۱}.

ئەم لیکدانه وانە ی یوسف بو خه لک واته هه سترکرنیه تی به وهی که ئەم بارودووخه ناخوشه (به پشتیوانی خوا) تیده په ریّت و هه موو لایه ک و خه لکی میسریش رزگاریان ده بیت، ئەمهش مژدهیه کی تره به وهی که برسیتی و ناره حه تی و خراپی له سه ر میسر نامینیت و خه لکه که ی روو له خوشگوزهرانی ده که ن.

۹- لیره دا یوسف باس له و سته مه ناکات که لپی کراوه، خه وه که ش په یوه ست ناکاته وه به و بارودووخه ی که تیا به تی، ئەمه سه ره رای ئه وهی که ئاموژگاریه کانی زۆر گه وره ن و هه موو گه لی میسر رزگار ده کات، واته ئەمه به لگه یه له سه ر ئه وهی که ره وشتیکی پیغه مبه رانه ی هه بووه، واته خو ی به خشنده یه و کوری که سیکی به خشنده یه و له نه وه یه کی به خشنده یه، ده ستی نه دایه سه رکۆنه کردنی گه نجه که، به لکو هه ر ئەوکاته ی که خه وه که ی بو گپرایه وه به سنگیکی فراوانه وه گوپی بو گرت و وه ک که سیکی گه وره و ره زامه ند به قه ده ری خوا وه لامی دایه وه و خه وه که ی بو راقه کرد. ۱۰- لیره دا کۆمه لێک ئاماژه و روونکردنه وه له سه ر هه ر وشه و رسته یه ک هه یه، ئیمه لیره دا باسی هه ندیکیان ده که ین، له وانه ش:

أ- له وشه ی ﴿أَكْلَهُنَّ﴾ دوو جار ده برپینه که به شیوه ی کۆ هاتووه، هه روه ها وشه ی ﴿يَأْكُلْنَ﴾، ﴿لَهُنَّ﴾، ده ستنیشانی ئه وه ده کات که قه یران و برسیتی که زۆر گه وره یه.

ب- خه وه که دوو شتی تیدایه: هه وت مانگا قه له وه که، هه وت مانگای لاواز ده یانخوات، هه وت گو له پره که، هه وت گو لی لاواز ده یانخوات، ئەمهش باسکردنه له و وشه که سالییه گه وره یه تووشیان هاتووه و بوته هو ی کاریگه ریه کی گه وره له سه ر سامانی ئاژه ل و سامانی کشتوکالی، که هه ردووکیان بنه مای گوزه رانی خه لکن.

ج- قورئانی پیروز به م شیوهیه باسی ئەم رووداوه ده کات:

• وتی: ﴿إِنِّي أَرَىٰ﴾، نه یوتوو: «رأیت» ئەمەش مانای ئەوهیه که خهوه که زۆر دووباره بۆتهوه، ههروهک له خهوی گه نجه رزگار بووه که دا هاتوو که ده ئیت: ﴿إِنِّي أَرَانِي أَعْمُرُ خَمْرًا﴾ یان خهوی گه نجه که ی تر که ده ئیت: ﴿إِنِّي أَرَانِي أَحْمِلُ فَوْقَ رَأْسِي خُبْرًا تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ﴾.

• ﴿سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ﴾ وشه ی (سبع) له زۆر شوینی قورئاندا دووباره بۆتهوه، وهک (فالسّموات سبع) (حهوت ئاسمانه کان)، وكذلك الارض (زهوی) و ابواب النار (دهرگاکانی دهۆزه خ).

• کۆی وشه ی مانگا به (بقرات) هاتوه نهک (أبقار)، ئەمەش باسکردنه له رۆلی مانگا له پرووی کیلان و به رهه مه وه، وه وشه ی (سمان) پیچه وانه ی (عجاف) ه، واته لاواز. وشه ی (یاکلهن) مه به ست لیی ئەوهیه هه وه ته لاوازه که به ته واوی هه وه ته قه له وه که یان خوار دووه، وشه ی (سمان) و (عجاف) وهک وه سفیک هاتوون بۆ ره گه زیک، له پیشووتریشدا باسی سوودی ئەوه مان کرد که بۆچی ناوه کان به شیوه ی کۆ هاتوون.

• ﴿وَسَبْعَ سُنْبُلَاتٍ حُضِرٍ وَأَخْرَ يَابِسَاتٍ﴾، واته من بینیم که ههوت گۆلی وشک، ههوت گۆلی سهوز ده خۆن.

• ﴿قَالُوا أَضْعَافٌ أَحْلَامٍ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحْلَامِ بِعَالَمِينَ﴾، (الاحلام) کۆی (حلم) ه، که ئەمەش مانای ئەو شتهیه که له خه ودا ده بینیت، هه ندی کجاریش به مانای عه قلا دیت، وهک خوای گه و ره ده فه رمویت: ﴿وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ النور: ۵۹. هه وه رها (الحلم) له کاتیکدا که (ح) که سه ری له ژێرداییت، به مانای دژ به توره بوونه، واته زال بوون به سه ر خۆدا له کاتی توره بووندا^{۶۲}.

• ﴿أَضْعَافٌ﴾ کۆی (ضغث) ه، که ئەمەش به مانای کۆمه له شتیک دیت، ههروهک خوای گه و ره ده فه رمویت: ﴿وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا﴾ ص: ۴۴، واته گورزهیهک له چلی دار

خورما یان هیثوویهك كه كومه لیک زور دهنکی پیوهیه.

لهسهر ئهم بنه مایه ئهو خهوانه ی که راستیه کانی دهرنه که وتوو ده چوینیت به کومه له خهویك، پاشان ناو بردنی یه کیك له خهوه کانی پاشا به ﴿أَضْعَاثُ أَحْلَامٍ﴾ باسه له وهی که دهوروبه ره که ی وایان بینیه که ئهمه ته نها خهویك نیه، به لکو کومه له خهویك له خو ده گریت، ههروه ها له و خهوه دا کومه لیک وینه ی جیاواز ههیه وهك (حهوت مانگای قه له و، حهوتی لاواز، حهوت گوله گه می سهوزو حهوت گولی وشك) ههر له بهرئه وه بووه ئهو دهسته یه ی که له دهوروبه ری بوون خهوه که یان وهك خهیا ل له قه له مداوه.

• ﴿وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمْ مَا وَاذَكَّرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا أُنَبِّئُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ فَأَرْسِلُونِ﴾ خوی گه وره به جوړیک باس له خهوه که دهکات که په یوهستی دهکاته وه به خویه وه، پاشان باسی خهوی گه نجه که دهکات، له دوی ئه وهی که یوسف بو ی لیک ده داته وه بو دهرده که ویت که ئهو که سیکی راستگویه بو لیکدانه وهی خهوه که، پاشان که ده لیت: ﴿أَنَا أُنَبِّئُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ﴾ بروی ته وای ههیه که یوسف ئهو توانایه ی ههیه که خهوه که به باشی لیکداته وه، بویه دهیداته پال خو ی، وهك ده لیت: ﴿أَنَا أُنَبِّئُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ﴾ که لیره دا خو ی دهکاته بریکاری یوسف، ئهمه ش به لگه یه لهسهر ئه وهی که ده کریت بریکاریك قسه ی بهرپسه که ی بکات، له بهرئه وهی نزیکیهك ههیه له نیوانیاند، ئهم نزیکیه ش له وشه ی ﴿فَأَرْسِلُونِ﴾ دهرده که ویت.

• رسته ی: ﴿تَزْرَعُونَ﴾ هه وایه، که به مانای فرمان و بنیاتنان دیت، واته کشتو کال بکن، به به لگه ی ﴿فَدَّرَوْهُ فِي سِنْبِلِهِ﴾ ئهمه ش به لگه یه لهسهر ئه وهی که یوسف زور بروی به خو ی هه بووه، کاتیک که خهوه که ی لیکدا وه ته وه.

بیست و نو

دیمہ نی لیقولینہوہو و گپرانہوہی شکو

خدای گہورہ دہفہرمویت: ﴿وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ اِلَى رَبِّكَ فَاسْأَلْهُ مَا بَالُ النِّسْوَةِ الَّتِي قَطَعْنَ اَيْدِيَهُنَّ اِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ * قَالَ مَا خَطْبُكُنَّ اِذْ رَاوَدْتُنَّ يُوسُفَ عَنِ نَفْسِهِ قُلْنَ حَاشَ لِلّٰهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ قَالَتِ امْرَاَتُ الْعَزِيزِ الْاَن حَصَصَ الْحَقُّ اَنَا رَاوَدْتُهُ عَنِ نَفْسِهِ وَاِنَّهُ لَمِنَ الصّٰدِقِيْنَ * ذٰلِكَ لِيَعْلَمَ اَنِّي لَمْ اَخْنُهُ بِالْغَيْبِ وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخٰثِيْنَينَ * وَمَا اُبْرِيْ نَفْسِيْ اِنَّ النّفْسَ لَمّٰرَةٌ بِالسُّوءِ اِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّيْ اِنَّ رَبِّيْ غَفُوْرٌ رّحِيْمٌ﴾ يوسف: 50 - 53، واتہ «(ساقی گہرایہوہ بو لای پاشا ولیکدانہوہکھی یوسفی بو باس کرد، زوری بہدل بوو، بویہ پاشاش وتی): ئادہی بچن بوّم بهینن، جا کاتیک کہ پھوانہ کراوہکھی پاشا گہیشته لای یوسف و (وتی: پاشا داوات دہکات، یوسف) وتی: بگہریرہوہ بو لای پاشا و جا پیی بلّی: هوّی چی بوو ئہو ئافرہتانہ کاتی خوّی دہستی خوّیان بری و برینداریان کرد (ئایا من ہیچ تاوانیکم لہوہدا ہہیہ؟!) بہراستی ہہر پہروہردگارم بہ ئاگایہ لہ فیّل و تہلہکہ و پیلانیان * (پاشا ئہو ئافرہتانہی ہہموو کوکردہوہ) پیی وتن: ئہوکارہ گرنگہتان چی بوو کاتیک کہوا ئیوہ ویستتان یوسف لہ خشتہ بہرن (ئایا ئہو ہیچ تاوانیکی ہہبوو؟) ہہموو وتیان: پہنا بہخوا (ئیمہ بوختانی بو بکہین) ئیمہ ہیچ جوّرہ ہہلہو ناشرینیہکمان لی نہدیوہ و نہزانیوہ، (ژنہکھی عہزیزی میسر) وتی: ئا ئیستا ئیتر راستی روون و ئاشکراوو (دان بہراستیدا دہنیم)، خہتای من بوو دہمویست لہ خشتہی بہرم و بہراستی یوسف یہکیکہ لہ راستگوّیان * (ئینجا یوسف) وتی: ئہوہ (بویہ وام کرد) تا (پاشا) چاک بزانیّت و دلّیابیّت بہراستی من لہ نہینیشدا خیانہتم لی نہکردوہ، بیگومانیش خوا فیّل و تہلہی خیانہتکاران بہئہنجام ناگہیہنیت. (یاخود ژنہکہ وتی): تا یوسف دلّیابیّت کہ لہ نہینیداو (ئیستا ئہو لیہ نیہ) خیانہتی لی ناکہم و بوختانی بوّ ہہلّناہہستم، چونکہ (بوّم دہرکہوتوہ) کہ خوا فیّل و تہلہکھی خیانہتکاران بہئہنجام ناگہیہنیت * (دہشیت یوسف یان ژنہکھی عہزیزی میسر وتبیتی) منیش نہفسی خوّم بہری ناکہم، چونکہ بہراستی نہفس (ئہگہر بہ نووری خواناسی ئاوہدان نہبیت) زور فہرماندہرہ بہگوناہو ہہلہو تاوان، مہگہر

نه فسېك كه په روه ردگارم مېهره بانى پى كړدېت، به راستى په روه ردگارم لى خوشبوو مېهره بانه».

گه نجه كه گه پرايه وه بولاى پاشا و راقه و لېكدانه وه كه ي يوسفى بو خه وه كه به وردى بو باسكرد، پاشا ده ستخوشى لى كړد و به لېكدانه وه كه ي سهرى سورما، به لام قورئان باس له م ديمه نه ناكات له بهر روونى مانا كه ي.

له داوى ئه وه پاشا داواى له ده ستوپيو ونده كه ي كړد كه يوسفى بو بهين بوناو كوشك، ئه وانيش ده سته يه كيان نارد به داويدا، كاتيك كه چوونه لاي يوسف به ده م داوا كه يانه وه نه چوو، پيش ئه وه داواى كړد كه لېكولېنه وه له كيشه كه ي بكرېت، پى وتن: «بگه پرېنه وه بولاى پاشاتان و لېكولېنه وه له كيشه ي ئه و ژنانه بكن كه ده ستیان برېبوو»، كه گه رانه وه پاشا هه موو ژنه كانى كو كرده وه، به ژنه كه ي عه زيزيشه وه، له و كو بوونه وه يه دا راستى روودا وه كه ده ركه وت و راستگوى و بى تاوانى يوسف ئاشكرا بوو، هه موو ژنه كان وتیان: «ئيمه هه رگيز هيچ خراپه يه كمان له يوسف نه ديوه»، ژنه كه ي عه زيزيش دانى به وه دا نا كه ئه و خوى هه زى لى كړدووه، پاشان وتى: «منيش دان به وه دا ده نيم كه يوسف پياوېكى راستگويه».

* هه ندېك بوچوونى خوش و تيبينى گرنگ:

۱- قورئان باس له ناوى ئه و كه سه ناكات كه به شوينيدا چوو، به لام له رووكه شدا وا دهرده كه وپت هه ر ئه و گه نجه يه كه بو لېكدانه وه ي خه وه كه سهردانى كړدبوو، ئه وپش به به لگه ي ئه وه ي كه به (ال) نراوه به وشه ي ره سول، واته ئه و كه سه ي كه پيشتر له زينداندا سهردانى كړدووه، هه ر هه مان كه سه كه ئه م به رپرسيارېتبه ي خراوه ته ئه ستو و به نوينه رايه تى پاشا نيردراوه بولاى، واته هه ر هه مان گه نجى مه ي گېره، كه لېره دا به رپرسيارېتبه كه ي ده گوړپت بو نيردراو.

۲- هه لوېستى پيشه وا يوسف زور گه وره و به پرېزه، له گه ل ئه وه شدا كه چه ندين ساله به سته م خستوو يانه ته زيندانه وه، له ئيستادا كاتيك كه پاشا داواى ده كات ئاماده نيه وه لامى بداته وه، ته نها له كاتيكدا نه بپت كه شكوى بو بگېرېته وه و لېكولېنه وه له رووداوه كه دا بكات و ئه وه ش روون بپته وه كه بوچى ئه و زيندانى پى خوشتر بووه

وهك له وهی بکه ویته داوی تاوان و ئاره زووبازی؟ له هه مانکاتدا ئیستاش مانه وهی له زینداندا پی خوشتره وهك له وهی که تاوانه که ی له سه ر مینئی و لیکوئینه وه له و رووداوه نه کریت.

له لایه کی تره وه نایه ویت که له زیندان بیته دهره وه، به هوئی نه وهی که خه وئیکی بو پاشا لیکداوه ته وه و کومه لیک ئاموژگاری کردووه، به لکو دهیه ویت هاتنه دهره وه که ی نه وه نیشان بدات که که سیکی سته ملیکراو بووه و به سته م زیندانی کراوه، له بهر نه وه ده بیت داوای لیبردنی لی بکن، چونکه مانه وهی حه وت سال له زینداندا به سته ملیکراوی و سته مکاره که ش به ئازادی بسوریته وه، نه مه هیچ دادپهروه ری که ی تیدا نیه.

ئه م هه لویتسه به رزه ی یوسف نه وه ده سه ملیت، که نه و بوچوونه ی هه مانبوو که یوسف داوا له گه نه که ده کات ﴿ادُّكْرِنِي عِنْدَ رَبِّكَ﴾ مانای نه وه یه که نه و زور به ته نگ نه وه وه نه بووه که له زیندان بیته دهره وه، به لکو ههروهك له رابردووشدا ویستوو یه تی ئیستا دهیه ویت نه م هه واله بدات به پاشا که نه و دهیه ویت کیشه که به دادپهروه ری چاره سه ر بکات، نه م ئایه ته به لگه یه له سه ر پاک داوینی یوسف، چونکه نه گه ر وانه بوایه به وشو یه سور نه ده بوو و داوای له پاشا نه ده کرد که لیکوئینه وه له کیشه که یدا بکات و له رووداوی ژنه کان بکوئیته وه، له لایه کی تریشه وه نه مه مانای دان به خو داگرتن و دانایی و چه سپاوی یوسفه.

۳- نه م پهروه ده خواییه گه وره بالایه ته نانه ت پیغمبره ریش ﷺ که وتوته ژیر کاریگه ری و جیگه ی سه رسورمانی بووه، وهك ده فه رمویت: «لو لبثت في السجن ما لبث يوسف، ثم اتاني الداعي لأجبتة»^۳، مه به ستی پیغمبره له م فه رمووده یه نه وه یه که یوسف چاوه رپی وه لامیک بوو بو نه وهی له زیندان بیته دهره وه، بو نه م مه به سته چاوه روانی کرد و دانی به خو داگرت و سوربوو له سه ر داوا که ی بو نه وهی بیتاوانی به سه ملیت.

۴- هه لویتسه یوسف له م وه لامه دا که ئارام گرتن بوو، بو نه وه بوو که پاشا

(۶۳) رواه البخاري في «صحيحه»، كتاب التخبير، الحديث رقم (۶۹۹۲، ۳۳۸۷، ۴۶۹۴) وأحمد في «المسند» بإسناد صحيح (۲۳۶/۱ - ۳۳۲).

به روونی له رووداوه که و هه لۆیستی ژنه کان و ژنه که ی عه زیز تییگات، که ئەمەش هه لۆیستیکی ئەخلاقی و خواناسانه ی گه وره بوو، هه روه ها هه لۆیستیکی عه قلا نی و پر له دانای بوو ئەویش به م شیوه یه:

• ئەگەر به شیوه یه کی راسته وخۆ ئازاد بکرایه له به رامبه ر پاشا و خه لکدا وا ده رده که وت که ئەمە له به رانه ر به رتیلێکدا بووه، که ئەویش لێکدانه وه ی خه ونه که یه، به لام که ده رکه وت ئازاد کردنه که ی به هۆی ئەوه وه بووه که که سیکی سته ملیکراو بووه، له دوا ی ئەوه ش هه لۆیستی پاشا گوژاو زیاتر بر وای به راستگوویی و لێکدانه وه ی خه وه که ی یوسف کرد، له کاتیکدا که بو ی ده رکه وت ئەو لێکدانه وه یه له به رانه ر هه یچدا نه بووه.

• ئەم هه لۆیسته به هه یزی که سایه تی یوسفی ده رخست، که پیاوی هه لۆیسته گه وره کانه، ئەمەش بووه هۆی ئەوه ی که پاشا بیر بکاته وه که به رپرسیاریتیه کی گه وره ی بداته ده ست.

چونکه ئەو مرۆقه ی که چند سالیکی له زیندانا مابیته وه و پاشا داوای ئازادبوونی بکات، ده بوایه ئەویش رازی بوایه پێی، به لام کاتیک که وه لام ناداته وه و داوای لێکوڵینه وه له کیشه که ی ده کات، مانای وایه بر وای به خو ی هه یه که ئەو که سیکی بی تاوانه، له راستیشدا له داوای لێکوڵینه وه له کیشه که ی که سایه تی یوسف له چاوی پاشا وه زۆر گه وره بوو.

• له دیدی هه ر تاکیکی کو مه لگا وه که سه یری که سیکی زیندانی ده کات به چاوی تاوانبار ده یینیت، کاتیکیش که رزگار ده کریت ئەگەر به پێی لێکوڵینه وه یه که نه بیت ئەو تاوانه ی له سه ر لاناچیت و ناشتوانیت ئیعتبار بگه یژیته وه بو خو ی، ته نها له سه ر زاری خو یه وه، له روویه کی تره وه کاتیک که یوسف داوای لێکوڵینه وه یه کی دادپه روه رانه و بیلایه ن ده کات، بو ئەوه یه که بو پاشا و هه موو خه لکی سه ملیتیت: که ئەو که سیکی ته واو بیتاوانه، ئەمەش له لای خه لکی شتیکی باشه و به ئازادبوونیشی بیتاوانی ده سه ملیت.

0- وته ی (فَاسَأَلُهُ) له خویندنه وه ی (ئین که سیر و که سائی) دا (فَسَلَهُ)، واته پرسیار

له پاشا بکه که با له حالی ژنه کان پیرسیت، لیره دا زور به ئە دەبەو بە باسیان دەکات و هیچ تاوانیکیان ناداته پال، وشە ی (إِنَّ رَبِّي) رافه دەکریت که مەبەست پیتی خوی گەرەیه، بەلام بۆچوونی تریش هەیه که دەلین مەبەست پیتی (پاشا)یه، ئەمەش جائیزه، واتە: مەبەست پیتی دانانە بە دەسەلاتە کەیدا.

هەر وەها لیره دا ئاماژە یە ک هەیه که ئاگاداری بە شیک له فیلی ژنه کان بیت، له بەرئەو پاشا خوی ئەو تاوانەیان ئاراستە دەکات وە ک دەلێت: «مَا خَطْبُكَ إِذْ رَاوَدْتُنَّ يُوسُفَ عَنْ نَفْسِهِ» هەر وەها وتە ی (امراة العزیز)، که ئاماژە یە بۆ ژنه کە ی عەزیز، بەلام له هەمان کاتدا پاشا بەو دەسەلاتە دەستور یە که هەیه تە ی لیکۆلینە وە ی له گە لدا کرد، ئەویش بە دەستە واژە یە ک ی بە هیز دانی نا بە تاوانە کەیدا و وتی: «حَصَّصَ الْحَقُّ» واتە راستی له ناراستی جیا بوە وەو له دلە کاندای جیگیر بوو، پاشان وتی تەنانەت له کاتیکدا که یوسف له زیندانییدا بوو خیانە تە ی لئ نه کردوو، له کاتی بوونیشیدا له ناو کۆشک ئەو خۆشی ویستوو، بەلام لیره دا جەخت له راستیە که دەکاتە وەو دەلێت ﴿وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ﴾، پاشان دەلێت: ﴿وَمَا أُبْرئُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي إِنَّ رَبِّيَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ واتە ئەو نه فسە ی که فەرمان بە خراپە کاری دەکات نه فسیکە که بەرەو ئارەزوو بازی دەچیت، بەلام له کاتیکدا که خوی گەرە بە سۆزی خوی ریگە ی لئ دەگریت بە خواناسی و یادی خوا دلئ ئارام دەبیتە وەو له تاوانە که دوور دەکە ویتە وە، که ئەمەش ئاماژە یە بۆ نه فسی یوسف.

هەلوێستی ژنه کان هەلوێستیکی راستگۆیانە بوو که هەلقولوی هەندیک بەهای ئاینی ئەو سەر دەمە بوو که تیایدا دەژیان، بۆ ئەم مەبەستەش بە هەمان وشە دەستیان پیکرد که هەر ئەو بوو که له سەرەتای بینینی یوسفدا وتبوویان ﴿حَاشَ لِلَّهِ﴾ له حالە تە یە کەمدا بۆ سەر سوپمان و کاریگەر بوون بوو بە جوانیە کە ی، بەلام لەم حالە تە ی ئیستادا بە کارهینانی ئەو دەستە واژە یە بۆ هەلوێست دەرپرینە له سەر بی تاوانی یوسف له سەر هەموو ئەو تاوانانە ی که بۆی دروستکراو، له بەرئەو لەم کاتە دا وتیان: ﴿حَاشَ لِلَّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ﴾، بە کارهینانی دەستە واژە ی (حاش لله) بۆ جوانی ماددی و جەستە و دەموچاوی یوسف، بەلام له جاری دوو هەمان بە کارهینانە که

بؤ جوانی مه‌عنه‌وی و ئه‌خلاقیه، هه‌روه‌ها ژنه‌که‌ی عه‌زیزیش چهند ده‌سته‌واژه‌یه‌کی ئایینی به‌کاره‌یناو وتی: ﴿لَآنَ حَصَّصَ الْحَقُّ أَنَا رَاوَدْتُهُ عَن نَّفْسِهِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ (۵۱) ذَلِكَ لِيَعْلَمَ أَنِّي لَمْ أَخُنْهُ بِالْغَيْبِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ (۵۲) وَمَا أُبْرِي نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي إِنَّ رَبِّيَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ (۵۳)﴾ یوسف (۵۱ - ۵۳)، واته «ئا ئیستا ئیتر پراستی پروو و ئاشکرابوو (دان به‌پراستیدا ده‌نیم)، خه‌تای من بوو ده‌مویست له‌خشته‌ی به‌رم و به‌پراستی یوسف یه‌کیکه‌له‌پراستگۆیان * (ئینجا یوسف) وتی: ئه‌وه (بۆیه‌وام کرد) تا (پاشا) چاک بزانیّت و دلنیا بیّت به‌پراستی من له‌نه‌ینیشدا خیانه‌تم لی نه‌کردوو، بیگومانیش خوا فیّل و ته‌له‌ی خیانه‌تکاران به‌ئه‌نجام ناگه‌یه‌نیّت. (یاخود ژنه‌که‌وتی): تا یوسف دلنیا بیّت که‌له‌نه‌ینیداو (ئیستا ئه‌و لی‌ره‌نییه) خیانه‌تی لی ناکه‌م و بوختانی بۆ هه‌لنابه‌ستم، چونکه‌(بۆم ده‌رکه‌وتوو) که‌خوا فیّل و ته‌له‌که‌ی خیانه‌تکاران به‌ئه‌نجام ناگه‌یه‌نیّت * (ده‌شیت یوسف یان ژنه‌که‌ی عه‌زیزی میسر و تبتی) منیش نه‌فسی خۆم به‌ری ناکه‌م، چونکه‌به‌پراستی نه‌فس (ئه‌گه‌ر به‌نووری خواناسی ئاوه‌دان نه‌بیّت) زۆر فه‌رمانده‌ره‌به‌گوناھو هه‌له‌و تاوان، مه‌گه‌ر نه‌فسیک که‌په‌روه‌ردگارم میه‌ره‌بانی پی کرد بیّت، به‌پراستی په‌روه‌ردگارم لی خو‌شبوو میه‌ره‌بانه‌». لی‌ره‌دا ده‌رکه‌وت که ﴿وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ﴾، پاشان ژنه‌که‌ده‌لیت: ﴿إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي إِنَّ رَبِّيَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾.

هه‌موو ئه‌مانه‌به‌لگه‌ن له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که‌کۆمه‌لگه‌ی میسری له‌و کاته‌دا پروای به‌کۆمه‌لیک به‌های ئایینی هه‌بووه‌له‌بواری عه‌قیده‌و ئه‌خلاقدا، ئه‌مه‌ش پشتگیری کردنی ئه‌و ئایه‌ته‌ی خوای گه‌وره‌یه‌که‌ده‌فه‌رمویت: ﴿وَإِنْ مِّنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ﴾ (فاطر: ۲۴)، واته: «ئه‌وانیش خاوه‌نی ئایینیک بوون که‌له‌ئاسمانه‌وه‌بۆیان هاتوو و پاشان که‌سانی گومرا و له‌رپی لادهر هاتوون تیکه‌ل به‌شیرک و بت په‌رستیان کردوو و له‌ریگه‌راسته‌که‌لایانداوه‌».

۶- وته‌ی یوسف که‌به‌نێردراوه‌که‌ده‌لیت: ﴿ارْجِعْ إِلَىٰ رَبِّكَ فَأَسْأَلُهُ مَا بَالُ النَّسُوءِ﴾ ئه‌مه‌به‌لگه‌یه‌له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که‌پاشا به‌رپرسه‌له‌هه‌موو ئه‌وه‌ی که‌به‌سه‌ر گه‌له‌که‌یدا دیّت و روو ده‌دات، له‌به‌رئه‌وه‌ئه‌ویش داواکه‌ی راسته‌وخۆ ئاراسته‌ی پاشا ده‌کات له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که‌ژنه‌کان به‌رامبه‌ری کردوویانه‌، پیغه‌مبه‌ری خواش ده‌فه‌رمویت «هه‌مووتان

شوانن و هه مووشتان بهر پرسیارن به رامبه ژێرده سته کانتان»، پاشان ئه وهش دیاری ده کات که هه رکه سیك بهر پرسیاریتی زۆرتی به ده ست بیټ، ده بیټ زۆتر ئاماده ی لپرسینه وه بیټ.

ئهمه ش بنه مایه کی گه وره ی بهر پرسیاریتی له ئیسلامدا، ده بیټ هه ر تاکیک به پیی بهر پرسیاریتی که ی مامه له بکات و چاوی له ژیر ده سته کانی بیټ، به لام بهر پرسیاریتی پاشا و سه روک له هه موو که س گه وره تره، چونکه ژماره یه کی زۆتر له مروف ده که ویته ژیر ده ستی، ئاراسته کردنی داوا که ش بو پاشا له و روانگه یه وه بوو که ئه و بهر پرسیاره له زیندانی کردنی و هیشتنه وه ی له زیندانا بو ماوه ی ئه و سالانه ی رابردوو، ئه گه ر خوی گه وره ش به ده میه وه نه هاتایه و ئه و هوکارانه ی نه ره خساندایه، ئه گه ری ئه وه هه بوو که چه ندان سالی تریش له زیندانا بمایاته وه.

۷- یوسف بو ژنه کانی سه لماند که ئه وان راسته وخو پیلانیکیان دارشتوو، به لام له باسکردنی دا ناوی که س نابات، چونکه ئه و پیغمه بریکی راسته و به راستی قسه ده کات. ئه مه سه ره پای ئه وه ی راناوه که ده گه پیته وه بو چه ند ژنیکی ناسراو، واته گو تاره که به شیوه یه ک نیه که هه موو ژنان بگریته وه، به لکو به جوړیکه که پلانه که ژن و پیاو تیایدا به شداربوون، له م پلانه شدا هه ریبه که به شی خوی به پیی توانا روئی هه بووه، هه ر له بهر ئه وه یه خوی گه وره باس له فیل و پیلانی هه ندیک له موشریکه کان ده کات و ده فهرمویت: ﴿وَإِنْ كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ﴾ ابراهیم: ۶۷، واته «هه موو پیلان و فیلیان لای خوا ئاشکراو دیاره (به سه ر خویندا ده شکیته وه) هه رچه نده پیلان و فیلیان کیوه کانی ش له بن بهیئیت».

۸- یوسف داوا یکرد که پرسیاره که ئاراسته ی ئه و ژنانه بکریټ که ده ستی خوینان بری، به لام له م داوا یه شیدا روو له ژنیکی تاییه ت ناکات، که ئه مه ش به لگه یه له سه ر دوو شت:

یه که م / له کاتی کدا که باسی ده ست برینه که یان ده کات مه به ستی ئه وه یه بگه ری نه وه بو رابردوو و رووداوه که یان بیر بکه ویته وه.

دووهم / پرسیاره که ی ئاراسته ی ژنی یه که م نه کرد له پیلانه که دا که ژنه که ی عه زیزه،

هه تا ئه مه نه بیته مایه ی تاوانبارکردنی که سیکی تاییه تی و سزا بدریت، به لکو ئه و ویستی پاکیتی خوئی بسه لمییت، هه روه ها له روه یه کی تره وه وه فا و ریژ و چاکی مامه له ی خوئی له گه ل به رامبه ره کانی دا بخاته پروو ته نانه ت له م بارودوخه شه هوانیه شدا. ۹- ئایه تی ﴿إِنَّ رَبِّي بَكِيدٌ عَلِيمٌ﴾ له رواله تدا مه به ست به وشه ی (ربی) خدای گه وره یه، به مه ش ده یه ویست ئه وه بخاته پروو که به نیردراوه که بلیت، ئه گه ر خاوه نه که ی تو بی ئاگایه له وه ی که رویداوه، ئه وا خاوه نی من که خدای په روه ردگاره هیچی لی ون ناییت، وه ده لین مه به ست به (الملک) که به مانای (رب) به کارهاتووه، واته خاوه نی ئه وه ی رواله تی کاره که ی به ده سته، به پیی ئه م راقیه ئه مه به لگه یه له سه ر ئه وه ی که پاشا ئاگاداره به وه ی که له ناو کۆشکدا رویداوه، به تاییه تیش ده رباره ی پیلانی ژنه کان. ۱۰- یوسف ئه وه ی بو ژنه کان سه لماند که ئه وان پیلانیکیان دارشتووه و هه موویان به شدارن تییدا، هه رچه ند تییدا ژنه که ی عه زیز سه رگه وره یانه.

(وکیده ن) ئه وه ی لی ده خویندریته وه که ئه وانیش به یوسف سه رسام بوون، ئه وانیش داویان له یوسف کردووه که وه لامی گه وره که ی بداته وه وه له حه زی ژنه که ی عه زیزیش بو ئه و زور شته که یان گه وره نشان داوه، هه روه ها ئه و ژنانه به شدار بوون له ریخستنی زیندانه که بو یوسف به هه ر هوکاریک بوویت. لیره دا قورئان دیمه نه که ده پیچیته وه، له به ر روونی سیاقی رووداوه که، ئه ویش ئه وه یه که پاشا وه لامی داواکه ی یوسفی دایه وه، فه رمانی کرد که هه موو ژنه کان کۆبینه وه، ئه و پرسیاره ی ئاراسته کردن و به شیوه یه کی دادپه روه رانه لیکۆلینه وه ی له گه ل هه موویاندا کرد.

۱۱- پاشا باسی ده ست برینه که ی نه کرد، به لکو مه سه له ی حه ز لیکردنه که ی گه رانده وه بو هه موو ئه و ژنانه ی که له رابردوودا ده ستی خوئیان بریوه، لپرسینه وه که ش له سه ر ئه وه نه بوو که ده ستیان بریوه، هه روه ها له پیناو ئازاردانی یوسفیشدا نه بوو به لکو تاوانه که له حه ز لیکردنه که دا بوو، ئه مه ش نیشانه ی زیره کی پاشا و دلگه رمی ئه و بوو جیبه جیکردنی یاسادابوو، به لام ژنه که ی عه زیز به رگری له هه موو ژنه کان و له یوسفیش کرد، چونکه ئه وه ی سه لماند که حه ز لیکردنه که تاییه ت بووه به خوئی و که سی تر تییدا

بہ شدار نہ ہووے، ہر وہا تاوانہ کہی لہ یوسف دامالی و ہمووی خستہ سہر شانی خوئی
 وہک وتی ﴿الآنَ حَصَّصَ الْحَقُّ أَنَا رَاوَدْتُهُ عَن نَّفْسِهِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ * ذَلِكْ لِيَعْلَمَ أَنِّي لَمْ
 أَخْنُهُ بِالْغَيْبِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ * وَمَا أُبْرِيءُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ
 رَبِّي إِنَّ رَبِّيَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ یوسف: ۵۱ - ۵۳، واتہ «ثا ئیستا ئیتر راستی روون و ئاشکرا بوو
 (دان بہ راستیدا دە نیم)، خەتای من بوو دە موئیست لہ خستہی بہرم و بہ راستی یوسف
 یہ کیکہ لہ راستگوییان * (ئینجا یوسف) وتی: ئەوہ (بۆیہ وام کرد) تا (پاشا) چاک
 بزانیت و دلنیا بیئت بہ راستی من لہ نہینیشدا خیانہ تم لی نہ کردووہ، بیگومانیش خوا
 فیل و تہلہ کہی خیانہ تکاران بہ ئەنجام ناگہ یہ نیئت. (یا خود ژنہ کہ وتی): تا یوسف
 دلنیا بیئت کہ لہ نہینیداو (ئیستا ئەو لیترہ نی یہ) خیانہ تی لی ناکہم و بوختانی بو
 ہلنابہ ستم، چونکہ (بۆم دەر کہ وتووہ) کہ خوا فیل و تہلہ کہی خیانہ تکاران بہ ئەنجام
 ناگہ یہ نیئت * (دە شیت یوسف یان ژنہ کہی عہ زیزی میسر وتیبتی) منیش نہفسی خووم
 بہری ناکہم، چونکہ بہ راستی نہفس (ئہگہر بہ نووری خواناسی رووناک نہ بیئت) زور
 فەرماندەرہ بہ گوناہو ہلہو تاوان، مہگہر نہفسیک کہ پەرورہ دگارم میہرہ بانسی پی
 کرد بیئت، بہ راستی پەرورہ دگارم لی خو شبوو میہرہ بانہ».

لہ سیاقی ئەم ئایہ تانہ دا ئەوہ مان بو دەر دہ کہ ویت کہ ژنہ کہی عہ زیز و یژدانی
 بہ تہواوی بہ خہ بہر ہاتووہ، لہم کاتہ دا نہ یویست کہ دوو جار ستہمی لی بکات،
 جار یکیان بہ زیندانی کردنی و جار یکی تریان بہ دروست کردنی (تاوانی ناپرہوا)، ئەمہ
 سہرہ رای ئەوہی کہ پاکی و بی تاوانی یوسف روون و ئاشکرا بوو لہ ریگہی شایہ تیدانی
 ئەو شایہدہی کہ ہر لہ ناو خویندا بوو، ئەمہ سہرہ رای ئەوہی کہ ئەوہشی ہست
 پی کرد بوو کہ یوسف بہ ناو ناوی نہ ہیئابوو، سہرہ رای ئەوہش کہ ئەو ہوکار بوو بو
 زیندانی کردنی و ئەو ہموو ناپرہ چتہی کہ تووشی بوو، ئەویش ہستی بہمہ کرد
 و بریاریکی ئازایانہی دا، کہ ئەویش لابر دنی پەر دہ بوو لہ سہر راستیہ کان و بو ہموو
 لایہ کی روون کردووہ کہ تاوانہ کہ ہمووی لہ ئەستوی خویدایہ و وہک داوا یہ کی
 دہروونی خوئی حہزی لی کردووہ و شایہ تیشی دا کہ یوسف کہ سیکی راستگوییہ.

۱۲- لہ روا لہ تدا ئایہ تی ﴿ذَلِكْ لِيَعْلَمَ أَنِّي لَمْ أَخْنُهُ بِالْغَيْبِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ

* وَمَا أْبْرَأُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥٢﴾ یوسف: ٥٢ -
 ٥٣، ئەمە دەوتریٔ که وتە ی ژنە کە ی عەزیزە، کە پێویستە لە سیاقی رووداوە کە دا
 بیٔ، هەر وەها ئەو راناوێ لە (لِیَعْلَمَ) دا هاتووێ دەگەرێتەوێ بو یوسف، کە لێرە دا
 بە شەرەنگیز ناوی نە بردوو، بەلام هەندیک لە رافە کارانی قورئان دەلێن ئەمە
 وتە ی یوسف، ئەوکاتەش راناوێ کە دەگەرێتەوێ بو پاشا، واتە کاتیک ئەمە ی وتووێ کە
 نێردراوێ کە گەراوێتەوێ بو لای و پێی وتووێ کە پاشا دەیهوێت بیگەرێتەوێ بو لای خوێ،
 کە ئەمەش تەئویلیکی دوور، چونکە ئایەتی ﴿وَمَا أْبْرَأُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا
 رَحِمَ رَبِّي إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ لە روشنایی ئەمە دا هەست دەکرێت کە یوسف بەشداربووێ
 لەم کارە دا، کە ئەمەش ناگونجیٔ لە گەل ئەو هەلوێستە جوانانە ی کە هەییووێ لەم
 رووداوە دا، چونکە دەلێت «معاذ الله» وە شایەتیدانی ژنە کە بوێ بە (فاستعصم)، (إنه
 لمن الصادقین)، هەر وە ک بابەتی خیانهتە کە پە یوهندی هە یە بە مافی عەزیزەوێ نە ک
 مافی پاشا.

١٣- ئەو جیاکاریە ی کە باس دەکرێت لە ﴿إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي﴾ لێرە دا باس لەوێ دەکرێت
 کە گروپیک هەن خوای گەورە دە یان پارێزیٔ لەوێ بکەوێنێ ژیر فەرمانی نەفسی خوێان
 و زال بوونی شەیتانەوێ و ئەوێش روون دەکاتەوێ کە رینمایی بو ئیمان و فەرمانبەرداری
 خوای گەورە شتیکی بە دەست خوایە.

ئەم رستە یە ﴿إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي﴾ دەستیشانی دوو حالەتی نەفس
 دەکات، حالەتیکیان ئەو کاتە یە کە نوقم دەبیٔ لە ئارەزوویە کی ئازە لێدا و ئەو کاتەش
 دەکەوێتە ژیر دەسەلاتی نەفسی خراپە کارەوێ، حالەتیکێ تریش هە یە کە نەفس تییدا
 گەشە دەکات و بەرز دەبیٔتەوێ و هەست دەکات نزیکی لە خواوێ، ئەویش لە ریگە ی
 عیبادەت و ملکە چ کردن بو فەرمانەکانی خواوێ دەبیٔت، لەم کاتە دا ئەم نەفسەش
 خوایی و ئارام و رازیە بە قەدەر و فەرمانەکانی خواوێ سەرپێچی ئارەزووێ کانی دەکات.
 ئەم ئایەتە پیرۆزانە لەم دیمەنە دا بەروونی ئەوێمان بو دەر دەخات کە ئەو تاوانە
 لە یوسف دادەمائیٔ کە حەزی لەو شتە بوویٔ یان ویستییٔ خیانهت بکات و
 ئەو کارە ئەنجام بدات، سوربوونی یوسف لەسەر مانەوێ لە زینداندا هەتا ئەو کاتە ی

که لیکولینه‌وه‌یه‌کی بی لایه‌نانه و ته‌واو ده‌کریّت، به‌لگه‌یه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که بر‌وا‌ی ته‌وا‌وی هه‌یه که خ‌وا‌ی گه‌وره بی تا‌وانی ئاش‌کرا ده‌کات و راستیه‌کان بو هه‌موو خه‌لک روون ده‌کاته‌وه.

۱۴- له وته‌که‌ی یوسف دا ئه‌وه‌مان بو ده‌رده‌که‌و‌یت که متمانیه‌کی زور گه‌وره‌ی به‌خ‌وا هه‌یه و دل‌ی پی‌ئی ئارامه و ترسی هیچ که‌سی‌کی له دل‌دا نیه بی‌جگه له‌خ‌وا، ته‌ن‌ها خ‌وا به گه‌وره ده‌زان‌یت و هیچ هیز‌یک‌ی سه‌رزه‌وی به شایه‌نی ئه‌وه نازان‌یت که لی‌ی بترسی‌ت و بچیته ژیر فه‌رمانه‌کانیه‌وه.

سی

قوناغی به‌ده‌سته‌وه‌گرتنی ده‌سه‌لات و دیمه‌نه‌کانی

خ‌وا‌ی گه‌وره ده‌فه‌رمو‌یت: ﴿وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ اَسْتَخْلِضُهُ لِنَفْسِي فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ اِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ اَمِينٌ * قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْاَرْضِ اِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ * وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْاَرْضِ يَتَّبِعُوْا مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ وَلَا نُضِيعُ اَجْرَ الْمُحْسِنِيْنَ * وَلَا اَجْرُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ لِّلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَكَانُوْا يَتَّقُوْنَ﴾ (یوسف: ۵۴ - ۵۷)، واته «ئه‌وسا پاشا که راستیه‌کانی به ته‌وا‌وی بو ده‌رکه‌وت ئه‌وه‌نده‌ی تر یوسفی لا به‌ری‌زو به‌نرخ بوو بو‌یه) فه‌رمانیدا وتی: ئاده‌ی بچن بوم بهینن، ئه‌و (لاوه‌ پاکه ژیره‌ زانیه) تابه‌تی ده‌که‌م بوخوم و له‌ نزیکانی من بیت، جا کاتیک (هینیان) و پاشا قسه‌ی له‌گه‌ل کرد، وتی: ئه‌م‌رو ئیتر به‌راستی تو لای ئیمه‌ خاوه‌نی پله‌و جیگه‌ی متمانه‌ و باوه‌ری * یوسف وتی: پیم باشه‌ بکه‌یت به‌لی‌پرس‌راو به‌سه‌ر گه‌نجینه‌کان و سامانی سه‌ر زه‌وی ئه‌م ولاته، (میسر) به‌راستی من پاریزه‌ریکی زانام (له‌خوم راده‌بینم که شت بپاریزم و زاناشم که چون ده‌پاریزم) * (خ‌وا ده‌فه‌رمو‌یت) ئا به‌و شیوه‌یه ده‌سه‌لاتمان دا به‌ یوسف و جیگیر و پایه‌دارمان کرد له‌ خاکی میسر‌دا، هه‌ر پله‌و پایه‌یه‌کی ده‌ویست له‌و ولاته‌دا ده‌ستی ده‌که‌وت بو‌ی ساز ده‌بوو، هه‌ر که‌سیک، هه‌ر ده‌سته‌یه‌ک بمانه‌و‌یت به‌ه‌روه‌ری ده‌که‌ین له‌ ره‌حمه‌ت و به‌خششه‌کامان و پاداشتی چاکه‌کاران به‌زایه‌ ناده‌ین * بیگومان پاداشتی ئه‌و جیهان (له‌ به‌ه‌شتی به‌رین‌دا) چاکتره‌ بو ئه‌وانه‌ی که ئیمان و باوه‌ریان هیناوه‌ و خویان ده‌پاراست.»

بهد و ناموژگاریه کان:

۱- پاشا پیش ئه وهی یوسف بینیت له لای خۆیه وه بریاری دابوو که بیكات به راویژکاری خۆی، بو ئهم مه بهسته وتی: ﴿اِنَّوې بېه اَسْتَخْلِصُهُ لِنَفْسِي﴾، له کاتیکدا که بینی و چاویکه وتن و گفتوگوئی له گه لدا کرد و له کرده وه و ریز و دانایی و دوربینیه کانی ناشنا بوو، وتی: ﴿اِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ اَمِينٌ﴾ که مه بهست لئی ئه وهیه که شوین و پلهیه کی تایه تیت ده بیئت لای ئیمه که ده توانیت به ئاره زووی خۆت هه لس و کهوت بکهیت، وتهی (امین) واته: ئیمه ئه مانهت پاریزی تو ده زانین له و کاته وه که له مالی عه زیزدا بوویت، تو خیانهتت له شه رهی ئه و پیاوه نه کرد، سه ره پای هه موو ئه و ئاسانکاریانهی که بو ت کرا، زیندانت هه لبژارد و به رگهی ناره حه تیه کانت گرت، بو ئه وهی نه که ویته ئه و خیانه ته وه، هه روه ها هه ستمان به ئه مانه تی تو کردوو له راقه کردنی ئه و خه وه دا که بو مان ناردیت، زور به وردی خه وه کهت بو لیکداینه وه سه ره پای ئه وهی که تو به سته ملیکراوی زیندانی کرابوویت، ئه م ده سه لاتانه ده سه لاتی گشتی بوون، به لام بو ئه وهی ماف و به رپرسیاریتیه کان بزانیئت پیوستی به وه بوو به رپرسیاریتیه کی تایه تی بدریئت.

بهم پییه، داوا کردنی ده سه لات سهره تا له لایه ن یوسفه وه نه بووه، به لکو له لایه ن پاشا وه بوو، به لام له کاتیکدا که ئه و به رپرسیاریتیه ی ده دریئت، ئه ویش داوا ده کات که هه موو ده سه لاتیکی هه بیئت له بواره که ی خۆیدا بو جیبه جیکردنی ئه و پلانه ی که هه یه تی، بو رزگار کردنی میسر له و نه هامه تیه ی که تییدا بوو، بو ئهم مه بهسته وتی: ﴿اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ﴾، له به ره ئه وه لیره دا پیوست ناکات باسی ئه وه بکهین که یوسف داوای به شداری ده سه لاتی کردیئت، به لکو لیره دا پیوسته باس له وه بکهین که داوای دیاری کردنی ده سه لاته کانی ده کات، یان ده سه لاتیکی زوری هه بیئت بو جیبه جیکردنی ئه و پلانه ی که هه یه تی.

له روانگه ی ئه وهی رابردوو وه ده توانین بلین که ئه م چیرۆکه پیچه وانه نیه له گه ل ئه و وته یه ی پیغمبهری خوا که به (عبدالرحمانی کوری سه مره) ده لیئت: «داوای

به دهسته وه گرتنی دهسه لات مه که..»^۴ چونکه ئەمه په یوه ندی به وه وه هه یه که خۆی داوای دهسه لات بکات، به لام ئەوه ی له چیرۆکه که دا بینیمان له سه ره تا وه راسته وخۆ یوسف داوای نه کردووه، به لکو وه کو ئەرکیک پیی دراوه له لایه ن پاشاوه چونکه پاشا وتی: ﴿إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ﴾، پاشان داوای دهسه لات په پیوستیه کانی ده کات بوئه وه ی بتوانیت ئەوه ی له سه ر شایه تی جیبه جی بکات، چونکه ئەوه ی پیوسته بو ته واو کردنی واجبیك ئەو کاته ده بیته واجب.

لیره دا مه به ستم ئەوه نیه که ئەوه ی روویداوه به لگه بیته له سه ر ریگرتن، به لکو مه به ستم ئەوه یه که بلیم، ئەم چیرۆکه هیچ به لگه یه کی تیدا نیه که تیایدا راسته وخۆ داوای به دهسته وه گرتنی دهسه لات کراییت یان ریگری لئ کراییت، ئەوه ی وا ده لیت پیوستی به به لگه ی تر هه یه.

۲- ئەم رووداوه به لگه یه کی ئاشکرایه له سه ر ئەوه ی که جائزه به شداری بکریت له دهسه لاتی جیبه جی کردندا به هه موو جو ره کانیه وه له ژیر سایه ی ده وه له تیکی نا مسولماندا و له م بواره شدا به باشترین شیوه به پرسیاریتیه کان جیبه جی بکریت، مادام له باز نه یه کی هه رامدا نه بیته.

له لایه کی تریشه وه ده توانین ئەمه بکهین به به لگه که دروسته که مینه مسولمانه کانی روژئاوا به شداری له ئەندام بوون له پارته سیاسیه کاندای بکه ن بو خزمه تی کومه لگه و که مینه مسولمانه که ی که له ویدا ده ژین، هه روه ها بوئه وه ی هاوکار بن بو ده رچوونی ئەو پریارانه ی که له به رژه وه ندی مسولمانان و مرو فایه تیدا یه به گشتی، واته مه رج ئەوه یه که له پینا و به رژه وه ندی گشتی دا بیته، له هه مان کاتدا پیوسته ئەو که سه مسولمانیکی خاوه ن ئیمانی به هیز و که سایه تی و خاوه ن پسپوری بیته و دل سو ز بیته و لئی نه ترسیت که تووشی سرینه وه ی شوناس و توانه وه له بوته روژئاوا یه که دا بیته.

(۶۴) الحدیث رواه البخاري في «صحيحه»، الحدیث رقم (۶۱۴۷، ۶۶۲۲، ۶۷۲۲، ۷۱۴۶) ومسلم برقم (۱۶۵۲)، زانایان له مباره وه رای جیاوازیان هه یه به سه ن شیوه، ئەوانیش: ریگرتن به ته واوی، ریگه دان به ته واوی، روونکردنه وه، به لام ئەوه ی به لای زۆربه ی زانایانه وه باشه بریتیه له روونکردنه وه، چونکه له راستیدا مسولمان نابیت داوای دهسه لات بکات، ته نها له بهر کورسی و ده سته کوه، به لام ده توانیت ئەو کاره بکات ئەگه ر شایه نی بیته و باشتر وایه نه تی چاککردنه وه ی خراپه کان بیته و له هه مان کاتدا توانای چاکسازی هه بیته و خاوه نی زاناباری ته واوو ئەمانه تپاریز بیته.

یراجع للتفصیل: «الأحكام السلطانية» (ص ۵)، و «السیاسة الشرعية» (۲۱۷/۱)، و «قواعد الأحكام في مصالح الأنام» (۲۵۴/۱)، و تفسیر القربطی» (۲۱۵/۹)، و «شرح النووي لصحيح مسلم» (۲۱۰/۱۲، ۲۱۱)، و «فتح الباری» (۱۲۶/۱۳).

۳- ته گهر وتیان: چۆن وه سفی خوئی ده کات که (حفیظ علیم)ه؟، وه لآمه که ی ته وه یه که ئەم وه سفه راسته ئەمه بو باسی خوئی یان خو هه لکیشان نیه، به لکو ئەمه پیویست بوو باسیان بکات بوئوه ی ته وه پۆسته گرنه که به دهسته وه بگریت که به پیره بردنی خه زینه کانی سه زهویه، ئەم پۆسته ش پیویستی به مروقی دلسۆز و به توانا و شاره زا هه یه وه ک وتی: «حفیظ» ههروه ها له بواری پسپۆریه که شدا وتی: «علیم»، دلسۆزی له پاراستن و چاودیری و به دوا داچوون و کوکردنه وه ی به رهه م و کرین و فرۆشتندایه، بوئوه ی هه یچ گهنده لیه کی دارایی و کارگیری و کومه لایه تی و له ناوچوون و به فیرودان روو نه دات، پسپۆری پیویسته له رووی کارگیری و به رهه م و وه به رهینان و ئالوگور و پاشه کهوت و پاراستن، ههروه ها به پیره بردنی بازار، بوئوه ی تووشی پشیوی و بی به رنامه یی نه بیته که ریگری دروست بکات له به رده م پیشکه وتن و خوشگوزه رانیدا. یوسف نه یوت «إني الحفیظ العلیم» که مانای ته واوی زانست و پاراستن ده گه یه نیته، به لکو ئەم به شیوه یه ک وه سفی خو یکرد که تا ئاستیک خاوه نی زانست و هه سته کردنه به پاراستن، له سنوری مروق بوونی خویدا، نه ک خوئی بخاته سنوریکه وه که تابه ته به خوا.

۴- خوی گه وه له م ئایه تانه دا روونی ده کاته وه که بارودوخه که ی گونجاندوو به بوئوه ی یوسف ده سه لات بگریته ده ست له زه وی میسر دا ﴿وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ يَتَّبِعُوا مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ نَصِيبٌ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ وَلَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ * وَلَا جُرْ الْأَخِرَةَ حَيْرٌ لِّلَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ﴾ یوسف: ۵۶ - ۵۷، واته: «(خوا ده فه رمویت) ئا به و شیوه یه ده سه لاتمان دا به یوسف و جیگیر و پایه دارمان کرد له خاکی میسر دا، هه ر پله و پایه یه کی ده ویست له و ولاته دا ده ستی ده کهوت بوئی ساز ده بوو، هه ر که سیك، هه ر ده سته یه ک همانه ویته به هره وه ری ده که یین له ره حمه ت و به خششه کانه م و پا داشتی چاکه کاران به زایه ناده یین * بیگومان پا داشتی ته و جیهان (له به هه شتی به ریندا) چاکتره بوئوه وانه ی که ئیمان و باوه ریان هیناوه و خو یان ده پاراست».

أ- لیره دا ده سه لات دراوه ته پال خودی خوا خوئی، ته ویش به به کارهینانی راناوی (نا) ئەمه ش به لگه یه له سه ر ته وه ی که کاره که زور گرنه که، ته گه ر یوسف ده سه لات

به دهسته وه نه گریټ، ناتوانیت هیچ له و پلانانه ی که هه یه تی جیبه جیان بکات. ئەمه شتیکی زۆر ئاشکراو دیاره له چیرۆکه که دا، یوسف له مندالیکه وه که هه ره شه ی مردنی لئ ده کریټ و ئەگه ری ئەوه هه یه له بیره که دا گیان له ده ست بدات یان ون بیټ، به لام قه ده ر هه لیده گریټ و ده بیاته مالی عه زیزی میسر، پشانیش ده بیټه به پرستیکی گه وره له ولاتدا، خوی گه وره هه رچی بوټت ده یکات و پشتیوانی لئ ده کات، پاک ی بو خوا که دانا و ئەندازیار و پسپوړی کاره کانه.

ب- له م چیرۆکه دا هه ست به بوونی سئ سوننه تی خوی ده که یین، که به به رده وامی له هه موو سه رده میځدا ئاماده ییان هه یه ئەوانیش:

۱- سوننه تی (سۆز و به زه یی خوا هه موو شتیکی گرتۆته وه، ده پرژینیت به سه ر هه رکه سیځدا که بیه ویت).

۲- سوننه تی سزاو پاداشت، چاکه به چاکه، خراپه ش به خراپه.

۳- سوننه تی هاوکاری و پشتیوانی بو که سیځ که به دلسۆزی کاریکی داهینه رانه بکات، سوننه تی خوی گه وره به و شیوه یه یه، ئەگه ر یه کیځ کاریکی چاکه بکات خوی گه وره له بیر ناکات، ده سه لاتیش په یوه ندی هه یه به هه ول و تیکۆشان و کاری به رده وام و دلسۆزی و داهینان کاری، هه رکه سیځ ئەم مه رجانیه تییدا بیټ خوی گه وره سه ری ده خات.

ئهم سوننه تانه گشتگیر و به رده وامن هه تا روژی دوایی، هه رکه سیځ کاریکی چاکه بو خوا بکات یان له گه ل دروستکراوه کانی خوادا ئەنجامی بدات، خوی گه وره له دنیاو دواپوژدا پاداشتی ده داته وه، ئەگه ر خاوه نه که ی باوه ری به خواو روژی دوایی هه بیټ، ته نها له دنیاو پاداشتی ده داته وه ئەگه ر به و شیوه یه نه بوو، (إحسان) له رووی زمانه وانیه وه مانایه کی فراوانه بو (دلسۆزی و ته قوا و سۆز و کاری خیر و دلسۆزی و داهینان و هه ولدان)، هه موو ئەم مانایانه له خو ده گریټ، مروقی باوه رداریش به و ئاسته ی که کرده وه کانی ئەم سیفه تانه ی تییدا بیټ پاداشت و هه رده گریټه وه له لای خوی گه وره.

خوی گه وره تاقیکردنه وه ی گه لان له سه رکه وتیان له ده سه لاتدا ده به ستیته وه به

سوننه تی (الإحسان) به مانا فراوانه که ی، خدای گه وره ده فهرمویت ﴿لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ
عَمَلًا﴾ المملک: ۲، واته بوئه وهی به تاک و کو مه ل و گه ل تا قیتان بکاته وه کیتان با شترین
و جوانترین و چاکترین کردار نه نجام ده دن، که با شترین داهینانی تیدا بیت و کاریگره
بیت.

ئه گهر سهیری چه مکی (أحسن عملا) بکهین به شیوهی نه ناسراو هاتووه، که ئه مه ش
به لگه یه له سه ر گو پرانکاری، واته ئه م کاره چاکانه جولاون و چه سپاو نین، پیویسته
کرده وهی چاکي ئه مپرو باشتر و چاکتر بیت له کرده وه کانی دوینی، ههروه ها پیویسته
ئه و کرده وانه له سبه ینیدا باشتر بیت له ئه مپرو، به هه مان شیوه پیشکوه تی زانست و
ته کنولوژیا و هه موو کرده وه چاکه کانی تر، پیویسته روژانه به ره و پیش بچن، هه تا ئه و
روژهی که مرو ف ده مریت، ههروه ها بو هه موو گه لیکیش ئه مه راسته که پیویسته
به و شیوه یه کرده وه کان نه نجام بدات هه تا روژی دوایی، وه ک خدای گه وره ده فهرمویت
﴿لَمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ﴾ المذثر: ۳۷، واته: «جا ئیتر ئه وهی ده یه ویت با به ره و
پیش بچیت (پیشبرکتی بکات له چاکه کاریدا) یان خو ی دوا بخات (له و بواره دا)،»
نه یوتووه (أو یتوقف) چونکه وه ستانیش هه ر دوا که وتنه.

ج- فهرمووده ی خدای گه وره: ﴿وَلَا جُرُ الْأَخِرَةَ خَيْرٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ﴾ ئه مه به لگه یه
له سه ر ئه وهی که سه رکه وتنه کان له دنیا دا هه رچه نده گه وره و جوان و به سود بن،
به لام پاداشتی روژی دوایی زورتره و چاکتره و به هه میشه یی ده میننه وه، ئه مه ش بو
باوه ردارانی خواناسه، له م بوچوونه شدا سی رینمایی هه یه:

رینمایی یه که م/ مسولمانان ناراسته ده کات بوئه وهی که دلیان په یوه ست بکه ن به خدای
گه وره و کارکردن بو روژی دوایی، له مه شدا په روه رده و ناراسته کردنیکی گه وره هه یه.
رینمایی دووه م/ دنیا له بنه رته دا شه ر نیه، به لکو چاکه یه کی زور چاکیشه، چونکه
وشه ی (خیر) (اسم تفضیل) ه، واته زور چاکه ئه و دنیا یه ی که مرو فی باوه ردار ده یکاته
هو کاری خزمه تی ئینه که ی و گه له که ی و هه موو مرو فایه تی، ئه مه دنیا یه کی زور باشه،
له ئیسلامدا دنیا کیلگه ی دواروژه، ئه وهی که له دنیا دا ده یچینیت له دواروژدا دروینه ی
ده که یت.

رینمایا سیہم / مروقی مسولمان دہ توانیت کردہ وہ کانی لہ دنیا دا و ہیژ و دارایی و دہ ولہ مہ ندیہ کہی بکاتہ مایہی سہرکہ وتنی لہ دنیا و دواروژدا، ئە گہر مروقی باوہ پردار پھیوہ ست بیت بہ نیہ تی باش و راستگوئیانہ و کردہ وہی چاکہ وہ، ئەوا ہموو کردہ وہ کانی لہ ئاوہ دانکردنہ وہی زہوی و دہ سہ لات و جیبہ جیکردنی دادپہ روہری و بہ دہ ستہینانی خیر و چاکہ بو خہ لک ہمووی دہ بیتہ کردہ وہی باش و لای خوا و ہرگیرا و دہ بیت و لہ دواروژدا پاداشتہ کہی و ہر دہ گریٹ، ہہر وہ ک پیشہ وا یوسف ئە نجامیدا و لہ دنیا دا پاداشتہ کہی و ہر گرتہ وہ.

۵- خوی گہورہ بہرہ کہ تی خستہ ئەو دہ سہ لاتہی کہ لہ لایہن یوسف وہ لہ میسر گرتیہ دہ ست، وہ ک دہ فہرمویٹ: ﴿نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ وَلَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ﴾، ئەمہ بہ لگہیہ لہ سہر ئەوہی کہ بہ دہ ستہینانی دہ سہ لات و پایہ و ہیژ، بہ شیکہ لہ سۆز و بہ زہیی خوا کہ دہیدات بہ بہ ندہ کانی، ئەویش لہ پاداشتی خیر و چاکہ و خواناسی و داہیناندا، ئەمہ بہ لگہیہ لہ سہر ئەوہی کہ دہ سہ لات لہ خودی خویدا شہر و خراپہ نیہ، بہ لکو خیر و چاکہ یہ، بہ لام بہ مہرجی ئەوہی کہ ہیژ و دہ سہ لات و پلہ و پایہ لہ خیر و چاکہ و خزمہ تکردنی خہ لک و رزگارکردن و بہ زہیی ہاتنہ وہ پیااندا ئە نجام بدریٹ.

۶- ئەم دیمہ نہ گہورہ یہ بہم ئایہ تہ کوئیایی پی دیت کہ دہ فہرمویٹ: ﴿وَلَا جُرْ الْآخِرَةَ خَيْرٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ﴾.

پروگرامی ژیا نی مروقی مسولمان (تاک و جوت)، ئەم ئایہ تہ لہ گہ ل ئایہ تہ کانی پیشوودا نمونہ یہ کمان پیشان دہ دہن بو پروگرامی ژیا نی تاکی مسولمان، کہ دہ بیت پروگرامیکی تہ وا و بیت لہ پرووی جینشینی و ئاوہ دانکردنہ وہ و ہاوسہنگی لہ نیوان دادوہری و دادپہ روہری و ہیژ و دہ سہ لات لہ دنیا دا، کہ دہ بیت بہ شیوہ یہ کی راست بہ کاریت و بیتہ مایہی خیر و چاکہ و لہ ئە نجامی ئەمہ شدا شایہ نی پاداشتی چاکہ دہ بیت لای خوا و بہ بہ ہشت و سۆزیکی فراوانی خوایی پاداشت دہ دریتہ وہ.

مسولمانی باوہ پردار ہہ ولدہ دات کہ ہہرچی چاکہ یہ لہ دنیا دا ئە نجامی بدات، بوئہ وہی بیکاتہ تویشووی دواروژ، واتہ چاکہ ی دنیا و دواروژ بہ یہ کہ وہ دہ بہ ستیتہ وہ،

دنیا ئاوه دان دەکاتەوێ بەو ئاوه دانکردنەوێ روژی دوایی، واتە ئەمانە هەموویان زنجیرە یەکن بە یەکەوێ بەستراون و لە یەکتەری جیانا کرێنەوێ و هێچیان دژایەتی لەگەڵ ئەوێتریاندا نە.

هەرکاتێک ناتەواو یەک لەم پرۆگرامەدا روو بدات، ئەوا جێکەوتە و ئەنجامەکی خراپ دەبێت، وازهێنان لە دنیا و ئاوه دانکردنەوێ و هێز، بۆ چەسپاندنی دادپەرەری و دەسەڵات بۆ خزمەت و دارایی بۆ سودگەیاندن، دەبێتە مایە دەرکەوتنی ناتەواوی گەورە لە ژیانی دنیا، هەرۆهە دەسەڵات دەکەوێتە دەست کەسائیک کە شایەنی نین، کەسانی خراپەکار جێگە ی چاکەکاران دەگرێنەوێ، بەم هۆیەشەوێ سەتەمکاری و دوژمنکاری پەرە دەسەنێت.

هەرکاتێکیش ناتەواوی لە برابوون بە دواپۆژدا دروست بێت، ئەو مروڤە وای لێ دێت کە تەنها بێتە مروڤیکی ماددی لە ژیانی روژانە ی خۆیدا، هەست بە بۆشاییەکی گەورە دەکات لە پرووی دەرونیەوێ، ئەمەش جێکەوتە ی خراپی دەبێت لەسەر کەسایەتی و هەلسۆکەوت و نیەت و ئامانجەکانیەوێ، هەرکەسێک تەنها مەبەستی دنیا بێت زۆر جیاوازه لەو کەسە ی مەبەستی دواپۆژە.

۷- ئەم پرۆگرامە کە دنیا و دواپۆژ بە یەکەوێ دەبەستێتەوێ، لەگەڵ ئەوێ کە هەریەکەشیان نرخێ خۆی پێ دەدات (روژی دوایی بەهێزتر و توانای مانەوێ زۆرتر و بێ کۆتاییە، دنیا خێر و چاکەو هێز و کێلگە ی دواپۆژە)، واتە پرۆگرامێکی دوانەییە کە هەموو بوونەوێ لەسەری دامەزرێوێ، بە مروڤ و ئاژەل و روک و هەموو تەنۆچکە و گەردیلەکانەوێ بە گەورە و بچووکیەوێ، بە ورد و درشتیەوێ، بۆیە خوای گەورە سویند دەخوات و دەفەرمویت: ﴿الْفَجْرِ * وَلَيَالٍ عَشْرٍ * وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ﴾ الفجر: ۱ - ۳، واتە: «سویند بە بەرەبەیان * سویند بەو شەوانە ی کە دەشەون (هەندیک دەلێن دەشەوی کۆتایی پەرمەزانە، هەندیکیش دەلێن دەشەوی سەرەتای مانگی ذی الحجەییە کە کاتی ئەنجامدانی حەجە، هەردوو بۆنەکەش پیرۆزن) * سویند بە ئەو شتانە کە جووتن، هەرۆهە سویند بە هەموو ئەو شتانە ی کە تاکن (یاخود سویند بە شەوێ جووت و شەوێ تاکەکان)»، لێرەدا مەبەست لە تاک خوای تاک و تەنهایە، ئەوانی تر جووتن وەک دەفەرمویت: ﴿سُبْحَانَ

الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُثَبِّتُ الْأَرْضَ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾ يس: ٣٦، واته «پاکی و بیگهردی بۆ ئه و زاتهی ههر هه موو به دیهێنزاوه کانی به جووت دروستکردوو هه وهی له زه ویدا ده پۆیت، له خۆشیاندا، له و شتانهش که نایانن (له سهردهمی عیلم و زانستیدا روونبۆتهوه: که هه موو به دیهێنزاوان - مادی و مهعنهوی - جووتن)»، گهر دوون هه مووی جووته، مرۆف جووته، ئاژهل جووته، رووهك جووته، گهردهكان جووتن، بههه مانشیوهش ئه و شه ریه تهی که له لایه ن خوای گهر وه هه اتوو ه بۆ ریکخستنی گهر دوون ئه ویش له سه ر بنه مایه کی جووت دامه زراوه و فیهی کی هه یه که له سه ر بنه مای جووته، له بواری جیه جیکردنیشدا به دوانه یی ده بینیت، واته تاك لایه نه نه له پرووی تیگه یشتن و جیه جیکردنه وه، شه ریه ته مامناوه نده، مامناوه ندیش واته: جیه جیکردنیه تی به پیی ته رازویهك، بۆئه وهی هاوسه نگ بوه ستیت، شه ریه ته دادپهروه ریه، دادپهروه ریش پیویستی به وه هه یه که سه یری هه ردوو تای ته رازوه که بکریت، نهك ته نها لایه نیك.

سی و یمرک

پلانی ستراتیجی و قوناغ بهندی یوسف بۆ رزگارکردنی گهلی میسر، سه ره پای ئه وهی که له لایه ن ده سه لات و ژنانی کۆشکه وه چه ند سالیك زیندانی کراوه، به لام ئه و به ئه و په ری چاکه خوازیه وه وه لامی دانه وه.

ده ستپیک:

سه رکه وتنی هه موو پرۆژه یه ك به ستراوه به دانانی پلانی ستراتیجی و کورتخایه ن، که پیویسته به شیوه یه کی ورد جیه جی بکرین، بۆ ئه م مه به سه ته پیویسته ئامانه گه کان به وردی دیاری بکرین، له گه ل دیدگای روژن و هه موو ئه و هوکارانه ش که ده بنه هو ی سه رکه وتنی له ئاماده کردنی پیداو یسته کانی، له پرووی سه رمایه ی مرۆیی و دارایی و ده سه لاته کان و به رپر سیاری ته یه کان و دیاری کردنی کات و.. هتد، له کاتی کدا که سه یری ئه م چیرۆکه ی یوسف ده که یین و ده بینین که چۆن توانی گهلی میسر رزگار بکات، له ئه و

برسیتیه مه ترسیداره ی که هه ره شه ی له ژیا نی هه موویان ده کرد، ئە گەر سه رنج بده ی ن قورئانی پیروژ باس له کۆمه لێک سونه ن و راستی ده کات له گه ل ئالیات و هوکار و به رنامه و پروگرامی کاری گه ر که به م شیوه یه دارپێژرابوو، له گرن گترینیان:

۱- پشتبه سن به پلانێکی ستراتیجی و پلانێکی کورتخایه ن.

۲- دانانی ئامانجی گه وره و ئامانجی بچووکی کورتخایه ن.

۳- ئالیه ت و به رنامه و پروگرام، دیاریکردنی به رپرسیاریتیه کان.

۴- خستنه به رده ستی پیداو یستیه کان.

۵- چاوپێکه وتن و دیدار.

۶- دیاریکردنی کات و دابه شکردنی پلانه که به سه ریدا.

۷- دیاریکردنی ئەوله ویاتی هه ر قوناغێک و دانانی پێوه ری تایبه تی بۆی.

۸- گرنگی بوونی خه سله تی دلسۆزی (پاراستن و ئەمانه ت) و پسپۆری (پسپۆری و ئەزموونی سه رکه وتوو).

۹- پێشه نگ: هه ندیک له رافه کارانی قورئان ده لێن له سه ره تای هه وت سا له به پیته که، پاشان هه وت سا له وشکه سا لی و نا ره حه تیه که دا، یوسف ته نها یه ک ژه م خواردنی ده خوارد، ئەویش له نیوه پڕۆیاندا، بۆ ئەم مه به سه ته داوای له پاشا و به رپرسه کان کرد، که ئەوانیش ئەمه جیبه جی بکه ن، بۆ ئەوه ی بینه پێشه نگ بۆ خه لک، ئەوانیش ئەمه یان جیبه جی کرد، به م هۆیه وه توانیان دانه وێله یه کی زۆر پاشه که وت بکه ن، به جوړیک که له پێویستیه کانی گه لی میسریش زیاد بێت، له هه وت سا له نا ره حه تیه که دا، ئەوه ی که زیاد بوو له خوێان فرۆشتیان به هه ریمه کانی ده ورو به ری میسر، بۆ هه رکه سیك (گه وره و بچووک) با ری وشتریکیان پێ ده دا، که ده بوایه به شی سا له که ی بکات، داواشیان لی ده کردن که ده بێت ده ستی پێوه بگرن، بۆ ئەوه ی بتوانن به رگه ی ئەو هه وت سا له بگرن که به سه ریاندا دیت^{۶۰}.

ئەو بنه مایانه ی که با سمان کرد قورئان به روونی با سی ده کات که له پلانه که ی یوسفدا هه بووه و هه ر به م هۆیه شه وه سه رکه وتنی به ده سه ته پناوه.

(۶۰) «تفسیر ابن کثیر» ط. دار عالم الکتب (۵۳/۸)، و «تفسیر الرازی» (۶۵/۸).

• سہرکہوتنی پیشہوا یوسف له بواری پلانداناندا:

ئەگەر سەیر بکەین قورئان زۆر بە روونی باسی ئەوەمان بو دەکات که پلانەکی یوسف له رووی ستراژیی و قوئناغەندیەوه، نمونەیهکی زۆر گەورە بوو له وردی و جوانی و سەرکەوتنیشی بەدەستەپیناوه، چونکە پیشەوا یوسف تەنھا بەو وازی نەهینا که خەوێکی بو پاشا لیکدایەوه، بەلکو پلانیکێ دانا بو ماوهی ۱۵ سالی بوئەوهی جیبەجیبی بکات و ئەوانیشی لەم پلانە ئاگادار کردەوه، وەك دەفەرمویت: ﴿تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَابًّا﴾ یوسف: ۴۷، واتە «حەوت سالی بەردەوام کشتوکالی دەکەن و دانەویڵە دەچین»، واتە بەدوایەك و بەردەوام که ئەویش سالی پر پیت و بەرەکهتەکانی بوو که بە حەوت مانگای قەلەو باسکراون.

بو ئەم مەبەستە داوای لیکردن که پاشەکەوت بکەن و زۆرینەیی بەرەمە کشتوکالیەکانیان هەلبگرن بو روژانی سەخت و وشکەسالی، وتی: ﴿فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ﴾ یوسف: ۴۷، واتە «ئەوهی که دروینەتان کردوو، لیتان زیاد بوو بەگولەکیەوه بیهێنەوه»، واتە دانەویڵە که با لەناو گولەکاندا میننەوه، چونکە ئەمە دەپارێزیت له سن و کارتیکەرەکانی هەواو ژینگە ﴿إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا تَأْكُلُونَ﴾ یوسف: ۴۷، واتە «مەگەر ئەو کەمەیی که دەبخۆن». ئەمەش بەلگەیه لەسەر گرنگی پاشەکەوت و هەلگرتنی بەرەم، له پاشاندا هۆکاری ئەم پاشەکەوتەیان بو روون دەکاتەوه و دەئیت: ﴿ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ سَبْعَ شِدَادٍ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا نُخِصُّونَ﴾ یوسف: ۴۸، واتە «پاشان له دوای ئەوه حەوت سالی گرانیی و سەختی پیش دیت، ئەوهی که زەخیرەتان کردوو بو ئەو سالانە هەمووی دەخۆن، مەگەر کەمیکێ نەبیت که هەلی دەگرن (بو توو)»، پاشان بۆیان روون دەکاتەوه که له دوای ئەو وشکە سالیە چی دەبیت، دەئیت: ﴿ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يَعْمُرُونَ﴾ یوسف: ۴۹، واتە له دوای ئەوهو سالیك دیت که بارانایە و کشتوکالی تیایدا گەشە دەکات و تری و دارەکان و زەیتون بەرەمەدار دەبیت و دەتوانن شەربەت و روئی زەیتونی لی دروست بکەن^{۶۱}.

یوسف تەنھا بە دانانی پلانە که نەوهستا، بەلکو هەموو پێداوێستیهکانی سەرکەوتنی

پلانه که ی دیاریکرد، له پرووی ره گهزه کانی سهرکردایه تی و مروییه وه، داوایکرد که خوئی بیته بهرپرسی یه کهم بو جیبه جیکردنی پلانه که، ئه مهش دواي ئه وه هات که بووه جیی متمانه ی پاشا، که رازی بوو له داوین پاکي و ئه مانه ت و بی تاوانی، ههر ئه وکاته پیی وت ﴿قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ﴾ یوسف: ۵۴، واته «ئهمرو ئیتر بهراستی تو لای ئیمه خاوه نی پله و جیگه ی متمانه و باوه ری»، ئه مهش به لگه یه له سهر ئه وه ی که ئه م پلانه پیویستی به وه هه یه که دهسه لاتی ته واو بدرییت له لایه ن پاشاوه، بوئه وه ی بتوانییت جیبه جیی بکات، ههروه ها متمانه ی ته واوی به و که سه هه بییت و پیداویستی هه کانی بو داوین بکات له پرووی سهرمایه ی مرویی و داراییه وه، وشه ی (مکین) واته پشتیوانی کردنی پاشایه بو یوسف به هه موو ئه و ئامرازانه ی که ده بیته هوئی سهرکه وتنی له کاره که یدا، وشه ی (أمین) به لگه یه له سهر پیدانی هه موو متمانه یه ک پیی، ئه وکاته ش یوسف به پاشای وت ﴿قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ﴾ یوسف: ۵۵، واته «پییم باشه همکه ییت به لپرسراو به سهر گه نجینه کان و سامانی سهر زه وی ئه م ولاته، (میسر) بهراستی من پاریزه ریکی زانام (له خویم راده بینم که شت بپاریزم و زاناشم که چون ده بپاریزم)»، یوسف راسته وخو داوای هه چی لی نه کرد، به لکو دواي ئه وه ی که پاشا له گه لیدا باسی کرد که ده یه وییت بیخاته به رده م ئه و بهرپرسیاریتیه گه وره وه، ئه ویش بو وه لامی ئه مه ئه وه ی راگه یاند، چونکه ئه و پیی وت: ﴿وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ أَسْتَخْلِصُهُ لِنَفْسِي فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ﴾ یوسف: ۵۴، واته: «(ئه وسا پاشا که راستیه کانی به ته واوی بو ده رکه وت ئه وه نده ی تر یوسفی لا به ریزو به نرخ بوو بویه) فه رمانیدا وتی: ئاده ی بچن بوم بهینن، ئه و (لاوه پاکه ژیره زانایه) تاییه تی ده کهم بوخوم و له نزیکانی من بییت، جا کاتیک (هینایان) و پاشا قسه ی له گه ل کرد، وتی: ئهمرو ئیتر بهراستی تو لای ئیمه خاوه نی پله و پایه و جیگه ی متمانه و باوه ری». به پیی به لگه ی رووکه شی قورئانی، پاشا پیشنیاری ئه وه ی بو کرد که ده یه وییت به شیخ له بهرپرسیاریتی پی بسپیرییت و بیخاته ناو ده سه لاته وه، وه ک وتی: ﴿أَسْتَخْلِصُهُ لِنَفْسِي﴾ واته ده مه وییت بتکه م به راویژکاری خوم، به لام کاتیک که پاشا چاویپکه وتنی له گه لدا ده کات، بینی که یوسف شایه نی زیاتره له پله ی راویژکاری، به لکو شایه نی

ئه وه یه که بیته بهرپرسی به شیك له دهسه لاتی جیبه جیکردن، بۆیه وتی ﴿إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ﴾، لیره دا یوسف ئه م هه له ی قوسته وه، بۆئه وه ی ئه م بهرپرسیاریتیه گهره یه وه برگریت که له سهرده می ئیستادا چه ندان وه زاره ت له خو ده گریت، له وانه ش (وه زاره تی پلاندانان و دارایی و کشتوکال و کاروباری کومه لایه تی).

• دابه شکردنی پلانه که بۆ سی قوئاغ:

پیشه وا یوسف (سه لانی خوی له سه ر بیته) پلانه که ی بۆ رزگارکردنی گه لی میسر له قهیرانی برسیتی دابه شکردبوو بۆ سی قوئاغ، بۆ هه ر قوئاغیکیان ئالیه ت و ری و شوینی تایبه تی بۆ دانابوو، هه تا جیبه جیی بکات، که به م شیوه یه بوو:

• قوئاغی یه که م: به ده سه تهینانی ره زامه ندی و ده سه لاتی ته واو بۆ جیبه جیکردنی پلانه که له لایه ن خاوه نی بریاره وه، ته واوی پلانه که ی خسته بهرده می پاشا له ریگه ی لیکدانه وه ی خه وه که یه وه، داوا ی لیکرد که ته واوی ده سه لاتی پی بدات بۆ جیبه جیکردنی ئه و پلانه، به پاشای وت: ﴿اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ﴾ پاشا وه لامی دایه وه و وتی: ﴿إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ﴾.

• قوئاغی دووه م: قوئاغی جیبه جیکردن، ئه م قوئاغه ش به دوو هه نگاوی گرنگ ده بیته: یه که م/ بهرپوه بردنی حاله تی خو شگوزهرانی و به رهه م و پاشه که وت، ئه م قوئاغه ش بۆ ماوه ی (حه وت سالی به پیت)، لیره دا جه خت ده کریته وه له سه ر زورکردنی به رهه م و کاری بهرده وام له کشتوکال و به رهه مهیناندا به بی وه ستان، ﴿تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَأْبًا﴾ واته به بهرده وامی و به بی وه ستان، به گه پرخستنی هه موو تواناکانی سه رمایه ی مرۆیی و به رهه می کشتوکالی و زورکردنی کاژیره کانی کارکردن.

وته ی: ﴿تَزْرَعُونَ﴾ گو تاره که روو ده کاته هه موو خه لکی میسر و پاشا و حکومه ت و گه ل به بی جیاوازی، هه روه ها ئه مه رسته یه کی کرداریه که به لگه یه له سه ر تازه بوونه وه و بهرده وامی، له گه ل زوری به رهه مدا، پاشان پاشه که وتکردن و سیاسه تی سک هه لگوشین، بۆ ئه م مه به سه ته وتی: ﴿فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا تَأْكُلُونَ﴾ واته پاشه که وت و به رهه م زیاتر بیته له خه رجکردن.

دووم/ به‌رپوه‌بردنی قه‌یرانه‌که له ماوه‌ی حه‌وت سالی ناره‌ح‌تی و وشکه‌سالی دا، رۆژانه چۆن مامه‌له له‌گه‌ل ئه‌م حاله‌ته‌دا بکریت، هه‌روه‌ها دابه‌شکردنی پاشه‌که‌وته‌که زۆر به‌شپوه‌یه‌کی ورد که به‌شی هه‌موو گه‌لی میسر و ده‌وروبه‌ره‌که‌ی بکات له‌ ماوه‌ی حه‌وت سالد، ئه‌م به‌رپوه‌بردنه‌ کاریکی ئاسان نیه، چونکه پپووستی به‌ سه‌رژمیری ورد و گشتی و پلانی ورد بو دابه‌شکردن هه‌یه، به‌لام یوسف له‌ ریگه‌ی پلانیکی توکمه‌وه، توانی به‌سه‌ر ئه‌م گرفتانه‌دا زال بی‌ت، له‌به‌رئه‌وه‌ ماده‌ خۆراکیه‌کان له‌ ماوه‌ی ئه‌و حه‌وت سالددا کورتی نه‌هینا و به‌شی ئه‌و حه‌وت ساله‌ی کرد.

قۆناغی سییه‌م/ قۆناغی دوا‌ی ده‌رچوون له‌ قه‌یرانه‌که، که ئه‌مه‌ش قۆناغی خۆشی و خۆشگوزه‌رانیه **﴿ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يَعْرِضُونَ﴾**، ئه‌مه‌ش به‌لگه‌یه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که پلانی ورد و باش پپووسته هه‌موو قۆناغه‌کان له‌خۆ بگریت، قۆناغی ناره‌ح‌تی و ئاسانی و خۆشگوزه‌رانی، نابیت ته‌نها له‌و روانگه‌وه سه‌یر بگریت که گرفته‌کان چاره‌سه‌ر بکرین به‌بی ئه‌وه‌ی سه‌یری پاش ئه‌وه‌و جیکه‌وته‌کانی بگریت، نابیت ره‌وره‌وه‌ی پلانسازی و کارگیری بوه‌ستیت، به‌لام هه‌موو قۆناغیکیش ده‌بی‌ت پلانی تایبه‌تی خۆی هه‌بی‌ت به‌ تایبه‌تمه‌ندی خۆیه‌وه، له‌سه‌ر چۆنیتی سه‌رکه‌وتن تیایدا و ئه‌و هوکارانه‌ی که پپووستن بو سه‌رکه‌وتن له‌ رووی ماده‌ی و مه‌عنه‌وی و زانستی و هونه‌رییه‌وه.

له‌م چیرۆکه‌ی یوسفدا، به‌روونی ده‌رده‌که‌وی‌ت که پلانی باش و سه‌رکه‌وتوو، پپووستی به‌م شتانه‌ی خواره‌وه هه‌یه:

۱- ئاینده‌ بینی و خویندنه‌وه‌ی ئاینده، پیشه‌وا یوسف (سه‌لامی خدای له‌سه‌ر بی‌ت) له‌و خه‌وه‌وه‌ پلانیکی بو ئاینده‌ دانا، جا ئه‌و پلانه‌ وه‌حیه‌ک بوو بی‌ت له‌لایه‌ن خواوه‌ یان له‌ هه‌ست و زانستی ته‌ئویلی خه‌وه‌که‌وه‌ وه‌ری گرتی‌ت، له‌م ئایه‌تانه‌دا باس له‌وه‌ ناکری‌ت که خدای گه‌وره‌ بو ئه‌م مه‌به‌سته‌ وه‌حی بو ناردی‌ت، به‌لکو که‌سیک داوای لێ ده‌کات و پپی ده‌لی‌ت: **﴿يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعُ عَجَافٍ وَسَبْعِ سُنبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ لَعَلِّي أَرْجِعُ إِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ﴾** یوسف: ۴۶،

واته «(ساقی چوو بۆ زیندان بۆ دیداری یوسف وتی): یوسف ئه‌ی هاوه‌لی راستگۆم، ئه‌م خه‌ونه‌مان بۆ لێك بده‌ره‌وه (له‌ خه‌وینیکی پاشادا) حه‌وت مانگای قه‌له‌و له‌لایه‌ن حه‌وت مانگای له‌پرو لاوازه‌وه خوراو، هه‌روه‌ها له‌ باره‌ی حه‌وت گۆله‌ گه‌می سه‌وزو جوان و حه‌وتی تری وشك بۆمان لێك بده‌ره‌وه، بۆ ئه‌وه‌ی بگه‌رێمه‌وه بۆ لای خه‌لكی تا وه‌لام بزانه‌ن»، ئه‌ویش وه‌لام ده‌داته‌وه‌و ده‌لێت: ﴿قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَابًّا فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا تَأْكُلُونَ * ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ سَبْعُ شِدَادٍ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا نُحْصِنُونَ * ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ فِيهِ يُعَاتُّ النَّاسُ وَفِيهِ يَعْصِرُونَ﴾ یوسف:

٤٧ - ٤٩، واته «(یوسف) وتی: حه‌وت سالی به‌رده‌وام كشتوكال ده‌كه‌ن و دانه‌ویله‌ ده‌چینه‌ن، ئه‌وه‌ی كه‌ دروینه‌تان كردوو، لێتان زیاد بوو به‌گۆله‌كه‌یه‌وه بیهێلنه‌وه، مه‌گه‌ر ئه‌و كه‌مه‌ی كه‌ ده‌بخۆن (دانه‌ویله‌ به‌ گۆله‌كه‌یه‌وه هه‌لبگیڕیت له‌ كرم و ئه‌سپێ و زایه‌ بوون به‌دووور ده‌بی‌ت) * پاشان له‌ دوای ئه‌وه‌ حه‌وت سالی گرانیی و سه‌ختی پیش دیت، ئه‌وه‌ی كه‌ زه‌خیره‌تان كردوو بۆ ئه‌و سالانه‌ هه‌مووی ده‌خۆن، مه‌گه‌ر كه‌میکی نه‌بی‌ت كه‌ هه‌لی ده‌گرن (بۆ توو) * له‌وه‌ودوا سالیکی باراناوی و پڕ به‌ره‌كه‌ت دیت كه‌ خه‌لكی به‌رو بوومی زۆریان پێ ده‌به‌خشی‌ت، میوه‌ ده‌گوشن و شه‌ربه‌تی لێ دروست ده‌كه‌ن»، لێره‌دا هه‌یج به‌لگه‌یه‌ك نیه‌ كه‌ ئه‌وه‌ بدریته‌وه پال خوای گه‌وره‌، ته‌نانه‌ت ئه‌گه‌ر به‌ وه‌حیش پێی و تراپیت ئه‌وه‌ رێنماییه‌كه‌ بۆ ئێمه‌، كه‌ ده‌بی‌ت به‌و شیوه‌یه‌ بیر له‌ داها‌توو بکه‌ینه‌وه‌و پلانی بۆ دا بنه‌ینه‌ن، كه‌ پشت به‌سه‌تیت به‌ زانیاری و ئه‌زموون. هه‌رچۆنێك بی‌ت ئه‌مه‌ به‌لگه‌یه‌كه‌ له‌سه‌ر گرنگی خویندنه‌وه‌ی داها‌توو، بۆ پیخه‌مه‌ران ئه‌م كاره‌ له‌ رێگه‌ی وه‌حیه‌وه جیبه‌جی بووه‌، به‌لام بۆ غه‌یری ئه‌وان له‌رێگه‌ی خه‌وی راست و تیروانینی دروست بۆ ئاینده‌ و وه‌رگرنتی هه‌موو ئه‌گه‌ره‌كانه‌وه‌ ده‌بی‌ت، كه‌ ئه‌مه‌ش پێی ده‌وتریت ئاینده‌بینی، بۆ ئه‌م مه‌به‌سته‌ ده‌بی‌ت هه‌موو سیناریۆكان به‌هینیته‌ پیش چاوی خۆت، له‌ رێگه‌ی (وروژاندنی میشكه‌وه) جا ئه‌وه‌ كه‌سیك بیكات یان كۆمه‌له‌ كه‌سیك بۆ ئه‌وه‌ی بیانوه‌یت بگه‌نه‌ دانانی تیۆریکی تایبه‌ت له‌باره‌ی كێشه‌یه‌كه‌وه، ئه‌مه‌ له‌لای هه‌نه‌فیه‌كان پێی و تراوه‌ قوتابخانه‌ی (كه‌سانی خاوه‌ن بۆچوون) بۆ هه‌ر بابه‌تێك ده‌یانوت «ئه‌گه‌ر بی‌ت و به‌وشیوه‌یه‌ بی‌ت» هه‌تا وایان لێهات پێیان ده‌وترا (واینییه‌كان)، چونكه‌

قسه یان له کومه له شتانیکی داهاتوو ده کرد و چاره سهری گونجاویان بو داده نا^{۷۷}.
۲- زانستی ته و او به بابه ته که و جیکه و ته کانی و مه ترسیه کانی له سهر تاك و کومه لگه،
ئهمه ش نه وه بوو که یوسف به ته و او ی روونیکرد بووه بوئه وه ی پلانه که له سهر خه یال
بنیات نه نیئت، به لکو له سهر واقع بیئت، له ئیستادا ئهمه ش له ریگه ی جوړه ها
توژی نه وه و سهر ژمیرییه وه نه نجام ده دریئت.

۳- دیاریکردنی ئامانج، که بریتی بوو له رزگارکردنی گه لی میسر و ده ورو به ره که ی
له نه و برسیتیه مه ترسیداره ی که رووی تیکرد بوون، ئهم پلانه به مه به ستی رزگارکردنی
مروّف دانرابوو، واته ئامانجی گه و ره ی پلانه که ریژگرتن بوو له که رامه تی مروّف
و بیرکردنه وه له لایه نه مروّیه که ی، چونکه پیشه و یوسف هه موو ئهم پلانه ی که
داینا بوو له پیناو رزگارکردنی گه لیکدا بوو، که تا نه و کاته له سهر دینیکی راست
نه بوون.

۴- دیاریکردنی هوکاره پیویسته کان بو جیبه جیکردنی ئامانجه که، ئه ویش له ریگه ی
سئ شته وه بوو:

أ- زورکردنی به ره هم:

گوتاره که روو ده کاته هه موان و پینان ده لیت: ﴿تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَابًّا﴾ واته پیویسته
هه وان ده ست بده نه هه لمه تیکی گه و ره بو ده سترکردن به کشتوکال به به رده و امی بو
ماوه ی هه وت سال.

ب- پاشه که وتی زور و خه رجی که م، یان به ده سته واژه یه کی ئابوری بلیین، ریئمای
بو خه رجی و دانانی ئالیه تیک بو ی.

ج- پاشه که و تکردنی به ره مه کان به شیوه یه کی زانستی که خراپ نه بیئت.

۵- روونکردنه وه ی روّلی سیاسه ت و میکانیزم و سه رمایه ی مروّی و ده سه لاته کان و
چاودیری له ریگه ی به رنامه یه کی کاتییه وه، هه و ره ها دانانی پیوانه یه کی خه ملیتراو.

۶- ئهم ئایه ته پیروژانه به لگن له سهر نه وه ی که ئهم کارانه زور ئامانجدار و گرنگن

که بریتین له:

(۶۷) یراجع کتابنا: «الاجتهاد والفتوى، أهميتهما وشروطهما وتطبيقاتهما المعاصرة ودور المنظومة المقاصدية (البعد المقاصدي) في ضبطهما وتجديدهما». ط. دار البشائر الإسلامية، بيروت، ۲۰۱۷، (ص ۱۷۲ وما بعدها).

أ- گرنگی ره گه زی مرویی و پاراستن و ئەمانهت و پسیپۆری له سه رخستنی کاره که ده، وهک وتی: ﴿إِنِّي حَفِيظٌ﴾ واته من دهست پاکم و توانای پاراستنم ههیه، ﴿عَلِيمٌ﴾ واته خاوهنی زانست و هۆشیاریم.

لیره وه ده توانین بلیین که مه رجی به پریوه بهری سه رکه وتوو پپیوسته دلسوژ و پسیپۆر بیت، واته دوو سیفته تی دلسوژی و پسیپۆری تیدا هه بیت.

ب- گرنگی پیدانی ده سه لات له لایهن سه روکه وه بو ئەوانه ی خوار خوئی ده رده خات وهک (وه زیر، به پریوه بهر، .. هتد) یوسف وتی: ﴿اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ﴾ چونکه ئەگه هه ر پلانیك ده سه لاتی جیبه جیکردنی نه بیت شکست ده خوات.

ج- گرنگی متمانه له نیوان بهرپرسی یه کهم (پاشا) و بهرپرسی جیبه جیکردن (وه زیر)، پاشا له دواي ئەوهی بی توانی یوسفی بو ده رکه وت و هه لویسته روشنه کانی بینی وتی: ﴿أَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِي﴾.

د- گرنگی چاوپیکه وتن له گه ل ئەو که سه ی که ده ته ویت بهرپرسیاریتیه کی بخه یته ئەستو، بو ئەم مه به سه ته وتی: ﴿فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ﴾.

ه- گرنگی دیاریکردنی بهرپرسی یه کهم و پیدانی ده سه لاتی ته واو له دیاریکردنی گروهی کاردا، قورئانی پیروژ باسی ئەوانه ی نه کردوو که هاوکاری یوسفیان کردوو بو جیبه جیکردنی ئەم پلانه، چونکه ئەو خوئی بهرپرسی یه کهمه له بهردهم پاشادا، بو ئەم مه به سه ته هه موو بهرپرسیاریتیه کانی دیاریکردوو.

و- گرنگی دیاریکردنی کات بو جیبه جیکردنی کاره که، پیشه وا یوسف بو ئەم مه به سه ته ۱۵ سالی دیاریکرد.

ز- گرنگی دابه شکردنی کات به سه ر پلانه که ده، بو ئەم مه به سه ته ش دابه شی کرد بو پینج به ش، بو هه ر ماوه یه کیش بارودوخیکی تایبه تی هه لبژارد که پپیوسته چون کاری تیدا بکریت.

۷- هه نگاوی پراکتیکی دانا بو جیبه جیکردنی پلانه که، خواي گه وره له سه ر زاری یوسفه وه بو مان ده گیریته وه وه ده فه رمویت ﴿قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَأْبًا فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا تَأْكُلُونَ * ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ سَبْعَ شِدَادٍ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ

إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا تَحْصُونَ * ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ فِيهِ يُعَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يَعْرِضُونَ ﴿٤٧﴾ یوسف: ٤٧ - ٤٩، واته «(یوسف) وتی: ههوت سالی بهردهوام کشتوکال ده کهن و دانه وپله ده چینن، نهوهی که دروینه تان کردوو، لیتان زیاد بوو به گوله که یه وه بیهیلنه وه، مه گهر نه وه که مه ی که ده یخون (دانه وپله به گوله که یه وه هه لېگریټ له کرم و نه سپی و زایه بوون به دوور ده بیټ) * پاشان له دواي نه وه ههوت سال گرانیی و سهختی پیش دیت، نهوهی که زه خیره تان کردووو بو نه وه سالانه هه مووی ده خون، مه گهر که میکی نه بیټ که هه لی ده گرن (بو توو) * له وه ودوا سالیکی بارانوی و پر بهر کهت دیت که خه لکی بهرو بوومی زوریان پی ده به خشریت، میوه ده گوشن و شهر به تی لی دروست ده کهن».

٨- وتی شته کان به روونی و به بی پهرده، پیشهوا یوسف زور به روونی بابه ته که ی خسته بهردهم پاشا و گه لی میسر و مه ترسیه کانی بو روون کردنه وه، وتی: ﴿ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ سَبْعُ شِدَادٍ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا تَحْصُونَ﴾.

٩- له پالا نه وه روونیه دا باسی له هیواو سه رکه وتی پلانه که کرد و وتی: ﴿ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ فِيهِ يُعَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يَعْرِضُونَ﴾، واته سالیکی پر له خیر و خوشی و بهرهم چاوه پریتان ده کات.

١٠- حساب نه کردن و نه خویندنه وهی خزمایه تی و دوستایه تی له هه لېژاردنی بهر پرسیک یان سه رکرده یه که له رووی پله ی کومه لایه تیه وه، چونکه نه مه زورتر دوو رووی و ریایی تیادا به دی ده کریټ.

پاشا پیشهوا یوسفی هه لېژارد، له کاتیکدا که نه وه تازه له زیندان نازاد کرابوو، که سیکی ناسراو نه بوو، پیگه یه کی کومه لایه تیشی له ناو میسر دا نه بوو، به لام له گه ل نه وه شدا پاشا هه لېژارد، بو نه م پوسته گرنکه له بهر زانیاری و هو شیا ری و پیگه یشتی بوو.

پاشا بو هه لېژاردنی یوسف پشتی به ستبوو به چند شتیک له وان هه ش: به هیزی که سایه تی یوسف و نه و زانیاریه ی که هه یوو، واته هه لقاو لای پیگه ی کومه لایه تی نه وه نه بوو له ناو کومه لگه ی میسری دا.

سی و دوو

دیمه نی هاتنی براکانی بو لای یوسف

خوای گه وره ده فهرمویت ﴿وَجَاءَ إِخْوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ﴾.

• لیږه دا چند ناموژگاری و بوچوونیک هه لده گریت:

۱- یوسف بووه بهرپرسی گشتی هه موو ئه وهی که په یوه ندی هه بوو به لایه نی کشتوکال و خوړاک و پاراستنی نرخ و .. هتد، بهم هوپه وه بووه سه روکی میسر، به پیی ئه و پلانه ی که داینبوو به پشت به ستن به خوای گه وره، کاروباره کانی جیبه جی ده کرد، توانی حهوت سالی یه که م که پر بوو له پیت و به ره هم به سه رکه و تووی به سه ر به ریت، دوا ی ئه وه چونه ناو حهوت سالی وشکه سالیه وه، که به هوپه وه تووشی برسیتیه کی ترسناک بوون، ئه گه ری ئه وه ی هه بوو ته ر و وشک به یه که وه له ناو به ریت، ئه گه ر چاودیری خوای گه وره نه بوایه بو گه لی میسر و پیغمبر یوسف.

ئهم برسیتیه هه موو ولات و ده وره به ره که ی گرت ه وه، له وان ه ش ولاتی که نعان که پیغمبر یه عقوب و مناله کانی تیایدا ده ژیان، براکانی یوسف کاتیک که بیستیان له میسر دا خیر و به ره که تیکی زور هه یه و خوړاک به شیوه یه کی هه رزان و دادپه روه رانه ده فروشن، بریاریاندا که به ره و ولاتی میسر برؤن، له م کاته دا چونه به رده م سه روکی میسر که یوسف بوو، یوسف ئه وان ی ناسی، به لام ئه وان هه ستیان پی نه کرد و نه یان ناسی، قورئان بو ئهم مه به سته ده فهرمویت ﴿وَهُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ﴾.

۲- ده برینی به وه ی که ﴿لَهُ مُنْكَرُونَ﴾ مانای ئه وه یه که هه ر له بنه ماوه نه یان نویستوه بیناسنه وه، ئه ویش له سه ر ئه و هه موو خراپه ی که به رامبه ری کرد بوویان.

یوسف له ئه وپه ری دانایی و ریز و ئه خلاق جوانی خوپه وه هیچ شتیکی نه کرد که ئه وان هه سته که ن ده یان ناسیت، زانینی هه والی براکه شی له ری ئه و پرسیارانه وه وه رگرت که لی کرد بوون.

به پروای من یوسف شتیک یان په ره یه کی تاییه تی ئاماده کرد بوو بو خوړاک، که کومه لیئک پرسیاری گرنگی ده کرد له وان ه ی که ده یان نویست سودمه ندبن لیی، له وان ه ش زانینی ژماره ی خیزان و ئاستی پیوستیان و .. هتد، که ئه مه ش له پرووی دادپه روه ری وه پیوسته.

سی و سی

دیمه نی بهر یکه وتنی برا شیریه که ی به ره و میسر

خوای گه وره ده فهرمویت ﴿وَلَمَّا جَهَّزَهُم بِجَهَّازِهِمْ قَالِ اِنَّنِي بِاَخٍ لَّكُمْ مِّنْ اَبِيكُمْ اَلَّا تَرَوْنَ اَنِّي اُوفِي الْكَيْلَ وَاَنَا خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ * فَاِنْ لَّمْ تَأْتُونِي بِهِ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِنْدِي وَلَا تَقْرُبُونِ * قَالُوا سَرَّوُدٌ عَنْهُ اَبَاهُ وَاِنَّا لَفَاعِلُونَ * وَقَالَ لِفَتْيَانِهِ اجْعَلُوا بِضَاعَتَهُمْ فِي رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَا اِذَا انْقَلَبُوا اِلَى اَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ * فَلَمَّا رَجَعُوا اِلَى اَبِيهِمْ قَالُوا يَا اَبَانَا مُنِعَ مِنَّا الْكَيْلَ فَاَرْسَلْ مَعَنَا اَخَانَا نَكْتُلْ وَاِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ * قَالَ هَلْ اَمْنُكُمْ عَلَيْهِ اِلَّا كَمَا اَمْنُتُكُمْ عَلٰى اَخِيهِ مِنْ قَبْلُ فَاَللّٰهُ خَيْرٌ حَافِظًا وَهُوَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ * وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ اِلَيْهِمْ قَالُوا يَا اَبَانَا مَا نَبْغِي هٰذِهِ بِضَاعَتُنَا رُدَّتْ اِلَيْنَا وَمَئِيْرُ اَهْلِنَا وَنَحْفَظُ اَخَانَا وَنَزِدَادُ كَيْلَ بَعِيْرٍ ذٰلِكَ كَيْلٌ يَّسِيْرٌ * قَالَ لَنْ اُرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتّٰى تُؤْتُوْنِ مَوْثِقًا مِّنَ اللّٰهِ لَتَاْتُنَّنِيْ بِهِ اِلَّا اَنْ يَّحَاطَ بِكُمْ فَلَمَّا اٰتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ قَالَ اللّٰهُ عَلٰى مَا نَقُولُ وَكِيلٌ * وَقَالَ يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوْا مِنْ بَابٍ وَّاحِدٍ وَاَدْخُلُوْا مِنْ اَبْوَابٍ مُّتَفَرِّقَةً وَمَا اَغْنِيْ عَنْكُمْ مِّنَ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ اِنْ اَلْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُوْنَ﴾ يوسف: ۵۹ - ۶۷، واته «ئه ویش ریزی گرتن و دواندن و پیی ده رختن که برایه کی باوکیان هه یه و نه یانه یناوه له به ئه وه) له کاتیکدا ریکی خستن و بارگه و بنه ی بو پیچانه وه وتی: (من حه ز ده که م) برایه کی باوکیان هه یه بوم بهینن، ئایا نابینن به راستی من چون کیشانه و پیوانه م تیرو ته واوه و، چون ری ز له میوان ده گرم (یارمه تی هه ژاران ده ده م) * خو ئه گه ر ئه وه برایه تانم بو نه هیئنن، ئه وه ئیتر هیچ مامه له و کیشانه و پیوانه ی ئیوه لای من نی یه و نزیکم مه که ونه وه * (له وه لامیدا) وتیان: ئیمه به هه موو شیوه یه که هه ول ده ده یین و نه خشه ده کیشین بو ئه وه مه به سته (هه تا) باوکی رازی بکه یین (ئه م جاره به هیئینن)، بیگومان ئیمه ئه وه کاره ده که یین * (له فرسه تی کدا) یوسف به لاهه کانی به رده سستی وت: هه رچی شتومه که و که لو په لیکیان هیئاوه بیخه نه وه ناو باره کانیان، بو ئه وه ی بیناسنه وه کاتیک ده گه ری نه وه بو لای که س و کاریان بو ئه وه ی (بیته هانده ری که و) بینه وه * جا کاتیک گه رانه وه بو لای باوکیان وتیان: باوکی به ری زمان، (کیشان و) پیوانان لی قه ده غه کراوه (تا بنیامینی برامان له گه ل خو ماندا نه به یینن)، که واته برا که مان له گه ل بنیره تاپیوانه بکه یین (به ده سته تالی نه گه ریینه وه)، به لیئن بیت پاریزه رین بو ی * یه عقوبی باوکیان وتی: (ئه مه داخو زیه کی سهیره) ئایا هه روا متمانه تان پی بکه م له سه ری مه گه ر ههروه که

پیشتر متمانه‌م پیکردن له‌سه‌ر یوسفی برای؟! (سه‌رئه‌نجام پازیان کرد و، ئه‌ویش وتی) که‌واته خوا چاکترین پارێزه‌ره هه‌ر ئه‌و میه‌ره‌بانترینی میه‌ره‌بانانه * کاتیکیش که‌لوپه‌ل و بارگه و بنه‌کانیان کرده‌وه بینیان هه‌رچی شتومه‌کیانه هه‌ر ئه‌وه خراوه‌ته‌وه باره‌کانیان و گه‌رپێزراوه‌ته‌وه بۆیان، (ئینجا باوکیان بانگ کردو) وتیان: باوکی به‌رپێزمان ئیمه‌ چی بکړین، چی بلیین (له به‌رامبه‌ر ئه‌و پاشا به‌رپێزه‌وه) ئه‌وه‌ته هه‌رچی که‌ل و په‌لمان هه‌یه گه‌رپێزراوه‌ته‌وه بۆمان و (تۆ ئه‌گه‌ر مۆله‌تی بنیامین بده‌ی) رزق و رۆزی زۆر ده‌هێنین بۆ که‌س و کارمان، براهه‌شمان ده‌پارێزین و باری و شتریکیش زیاتر ده‌هێنین، ئه‌و باره‌ش شتیکی ئاسانه * یه‌عقوب فه‌رمووی: هه‌رگیز له‌گه‌لتاندا ناینیرم هه‌تا په‌یمانێکی خواییم پێ نه‌ده‌ن (سویند نه‌خۆن) که‌ بیگومان بیهێننه‌وه بۆ لام، مه‌گه‌ر ده‌وره بدرین و هیچ ده‌سه‌لاتان نه‌میییت، جا کاتیک په‌یمان‌که‌یان دایه و سویندیان بۆ خوارد، یه‌عقوب وتی: خوا خۆی ئاگادارو چاودێره به‌و په‌یمان‌ه‌ی که‌ بریارمان له‌سه‌ر داوه * هه‌روه‌ها فه‌رمووی: کوره‌کانم، هه‌مووتان له‌یه‌که‌ ده‌روازه‌وه مه‌چنه ژووره‌وه و له‌چه‌ند ده‌روازه‌یه‌کی جیا جیاوه بچنه ژووره‌وه (خۆتان بکه‌ن به‌شاردا)، دلنیش بن که‌ من ناتوانم هیچ شتی که‌ له‌و به‌لاو پیشه‌هاتانه‌ی که‌ بریاری خوای له‌سه‌ر بگێرمه‌وه له‌ ئیوه، هیچ فه‌رمان و بریارێک بۆ که‌س نی یه، ته‌نها بۆ خوا نه‌بییت، پشتم هه‌ر به‌و به‌ستوو و پشت و په‌نام هه‌ر ئه‌وه، جا بۆیه ده‌با ئه‌وانه‌ی که‌ پالپشت و پشتیوانیان ده‌وێت هه‌ر پشت به‌و به‌ستن».

۱- مانای ئایه‌تی ﴿فَلَمَّا جَهَّزَهُم بِجَهَّازِهِمْ﴾ واته‌ یوسف خۆی هه‌ستاوه به‌ ئاماده‌کردنی باره‌کان بۆیان و هاوکاری کردنیان له‌و خۆراکانه‌ی که‌ وه‌ریانگرتبوو، واته‌ خۆی سه‌ره‌پرشتی دابه‌شکردنی خۆراکه‌که‌ی کردوو، له‌ دیوێکی تره‌وه ئه‌مه‌ش به‌لگه‌ی ئه‌وه‌یه له‌سه‌ر باشی به‌رپێوه‌بردن و سه‌رکه‌وتنی له‌ کاره‌که‌یدا، له‌م بارودۆخانه‌دا دابه‌شکردن ده‌بییت له‌لایه‌ن به‌رپرسی یه‌که‌مه‌وه بییت، چونکه‌ پێویستی به‌ دادپه‌روه‌ری و موجامه‌له‌ نه‌کردن و یه‌کلایی کردنه‌وه هه‌یه، ئه‌م جووره‌ کارانه‌ ئه‌گه‌ر به‌رپرسی یه‌که‌م ئاماده‌یی نه‌بییت، ئه‌گه‌ری ئه‌وه هه‌یه گه‌نده‌لی و سته‌م تیایدا روو بدات.

۲- ئایه‌تی ﴿وَأَنَا خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ﴾ به‌لگه‌یه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که‌ یوسف به‌ باشترین شیوه

ریزی له براكانى گرتوو و به باشتري شيوه كيشانه و پيوانه‌ي بو كردوون و پاداشتي دانه‌وه، نه‌مه له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا كه ئه‌وان هه‌رچي كاري خراپه‌بوو له‌گه‌لي دا كردبوويان، هه‌تا ئه‌و ئاسته‌ي كه خستيانه‌ بير و ويستيان بيكوژن و له پاش ئه‌وه‌ش سالانيكي زور تووشي زينداني و ئاژاوو و تاقيكردنه‌وه بوون.

ئه‌گه‌ر كه‌سيكي تر بوايه له جياتي پيغمبهران و پياو چاكان، ئه‌وا ئه‌و كه‌سانه تووشي زينداني و ئه‌شكه‌نجه و ئازار يان پشتگوڤيخستن ده‌بوو، به‌لام ئه‌خلاقى پيغمبهرانه و شوينكه‌وتوانيان ده‌بيت له‌و كه‌سانه جياواز بيت.

٣- ليره‌دا ده‌رده‌كه‌ويت كه يوسف پرسياى له بارودوخي ژيانى خيزانه‌كه‌يان كردوو، ئه‌وانيش وتوويانه براهه‌كمان له ماله‌وه ماوه‌ته‌وه‌و له‌گه‌ل خو‌ماندا نه‌مانه‌پئاوه، ئه‌ويش داوايان لى ده‌كات ئه‌گه‌ر جاريكي تر هاته‌وه له‌گه‌ل خو‌ياندا به‌پين، بوئه‌وه‌ي به‌شى خو‌ي وه‌ربگريت و به‌م بو‌نه‌يه‌شه‌وه به‌شه خوراكه‌كه‌يان زياد ده‌كات، خواي گه‌وره‌ش به‌ئايه‌تى ﴿اَتُّونِي بِأَخٍ لَّكُم مِّنْ أَبِيكُمْ﴾ باسى ده‌كات، نه‌يوتوو (باخيكم من ابيكم) واته له ئايه‌ته‌كه‌دا هه‌ست ده‌كريت كه دووريه‌ك هه‌يه له نيوان ئه‌م و ئه‌واندا، واته به‌نه‌ناسراو هاتوو، خو ئه‌گه‌ر بيوتايه (باخيكم من ابيكم) ئه‌وكاته ده‌يانزاني كه ئه‌و كه‌سه ده‌ناسيت، چونكه وشه‌ي (باخ) نه‌ناسراوه، به‌لام وشه‌ي (باخيكم) ناسراوه، له سياقى ئايه‌ته‌كه‌دا ئه‌وه تيده‌گه‌ين كه ئه‌وكاته زانيويه‌تى كه زر براهه‌كيان هه‌يه، ئه‌ويش له ريگه‌ي گفتوگو‌كردن له‌گه‌لياندا، ئه‌مه‌ش بو ئه‌وه‌بووه كه له‌لايان ئاشكرا نه‌بيت، بو‌يه به‌ ئه‌م شيوه‌ گفتوگو‌ي له‌گه‌ل كردوون.

٤- براكانى يوسف به‌لينيان دا كه به‌هه‌موو شيوه‌يه‌ك هه‌ولده‌ده‌ن و وتيان ﴿سَنُرَاوُذُ عَنْهُ أَبَاهُ وَإِنَّا لَفَاعِلُونَ﴾، بو ئه‌م مه‌به‌سته هه‌موو شيوه‌زيكي نه‌رم و نيانيان گرته‌به‌ر بو باوه‌ره‌پيناني به‌رامبه‌ر، پاشان وتيان ﴿وَإِنَّا لَفَاعِلُونَ﴾، واته هه‌موو شتيك ده‌كه‌ن بو ئه‌وه‌ي له‌گه‌ل خو‌ياندا به‌پين، له‌لايه‌كي تره‌وه ئه‌مه به‌لگه‌يه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ي كه ئه‌وان شيوه‌زي زور به‌هيزيان هه‌يه بو باوه‌رپيكردي باوكيان بو ئه‌م كاره، چونكه پيشتر به‌هو‌ي قسه و پلانه‌كاني ئه‌وانه‌وه يوسفى دايه ده‌ستيان و داويش وتيان «گورگ خواردى».

٥- بو جه‌ختكردنه‌وه‌و سوربووني يوسف بو براكانى كه جاريكي تر بگه‌رپينه‌وه بو‌لاي،

فرمانی کرد به کارمنده تاییه ته کان ئه و پارهی که وه ریانگرتبوو لییان جاریکی تر بیخاته وه ناو باره که یان، چونکه ئه و لییان دنلیابوو که ئه وان مالی حه رام ناخون. لیره دا ده رپرینه که به (شمه ک) هاتوو له جیاتی پاره، ئه مه ش به لگه یه له سه ر ئه وه ی که ئه وان نه یان توانیوه پارهی ئالتون یان زیو له گه ل خویندا بهینن، لیره دا دوو ئه گه ر هه لده گریت، ئه وه یه که ئالوگوره که به شتیکی تر بوویت یان له به رئه وه ی پاره که یان ریژه ی مس تیایدا زوربووه، بویه پییان وتوو (شمه ک).

6- به هیزی لوژیکی یوسف و دانایی و شیوازه که ی، وایکردوو که براکانی هه ست به هیچ شتی که نه که ن و وابزانن سوربوونی یوسفیش له سه ر هیئانی براکه یان ته نها بو زیادکردنی به شه خورا که که یانه هه تا لئی بیه ش نه بن، به لام له پرووی گه ران به شوین جیه جیکردنی دادپهروه ری و به هیزی شیوازه که، خوی گه وره به فیل ناویده بات، وه ک ده فه رمویت ﴿كَذَلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ﴾.

7- هه ر به گه یشتنه وه ی براکان بو ولاته که یان، پیش ئه وه ی باره کانیا ن بکه نه وه ده ستیان کرد به گفتوگو و دانوستان له گه ل باوکیاندا، بوئه وه ی رازی بکه ن که ئه مجاره یان برا بچوو که که یان که برای شیری یوسفه، له گه ل خویندا بهن، ئه ویش به م شیوه یه: ا- له لایه ن سه روکی میسه وه هه ره شه یان لیکراوه که به شه خورا که که یان پیئاده ن. ب- ئه گه ر له گه ل خویندا براکه یان بهن، به لانی که م باری حوشتریک زیاده وه رده گرن.

ج- له به رامبه ردا به لین ده ده ین که بیپاریزین.

د- په یمانت پی ده ده ین که به سه لامه تی ده یهینینه وه.

ه- کاتی که باره که یان کرده وه شتیکی تریان بو زیاد کرد، ئه ویش ئه وه یه که ئه و پارهی له جیاتی خورا که که دابوومان به هه له که وتوته ناو باره که وه، له به رئه وه ده بیت ئه و پارهیان بو بگه رپنینه وه و تووشی حه رام نه بین، ئه مه ش به لگه یه له سه ر ئه وه ی که ئه وان پاریزگاریان له ئه مانه ت کردوو، به لام له روویه کی تره وه ناته واوی ئه وان ده گه ریته وه بو (فیقه ی هاوسه نگی) و ئه وله ویات، واته ئه و برایانه له کاتی که که باوه ریان وابوو ده بیت پاریزگاری له ئه مانه ت بکریت، به لام له پروویه کی تره وه

ناته واویه که یان له پرووی فکری و نه فسیه وه پالی پیوه نان که شهیتان کرده وه یه که له بهرچاویان جوان بکات، که ئه ویش تاوانی کوشتی برا بچوکه که یان بوو، بو ئه مه بهسته ش هه موویان کۆک بوون له سه ر کاره که وه خستیانه ناو بیریکه وه، له روانگه ی ئه م چیرۆکه وه ئه وه تیده گه ین که پیویسته مروّف پهروه رده یه کی هاوسه نگی هه بیّت و کیشی شته حه رامه کان بزانیّت و بزانیّت له هه ر حه رامیک چوّن خو ی ده پاریزیّت. و- له م ئایه ته قورئانیانه وه ئه وه مان بو روون ده بیته وه که پیشه وا یه عقوب (سه لامی خوی له سه ر بیّت) کاتیك که کوره کانی داویان لی کرد برا که یان له گه لدا بنی ریّت، وتیان: «ئیمه ده پاریزیّن» به لام ئه و له وه لامدا وتی: ﴿هَلْ آمَنُكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَا أَمِنْتُكُمْ عَلَىٰ أَخِيهِ مِنْ قَبْلُ﴾ یوسف: ۶۴، واته «ئایا هه روا متمانه تان پی بکه م له سه ری مه گه ر ههروه ک پیشته ر متمانه م پی کردن له سه ر یوسفی برای؟!»، لی رده دا جه ختی کرده وه له سه ر ئه وه ی که مروّقی باوه ردار دوو جار له کونی که وه ناگه ستریّت^{۶۸}. به لام کاتیك که باره که یان کرده وه سه ر یان کرد شته کانیا ن بو گه پراوه ته وه، ئه وکاته وتیان پیویسته جار یکی تر بگه ریینه وه بۆلای سه روکی میسر چونکه هه ره شه ی لی کردووین که جار یکی تر خو راکمان پی نادات، له بهرئه وه داوات لی ده که ین که به گویمان بکه ت و ئه و ریگه دووره که ده بی رین به بی سود نه بیّت، چونکه ئیمه ئیستا زور پیویستمان به دانه ویله هه یه، ئاماده شین تو هه رچی هکت ده ویّت به گویت بکه ین. لی رده دا یه عقوب رازی ده بیّت و داویان لی ده کات که په یمانی کی ته واو بده ن.

۸- یه عقوب (سه لامی خوی له سه ر بیّت) هه موویانی خو ش ده ویست، له بهرئه وه ئاموژگاری کردن که ته نها له ده رگایه که وه نه چنه ژووره وه، به لکو چه ند ده رگایه ک هه لپیژن بو چوونه ژووره وه.

۹- یه عقوب (سه لامی خوی له سه ر بیّت) سه ره رای ئه وه ی که زور سور بوو که ده بیّت ده ست به هوکاره کانه وه بگرن، به لام له گه ل ئه وه شدا زور بروای به خوا هه بوو به وپه ری متمانه وه پشتی پی ده به ست، بو ئه م مه بهسته ش بو پاریزیگاری له کوره که ی

(۶۸) إشارة إلى الحديث المشهور: «لا يلدغ المؤمن من جحر مرتين»، رواه البخاري في «صحيحه» رقم الحديث (۶۱۳۳)، ومسلم في «صحيحه»، رقم الحديث (۲۹۹۸).

بروایه کی ته‌واوی به‌وه هه‌بوو که خ‌وای گه‌وره ده‌پیاریزیت. بویه وتی: ﴿قَالَ لَهُ خَيْرٌ حَافِظًا وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ﴾ (یوسف: ۶۴) واته «که‌واته خ‌وا چاکترین پاریزه‌ره هه‌ر ئه‌و میهره‌بانترینی میهره‌بانانه».

وه‌ک رووف‌مان کرده‌وه ئه‌وه‌ی که وتی ده‌ستگرتن بوو به‌هۆکاره‌کانه‌وه، به‌لام له‌لایه‌کی تره‌وه بروای وابوو که هه‌موو شته‌کان به‌ده‌ست خ‌وایه‌و بریار و قه‌زاقه‌ده‌ر له‌لایه‌ن خ‌واوه نووسراوه، له‌به‌رئه‌وه به‌شی‌وازیکی دیاریکراو له‌سی رسته‌دا وتی: ﴿إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ﴾ یوسف: ۶۷، واته «فه‌رمان و بریاریک بو که‌س نی‌یه، ته‌نها بو خ‌وا نه‌بی‌ت، پشتم هه‌ر به‌و به‌ستووه و پشت و په‌نام هه‌ر ئه‌وه، جا ده‌با ئه‌وانه‌ی که پالپشت و پشتیوانیان ده‌وی‌ت هه‌ر پشت به‌و به‌ستن».

سی و چوار

گه‌یشتنی براه‌کی بو میسر و هه‌ولدان بو هه‌یشتنه‌وه‌ی به‌ریگه‌یه‌کی زیره‌کانه

خ‌وای گه‌وره ده‌فه‌رموی‌ت: ﴿وَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ آوَى إِلَيْهِ أَخَاهُ قَالَ إِنِّي أَنَا أَخُوكَ فَلَا تَبْتَئَسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ * فَلَمَّا جَهَّزَهُم بِجَهَّازِهِمْ جَعَلَ السَّقَايَةَ فِي رَحْلِ أَخِيهِ ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ أَيَّتْهَا الْعِيرُ إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ * قَالُوا وَأَقْبَلُوا عَلَيْهِمْ مَاذَا تَفْقَدُونَ * قَالُوا نَفَقْدُ صَوَاعَ الْمَلِكِ وَلِمَن جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ * قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَّا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ * قَالُوا فَمَا جَزَاؤُهُ إِنْ كُنْتُمْ كَاذِبِينَ * قَالُوا جَزَاؤُهُ مَن وُجِدَ فِي رَحْلِهِ فَهُوَ جَزَاؤُهُ كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ * قَبْدًا بِأَوْعِيَّتِهِمْ قَبْلَ وَعَاءِ أَخِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وَعَاءِ أَخِيهِ كَذَلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَّن نَّشَاءُ وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ * قَالُوا إِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ فَأَسْرَهَا يُوسُفُ فِي نَفْسِهِ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ قَالَ أَنْتُمْ شَرُّ مَكَانًا وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ * قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ إِنَّ لَهُ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ * قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ أَنْ نَأْخُذَ إِلَّا مَنْ وَجَدْنَا مَتَاعَنَا عِنْدَهُ إِنَّا إِذًا لَّظَالِمُونَ﴾ یوسف: ۶۹ - ۷۹، واته: «کاتیکیش که کوره‌کان چونه ژوره‌وه بو لای یوسف، بنیامینی برای نزیك کرده‌وه له‌خوی و (له‌فرسه‌تیکدا) وتی: به‌راستی من یوسفی براتم، جا خه‌فه‌ت مه‌خوو خه‌مت نه‌بی‌ت به‌و هه‌لس و که‌وته‌ی ئه‌وان ده‌یانکرد (چونکه من نه‌خشه‌م کیشاوه تو لیره به‌یلمه‌وه، تا له‌لای خوم ژیان به‌سه‌ر به‌ریت) * جا کاتیک یوسف بارگه و بنه‌ی بو پیچانه‌وه و سازی

کردن (خۆراك و دانەوێڵەى پێویستی) پێبەخشین جامۆلكەى كێشان و پێوانى خستە ناو بارى بنیامینی برابەرە، پاشان جارچیهك كە بەدەنگى بەرز وتى: ئەى كاروانچیان ئێو بەراستی دزن؟! * ئەوانیش بەپەلە گەرانهووە و هاتن بەرەو پروویان وتیان: چى دیار نیه؟ چیتان لى ون بوو؟ * پاساوانەكان وتیان: جامۆلكە و دەفرى پاشامان لى ون بوووە بۆ دەگەرین، هەر كەسێك هینای بارى و شترێكى بۆ هەیه (لێپرسراوە كەیان وتى): من دەبمە زامنى ئەو بەلینە * كۆرەكان وتیان: سویند بە خوا، بەراستی ئێو چاك دەزانن كە ئیمە بۆ ئەو نەهاتووین فەسادو خراپە لە زەویدا بكەین و ئیمە دزین * پاساوانەكان وتیان: ئەگەر (دەركەوت) ئێو درۆزن بوون، كەوابوو پاداشتی ئەودزە چیه؟ * كۆرەكان وتیان: پاداشتەكەى ئەو كەسەى كە دەفرە دزراوە كە لەبارەكەیدا دەدۆزیتەو، ئەو پاداشتەكەیتى (كە بریتیه لەوێ بارمتە بێت لای خاوەنى شتە دزراوەكە)، ئیمە ئا بەو شیوێهە تۆلە لە ستمكاران دەسین * ئینجا یوسف خۆى دەستی كرد بەگەران بەبارەكاندا پێش ئەوێ بارى بنیامینی برای بپشكێت، لەوێ دوا لەبارى براكەیدا دەرى هینا، ئا بەو شیوێهە یوسفمان فێرى نەخشەى گلدانەوێ براكەى كرد، نەدەبوو بەدەستوورى پاشا براكەى گل بداتەو، مەگەر ویستی خۆى گەرەى لەسەر بێت، بەو شیوێهە چەندەها جار پلەو پاییهى هەر كەس كە بمانەوێت بەرزو بلند دەكەینەو و لەسەر و هەموو خاوەن زانست و زانیاریكەو زانا و شارەزاتر هەیه * براكانى وتیان: ئەگەر ئەو دزى بكات، ئەو براكەشى بێگومان دزى كردوو لەمەوێش، ئینجا یوسف ئەو قەسە نارهواو تۆمەتە ناقۆلایهەى لەدلى خۆیدا هیشتەو و نەبخستە روو بۆ ئەوان، وتى: ئێو لە كەسانێكى باش ناچن، جا خوا خۆى لە هەموو كەس زانترە بەوێ كە دەیلین و باسى دەكەن * براكانى وتیان: جەنابى پاشا، بەراستی ئەم كۆرە باوكێكى پیری بەسالچووێ هەیه، كەواتە یهكێك لە ئیمە لەجیاتى ئەو گل بدەرەو، چونكە بێگومان ئیمە تۆ بە پیاو چاك و چاكەخواز دەزانین * یوسف وتى: پەنا بەخوا، ئەگەر هەلەى وا بكەین تەنها ئەو كەسە گل ئەدەینەو كە شتومە كە كامان لەلای دۆزیو تەو، خۆ ئەگەر وا نەكەین، ئەو ئیتر ئیمە بەراستی ستمكارین».

لەم ئایەتەو كۆمەلێك پەندو ئامۆژگاری فێر دەبین لەوانەش:

۱- ﴿أَوَىٰ إِلَيْهِ﴾ واته بنیامینی برای له‌باوه‌ش گرت، (ته‌به‌ری) ده‌لئیت: براکه‌ی ناسیه‌وه، هه‌موویانی برد بۆ شوئینیکی خوڤ، خواردن و خواردنه‌وه‌ی باشی پیدان، که شه‌وه داهاات دوو ده‌یبردن بۆ ژوریک، له‌کوئایدا بنیامین به‌ته‌نیا مایه‌وه‌وه‌ده‌ستی گرت و بردی بۆ ژووره‌که‌ی خوئی، له‌ویدا پیتی وت: «من یوسفی براتم، دلته‌نگ و ناره‌حه‌ت و بی هیوا مه‌به‌به‌وه کارانه‌ی که ئه‌وان ده‌یکه‌ن»^{۶۹} پاشان پیوت که ئه‌وه چی ده‌کات بۆ ئه‌وه‌ی له‌گه‌لی مینیتته‌وه، له‌دوای ئه‌وه هه‌موویان ده‌هینیت بۆلای خوئی.

۲- مه‌به‌ست له (سقایة) واته (مکیال)^{۷۰}، رافه‌کارانی ته‌فسیر ده‌لین: (السقایة و الصواع) یه‌که مانایان هه‌یه، واته ئه‌وه قاپه‌ی که پاشا شتی پی‌ده‌خوارده‌وه، یوسف ئه‌م قاپه‌ی هینابوو کربووی به‌پیوه‌ریک بۆ پیوانی ئه‌وه دانه‌وئله‌ی که دابه‌شی ده‌کرد، بۆ ئه‌وه‌ی که س‌سته‌می لی نه‌کریت^{۷۱}. وتیان: ﴿فَلَمَّا جَهَّزَهُم بِجَهَّازِهِمْ﴾ واته هه‌ریه‌که‌یان باری و شتریک دانه‌وئله‌ی پیدان و به‌ریزه‌وه هه‌موو شته‌کانی بۆ ته‌واو کردن، به‌لام له‌کوئایدا وتیان ئیمه‌باوکیکی پیر و زر برابه‌کمان هه‌یه که بۆ خزمه‌تکردنی به‌جیمان هیشتوو، ئه‌ویش وه‌لامی داواکه‌ی دانه‌وه‌وه‌ی یه‌کی باریک دانه‌وئله‌ی پیدان بۆ باوکیان و براکه‌یان، به‌لام به‌بی ئاگاداری ئه‌وان قاپی پیوانه‌که‌ی خسته‌نه‌ناو باری براکه‌یه‌وه، ئه‌م قاپه‌ له‌مس بوو، پاشان به‌ریکه‌وتن و چاوی لی پۆشین، هه‌تا له‌شار دوورکه‌وتنه‌وه له‌دوای ئه‌وه چهند که‌سیکی راسپارد که بکه‌وئته شوئینیان و له‌دووره‌وه هاواریان کرد، هۆ کاروانچیه‌کان بوه‌ستن ئیوه‌دن، که لیان نزیك بوونه‌وه یه‌کیکیان وتی: «ئایا ئیمه‌ریزمان نه‌گرتن و میوانداریه‌کی باشمان نه‌کردن و خزمه‌تیکی چاکمان نه‌کردن و لای خویمان جیگه‌ی باشمان بۆ دانه‌نان، که بۆ هیچ که‌سیک شتی وامان نه‌کردبوو، به‌لام ئیوه‌قاپه‌که‌ی پاشاتان دزیوه، به‌راستی ئیوه‌زۆر سپله‌ و پی نه‌زانن» به‌کاره‌یتانی وشه‌ی (العیر) باسکردنه‌له‌وه‌ی که کاروانه‌که‌یان بیجگه‌ له‌دوو حوشر که به‌دیاری له‌لایه‌ن یوسفه‌وه پیان درابوو، ئه‌وه‌کانی تر، هه‌موویان که‌ر بوون^{۷۲}.

(۶۹) یراجع: «تفسیر الطبری» المسمى «جامع البيان» (۷۲/۸ وما بعدها)، ط. دار ابن حزم (۱۴۲۳ هـ)، و «الدر المنثور» (۲۸۸/۸).

(۷۰) «صحيح البخاري» (۷۶/۶).

(۷۱) یراجع: «تفسیر الطبری» (۷۲/۸)، وابن کثیر (۵۸/۸)، ط. دار عالم الکتب، و «فتح الباری» (۳۶۱/۸)، و «عمدة القاری» (۳۰۲/۱۸).

(۷۲) «الدر المنثور» (۲۹۲/۸)، و «الجامع لأحكام القرآن» للقرطبي (۴۰۷/۱۱ - ۴۱۱)، ط. أوقاف قطر.

۳- کاتیک که کاروانچیه کان گوئیان له و دهنگه بوو که هاواری ده کرد، ئه وانیش له وه لامدا وتیان: «بو هاوار ده کهن چیتان لی ونبوو؟» ئه وانیش وتیان: «جامی پاشا ون بووه و بیجگه له ئیوه که سی تریش تاوانبار ناکه یین، چونکه ئیوه دواهمین کاروان بوون و بارهه لگره کانی ئیوه ش که ربوون» به لام براکانی سوئیدیان خوارد به خوا که ئه وان هیچ خراپه یه کیان له سه ر زه ویدا نه کردوو و دز نین، به لام گروهه که ی یوسف وتیان: «ئایا ئه گه ر گه پراین و له باری هه رکه سیکتاندا دۆزیمانوه ده بیته سزاکه ی چی بیته؟» ئه وانیش وتیان: «با سزاکه ی خودی خو ی بیته»، ته به ری ده لیته: «له حوکمی پیغمبراندا و له ئیو ئه وانیشدا یه عقوب هه بووه، هه رکه سیک له سه ر دزی بگیریته ده بیته بگریته به کویله»، ئه وانیش وتیان: ﴿كَذٰلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِيْنَ﴾ یوسف: ۷۵، واته ئه وانیش رازی بوون به و حوکمه که به سه ر هه ر یه کیاندا بچه سپیته.

له سیاقی ئه و ئایه تانه وه تیده گه یین که یوسف قاپه که ی خستوته ناو باری براکه یه وه، له وکاته شدا هیچ یه کیک له وانی تر پیمان نه زانیوه، ته نانه ت ئه و که سه ش که ناردوو یه تی به دوایاندا، هه ر نه یزانیوه له باری کامیاندایه، چونکه ئه و پیی وتن ئیوه هه مووتان دزن، ئه م وته یه له رووکه شدا راسته یوسفیش شتیکی پیچه وانه ی واقعی نه وتوو، چونکه ئه و نه چۆته ورده کاری شته کانه وه، به لکو ئه و که سه ش که بانگی کردوون به شیوه یه کی گشتی قسه ی کردوو.

ئه مه ش ده چیته بواری (فیلی مه شروع) ههروهک خوی گه وره ده فه رمویته ﴿كَذٰلِكَ كُنَّا لِيُوسُفَ...﴾ (یوسف: ۷۶)، ده لیین: ئه و که سه ی که بانگی کردوون یوسف بووه، ئه و وته یه ش که پیی وتوون که ئیوه دزن له سه ر بنه مای هه لویسته کانیا ن له رابردوودا له گه لییدا راسته، چونکه ئه وان بوونه هوکاری ئه وه ی که یوسف بگریته به نده و بفروشریته، به لام رای راست و زۆرینه له سه ر ئه وه ن که ئه و که سه ی بانگی کردوون یوسف نه بووه.

۴- له کاتیکدا که براکانی یوسف دانیان نه نا به وه ی که ئه و جامه له باره کانیا ندا یه، ئه وانیش بو راستی داواکه یان ده ستیان کرد به پشکنینی هه موو باره کان، پیش

ئەوێ باری براکە یوسف بپشکنن، لە کۆتایدا پاش پشکنینی هەموو بارەکان بۆیان دەرکەوت کە جامە کە لە باری براکە یوسفدا.

۵- خۆی گەورە بەم شیوە باسی ئەو رووداو دەکات و دەفەر مۆیت: ﴿كَذَلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَن نَّشَاءُ وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ﴾ یوسف: ۷۶، واتە «ئەو شیوە یوسفمان فیری نەخشە ی گلدانەوێ براکە کرد، نە دەبوو بە دەستووری پاشا براکە ی گلدانەوێ، مەگەر ویستی خۆی گەورە ی لەسەر بێت، بەو شیوە چەندەها جار پلە و پایە ی هەر کەس کە بەمانەوێت بەرزو بڵند دەکەینەوێ و لە سەر و هەموو خاوەن زانست و زانیاریە کەوێ زانا و شارەزاتر هەبێ».

أ- ئەمە بە فیل ناوبراو کە بەمەستی فیلە لە بواری خێردا.

ب- ئەم ئایەتە ئەو دەردەخات کە ئەم پریارە پێچەوانە یاسا باوەکان بوو لە میسردا.

ج- ئەو دە چەسپینیت کە زانست کۆتایی نیە، مەرۆف هەرچەند خاوەنی زانستیش بێت لەسەر ئەو دەوێ کە سێکی تر هەبێ کە لەو زانترە، ئەمەش رێسایە کە بۆ زانیان کە ناییت لە شوێنێکدا بوەستن کە پێی گەشتوون، هەر وەها تووشی لە خۆبایی بوون نەبن بەوێ کە دەیزانن، بەلکو بە بەردەوامی هەوڵی تیکۆشانیان هەبێت هەتا ئەو کاتە ی خۆی گەورە ئەیانکات بە جیگرەوێ خۆی لەسەر زەویدا.

۶- و تە ی براکان: ﴿إِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ﴾ یوسف: ۷۷، بەم هۆیەوێ ویستیان بڵین: «ئێمە ئەم دە برا یە جیاوازی نەم برا یەمان کە لە دایکیکی ترە لە گەڵ برا یەکی تریشمان کە لە پێش ئەمدا هەبوو، ئەو دوو برا یەمان هەردووکیان دز بوون»، لەمەوێ دوو سودی گەورە هەستێدە کەین:

أ- حەسودی رق و ئیرەیی پێ بردن چا و بینایی مەرۆف کوێر دەکات، پەردە یەکی بەسەر چاودا دەدات، عەقڵی لە کار دەخات، نەخۆشیەکی زۆر مەترسیدار تووشی خاوەنە کە ی دەکات، کە راست بە ناراست و شەر بە خێر دەبینیت، چونکە ئەگەر وانە بێت ئەم وەلامە ی ئەوان پە یوێند ی بەم رووداوێوێ چێ.

• له م رووداوه دا، له رووکه شدا ئه وه ده بینین که جامه که ی له ناو باری براهی یوسفدا بووه، به لام ئه مهش ناکریت به وه لیکی بدهینه وه که خاوه نه که ی دزه، چونکه کی ده لیت یه کیکی تر ئه م جامه ی نه خستوته ناو باره که وه، له بهرئه وه هه موو تاوانباریک بی تاوانه هه تا تاوانه که ی به سه ردا ده چه سپیت.

• ئه گهر واما ن دانا به پیتی به لگه کان ئه م که سه دزیش بیت، ئایا دزی ئه م په یوه ندی به دزی براهی وه چه؟ هه موو ئاینه کان له وانهش ئاینی باپیره گه وره یان (ئیراهیم) سه لامی خوای له سه ر بیت، ده لیت: «که هیچ مروفتیک نابیت به تاوانی هیچ مروفتیکی تر تاوانبار بکریت، ئه گهر ئه و که سه کوری یان باوکی یان هه ر خزمیکی نزیکی تری بیت»، خوای گه وره ده فه رمویت: ﴿وَابْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَّى * أَلَّا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ﴾ النجم: ۳۷ - ۳۸، واته: «یان ئه و ئیراهیمه ی که هه موو په یمانه کانی به جی هیئا به ته واوی؟! * (له و په راوو کتیبه پیروزانه دا هاتووه): که هیچ گونا هباریک گونا ه ی تاوانباریک تر هه لنا گریت».

• هه رچه ند ئه وان ده یانزانی که یوسفی بریا ن دز نه بووه، به لکو ئه وان فراندویانه و خستویانه ته ناو تاریکایی بیریکه وه، پاشانیش درویه کی گه وره یان بو دروست کرد و وتیان گورگ خوار دوو یه تی.

ب- هه رچه ند بنه چه و خزمایه تی گرنه گه، به لام رینمایی کردن بو ئاینی خوا و خو رازاندنه وه به به ها و ئه خلاقی به رز به دهستی خوای گه وره یه و خاوه نه که شی به هه ولدان بو نزیکبونه وه له خوا و گه یشتن پیتی ده توانیت دهستی بکه ویت، ئه م بریا نه له پرووی بنه چه وه هه موویان له نه وه ی پیغه مبه رانن (إبراهیم، إسحاق، یه عقوب)، به لام له م کیشه یه دا، له پرووی به ها و هه لسوکه وته وه، له پرووی کردار و گو فتاره وه، زور دوور بوون له راستی و ئه خلاقی به رز، چونکه ئه وان بریاریا ن دابوو که برا بچوو که که یان بکوژن و بو ئه م مه به سته ش فرییا ن دایه ناو بیریکی تاریکه وه و به هو ی ئه مه شه وه، بووه به نده و له بازا ردا فرو شرا، هه ر به م هو یه شه وه ئازاریکی زور گه وره یان گه یاند به دلی باوکی.

به لام سه ره رای ئه و هه موو کرده وه ناپه سه نده ش که به رامبه ری کردیا ن، جاریکی تر لیره دا تاوانباری ده که نه وه به دزی، که ئه مه ش ئه وه ده گه یه نیت ئه و رق و کینه ی که

له دلیاندا هه‌یه هه‌ر ماوه و به‌و ئاگری چه‌سودیه هه‌تا ئیستاش ده‌سوتین و په‌رده‌ی ئیره‌یی به‌رچاوی به‌رنه‌داون.

ج- ئارامی یوسف و دانایی و خۆراگری و رازاوه‌یی به‌ ئه‌خلاقى بالا و به‌رز، هه‌موو ئه‌مانه ده‌توانین وه‌سفی بکه‌ین به‌وه‌ی که‌ خاوه‌نی ئه‌خلاقىکی پیغمبه‌رانه‌یه، خواى گه‌وره به‌ده‌ستی خۆی و له‌ژیر چاودیری خۆیدا، ئه‌م که‌سانه په‌روه‌رده ده‌کات، بۆ به‌رپرسیاریتیه‌کی گه‌وره، له‌به‌رئه‌وه یوسف هه‌موو ئه‌و شتانه‌ی له‌ دلی خۆیدا هه‌شته‌وه و له‌ به‌رامبه‌ردا کاردانه‌وه‌ی نه‌بوو، به‌لام لی‌رده‌دا بیان ده‌لیت: ﴿أَنْتُمْ شَرٌّ مَّكَانًا وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ﴾ یوسف: ۷۷، واته «ئیه‌وه له‌ که‌سانیکى باش ناچن، جا خوا خۆی له‌ هه‌موو که‌س زاناره به‌وه‌ی که‌ ده‌لیین و باسی ده‌که‌ن»، ئه‌مه‌ش کاردانه‌وه‌یه‌کی زۆر دانایانه بوو له‌ به‌رامبه‌ر ئه‌و کرده‌وانه‌ی ئه‌واندا، چونکه ئه‌وان له‌ ژینگه‌یه‌کی شه‌ره‌نگیزه‌وه هاتوون. یوسف له‌مه‌ زیاتر هه‌چی پێ نه‌وتوون، ئه‌مه‌ش کاردانه‌وه‌یه‌کی کورت و ئامانجدار بوو بۆئه‌وه‌ی ئاشکرا نه‌بی‌ت که‌ ئه‌و یوسفه، چونکه ئیستا کاتی ئه‌وه نه‌هاتووه که‌ خۆی ئاشکرا بکات، به‌لکه‌ به‌ قه‌ده‌ری خوا ده‌بی‌ت له‌ شوینیکى تردا ده‌رکه‌وه‌یت، بۆیه خواى گه‌وره‌ش ده‌فه‌رمو‌یت: ﴿كَذَلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ﴾ یوسف: ۷۶، واته «ئا به‌و شیوه‌یه یوسفمان فیری نه‌خشه‌ی گلدانه‌وه‌ی براکه‌ی کرد».

وشه‌ی ﴿أَنْتُمْ شَرٌّ مَّكَانًا﴾ هه‌ندیک له‌ رافه‌کارانى قورئان ده‌لیین: شوینی شه‌ر، به‌لام رای راست به‌ بۆچوونی من ئه‌وه‌یه که‌ ئه‌مه به‌لگه‌یه له‌سه‌ر کاریگه‌ری شوین و ژینگه له‌سه‌ر سایکۆلۆژیای مرۆف له‌رووی خیر و چاکه و ئازایه‌تی و ریز و خۆشه‌ویستی و هه‌موو سیفه‌ته چاکه‌کان، هه‌روه‌ها له‌رووی شه‌ر و زیانمه‌ندی و ترس و به‌خیلی و رق و چه‌سه‌د وه‌ چه‌ندان سیفاتی تری شه‌ر و ئه‌خلاقى خراپ، له‌به‌رئه‌وه لی‌رده‌دا شوین مه‌به‌ست لێی زه‌وی یان جوگرافیا‌یه‌کی تایه‌ت نیه، به‌لکه‌ هه‌موو ئه‌و ژینگه‌یه ده‌گریته‌وه که‌ چوارده‌وری مرۆف ده‌دات، له‌ خیزان و هاوړی و کۆمه‌لگه و هه‌موو کارتیکه‌ره‌کانی له‌رووی میدیا و په‌روه‌رده و .. هتد.

د- هه‌ندیک له‌ رافه‌کارانى قورئان له‌سه‌ر بنه‌مای قسه‌ی براکانی یوسف ﴿إِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ﴾ ده‌لیین یوسف دزی کردووه، له‌سه‌ر بنه‌مای ئه‌مه‌ش

ده یانه ویت ته ئویلی دزیه که ی بکه ن بۆ ئه وه ی پیچه وانه نه وه ستیته وه له گه ل پله ی پیغه مبه رایه تیه که یدا.

هه ندیکیان ده لاین: نه نکى یوسف موشريك بووه و بتى په رستووه، له بهرته وه دایکى یوسف به یوسفى وتووه که به ته کانی لى بدزیت و بیان شکی نیت.

هه ندیکى تریان ده لاین: یوسف به مندالی خواردنى له سهر میزه که ی باوکى ده دزى و ده یدا به هه ژاران^{۷۳}.

هه موو ئه م بۆچوونانه له راستیدا هیچ بنه مایه کیان نیه و به لکو درۆ و هه لبه ستر او یکى جووله که کانن که به رده وام ویستوو یانه پیغه مبه ران ناشیرین و له که دار بکه ن.

چونکه ئیمه ئه وه تیده گه ی ن له وتى ئه و رسته یه بۆ ئه وه بووه، که خویان بى تاوان نشان بدن و تاوانه که به سه پینن به سهر دوو برا که ی تریاندا که له دایکه وه له ئه وان جیاوازن، له پرووی سایکۆلۆژیشه وه کاتیک که مروقتیک تاوانبار ده کریت به شتیک که سانیک هه ن ده یانه ویت له سهر ئه وه ی که تووشى بووه، پیخوشحالی ده ربېرن، به لام براکانى یوسف به هوى ئه و رق و کینه ی که هه یانبوو، به رده وام ویستوو یانه ده ری بېرن و نه یشارنه وه، چونکه ئه گه ر ئه مه نه بیت، ئایا په یوه ندی دزى برا که یان به یوسف وه چیه؟ چونکه ویزدانى تاوانبار هه ست به خه جاله تی ده کات، تاوانیش له بیر ناچیته وه.

ئهم رافه کارانه له جياتى ئه وه ی که ته فسیری ئایه ته که بکه ن له سیاقى خویدا، دین قسه ی ئه و برایانه به راست داده نین که به ئه و تاوانه قیزه ونه هه لئه ستن که به رامبه ر به برا که یان یوسف کردوو یانه، چه ندینجار له به رامبه ر باوکیاندا درۆیان کرد و په یمانه کانیان شکاند و هه رچه کیان ویست کردیان، چونکه ئه وان بر وایان وابوو که هه موو هو کاریک له پیناو هی نانه دی ئامانجه کانیاندا پیروژه، بۆ ئه م مه به سته وتیان ﴿اَفْتُلُوا یُوسُفَ اَوْ اَطْرَحُوْهُ اَرْضًا یَخْلُ لَکُمْ وَجْهٌ اَبِیْکُمْ وَتَكُوْنُوْا مِنْ بَعْدِہٖ قَوْمًا صَالِحِیْنَ﴾ یوسف: ۹، واته «(له نیتوان خویاندا هه ندیکیان وتیان) یوسف بکوژن، یان فریى بدنه نه شوین و زه ویه کی دوور، ئه وکاته پرووی باوکتان یه کلایى ده بیته وه بۆ ئیوه و خوشه ویستیه که ی هه مووی بۆ ئیوه ده بیت، ئینجا دواى نه مانى یوسف ده بنه پیرو نه وه یه کی چاک و ریك و پیک».

ئایا ئهوان که بهو شیوه مامه له یان کردوو، ئیستا ناتوانن درۆیهک دروست بکهن، بۆئهو هی خویمان به پیاوچام له قه له م بدن، بهمهش خویمان له براکانیان به جیاواز بزائن؟^{۷۴} خواش زیاتر ئاگاداره.

ه- یه کیک له جیکه وته خراپه کانی ستهم و دوژمنکاری و حه سودی و ئیره یی و رق و بوغز، ئه وه یه که پال به خاوه نه که یه وه ده ئیت که بیانوو بهینیته وه بو راستی کرده وه کانی و جوانکردنی تاوانه کانی، بۆئهو هی ویزدانی ئاسوده بکات، چونکه نه فسی لومه کار (وهک دهسته واژه یه کی قورئان) یان ویزدان (وهک دهسته واژه یه کی سه رده م)، هه لده ستی به سه رزه نشت کردن و ره خنه و ئازاردانی ویزدان، کاتیک مروف تاوانیک ده کات، له م کاته دا خاوه نه که ی یان ده یه ویت باوه ر به خو ی بهینیت که ئه وه ی کردوو یه تی راسته و تاوان نیه، ئه ویش له ریگه ی بیانو هینانه وه و جوانکردن و دروستکردنی ئامانجی جوان له دید و تیروانینی خو یه وه، بۆئهو هی نه فسی لومه کار بگوریت بو نه فسی خراپه کار، ئه وکاته ش له گه ل ئه نجامدانی تاواندا ئاسوده ده بیت و به ئه نجامدانی ستهم و تاوان و نادادی شاگه شکه ده بیت، ئه مه ش سه ره ئه نجامیکی ئازار به خشه، وهک قورئان ده فه رمویت ﴿كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ مطففین: ۱۴، واته «نه خیر، وانیه (ئه و نه فامانه تیناگهن و داناچله کین) به لکو دل یان ژهنگی هیناوه و چلکی گناه دایپوشیوه له سه ره نجامی ئه و کارو کرده وانیه که ده یانکرد». یان ئاموژگاری خو ی ده کات و په شیمان ده بیته وه و دان به تاوان و سته مه که یدا ده ئیت و ده ست ده کات به گریان و دوا جار ده گه رپته وه و مافه کان ده گپرتیه وه، هه ر بۆئهم مه به سته ش له نزای (سید الاستغفار) دا هاتوو که ده ئیت ﴿أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ﴾.

۷- ئایه تی ﴿قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ إِنَّ لَهُ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ﴾ یوسف: ۷۸، واته «براکانی وتیان: جه نابی پاشا، به راستی ئهم كوره باوکیکی پیری به سالاچوو ی هیه، که واته یه کیک له ئیمه له جیاتی ئه و گل بده ره وه، چونکه بیگومان ئیمه تو به پیاو چاک و چاکه خواز ده زانین» ئهم ئایه ته به لگه یه له سه ر ئه مانه:

- شه فاعه تیکیان کرد که له جیگه ی خۆیدا نه بوو (به روالهت)، چونکه براهه یان له (روالهتدا) به دزیه که وه گیراوه و بابه ته که گه یشتۆته لای دادوهر، له بهرته وه نابیت له و شوینه دا داوای شه فاعهت بکریت، چونکه ئه وان باسی سی شت ده که ن:

یه که م: باوکیکی پیری هه یه.

دووهم: دادوهره که پیاویکی باشه.

سییه م: ئالوگۆرکردنی شوینه که یان.

به لام یوسف وه لآمی یه کلاکه ره وه و توندیان ده داته وه و پیمان ده لیت: (معاذ الله)، ئەم وشه یه مانای ئەوه یه که به هیچ جوړیک ئەو بیانوانه وهرناگیرین، چونکه ئەمانه پیچه وانیه فەرمانی خوان و ده بیته مایه ی توره بوونی، ئەمهش کاردانه وه یه که بو به رامبه ر ئەو بیانوانه ی ئەوان:

• له بهرته وه ی که باوکی دزه که پیر بیت، ئەمه هه رگیز نابیت له پرووی شهرع و عه قله وه کاریگه ری هه بیت له سه ر دادگایی کردنی تاوانباره که، چونکه ئەگه ر ئەمه بکریت، نابیت هیچ تاوانباریک سزا بدریت.

• پیاوچاکی دادوهر، نابیت بیته مایه ی لیخۆشبوون له تاوانبار، چونکه ده بیت بنه مای دادگایی کردن له سه ر دادپهروه ری دامه زریت و جیبه جی کردنی (حدود) یش ده بیت وه ک جیکه وته یه کی چاکه ده ربکه ویت له سه ر کۆمه لگه، وه ک خوی گه وه ده فهرمویت: ﴿وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ يٰۤاُولِی الْاَلْبٰبِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ﴾ البقرة: ۱۷۹، واته «ئهی هۆشمه نده کان ژیا تان ته نها له تۆله سه نده وه دایه (له و که سانه ی خه لکی به ناحق ده کوژن)، بو ئەوه ی ته قوا و له خواترسان بیته پیشه تان و خو له ده سترژی و تاوان به دووربگرن».

• داواکردنی به دیل بو شوینی تاوانبار ئەمه ریگه پیدراو نییه.

• ده توانین بلین هه رسی بوچونه که ناته واو و سته مکارانه یه.

- ئەو وته یه ی یوسف ورده کارییه کی زۆر گه وه ری تیدا بوو که وتی: ﴿مَعَاذَ اللّٰهِ اَنْ نَّاْخُذَ اِلَّا مَنْ وَجَدْنَا مَتَاعَنَا عِنْدَهٗ﴾ یوسف: ۷۹، واته «په نا به خوا، ئەگه ر هه له ی وا بکه ین ته نها ئەو که سه گل ئەه دینه وه که شتومه که کامان له لای دۆزیوه ته وه»، یوسف نه یوت: «معاذ الله أن نأخذ بريئا بجريرة سارق» چونکه ده یزانی براهه ی بی تاوانه.

۸- یوسف وتی: ﴿إِنَّا إِذَا نَظَّالْمُونَ﴾ لیره‌دا ده‌رگا داده‌خات به‌رووی هم‌وو هه‌ولیکدا بو زرگارکردنی براه‌کیان، چونکه به (صیغه مبالغه) قسه ده‌کات و ده‌لّیت (اسْتَيَّاسُوا)، له‌به‌رئه‌وه له‌به‌رخویانه‌وه که‌وتنه چرپه‌چرپ، باشه ئیمه له به‌رامبه‌ر باوکماندا بلّین چی؟ برا گه‌وره‌که‌یان ئه‌و په‌یمان‌ه‌ی بیر هینانه‌وه که به باوکیان دابوو، هه‌روه‌ها ئه‌و زیاده‌پوویانه‌ی بیر هینانه‌وه که پیشتر له‌گه‌ل یوسفی برایندا کردبویان، وه‌ک ئه‌وه‌ی بیه‌وی پیمان بلّیت: ئه‌گه‌ر له رابروودا ئه‌وه‌نده زیاده‌په‌وییتان له‌گه‌ل یوسفدا نه‌کردایه، ئیستا کاره‌که ئاسانترده‌بوو و باوکیشان برپای پئ ده‌کردن، به‌لام ئیستا کاره‌که زور گران بووه، من له ئیستادا ناتوانم به‌ره‌و رووی باوکم بوه‌ستم، به‌لام هه‌رچونیک بیت بگه‌رینه‌وه‌و روداوه‌که‌ی وه‌ک خو‌ی بو‌باس بکه‌ن.

لیره‌دا خویندنه‌وه‌یه‌کی ئینو عه‌باس هه‌یه به له‌فزی (سَرَّقَ)، واته دراوه‌ته پال دزی کردن^{۷۵}

سی و پینج

دیمه نی چاره سه ری تاوانبارکردنی براکه ی یوسف به دزی و گه یاندنی ئەم هه وائە به باوکی

خوای گه وره ده فهرمویت ﴿فَلَمَّا اسْتَيْأَسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا قَالَ كَبِيرُهُمْ أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ أَبَاكُمْ قَدْ أَخَذَ عَلَيْكُمْ مَوْثِقًا مِنَ اللَّهِ وَمِن قَبْلُ مَا فَرَّطْتُمْ فِي يُوسُفَ فَلَن أَبْرَحَ الْأَرْضَ حَتَّى يَأْذَنَ لِي أَبِي أَوْ يَحْكُمَ اللَّهُ لِي وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ * أَرْجِعُوا إِلَى آبَائِكُمْ فَقُولُوا يَا أَبَانَا إِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ وَمَا شَهِدْنَا إِلَّا بِمَا عَلَّمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ * وَاسْأَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعَيْرَ الَّتِي أَقْبَلْنَا فِيهَا وَإِنَّا لَصَادِقُونَ * قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ * وَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا أَسْفَى عَلَى يُوسُفَ وَابْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ * قَالُوا تَاللَّهِ تَفْتَأُ تَذْكُرُ يُوسُفَ حَتَّى تَكُونَ حَرَضًا أَوْ تَكُونَ مِنَ الْهَالِكِينَ * قَالَ إِنَّمَا أَشْكُو بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللَّهِ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ * يَا بَنِي إِدْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَيَّأَسُوا مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يَيْئَسُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ﴾ يوسف: ۸۰ - ۸۷، واته: «ئینجا کاتیک که نائومید بوون له پاشا، له که ناریکه وه بو خویان ده ستیان کرد به چپه و پرا گوڤینه وه گوره که یان وتی: باشه، ئەهی نه تان زانی که بیگومان باوکتان به پراستی په یمانیکی لی وه رگرتوون و خوایشی کردوو به شایهت به سه رتانه وه، پیشتیش ئاشکرایه که چیتان کرد به یوسف و پیلانتان گیرا دژی، ئیتر من هه رگیز ئەم سه ر زه مین و ولاته به جی ناهیلیم هه تا باوکم مؤله تم ده دات، یاخود خوا فه رمانیک بدات له قازانجم بیت، ئەو زاته ش چاکترینی دادوه رانه * بگه پینه وه بو لای باوکتان و پی بلین: ئەهی باوکی به پریزمان، بیگومان کوره که ت دزی کردوو ئیمه ئاگامان لی نه بووه، جگه له وهی که زانیومانه، ئیمه له شاراو و نه پینه کان شاره زانین (نازانین ئەو کوره بو وای کرد) * (حه ز ده که ییت، له خه لکی) ئەو شاره ش پیرسه که ئیمه ی لی بووین، له و کاروانه ش پیرسه که ئیمه ی تیدا بووین و پیکه وه هاتینه وه ئیمه به دلنیاپه وه راست ده لین و راستگوشین * (کاتیک کوره کان گه یشتنه وه لای باوکیان و به سه رهاته که یان بو گیراپه وه) وتی: (وانیه) به لکو دیسانه وه خوتان پیلانکی ترتان ریک خستوو، جا چارم نیه خوگریه کی جوان نه بیت، ئومیده په روه ردگار هه موویانم بو به پینته وه و به هه موویان شاد بيم، به پراستی ئەو زاته زاناو دانایه * (ئه وسا چوو که ناریکه وه) و لیان دوور که وته وه (به ده م

هه ناسه ی ساردو ئه سرینه وه) وتی: ئه ی داخم بو یوسفی نازدار، (له دلم ده رناچیت یوسفی جوان خاس و خوا ناسم ئه وه نده گریاو فرمیسکی هه لوه ران)، چاوه کانی سپی هه لگه پراو ئاوی سپی تیزاو بینینی نه ما له ئاخ و داخ و خه فته و ئیشدا، هه ر خه م و په ژاره ی خو ی ده خوارده وه * (کوره کان به زه بیان به باوکیاندا هاته وه و) وتیان: سویند به خوا تو هه ر واز ناهینیت یادی یوسف ده که یته و ناوی ده به یته تا وات لی دیت په کت ده که ویت یا خود له ناوده چیت * (له وه لامیاندا) وتی: به راستی من باسی سکا لاو غه م و په ژاره م هه ر بو لای خوا ده به م، ئه وه ی من ده یزانم له لایه ن خوا وه (له نه خشه و حیکمه ته کانی، له پیشهات و پرودا وه کاندا) ئیوه نایزان * (دوا ی چند روژیک یه عقوب فه رمانیدا به کوره کانی) و وتی: کوره کانم بچنه و و گو ی هه لخن بو یوسف و برا که ی، له سو زو میهره بان ی خوایش نا ئومید مه بن، چونکه به راستی که س نا ئومید ناییت له سو زو میهره بان ی خوا جگه له که سانی خوانه ناس و بی باوهر».

۱- ﴿فَلَمَّا اسْتِیْأَسُوا مِنْهُ﴾: ئه مه به لگه یه له سه ر ئه وه ی که ئه وان هه ولئیکی زوریاندا له پیناو رزگارکردنی برا که یان، به لام نه گه یشته نه هیچ ئه نجامیک و به ته واوی بی هیوا بوون، دوا چاریش وازیان لئیه نا. له به ره ئه وه ش که ده سته واژه ی (کو) به کارهاتو وه، مانای وایه که هه وله که له لایه ن هه موویانه وه بوو، دوا چاریش هه موویان تووشی نا ئومیدی بوون.

۲- فه رمووده ی خوای گه و ره ﴿خَلَصُوا نَجِيًّا﴾ واته خو یان له ئه وانیتر جیا کرده وه، خو یان دا بری و له خه لک جیا بوونه وه، دوا ی ئه وه ده ستیان کرد به راویژ له نیوان خو یاندا که چی بکه ن؟

۳- ﴿قَالَ كَبِيْرُهُمْ اَلَمْ تَعْلَمُوْا اَنَّ اَبَاكُمْ قَدْ اَخَذَ عَلَیْكُمْ مَّوْتًا مِّنَ اللّٰهِ وَمِنْ قَبْلُ مَا قَرَطْتُمْ فِيْ یُوْسُفَ﴾: ئه مه ش به لگه یه له سه ره ئه وه ی که برا گه و ره که یان رازی نه بوو لئیان.

۴- ﴿فَلَنْ اَبْرَحَ الْاَرْضَ حَتّٰی یَاْذَنَ لِیْ اَبِیْ اَوْ یَحْكُمَ اللّٰهُ لِیْ وَهُوَ خَیْرُ الْحَاكِمِیْنَ﴾: ئه مه مانای ئه وه یه که له هه لس و که وتیان رازی نه بووه، چونکه هه ر ئه و بوو که پی و تن: «یوسف مه کوژن، ئه مه یان ناوی (یهودا) یه که برا گه و ره یان بووه، هه ر ئه و کاته پی و تن ئیوه له هه لس و که وتتان له گه ل یوسف و ئه و په یمانه ش که به باوکتان دا بوو

زیاده‌رہو بیتان کردووه». پاشان وتی «من دەمینمەوہ تا ئەو کاتە ی کہ باوکی ریگە ی دەدات» ﴿أَوْ يَحْكَمْ اللَّهُ لِي وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ﴾.

۵- فەرموودە ی خوای گەورە ﴿ارْجِعُوا إِلَىٰ آبَائِكُمْ فَقُولُوا يَا أَبَانَا إِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ وَمَا شَهِدْنَا إِلَّا بِمَا عَلَّمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ * وَاسْأَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعِيرَ الَّتِي أَقْبَلْنَا فِيهَا وَإِنَّا لَصَادِقُونَ﴾ لەم وتانەوہ بوومان دەردە کە ویت کہ متمانەیان بە خوایان هەبوو، ئەم جارەیان لە هەوڵی ئەو دەدا دەبن کہ شیوازی مامەڵە ی خوایان لە رابردوودا بگۆرن و ئەوہ دووبارە نە کەنەوہ کہ وتبویان یوسف گورگ خواردوویەتی، ئەویش بەم شیوازانە:

أ- بە لگە یە کی باوەر پیکراویان لە پروی عەقلەوہ دروستکرد، ئەویش ئەوہ بوو کہ پرسیار لە خە لکی گوندە کە و ئەو کاروانە بکەن کہ تێدایەتی.

ب- پاشان بە وپەری بروابە خو بوونەوہ جەختیان لە سەر کردەوہ و تیان ﴿وَإِنَّا لَصَادِقُونَ﴾.

۶- بە لām گرتی ئەوان ئەوہ بوو کہ پێشینه یە کی خراپیان هەبوو، ئەمە شەفاعەتی بو نەکردن^۶، لە بەر ئەوہ کاتیک کہ هەوڵە کە یان گە یان دە یان بە باوکیان و پاشان دەستیان دایە بە لگە هێنانەوہ لە سەر راستی رووداوە کە، بە لām باوکیان متمانە ی پێ نەکردن و پێی وتن: ﴿بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ﴾.

۷- لە دیدی باوکیانەوہ ئەم چیرۆکە دەربارە ی براکە ی یوسف هاوشیوہ ی چیرۆکە کە ی یوسف، چونکە ئەمیش پیلان و تاکتیک ی تیا بەدی دە کریت، چونکە باوکیان هەرگیز برۆای بەوہ نە دە کرد کہ ئەو کورە ی خو ی پەرور دە ی کردووه دزی بکات.

۸- باوکیان لە بەرامبەر خوادا ئارامیە کی جوانی گرت و متمانە ی تەواوی خستە سەر و بە وپەری دنیایەوہ پشتی پێ بەست.

۹- هیواکان زیاتر بوو بەوہ ی کہ خوای گەورە دەرگای رزگاریان لی دە کاتەوہ، بو ئەم مە بەستە وتی: ﴿عَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ﴾ یوسف: ۸۳، واتە «ئومیدە پەرور دگار هەموویانم بو بەیئیتەوہ و بە هەموویان شاد بيم، بە راستی ئەو زاتە زاناو دانایە».

متمانه‌ی پیغمبران به‌خوا به‌م شیوه‌یه‌یه، هه‌تا قه‌یرانه‌کان به‌هیتربن و به‌لاکان زیاتر بن، متمانه‌یان به‌سه‌رکه‌وتن و رزگاری خوا زیاتر ده‌بیت.

۱۰- ئەم هیوایه‌ی به‌وه لیکدایه‌وه، که خدای گه‌وره ئاگاداره به‌هه‌موو شتیکی ئاشکراو نه‌ینی، به‌تابیه‌تیش ئەم حالته‌ی که ئەم تیدا ده‌ژی، خدای گه‌وره دانایه له هه‌لس و کهوت و کاره‌کانیدا، له شوینی خۆیدا فه‌رمانی خۆی ده‌دات، ئەمه‌ش پاش ئەوه‌ی به‌دانایی خۆی هۆکاره‌کان و ئەنجامه‌کان ری‌ک ده‌خات.

۱۱- له‌گه‌ل ئەوه‌شدا که یه‌عقوب خه‌میکی گه‌وره‌ی هه‌بوو، به‌لام هه‌رگیز یادی خدای له‌بیر نه‌ده‌چوه‌وه و دنیابوو له‌چاوتر و کانیکدا به‌فریای ده‌که‌ویت، هه‌رگیز ریگه‌ی نه‌ده‌دا بئ هیوایی و پالدانه‌وه دلی دابگریت، به‌لکو هه‌ر ئەبوو که به‌کوره‌کانی وت: ﴿وَلَا تَنَاسُوا مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يَبْأَسُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ﴾ یوسف: ۸۷، واته «له‌سۆزو میه‌ره‌بانی خوایش نائومی‌د مه‌بن، چونکه به‌پراستی که‌س نائومی‌د ناییت له‌سۆزو میه‌ره‌بانی خوا جگه‌ له‌که‌سانی خوانه‌ناس و بئ باوه‌ر».

۱۲- باوکی بریاری دا پشتیان تئ بکات، چونکه هه‌ستی کرد له‌وه‌مانه‌ی که هه‌یه‌تی که‌س له‌گه‌لیدا هاوبه‌ش نیه، بویه وتی ﴿يَا أَسْفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ﴾ یوسف: ۸۴، واته «ئه‌ی داخه‌م بو یوسفی نازدار»، به‌لام ئەو خه‌م و خه‌فه‌ته‌کانی خۆی به‌شاراوه‌یی له‌ده‌رونی خۆیدا هیشته‌وه و ئەمه‌ش بوه هۆی ئەوه‌ی که کار له‌میشکی بکات و چاوه‌کانی له‌خه‌م و خه‌فه‌تدا سپی بن، به‌لام کوره‌کانی به‌زه‌بیان پیدان هه‌اته‌وه و به‌شه‌یه‌کی زۆر ئازاردەر به‌ره‌و روی بوونه‌وه و تیان ﴿تَاللَّهِ تَفْتَأُ تَذْكُرُ يُوسُفَ حَتَّىٰ تَكُونَ حَرَضًا أَوْ تَكُونَ مِنَ الْهَالِكِينَ﴾ یوسف: ۸۵، واته «سویند به‌خوا تو هه‌ر واز ناهینیت یادی یوسف ده‌که‌یت و ناوی ده‌به‌یت تا وات لئ دیت په‌کت ده‌که‌ویت یاخود ده‌فه‌وتیت»، وایان نیشانی باوکی دا که یوسف بئ هیوا بووه لئی و خه‌م و خه‌فه‌تی تو‌ش هه‌چ سویدیکی ناییت^{۷۷}، به‌لام باوکیان به‌وته‌یه‌کی زۆر گه‌وره‌و به‌پیز وه‌لامی دانه‌وه‌و وتی: ﴿قَالَ إِنَّمَا أَشْكُو بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللَّهِ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ یوسف: ۸۶، واته «(له‌وه‌لامیاندا) وتی: به‌پراستی من باسی سکا‌لا و غه‌م و په‌ژاره‌م هه‌ر بو‌لای خوا

دهبهم، ئەوهی من دەیزانم له لایەن خواوە (له نه‌خشه و حیکمه‌ته‌کانی، له پێش‌هات و رووداو‌ه‌کاندا) ئیوه نایزانن»، داوای لێ‌کردن که هه‌وڵ‌بده‌ن یوسف و براکه‌ی بگێر‌نه‌وه به‌مه‌ش وانه‌یه‌کی گه‌وره‌ی پێدان.

۱۳- ئەم به‌لا تازیه‌ بووه هۆی ئەوه‌ی که خه‌می بو‌ یوسف تازه بیته‌وه و ئەم دلته‌نگیه تازیه‌ دل ته‌نگیه کۆنه‌که‌ی زیندوو‌کرده‌وه، خه‌م خوار‌دنیش له‌به‌ر ئەوه‌ی سیفه‌تیکه و له هه‌موو مرو‌فیکدا هه‌یه، که‌واته نابیت که‌س له‌سه‌ری لۆمه بکری‌ت، پێغه‌مبه‌ری خواش (سه‌لامی خ‌وای له‌سه‌ر بیت) له‌کاتی کۆچی دوایی ئیبراهیمی کوریدا وتی: «چاو فرمیسک ده‌ریژیت، دل خه‌فه‌تبار ده‌بیت به‌لام هه‌یج شتیک نالین ته‌نها ئەوه نه‌بیت که خوا پێی رازیه، ئیبراهیم ئیمه به‌هۆی کۆچی تۆوه دلته‌نگ بووین»^{۷۸}

سی و ش‌رش

ئا‌شک‌رابوونی کاره‌که

خوای گه‌وره ده‌فه‌رمو‌یت: ﴿فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا الضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُّزْجَاةٍ فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ * قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ أَنْتُمْ جَاهِلُونَ * قَالُوا إِنَّكَ لَأَنْتَ يُوسُفُ قَالَ أَنَا يُوسُفُ وَهَذَا أَخِي قَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا إِنَّهُ مَنْ يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ * قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ آتَرَكَ اللَّهُ عَلَيْنَا وَإِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ * قَالَ لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ * اذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَذَا فَأَلْفُوهُ عَلَى وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا وَأْتُونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ * وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا أَنْ تُفَنِّدُونِ * قَالُوا تَاللَّهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ * فَلَمَّا أَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ أَلْقَاهُ عَلَى وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بَصِيرًا قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ * قَالُوا يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ * قَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ﴾ یوسف:

۸۸ - ۹۸، واته «کاتیک (گه‌شتنه میسر) و چوونه باره‌گای یوسف وتیان: جه‌نابی پاشا ئیمه و که‌س و کارمان نه‌هاتی و گرانی و کو‌په‌وه‌ریی زۆرمان تووش هاتوو و که‌ل و په‌لێکی تیکه‌ل و پیکه‌ل و بی‌نرخیشمان هیناوه، که‌واته چیمان پێویسته بۆمان بپه‌وه

و خێریشمان پێ بکه، بێگومان خوا پاداشتی خێر خوازان دەداتەووە * (ئینجا یوسف زانی کاتی ئەووە هاتوووە که خۆی بناسینیت بۆیە) وتی: ئایا زانیان و لە بیرتانه چیتان کرد بە یوسف و بەبراکە ی کاتیک ئیووە نەفام بوون و ترسی خواتان لە دڵدا نەبوو؟ * (هەموو بەسەر سورمانەووە چاویان ئەبەلق بوو سەرنجیان داو) وتیان: ئایا بەراستی بۆچی تۆ یوسفیت؟! وتی: بەلێ، من یوسفم و ئەمەش (بنیامین) ی برامە، بەراستی خۆای میهرەبان ریزی لێناوین و بەهرەمەندی کردووین، بێگومان ئەووەی خۆپاریز بیت لە گوناھو خۆگر بیت (لە بەرامبەر پیشھاتەکانەووە، خۆای گەورە دەرووی لێ دەکاتەووە) ئەووە بەراستی خوا پاداشتی چاکە کاران و چاکە خوازان بەزایە نادات * ئینجا براکانی وتیان: سویندمان بەخوا بەراستی خۆای گەورە ریزی تۆی داو بەسەر ئیمەدا، ئیمە بەراستی کاتی خۆی بەھەڵدا چووین و گوناھبارین * یوسف وتی: خەمتان نەبیت ئەمڕۆ ئیتر هیچ سەر زەنشیتکتان لەسەر نییە، خوا لێتان خۆش بیت، بێگومان ئەو زاتە لە هەموو میهرەبانان میهرەبانترە * (یوسف هەوایی باوکی پرسی، که زانی نابینا بوووە وتی): بڕۆن ئەم کراسەم بەرن و بیدەن بەسەر و رووی باوکمدا بینایی بۆ دەگەرێتەووە و چاوی چاک دەبیتەووە، پاشان هەموو کەس و کارتەنم بۆ بهینن بەگشتی * کاتیک کاروان ئاوەدانی بەجیھیشت و کەوتە رێ، باوکیان وتی: بەراستی من هەست بە بۆنی یوسف دەکەم ئەگەر بەبێ هۆش و خەڵفاوم نەزانن و (بروام پێبکەن) * ئەو کەسانە ی که لە لای بوون وتیان: سویند بەخوا بێگومان تۆ هەر لە ناو سەرگەردانی و خەیاڵە کۆنەکە ی خۆتدایت!! * ئینجا که مژدە هینەرە که گەیشت و کراسە کەیدا بەسەر دەم و چاویدا، خێرا بینایی بۆ گەرایەووە، چاوەکانی گەشایەووە، وتی: ئایا من پیم نەوتن، بەراستی ئەووەی من دەیزانم لە لایەن خواوە، ئیووە نایزانن؟! * (داوی ماوہیە کۆرەکان گەیشتن و هەموو شتیک ئاشکرا بوو) وتیان: ئە ی باوکی بەرپێزمان داوای لێخۆشبوونی گوناھە کامان بۆ بکه (لە خۆای میهرەبان) بەراستی ئیمە گوناھکار بووین و بەھەڵدا چوو بووین * باوکیان وتی: لە ئاینده داوای لێ خۆشبوونتان لە پەرورەدگارم بۆ دەکەم، بەراستی ئەو زاتە لێخۆشبوو میهرەبانە».

• برسیتێه که زۆری بۆ هەموو لایەک هینا، کەس پارە ی پێ نەما، دانەوێڵە و خۆراک

زور زور که م بوه وه، بوجاری سیهم براکانی هاتنه وه بو میسر، چند که ره سه یه کی زور خراپیان له گه ل خویاندا هیئابوو، چونکه هه ره ته وه یان مابوو، روویان کرده سه روکی میسر و له به رده میدا زور به شیوه یه کی هه ست به که می و پارانه وه وه وتیان: ﴿يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسْنَا وَأَهْلَنَا الضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُزْجَاةٍ فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ﴾، کاتیک که به وشپوه خو به که مزانی و داوای به زه ییه ی لی بینین، به قه ده ری خوا لی رده دا وانه که کوتایی دیت. له پردا یوسف ته و سه رسورمانه گه وره یه ی دروست کرد که به خه یالی هیچ که سی کدا نه ده هات، وتی: ﴿قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ أَنْتُمْ جَاهِلُونَ﴾ به م ته ده به وه له به رامبر به لگه نه فامانه کانی ته وانه وه روی تیکردن، هه ندیکیان به بیریان که وه وه یوسفی مندال به و شیوه جوانه ده نگه ناسک و یاریه کان له گه ل باوکیدا، ده موچاوه جوانه که ی، له م کاته دا به هه ریه ک له خه یالیاندا هه موو ته وه تپه ری کرد که چیان به رامبر کردووه؟، یوسف وتی: ﴿أَنَا يُوسُفُ وَهَذَا أَخِي قَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا﴾، گه وره یی کاره که هه مووی درایه وه پال خوا، پاشان سوننه تی خوایی بو باسکردن و وتی: ﴿إِنَّهُ مِنْ يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ﴾ وه لامی براکان ته وه بوو که دانیان نا به تاوانه که یانداو بو ریز و گه وره یی یوسف وتیان: ﴿تَاللَّهِ لَقَدْ آتَرَكَ اللَّهُ عَلَيْنَا وَإِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ﴾.

• وته ی یوسف (سه لامی خوای له سه ر بیئت) که وتی: ﴿هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ﴾ ته مه به لگه ی ته وه یه له سه ر ته وه ی که به هه مان شیوه ی یوسف پیلانیکیان به ده سه ته وه بووه دژی براکه ی، چونکه له بچوکیدا نازاریان ده دا و له ئیستاشدا به دزی تاوانباریان کرد.

ده لپن یه عقوب (سه لامی خوای له سه ر بیئت) نامه یه کی ناردوووه بو سه روکی میسر که به م شیوه یه بووه: «له یه عقوب ئیسرائیلی کوری ئیسحاقی قوربانی خوا، کوری ئیبراهیمی خه لیل بو عه زیزی میسر، دوا ی ته وه: ئیمه ی ته هلی به ییت له لایه ن خواوه تووشی تا قیکردنه وه یه ک بووین... من کورپیکم هه بوو، یه کی ک بوو له کوره خوشه ویسته کانم له گه ل براکانیدا چوو ته ده ره وه... پاشان کورپیکی ترم هه بوو که له دایکه وه له گه ل ته ودا برابر بوون، من زور دلیم به م کوره م خوش بوو، له گه ل براکانیدا

هاتن بۆلای تو، که گه رانه وه ئه ویان له گه لدا نه بوو، وتیان دزی کردوووه و لای تو زیندانیه، به لام ئیمه ئه هلی به یتین، دزی ناکه یین، منالی دزمان ناییت، ئه گه ده کریت بۆمان بگه پرینیته وه، به لام ئه گه ر وانه که یت دوغات لیده که م» که یوسف ئه م نامه یه ی خوینده وه.. خوئی پینه گیرا) ۷۹.

• پاشان داوای لیکردن که کراسه که ی به رن و بیدهن به سهر دهم و چاوی باوکیاندا، به م هۆیه وه خوی گه وره چاوه کانی چاک ده کاته وه، بیگومان ئه م کاره خوا فییری کردوو، پاشان فرمانی پیکردن که هه موو که س و کاریان به یتن بۆ میسر.

• کاتیک که کاروانه که میسریان به جیه یشته یان گه یشته سنوری زهوی که نعان، یه عقوب ههستی به بۆنی یوسف کرد، پیی وتن ﴿إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا أَن تَفَنَّدُونَ﴾ واته مه لئین کابرایه کی خه له فاوه.

• کاتیک براکان هاتنه وه، یه کسه ر کراسه که ی یوسفیان خسته سهر دهم و چاوی باوکیان، به م هۆیه وه چاوی چاک بوه وه، خۆشیه کی گه وره چوه دلیه وه، کاتیک هه والی یوسفی بیست که ئیستا سه روکی میسه.

• براکان دوا ی ئه وه ی دانیان به هه له کانیاندا نا، داوایان لیکرد که داوای لیخۆشبوونیان بۆ بکات، به لام داواکه ی دواخستن، ئه مه ش به لگه یه له سهر ئه وه ی که دلی ئه وه نده بریندار بوو بوو، نه یتوانی یه کسه ر داوای لیخۆشبوونیان بۆ بکات، یان بۆئه وه دوا ی خست که بکه ویته دوا ی بینینی یوسف.

سی و حموت

دوای سالانیکى زور، خیزانه کهى به عقوب به کیان گرته وه و گه یشتنه میسر

خوای گه وره ده فهرمویت: ﴿فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ آوَى إِلَيْهِ أَبْوَيْهِ وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ إِن شَاءَ اللَّهُ أَمِينٌ * وَرَفَعَ أَبْوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا وَقَالَ يَا أَبْتِ هَذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا وَقَدْ أَحْسَنَ بِي إِذْ أَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ وَجَاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ مِنْ بَعْدِ أَنْ نَزَعَ الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ إِخْوَتِي إِنَّ رَبِّي لَطِيفٌ لِمَا يَشَاءُ إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ * رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيِّي فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَالْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ﴾ يوسف: ۹۹ - ۱۰۱، واته «ئینجا (که هه موویان گه یشتنه میسر) چوونه لای یوسف، باوک و دایکی هیئایه نزیکى خوئی و (پریزی زوری بو ده پرپین، ناخو چهنده دلخوش و کامه ران بووبن، دوای ئه و ماوه دوور و دریژه به کوری جوان کردارو خواناسیان شاد بوون، ئیستاش پاشای میسره) و پیی وتن: انشاءالله، ئه گهر خوا ویستی بیت به یه کجاریی وهرن بو میسر، به وپه ری شادی و ئارامی و کامه رانی نیشته جی بن * ئه وسا دایک و باوکی به رز کرده وه بو سهر ته ختی پاشایه تی و حوکمرانی خوئی، هه مووان کړنووشیان بو برد (دیاره که ئه وسا دروستبووه و نیشانه ی ریزو پیژانین بووه)، یوسف که ئه مه ی دی وتی: باوکی به پریم ئه مه لیكدانه وهی خه ونه که ی ئه وسامه که به مندالی بینیم، ئه وه ته بیگومان په روه ردگارم هیئایه دی و به راست ده رچوو، به راستی ئه و زاته چاکه ی له گه لدا کردم و به سوژ بوو بووم، کاتیك له زیندان پرگاری کردم، ئه وه ته ئیوه ی له بیابانه وه هیئایه وه و (به یه ک شادی کردینه وه) دوای ئه وه ی شهیتان نیوانی من و براکامی تیکدابوو، به راستی په روه ردگارم به سوژو به لوتفه بو هه رشتیک که ده یه ویئت (په له ی نیه و ریگه ی به شینه یی بوخوش ده کات)، بیگومان ئه و زاته زانایه (به نهیئی و ئاشکرای دروستکراوانی) و دانایه (به نه خشه ی ورد، هه رچی به ویئت ئه نجامی ده دات) * (ئینجا یوسف پیغمبر چووه که ناره وه و ده سته کانی هه لبری و نزاى کردو وتی): په روه ردگارا به راستی تو پاشایه تیت پی به خشیم و له لیكدانه وهی خه و شاره زات کردم، ئه ی به دیه پنه ری ئاسمانه کان و زهوی، تو پشت و په نا و یارو یاوه ری منیت له دنیا و قیامه تدا، داواکارم که به موسلمانى بم مرینیت و بمخه یته ریزی پاکانه وه و بمگه یه نیت به کاروانی چاکان».

• ئای چند خوشییه کی گه وره یه، چند خوشه دوی چه ندان سالا لیکدابران، دوی نه و هموو ئازار و ناخوشی و کیشه خیزانیه و تاقیکردنه وه گه ورانه.. هموویان سوجده یان برد، یوسف وتی ﴿يَا أَبَتِ هَذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا﴾ یوسف: ۱۰۰، واته «هینایه دی و به راست دهرچوو»، پاشان باس له نیعمه ته کانی خوا ده کات له سهر خوئی و نه وانیش، به لام باس له رزگار بوون له رووداوه ناخوشه کان ناکات، هه تا ههستی براکانی ئازار نه دات، سه ره تا باس له وه ده کات که شهیتان له دلئی خوئی دهر بکات ئینجا براکانی.

یوسف تو خواهونی چ نه ده بیکی پیغمبرانه ی گه وره ی، چ نه خلاقیکی به رزت هه یه. ده لیت یوسف ۲۰۰ حوشتی نارد بوو، بوئه وه ی هموو نه وه ی که هه یانه باری بکه ن و بین بو میسر، له کاتیکدا که هه والی بیست له میسر نزیك بوونه وه، له گه ل پاشا و ۴۰۰۰ کهس له سه رباز و ناوداران رویشان بو پیشوازیان، کاتیک که یه عقوب نه مه ی بینی پرسیری له (یه هودا) ی کوری کرد وتی: نه مه فیرعه ونی میسره؟ نه ویش له وه لامدا وتی نا، نه وه یوسفی کورته^۱، به مه زور دلخوش بوو.

• خوی گه وره فهرمووی ﴿أَوَى إِلَيْهِ أَبُوهُ﴾، ده لیت له کاتیکدا که دایکی یوسف باوهش به بنیامینی برایدا ده کات دهر میت، مه به ست له دایکی له م ئایه ته دا چیه؟ وه لام ده داته وه ده لیت: ژنی باوکیه تی، که له هه مانکاتدا پوریه تی، چونکه دوی مردنی داکیان یه عقوب ماره ی کردوته وه.

• وتهی ﴿إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ﴾ واته که رامهت و شه ره فو مالتان پاریزراو ده بن، به دوورده بن له هه موو زیانیك.

• وتهی ﴿وَرَفَعَ أَبُوهُ عَلَى الْعَرْشِ﴾، واته دایک و باوکی له سهر عه رشه که ی دانا که پشتیه کی به رزی تایهت بوو به پاشا و گه وره پیاوان، نه مهش بو ریز لیان بوو لیان و نه وه ی نیشاندا که نه وان مافی زوریان له سه ریه تی.

• ئایه تی ﴿وَاخْرُؤًا لَهُ سُجَّدًا﴾ واته دایک و باوکی و براکان، هموویان کړنوشیان بو برد.

راقہ کارانی قورٹان بۆچوونی جیاوازیان لہ سہر ئہم کرنوش بردنہ ہہیہ، زۆربہ یان بہشتیکی روکەشی دادەنن، خەوہ کہ لہ پێش و لەدوادا جەختی لہ سہر دەکەنەوہ، ہہیانہ دەلێت: «کرنوشیان بۆ خوا برد بۆئەوہی سوپاسی خوا بکەن لہ سہر یوسف و ئەو نەعمەتانہی کہ رزاندی بە سہریاندا» بەم پێیہ مانای ئایەتی ﴿لِيَسْجِدَ لَكَ﴾، واتە: لہبەر من کرنوشیان بۆ خوا برد، ہہندیکیان دەلێن: «کرنوش بردن لێرەدا نیشانہی خاکی بوونیکی ئاسایہ»، ہہیانہ دەلێت: «سلاوکردنی ئەوان بە شیوہی کرنوش بوو»^{۸۱}، خواش باشتەر دەزانیت.

رای سہرکەوتوو ئەوہیہ کہ ماناکہی بە شیوہ روالہ تہیہ کہی لیکبدریتەوہ، واتە: کرنوشیان بۆ بردووہ وەک ریزلینان و داننان بە دانایی و ریز و گەورہیی، نەک کرنوشی بەندایەتی و پیروژ کردن.

• ئایا لہ کرنوش بردنہ کەدا دایک و باوکی لہ گەلدابوون؟ بەلێ، ئایەتەکان بەوہی لہ پێشەوہو بەوہی کہ لہ دواشەوہ ہاتووہ بەروونی باسی ئەوہ دەکەن، کہ ہەردووکیان کرنوشیان بۆ بردووہ. بەھۆی وتە یوسف لہ دوا ی کرنوشە کہ: ﴿يَا أَبَتِ هَذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا﴾، ہەر خەونہ کەش بە لگە یہ لہ سہر ئەوہ.

• یوسف لہ گیرانہوہی چیرۆکە کەدا تەریز دەخاتە سہر لایەنہ ئیجابیہ کان، ئەوہی روون کردەوہ، ہەموو ئەوہی کہ بە سہریدا ہاتووہ بەقەدەری خوابووہ بۆ ہینانہدی خەوہ کہ، ہەموو قۆناغەکانی تاقیکردنہوہ کہ بۆ ئەوہ بووہ کہ بگات بەو بەخششە ی کہ خوا بۆی داناوہ، پاشان وتی ﴿وَقَدْ أَحْسَنَ بِي إِذْ أَخْرَجَنِي مِنَ السُّجْنِ﴾، نە ی وت چوومہ زیندان و پاشان واو وام لێ بە سہرہات، دوا ی ئەو چەند ساللہ، بە لکو زۆرتەر جەختی کردەوہ لہ سہر ئەو لایەنہ ئیجابیانہی کہ خوا لہ چاکہی خۆیہوہ تووشی کردووہ و دواجاریش لہ زیندان رزگاری کردووہ، واتە وەک ئەوہی بیہوئی بلیت: ئەگەر بەھۆی چاکہی خواوہ نەبوایہ کہ چوومہ زیندان، ئەوا ئیستا نەدەگەیشتمە ئەم دەسەلاتە.

پاشان باس لہ نەعمەتەکانی خوا دەکات لہ سہر براکانی و دایک و باوکی، کہ لہ یابان و دەوارنشینییہوہ ہینانی بۆ میسر، کہ سہرچاوہی شارستانیہت و خیر و بیرہ،

پاشان ئه و ناكوکیانه ش که له گه ل براکانیدا هه بیوو ده گپرته وه بو شهیتان و نایداته پالا براکانی، خویشی ده خاته ناو ناكوکیه که و ههروه ها خوئی دانابریت له براکانی و ده لیت: ﴿اِخْوَتِي﴾، واته براکانم.

• وتهی ﴿إِنَّ رَبِّي لَطِيفٌ لِّمَا يَشَاءُ إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ﴾ به لگه یه له سه ر:

أ- ئەم کۆبوونه وه یه له نێوان یوسف و براکانی و دروستبوونی ئەم که شی خو شه و یستیه، هه مووی به هوی سوژ و به زه یی خواوه بووه، ئەمه هه مووی ده گه پرته وه بو و یست و توانای خوا، که له دوای ئەو هه موو ساله لیکدا برانه، ئیستا هه موان به یه که وه کۆبوونه وه.

ب- هه موو ئەم خو شه و یستیه له لای خواوه هاتوو، چونکه ناگاداربه له هه موو بارودۆخ و کات و شوینیک، دانایه له نه خشه و پلانه کانیدا، کارهکانی دووره له هه موو عه یب و ناته واوییه ک^{۸۲}.

• یوسف کۆتایی به خو شی و له باوه شگرتن و دیدارهکانی ده هیئیت به و په پری ملکه چیه وه، روو ده کاته خواو ده لیت: ﴿رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَليِّي فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ﴾ مانای ئەمه ش:

۱- ئەم نزا ناسکه به م شیوازه جوان و گه وره یه، جهخت ده کاته وه له سه ر په یوه ندی به هیزی یوسف به خوای گه وره وه له دل و جهسته یه وه، ئەویش به یادکردنه وه ی به رده وام به دل و زمان و رهوش، به ته واوی خوئی یه کلاکردبووه بو خوا، به رده وام به ملکه چی روی له خوا بوو، له هه موو شتیکدا پشتی پی ده به ست، ئەمه له سه ره تای چیرۆکه که وه ده رده که ویت که یه که مجار ده خرپته بیره که وه، پاشان هه لویستی له به رده م ژنه که ی عه زیز و خو به ده سه ته وه نه دانی، که وتی: ﴿مَعَاذَ اللَّهِ﴾ ههروه ها وتی: ﴿رَبِّ السُّجُنِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ﴾ هه موو شتهکانی ده گه پرانده وه بو لای خوا، په رسته شهکان و هوکمهکان، له کاتیکدا که باسی خویشی ده کات ریژه که ی ده گپرته وه بو خوا، وه ک ده لیت: ﴿أَنَا يُوسُفُ وَهَذَا أَخِي قَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا إِنَّهُ مَنْ يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ

المُحْسِنِينَ ﴿۹۰﴾ یوسف: ۹۰، واته «به لئی، من یوسفم و ئەمەش (بنیامین) ی برامە، بەراستی خوای میهرەبان ریزی لێناوین و بەهرەمەندی کردووین، بیگومان ئەوێ خۆپاریز بێت لە گوناھو خۆگر بێت (لە بەرامبەر پیشەهاتە کانهو، خوای گەورە دەرووی لێ دەکاتەو) ئەو بەراستی خوا پاداشتی چاکە کاران و چاکە خوازان بەزایە نادات»، هەرۆهە دەلێت:

﴿هَذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا وَقَدْ أَحْسَنَ بِي إِذْ أَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ وَجَاءَ بِكُم مِّنَ الْبَدْوِ مِنْ بَعْدِ أَنْ نَزَعَ الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ إِخْوَتِي إِنَّ رَبِّي لَطِيفٌ لِّمَا يَشَاءُ إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ﴾.

۲- ئەمە ئامۆژگارییە کە بوو هەموو کەسیکی عاقل و دانا، کە پێویستە گەورەترین هیواو ئاواتی ئەو بێت لەسەر ئیسلام دنیا بە جی بهیلت و ئامانجی گەشتن بێت بە پیاوچاکان و پیغمبەران، ئەمە یە نەمری، ئەو گەورەترین نیعمەتی نەپراویە، ئەوێ لە دنیایە روژیکی دیت کۆتایی دیت.

پوخته کە یوسف پیشەنگیکی درەوشاویە لەرووی ملکه چی و عیبادەت بوو خواو لە رهوشتی بەرز و بانگەواز بوو ریی خواو قوربانیدان، با بوو چەند ساتیک لەگەڵ نزاکانیدا بژین:

نزاکی بەباسی ریز و گەورەیی خوا دەست پێدەکات و پاشان باس لە ئەو نیعمەتانە دەکات کە نابریڤنەو و کۆتاییان نیە، روو دەکاتە خوا بە دل و ئەندامەکانی و سوپاسگوزاری و یاد و کړنوش دەبات و داوای لێ ناکات کە دەسەلات و مائی زیاد بکات، داوای هیز و حوکم و خوشیەکانی دنیا و دواروژی لێ ناکات، بەلکو داوای گەورەترین شت دەکات کە لەوانە زۆر باشترە، ئەویش ئەو یە بە مسوڵمانی مەریت و لە دواروژدا بگات بە پیاوچاکان ﴿النَّبِيِّينَ وَالصَّادِقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا﴾ (النساء: ۶۹) واتە:

«لە پیغمبەران و راستگوویان و شههیدان و پیاوچاکان، ئای کە ئەوانە هاوێ و هاوڕیی و هاو دەمیکی چاک و بێ وینەن».

سی و هشت

دیمه‌نی به‌ند و ناموژگاری و رونکردنه‌وه‌ی سوننه‌ت و بنه‌ما و نه‌گوهره‌کان

خوای گه‌وره ده‌فه‌رمویت: ﴿ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ أَجْمَعُوا أَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُونَ * وَمَا أَكْثَرَ النَّاسَ وَلَوْ حَرَصْتَ مُؤْمِنِينَ * وَمَا تَسْأَلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ * وَكَأَيِّنْ مِنْ آيَةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ * وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللَّهِ إِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ * أَفَأَمِنُوا أَنْ تَأْتِيَهُمْ غَاشِيَةٌ مِنْ عَذَابِ اللَّهِ أَوْ تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ * قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ * وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رَجَالًا نُوحِي إِلَيْهِمْ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا أَفَلَا تَعْقِلُونَ * حَتَّى إِذَا اسْتَيْسَسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِّبُوا جَاءَهُمْ نَصْرًا فَجَنَّبِي مِنَ نَشَاءِ وَلَا يَرِدُ بَأْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ * لَقَدْ كَانَ فِي قَصصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُولِي الْأَلْبَابِ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَى وَلَكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ يوسف: ۱۰۲ - ۱۱۱، واته «ئه‌ی محمد ئه‌م به‌سه‌ر هات و سه‌رگوزشته‌یه‌ی یوسف که به‌وه‌حی بو‌ت هاتووه له‌ه‌ه‌وآل و به‌سه‌ره‌هاته‌ شاراوه‌کانه، خو‌تو له‌ لای براکانی یوسف نه‌بوویت کاتیک که هه‌موویان برپاریاندا و پیلانیان ده‌گیپرا * (دلنیاش به) که زوربه‌ی خه‌لکی باوه‌ردار نین، هه‌رچه‌نده تو‌زور به‌په‌روش بیت و هه‌ول بده‌یت و تی بکوشیت * (ئه‌ی محمد ﷺ) خو‌تو هیچ پاداشت و به‌خششیکت لییان ناویت له‌سه‌ر گه‌یاندنی په‌یامه‌که، ئه‌م قورئانه هیچی تر نییه جگه له‌وه‌ی که یادخه‌ره‌وه‌یه بو‌هه‌موو خه‌لکی جیهان * چه‌نده‌ها به‌لگه‌و نیشانه له‌ئاسمانه‌کان و زه‌ویدا هه‌ن (له‌سه‌ر ده‌سه‌لاتداریتی و جوانکاری خوای په‌روه‌ردگار) که چی زوربه‌ی خه‌لکی به‌لایدا تیده‌په‌رن و تینافکرن و پشتی تیده‌که‌ن * جا زوربه‌ی زوری خه‌لکی باوه‌رناهیئن به‌ خوای تاك و ته‌نها، بی‌ئه‌وه‌ی هاوه‌لی بو‌ برپار نه‌ده‌ن (بیگومان ئیمان و باوه‌ری و هیچ نرخ‌ی نیه و خوای گه‌وره له‌و تاوانه خو‌ش ناییت) * ئایا ئه‌وانه له‌وه ئه‌مینن و ناترسن که سزایه‌کی خوایی هه‌موویان بگریته‌وه و (له‌ناویان به‌ری‌ت)، یاخود کوتوپر قیامه‌ت به‌ریا بی‌ت له‌ کاتیکدا ئه‌وان هه‌ست به‌نزیک‌ی به‌ریابوونی نه‌که‌ن * (ئه‌ی پیغمبر ﷺ! تو) بلی: ئا ئه‌مه‌ ریگه‌و ریپازمه: من و شوینکه‌وتوانم

بانگ دەكهين بۆ لای خەيلى پەروەردگار لەسەر بنچينه و بناغهيه كى روون و ئاشكرا، پاكى و بيگه رديش بۆ زاتى پەروەردگار، من هيچ كاتىك لە موشريك و هاوئەلگەران نيم * ئيمه كه سمان نەناردوو له پيش تۆدا جگه له پياوانىك كه هەلمان بژاردوو له خەلكى شارو شوينه كان و نيگايان بۆ دەتيرين (تا پهيامى ئيمه به روونى بگهيه نن)، ئايا نەگهراون لە زهويدا، تا تەماشيا بكن و سەرنج بدەن كه: چۆن بوو سەرتەنجامى ئەوانەى پيش ئەمان (كاتىك ياخى بوون)، بيگومان جيگه و ريگه و خانووبەرهى بههشت له قيامەتدا چاكتە بۆ ئەوانەى كه خواناس بوون و پاريزگاريان كردوو، ئايا ئەوه عەقل و ژيريتان ناخەنە كار؟! * (ئەى پيڻه مبهەر ﷺ وا مەزانە كه ئەم ريگهيه به گول و گولزار چيئراوه، بهلكو پرە لە ناخۆشى و ئازارو گەشتوو تە رادەيهك كه): هەتا بگره كاتىك پيڻه مبهران تووشى ناوئىدى و بى هيوايى دەبن و گومان وادەبن كه به راستى ئەوان (بەرنامەكەيان) به درۆ زانراوه، ئەوه ئا لەو كاتى بى هيوايىدا، سەركەوتنى تايەتى ئيمهيان بۆ ديت، ئەوسا ئەوهى بمانه و پت و شايستە بپت پرگارى دەكهين، جا كهس نيه بتوانيت تۆلەى توندو تيژى ئيمه له كەسانى تاوانبارو تاوانكار بگيريتەوه و بەرپەرچى بداتەوه * سويند بپت بەخوا بەراستى له سەرگوزەشته و بەسەرھاتى پيڻه مبهران پەندو ئامۆژگارى هەيه بۆ كەسانى ژيرو هۆشمەند، وەنەبپت ئەم قورئانە قسەو باسيك بپت هەلبەستراييت، بەلكو بەراست دانەرى ئەوهيه كه له پيش خۆيهوه هاتوو (تەورات و ئينجيل) و روونكەرەوه و جياكردنەوهى هەموو شتيكى پيوستە لەئايندا، پرتنومونى و پەحمە تيشە بۆ كەسانىك باوەر دەهيئن».

• ئەم ديمەنە ئەم شتانە لەخۆ دەگریت:

۱- شتە ناديارەكان هەموويان پەيوەستى بە خواوه، بەلام وەك ريز ليناينىك لە پيڻه مبهره كەى و لە ريگهى زۆرينەوه له ئوممەتەكەى باسيان له كۆمەلە چيروك و شتيكى نادياريان بۆ دەكات، خو ئەگەر لەلايهن خواوه باس نەكرايه نە پيڻه مبهەر و نە ئوممەتەكەى دەياندەزانی، ئەمەش بەلگهيه لەسەر ريزى خوا بۆ ئوممەتەكەى، لە ريگهى ئاشناكردنيان بەم چيروك و رووداوه بەكەلكانە، كه ئەگەر بە وردى سەرنجيان لى بدریت پەند و ئامۆژگارى زۆرى تيايه.

۲- سوننه تی خوا دەر باره ی خه لک ئەوه یه که هه موویان به جیاواز ده میننه وه له رووی ئیمان و بی باوه ری و خیر و شه ر، له رووی پابه ند بوون به به ها و ئەخلاق یان نه بوونی، خه لک هه ندیکیان باوه رداری و هه ندیکیان بی باوه رن، هه ندیکیان چاکه کارن و هه ندیکیان خراپه کار، هه رچه ند هه ول بدریت، به لام ئەم جیاوازیانه هه ر ده میننه وه، ئەمه دلنیایی کردنه وه یه که بو پیغمبەر و ئوممه ته که ی که مانه وه ی بی باوه ران، مانای ئەوه نیه که مسوڵمانان که مه ترخه من له کاتیکدا که به ئەرکی خۆیان هه لسابن. چونکه ئەمه له سوننه ته کانی خواجه، پاشان به دوایدا سوننه تیکی تر دیت، که ئەویش ئەوه یه زۆربه ی خه لک به موشریکی ده میننه وه، له لایه کی تریشه وه بو ئەوه یه که ده بیّت دان به سوننه تی جیاوازییدا بزیت و له ژیر ناونیشانی پیکه وه ژیان له سه ر چاکه مامه له ی له گه لدا بکریّت.

۳- ئەرکی پیغمبەر و شوینکه وته کانی له زانایان و هاوشیوه کانیان، ئەوه یه که ده بیّت هه موو هه ولیک بدن بو بانگه واز بو ری خوا، به بی ئەوه ی داوای هیه چ پاداشتیک بکه ن له دنیا دا، په یامی رینمایی و یادخستنه وه ی راستی بگه یه نن به هه موو جیهانیان، ده بیّت ئەمه په یامی ئەوان بیّت، ئەمه ئەرکی سه رشانیانه، به لام ئەگه ر به ویت هه موو خه لک باوه رداری و خواناس بن، ئەوه شتیکه ده گه رپته وه بو لای خوا و په یوه ندی به قه زاو قه ده ره وه هه یه.

۴- هۆکاری سه ره کی له بی باوه ری بی باوه ران و هاوه ل دانان بو خوا، بریتیه له بی ئاگایی و پشت هه لکردن، چونکه ئایه ته کانی خوا له گه ردووندا ئاشکران و چه سپاون و به به رچاوه وه دیارن، که هه مووی به لگه ن له سه ر یه کتایی خوا، له به ره وه پیویست بوو که باوه ر به م کوّتا په یامه و دوا پیغمبهره به ییت.

۵- سزای خوا بو سته مکار و بی باوه ران شتیکی هه تمیه و به ره و رویان ده بیته وه، له به ره وه نابیت هیه کاتیک هه ست به ئارامی بکه ن، چونکه ئەگه ر له سزای دنیا ش رزگاریان بیّت له سزای سه ختی دوا رۆژ رزگار بونیان نیه.

۶- خوای گه وره رینمایی پیغمبهره که ی ده کات که سوره له سه ر ئیمانی گه له که ی و باوه رداران بو پروگرامیکی گه وره له گه یانندا، که بریتیه له بانگکردنی بو ری خوا

له سهر بنه‌مای رینمای و به‌رچا و رونی، به‌شیوه‌ی دانایی و ناموژگاری چاک و گفتوگو و له‌یه‌کتر گه‌یشتن به‌باشترین شیوه، له‌به‌رئه‌وه پیویسته له‌سهر ئوممه‌ته‌که‌ی و به‌تایبه‌تی میراتگرانی له‌زانایان، که پیویسته له‌سهر بنه‌مای زانست و به‌رچا و رونی و دانایی و زیره‌کی بانگ بو لای خوا بکه‌ن و به‌دوربن له‌هموو شیوازیکی نه‌فامی و روک‌ه‌ش و نه‌زانی.

۷- پیویسته که‌لک له‌سوننه‌ته‌کانی میژوو و رابردوو و چاره‌نووسی ئه‌وانه‌ی که له‌رابردوودا ژیاون وه‌ربگرن، ئه‌م ئایه‌ته به‌لگه‌یه له‌سهر ئه‌وه‌ی که پیویسته شوین پیی ئه‌م سوننه‌ته هه‌لبگرین.

۸- سوننه‌تی پشتبه‌ستن به‌روژی دوایی، چونکه خیری ره‌های تیدایه، ئه‌مه‌ش پیویست ده‌کات که مروّف دنیای ئاوه‌دان بکاته‌وه به‌خیر و به‌ره‌ک‌ه‌ت که سودی خه‌لکی تیدا بیت، بوئه‌وه‌ی به‌ره‌مه‌که و ئه‌نجامه‌که‌ی له‌دواروژدا بچنیته‌وه.

۹- هه‌رکه‌سیک پشت به‌خوا به‌ستیت و هوکاره‌کانی بو ئاماده‌ بکات، خوی گه‌وره سه‌رکه‌وتنی پیی ده‌به‌خشیت ﴿فَنَجَّيْ مَنْ نَشَاءُ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ﴾، سته‌مکار و تاوانبار هه‌رچه‌ند به‌رزبنه‌وه بیگومان ده‌که‌ون و له‌ناوده‌چن، سته‌مکار هه‌رچه‌ند سته‌م بکات و خه‌لک بکوژی‌ت و ترس و توّقین بلاوبکاته‌وه چاره‌نووسی ته‌نها سزا و له‌ناوچوونه ﴿إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ﴾ الفجر: ۱۴، واته «به‌راستی په‌روه‌ردگاری تو هه‌میشه و به‌رده‌وام ئاماده‌یه که تو له‌سه‌ته‌مکاران بسنییت»، سته‌م هه‌رچه‌ند به‌رزبیته‌وه ده‌که‌ویت و له‌ناوده‌چیت ﴿إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا﴾ الإسراء: ۸۱ واته «به‌راستی ناحق و به‌تال هه‌ر تیاچوووه و جیگیر نه‌بووه و به‌زیوووه».

۱۰- کوّتایی سوره‌ته‌که میسکه، جه‌خت ده‌کاته‌وه له‌سهر سود و په‌ندوه‌رگرتن له‌ئهم چیرۆکه‌و هه‌موو ئه‌و چیرۆکانه‌ش که له‌قورئاندا باسکراوه ﴿لَقَدْ كَانَ فِي قَصصِهِمْ عِبْرَةً لِأُولِي الْأَلْبَابِ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَىٰ وَلَكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾، ئه‌م ئایه‌ته‌ش ئه‌م شتانه‌ی لی فی‌ر ده‌بین:

أ- پیویسته ئیعتبار دابنیین بو حاله‌ته‌نااساییه‌کان و پشیوی و ئاژاوه و ئازاره‌کان و تاقیکردنه‌وه‌کان و شتی تر، له‌م ئایه‌ته‌شدا به‌روونی چاره‌نووسی خواناسان ده‌رده‌که‌ویت.

ب- دواړوژ بۆ له خواترسانه، تیاچوونیش بۆ سته مکاران، با سهیری چاره نووسی یوسف بکهین ئه وهی تووشی هات به هۆی ریژی خوا و له خواترسانی خۆیه وه بوو.

ج- کهسی حه سود ته نها په شیمان و خه ساره مه ندی تووش ده بیټ، حه سوودی بوونه که شی ده بیټه هۆی به رزبوونه وهی حه سوودی پیاو.

د- ئه و باوه پرداره ی که تووشی تاقیکردنه وه یه که ده بیټ، نایټ بیزار و ناره حه ت بیټ، به لکو ده بیټ ئارام بگریټ و پیاوسته ئارامگرتنه که شی بگوپټ بۆ سوپاسگوزاری، چونکه ئه گه ری ئه وه هه یه که ئه و تاقیکردنه وه یه بیټه هۆکاری به رزبوونه وهی، که ئه ویش به ده رچوون لپی ده ستی ده که ویټ، ئه مه به پروونی له چیرۆکی یوسفدا (سه لامی خدای له سه ر بیټ) دیاره، چونکه هه موو تاقیکردنه وه کان قوناغ به قوناغ بوون بۆ گه یشتن بوو به وهی که خوا بۆی دیاری کردبوو له ده سه لات، بۆ ئه م مه به سه ته خدای گه وره به پیغه مبه ره که ی ده لیټ: ﴿إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا﴾ الشرح: ۶، واته: «بیگومان به دنیایه وه هاوړی له گه ل ته نگانه دا خۆشی و ئاسووده یی هه ر ده بیټ»، دوو جار نه یو تووه (إِنْ بَعْدَ الْعُسْرِ يُسْرًا) به لکو و توو یه تی: ﴿إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا﴾ واته ئاسانی هاوکاته له گه ل ناخۆشیدا، یان به هۆکاری ده رچوونی له ناره حه تیه وه یه، هه ربه م هۆیه وه یه که خدای گه وره له سو ره تی (الفجر) روو له پیغه مبه ره که ی ده کات و ده فه رمو ویټ: ﴿يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ * ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً﴾ الفجر: ۲۷ - ۲۸، واته «(شایانی باسه به ئیمان داری سه رفراز له سه ره مه رگدا ده و تر یټ) ئه ی خاوه نی دل و ده روونی پر له ئارامی (ئه ی ئاده میزادی ژیر و هۆشمه ند که له ته مه نی کۆتایی دنیا دا په روهر دگارت ناسی و به جوانی ده تپه رست) * بگه رپه روه بۆ لای په روهر دگارت که تو له و رازیت و ئه ویش له تو رازیه»، ئه و نه فسه ی که ئارامه له خوا رازیه، واته نه که ئارامگره یان سوپاسگوزاره، به لکو رازیه، ئه مه ش پله یه که له دوا ی ئارامگرتن و سوپاسگوزاری دیت.

ه- فه رمووده ی خوا ﴿لأُولِي الْأَلْبَابِ﴾ واته: ئه و که سانه ی خاوه نی عه قلیکی ته ندر وستن، توانای شیکاری و وردبوونه وه و بیرکردنه وه یان هه یه، ئه مه ش ده ست نیشان کردنی گرنگی عه قله، له لایه کی تریشه وه ئه وه مان پی ده لیټ که ئه و که سانه ی که ته نها خاوه نی سوژن ناتوانن به باشی له ئه م سو ره ته بگه ن و سو دمه ند بن لپی.

و- پښوښته باوهر به هه موو ئه و چیرۆك و رووداوانه بكریت كه خوی گه وره باسیان ده كات.

ز- قورئان به و وه سفانه ی كه ده یكات به راست له قه له مدانی په یامه كانی پښووه و هه ر ئه وانیش ته واو كاریی دوايه مین په یامن، كه هه مووی رینمایي و سۆز و خو شه ویستیه بۆ هه موو ئه وانیه ی كه باوه ریان پښ هیناوه.

ح- كو تایی سوره ته كه به وه ته واو ده بیټ كه له سه ره تاوه ده ستی پښ كرده واته سه ره تاو كو تاییه كه ی له گه ل په كدا گونجاون^{۸۳}.

(۸۳) كه لكمان له هه موو ئه و سه رچاوانه وه رگرتووه كه پښتر باس مان كردن، سه رارای ئه و زانسته كه له كه بووه ی كه به پښتیوانی خوا لای خو م هه یه كه بۆ ماوه یه كی زۆر كارم تیدا كرده ووه له رووی زانستی زمان و فیهه و روونكرده ووه و مانا و جوانی و بنه ما كانی فیهه و... هتد.

هرندیک نرحکامی فیهی

- ۱- گرنگی شاردنه وهی نیعمه ته تاییه ته کانی مروّف، چونکه ناشکراکردنی، ته گهری نه وهی هه یه بیته مایه ی حه سودی بردنی که سانی تر.
- ۲- بنه مای بهرگه گرتی که مترین تاوان، هه تا بتوانی تاوانیکی گه وره تر بگپرته وه، بو نه و مه بهسته روو له ئاسان و سوکه که یان ده که یان به پیی توانا، نه مه بنه مای بهرگه گرتی زیانه سوکه که یان یان نه وه یان که خراپه ی که مته، له پیئاو گپرانه وهی خراپه یان زیانیکی گه وره ﴿قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَأَلْقُوهُ فِي غَيَابَةِ الْجُبِّ يَلْتَقِطُهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ﴾ یوسف : ۱۰، واته «یه کیك له براکانی وتی: یوسف مه کوژن، به لکو بیخه یه ناو بیریکی قووله وه، دوایی کاروان دیت و دهیدوژنه وه و ده یه بن، نه گهر برپار بیت هه ر شتیکی لی بکه ن»، نه مه ش ته ئصیلی کاره که ی پیشه وا (خزر) ده کات که هه ستا به کونکردنی که شتی هه ژاره کان، وه که له سوره تی (الکھف) دا باسی ده کات، هه روه ها ئارامگرتنی یه عقوب له سهر نه و کارانه ی که براکانی یوسف کردیان، به لام سزای که سیانی نه دا.
- ۳- ره خساندنی بواری نه و یاریانه بو مندال که له گه ل خوشیدا سودی هه یه، وه که تیره ندازی و راکردن، مه به ست له (اللعب) واته خوشیه کی به سود، مه به ست له ﴿يَرْتَعْ﴾ به خپوکردنی وشتره له گه ل یاریکردندا، یان هه رشتیک که له بیاباندا نه نجامی بدات له یاری و شتی تر.
- ۴- پیویسته زانا نه گهر پرساری لی کرا به روونی و ناشکرا وه لام بداته وه و زانسته که ی نه شاریتته وه، ته نانه ت به رامبه ر به یه کیك که سته میشی لی کرد بیت، نه مه ش به روونی له چپروکی یوسفدا ده یینین، له کاتیکدا که ده سه لات سته می لی کرد و خستبویه زیندانه وه، به لام له لیكدانه وهی خه وه که دا به جوانی وه لامی دانه وه.
- ۵- نه گهر جیبه جیکردنی سزایه که جیکه وته ی خراپتری خسته وه، پیویسته جیبه جی نه کریت، یه عقوب له سهر کوره کانی ئارامی گرت و سزای نه دان، نه ویش له ترسی نه وهی نه وه که زیانیکی گه وره تر بخاته وه.
- ۶- پیویسته له کاتی قسه کردندا وشه ی شیوا به کار به پیژیت، قورئان به پیشه وا یوسفی

نہوت (بہندہ) بہ لکو بہ (غلام) یان (فتاھا) ناوی بردووه، واتہ: ناییت دہستہ واژہ یہ ک بہ کاربھیتریت ہہ تا دلنیا نہ بیت کہ جوان و باش و شایستہ یہ، بو نموونہ دہستہ واژہ ی (عہ لمانیہ ت) کہ لہ وشہ ی زانست و ہرگیراوه، بہ لام لہ واقیعدا ماناکہ ی جیا کردنہ و ہ ی ٹاینہ لہ دنیا یان گرنگیدانہ بہ کاروباری دنیا، ہہ روہا بہ کارہینانی وشہ ی (سوو) لہ جیاتی (ریبا) دہ کہ ویتہ ہم ہوارہ و ہ، بہ لام دہستہ واژہ ی زمانہ وانی و شہرعی (ریبا) یہ۔

۷- ہہ موو ئہ حکامہ شہرعیہ کان ئہ و ہ ی تاییہ تہ بہ عہ قیدہ و ئہ خلاق و عیادہ ت و بانگہ واز، ہہ موویان لہ ناو کوئمہ لگہ ی ئیسلامی و دہرہ و ہ شدا پیویستہ جیبہ جی بکریت، بہ مانایہ کی تر ئہ رکہ کانی تاک یان حہرامہ تاییہ تیہ کان لہ ناو کوئمہ لگہ نامسو لمانہ کانیشدا دہ بیت جیبہ جی بکرین، واتہ جائیز نیہ بو مسو لمانیک کہ لہ کوئمہ لگاہ کی نا ئیسلامیدا دہژی، ناییت ہیئر ش بکاتہ سہر ژیان و مال و سامان و کہرامہ ت و ئارامیان، تہ نانہ ت ئہ و ہ ش کہ تاییہ تہ بہ خو یان، و ہ ک عہرہ ق خواردنہ و ہ و خواردنی گوشتی بہ راز۔

۸- جائیزہ لہ حو کمداندا پشت بہ ہاوشیوہ کہ ی بہ ستریت، ہہ روہ ک لہ چیروکی شاہیدہ کہ ی خزمی ژنہ کہ ی عہزیزدا بینیمان: ﴿إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدًّا مِنْ قَبْلِ فَصَدَقْتَ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ﴾ * و ان کان قمیصہ قُد من قبل فصدقت و ہو من الکاذبین * واتہ «ئہ گہر کراسہ کہ ی یوسف لہ پیشہ و ہ درایت ئہ و ہ ژنہ کہ راست دہ کات و ئہ و کاتہ یوسف یہ کیکہ لہ دروژنان * خو ئہ گہر کراسہ کہ ی لہ پشتہ و ہ درایت ژنہ کہ درو دہ کات و یوسف یہ کیکہ لہ راستگو یان»۔

۹- جائیزہ دوعا لہ خو ت بکہ ی کہ تووشی سزایہ ک بیت، لہ ترسی ئہ و ہ ی بکہ ویتہ ناو حہرامہ و ہ، و ہ ک یوسف لہ دوعاکہ ییدا وتی ﴿رَبِّ السَّجْنِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونِي إِلَيْهِ﴾ یوسف : ۳۳، واتہ «پہرہ و ہ دگارم من زیندانم لہ لا خو شہ و یسترہ لہ و ہ ی کہ ئہ وان بانگم دہ کہن بو ی»، ئہ مہ ش سوودی لی و ہر دہ گرین بو بہرگہ گرتنی ئہ و ہ ی کہ زینانی کہ مہ، ہہ روہا ئہ و ہ شی لی و ہر دہ گرین کہ بو یہ زیندانی ہہ لہ بژارد، چونکہ زینا کردن لہ و گہرہ ترہ، لہ بہرئہ و ہ جائیز نیہ ئہ گہر یہ کیکہ ہہرہ شہ ی لی بکریت بہ زیندان بو کردنی تاوانیکی گہورہ ئہ و کارہ بکات، لہ بہرئہ و ہ لہ پرووی شہر عہ و ہ بو ی جائیز نیہ کہ تاوانہ کہ ہہ لہ بژیریت۔

۱۰- جائیزه نه‌گه‌ر باسی ریژ و که‌رامه‌ت و لیّهاتنی خوئی و خیزانه‌که‌ی بکات و باس له‌و نیعمه‌ته بکات که‌ خوا به‌سه‌ریدا رژاندوه، نه‌گه‌ر نه‌مه بوّ خوّناساندن و ریژگرتن بیّت له بانگه‌واز و زورکردنی کاریگه‌ریه‌که‌ی بیّت له‌سه‌ر بانگکراوان، به‌لام جائیز نیه نه‌و باسکردنه له‌پیناو خوّ هه‌لکیشان بیّت، یوسف باسی له نه‌و نیعمه‌تانه کرد که‌ خوا رژاندوو‌یه‌تی به‌سه‌ر خوئی و گه‌لی ئیبراهیم و ئیسحاق و یه‌عقوبدا.

۱۱- پیویسته له‌کاتی بانگکردن بوّ ریگه‌ی خوا، هه‌موو ریگا و هوکاریکی جوان و کاریگه‌ر به‌کاربه‌ینریت.

۱۲- ده‌ستگرتن به‌ هوکاره‌کان و سوننه‌ته‌کانی خدای گه‌وره، پیچه‌وانه نیه له‌گه‌ل پشت به‌ستن به‌ خواو پیگه‌ی پیغه‌مبه‌رایه‌تی و نزیکی له‌ خوا، یوسف که‌زانی هاو‌ریکه‌ی ئازاد ده‌کریت، داوای لی‌کرد که‌ لای پاشاکه‌ی باسی بکات ﴿ادْکُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ﴾.

۱۳- پیویسته پلان و به‌ریوه‌به‌رایه‌تی وردبین و به‌رنامه بوّ ئاینده‌ دابنریت و چاره‌سه‌ره‌کان دانرابن، نه‌مه‌ش پیچه‌وانه نیه له‌گه‌ل نه‌وه‌ی نادیاره‌و تایبه‌ته به‌ خوا، زانستی پلانسازی و ئاینده‌بینی، له‌سه‌ر بنه‌مای توژی‌ینه‌وه‌و گومانه، بوّ نه‌مونه کاتیک مانگ ده‌رده‌که‌ویت له‌ شه‌وانی ۱۳، ۱۴، ۱۵ نه‌وه به‌ نه‌زموون زانراوه، به‌مشیه‌یه زانیاریه ئاینده‌یه‌کان ده‌توانین هه‌ندیکیان ئاشکرا بکه‌ین نه‌ویش به‌پیی توانا مروییه‌کان..

به‌لام زانستی ته‌واو و تاییه‌ت به‌ رابردوو و داها‌توو نزیک و دور روژی دوایی و جیهانی فریشته و په‌ری، نه‌وه ته‌نها لای خدایه ﴿إِلَّا مَنِ ارْتَضَىٰ مِنْ رَسُولٍ فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمَنْ خَلْفَهُ رِصْدًا﴾ الجن : ۲۷، واته «مه‌گه‌ر بوّ پیغه‌مبه‌ریک خوا خوئی رازی بیّت (به‌وه‌ی هه‌ندی نه‌ینی بزانی‌ت)، نه‌و کاته فریشته ده‌کاته پاسه‌وانی له به‌رو پشته‌وه (تا په‌ری و شه‌یتانه‌کان نه‌توانن زه‌فه‌ری پی به‌رن)».

۱۴- جائیزه وه‌زاره‌تیک یان به‌رپرسیاریتیه‌ک (نه‌گه‌ر تاوانی تیا نه‌بیّت) له ده‌وله‌تیکي نامسو‌لمان وه‌ربگی‌ریت، نه‌گه‌ر داوای لی بکریت (وه‌ک باسمانکرد)، شتیکی باشه نه‌گه‌ر به‌م هو‌یه‌وه به‌رژه‌وه‌ندیه‌ک ده‌ست بکه‌ویت، یان ده‌بیته واجب نه‌گه‌ر دانرا، یان بووه هوئی نه‌هیشتنی گه‌نده‌لی یان دادپه‌روه‌ری جیه‌جی بیّت.

۱۵- بابته‌ی چاو، (پیشت باسمان کرد).

۱۶- زانینی پيشینهی که سيک رۆلى ههيه له وه رگرتنى شايه تيدا، يان دان پيانان يان بوونی متمانە يان نه بوونی، ئه وه ته پيشه وا يه عقوب له جارى دووه مدا شايه تي كوره كانی وه رنه گرت، هه رچهند له جارى دووه مدا به لگه ي به هيزيشيان پى بو، ئه ویش به هۆى مامه له ي خراپى يه كه مجاريان له گه ل يوسف و به لگه لاوازه كانيان.

۱۷- جائزه كه جورىك له فيل و پيلان دابزيت به ريگه يه كي نهينى و به شيويه كي زي ره كانه له پيناو گه يشتن به ئامانجىكى ره وادا.

۱۸- جائزه له سه ر سيستمىكى ديارى كراو ريكه وتن بكرىت، براكانى يوسف و يوسف ريكه وتن له سه ر ئه وه ي كه ئه گه ر ده ركه وت هه ركه سيك جامه كه ي دزيوه ده بيت بيته خزمه تكارى ئه وه ي دزي ليكراوه، بو ماويه كي ديارى كراو.

۱۹- جه خت كردنه وه له سه ر بنه ماي ﴿أَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى﴾ (النجم: ۳۸، واته «له و په راوو كتيبه پيروزانه دا هاتووه): كه هيج گوناها ريك گوناها ي تاوانبارى كي تر هه لئاگرىت».

۲۰- جائزه پيشكه وتن و پيشبركى بكرىت (ابن عربى) ده لىت: «پيشبركى له شه ريعة تا ريگه پيدراوه، سيفه تىكى جوانه، هاوكاره بو جه نك، پيغمبهرى خوا ﷺ به خو ي و ئه سه په كان كردوو يه تي، له سووده كانىشى، وه رزشى ده رون و چوار پى كان، هه روه ها راهي نانى ئه ندامه كانه له سه ر جو له»^{۸۴}.

۲۱- ئه وه ي به ئاشكرا ده رده كه وىت، ئه وه يه كه براكانى يوسف، پيغمبهر نه بوون، چونكه تاوانى گه وره يان به رامبهر برا بچوكه كه يان و باوكيان كردووه، پيغمبهران تاوانى گه وره ئه نجام ناده ن^{۸۵}.

۲۲- جائزه وشه ي (ربك) بو مروف به كارىت، به لام له فه رمووده ي سه حيدا هاتووه كه نايت بوتريت «اسق ربك»^{۸۶} چونكه بو رينمايى و ريز پيدانه نه ك هرام كردن^{۸۷}.

(۸۴) «أحكام القرآن» لابن العربي، ط. دار المعرفة، بيروت، (۱۰۷۵/۳ - ۱۰۷۶). ويراجع لأحكام السبق والمسابقة: «الموسوعة الفقهية الكويتية» مصطلح (سباق) (۱۲۳/۲۴ وما بعدها).

(۸۵) «الجامع لأحكام القرآن» للقرطبي ط. أوقاف قطر (۲۵۶/۱۱).

(۸۶) «صحيح مسلم» الحديث (۲۲۴۹).

(۸۷) «الجامع لأحكام القرآن» للقرطبي (۳۵۳/۱۱).

۲۳- ریگه پیدراوه که مسولمانیک براهی ئاگادار بکاته‌وه، ئه‌گه‌ر له‌وه ترسای شه‌ریک یان فیلیکی له‌ژیر سه‌ره‌وه بیت، ئه‌مه‌ش بو‌ئه‌وه‌یه که تووشی غه‌یه‌ت نه‌بیت، خوی گه‌وره له‌یه‌عقوبه‌وه (سه‌لامی خوی له‌سه‌ر بیت) ده‌گیریته‌وه که وتوویه‌تی: ﴿فَیَکِیْدُوا لَکَ کَیْدًا﴾ یوسف : ۵، واته «نه‌وه‌کو به‌هوی ئه‌وه‌وه فیلیکت لیکنه‌ن و تووشی به‌لایه‌کت بکه‌ن».

۲۴- ده‌بیت مروّف وه‌ک کائینیکی ئازاد مامه‌له‌ی له‌گه‌لدا بکریت، زانایان به‌لگه‌ی ته‌واویان هیناوه‌ته‌وه که ده‌بیت مروّف وه‌ک کائینیکی ئازاد مامه‌له‌ی له‌گه‌لدا بکریت، هه‌رچه‌ند زوّل بیت یان به‌ فریدراوی بدوزریته‌وه، له‌سه‌نی کوری عه‌لیه‌وه (خوا لیان رازی بیت) ده‌گیرنه‌وه که وتوویه‌تی: ﴿وَشَرُّهُ بِتَمَنِّ بَخْسٍ﴾ یوسف : ۲۰، واته: «سه‌رئه‌نجام (بردیان و) فروشتیان له‌بازاری کویله‌ فروشه‌کاندا له‌میسر، به‌نرخیکی هه‌رزان»، واته به‌پاره‌یه‌کی حه‌رام، له‌عومه‌ره‌وه ده‌گیرنه‌وه که به‌رامبه‌ر به‌منالیکی فریدراو وتوویه‌تی «ئهو ئازاده و شیره‌که‌شی له‌سه‌ر ئیمه‌یه»^{۸۸}، له‌عه‌لی و خه‌لکی تریشه‌وه گیردراوه‌ته‌وه^{۸۹}.

۲۵- فروشتنی دینار به‌ژماره‌نه‌ک کیش ﴿دَرَاهِمَ مَعْدُودَةً﴾ یوسف : ۲۰، واته: «چه‌ند دره‌میکی که‌م»، ئه‌مه‌ش به‌لگه‌یه‌ له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که له‌سه‌رده‌می یوسف‌دا دراوی کنازیی هه‌بووه و مامه‌له‌ی پیوه‌کراوه^{۹۰}.

۲۶- هه‌لگرتنه‌وه‌ی مندال و کردنی به‌کور و کچی خویان له‌شارستانیه‌ت و گه‌لانی پیشوودا باوبووه، هه‌تا ئه‌وکاته‌ی ئیسلام هات و پوچه‌لی کرده‌وه، وه‌ک خوی گه‌وره ده‌فه‌رمویت ﴿ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ هُوَ اَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ فَاِنْ لَّمْ تَعْلَمُوْا اَبَاءَهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ فِي الدّٰیْنِ وَمَوَالِیْكُمْ وَلَيْسَ عَلَیْكُمْ جُنَاحٌ فِیْمَا اَخْطَاْتُمْ بِهٖ وَلٰكِنْ مَّا تَعَمَّدَتْ قُلُوْبُكُمْ وَكَانَ اللّٰهُ عَفُوْرًا رّحِیْمًا﴾ الاحزاب : ۵، واته: «ئهو کورانه‌به‌ناوی باوکی خویانه‌وه ناویانه‌رن و بانگیان بکه‌ن، ئه‌وه په‌سه‌نده لای خوا، ئه‌گه‌ر باوکیانتان نه‌ده‌ناسی، خو‌برای دینیتان، سه‌ربه‌ئیوه‌ن و له‌ئیوه‌ن (ئه‌گه‌ر دوور له‌سووکایه‌تی) هه‌له‌یه‌کتان کرد ئه‌وه قه‌یناکات، به‌لام ئه‌گه‌ر

(۸۸) یراجع: «أحكام القرآن» لابن العربي (۱۰۷۸/۳).

(۸۹) القرطبي، المرجع السابق نفسه.

(۹۰) ابن العربي، المصدر السابق (۱۰۷۹ / ۳).

له دلتاندا، نیه تیکی ناپاک هه بیټ بو سووکایه تی پیکردنیان ئه وه لیپرسینه وه ی ده بیټ، هه میشه و بهرده و امیش خوا لی خو شبوو میهره بانه (له هه له کانتان ده بووریت، ئه گهر لیټی په شیمان بنه وه)».

۲۷- وه رگرتی یه ک شاهد له گه ل به لگه ی به هیژدا، خوی گه وره ده فه رمویټ ﴿وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنْ أَهْلِهَا إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدًّا مِنْ قَبْلِ فَصَدَقْتَ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ﴾ یوسف : ۲۶، واته «یه کیك له خزمانی ژنه كه (كه گوئی له به سه رهاته كه بوو، دیار بوو كه پیاویکی زیره ك و دنیا دیده بوو) شایه تیداو وتی: ئه گهر کراسه که ی یوسف له پی شه وه درایټ ئه وه ژنه كه راست ده کات و ئه و کاته یوسف یه کیكه له دروژنان»، له م ئایه ته وه ئه وه تیده گه ین، كه ده کریټ له دادگادا ته نها یه ک شایه تی وه ربگی ریت، ئه گهر به لگه ی به هیژی له گه لدا بیټ. ۲۸- وه رگرتی شایه تی نامسو لمان له بواری ماف و ئه ركه مه ده نیه كان، له ناو كو مه لگه ی خو یاندا.

۲۹- پشت به ستن به عورف، له رووداوه که ی یوسفدا پشت به شیوه ی کراسه که به ستراوه له کاتی راکیشانه که یدا، (ابن عربی) ده لیټ: «به رژه وه ندی و عاده ت، شه ریه ته که کان تیایدا جیاواز نین، ئه گهر بیټ ده بیټ پشتی پی به ستیټ، یه عقوب داوای کراسه که ی کرد، - بروای به کوپه کانی نه کرد، چونکه کراسه که هیچی لی نه هاتبوو - ئه مه ش پیچه وانه ی ئه وه نیه (به لگه له سه ر که سیکه که سکالی هه بیټ، سویندیش له سه ر که سیکه نکولی ده کات)، به لگه واته روونکردنه وه، پله ی روونکردنه وه ش ده گو ریت، جاریک به جو ری به لگه یان به ئه و ده سه لاته ی که هه یه تی ئه مه ش به شایه تیک یان دوو یا چوار رونده کریته وه و پالپشتی ده کریټ»^{۹۱}

۳۰- پشت به ستن به هوکاره کان ﴿اذکرنی عند ربک﴾ یوسف : ۴۲، واته «باسم بکه لای پاشات (که به بی تاوان من به ند کراوم)»، ابن عربی ده لیټ: و ته یه کی جوانه: (چونکه کاره کان به ده سستی خاوه نه که یه تی، به لام ده یکات به زنجیره یه ک، یه ک له سه ریه ک دایان ده نیټ، جو لاندنی سوننه ته، به لام ده بیټ باوه ری ته واویش به قه ده ر هه بیټ)^{۹۲}.

(۹۱) یراجع: «أحكام القرآن» لابن العربي (۱۰۸۵/۳).

(۹۲) یراجع: «أحكام القرآن» لابن العربي (۱۰۸۹/۳).

۳۱- راستی خهوی بئ باوهر، قورئان له دوو شویندا باسی دوو گه نجه که ده کات، پاشان باسی پاشاکه.

۳۲- ئه رک و ده سه لات پیویسته له سه ر بنه مای لیته اتن بدریت، یوسف کاتیک که داوای بهر پرسیاریتی کرد به به لگه ی زانستی توانا و لیته اتنی خو ی سه مانند، بو ئه م مه به سه ته باسی ره چه له کی خو ی نه کرد، نه یوت من ژمیریاریکی به خشنده م به لکو وتی: ﴿إِنِّي حَفِيظٌ عَلَيْكُمْ﴾ یوسف : ۵۵، واته «به راستی من پاریزه ریکی زانام»، ئه مه ش رینماییه که که پیویسته کاتیک ئه رک و بهر پرسیاریتی بدریت به که سیک، که مه رجی پیویستی تیدابیت، ئه ویش له سه ر بنه مای زانست و پسپوری و دلسوزی.

۳۳- جائزه نامسولمان له کومه لگه مسولمانه کانداه سه لات و بهر پرسیاریتی کاروباری گشتی و تابه تی وه ک سه روک وه زیران و هاوشیوه کانی بگریته ده ست.

۳۴- جائزه که فاله ت وه ربگیری له به رامبه ر قهرزیکدا که له داهاتوودا بدریته وه: ﴿وَلَمَنْ جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ﴾ یوسف : ۷۲، واته: «هر که سیک هیئای باری و شتریکی بو هه یه (لیپرسراوه که یان وتی): من ده مه زامنی ئه و به لیئه».

۳۵- جائزه حوکم به سیستمیک یان یاسایه ک بکریت مادام له گه ل ئه حکامه چه سپاوه کانی شه ریعه تدا پیچه وانه نه ییت.

۳۶- کیشانه و پیوانه له سه ر فروشیاره، چونکه پیویسته له سه ری که مافی کریار له مافی خو ی جیابکاته وه، مه گه ر له کاتیکدا که به گو تره بیفرو شیت، ابن عربی ده لییت: «زانایان له م باره یه وه ده لیین: ئه رک ی پیوانه له سه ر فروشیاره، به لام ئه رک ی پاره دان له سه ر کریاره»^{۹۳}.

۳۷- بو که سیک که نه داربیت ده توانیت داوای شت بکات، براکانی یوسف له کاتی وشکه سالیه که دا وتیان ﴿وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ﴾ یوسف : ۸۸، واته: «چیمان پیویسته بو مان بیپوه و خیریشمان پی بکه، بیگومان خوا پاداشتی خیر خوازان ده داته وه».

۳۸- جائزه مسولمان داوای ئه وه بکات که مردنه که ی به باشی بیت: ﴿تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ﴾ یوسف : ۱۰۱، واته «داواکارم که به موسلمان ی بم مرینیت و بمخه یته

ریزی پاکانه‌وه و همگه‌یه‌نیت به‌کاروانی چاکان»، ئەمه مانای ئەوه نیه داوای مه‌رگ بگات بۆ خۆی، ئەمه داواکردنه به‌مردنیکی مه‌رجدار، که له‌سه‌ر ئیسلام به‌ریت و به‌پیاوچاکان و پیغمبه‌ران بگات.

۳۹- دروستی و ره‌وایه‌تی گریه‌ستی بریخستن (جوعالە) ﴿وَلَمَنْ جَاءَ بِهِ حِمْلٌ بَعِيرٌ﴾ یوسف ۷۲.

۴۰- خه‌فه‌ت خواردن بۆ که‌سیکی ونبوو ریگه‌ پیدراوه به‌مه‌رجی ئەوه‌ی که‌ خاوه‌نه‌که‌ی پشت به‌خوا به‌ستی و شتیکی نه‌کات پیچه‌وانه‌ی شه‌رع بی‌ت.

۴۱- پیویسته له‌سه‌ر مسوڵمان که‌ هیوای گه‌وره‌ی به‌خوا هه‌بی‌ت هیوایه‌ک له‌سه‌ر بنه‌مای ده‌سه‌ل‌اته‌کانی خوا بنیات نرابی‌ت و ئاگای له‌سۆز و به‌زه‌یی خوا بی‌ت و له‌هه‌مانکاتدا له‌بیری نه‌چی‌ت که‌ ده‌بی‌ت ده‌ست به‌سوننه‌ته‌ خاوییه‌کان و هۆکاره‌کانه‌وه به‌گری‌ت، یه‌عقوب (سه‌لامی خوی له‌سه‌ر بی‌ت) داوای ئەو هه‌موو روداوو دیارنه‌مانی یوسف بۆ کاتیکی زۆر وتی: ﴿يَا بَنِيَّ ادْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَبْأَسُوا مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يَبْأَسُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ﴾ یوسف : ۸۷، واته: «(داوای چه‌ند رۆژیکی یه‌عقوب فه‌رمانیدا به‌کوره‌کانی) و وتی: کوره‌کانم بچنه‌وه و گوێ هه‌ل‌خه‌ن بۆ یوسف و براکه‌ی، له‌سۆزو میه‌ره‌بانی خوايش ناویمید مه‌بن، چونکه‌ به‌پراستی که‌س ناویمید نایب‌ت له‌سۆزو میه‌ره‌بانی خوا جگه‌ له‌که‌سانی خاوه‌نه‌ناس و بی‌باوه‌ر».

۴۲- په‌یوه‌ست کردنه‌وه‌ی سه‌رکه‌وتن به‌له‌خوا ترسان و ئارامگریه‌وه: ﴿إِنَّهُ مِنْ يَتَّقِ وَيَصْرِ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ﴾ یوسف : ۹۰، واته «بیگومان ئەوه‌ی خۆپاریز بی‌ت له‌گوناوه‌و خۆگر بی‌ت (له‌به‌رامبه‌ر پيشه‌اته‌کانه‌وه، خوی گه‌وره‌ ده‌رووی لی‌ ده‌کاته‌وه) ئەوه به‌پراستی خوا پاداستی چاکه‌کاران و چاکه‌خوازان به‌زایه‌ نادات».

۴۳- جائزه‌ داوای لی‌خۆشبوون بۆ که‌سیکی دوا بخه‌یت که‌ خراپه‌ی به‌رامبه‌رکردی بۆ کاتیکی تر، که‌ تیايدا ئاواته‌کان بینه‌دی، یه‌عقوب وتی: ﴿سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ﴾ یوسف : ۹۸، واته: «له‌ئاینده‌دا داوای لی‌ خۆشبووتان له‌په‌روه‌ردگام بۆ ده‌که‌م، به‌پراستی ئەو زاته‌ لی‌خۆشبوو میه‌ره‌بانه».

۴۴- واباشه‌ لی‌بوره‌ بیت و داوای لی‌خۆشبوون بکه‌یت بۆ که‌سیکی که‌ خراپه‌ی له‌گه‌لدا

کردوی و له ئیستادا داوای لیئوردن ده کات.

٤٥- پیویسته بانگکردن بۆ ریگه‌ی خوا به بی پاداشت بیټ، ئه‌ویش بۆ ئه‌وه‌یه که کاریگه‌ری زۆر بیټ، وه‌ک خدای گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿وَمَا تَسْأَلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ﴾ یوسف : ١٠٤، واته: «(ئه‌ی محمد ﷺ) خو تۆ هیچ پاداشت و به‌خششیکت لیان ناویت له‌سه‌ر گه‌یاندنی په‌یامه‌که، ئه‌م قورئانه هیچی تر نی یه جگه له‌وه‌ی که یادخه‌ره‌وه‌یه بۆ هه‌موو خه‌لکی جیهان».

٤٦- مانه‌وه‌ی بی باوه‌ری و هاوه‌ل دانهرانی خوا، به‌ زۆری به‌شیکه له‌ سوننه‌ته‌کانی خدای گه‌وره، له‌ناوچوونیان و رزگاربوون لیان به‌هه‌مان شیوه‌یه، سه‌رکه‌وتن بۆ مسوڵمانان و شکست بۆ سه‌ته‌مکاران، خدای گه‌وره‌ش راسته‌وخۆ وه‌لامی گه‌لی تاوانبار ناداته‌وه.

٤٧- چیرۆک رۆلی تایبه‌تی خو‌ی هه‌یه له‌پرووی کاریگه‌ریه‌وه، به‌هه‌مانشیوه هۆکاره‌ گرنگه‌کانی سه‌رده‌میش ده‌بیټ نادیده نه‌گیرین.

٤٨- پلان رۆلی تایبه‌تی هه‌یه له‌ سه‌رکه‌وتندا، براکانی یوسف پلانیکی زۆر وردیان دانا بۆ له‌ناو بردنی یوسف، ئه‌گه‌ر ویستی خوا نه‌بوایه سه‌رکه‌وتوو ده‌بوون، به‌لام دواچار پلانه‌کانی ئه‌وانی کرده مایه‌ی خیر، ژنه‌که‌ی عه‌زیزیش بۆخو‌ی پلانیکی زۆر وردی دانا به‌ چه‌ند سیناریۆیه‌ک، له‌ روکه‌شیشدا تا ئاستیکی زۆر سه‌رکه‌وتنی به‌ده‌سته‌یتنا.

٤٩- یوسفیش بۆ رزگارکردنی ولاته‌که‌ی پلانیکی زۆر ورد و جوانی دانا، خدای گه‌وره‌ش سه‌ریخست له‌ جیه‌ه‌چیکردندا.

له‌به‌رئه‌وه ده‌توانین ب‌لین:

له‌ گرنگترین روه‌ پرشن‌گه‌ره‌کانی سوره‌تی یوسف: پلاندانان بوو، بۆ ئه‌و مه‌به‌سته ئه‌م سوره‌ته گه‌وره‌یه به‌م ئایه‌ته‌ کۆتایی پی دیت که ده‌فه‌رموویت: ﴿قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ یوسف : ١٠٨، واته «(ئه‌ی پیغمبر ﷺ! تو) ب‌ل: ئا ئه‌مه‌ ریگه‌و ریازمه: من و شوینکه‌وتوانم بانگ ده‌که‌ین بۆ لای خدای په‌روه‌ردگار له‌سه‌ر بنچینه‌و بناغه‌یه‌کی روون و ئاشکرا، پاکی و بیگه‌ردیش بۆ زاتی په‌روه‌ردگاره، من هیچ کاتیک له‌ موشریک و هاوه‌لگه‌ران

نیم»، لہم ٹاہتہ دا ئہ و ہمان بۆ روون دہ بیٹہ وہ کہ دہ بیٹ بانگ کردن بۆ ری خوا بہ ہر چا ور پوروشنییہ وہ بیٹ و خا و ہنی دیدگای تاییہ تی بیٹ وہک: روشنی دیدگا، ٹامانجی بہرز، پشت بہستن بہ خوا و بہ ندایہ تی بۆی و پلان بۆ عہقل و دانایی و نہ خشہی ورد و قول، ہہ موو ئہ وانہی کہ دہ کہ ونہ شوین ئہم پھیامہ پیویستہ دلسوزین بۆ خوا و بہ شداربن لہ دانانی پلانہ کہ داو سہرما یہی مرویی و دارایی باش بہ کار بہینن، پیویستہ ئہو ریگیایہی ہہ لیدہ بژیرن ئاشکرا و رون بیٹ و لہ سہر بنہ ما یہ کی پتہ و روشن بیٹ و درہوشا و ہ بیٹ وہک روژ، کہس لئی ون نہ بیٹ، تہنہا کویر و گومرا نہ بیٹ.

ئیہمہ لہ ئیستادا زور پیویستمان بہ وردبینیہ کی گشتگیر ہہیہ، کہ تیایدا ئیستا و داہاتوو ببینن و کہ لک لہ رابردوو و ہر بگرین، بگہرین بہ شوین بہ ہا و نہ گورہ ہا و چہرخہ کان، بہرہ و پیشہ وہ ہر وات و نہ گہریتہ وہ بۆ دوا و ہ لہ دروشمہ کانی پہرستش و ہہستہ ئاینیہ کاندہ شوین کہ وتہ بین، بہ لام لہ ہوکارہ کاندہ لہ ہہ موو کاروبارہ کانی دنیا دا دہینہر بین، بۆئہ وہی لہ نیو گہ لاندا لہ تاقیکردنہ وہ کاندہ بہ باشتین مہرہ دہ ربچین، خویا گہ ورہ دہ فہرمویت: ﴿لَبِّلُوْكُمْ اَيْكُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا﴾ المملک : ۲، واتہ «تا تاقیتان بکاتہ وہ، کیتان کردہ وہی چاکتر و پہ سہ ندرہ»، واتہ بۆئہ وہی ہہ مووتان تاقی بکرینہ وہ، کہ ئایا ئیوہ خا و ہنی باشتین کردہ ون لہ ہہ موو ہوارہ کاندہ و لہ ہہ موو کات و شوینیکدا؟

ٹایندہی کہ ما یہ تیہ مسولمانہ کان لہ ژیر سیبہری چیرۆکی یوسف و وہ سیہ تی بہ عقوبدا.

یہ کہم / لہ روانگہی ئہو چیرۆکہی کہ بہ درپڑی چوینہ ناوہرۆکیہ وہو راقہ و شیکاریمان بۆ کرد، گہیشتیہ ئہو ئہ نجامہی کہ سہرکہ وتنی یوسف (سہلامی خویا لہ سہر بیٹ) بہ پلہی یہ کہم دہ گہریتہ وہ بۆ پشتیوانی خوا بۆی، پاشان پابہ ندبونی بہ عہقیدہ و ئہ خلاقی بہرز، (ئہ گہر وانہ ہوا یہ لہ و کۆمہ لگایہ دا دہ تویہ وہو ئیستا لہ ریزی لہ بیرچوہ کاندہ بوو)، پاشان ئہو زانستہی کہ ہہ بیوو کہ توانی خزمہ تی کۆمہ لگہی میسری پی بکات بہ ہوی پۆستہ وہ، خویا گہ ورہ میسر و دہ ورہ بہرہ کہی رزگار کرد لہ برسیتی و کارہ ساتی لہ ناوہر (بہ درپڑی باسی ئہ وہ مان کردوہ)، یوسف نمونہ یہ کی

جوان و پیشکوتوو و درهوشاوهیه له تیکه لیبوونی ئیجابی له گه ل کومه لگه کانی تردا - زور جه ختمان له سهر ئه مه کردوتهوه و وردمان کردوتهوه.

دووه م/ وهسیه تی یه عقوب، که له چوارچیوهی وهسیه ته کانی باپیری پیغمبره ئیبراهیمدا هاتوو، له م کومه له نایه ته دا باس له ههردووکیان ده کات و خوی گه ورهش ده فهرمویت: ﴿وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ * وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنَا وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى وَعَهِدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنَّ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ * وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ * وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ * رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِن ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُّسْلِمَةً لَّكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ * رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ * وَمَنْ يَرْغَبْ عَن مِّلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مَن سَفِهَ نَفْسَهُ وَلَقَدِ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ * إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ * وَوَصَّىٰ بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ * أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتَ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِن بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَإِلَهَ آبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَهًا وَاحِدًا وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ﴾

البقرة: ۱۲۴ - ۱۳۳، واته: «(یادی ئه وه بکه نه وه) پهروه ردگاری ئیبراهیم، ئیبراهیمی تاقیکرده وه به چهند فه رمان و بریاریک، ئه ویش زور به جوانی ئه نجامیدان، دواپی (که له هه موو تاقیکردنه وه کاندای سه رکه وت) خوا فه رمووی: من بریارمدا وه بتکه مه پیشه وای خه لکی، ئیبراهیم وتی: هه ز ده که م نه وه کانی شم له وکاره پیروزه بی به هره نه بن، خوا فه رمووی: په یام و په یمانی من بو سته مکاران نابی (با نه وهی توش بن) * (یادی ئه وهش بکه نه وه) چون ئه م ماله مان (که عبه) کرده جیگای کوپوونه وهی خه لکی، که به وپه ری هیمنی و ئاسایش و ئاسووده ییه وه له وئی به یه ک بگه ن (ده ئیوهش، خه لکینه) مه قامی ئیبراهیم که شوینی تاییه تی خواپه رستی ئه و بوو، بیکه نه جیگای خواپه رستی و نویژ، ئینجا فه رماندا به ئیبراهیم و ئیسماعیل که ئه و ماله م خواپن بکه نه وه (له چه په لی ماددی و مه عنه وی) بو ئه وانهی به ده وریدا ده سوپینه وه و (ته وافی) ده که ن

و تيايدا ده ميئنه وهو (اعتكاف) ده كهن ههروهها بو كر نووشبه ران و سووژده به ران *
 يادي ئه وه بكه نه وه) كاتيڪ ئيبراهيم دو عاي كردو وتي: پهروه ردگارا ده ورو به ري ئه م
 ماله ت بگيره به شاريكي پر له ئاسايش و رزق و پوزي هه مه جور به خشه به دانيشتواني،
 (به تايه ت) به وانه ي باوه ريان به خواو پوژيي دو ايي هيناوه. (خواي گه و ره وه لام ي
 دايه وه كه دو عات گيرايه و) فه رمووي: به لام ئه وه ش كافره بي به شي ناكم له به ره مه
 و نازو نيعمه تي كه م ته مه ني ئه م دنيايه، به لام له وه ودوا به ناچاري تووش ي سزاي
 ئاگري ده كه م كه سه رنه نجام و چاره نووسيكي خراپه * به ياد به يئن ئه و كاته ي ئيبراهيم
 پايه كاني كه عبه ي به رز ده كرده وه له گه ل ئيسماعيلدا و (ده يانوت): پهروه ردگارا ئه م
 كاره مان لي وه ربگروه له ريزي چا كه كاماندا تو ماري بكه، چونكه به راستي تو خوايه كي
 زور بيسه رو زاناي ت * پهروه ردگارا، هه ردوو كمان وا لي بكه ته نها فه رمان به ردارو ملكه چي
 تو بين و له نه وه كانيشمان ئوممه تيكي موسولمان و فه رمان به ردار بو خو ت فه راهه م
 به يئه و چو نيه تي ريبازي به ندايه تيمان فير بكه و نيشانمان بده و ته وبه و په شي مانيمان لي
 وه ربگره، بيگومان تو خوايه كي زور ته وبه وه رگرو ميهره بان و دلوقانيت * پهروه ردگارا،
 بو ئه و خه لكه ي كه له ئاينده دا دين پيغه مبه ريك له خو يان ره وانه بكه، تا ئايه ته كاني
 تو يان به سه ردا بخويئته وه و فيري كتيبه پيروژه كه ي تو (واته قورئان) و دانايان بكات،
 تا دل و ده روونيان له ژه نگ و كرده وه يان له ره وشتي ناپه سه ند پاك بكاته وه، به راستي
 هه ر تو خوايه كي بالاده ست و داناي ت * ئايا كي له ئايني ئيبراهيم پشت هه ل ده كات،
 جگه له و كه سه ي كه خو ي گيل و نه فام بكات، سو ينديت بيگومان ئيمه ئيبراهيمان
 له م دنيايه دا هه ل بژاردوه و (كردوو مانه به پيشه وا) به راستي له و دنياش له ريزي پياو
 چا كاندايه * كاتيڪ پهروه ردگاري پي ي وت: ملكه چ و فه رمان به ردار به، (ئه ويش خيرا)
 وتي: ته سليمي پهروه ردگاري هه موو جيهان بووم (باوه ري پته وم پي هيه) * جا
 ئيبراهيم و يه عقوب ئه م وه سيئته يان كرد بو كوره كان و نه وه كانيان، (هه ريه ك له وان
 فه رموويه تي): پو له كانم؛ به راستي خوا هه ر ئه م ئاينه ي بو ئيوه بريارداوه وه لي
 بژاردوو، ئيتر ئيوه هه ول بده ن به موسولماني نه بيت مه مرن (تا دوا هه ناسه تان
 په يره وي بكه ن) * ئايا ئيوه (ئه ي جووله كه و گاوران يك كه باوه ر به محمد ناكهن و

خوستان به شوینکه و تهی ئیبراهیم و یه عقوب ده زانن) ئامادهی سه ره مه رگی یه عقوب بوون؟ ئه و کاتهی به کوره کانی وت: دواى مردنى من چى ده په رستن؟! هه موو وتیان: خواى تو و باوو باپیرانت ده په رستین، که ئیبراهیم و ئیسماعیل و ئیسحاقن، خواجه کی تاك و ته نه اییه و ئیمه هه موو ته سلیم و فه رمانبه رداری ئه وین».

ئه م ئایه تانه وه سیه تی هه ردوو پیغه مبه ران یه عقوب و ئیبراهیم (سه لامی خویان له سه ر بیّت) له خوڊه گریت، کومه لیک سوننه ت و ریچکه ی کاری خواى گه وره ی تیدایه، که تایبه ته به ئاینده ی مسولمان به شیوه ی گشتی و ئاینده ی که مایه تیه مسولمانه کان به شیوه ی تایبه تی به م جوّره ی خواره وه:

۱- مه رجی یه که م بو بنیاتنانی کومه لگه و مانه وه ی، بریتیه له توانای بو دروستکردنی شوناسیکی تایبه تی که خوئی له عه قیده یه کی راست و ئه خلاقى به رز و به های بالا و عیاده تی کاریگه ردا ده بینیته وه، واته ئه مانه ده بنه ئامانج، له م روانگه یه وه ده لێن گرنگی دان به هه رسئ لایه نی (بیروباوه ر، ئه خلاق، جیبه جیکردنی سروه ته په رستشیه کان) ئه مانه بنه مای سه ره کین بو مانه وه و پاراستن و به رده وامی و مانه وه.

۲- مه رجی سه ره کی و بنه مای به هیزی به رده وامی ئوممه ت یان که سایه تی و هیزه که ی، بریتیه له پابه ندبوون به ئه نجامدانی دادپه روهری له گه ل خه لکدا، و په نا نه بردن بو سته مکاری و چه وسانه وه، چونکه ئه و ریبه رایه تیه ی خواى گه وره بو خه لک ده یه ویت (پیغه مبه رایه تی یان پاشایه تی یان ... هتد) نایداته ده ست مرؤفی سته مکار و خو سه پین، ئه گه ر یه کیک بیه ویت له زه ویدا ده سه لات بگریته ده ست و خوا پشتیوانی بکات و خه لک خو شی بویت، ده بیّت یه که م مه رجی جیبه جیکردنی دادپه روهری بیّت له نیوان مسولمانان و هه روها نامسولمانه کانش دا، چونکه عه داله ت جه وهه ری دین و سیاسه ته.

۳- گرنگیدانی زور به جه خت کردنه وه له سه ر شوناس و سروت و دروشم و مه شخه له کانی ئیسلام، چونکه په یوه ست کردنه وه ی دلی مسولمانان (زورینه یان که مینه) به مالی خوا له ریگه ی حه ج و عه مره و سوپانه وه و مانه وه بو عیاده ت و نوێژکردن، وایان لی ده کات که بتوانن پارێزگاری له ئاینه که یان بکه ن و له خوا نزیك بن و ده بیته مایه ی پاراستنی

شوناس و له بیرنه چوونه وه یان، له لایه کی تریشه وه ده بیته هوّی دابینکردنی نارامی گیانی د هرونی، ئەم نزایه به لگه یه له سهر گرنگیدان به خودی ئیسلامیکی به هیژ و یه کگرتوو، له کاتیکدا که پرگه ی (۳) به لگه یه له سهر گرنگیدانی که مایه تی به ئەو ولاته ی که تیایدا ده ژی، لیره وه تیکه لاوبوونی ئیجابی دروست ده بیته، که ده وه ستیته سهر پاراستنی خود و نه توانه وه له شارستانی به رامبه ر و دوورکه وتنه وه له دابران و به شداری نه کردن، واته به شداری کردن به مانه وه ی شوناسه وه.

۴- نزاکه ی ئیبراهیم (سهلامی خوی له سهر بیته) بو شاری مه ککه (له وکاته دا دارالاسلام نه بووه، به لکو (دار الشریک) بووه، پاشان پنځه مبه ر هات و نارامی و ئاسایشی بو گپرایه وه)، ئەمه ش به لگه ی ئەوه یه که باوه رداران سوور بوون له سهر پاراستنی نارامی ئەو ولاته ی که تیایدا ده ژین، مادام شوینیکی نه بیته بو دژایه تی و شه په رنگیزی دژ به مسولمانان.

۵- نزاکه ی پیشووی ئیبراهیم (سهلامی خوی له سهر بیته) به لگه یه له سهر گرنگی دانی زور به نارامی و ئاسایشی گیان و دهر و ن و ئابوری و سیاسی و کومه لایه تی، خوی گه وره ش نزاکه ی لی وه رده گریته و ده فه رمویته: ﴿فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا الْبَيْتِ * الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِّنْ جُوعٍ وَآمَنَهُمْ مِّنْ حَوْفٍ﴾ قریش: ۳ - ۴، واته «که واته با په ره رده گارو خاوه نی ئەم ماله پیروژه (که عبه) به رستن * ئەو زاته ی له برسیتی رزگاری کردن و خوراکی پیبه خشین و له ترس و بیمی (جه رده و ریگران) پاراستوونی و ئاسایشی بو دابینکردوون»، ئەم نزایه به لگه کانی ئاشکران، که په یوه ست بوونی که سیکی به و ولاته ی که تیایدا ده ژی زوره و ده بیته هه ز بکات که ئارام و پیشکه وتوو بیته، له مه شدا تیکه لاوبوونی ئیجابی دروست ده بیته. (وهک له پیشتر باسمانکرد).

۶- ئەو ئیسلامه ی که (ئاینی ئیبراهیم و ئەوی دوا ی ئەویشه)، ئەو ئاینه یه که مسولمانان ده پاریزیته له توانه وه و له ناوچوون، له به رئه وه پیویسته پاریزیگاری لی بگریته و هه موو هه ولئیک بدریته بوئه وه ی نه وه کانی داهاتوو له سهر ئەم ئاینه مپینه وه و پاریزیگاری له دروشم و سروت و ئامانجه کانی بکه ن.

۷- پاریزیگاری له م ئیسلامه جیبه جی نایته، هه تا مسولمانان نه بن به (ئوممه تی

مسولمانان) که خاوه‌نی دروشم و شوناس و هه‌ستی خۆی بێت، ئەمەش وا پێویست ده‌کات که په‌یوه‌ست بوێکی ئەندامی هه‌بێت له‌گه‌ڵ ده‌وله‌ته‌ نائیسلامیه‌کاندا و به‌رده‌وام هاوکاری و یه‌کتر بینین و هاوده‌نگی هه‌بێت، هه‌روه‌ها پێویسته‌ رایه‌له‌یه‌کی برایه‌تی به‌هێز به‌ یه‌کیانه‌وه‌ به‌سه‌تێته‌وه‌، که وه‌ک جه‌سته‌یه‌ک و ابن هه‌ست به‌ ئازار و ناخۆشیه‌کانی یه‌کتر بکه‌ن، هه‌روه‌ها له‌گه‌ڵ مسولمانانی تریش په‌یوه‌ندی باشیان هه‌بێت، بۆ ئەم مه‌به‌سته‌ش پێویسته‌ مسولمانان خاوه‌نی دامه‌زراوه‌ی دارایی و ئابوری و کۆمه‌لایه‌تی و میدیایی و سه‌نته‌ری توێژینه‌وه‌و زانکۆ و په‌یمانگا و شتی تر بن، بۆئه‌وه‌ی پارێزگاری له‌ مانه‌وه‌ی ئەو که‌مایه‌تیه‌ بکری‌ت به‌و که‌سایه‌تیه‌ ئیعتیباریه‌ی که هه‌یه‌تی و له‌گه‌ڵ ئەوه‌شدا راهێنان و به‌روه‌پێش چوون و گه‌شه‌پێدان به‌خۆوه‌ بینیت و بتوانیت رۆڵی هه‌بێت له‌ خزمه‌تکردنی به‌و کۆمه‌لگه‌یه‌ی که تیايدا ده‌ژی هه‌روه‌ک چۆن یوسف کردی.

۸- پێویسته‌ ژماره‌یه‌کی به‌رچاو زانای خواناس هه‌بێت، که توانای گه‌شه‌ و ئامۆژگاری چاکیان هه‌بێت و خاوه‌نی دانایی بن و توانای چاره‌سه‌ری گرفته‌کانیان هه‌بێت به‌ دانایی، فه‌قیه‌ی شاره‌زا و خاوه‌ن زانست و پسپۆری هه‌بن و بتوانن ئەه‌کامی گونجاو دا‌بنین له‌ حاله‌ته‌کانی ئارامی و ترسێشدا. هه‌روه‌ها توانای ئاراسته‌پێدانیان هه‌بێت به‌شیوه‌ی میان‌په‌وه‌ی، هه‌روه‌ها زانایانێک که خاوه‌نی هۆشیاریه‌کی سیاسی پێگه‌یشتووبن، که توانای کارکردنیان هه‌بێت به‌پێی فه‌قیه‌ی ئاینده‌سازی (المآلات) و (سد الذرائع) بۆ رێگرتن له‌ گه‌نده‌لی و خراپه‌کاری، هه‌روه‌ها کردنه‌وه‌ی ده‌رگای هه‌موو هۆکاریکی مه‌شروع بۆ هێنانه‌دی به‌رژه‌وه‌ندی و سوود و شتی باش.

ئەمەش پێویست ده‌کات که گرنگی زیاتر به‌م لایه‌نانه‌ بدری‌ت:

أ- زانکۆو سه‌نته‌ری توێژینه‌وه‌ی پێشکه‌وتوو.

ب- په‌یمانگای زانستی و راهێنان بۆ ئاماده‌کردنی زانایانی شه‌رعی که توانای هه‌ل‌بێنجانی ئەه‌کامی شه‌رعی نوێیان هه‌بێت، پێگه‌یانندی ئەو سیاسیه‌یه‌ی که توانای مامه‌له‌یه‌کی دانایانه‌یان هه‌بێت، هه‌روه‌ها ئاماده‌کردنی کۆمه‌لێک له‌ زانایانی پسپۆر له

هممو بواره زیندووه کاندای بونه پيشهنگ و وهك ئهستیره و مانگ له ئاسمانی روژه لات و روژئاوادا بدره وشینه وه، وهك چوون يوسف به و شیوهیه بوو.

ج- گرنگیدان به میدیایه کی ئاراسته کراو بونه وهی خزمهت به و کهمینیه و تهواوی کومه لگه بکات.

۹- ده بیته ئه ندامانی ئه و کهمینیه هه رکهس به پیته توانای خوئی، روئی هه بیته له بواری پهروه رده و گه شه پینداندا، له ناو دامه زراوه کانی خیزان و باخچه ی ساوایان و قوتابخانه و زانکوکاندا، ئه ویش له ریگه ی دانانی کتیب و بهرنامه ی زانستی پراکتیکی کاریگه ر، له گه ل که لک وهرگرتن له هه موو هوکاره کانی راهینانی سه رده میانه، به تایه تیش میدیای بیستراو و بینراو و سوشیال میدیا به هه موو جوړه کانی وه، له پیئاو به دیهینانی ئه مانه ی خواره وه:

أ- گه شه پیدانای لایه نی روئی مرووف له ریگه ی خویندنی قورئان و ژیان له گه ل زیکره کان و ناوی خواو کوور و کووونه وه کانی زیکر و پهروه رده یی و دانیشتن له گه ل پیاوچاکان، بونه وهی روئی بهرز بیته وه، بو خورازاندنه وه به رهوشتی جوان و دورکه وتنه وه له رهزیلهت و رهوشتی نزم، بونه وهی په یوه ست بیته وه به خواوه و خوئی بهرز بکاته وه بو ئاستی ئه وو به سیفهت و ناوه جوانه کانی ئاشنا بیته و له خوئی و ده و روبه ره کهیدا بهرجهسته ی بکات، بهمهش خوئی رزگار بکات له دابه زین بو غه ریزه ئاژه لیه کان و نه چپته ئاستیک که له گه ل کهرامه تی مرووفدا نه گونجیت.

ب- گه شه پیدانای دل، ئه ویش به وازهینان له تاوان و سیفهته شه ره نگیزیه کان و زیادکردنی خوشه ویستی خواپه رستی و کاری چاکه، هه تا پاریزراو بیته له نه خو شیه دهرونیه کان و له جیاتی ئه وه دلی پر بکات به خو شه ویستی خواو پیغمه مبره که ی و خو شه ویستی ئیمان و کاری چاکه و کردار و ئه خلاقی باش و خو شه ویستی خه لک و هه و لدان بو هیئانه دی خیر و چاکه، وهك خوی گه و ره ده فه رمویت: ﴿يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بُنُونَ * إِلَّا مَنْ آتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ﴾ الشعراء: ۸۸ - ۸۹، واته: «ئهو روژه ی نه مال سوود ده به خشیت و (فریای ئاده میزاد ده که ویت) نه مندال و نه وه * مه گه ر که سیك به دل و دهروونی پاک و بیگه رده پر له ئیمان، به خزمهت پهروه رده گار گه یشته بیته».

ج- پاککردنه وهی دهر وون له خوشه ویستی شه هوهت و خراپه و جیگرتنه وهی به عیادهت و خواپه رستی، بوئه وهی نه فسی بکات به چاودیر به سه رخویه وهو له به رامبه ر هه ر تاوان و که مته رخه میه که له جیه جیگردنی واجبه کانداه رزه نشتی بکات و به مهش نه فسیکی ئارام و رازی به قه ده ری خواو فه رمانه کان دروست بکات و به مهش ژانی ئاسوده ده بیت.

د- په روه رده کردنی عه قل له پیناو ئه وهی که باوه پرداریکی به هیژ بیت به بوونی خواو قه ناعه تی ته واویشی هه بیت به راستی و دروستی شه ریعت و ئه حکامه کانی، هه ولبدات که وه که په یامیکی مرویی بیناسیت و کاربکات له پیناو ئاوه دانکردنه وه و جینشینی له سه ر زه ویدا و داهینانکاری ئه نجام بدات و کبیرکی بکات له کاری خیردا، له گه ل هه موو گه لانی تردا، وه که خوای گه وره ده فه رمویت: ﴿لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا﴾ المملك : ۲.

ه- پابه ندبوون به ئه خلاقی باشه وه، بوئه وهی ئه وه که مینه یه بیته پیشه نگ له م بواره دا، بوئه وهی کاریگه ریه کی ئیجابی له سه ر کووی کومه لگه دروست بکات، هه روه که پیشینان ئه نجامیانده دا، چونکه به شیکی زور له گه لانی جیهان که مسولمان بوون به کاریگه ربوونیان بووه به ئه خلاقی مسولمانان له بازارگان و سه رباز و نوینه رانی له و ولاتانه.

۱۰- ئه م ئایه تانه ئه وه په یامه مان پی ده دن، که ئیسلام ئاینی سورشت و عه قلی ته ندروست و ئاینی خوشه ختیه بو دنیاو دواروژ، هیچ که سیک به رپه رچی ناداته وه ئه گه ر خواه نی ده رو نیکی نزم نه بیت، له به رئه وه خوای گه وره پیغمبره که ی (محمد ﷺ) وانیشانی گه لانی پیشوو ده دات، که هه لگری په یامی سوژ و به زه یی و خوشه ویستی، که له گه ل سروشتی مروف و عه قلی ته ندروست و ریک و ره واندا ده گونجیت، وه که ده فه رمویت: ﴿الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ﴾ الاعراف : ۱۵۷، واته «ئه وانه ی که شوینی ئه م (محمد ﷺ) پیغمبره هه والده ره نه خوینده واره ده که ون ئه وهی که (گاورو جوو، ناوو نیشانان) ده ستیان ده که ویت نووسراوه لای ئه وان له ته ورات و ئینجیلدا، فه رمانیان

پېده دات به چاکه و قه ده غه ی گونا هو خراپه یان لیده کات و هه رچیه ک پاکو چاکه بویان حه لال ده کات و هه رچی پیس و ناپوخته لیان حه رام ده کات و ئه رکه قورس و سه نځینه کان له سه رشان یان لاده بات، ئه و کوټ و زنجیرانه ش که له سه ریان بوو لای ده بات (وهك خو کوشتن له کاتی ته و به دا... هتد)، په یامه که ی زور به جوانی ده خاته پروو به ئه م شیوه یه وه سفی ده کات:

أ- ﴿وَيَحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتُ﴾ نه یوتوو «ويحل لهم ما أحل الله» له کاتی کدا که ئه مه ش راسته، بویه به م شیوه یه ده لیت بوئه وه ی بو مان روون بکاته وه، ئه وه ی که ئه م پیغه مبه ره حه لالی ده کات ئه وه یه که به لای سروشتی کی ته ندروست و عه قلی کی چاکه وه خو شه ویسته.

ب- ﴿وَيَحْرَمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثُ﴾ نه یوتوو «ويحرم عليهم ما حرم الله» له کاتی کدا که ئه مه ش راسته، ئه مه ش بوئه وه یه که بو هه موو لایه کی بسه ملی نیت، که ئه وه ی ئه م پیغه مبه ره حه رامی کردوو، به لای هه موو سروشتی کی پاک و عه قلی کی ته ندروسته وه پیس و حه رامه.

ج- ﴿يَأْمُرُهُم بِالْمَعْرُوفِ﴾ نه یوتوو «ويأمرهم بما أمر الله» له کاتی کدا که ئه مه ش راسته، به لام بوئه وه ی به هه موو لایه کی بسه ملی نیت که هه موو ئه وه ی که ریگه ی لیگرتوو به لای هه موو سروشتی کی چاک و عه قلی کی ته ندروسته وه، خزمه ته به مروف و ری نماییه و چاکه یه کی گه وره یه له گه لیدا.

ه- ﴿وَيَصْغُ عَنْهُمْ إِضْرَهُمْ﴾، واته هه موو ئه و ئه حکامه ی که له شه ریعه ته کانی پېشوودا هه بوه و بوته مایه ی بارگرانی و قورسی و سزای توند ده سپرینه وه، ﴿وَالْأَغْلَالِ﴾ واته هه موو ئه وه ی که ده بیته مایه ی سه رشوړی و چه پانندن و به ندایه تی بو غه یری خوا، واته ئه م شه ریعه ته شه ریعه تی دادپه روهری و ئاسانی و سوژه، روناکی و ئازادی یه هه موو کوټ و زنجیری کی نامه شروع لاده بات، شه ریعه تیکه خه لک له تاریکی و سه رشوړی کوپله یی و سته مکاری ده رده هی نیت و ده یخاته ژیر سیبه ری روناکی به زه یی و ری نمایی و ئزادی و دادپه روهری.

و- وهك له رابردوودا وتمان ئیسلام ئاینی سروشتی پاک و عه قلی ته ندروست و راسته، به لگه یه بو دووشت:

یه کهم/ ئه وانه ی خاوه نی سروشتیکی پاکن هه و لیان ته نها گه یشتنه به و ئاینه ی که له سه ر (سروشت) دامه زراوه، جا ئه مه کاتی هه رچه ندیک بویت ﴿سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾ فصلت: ۵۳، واته «ئیمه له ئاینده دا به لگه و نیشانه ی سه رسوره یینه ریان نیشان ده ده یین له ئاسوکانی بوونه و هرداو له خودی خویشیاندا (بیگومان ئاشکرایه که له سه رده می زانستیدا چه نده نه یینه کانی بوونه و هر ئاشکرا بووه.. زاناکان به گشتی و زاناکانی ئه سته ره ناسی سه رگه ردانن له ورده کاری و دامه زراوی و گه وره یی و فراوانی ئه م گه ردوونه، هه روه ها له ئالۆزی جه سته یی و عه قلیی و ده روونی ئاده میزاد)، ئه مه ش بو ئه وه ی تا چاک بو یان پروون بیّت و دلنیابن که ئه و زاته حه ق و پاست و په وایه، ئایا شایه تی په روره ردگارت به س نیه که بیگومان ئاگا و زانایه به هه موو شتیک؟!».

دووهم/ پیویسته ئیسلام به وجۆره بخه رته پروو که پیشتر باسما ن کرد که ئاینی سروشتی پاکه که فه رمان و ریگری و حه رام و حه لالی هه یه.

۱۱- پیویسته له ناخی مناله کاماندا شانازی به ئیسلام و سه ره به زربوون پیی پرویین، له په روه رده ی ناوما ل و دایه نگا و قوتابخانه و زانکو دا ئه مه بکه یین، پیویسته جوانیه کانی ئیسلام و ریزی شه ریه ته که و گه وره یی نیشان بده یین، که شه ریه ته تی ژیان و شارستانیه ت و خو شبه ختی و سۆزه و خیری دنیا و دواړوژی تیدایه، ئینتیما کردن بو ئه م ئاینه شه ره فیکی گه وره یه بو مان، خوای گه وره ریزی له ئیمه ناوه که ئه م ئاینه ی بو ناردووین، هه تا خو شبه ختی دنیا یین، وه ک خوای گه وره ده فه رمویت: ﴿وَوَصَّىٰ بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ البقرة: ۱۳۲، ئه مه وه سیه تی ئیبراهیم و یه عقوبه بو نه وه کانی داهاتوو، ئه م وه سیه ته دانایی زۆر گه وره ی تیدایه، چونکه به بی شانازی کردنی خودی ئه م ئیسلامه به ریزه جیه جی نابیت و نه وه کانی داهاتوو و له سه ری به رده وام نابن، به تاییه تیش له م سه رده مه شه هوانیه و (ئیسلاموفوبیا) یه دا، که هه لمه تیکی گه وره هه یه بو ناشیرین کردنی ئیسلام له ریگه ی میدیا و سۆشیال میدیا و کو مه لیک گروپی توند په و که ناوی ئیسلامیان له خو یان ناوه، له کاتی که ئه وانه زۆر دورن له ئیسلام و به هاو ئه خلاقه کانی و به پله ی یه که م ئه وانه

خزمت به دوژمنانی ئیسلام ده کهن، ئەمانه ئامانجی یه که میان کوشتنی خه لکی بی تاوانه، ئەم گروپانه ئیستا به ئاشکرا له عێراق و سوریا و لیبیا و شوینانی تر ده بینزین.

وهسیه تی یه عقوب بۆ کوره کانی (وهسیه ته بۆ که مایه تیه کان)

پیشه وایه عقوب له گه ل کوره کانیدا له میسر دا ده ژیا، بینی له وکاته دا کۆمه لگه میسری له سه ر بنه مای هاوه لا دانان بۆ خوا و به ندایه تی بۆ غه یری خوا دامه زراوه (وه ک پیشتر باسمان کرد)، له وکاته دا کۆمه لگه له رووی ئە خلاقیه وه ته وا و هه لوه شابوو، به تایبه تیش له بواری په یوه ندی سیکی و ئاره زوبازی، له به ره وه یه عقوب له پاشه پرۆژی مناله کانی و نه وه کانی ده ترسا، یه عقوب وهسیه تیک بۆ کوره کانی ده کات، که قورئان له دوای وهسیه ته کانی ئیبراهیمی باپیری تو ماری ده کات ﴿أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَإِلَهَ آبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَهًا وَاحِدًا وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ﴾ البقرة : ۱۳۳، واته: کاتیک که پیشه وایه عقوب وه ختی سه ره مه رگی هات، هه موو مناله کانی کۆکرده وه و پر سیاریکی گرنگی لی کردن، وه لامه که ی چاره نوس و ئاینده دیاری ده کات وتی: ﴿مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي﴾ واته له دوای مردنی من کی ده په رستن؟ ئایا خوی تا ک و ته نها ده په رستن؟ یان که سیکی تر؟ یان هاوه لی بۆ په یدا ده کهن؟ یان روو ده کهنه په رستن دراوو ئاره زوو ه کان؟ کوره کانی له وه لامدا وتیان: خوی تو و با و با پیران ده په رستین و ئیمه هه ربه نده ی ئەوین، له وه لامه که دا جه ختیار کرده وه له سه ر بیرو با وه پری یه کتا په رستی و پرۆگرامی ئیسلام له ژیاندا، به به ها و ئە خلاق و شه ریعه ته که یه وه، به م دوانه ش مسو لمان ده پارێزیت له توانه وه و پالیان پیوه ده یت بۆ بنیاتنانی شارستانیته و ئاوه دانی.

بەرشى دووھە

*ئەو بنەما گشتى و ئەحكامانىي كە پەيوەستن بە پەيوەندى مسولمانان بە ئەويتەرەوھ.

*پەيوەندى كەمايەتيە مسولمانەكان بە زۆرىنەي نامسولمانەوھ.

كە چەندتەوھرىك لەخۆدەگریت:

تەوھرى يەكەم: بنەما فيكرى و عەقيدەييەكان بۆ پيەكەوھەژيان لەگەل ئەوى تردا

تەوھرى دووھەم: پەيوەندى مسولمانان بە ئەويتەرەوھ لە كاتى ئاشتيدا .

تەوھرى سېھەم: چەسپاندنە كەردەييەكان لەپەيوەنديە نيۆدەوئەتيەكان لەكاتى ئاشتيدا

تروهری ییکه:

بنه ما فیکری و عه قیده ییه کان بو ییکه وه ژیان له گه ل ئه وی تردا

که هه ژده بنه ما له خوده گریت:

ئاینی ئیسلام کۆمه لیک بنه ما ی فیکری و تیوری و ژیری و ئاینی داناوه، بو هاوبه شی کردن و پیکه وتنی له نیوان (منی موسلمان) و (ئه وی ناموسلمان) دا، ئەم بنه مایانه شی پشت راست کردۆته وه و بناغه ی بو دارشتوون به جوړیکی جوان و بیوینه، که زۆر گرنگ له بابته ی قبولکردنی ئه وی تردا، به هه مان شیوه کۆمه لیک جیاوازی و له یه ک نه چونی سروشتی و ئاینی پونکردۆته وه، لیره دا به کورتی باسیان ده که یین:

یه که م: پیکه وتن و هاوبه شیکردنی سروشتی له نیوان منی موسلمان و ئه وی ناموسلماندا:

۱- خوی گه وه هه موومانی له یه ک سه رچاوه وه به دی هیناوه، ئه ویش خو له، ده فهرمویت ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِن كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِّن تَرَابٍ﴾ الحج: ۵، واته «ئه ی خه لکینه ئه گه ر ئیوه گومانتان له زیندوو بوونه وه هه یه، ئه وه چاک بزنان که ئیمه سه ره تا ئیوه مان له خاک و خو ل دروستکردوو»، خوی گه وه ده فهرمویت ﴿إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِّن طِينٍ لَّازِبٍ﴾ الصافات: ۱۱، واته «بیگومان ئیمه ئه وانمان له قورپکی مچ دروست کردوو (که یه کیکه له قۆناغه کانی دروستکردنی باوکه ئاده م)»، هه روه ها ده فهرمویت ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِّن حَمَإٍ مَّسْنُونٍ﴾ الحجر: ۲۶، واته «ئیمه سه ره تا ئینسانمان له قورپکی وشک دروست کرد که پیشتر قورپکی ره شباوو ترشاو بوو»، وه ده فهرمویت ﴿خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ﴾ الرحمن: ۱۴، واته «ئاده میزادی دروستکردوو له قورپکی وشک بوو، وه ک فه خفوری».

ئایه ته کان له م باره یه وه زۆرن، خوی گه وه مروقی به م قۆناغانه دا تیپه پاندوه، سه ره تا له خو له وه بو قور، دواتر قورپکی وشک و پاشتر قورپکی وشکبووی وه ک فه خفوری، له کۆتاییدا پۆحکردن به به ریدا، له هه موو ئەم قۆناغانه دا هیچ مروقیک له مروقیکی تر جیاواز نیه.

۲- (منی موسلمان) و (ئه وی نا موسلمان) له بنه ره تا خوی گه وه هه موومانی له

ئاو به دیهیناوه، یاخود به دیهینانه راسته و خوکه مان له یهك شته وهیه كه ته ویش (سپیری و هیلكه ی ئافره ته).

خوای گه وره ده فهرمویت: ﴿وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَّاءٍ﴾ النور: ۴۵، واته «خواهه موو زینده وهریکی له ئاویکی تاییه ت دروست کردوه»، ههروه ها ده فهرمویت: ﴿وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا﴾ الفرقان: ۵۴، واته «هه ره ئه و زاته یه كه ئاو ی (مه نی) به شهر دروست ده كات (له وه و دواش زۆر به ی پیکهاته ی له شی هه ره ئاو ه) و کردوویه تی به هو ی خزمایه تی (له ریگه ی پیاوه وه کومه لیک خزم دروست ده بیت ههروه ها له ریگه ی ئافره ته وه کومه لیک)»، ههروه ها ده فهرمویت: ﴿فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ * خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ دَافِقٍ﴾ الطارق: ۵-۶، واته «كه واته با ئاده میزاد ته ماشا بكات و سه رنج بدات كه له چی دروستكراوه؟! * دروستكراوه له ئاویکی هه لقولاو (كه مه نی پیاوه و هیلكو كه ی ئافره ته، هه ردوولیان هه لده قولین بو پیکهاتنی ئاده میزاد، به ویستی خوا)»، یان ده فهرمویت: ﴿ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِّنْ مَّاءٍ مَّهِينٍ﴾ السجده: ۸، واته «پاشان زنجیره ی نه وه کانی له ئاویکی ساده و بئرخ به دیهیناوه».

۳- (منی موسلمان) و (ئهوی ناموسلمان) خوای گه وره له رۆحی خو ی گیانی کرده به بهرماندا، ئەم ریز و پله و پایه ی به هه موومان داوه، هه موومانی به ژیری و ئیراده و تاییه تکردمان به سیفه ته جوانه کانه وه جیا کردۆته وه، سیفه ت و توانای پیداوین كه به هویه وه بتوانین زهوی ئاو هدان بکه ینه وه، ده فهرمویت: ﴿الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ * ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِّنْ مَّاءٍ مَّهِينٍ * ثُمَّ سَوَّاهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُّوحِهِ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ﴾ السجده: ۷-۹، واته «ئه و خوایه زاتیکه هه موو شتیکی به چاکی و ریکو پیککی به دیهیناوه، له سه ره تاوه ئاده میزادی له قور دروست کردوه * پاشان زنجیره ی نه وه کانی له ئاویکی ساده و بئرخ به دیهیناوه * پاشان ئاده میزاده به ریک و پیک ریکخست، له روح و گیانیك كه خو ی خواهه نیه تی فووی پیداکرد، ئینجا ده زگای بیستن و بینین و لیکدانه وه ی پیبه خشیون، كه متان سوپاسگوزارن»، لیره دا ریز و پله و پایه كه بو هه موو رۆح پی به خشاویك ه و نابیت ده ستریزی بکریته سه ری، به لکو پیویسته ریزی بگریت و پاریزگاری له مافه کانی بگریت ته نها له کاتی

ده سترديژي كړدنيدا نه پيټ، له و كاته دا هاوشيوه به رپه رچي ده دريټه وه، بي ټه وه ي سنوري دادپه روهري بيه زيندر پيټ.

۴- مني (موسلمان) و ټه وي (ناموسلمان)، خوي گه وره هه مووماني له (ئاده م) و (حه وا) به دي هيټاوه، واته هه موومان يه ك دايك و باوكمان هه يه، ژماره يه كي زور ټايه ت و فهرموده ټامازه به مه ده كهن، له وانه فهرموده ي پيغه مبهري نازدار كه ده فهرمو پيټ: (مروقه كان هه موويان نه وه ئاده من و، خوي گه وره ئاده ميسي له گل به ديهيټاوه)^۱

۵- بيروباوه ري موسلمانان له سر ټه وه دامه زراوه كه هه موو مروقا يه تي يه ك په روه ردگاريان هه يه، په روه ردگاري هه موويان (الله) يه، له م بيروباوه رپه دا هه موو ټاينه ټاسمانيه كان يه ك ده نكن، ټه وانه ي پرويان به خوا هه يه هه مان بيروباوه رپان هه يه، ټه وه ټه و راستيه يه كه پيغه مبه ريش ﷺ دوپاتي كړو ټه وه.

۶- هه موو مروقيكي ته و او ي ژير (به رپسيار) له گه ل مروقه كان ي تر دا له په يكه رو جه سته و پيكه اته بنه رته يه كان و ده زگا فيكري و ده رويه كاندا به شيويه كي گشي وه ك يه كن، هه روه ها له بنچينه ي سوزو هه واو ټاره زووكاندا، له هه ست و نه سته كاندا وه ك يه كن، مروقيك نييه له ټاسن دروست كرابيټ و يه كيكي تر له ټالتون، به لكو هه موويان له يه ك بنچينه ن، هه مووشيان له ره فتاره چه سپاوه ټينسانيه كاندا هاوبه شن، هه رچه نده ره گز په رسته كان هه ولبدن بو سه لماندني ټه وه ي كه گه ليك هه لبيژي راوه و له خوي و بنچينه دا جياوازه له گه لاني تر، ټه وه ناتوانن ټه م كاره بكهن و زانست و شارسانيه ته كان و ميژوو به ره و روويان ده وه ستيته وه و، ناتوانن يه ك به لگه ي راست بو سه لماندني بانگه شه كه يان بخه نه پروو.

جيكه و ته و سوده كان ي ټه م هاوبه شانه (ټامانجي شه ريعه ت تيايدا):

روونكر دنه وه ي ټه م خاله هاوبه شانه له قورټاندا و چه سپاندنيان و داكوكي له سر كړدنه ويان له زياتر له ټايه تي كدا كاريگه ريه كي زوري هه يه له سر ده رووني تاكي موسلمان كا تي ك ټه م ټايه تانه ده خوي نيټه وه، به خوي دنه وه يان و جي به جي كړدنيان په رستشي په روه ردگاري به جي دي نيټ، چونكه ټه م ټايه تانه له رووي ده رووني و سايكولوژيه وه

(۱) الحدیث رواه أبو داود، والترمذي، وأحمد، انظر: (سنن الترمذي) مع (تحفة الأوحدي)، كتاب التفسير (۱۵۵/۹)، وأحمد (۲۶۱/۲، ۵۳۴).

مسولمان له بهرامبه ره کانی نزیك ده کاته وه، زانستی ده روناسی ئه وهی سه لماندووه، هه رچه نده خاله هاوبه شه کان و سیفته ته له یه ک چوو ه کان له نیوان مروّقه کاندایا تر بن، هیئده زیاتر له یه کتر نزیك ده بنه وه و پیکه وه ده گونجین و یه کتر ده ناسن.

که واته هاتنی ئه م ئایه تانه له قورئانی پیرۆزدا له خوڤا نیه، به لکو ئامانجیکی شه رعی له پشته وه یه، له ئامانجه سه ره کییه کانی ئه وه یه مروّف به رامبه ره که ی قبول بکات له به ره ئه وه ی که ئه ویش مروّقه، له به ره ئه وه ی که به شیك له روّحی خوای تیدایه، که واته ئه ویش له مروّف بووندا برای توّیه، ئه مه سه ره رای برایه تی خزمایه تی و ره چه له کی، له به ره ئه مه یه خوای گه وره ناوی هه ر پیغه مبه ریکی ره وانه کراو بوّ نه ته وه که ی ده بات به برایان و، ده فه رمویت: ﴿وَإِلَىٰ عَادِ أَخَاهُمْ هُودًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ﴾ (الأعراف: ٦٥)، واته «بوّ قهومی (عاد) یش (هود) ی برایانمان نارد (هه ره وه کی نوح) وتی: ئه ی گه ل و عه شیره تم هه ر خوا بپه رستن چونکه جگه له و زاته خویه کی ترتان نیه، ئایا ئه وه له خوا ناترسن؟!»، ﴿وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ﴾ (الأعراف: ٧٣)، واته «بوّ سه ر قهومی (ثمود) یش (صالح) ی برایانمان نارد (ئه ویش پیی وتن): ئه ی گه له که م خوا بپه رستن چونکه جگه له و خویه کی ترتان نیه»، ﴿وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ﴾ (الأعراف: ٨٥) واته «بوّ هوّزی مه دیه نیش (شعیب) ی برایانمان نارد، ئه ویش پیی وتن: ئه ی قهوم و هوّزو گه لم ته نها خوا بپه رستن، چونکه جگه له و زاته خویه کی ترتان نیه»، له ئیسلامدا برایه تی ته نها له برایه تی ئایینی دا قه تیس نه بووه، ئه گه رچی برایه تی ئایینی له کاتی دژوه ستانی له گه ل جگه له خویدا ده بیته بنه ماو بنه ره ت.

دووهم: جیاوازی و لیکنه چوونه سروشتیه کان:

له گه ل ئه وه ی هه موومان مروّفین و له ئاده م و حه واین، به لام له هه ندیک شتدا جیاوازی و لیك نه چوونی جه وه ره یمان هه یه، له وانه:

١- من (له خودی خوّمدا) جیاوازم له هه رکه سیکی تر، له سیفته ته که سیّتیه کانه دا، زانستی سه رده میش ئه مه ی سه لماندووه له ریگه ی په نجه موّری بوّماوه وه که ده ریخستوو ه هه موو مروّقیك دوّسیه یه کی جینی تایهت به خوّی هه یه که جیاوازه له مروّقه کانی

تر، له بهرته وه بوو که کونگره ی بوماوه یی و ئه ندازه ی بوماوه یی پیناسه ی په نجه موری بوماوه ییان کرد به وه ی که بریتیه له (پیکهاته یه کی جینی- به راورد به جینات و بوماوه کانی تر - که ئاماژه به ناسنامه ی هه موو تاکیک ده کات).^۲

کومه له ی فیهی رایته ی جیهانی ئیسلامی له خولی پانزه ی خویدا ئه م پیناسه یه ی قبول کرد، سه ره رای ئه وه ی که توژیینه وه و لیکوئینه وه کان ئاماژه به وه ده که ن که له لایه نی زانسته وه وه ک ئامپازیک سه یر ده کریت که ورده کاریه کی زوری تیدایه، ئاسانکاری زور ده کات له بواری پزیشکی دادوه یریدا، وه له دلنیا بوون له که سیته ی مروفتیک و له ناسینی سیفته ته بوماوه ییه جیا که ره وه کانی له که سانی تر.

په نجه موری بوماوه یی به شیوه یه کی قسه هه لنه گر ئه وه ی سه لماند که هه ر مروفتیک که سایه تیه کی جینی تایه ت به خو ی هه یه که هیه چ مروفتیکی تر له که لیداها و به ش نیه تیایدا له سه ر ئاستی ملیاره ها مروفت.

۲- له گه ل ئه وه ی ئه م مروفته له گه ل خیزان و تیره و هو ز و گه له که یدا خالی ها و به شی هه یه^۳، به لام له زور لایه نی تره وه له وان جیاوازه، له وان:

أ- لایه نی جهسته یی، هه موو مروفتیک له جهسته و شیوه و په نگ و زمان و وینه و، توانا مادییه کانیدا له مروفته کانی تر جیاوازه.

ب- لایه نی مه عنه ویی، هه موو مروفتیک له توانا و ژیری و فیکریه کانی و، ئاستی هه ست و نه ست و سوژه کانی .. هتد له مروفته کانی تر جیاوازه.

ئامانجه کانی شه ریعت له باسکردنی ئه مه دا:

ئه وه م بو دهرده که ویت که ئامانجی شه ریعت له باسکردنی ئه م جیاوازیی و لیک نه چونه سروشتیانده دا، بریتیه له زه مینه سازیه کی ده رونی و ئاینی بو قبولکردنی جیاوازیه کان و دانان به وه دا که شتیکی ئاساییه، ئه مه جگه له وه ی که سود له م جیاوازیانه بو ته واوکاری و فره په نگی و دابه شکردنی رو ل و ئه رکه کان ده بینریت.

(۲) الندوة الوراثية والهندسة الوراثية) التي عقدت بالكويت برعاية المنظمة الإسلامية للعلوم الطبية في الفترة (۲۳ - ۲۵ جمادى الآخرة ۱۴۱۹ هـ/ الموافق ۱۵ أكتوبر ۱۹۹۸م).

(۳) یراجع: (البصمة الوراثية، وآثارها الفقهية)، د. علي القره داغي، بحث قدم إلى الدورة الخامسة عشرة للمجمع الفقهي لرابطة العالم الإسلامي بمكة المكرمة (ص ۱۰ وما بعدها)، ومراجعته العلمية.

سیّهم: جیاوازیه فیکری و ئاینی و عه قیده بیه کان:

سوننه تی خوی گه وره وایه که (من و) (به رامبه ره که م) جیاوازین له ئاین و بیرو بۆ چون و ئایدو لۆژیوا و بیرو باوه ردا، دهیان بگره سه دان و هه زاران ئاین و بیرو باوه ر و ئایدا و ئاینزای فیکری و ئاراسته ی جیا جیا له هه موو بواره کانی ژیاندا هه یه.

ئه م جیاوازیه ش ویستی خویه و سوننه تیکی به رده وامی ئه وه که مرو فقه کانی به جیاواز دروست کرده، خوی گه وره ده فهرمویت: ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْعَالَمِينَ﴾ الروم: ۲۲، واته «(یه کیکێ تر) له نیشانه و به لگه کانی، دروستکردنی ئاسمانه کان و زهویه (که زاناکانی ئه ستیره ناسی له ئاستیدا سه رسام و سه رگه ردانن) و جیاوازی زمان و په نگتانه (دهنگی هیه چ که س له که سی تر ناکات، سه ره رای سه ده ها جو ر زمان، که جو ری قسه کردن و دارشتنی هه ر گه لیک تایبه تمه ندی خو ی هه یه، جگه له هه زاران شیواز که له و زمانه سه ره کیانه ده بیته وه)، به راستی ئا له و دیارده یه شدا به لگه و نیشانه ی زو ر هه یه بو زانایان و شاره زایان»، له چوارچیوه ی جیاوازی له ئاین و ئاینزا و بیرو بۆ چونه کاندای ده فهرمویت: ﴿كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّنَ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِي مَا اخْتَلَفُوا فِيهِ وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِهِ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ البقرة: ۲۱۳ واته «(له سه ره تایی په یدابونی خه لکید، پیش تو فانه که ی نوح) خه لکی یه ک ئوممه ت بوون و خاوه نی ته نها بیرو باوه ری یه کتانا سین بون، (به لام به ره به ره لایاندا) خوایش ویلی نه کردن و پیغه مبه رانی په وانه کرد، تا مژده ده رو ترسینه ربن هاو ری له گه ل کتیبی ئاسمانیدا، بو روون کردنه وه ی حه ق و راستی، تا له نیوان خه لکیدا فه رمان په وایی و دادوهری ئه نجام بدات له سه ر ئه و شتانه ی که بو ته کیشه یان و راو بۆ چوونیان له سه ری جیاوازه، که سیش جیاوازی و کیشه ی له سه ر به ریا نه کرد جگه له وانیه که ئه و کتیبانه یان پی به خشراوه (که گاوو جوله که ن) دوای ئه وه ی به لگه و نیشانه ی روون و ئاشکرایان بو هات (که قورئانه، ئینجا کیشه و دووبه ره کیان تیدا دروست بوو)، ئه مه ش به هو ی حه سادته ت و سته م کردنیانه وه (بو یه په یرو ی حه ق و راستیان نه کرد)، ئه وسا خوا هیدایه ت و پینمووی ئیماندارانی کرد بو

دۆزینه وهی حهق و په پیره وی کردنی له نیوان ئه و مه سه لانه ی که ئه وان کیشه یان له سه ری هه بوو و خوا رینمووی هه رکه سیك ده کات که بیه ویت و (شایسته بیت) بو ریگه و ریازی راست و دروست «، هه روه ها خوی گه وره ئه وه ی رون کردۆته وه که سونه تی ئه و هه بوونی جیاوازیه کان ده خوازیت، ده فهرمویت: ﴿وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ * إِلَّا مَنْ رَحِمَ رَبُّكَ وَلِذَلِكَ خَلَقَهُمْ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾ هود: ۱۱۸ - ۱۱۹، واته « خو ئه گه ر په روه ردگارت بیویستایه ئه وه هه موو خه لکی ده کرد به یه ک تاقم و کومه ل، (به لام) به رده و امیش ئه و خه لکه جیاوازن له نیوانی یه کتردا له ئاین و به رنامه و بوچووندا * مه گه ر ئه وه ی به زه یی په روه ردگارت گرتبیتیه وه، هه ر بو ئه و مه به سته ش خوی گه وره دروستی کردوون، (واته: به شیویه که دروستی کردوون بتوانن نازادی بیروباوه رو بوچوونیان هه بیت، ئینجا ریگه ی راستیان پی بلیت و بویان روون بکاته وه) و پریاری په روه ردگاری تو ده رچووه و ته واو بووه، که: دۆزه خ پر ده که م له گرو ی په ری و خه لکی (ئه وانه ی خویان شیایو ئاگر ده که ن) «، پاشان ئه وه ی له سوره تی (النحل) دا دووباره ی کردۆته وه، ده فهرمویت: ﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَلَتُسْأَلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ النحل: ۹۳، واته « خو ئه گه ر خوا بیویستایه ده یکردن به یه ک ئوممه ت (به لکو ریزی بو داناون و مؤله تی داون و سه ربه سته ی کردوون)، به لام ئه وه ی خوا بیه ویت گومرای ده کات و ئه وه ی بیه ویت رینمووی ده کات (ئه لبه ته ویستی خوا دزایه تی ویستی ئاده میزاد ناکات، ئه وه ی بیه ویت ریازی هیدایه ت بگریت رینمووی ده کات، ئه وه ش ریازی گومرایی بگریته به ر مؤله تی ده دات و زوری لی ناکات)، بیگومان پرسیارتان لی ده کریت ده رباره ی ئه و کارو کرده وانه ی که ئه نجامتان ده دا»، وه له سوره تی (الشوری) دا، که ده فهرمویت: ﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَهُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمُونَ مَا لَهُمْ مِّنْ وَّلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ﴾ الشوری: ۸، واته « ئه گه ر خوا ویستی ببویه هه موویانی ده کرده میله تیکی یه ک پارچه (هه مووان به ناچاریی ئیمه ندارو چاک ده بوون) به لام ویستی وایه هه ر که س بیه ویت و شایسته بیت، ده یخاته سایه ی ره حمه ت و میهره بانو و به هه شتی خویه وه، سته مکارانیش هیچ پشتیوان و یاریده ده ریکیان نابیت»

هروه‌ها ده‌فهرمویت: ﴿لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَا جَا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ﴾ المائدة: ۴۸، واته» بۆ هه‌رلایه‌کتان (موسلمانان و خاوه‌نانی کتیب) به‌رنامه و پرۆگرامی تایه‌مان بریارداوه خو ئه‌گه‌ر خوا بیویستایه هه‌ر هه‌مووتانی ده‌کرده یه‌ک ئوممه‌ت و گه‌لیکی یه‌ک پارچه، به‌لام (ویستی وایه به‌و جیاوازیه) تاقیتان بکاته‌وه له‌وه‌ی پێی به‌خشیوون (تا به‌هۆی عه‌قل و ژیریتانه‌وه شوینی پیغمبه‌ری ئیسلام بکه‌ون)، ده‌ی که‌واته زۆر به‌په‌له‌بن و پێشبرکێ بکه‌ن بۆ هه‌موو خێرو چاکه‌یه‌ک.»

به‌م شیوه‌یه هه‌موو ئەم ئایه‌تانه به‌ئاشکرا ئاماژه به‌وه ده‌که‌ن که ئەمه بارودۆخی مروّفه، هه‌روه‌ها ئاماژه به‌هه‌ولدان بۆ قبولکردنی ئەم جیاوازیانه‌وه هه‌ولدان بۆ که‌مکردنه‌وه‌یان هه‌ست پێ ده‌که‌ین.

ئەم جیاوازیانه‌ش له‌ نیوان (من) و (ئەوان)ی جیاوازا زیاد و که‌م ده‌کات، لاواز ده‌بی‌ت و به‌هێز ده‌بی‌ت، گه‌وره ده‌بی‌ت و بچوک ده‌بی‌ته‌وه به‌ پێژه‌ی جیاواز:

أ- له‌نیوان من و که‌سه‌یکدا که‌ برۆای به‌هیچ ئاینیک نه‌بی‌ت، دوریه‌کی زۆر هه‌یه که‌ زیاتره له‌ دوری هه‌رکه‌سه‌یکی جگه‌ له‌و، به‌لام خاله‌ هاوبه‌شه‌کانی پێشو و کۆمان ده‌کاته‌وه، شتیکی تریش کۆمان ده‌کاته‌وه که‌ بریتیه له‌ گه‌ران به‌دوای راستیدا.

ب- له‌نیوان من و ئەو که‌سه‌ی برۆای په‌های به‌خوای گه‌وره هه‌یه جیاوازیه‌کان که‌متره له‌ که‌سه‌یک که‌ برۆای نیه، به‌لام زیاتره له‌ (ئه‌هلی کیتاب).

ج- له‌نیوان من و ئەو که‌سه‌ی له‌ ئه‌هلی کیتابن جیاوازیه‌کان پێژه‌کیان که‌متره له‌ گروپی پێشو، زیاتره له‌ گروپی پاشتر، پاشان هه‌ر له‌ناو ئه‌هلی کیتابدا جیاوازیه‌کانم له‌گه‌ڵ مه‌سیحیه‌کدا که‌متره وه‌ک له‌ جوله‌که‌یه‌ک.

د- له‌نیوان (من)ی موسلمان و ناموسلمانه‌ شه‌رفروشه‌کاندا بارودۆخی جه‌نگ کاریگه‌ره له‌سه‌ر دارشتنی په‌یوه‌ندیه‌کامان، به‌لام بنه‌ما ئه‌خلاقیه ئیسلامیه‌کان فه‌رمانه‌روایی جه‌نگه‌که ده‌کات، هه‌روه‌ها له‌نیوان من و نا موسلمانه‌کان ئه‌وانه‌ی له‌ ئه‌هلی زیممه‌ن، په‌یوه‌ندیه‌که له‌سه‌ر پێدانی ته‌واوی مافه‌کانیان به‌پێی بنه‌ما ئیسلامیه گه‌وره‌کان له‌م بواره‌دا داده‌پێژریت.

بہہمان شیوہ پہیوہندی منی موسلمان لہ ژیر سیہری دہولہ تیکی ناموسلماندا، پہیوہستہ بہو بہ لیننامہ یہی لہ نیوان من و ئہودا ہہیہ، ئہ گہر ہہستا بہ ئہرکہ کانی سہرسانی لہ بہ رامبہر مندا، ئہوہ جیاوازی ہہیہ لہ دہولہ تیک بہم ئہرکہ ی ہہ لئہ ستیت، لیرہوہ پہیوہندیہ کانم بہم ناموسلمانہوہ زیاترہ لہ ہہموو ئہوانہ ی پیشوو.

ہہروہا پہیوہندیہ کانی منی موسلمان لہ گہل نا موسلمانہ ناشتی خوازہ بی زیانہ کاندہ پہیوہندیہ کہ لہ سہر بنہمای بانگہواز و چاکہو جوان رہفتار لہ گہل کردن و پاریزگاری کردن لہ پیماننامہو بہ لیننامہ کان.

ہ- پہیوہندی من بہ موسلمانانہوہ بہ جیاوازی ٹاینزاو گروپ و کومہ لہ کانیانہوہ وا دادہ نیم کہ سیکم لہوان، بہ لام وینہیہ کی کوپی کراوی پراوپری ئہوان نیم، بہ لکو ماوہیہ ک لہ نیوان من و ئہواندا ہہیہ ئہ گہرچی بچوکیش بیت، ئہ مہش بہ پیی رہ گہزہ کانی ریکہوتن و جیاوازیہ کان لہ نیوان ٹاینزاو گروپ و کومہ لہ ئیسلامیہ کاندہ.

ٹامانجہ کانی شہریعت لہ روونکردنہوہی ئہم جیاوازیانہدا:

وا دہ بینم ٹامانجہ کانی شہریعت لہ روونکردنہوہی ئہم جیاوازیہ ٹاینی و بیرو باوہرپیانہ لہ نیوان موسلمانان و ئہوانی تردا بریتہ لہ مانہی خوارہوہ:

۱- شارہزا بوون لہم راستیانہ و قبولکردنیان، مامہ لہ کردن لہ گہ لیاندا بہ شیوہیہ کی راست و دروست.

۲- جیبہ جی کردنی پیوہری تاییہت بہ سہر ہہر باریک لہو بارانہدا و پیوہری تاییہت بہ پہیوہندی موسلمانان بہ بیباوہرانہوہ تہواو جیاوازیہ لہ پیوہری مامہ لہ لہ گہل ئہ ہلی کیتابدا، ہہروہک چوئن پیوہری جہنگ جیاوازیہ لہ پیوہری ناشتی و پیوہری کہ مینہ جیاوازیہ لہ پیوہری زورینہ.

۳- ہہبوونی جیاوازیہ کان سوننہ تیکہ لہ سوننہ تہ کانی پہروہردگار، ئہ مہش لہ ژیر سیہری سروشتی مروقد شتیکی ٹاسایی و زانراوہ، خوا ی گہورہ ژیری بہ خشیوہ بہ مروقد، ویستی ٹازاد و سہربہ خوئی پیبہ خشیوہ، لہ بہر ئہوہ ٹاساییہ مروقد لہ فیکرو بیروباوہر و بوچوونہ کانیدا جیاوازیہ بیت لہ مروقدیکی تر.

چوارهم: دانان به پله و پایه مرؤف و مافه کانیدا:

ئاینی ئیسلام دانى به پله و پایه و ریزی مرؤفدا ناوه بهو پییهی که مرؤفه بی له بهرچا و گرتنی ئه وهی ئه م مرؤفه چ بیرو بوچون و باوه ریکی هه یه، خوی گه وره ده فهرمویت: ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ﴾ (الإسراء: ۷۰) واته «به راستی ئیمه ریزمان له نه وهی ئاده م گرتووه». هه روه ها خوی گه وره مرؤفی کردوته جینشین له سه ر زه ویدا و ویست و توانای هه لباردن پی به خشیوه، ده فهرمویت: ﴿إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً﴾ (البقرة: ۳۰، واته «به راستی من ده مه ویت له زه ویدا جینشینیک دابنیم (بو ئاوه دانی و دینداری)». کاتیکیش فریشته کان له م بابه ته دا قسه یان کرد خوی گه وره بو سله ماندن که مرؤف له بواری ئاوه دان کرده وه و جینشینیدا له وان زاناتره.

خوی گه وره به سه ره به سترکردنی مرؤف له بواری عه قیده دا ریزی لیناوه و، ده فهرمویت: ﴿لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ﴾ (البقرة: ۲۵۶، واته «به هیچ جوړیک زور کردن نیه له وه رگرتنی بیرو باوه ری ئیسلامدا (دینداری به زور ناییت بکریت و دین به زور نادریت به سه ر که سدا)»، رزگاری کردوه له کو یلایه تیکردن و به ندایه تی بو غه یری خوا، هانی مرؤفه کانیشی داوه بو ئازادکردنی کو یله و به رگریکردن له ئازاردان و چه وساندنه وه و ته نانه ت ترساندنیان، پله و پایه یه کی گه وره ی به خشیوه به تاییه تمه ندی و مافو، مال و مولکی مرؤف و هه موو مرؤفه کان له م بواره دا به یه کسان ده بینیت، ته نها له ریگه ی زیاتر ئه نجامدانی کاری چاکه وه له یه کتر جیاواز ده بن، خوی گه وره ده فهرمویت: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ﴾ (الحجرات: ۱۳، واته «ئه ی خه لکینه بیگومان ئیمه هه موو تانمان له نیرو مییه ک دروست کردوه (که باوکه ئاده م و دایکه هه وایه) و کردوو مانن به چه نده ها گه ل و تیره و هوژی جوړ به جوړ، تاییه کتر بناسن و په یوه ندیتان خو ش بیت به یه که وه... به راستی به ریتریتان لای خوا ئه و که سانه تان که زورتر له خواتر سه و فه رمان به رداری خویه»

هه روه ها به رپر سیاریتی کردوته ئه رکیکی شه خسی و، ده فهرمویت: ﴿وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ﴾ (النجم: ۳۹، واته «به راستی ئاده میزاد خاوه نی هیچ شتیک نی یه ئه وه ته نها ئه وه نه بیت که خو ی کردوو یه تی»، هه روه ها ده فهرمویت: ﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ﴾ (الانعام: ۱۶۶، واته «هیچ که سی که باری گرانی توانی که سی تر هه لئاگریت»

پينجه م: يه کي تي ئاينه ئاسمانيه کان و يه کي تي سه رچاوه و بنه ما.

ئايني ئيسلام سه رچاوه ي هه موو ئاينه ئاسمانيه کان بو يه ک سه رچاوه ده گيرپته وه که بري تيه له ني گاي خوايي هه موو ئاينه کاني په روه ردگار له يه ک سه رچاوه ي نورو روناکيه وه هاتوون، له به رئه وه ئايني ئيسلام داوا له شوينکه وتواني ده کات بروا به هه موو پيغهمبه ران و نيراوه پيشووه کان به ينن، بروا به کتي به ئاسمانيه کان و کتي به نيراوه پيشينه کان به ينن، خواي گه وره ده فه رموي ت: ﴿أَمَّنَ الرَّسُولُ مِمَّا أَنْزَلَ إِلَيْهِ مِنَ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْ رُّسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ﴾ البقرة: ۲۸۵، واته «پيغهمبه رو ئيمانداران باوه رپيان هه يه به وه ي له لايه ن په روه ردگار يانه وه هاتوته خواره وه، هه موويان باوه رپيان هه يه به خوا و فريشته کاني و کتي به کاني و پيغهمبه ره کاني (ده لي ن) هيچ جو ره جياوازيه ک ناکه ين له نيوان هيچ پيغهمبه ري له پيغهمبه ره کاني خوا دا (له باوه ردا)، هه روه ها وتيان: گوپرايه ل و ملکه چين (بو به دي هينه رمان) په روه ردگار ل يخوش بووني تو مان ده وي ت و سه رئه نجام هه ر بو لاي تو يه گه رانه وه» هه روه ها ده فه رموي ت: ﴿قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِن رَّبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ﴾ البقرة: ۱۳۶ واته «ئه ي په رپه واني محمد ﷺ تي وه (بلي ن: ئيمه باوه رمان به خوا هي ناوه و به و قورئانه ش که دابه زي وه بو مان و به وه ش که دابه زي وه بو ئي راهيم و ئيسماعيل و ئيسحاق و يعقوب و نه وه کاني يعقوب، هه روه ها به و په يامه ي که بو موسا و عيسا هاتووه و به و په يامانه ي که بو پيغهمبه ران به گشتي ره وانه کراوه له لايه ن په روه ردگار يانه وه و ئيمه جياوازي ناکه ين له نيوان هيچ کام له و پيغهمبه رانه دا، ئيمه هه موومان ته نها ته سليمي فه رماني په روه ردگار ين»

خواي گه وره ئه وه شي رونکردوته وه که ئه و شه رع و ياسايه ي بو پيغهمبه ري ناردووه به هه مان شي وه بو پيغهمبه راني پيشووي ناردووه: ﴿شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰ أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ اللَّهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ﴾ الشورى: ۱۳، واته «ري يازي ئاين و به رنامه ي ژياني بو داناون، ئه وه ي که فه رماني پيکردووه به _نوح_ هه ر

بهوشیوهیه قورئانیشی بو تۆ ئه‌ی محمد ﷺ وه‌حی و نیگا کردوو و به ئیبراهیم و موساو عیسا شمان پراگه‌یاندوو که ریازی ئاین و یه‌کخواناسی به‌رنه‌ده‌ن و له‌سه‌ری پایادار بن، ئه‌م بانگه‌وازه‌ راست و دروسته‌ زۆر به‌لای بت په‌رست و خوانه‌ناسانه‌وه‌ گران و زه‌حمه‌ته‌، به‌لام خوی دانا خوی که‌سانی شایسته‌ هه‌لده‌بژیریت بو‌گه‌یاندنی ئاینه‌که‌ی رینمووی خه‌لکانیک ده‌کات که‌ بگه‌رینه‌وه‌ بو‌ لای به‌رنامه‌که‌ی به‌په‌رستن و ئه‌نجامدانی کاروکرده‌وه‌ی چاک»، له‌ به‌رامبه‌ردا په‌روه‌ردگار به‌ خراپه‌ ناوی ئه‌وانه‌ی هیناوه‌ که‌ ئاینه‌که‌یان به‌رته‌وازه‌ کردوو، ده‌فه‌رمویت: ﴿إِنَّ الَّذِينَ قَفَرُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِعَابًا لَّسَتْ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ﴾ (الأنعام: ۱۵۹) واته‌» به‌راستی ئه‌وانه‌ی ئاینه‌که‌یان به‌ش به‌ش کردو بوونه‌ ده‌سته‌ ده‌سته‌ و پارچه‌ پارچه‌ (پروایان به‌هه‌ندیکی قورئان هه‌یه‌ و هه‌ندیکی تری پشت گوئی ده‌خه‌ن)، ئه‌وه‌ له‌ هیچ شتی‌کدا تۆ له‌وان نیت.»

ته‌نانه‌ت قورئان بانگه‌شه‌ی شوینکه‌وتوانی ده‌کات که‌ شوینی ریازی پیغه‌مبه‌رانی پيشوو بکه‌ون، ده‌فه‌رمویت: ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبْهَتَاهُمْ أَفْتَدِيهِمْ﴾ (الأنعام: ۹۰) واته‌» ئه‌و (ناوبراوانه‌) ئه‌و که‌سانه‌ن که‌ خوا (به‌تایه‌ت) هیدایه‌ت و رینمووی کردوو، تۆش (ئه‌ی محمد ﷺ، ئه‌ی ئیماندار) شوینی هیدایه‌ت و رینمووی ئه‌وانه‌ بکه‌وه‌» زیاتر له‌مه‌ش، قورئانی پیروز وشه‌ی ئیسلامی کردۆته‌ ناوی هاوبه‌شی سه‌رجه‌م ئاینه‌ ئاسمانیه‌کانی پيشوو، له‌سه‌ر زمانی زۆرینه‌ی پیغه‌مبه‌ران ئه‌م وشه‌یه‌ ده‌ربراو، سه‌باره‌ت به‌ (ئیبراهیم) پیغه‌مبه‌ر (د.خ) ده‌فه‌رمویت: ﴿إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمَ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ (البقرة: ۱۳۱) واته‌» کاتیک په‌روه‌ردگاری پیی وت: ملکه‌چ و فه‌رمانبه‌ردار به‌، (ئه‌ویش خیرا) وتی: ته‌سلیمی په‌روه‌ردگاری هه‌موو جیهان بووم (باوه‌ری پته‌وم پیی هه‌یه‌) هه‌روه‌ها ده‌راره‌ی شوعه‌یب (د.خ) ده‌فه‌رمویت: ﴿أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَإِلَهَ آبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَهًا وَاحِدًا وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ﴾ (البقرة: ۱۳۳) واته‌» ئایا ئیوه‌ (ئه‌ی جووله‌که‌و گاورانیک که‌ باوه‌ر به‌محمد ناکه‌ن و خوشتان به‌شوینکه‌وته‌ی ئیبراهیم و یه‌عقوب ده‌زانن) ئاماده‌ی سه‌ره‌مه‌رگی یه‌عقوب بوون؟ ئه‌و کاته‌ی به‌کوپه‌کانی وت: دوا‌ی مردنی من چی ده‌په‌رستن؟! هه‌موو وتیان: خوی تۆ و باوو باپیرانت ده‌په‌رستین، که‌ ئیبراهیم و

ئیسماعیل و ئیسحاقن، خوییه کی تاك و ته نهاییه و ئیمه هه موو ته سلیم و فه رمانبه رداری نهوین» ههروهها ده فه رمویت: ﴿إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ﴾ (ال عمران: ۱۹) واته «به پراستی دین و ئاینی په سه ند لای خوا ته نها ئاینی ئیسلامه» له وه وه ده گه نینه ئه م ئه نجامانه: ۱- داننان به سه رجه م ئاینه ئاسمانیه راسته قینه کاندا، به سه رجه م ئیراوان و پیغه مبه راندا، ئه وانیه قورئان باسی کردوون و ئه وانیه شی باسی نه کردوون، له گه ل کردنه وه ی بوار بو هه لگرانی ئاینه کانی تر که له ژیر سیبه ری ئیسلامدا به ئاشتی بژین.

۲- مامه له کردن له گه ل ناموسلماندا به لیپورده یی و دوور له زور لی کردن و ده ستردیژی کردنه سه ریان، خوی گه و ره ده فه رمویت: ﴿لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ﴾ البقرة: ۲۵۶، واته «به هیچ جوړیک زور کردن نیه له وه رگرتی بیروباوه ری ئیسلامدا» ههروهها ده فه رمویت: ﴿فَذَكَّرْ إِمَّا أَنْتَ مُذَكَّرٌ * لَسْتَ عَلَيْهِمْ مُضْطَرٌّ﴾ الغاشیه: ۲۱-۲۲، واته «که واته {تو ئه ی پیغه مبه ر ﷺ} ئه م شتانه بخه ره وه یادیان و ئاموژگاریان بکه، به پراستی تو هه ر یادخه ره وه ییت * هیچ ده سه لاتیکت نیه به سه ر دل و ده روونیاندا (تا به زور باوه رداریان بکه ییت)».

ههروهها سه به رت به دیاریکردنی ئه رك و کاری پیغه مبه ر خوی گه و ره ده فه رمویت: ﴿مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ﴾ المائده: ۹۹، واته «پیغه مبه ر هیچی له سه ر نییه جگه له پراگه یاندنی په یامی خوا»، ﴿فَلِذَلِكَ فَادَعُ وَاسْتَقِمْ كَمَا أَمَرْتَ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَقُلْ آمَنْتُ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ كِتَابٍ وَأُمَرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمْ اللَّهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ اللَّهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَا وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ﴾ الشوری: ۱۵، واته «که واته ئه ی پیغه مبه ر ﷺ تو بو ئه وه بانگه واز بکه و پایادارو دامه زراوبه ههروهك فه رمانت پی دراوه، شوین ئاره زووی ئه وان مه که وه و به ئاشکرا بلّی: من، باوه رم هیناوه به و کتیب و په یامانه ی خوا بو ی ناردوم و فه رمانم پی دراوه که دادپه ره وری به رپا بکه م له نیوانتاندا، (الله) په ره و ردگاری ئیمه یه و ئیوه شه، بیگومان ده رئه نجامی کرده ی خو مان بو خو مانه و کرده وه ی ئیوه ش بو خو تانه، ئیتر هیچ کیشه یه ک نییه له نیوان ئیمه و ئیوه دا (چونکه حه ق ده رکه وت)، ئیمه و ئیوه هه ر خوا خو ی کو مانده کاته وه و گه رانه وه ش هه ر بو لای ئه وه»، ﴿لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِي دِينِي﴾ الکافرون: ۶، واته «که واته دینی خو تان بو خو تان و دینی خو م بو خو م».

هروه‌ها خدای گه‌وره له و ئایه‌تانه‌ی که له مه‌دینه‌دا ناردیه خواره‌وه ئه‌م واتایانه دوویات ده‌کاته‌وه، ده‌فهرمویت: **﴿قَالَ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ أَسْلَمْتُمْ فَإِنْ أَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ﴾** ال عمران: ۲۰، واته «خۆ ئه‌گه‌ر موجداه‌له و گفتوگو‌ی سه‌ختیان له‌گه‌دا کردیت، ئه‌ی محمد ﷺ تو‌س بلی: من و ئه‌وانه‌ی که شوینم که‌وتوون پرومان کردو‌ته خواو ته‌نهما ملکه‌چی ئه‌وین، به‌وانه‌ی که کتیپیان پیدراوه و ئه‌وانه‌ش نه‌خوینده‌وارن له (موشریکانی عه‌ره‌ب) بلی: ئایا ئیوه ته‌سلیم بوون به‌خواو موسولمان بوون؟ خۆ ئه‌گه‌ر ته‌سلیم بوون، ئه‌وه مانای وایه به‌راستی ئه‌وه هیدایه‌ت‌یان وه‌رگرتووه، خۆ ئه‌گه‌ر پشت هه‌لکه‌ن و باوه‌رنه‌هینن، ئه‌وه ته‌نهما گه‌یاندنی په‌یامه‌که له‌سه‌رتو‌یه، خدای گه‌وره‌ش بینایه به‌به‌نده‌کانی».

له‌لایه‌نی کرداریشه‌وه، به‌لگه‌نامه‌ی مه‌دینه‌که له‌جیگه‌ی ئه‌و (ده‌ستور)ه‌دا‌بوو فه‌رمانه‌وایی خه‌لکی مه‌دینه‌ی پیده‌کرا، که خه‌لکانیکی جیا‌واز بوون له‌روی ئاینه‌وه (ئیسلام و بته‌رست و جوله‌که)، له‌روی ره‌گه‌زیشه‌وه جیا‌وا‌زبوون (قه‌حتانیه‌کان و عه‌دنانیه‌کان و یه‌هود)، ئه‌م ده‌ستوره له‌روی ماف و ئه‌رکه گشتیه‌کانه‌وه وه‌ک هاو‌ژیانی و پشتیوانی کردن له‌یه‌کتر که ئه‌م‌پۆ به (مافه‌کانی هاو‌لاتی بوون) ناو ده‌بریت به‌یه‌ک چاو سه‌یری هه‌مووانی ده‌کردوو، یه‌ک حسابی بو‌ده‌کردن.

ده‌وله‌تی ئیسلامی به‌رده‌وام‌بوو له‌پاراستنی مافی (ئه‌هلی زیممه) و هاو‌په‌یمان‌ه‌کان به‌شپۆه‌یه‌کی ته‌واو، خاوه‌نی پله‌وپایه‌ی تاییه‌تی خۆیان بوون، ته‌نانه‌ت هه‌ندی‌ک له‌پۆسته‌بالاکانی وه‌ک وه‌زاره‌ت و هاوشپۆه‌کانی له‌ده‌ستی ئه‌مانه‌دا بوو.^۴

(لول دیوران‌ت) ده‌لێت: «ئه‌هلی زیممه له‌ئاستیکی لیبوردنی وادا ژیاون، که هاوشپۆه‌ی ئه‌وه له‌م‌پۆماندا له‌وله‌ته مه‌سیحیه‌کاندا نابینن، ئه‌وان به‌ته‌واوی ئازاد‌بوون له‌موماره‌سه‌کردنی دروشمه‌ئاینیه‌کانی خۆیاندا، له‌که‌نیسه‌و په‌رستگا‌کانیاندا ئاهه‌نگیان ده‌گیرا»^۵

(۴) (تعامل المسلمین مع غیرهم) د. یوسف أبو هلاله (ص ۵۵)، ط. دار الضیاء، (۲۰۰۲م).

(۵) (قصة الحضارة) لول دیوران‌ت (۱۳/۱۳۱).

شەشەم: ریزگرتنی نەفسی مروّف زیندوویت یان مردوو، موسلمان بیّت یان ناموسلمان:

دەقە شەرعیەکان بەلگەن لەسەر پێویستی ریزگرتن لە مروّف لەبەرئەووەی کە مروّفە، ھەرۆھە دەقەکان بەلگەن لەسەر ریزگرتنی مروّف بە مردوویی ئەگەر ناموسلمانیش بیّت، (بوخاری و موسلیم لە عبدالرحمن ی کوری ئەبی لەیلاو) دەگێرنەووە کە وتوویەتی: (سەھلی کوری حنیفو، قیس ی کوری سەعد، لە قادسیە دانیشتبوون، تەرمیکیان بەلایندا برد، ئەوانیش ھەستانەووە لەبەری، پێیان وتن، ئەو تەرمە ھی ئافرەتێکی ئەھلی زیمە بوو، ئەوانیش وتیان: تەرمیک بەلای پینغمەبردا ﷺ براو ئەویش لەبەری ھەستایەووە، پێیان وت ئەووە تەرمی ئافرەتێکی جولەکەییە، فەرموی: ئایا ئەووە نەفسیک نییە؟^۶.)

نابیت بۆ پرواھینان بە ئیسلام زۆر لەکەس بکریّت، تەنانەت ئەگەر باوکیشیان مسولمان بیّت:

لێرەووە دەگەینە ئەنجامیکێ تر کە نابیت زۆر لە ھیچ کەس بکریّت با ئەوکەسە کوری باوکیکێ موسلمانیش بیّت، (تەبەری) و (سیوطی) لە (ئین عەباسەووە) دەگێرنەووە کە: (ئەبەلحەسینی ئەنساری دوو کوری ھەبوو لەپیشا بوون بە گاورو رۆشتن بۆ شام، پاشان گەرانەووە بۆ مەدینە، باوکیان دەستگیری کردن، ویستی زۆریان لێ بکات تا موسلمان ببنەووە، بەلام رازی نەبوون، پاشان بردنی بۆلای پینغمەبری خوا ﷺ تا زۆریان لێ بکات موسلمان ببن، بەلگە ی باوکیان لەم کاریدا ئەووەبوو کە وتی: ئەی پینغمەبری خوا ئایا بەبەرچاوی خۆمەووە بەشییک لەمن بچیتە ئاگرەووە؟ خوی گەورە ئەم ئایەتە ی ناردە خواریوە ﴿لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ﴾ البقرة: ۲۵۶، واتە «بەھیچ جۆریک زۆرکردن نیە لە وەرگرتنی بیروباوهری ئیسلامدا» ئیتر وازی لێھینان.^۷

(۶) (صحيح البخاري) الحديث رقم (۱۲۵۰)، ومسلم الحديث رقم (۹۶۱).

(۷) تفسير لطبري ۳، بيروت، بتحقيق: الشيخ احمد شاكر، / ۲۰ - ۲۲، وفي الحديث الروايات: اشم الوالد هو (الحصين)، و الدار المنشور، ط. (دار

الكتب العلمية)، بيروت، (۲۰۰۴م)، (۵۸۲/۱-۵۸۵)

حهوتهم: له ئیسلامدا ناشتی بنه مایه نهك جهنگ:

جهنگ له ئیسلامدا تهنها له کاتی ناچاریدا په نای بو ده بریت، چونکه له روی مه بده ئیه وه کاریکی خوشه ویست نییه، به لکو کاریکی ناخوشه له سهر دهرونی پرواداران، خوای گه وره ده فهرمویت: ﴿كُنِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهُ لَكُمْ﴾ البقرة: ۲۱۶، واته «جهنگ له سه رتان بریار دراوه که شتیکی گرانه لاتان (ئیماندار به جهسته لای گرانه به لام رۆحی پی ئاسووده یه بو به رگری له ئیسلام و لابردنی کۆسپه کان)، ئایه تیکی تر ئه م واتیه دوویات ده کاته وه که ده فهرمویت: ﴿عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَّجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِيْنَ عَادَيْتُمْ مِنْهُمْ مَّوَدَّةً وَاللّٰهُ قَدِيْرٌ وَاللّٰهُ عَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ﴾ الممتحنة: ۷، واته «نزیکه خوا خوشه ویستی و سوژ به رپا بکات له نیوان ئیوه و ئه وان هدا که دوژمنایه تیتان له گهل کردن له وان و هه ندیکیان باوهر بهینن، هه میسه خوا به ده سه لاته، هه ر ئه و خویسه ش لیخوشبو و میهره بانه چاوپۆشی له رابوردوو ده کات»

له لایه کی تره وه خوای گه وره منه ت به سهر پیغه مبه رو پرواداراندا ده کات که پاراستونی له که وته ناو جهنگه وه، ده فهرمویت: ﴿وَهُوَ الَّذِيْ كَفَّ اَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ اَنْ اَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرًا﴾ الفتح: ۲۴، واته «هه ر ئه و خویسه دهستی بئ باوهرانی له ئیوه به سته وه (نه یه یشت جهنگ بییت)، دوی ئه وه ی ئیوه ی زال کرد به سه ریاندا له ناو جهرگه ی مه که هدا، خوا هه میسه و به رده وام بینایه به وه ی که ده یکه ن»

وه ده فهرمویت: ﴿وَرَدَّ اللّٰهُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنْتَالُوْا حَيْرًا وَكَفَى اللّٰهُ الْمُؤْمِنِيْنَ الْقِتَالَ وَكَانَ اللّٰهُ قَوِيًّا عَزِيْزًا﴾ الأحزاب: ۲۵، واته «خوا کافرانی تیکشکاند و گپرانیه وه دواوه به خوایان و کینه و بوغزیانه وه، هه یچ جوړه خه یریکیان ده ستنه که وت، هه ر خوا خوئی ئیماندارانی له جهنگ پاراست (هه ر خویشی به باو باران و له شکری تایه تی کافرانی تیکشکان)، جا هه میسه و به رده وام خوا به هیزه و به ده سه لاته»، ئه م ئایه ته به روون و ئاشکرا به لگه یه له سه ره وه ی ئیسلام ئاینی ناشتی و عه قیده یه، سیستمیکه ده یه ویت هه موو جیهان بخاته ژیر سیبه ری خویه وه، پروگرامه کانی خوئی له سه ریان جیبه جی بکات، ده یه ویت هه موو مروقه کان له ژیر ئالای برایه تی و یه کتر ناسین و خوشه ویستیدا

کو بکاتہوہ، ئەم خواستہ لای پەرورەدگارەوہ بە واتای ویستی راستەقینە ی خوا دیت بو ئەم کارە، ئەم ئاشتی و برابەتی و خۆشەویستەش بە راستەقینە هاتەدی، لەوکاتەدا کە قورەیش و زۆربە ی تیرە و ھۆزەکانی ئەو ناوچە یە موسلمان بوون، ھەموویان لەژێر یە ک ئالدا رادەوہستان، بەمەش لاپەرەکانی ناکوکی و تۆلە سەندنەوہ ی ئیوانیان پێچرایەوہ.

هه شتەم: پێشخستنی ئاشتەوایی بەسەر جەنگدا، ئەگەرچی لە ئاشتەواییە کەدا هەندیك ماف لە دەستدانی تێدا بێت:

خوای گەرە ئاشتەوایی بە خێرو چاکە ناو بردووہ و دەفەر مویت: ﴿وَالصُّلْحُ خَيْرٌ﴾ النساء: ۱۲۸، واتە «ھەمیشە پێکەوتن و تەبایی شتیکی چاک و پەسەندە»، ھەرەوہا دەفەر مویت: ﴿أَنْ تَبْرُوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ﴾ البقرہ: ۲۲۴، واتە «کە فارەتی سویندە کانتان بدەن و لە چاکە و چاکە کاری درێغی مە کەن»، خوای گەرە نەیفەر موو تەنھا ئاشتەوایی لە ناو موسلمانان خۆیاندا، بە لکو گشتگیری کردووہ لە ئیوان ھەموو خە لکیدا، ئەم چاکتر و بەسود ترە، دەفەر مویت: ﴿لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّنْ نُّجُوٰهُمْ إِلَّا مَنَ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَمَن يَفْعَلْ ذَلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا﴾ النساء: ۱۱۴، واتە «لە زۆربە ی چپە و سرتە و قسە نەینە کانیاندا ھێچ خیری ک بەدی نا کریت و تیایدا نە، مە گەر چپە ی ئەو کە سە ی کە فەرمان بدات بە بەخششێک، یان چاکە یە ک، یان پێکخستن و چاکسازی و ئاشتبوونەوہ یە کی ئیوان خە لکی، جا ئەوہ ی (ئەو شیوازە چاکە یە) ئەنجام بدات و مە بەستی تەنھا دەستکەوتنی پەر زامەندی خوا بێت، ئەوہ لە ئاین دەدا پاداشتی زۆرو بئ سنوور و گەرە ی پێدە بەخشین». ئاینی ئیسلام مە ترسی تێکدان و گەندە لیکردنی لە سەر زەویدا رونکردۆتەوہ، پشستگویی خستنی چاکسازی و ئاشتەوایی کردۆتەوہ یە کی ک لە تاوانە گەرە و لە ناو بەرە کان، دەفەر مویت: ﴿وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْبُ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسَادَةَ﴾ البقرہ: ۲۰۵، واتە «ھەر کاتی ک ئەو جۆرە کە سە پشتی ھە لکردو دەسە لاتی پەیدا کرد؛ ھەو ل و کۆشش دەدات لە زەویدا تا ئاشوب بەرپا بکات و خراپە برۆینیت و کشتوکال لە ناو بیات و پاکتاو کردنی پەر گەزی ئەنجام بدات، بێگومان خوا فەساد و خراپە و تاوانی ناویت»، ھەرەوہا سە بارەت بە بئ باوہرە ستە مکارە کان دەفەر مویت: ﴿الَّذِينَ يُفْسِدُونَ

في الأرض ولا يصلحون» الشعراء: ١٥٢، واته «ئهوانه‌ی که تووی فه‌سادو تاوان له زه‌ویدا ده‌چینن و هه‌رگیز چاکسازی ناکهن»، چاکسازی په‌یامی پیغمبران بووه، خواتی گه‌وره له‌سه‌ر زمانی (شوعه‌یب) (د.خ) ده‌فه‌رمویت: ﴿إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا﴾ النساء: ٣٥، واته «ئه‌گه‌ر چاکسازی و ری‌کخستیان بویت، ئه‌وه خوا پی‌کهاتن فه‌راهه‌م ده‌هینیت له‌نیوان ژن و می‌رده‌که‌دا «هه‌روه‌ها خواتی گه‌وره تیا‌چوون و خراپه‌کاری، رزگار‌بوون و چاکسازی پی‌که‌وه گری‌ داوه، ده‌فه‌رمویت: ﴿وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرَى بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا مُصْلِحُونَ﴾ هود: ١١٧، واته «په‌روه‌ردگارت به‌سته‌م خه‌لکی شارو دی‌هاته‌کان له‌ناو نابات، له‌کاتی‌که‌دا خه‌لکه‌که‌ی چاکه‌خواز و چاکساز بن»

ناشته‌وایی و چاکسازی له‌ئیسلامدا ته‌نها دروشم نییه، به‌لکو پیغمبر ﷺ به‌شی‌وه‌یه‌کی کرداری له‌ژیاننامه‌په‌ره‌که‌ی خۆیدا جیبه‌جی‌ی کردوه، ئه‌وه‌بوو کاتی‌که‌ روشت بو‌ عومره له‌گه‌ل ئه‌و ژماره‌ زۆره له‌هاوه‌له‌کانیدا، قوره‌یش ری‌گری لی‌کردن، ئه‌گه‌ر چی هه‌موو ئاماژه‌کان ئه‌وه‌یان ده‌خسته‌پوو که پیغمبرو هاوه‌لانی ته‌نها بو‌ عومره هاتوون، هه‌رله‌به‌ر ئه‌مه‌ش بوو که به‌ (ئیحرامه‌وه) رویشتبوون، رویشتن تاگه‌شته‌ حوده‌یییه، له‌ویدا وشتره‌که‌ی چۆکی دادا، پیغمبر ﷺ فه‌رمووی (سویند به‌و که‌سه‌ی گیانی منی به‌ده‌سته، داوای هه‌ر پلانی‌کم لی‌بکه‌ن که تیا‌یدا سنوره‌کانی خوا بیاری‌زیت پیا‌نده‌به‌خشم).^٨

پاشان پیغمبر ﷺ ویستی بجیته‌مه‌که‌وه، به‌لام قوره‌یش ری‌گریان لی‌کرد، ئه‌ویش یه‌که له‌داوای یه‌که نوینه‌ری خۆی ده‌نارد تا هه‌لو‌یستی بو‌ قوره‌یش روونبکه‌نه‌وه، ئه‌وه‌بوو (خه‌راشی کوری ئومه‌یییه ئه‌لخوزاعی) نارد، قوره‌یش ویستیان بی‌کوژن، به‌لام (ئه‌حباشه‌کان) نه‌یان‌ه‌یشت، پاشان (عوسمانی کوری عه‌ففانی) نارد تا په‌یامی پیغمبریان پی‌بگه‌یه‌نیت که ئامانجی ته‌نها سه‌ردانی که‌عه‌و به‌ پیروژ راگرتیه‌تی، به‌لام قوره‌یش لای خۆیان هیشتیانه‌وه تا موسلمانه‌کان گومانیان بو‌ دروست بوو که کوشتیوانه، له‌به‌رئه‌وه پیغمبر ﷺ بانگی هاوه‌لانی کرد بو‌ په‌یماننامه‌یه‌که له‌ژی‌ر دره‌خته‌که‌دا، هه‌موویان له‌سه‌ر مردن په‌یمانیان به‌ پیغمبره‌ری خوا دا جگه‌ له‌ (جدی

(٨) رواه البخاری مع (فتح الباری) (٣٢٩/٥).

(٩) یراجع: (فتح الراي شرح صحيح البخاري) (٤٣٩/٧) و (صح مسلم)، كتاب الإمارة (١٤٠٩/٣)، وراجع للمزيد: (السيرة النبوية الصحيحة)، أ.د.

أكرم ضياء العمري، ط. قطر (٤٣٤/٢ - ٤٥٣).

کوری قهیس) نه بیّت که دوپروو بوو، پاشان کیشه که بهو ریکه و تننامه یه ته و او بوو که له روکاری دهره و هیدا دابه زینی موسلمانه کانی تیدابوو له مافه کانیان و، بهر ژه و هندی بت په رسته کانی تیدابوو، بو نموونه، (علی کوری ئه بی تالیب) نوسه ری په یماننامه که بوو، به فرمانی پیغمبر یه که م رسته ی په یماننامه که ی ده ستی کرد به (بسم الله الرحمن الرحیم)، به لام (سوهه یلی کوری عه مری) نوینه ری قوره یش ره خنه ی گرت و وتی: (الرحمن). سویند به خوا من نازانم (الرحمن کییه)، بنوسه: باسمك اللهم، موسلمانه کان وتیان: سویند به خوا ناینووسین به (بسم الله الرحمن الرحیم) نه بیّت، پیغمبر ﷺ فه رمووی: بنووسه (باسمك اللهم)، پاشان سوهه یل ره خنه ی له ده سته واژه یه کی تری په یماننامه که گرت که نوسرابوو (ئمه ئه ویه که موحه مده ی پیغمبر ی خوا بریاری له سهر داوه)، سوهیل وتی: سویند به خوا ئه گه ر بمانزانیاه پیغمبر ی خوایت ریگریمان لی نه ده کردیت له سهردانی مالی خواو جه نگیشمان له گه ل نه ده کردیت، که واته بنوسه موحه مده ی کوری عبدالله، پیغمبر ﷺ فه رمووی: سویند به خوا من پیغمبر ی خوام ئه گه ر چی ئیوه بروام پی ناکه ن، ئه ی علی بنووسه موحه مده ی کوری عبدالله علی کوری ئه بو تالیبش به لایه وه سه ختوو که وشه ی (رسول الله) بکوژنیته وه نه یکوژانده وه، پیغمبر ی خوا ﷺ نوسراوه که ی هه لگرت و، به ده سته خوی کوژانده وه.^{۱۰} پاشان سوهه یل ره خنه ی له م برگه یه گرت (قوره یش ریگریمان لی نه کات که سهردانی که عبه بکه ین و به ده وریدا بسوریننه وه)، وتی (سویند به خوا نابیت عه ره ب ئه وه مان پی بلین که به زور ئه مه یان به سهردا سه پاوه)، پاشان به ندیک سته مکارانه ی نادادوهرانه ی چه سپاند که بریتی بوو له وه ی (هه ریپاویک له ئیمه موسلمان بیّت و بیته لای تو ده بیّت بومان بگپریته وه) له کاتیکدا هه ر موسلمانیکیش بی باوه ر بویه وه و رویشته لای قوره یش نه یگپریته وه.^{۱۱}

له گه ل هه موو ئه مانه دا پیغمبر ی خوا ﷺ ریکه و تننامه که ی قبول کرد له گه ل ئه و نارهای و بیزاریه ی که موسلمانه کان هه یانبوو له سهر به نده کانی و له سهر شیوازی

(۱۰) (صحیح مسلم)، کتاب الجهاد (۱۴۱۰/۳ - ۱۴۱۱).

(۱۱) (مصنف عبد الرزاق) (۳۴۳/۵).

دارشتمی ریکه و تننامه که، ته نانهت ئه وه بوو (عومهر) (ر.خ) به پیغمبهری وت: (ئایا به راستی تو پیغمبهری خویت؟ فهرمووی: به لئی، وتی: ئایا ئیمه له سه ر حه ق نین و دوژمنه کانیشمان له سه ر ناحه ق؟ فهرمووی: به لئی، وتی ئه ی ئیتر بۆچی ئه م سوکایه تی پیکردنه له ئاینه که ماندا قبول ده که یین؟ فهرمووی: من پیغمبهری خوام و سه ریچی له پهروه ردگارم ناکه م، ئه و پشتیوان و سه ر خه ری منه).^{۱۲}

ئه وه ی زیتر قوره که ی خه ست کرده وه ئه وه بوو که له کاتی ریکه و تننامه که دا (ئه بو جه نده لی کوری سوه هیل) هات و موسلمان بوو، له خواروی مه که وه ده رچوو هات تا خۆی گه یانده ناو موسلمانه کان، سوهیل وتی: ئه ی موحه مد ئه مه یه که م که سه، داوات لئ ده که م بیگپریته وه بۆم، پیغمبهر ﷺ فهرمووی: (ئیمه هیشتا له نوینی په یماننامه که لئ نه بوینه ته وه، وتی: که واته سویند به خوا له سه ر هیچ شتیک له گه لت ری ناکه وم).

له سه حیحی بوخاریدا هاتوو که (ئه با سوه هیل به مه رچی دانا له سه ر پیغمبهر که ئه م به نده بنوسریت، موسلمانه کان ئه مه یان زۆر پی ناخۆش بوو بیزار بوون، قسه یان تیدا کرد، به لام کاتیک سوه هیل رازی نه بوو. ئه و کاته پیغمبهر ﷺ به نده که ی نوی... ئه با جه نده لیشی گپرایه وه بۆ باوکی... له و ماوه یه دا هه رکه س هاته لای پیغمبهر ده یگپرایه وه بۆ قوره ییش ئه گه ر موسلمانیش بوایه..)^{۱۳}

موسلمانه کان زۆر توپه بوون له گپرانه وه و ته سلیم کردنه وه ی ئه و که سانه ی موسلمان ده بوون و له قوره ییش هه لده هاتن، ئه وه بوو وتیان: ئه ی پیغمبهری خوا ﷺ ئایا تو ئه مه ده نووسیت؟ فهرمووی: (به لئی، هه رکه س بروات بۆلای ئه وان ئه وه خوی گه و ره دوری ده خاته وه، هه رکه سیش له وان بی ت بۆلای ئیمه ئه وه خوی گه و ره ده روزه و ده رگای رزگاری لئ ده کاته وه).^{۱۴}

ئه م ریکه و تننامه یه که پیغمبهری خوا به م هه موو مه رجه سه خته وه له و بارودۆخه خنکینه ره ی موسلمانان و له نیو ناره زایی ئه واندا ئیمزای کرد ئه گه ر به لگه بی ت له سه ر

(۱۲) (صحيح البخاري) مع (الفتح)، كتاب المغازي (۴۵۳/۷).

(۱۳) (صحيح مسلم) (۱۴۱۲/۳).

(۱۴) (صحيح البخاري) مع (الفتح)، كتاب المغازي (۴۵۳/۷).

شتیک ئەو بە لگه‌یه له‌سه‌ر گرنگی ریکه‌وتنو ئاشته‌وایی لای پیغمبهری خوا ﷺ، ته‌نانه‌ت له‌لای ئیسلام. ئەو‌ه‌بوو له‌سه‌رو‌حه‌وت ئاسمانه‌وه‌ ئایه‌ته‌کان هاتنه‌ خواره‌وه‌و، ریکه‌وتنامه‌که‌یان به‌رزگارکردن (فتح) ناو‌برد، ﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا﴾ الفتح: ۱،^{۱۵} واته «ئە‌ی پیغمبهر ﷺ به‌پراستی ئیمه‌سه‌رکه‌وتنیکی ئاشکرمان پێبه‌خشیت (مه‌به‌ست ریکه‌وتنه‌که‌ی حوده‌ییبه‌یه‌که‌له‌نیوان پیغمبهره‌و ﷺ قوریشدا مۆرکرا، به‌نده‌کانی ئە‌و په‌یمان‌ه‌له‌رواله‌تدا زه‌ره‌ری ئیمانداران بوو، به‌لام هه‌ر هه‌مووی گه‌پرا به‌خیرو سه‌ره‌رزی بۆیان»، به‌پراستی ئە‌م ریکه‌وتنه‌رزگارکردنیکی گه‌وره‌بوو بۆ دله‌کان، له‌پاش ریکه‌وتنه‌که‌وه‌ پیغمبهر بۆ رزگارکردنی مه‌که‌هه‌شت هه‌زار مو‌سلمانی له‌گه‌لدابوو، له‌کاتی‌کدا ژماره‌یان له‌کاتی ریکه‌وتنامه‌که‌دا ته‌نها هه‌زارو پینج سه‌د که‌س بوون.^{۱۶}

پیغمبهری خوا ﷺ زۆر به‌توندی پابه‌ندبوو به‌برگه‌کانی په‌یماننامه‌که‌وه‌و پارێزگاری لێ‌ده‌کردن، ته‌نانه‌ت هه‌ندی‌که‌له‌گه‌نجه‌سه‌رکه‌شه‌کانی قوره‌یش ویستیان ده‌ست بگرن به‌سه‌ر سه‌ربازگه‌یه‌کی مو‌سلماناندا، به‌لام ئە‌م گه‌نجان‌ه‌که‌ ژماره‌یان هه‌شتا گه‌نج بوو به‌دیل گیران، دواتر پیغمبهری خوا ﷺ لێیان خۆشبوو ئازادی کردن.^{۱۷} له‌کاتی‌کدا ده‌یتوانی ئە‌مه‌بکاته به‌لگه‌یه‌که‌بۆ هه‌له‌وه‌شاندنه‌وه‌ی په‌یماننامه‌که‌هه‌روه‌ها له‌و (حه‌فتا) دیله‌ی تری قوره‌یش خۆش بوو که‌له‌پاش حوده‌ییبه‌وه‌به‌دیل گیرابوون، له‌(چوار) که‌سی تر خۆش بوو که‌ویستیان پیغمبهری خوا بکوژن و (سه‌له‌مه‌ی کوری ئە‌کوه‌ع) ده‌ستگیری کردبوون.^{۱۸}

(مو‌سلیم) له‌ئه‌نسه‌ی کوری مالیکه‌وه‌ ده‌یگێرێته‌وه‌و، ده‌لێت: هه‌شتا پیاو له‌خه‌لکی مه‌که‌له‌شاخی (التنعیم) دابه‌زینه‌سه‌ر پیغمبهری خوا، ویستیان پیغمبهره‌و هاوه‌لانی بکوژن، به‌لام هه‌موویان‌یان به‌دیل گرت به‌بێ ئە‌وه‌ی ئازاریان بده‌ن، خوای گه‌وره‌ئە‌م ئایه‌ته‌ی نارده‌خواره‌وه‌: ﴿وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ﴾ الفتح: ۲۴،^{۱۹} واته «هه‌ر ئە‌و خوایه‌ده‌ستی بێ باوه‌رانی

(۱۵) (صحيح مسلم) (۱۴۱۲/۳).

(۱۶) (صحيح البخاري) مع (الفتح)، كتاب المغازي (۴۵۲/۷).

(۱۷) (صحيح مسلم)، كتاب الجهاد (۱۴۴۲/۳).

(۱۸) انظر تفصيل بنود الصلح في: (صحيح مسلم) (۱۴۳۳/۳ - ۱۴۴۱)، الحديث رقم (۱۸۰۷)، و (السرة الصحيحة) (۴۴۶/۲).

(۱۹) (صحيح مسلم) (۱۴۴۲/۳)، الحديث رقم (۱۸۰۸).

له ئیوه بهسته وه (نه پیهشت جهنگ بیئت)، دواى ئه وهى ئیوهى زال کرد به سه ریاندا له ناو جه رگه ی مه ککه دا».

ئهم ئایه ته به لگه یه کی تره له سه ر گرنگی ریکه وتننامه و ئاشته وایی و نه که وتنه ناو جه نکه وه، چونکه خواى گه وره منه ت به سه ر موسلمانه کاندا ده کات که له جه نگی لایداون، ئه مه ش به لگه یه له سه ر ئه وهى ئاشتی و دووربوون له جه نگی نیعمه تیکی گه وره ی پهروه ردگاره، جه نگی ش به و شیوه یه ی که هه یه لای ئیسلام خوشه ویست نیه (شیخ موحه مه د عبدالله ده راز) ده لیت: (لیروه وه ده بینین که جه نگی له ئیسلامدا خراپه یه و که سیك زور ناچار نه بیئت په نای بو نابات، هه رله به رئه مه بوو موسلمانان له گفتگوووه گه شتنه ریکه وتننامه یه ک که پیشیلکردنی مافه کانی ئه مانى تیدا بوو، به لام له هه مان کاتدا نه رژاندنی خوین، زورباشتره له سه رکه وتنیکی مه زن بو حه ق که خوینی خه لکی تیدا برژیئت)^{۲۰}.

نۆیه م: بنه مای دادپهروه ری بو هه مووان^{۲۱}.

ئهم بنه مایه له ئیسلامدا به مه زنترین بنه ما داده ندریئت که شه رعى له سه ر راوه ستاوه، به لکو ئاسمانه کان و زه وی له سه ر راوه ستاوه، له بهر ئه مه یه له قورئاندا وشه ی (العدل) و داتا شراوه کانی (بیست و هه شت) جار دو باره بونه ته وه، به هه مان شیوه وشه هاوتاکه ی (القسط) بیست و حه وت جار له قورئاندا دو باره بوته وه، له ریگه ی ئهم دو باره کردنه وه وه قورئانی پیروژ گرنگی ئهم بنه مایه ده رده خات، ههروه ها فه رمان به چاکه و دادپهروه ری ده کات و ده فه رمویت: **﴿إِنَّ اللَّهَ بِأَمْرٍ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ﴾** النحل: ۹۰، واته «به راستی خوا فه رمان ده دات به دادپهروه ری و چاکه کاری و یارمه تیدان و به خشنده یی به خزمان و قه ده غه له گونا ه و تاوان و ده سترژیی ده کات (بو سه ر مال و نه فس و نامووس)».

(۲۰) (دراسات إسلامية) للدكتور محمد عبدالله دراز، ط. دار القلم بالكويت، عام (۱۹۷۹م)، (ص ۱۴۲).

(۲۱) يقول أبو البقاء العكبري في (الكليات)، ط. مؤسسة الرسالة، (ص ۱۵۰): (الاعتدال هو توسط حال بين حالين في كم وكيف)، ويقول في (ص ۶۳۹):

(العدل ضد الجور... والعدالة لغة الاستقامة، وفي الشريعة عبارة عن الاستقامة على الطريق الحق بالاختيار). وذلك بالاجتناب عن الهوا، ويقول في (ص ۷۳۳): (القسط: بالكسر العدل، وبالضم: الجور). والقسطاس: هو الميزان الدقيق للاحتراز عن الزيادة والنقصان، وجاء في (معجم الوسيط)، ط. قطر (ص ۵۸۸): (العدل: الإنصاف، وهو إعطاء المرء ما له، وأخذ ما عليه)، وفي (ص ۷۳۴): (القسط: العدل، وهو من المصادر الموصوف بها، يوصف به الواحد، والجمع)، يقال: (ميزان قسط، وميزانان قسط، وموازن قسط.. والقسطاس: أضبط الموازين وأقومها).

هروه‌ها ده‌فهرمویت: ﴿اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ المائدة: ۸، واته «ئوهه
 نزیکتره له ته‌قواو خواناسیه‌وه، ده‌ی که‌واته له‌خوا ترس و پاریزکاربن». له‌جیگه‌یه‌کی
 ترده ده‌فهرمویت ﴿وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ﴾ الانعام: ۱۵۲، واته «(هسته‌میان)
 کاتیکیش قسه و گو‌فترتان کرد ئوهه دادوهر بن و (لایه‌نی ناحق مه‌گرن) نه‌گه‌ر
 خزمی نزیکیش بی‌ت»، یان ده‌فهرمویت: ﴿وَأَمْرٌ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمُ﴾ الشوری: ۱۵، واته
 «فهرمانم پیدراوه که دادپه‌روه‌ری به‌ریا بکه‌م له نیوانتاند»، هروه‌ها زور به‌توندی
 ناعه‌دالته‌ی به‌ریه‌رچ ده‌داته‌وه و حهرامی ده‌کات، نه‌گه‌ر له‌گه‌ل دوژمن و نه‌یارانیشدا
 بی‌ت، ده‌فهرمویت: ﴿وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ﴾ المائدة:
 ۸، واته «پرچ و دوژمنایه‌تی هیچ که‌س و هیچ لایه‌ک هه‌لتان نه‌نیت که له دادپه‌روه‌ری
 لابده‌ن، دادپه‌روه‌ربن، ئوهه نزیکتره له ته‌قواو خواناسیه‌وه»، فهرمانیشی به‌موسلمانان
 کردوه که‌دادوهر یکردنیان له نیوان خه‌لکیدا به‌دادپه‌روه‌رانه بی‌ت، ته‌نانه‌ت خوای
 گه‌وره دادپه‌روه‌ری کردوته بناغهی حوکمی ئیسلامی، ده‌فهرمویت: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ
 أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ﴾ النساء: ۵۸، واته «
 بیگومان خوا فهرمانتان پیده‌دات که هه‌موو ئه‌مانه‌ته‌کان (سپارده‌کان) بگه‌ریننه‌وه
 ده‌ست خاوه‌نه‌کانیان و هه‌ر کاتیکیش داوهریتان کرد له نیوان خه‌لکیدا، دادپه‌روه‌رانه
 فهرمانپه‌وایی بکه‌ن «هروه‌ها به‌توندی به‌ریه‌رچی شوینکه‌وتنی هه‌واو ئاره‌زوه‌کان
 و به‌رژه‌وه‌ندیه شه‌خسیه‌کان ده‌داته‌وه که ده‌بنه هوی لادان له‌دادپه‌روه‌ری، خوای
 گه‌وره ده‌فهرمویت: ﴿فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَنْ تَعْدِلُوا﴾ النساء: ۱۳۵، واته «نه‌که‌ن شوین
 ئاره‌زووی نه‌فس بکه‌ون له دادپه‌روه‌ری لابده‌ن». فهرمانیشی کردوه به‌دادپه‌روه‌ری
 ته‌نانه‌ت له‌گه‌ل خراپه‌ کارو جه‌نگاوه‌ره ده‌رچوه‌کان له‌ده‌وله‌تی ئیسلامی و ده‌فهرمویت:
 ﴿فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾ الحجرات: ۹، واته
 «جا‌گه‌ر لایه‌نه سه‌رکه‌شه‌که‌بو فهرمانی خوا سه‌ری دانه‌واند، ئه‌وه‌ئیوه ناو‌بژیوانی‌کی
 دادگه‌رانه‌له‌نیواناندا بکه‌ن و دادپه‌روه‌ری ئه‌نجام بده‌ن، چونکه‌به‌راستی خوا ئه‌وانه‌ی
 خوش ده‌وی‌ت که‌دادپه‌روه‌ری ئه‌نجام ده‌ده‌ن». ته‌نانه‌ت خوای گه‌وره فره‌ژنی
 قه‌ده‌غه‌ کردوه نه‌گه‌ر هاتوو سه‌ری کیشا بو‌سته‌م کردن و نادادپه‌روه‌ری له‌نیواناندا،

ده فهرمویت: ﴿فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً﴾ النساء: ۳، واته «خو ئه گهر ترسان له وهی که نه توانن دادپهروهه بن (له نیوان هاوسه ره کانتاندا) ئه وه با یه ک ژن ماره بکه ن»، به هه مانشیوه دادپهروهه کردوته مه رج بو وه رگرتی شاهیدی و دادپهروهه کردن و شتی له و جوړه دا ده فهرمویت: ﴿وَأَشْهَدُوا ذَوِي عَدْلٍ مِّنْكُمْ﴾ الطلاق: ۲.

وشه ی (القسط) و داتاشراوه کانی له قورئاندا (۲۷) جار هاتووه، خوی گه و ره به ره های باسی دادپهروهه یی ده کات، وه ک ده فهرمویت ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ﴾ النساء: ۱۳۵، دادپهروهه یی له حکومرانییدا وه ک ده فهرمویت ﴿إِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُم بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ . إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾ المائدة: ۴۲، واته «خو ئه گهر دادوه ریت کرد له نیواناندا دادپهروهه رانه نه نجمییده، چونکه به راستی خوا دادپهروهه رو ماف پهروهه رانی خو شده ویت». ههروهه ها به دادپهروهه یی له نا کوکیه کاندا ته نانه ت له گه ل ده رچووان له یاساشدا، ده فهرمویت: ﴿فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾ الحجرات: ۹، واته «ئه وه ئیوه ناو بژیوانیکی دادگه رانه له نیواناندا بکه ن و دادپهروهه یی نه نجم بدن، چونکه به راستی خوا ئه وانهی خو شده ویت که دادپهروهه یی نه نجمه بدن» خوی گه و ره سه ره انجامی ئه و که سانه که مرو فقه دادپهروهه ره کان ده کوژن به خسته ناو ناگرو ئه شکه نه جه ی سه خت دیاری کرده، ده فهرمویت: ﴿وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾ ال عمران: ۲۱، واته «ئو خه لکانه ش ده کوژن که فه رمان به دادپهروهه یی ده بدن، که واته مزده ی سزایه کی پر ئیشیان پی بده!!». به هه مان شیوه فه رمانی کرده به دادپهروهه یی له پیوانه و کیشانه و هه موو شته مادی و مه عنه ویه کانی ترده ﴿وَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ﴾ الانعام: ۱۵۲، واته «کیشان و پیوان به ریك و پیکی به کار بهینن به دادگه ری نه انجامی بدن و (فیلی تیدا مه که ن)» یان ده فهرمویت: ﴿وَرَزْنَا بِالْقِسْطِ الْمُسْتَقِيمِ﴾ الشعراء: ۱۸۲، واته «به ته رازوو پیوهه ری راست و دروستیش کیشانه بکه ن»

له لایه نی کرداریه وه ژیاننامه بو نداره که ی پیغمبره یی خوا ﷺ له گه ل هه موو خه لکیدا جوانترین و ناوازه ترین نمونه یه له دادپهروهه یی، به هه مانشیوه ژیاننامه ی خه لیفه کانی راشدینیش.

دهیهم: دانان به جیاوازی و فره رهنگیدا:

له واقعیهتی ئیسلامه وهیه که دان به جیاوازی عقیده و بیرو بۆچون و رهنگ و جوړه جیاوازه کانداهنیت، له تهنیشت داکوکی کردن له سهر یه کیتی ئوممهت و خواستنی خیرو چاکه بو، قورئان ده فهرمویت: ﴿كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً﴾ البقره: ۲۱۳، واته «(له) سه ره تای په یدابونی خه لکیدا، پیش توفانه که ی نوح) خه لکی یه ک ئوممهت بوون و خاوه نی ته نها بیرو باوه ری یه کتانا سین بون». واته پاش ئه مه جیاوازی که وته نیوانیان و ﴿فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّنَ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِي مَا اخْتَلَفُوا فِيهِ﴾ البقره: ۲۱۳، واته «(به لام به ره به ره لایاندا) خوایش ویلی نه کردن و پیغمبه رانی په وانه کرد، تا مژده ده رو ترسینه ربن هاوړی له گه ل کتیبی ئاسمانیدا، بۆ روون کردنه وهی حه ق و راستی، تا له نیوان خه لکیدا فه رمان په وایی و دادوه ری ئه نجام بدات له سهر ئه و شتانه ی که بوته کیشه یان و راو بۆچوونیان له سهری جیاوازه» پاش ئه وهی خوای گه و ره باسی جوله که و گاوری کردو جیاوازی یه کانی خسته روو؛ فه رمووی ﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ﴾ المائدة: ۴۸، واته «خو ئه گه ر خوا بیویستایه هه ره همووتانی ده کرده یه ک ئوممهت و گه لکی یه ک پارچه، به لام (ویستی وایه به و جیاوازیه) تاقیتان بکاته وه له وهی پیی به خشیوون (تا به هو ی عه قل و ژیریتانه وه شوینی پیغمبه ری ئیسلام بکه ون)، ده ی که واته زور به په له بن و پیشپرکی بکه ن بۆ هه موو خیرو چاکه یه ک»

هه روه ها قورئانی پیروز ئه وه دوپات ده کاته وه که جیاوازی یه کیکه له ئامانجه حساب بۆ کراوه کان له تاقیکردنه وه دا. خوای گه و ره ده فهرمویت: ﴿وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ* إِلَّا مَنْ رَحِمَ رَبُّكَ وَلِذَلِكَ خَلَقَهُمْ وَوَعَقْتُ كَلِمَةَ رَبِّكَ لِأُمَّلَانَ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾ هود: ۱۱۸-۱۱۹، واته «خو ئه گه ر په روه ردگارت بیویستایه ئه و هه موو خه لکی ده کرد به یه ک تاقم و کو مه ل، (به لام) به رده و امیش ئه و خه لکه جیاوازی له نیوانی یه کتردا لو ئایین و به رنامو و بۆچووندا * مه گه ر ئه وه ی به زهی په روه ردگارت گرتبیتیه وه، هه ر بۆ ئه و مه به سته ش خوای گه و رو دروستی کردوون، (واته: به شیوه یه ک دروستی کردوون بتوانن ئازادی بیرو باوه رو بۆچوونیان هه بی،

ئینجا ریگه‌ی راستیان پی بلیت و بویان پروون بکاته‌وه) و بریاری په‌روه‌ردگاری تو ده‌رچووو و ته‌واو بووه، که: دۆزه‌خ پر ده‌که‌م له‌گرۆی په‌ری و خه‌لکی (ئه‌وانه‌ی خۆیان شی‌او‌ی ئاگر ده‌که‌ن)»، ئه‌م ئایه‌ته‌ زۆرانه‌و هاوشی‌وه‌ی ئه‌مانه‌ له‌فه‌رموده‌کانی پیغمبر ﷺ هه‌ره‌هه‌موویان ده‌روونی موسلمانان په‌روه‌رده‌و ئاماده‌ ده‌که‌ن بوۆ قبول‌کردنی به‌رامبه‌ره‌ جیاوازه‌کان، ئه‌وانه‌ی له‌رووی بیرو باوه‌رو فیکرو بنه‌ماو لق و پۆپه‌کانیه‌وه‌ لییان جیاوازن، هه‌روه‌ها ریگه‌ خۆش ده‌کات بوۆ پیکه‌وه‌ ژیان‌ی ئاشتیانه‌، هه‌ر ئه‌مه‌ش رویداوه‌ له‌دریژایی میژوی ئیسلامدا، به‌جۆری ناموسلمانه‌کان له‌ ژیر سایه‌ی ده‌وله‌تی ئیسلامیدا ژیان‌یان به‌سه‌ربردوه‌ که‌ ته‌واوی مافه‌کانیان پارێزراو بووه‌و ته‌نانه‌ت پله‌و پۆستی گه‌وره‌ی ده‌وله‌تیان گرتۆته‌ ده‌ست، وینه‌ی ئه‌مه‌ هه‌رگیز له‌ژیر سایه‌ی ئیمپراتۆریه‌ته‌ ئاینیه‌کانی تردا وه‌ک ئیمپراتۆریه‌تی رۆمانی که‌ جوله‌که‌کانی له‌ناو ده‌برد رووینه‌داوه‌، له‌ ئیمپراتۆریه‌ته‌کانی تریشدا وینه‌ی ئه‌مه‌ رووی نه‌داوه‌، پاشان میژوو ئه‌وه‌ی بیر ناچیته‌وه‌ که‌ خاچپه‌رسته‌کان چیان به‌موسلمانه‌کان و جوله‌که‌کان کرد له‌ ئه‌نده‌لوسدا.

یانزه‌یه‌م: (گفتوگۆ نه‌ک مملانی) بنه‌مایه‌ له‌چاره‌سه‌ری گرفته‌کان و مامه‌له‌کردن له‌گه‌ل یه‌کترا:

قورئانی پیروژ گرنگی ده‌دات به‌ راهینانی ئوممه‌ت له‌سه‌ر بانگه‌واز کردن به‌دانایی و به‌ ئامۆژگاری جوان و به‌گفتوگۆ به‌مشتومر به‌و شی‌وه‌یه‌ی که‌ چاک و جوانه‌، دوور له‌توره‌یی و خۆسه‌پاندن و مملانی و زۆر لیکردن، قورئانی پیروژ ده‌فه‌رمویت: ﴿ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ﴾ النحل: ۱۲۵، واته‌ «(ئه‌ی پیغمبر ﷺ، ئه‌ی ئیماندار) بانگه‌واز بکه‌ بوۆ لای به‌رنامه‌و ری‌یازی په‌روه‌ردگارت به‌حیکمه‌ت و دانایی (بوۆ هه‌ندی‌ک) و ئامۆژگاری جوان و به‌جی، (بوۆ هه‌ندی‌کی تر) و گفتو گۆ و موحاده‌له‌ به‌جوانترین شی‌وه‌ (له‌گه‌ل هه‌ندی‌کی تردا به‌ تاییه‌تی خاوه‌ن کتیبه‌کان)». جاریکی تر قورئانی پیروژ ری‌گریده‌کات له‌ مشتومرکردن له‌گه‌ل گا‌ورو جوله‌که‌دا، ئه‌گه‌ر به‌جوانترین شی‌وه‌ نه‌بی‌ت، ده‌فه‌رمویت: ﴿وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ﴾ العنکبوت ۶۶، واته‌ «گفتوگۆ و (مجادله‌) مه‌که‌ن له‌گه‌ل خاوه‌نی کتیبه‌ ئاسمانیه‌کاندا مه‌گه‌ر به‌جوانترین شی‌وه‌ نه‌بی‌ت».

دوازده‌یه‌م: سوننه‌تی به‌ره‌و روبونه‌وه بوّ خوی گه‌وره، سوننه‌تی به‌رگری به‌باشترین شیوه بوّ مسولمانان

قورئانی پیروز وشه‌ی (ململانی) به‌کار نه‌هیناوه، به‌لکو وشه‌ی چونه پیشه‌وه‌و به‌رگری خوّ راگری له‌بری (ململانی) ^{۲۲}ی به‌کاره‌یناوه، ده‌فهرمویت: ﴿إِنَّ اللَّهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ﴾ الحج: ۳۸، واته «یگومان خوا پشستگی ده‌کات له‌وانه‌ی که ئیمان و باوه‌ریان هیناوه چونکه به‌راستی خوا هم‌وو خیانه‌تکارو کافرو بی باوه‌ریکی خوش ناویت» هه‌روه‌ها ده‌فهرمویت: ﴿فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾ البقره: ۲۵۱، واته «ئه‌وسا ئیتر به‌فهرمانی خوا له‌شکری جالوگیان به‌زاند و داود (که یه‌کیک بوو له‌سه‌ربازانی طالوط) جالوطی کوشت، له‌وه‌ودوا خوی گه‌وره پاشایه‌تی و دانایی پیبه‌خشی و هه‌رچی ویستی بوو فیری کرد، خوّ ئه‌گه‌ر خوا هه‌ندیک له‌خه‌لکانی به‌هه‌ندیکی تری له‌ناو نه‌بات، هه‌ر هه‌موو سه‌ر زه‌وی پر ده‌بیّت له‌تاوان و خراپه، به‌لام خوا فه‌زل و ریزی زوره بوّ هه‌موو گروی ئادامیزاد (به‌شیوه‌یه‌کی گشتی)». هه‌روه‌ها ده‌فهرمویت: ﴿وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لَهَدَمْتُ صَوَامِعَ وَبِيَعٍ وَصَلَوَاتٍ وَمَسَاجِدٍ﴾ الحج: ۴۰، واته «خوّ ئه‌گه‌ر خوا خه‌لکی نه‌دا به‌یه‌کداو حه‌ق دژی به‌تال نه‌وه‌ستیت، هه‌رچی شوینی خواپه‌رستی جووله‌که و گاور هه‌یه له‌خه‌لوه‌تگه و کلّساو که‌نیسه، هه‌روه‌ها مزگه‌وتانیش که‌ناوی خوی زور تیدا ده‌بریت، هه‌مووی کاول ده‌کریّت». ده‌بینین هه‌موو ئه‌م ئایه‌تانه به‌لگه‌ن له‌سه‌رسوننه‌تی به‌رپه‌رچدانه‌وه به‌چه‌شنیک خوی گه‌وره به‌رپه‌رچی سته‌مکاران ده‌داته‌وه. به‌لام به‌لگه‌ نیه له‌سه‌ر چه‌سپاندنی فکری ململانی له‌دلی موسلماناندا، به‌وه‌ی ململانی بکه‌نه پروگرامی خویان له‌مامه‌لکردنیاندا، که‌ئه‌مه‌ش هه‌مان حاله‌ته سه‌بارت به‌سوننه‌تی جیاوازی و ناکوکیه‌کان، هه‌بوونی جیاوازی و به‌رگریکردن له‌وه‌ی پروات پیی هه‌یه سوننه‌تی خواین، له‌به‌رئه‌وه‌ی موسلمان ناییت ململانی له‌بری ئه‌م دوانه بکاته ریازی مامه‌له‌کردنه‌کانی.

(۲۲) قورئان وشه‌ی (صرع) و (صراع) ی به‌کار نه‌هیناوه هه‌روه‌ها داتاشراره‌کانیشی به‌کارنه‌هیناوه، ته‌نها له‌سوره‌تی (الحاقه) دا نه‌بیّت، که ده‌فهرمویت: [فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَى كَأَنَّهُمْ أُفْجَازٌ خَلَّ خَاوِيَةً].

به لّام ئەوهی قورئان دوپاتی کردۆتهوه بریتیه له چۆنیه تی مامه لّکردنی موسلمانان له گه لّ جیاوازه کانداله باری ئاشتیدا، که ئەمهش پرۆگرام و ریازی پالپوهنان و بهرگریکردنه به وشیه یه ی که جوان و شیاهه، چونکه ئەم کاره له توانادایه بکریت، خوی گه وره ده فهرمویت: ﴿ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ السَّيِّئَةِ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ﴾ المؤمنون: ۹۶، واته «هه و لّ بده به چاکترین و جوانترین شیوه پال به هه له و ناریکی ناحه زانه وه بنییت و خه مت نه بییت ئیمه چاک ئاگادارین له گوفتارو قسه ی ناره وایان».

ههروه ها ده فهرمویت: ﴿وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ* وَمَا يُلْقَاهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُلْقَاهَا إِلَّا دُوْ حَظٌّ عَظِيمٌ﴾ فصلت: ۳۴- ۳۵، واته «بیگومان چاکه و خراپه وه ک یه ک نین، (تۆ ئە ی باوه پدار) به جوانترین و چاکترین شیوه به ره نگاری خراپه و نادرستی بکه، ئەو کاته ئیتر ده بینیت ئەوه ی که له نیوان تۆ و ئەودا دوژمنایه تی و ساردیه ک هه یه؛ ده بیته دۆستیکی دلسوژ و گیانی به گیانی * جا که سیش ناتوانییت به و ره فته ره هه ستییت جگه له وانیه ی که ئارامیان گرتوه، ههروه ها که سیش ناتوانییت هه لۆیستی وا بنوینییت جگه له که سیك نه بییت که خاوه نی به هره یه کی گه وره بییت».

سیزده یه م: ستایشکردنی ئیسلام له سه ر ئاینه ئاسمانیه کانی ترو کتیبه کانیان و پیغمبره کانیان، به ستایشیکی رازاوه:

قورئانی پیروژ گرنگیه کی زۆری به ستایشکردنی گه وره مان (ئیبراهیم) پیغمبره (سه لامی خوی لیبییت) داوه که باپیره ی هه موو پیغمبره رانی به نی ئیسرائیله (به گاورو جوله که وه)، به نه وه و نه وه زه کانیانه وه ههروه ها گه وره مان (موسا) (سه لامی خوی لیبییت) که قورئان چیرۆکه که ی له چه ند تیکی جیا جیادا باسکردوه و ژماره ی ئەو سوره تانه ی چیرۆکی موسای تیدا باسکراوه، به کورتی یان به دوورو درپژێ ده گاته (چوارده) سوره ت، ههروه ها قورئان ستایشی (ال عمران) ی کردوه و سوره تیکی به ناوی ئەوانه وه ناوناهه، ستایشی (مریه م) ی کردوه و به هه مان شیوه سوره تیکی تاییه تی به ناوی ئەوه وه ناوناهه، ستایشی گه وره مان (مه سیح) پیغمبره (سه لامی خوی لیبییت) کردوه له چه ند ئایه ت و سوره تدا، خوی گه وره مه سیحی به (کلمه الله) ناوزه د کردوه، به چه ندین وه سفی گه وره وه سفی کردوه، ته نانه ت خوی

گه و ره ستایشیکی جوانی (به نی ئیسرائیل) ی کرده له کاتیکدا که ئه وان به باشی بانگه وازی خوینان هه لگرت، تا ئاستیک که پله و پایه ی ئه مانی دا به سهر خه لکی هاوسه رده مه که ی خویناندا، خوی گه و ره ده فهرمویت: ﴿يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ ادْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَلِّي فُضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾ البقرة: ۴۷، واته «ئهی نه وه ی ئیسرائیل: یادی نازو نیعمه ته کانم بکه نه وه که رشتومه به سه رتاندا بیگومان من گرنگی زورم پیداون و نازو نیعمه تی زورم پییه خشیوون (له خواردن و خواردنه وه له موعجیزه ی جورا و جور، له چاره سه رکردنی کیشه کانیان،... هتد) من زیاده ریژی ئیوهم داوه به سه ر هه موو خه لکیدا (ئه لئه ته له سه رده می خویناندا و ئه وانهی که پابه ندی ئاینی خوا بوون، به تایبه تی پیغه مبه ران و پیاوچاکان)، هه روه ک ستایشی گاوره کان ی به شیوه یه کی گشتی کرده و ده رباره یان ده فهرمویت: ﴿لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَى ذَلِكَ بَأَنَّ مِنْهُمْ قِسِيْنَ وَرُهْبَانًا وَأَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ﴾ المائدة: ۸۲، واته «سویند به خوا ده بینیت و ده ستت ده که ویت سه ر سه خترینی خه لک له دوژمنا یه تیدا به رامبه ر به وانهی که باوه ریان هیناوه، جوله که ن و ئه وانهی که هاوه لیان بو خوا داناوه و سویند بیت ده بینیت و ده ستت ده که ویت نزیکتترینیان له سوژ و خوشه ویستی بو ئه وانهی که باوه ریان هیناوه ئه وانهن که ده یانوت: به راستی ئیمه نه صرانین، ئه وه ش له به ر ئه وه یه به راستی هه ندیک له وان قه شه ی دیندارن و هه ندیکیشیان گوشه گیرو که سانی خوا په رستن و بیگومان ئه وان خو به گه و ره دانانین».

به هه مان شیوه خوی گه و ره وه سفی ته ورات و ئینجیلی به جوانترین شیوه کرده و له وه سفی ته وراتدا ده فهرمویت: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ مِمَّا اسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْا اللَّهَ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ مِمَّا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ﴾ المائدة: ۴۴، واته «به راستی ئیمه کاتیک ته وراتمان نارده خواره وه ریمنووی تیادا بوو (بو هه موو خیرو چاکه یه ک)، نوور و رووناکیش بوو (له ناو تاریکایی یه کاند)، ئه و پیغه مبه رانه ی که هه میسه ملکه چ و فه رمانبه ردار بوون حوکی ئه وانیه یان پیده کرد

که بیونه جوله که، ههروهها زانا پهروهردگار ناسهکانیان و زانا شهرع ناسهکانیشیان، حوکمیان دهکرد بهوهی داویان لیکرابوو بیپاریزن، که ئهویش کتییی خوا (تهوراته)، ههروهها شایهتیش بوون لهسهری (کهواته ئهی زانایانی جوله که، ئهی ئیمانداران) له خه لکی مه ترسن به لکو تهنها له من بترسن، ئایهت و فهرومانه کانی من به نرخیکی که مه فروشن (ئه گهر نرخه که هه موو دنیاش بیت ههر که مه) جا ئه وهی حوکم و داوه ری به و بهرنامه یه نه کات که خوا دایبه زاندوو، ئائه وانه بی باوه رن، ده رباره ی ئینجیل ده فه رمویت: ﴿وَقَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَارِهِم بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ وَآتَيْنَاهُ الْإِنْجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ﴾ المائدة: ٤٦، واته «ئینجا به شوین ئاسه واری هه موو پیغه مبه رانی (نه وهی ئیسرائیلدا) عیسای کوری مه ریه ممان هینا، که راستی تهوراتی ده رده خست و پشتیوانی لیده کردو ئینجیلیشمان پیدا، که هیدایهت و نور و پروناکی تیدایه و پشتگیری تهوراتی پیش خو یه تی، هیدایهت و رینمووی و ئاموژگاریه بو ئه و که سانه ی که له خوا ده ترسن و پاریزکارن، ته نانهت ئیسلام بو دامه زاراندن و راست و دروستی عه قیده و بیرو باوه ر به مه رجی داناوه ده بیت باوه رت به هه موو پیغه مبه ران هه بیت، ده فه رمویت: ﴿أَمَّا الرَّسُولُ فَمَا أَنْزَلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفِرُّ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ﴾ البقرة: ٢٨٥، واته «پیغه مبه رو ئیمانداران باوه ریان هه یه به وهی له لایه ن پهروهردگاریانه وه هاتوته خواره وه، هه موویان باوه ریان هه یه به خواو فریشه کانی و کتیه کانی و پیغه مبه ره کانی (ده لین) هیچ جو ره جیاوازیه ک ناکه ین له نیوان هیچ پیغه مبه ری له پیغه مبه ره کانی خوادا (له باوه ردا)، ههروهها وتیان گو پرایه ل و ملکه چین (بو به دیهینه رمان) پهروهردگارا لیخوش بوونی تو مان ده ویت و سه رئه نجام هه ر بو لای تو یه گه رانه وه».

هه موو ئه مانه له پیناوی ده ستخستنی پشتیوانی گا ورو جوله که و دوورخستنه وه یان له مملانی و دوژمنایه تیکردنیاندا یه، به لام ئه وان گرنگیه کی ئه وتویان به م هه موو گرنگی پیدان و باسکردنانه ی قورئانی پیرو ز نه داوه که باس له ئاینه پیشوه کان و کتیب و پیغه مبه ره کانیان و، به نی ئیسرائیل و گا وهره کان و.... هتد ده کات.

چوارده يه م: ورده كاري قورئان له گشتگيري نه كړدني حوكمدان به سره ئه واني تردا:

له مه زن ترين هو كاره كاني ليك نزيك بوونه وه ئه وه يه كه قورئاني پيرو ز بواړيكي گه وره ي هيشته وه وه بو گفتوگوو پيكه وه ژيان له گه ل ئه واني تردا، به چه شنيك فه رمانی گشتي به سره هه مووياندا دهر نه كرده له رووي خراپ ره فتار كردن و چاك نه بوونيانه وه، يا خود له رووي نه مانه ت نه پاراستنيانه وه، بو نمونه خوي گه وره ده فه رموي ت: ﴿لَيْسُوا سَوَاءً مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتْلُونَ آيَاتِ اللَّهِ آنَاءَ اللَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ * يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَأْتُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَتَّهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَأُولَئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ﴾ ال عمران: ۱۱۴-۱۱۳، واته «گاور و جوو) هه موويان يه كسان و چوونيه ك نين، به لكو له خاوه ناني كتيب ده سته يه ك له ئيمانداران يان هه ن، ئايه ته كاني خوا له كاته كاني شه ودا ده خوينه وه وه نويزده كهن و سوژده ده به ن (موسلمانن به هه موو واتايه ك) * ئه وانه ئيمان و باوه ريان به خواو به روژي دوايي هه يه و فه رمان ده ده ن به چاكه و قه ده غه ي خراپه ده كهن و به په له و تالوكهن بو نه جامداني هه موو خيرو چاكه يه ك، بيگومان ئه وانه له ريزي چاكه كار و چاكه خوازاندان»، هه روه ها ده فه رموي ت: ﴿وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقِنطَارٍ يُؤَدُّهُ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بدينارٍ لَّا يُؤَدُّهُ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيْنَ سَبِيلٌ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾ ال عمران: ۷۵، واته «له شوينكه وتوواني كتيب ه ئاسمانيه كان كه ساتيك هه ن ئه گه ر مال و داراييه كي زوري به نه مانه ت له لا دابني ت (هه ر كاتي ك داواي بكه ي ت) بو ت ده گيري ته وه به ته واويي، هه شيانه ئه گه ر ديناريكي به نه مانه ت لادابني ت بو ت نايجيري ته وه مه گه ر به سه ريه وه راوه ستا ب ت و كو لي لينه ده ي ت، ئه وانه بو يه واده كهن چونكه ده لين: له به رامبه ر ده سته ي نه خوينده واراندا (مه به ستيان موسلمانانه) ليپرسراو نابين (ئه گه ر فيليان لي بكه ين و ماليان بخوين)، ئه وانه به ده م خواوه درو هه لده به ستن و ده شزانن كه درو ده كهن»، يان ده فه رموي ت: ﴿وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ مِّنْهُمْ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ﴾ ال عمران: ۱۱۰، واته «خو ئه گه ر خاوه ناني كتيب باوه ريان به نيانه يه (به ئايني ئيسلام) ئه وه چا كتر بوو بو يان هه يانه ئيماندارن، به لام زوربه يان گونا هبارو تاوانكارن». ئه م ئايه تانه كه ش و هه وا ي له بار ده سا زين بو پيكه وه ژيان و، گفتوگوو، هاوكاري كردن.

بازدهیهم: فراوانکردنی بازنه‌ی هاوبه‌شی کردن، له‌نیوان (ئیمه)‌ی موسلمان و (ئه‌وان) ی تردا تاکو هاوبه‌شی کردنه‌که بی باوه‌ره‌کانش بگریته‌وه:

کاتیک ئیسلام ئەم بواره گه‌وره‌و فراوانه‌ی بو په‌یوه‌ندیه هاوبه‌شه‌کانی له‌نیوان موسلمانان (ئیمه) و خاوه‌ن ئاینه‌کانی تر (گا‌ورو جوله‌که) کردۆته‌وه، ئەمه ئه‌وه ناگه‌یه‌نیت که‌ده‌رگای هاوبه‌ش و په‌یوه‌ندی له‌گه‌ل بت په‌رست و بی باوه‌ره‌کاندا داخستوه، به‌لکو ده‌توانم بلیم: سیاسه‌تی ئیسلام بریتیه له‌فراوانکردنی بازنه‌ی پیکه‌وه ژیان تاکو هه‌مووان بگریته‌وه - جگه له‌ده‌ستدریژکاران -.

له‌م لایه‌نه‌وه خوای گه‌وره بانگه‌شه‌ی هه‌موو جیاوازه‌کان ده‌کات - به‌بت په‌رست و بی باوه‌رو پوچگه‌راکانه‌وه... هتد - بو ری‌سایه‌کی هاوبه‌ش له‌نیوان هه‌موو مروّفه‌کاندا، که‌بریتیه له‌گه‌ران به‌دوای راستیدا. خوای گه‌وره ده‌فه‌رمویت: ﴿وَإِنَّا أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَىٰ هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ﴾ * قُلْ لَا تُسْأَلُونَ عَمَّا أَجْرَمْنَا وَلَا نُسْأَلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ﴾ سبأ: ۲۴-۲۵، واته «(مه‌گه‌ر هه‌ر) زاتی الله (نیه رۆزیه‌خش)، ئەوسا پێیان بلی: بیگومان ئیمه، یا ئیوه له‌سه‌ر ریگه‌ی (راست و دروستی) هیدایه‌تین، یاخود له‌گومراییه‌کی ئاشکرادا رۆچووین!! (خۆتان بنه‌ دادوه‌ر) * هه‌روه‌ها پێیان بلی: ئیوه پرسیارتان لێناکریت ده‌رباره‌ی گوناگی ئیمه، ئیمه‌ش پرسیارمان لێناکریت ده‌رباره‌ی ئەو کارو کرده‌وانه‌تان که ئەنجامی ده‌ده‌ن (هه‌رکەس به‌رپرسی کارو کرده‌وه‌و بیروباوه‌ری خۆیه‌تی)».

ئەم ئایه‌ته‌ پیرۆزه به‌بی جیاوازی بانگه‌شه‌یه بو سه‌رجه‌م مروّفه‌کان بو گه‌ران به‌دوای ناسینی راستی و هیدایه‌ت و ده‌رخستنی پوچی و گومراییدا، هه‌ر له‌به‌ر ئەمه‌یه قورئان له‌کاتی گفتوگۆو مشتومردا بریاری نه‌داوه که ئیسلام راسته‌ (له‌کاتیکدا ئەمه‌ وایه) بریاریشی نه‌داوه که بت په‌رست و هاوشیوه‌کانیان گومران (له‌کاتیکدا که‌وایه)، به‌لکو بواری بو گفتوگۆو مشتومر هیشتۆته‌وه تاکو له‌ئەنجامی مشتومره‌وه ئەم راستیه‌ بسه‌لمیت.

له‌جوانیه‌ بیۆینه‌کانی ئەم شیوازه‌ قورئانیه‌ ئەوه‌یه بانگ له‌پیغه‌مبه‌ری خوای ﷺ و هاوه‌لانی ده‌کات تا وه‌سفی ئەوه‌ی لای خۆیانه له‌ریگه‌ی گریمانه‌یه‌وه بکه‌ن به‌خراب و

تاوان، وهسفی ئه وهی لای بی باوهره کانه به کرداریکی ئاسایی بکه، ئه گهرچی کاره کانیان پرپوچ و تاوانه، چونکه ئه وان خویان به پرپرسیاریتی خویان له ئه ستۆ ده گرن، له کاتیکیدا ئه م وهسفه ی نه داوه ته پال به رامبه ره کان که له به رامبه ر موسلماناندا به کاری بهینن، چونکه ئه وهی داوای گفتوگو ده کات، ئه وه پینویسته ریزی بیرو باوهره که ی بگیریته، هه ره له سه ره تاوه بریاری به سه ردا نه دات، بروام وایه ئه م ئایه ته داده ندریته به مه زنتین و شیرینترین و پیشکه و توترین ریساو، توکمه ترین و فراوانترینان له بواری گفتوگو و پیکه وه ژیاندا..

له راستیدا ئیسلام دان به کوومه له لیک بازنه ی په یوه ندی و هاو خوینیدا ده نیته، ئه گهرچی بازنه ی (عه قیده) و بریه تی ئیمانی کردۆته بنچینه، چونکه له ریگه ی ئه م بازنانه وه ده یه ویته زۆرتین خالی هاوبه ش بدۆزیته وه بو فه راهه مه پینانی زه مینه یه کی له بار، بو لیکنزیکبونه وه و پیکه وه ژیان و هاوکاری و بانگه واز، ئه م بازنانه ش ئه مانه ن:

ا- بازنه ی مرو فایه تی: به چه شنیک هه مووان له خویدا کو ده کاته وه، هه مووان له ئاده م و حه وان، له به ره ئه مه یه گوتاری قورئانی به (یا ایها الناس....) ئاراسته ده کریته.

ب- بازنه ی نه ته وه: به هه مان شیوه قورئان به بازنه ی بریه تی ده ریبریوه.

ج- بازنه ی ئاینه ئاسمانیه کان.

د- بازنه ی ئه وانیه به په رو شه وه به شوین راستیدا ده گه رین.

شانزه یه م: کاتیک ئیسلام له یه که م ئایه تدا مؤله تی جه نگی راگه یانده وه، له پینا و ئازادی

ئاینی و پاراستنی په رستگا کاندایه بووه:

راگه یانندی جه نگی له یه که م ئایه تی قورئانی پیرو زدا که ده رباره ی جیهاد هاته خواره وه، بو مه به ستی هینانه دی ئازادی ئاینی بوو، بو ئازادکردنی په رستگا کان بوو، خوای گه وره ده فه رمویته: ﴿أَذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلَمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ* الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِن دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لَّهُدَمَتِ صَوَامِعُ وَبِعْصَ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدٌ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَن يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ* الَّذِينَ إِذَا مَكَتَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ﴾

الحج: ۳۹-۴۱، واته «مؤله ت دراوه به و ئیماندارانه ی شه ریان پیده گیرن، که بجه نگی و

به رهه لستی بکهن چونکه به پراستی ستهم لیکراون، بیگومان خوا دهسه لاتی هه یه که سهریان بخت و سهرکه و تنیان پیبیه خشیت * ئه وانه ی که به ناحق له ولاتیان ده ره دهه کران (تهنها تاوانیان ئه وه بوو) که ده یانوت: پهروه ردگارمان (الله) یه، خو ئه گهر خوا خه لکی نه دا به یه کداو حه ق دژی به تال نه وه ستیت، هه رچی شوینی خوا په رستی جووله که و گاور هه یه له خه لوه تگه و کلپساو که نیسه، ههروه ها مزگه و تانیش که ناوی خوای زور تیدا ده بریت، هه مووی کاول ده کریت، سویند بیت بیگومان خوا ئه و که سه سه رده خات که پشتگیری ئاین و بهرنامه که ی ده کات و هه والی سه رخستنی ده دات، به پراستی خوا زور به هیژ و بالاده سته * ئه وانه ی که ئه گهر پایه دارمان کردن له زه ویدا نویژ و دروشمه کانی به چاکی پاده گرن، زه کاتیش به ته واوی ده دن، فرمان به چا که ده کهن، قه ده غه له خراپه ده کهن، سه رئه نجامی هه موو کاریکیش هه ر بو لای خوا ده گه ریته وه»

حه فده یه م: جیهاد له پیناوی خوادا تهنها جهنگ نیه:

داکۆکی کردنی ئیسلام له وهی که جیهاد له پیناوی خودا تهنها جهنگ نیه، به لکۆ جهنگ دواقوناغی جیهاده، ئه ویش به مه رج و ریکخه ره کانی خۆیه وه، ئه م داکۆکی کردنه پیدانی مؤلهت و هه لیکی تره بو بانگه واز کردن بو لای پهروه ردگار به دانایی و ئاموزگاری جوان و... هتد.

هه ژده یه م: ئامانجه کانی ئیسلام له جیاواز بووندا:

ئامانجه کانی شه ریهت له هه بوونی جیاوازیه کاندابریته له یه کتر ناسین، نه ک مملانی و دوژمنایه تی کردنی یه کتری، قورئانی پیروژ ده فه رمویتک: **﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ﴾** الحجرات: ۱۳، واته «ئه ی خه لکینه بیگومان ئیمه هه مووتانمان له نیرو مییه ک دروست کردوو (که باوکه ئاده م و دایکه حه وایه) و کردوو مانن به چه نده ها گه ل و تیره و هوژی جوړبه جوړ، تا یه کتر بناسن و په یوه ندیتان خو ش بیت به یه که وه... به پراستی به ریتریتان لای خوا ئه و که سانه تان که زورتر له خواتر سه و فهرمان به رداری خوایه، بیگومان خوا زاناو ئاگیه به هه مووان»

هاوکاری و پیکه وه ژیان له پیناو چاکه کاری و خواناسیدا داوایه کی شه رعیه، له مه شدا ناییت سه یری که سه که بکریت، به لکو ده بیت سه یری ئامانجه که بکریت .

پوخته:

بیگومان ئەم هه موو ریساو بنه ما فکری و عه قیده ییه زۆرانه، کاریگه ریه کی باش له سه ر ده رونی موسلمانان داده نین، بو هه نگانوان و چونه پیشه وه له ناشتی و یه کتر ناسین و پیکه وه ژیان و قبولکردنی ئەوانی تر، ههروه ها بو کارلیکی ژیا ری ئیجابی، له پیناو سو دی هه موواندا، له میژووی ئیسلامیشدا هه ر ئەمه رویداوه.

ترهوهی دووهه

په یوهندی موسلمانان به ئهوانی ترهوه له حالتهی ناشیدا

ژیاننامهی پیغمبره رو میژوو:

(ده لاقهیهک بهرووی ژیاننامهی پیغمبره سهرکردهدا ﷺ له گه ل ئهوانی تر له مه دینه دا:

ئیسلام بۆ ئهوه هاتۆته خوارهوه په یوهندیه کانی مروّف به پهروهردگارو، به برا مروّفه کانیهوه موسلمان بیت یان ناموسلمان ههروهها بهو گهردونهی که له چواردهوریدا به ریک بخت و پرۆگرامیکی تیرو تهسهل و بنه ما گشتیهکان و، ریسا تهواوه کانی ریکخستنی ئهم په یوهندیه دابنیت، به جوړیک بۆ هه موو کات و سهردهمیک شیاو بیت، ئه مهش بهووی توانای بۆ گه شهکردن و پیشخستن و هاوچهرخی بوون و، له هه مان کاتدا پاریزگاری کردن له نه گوپرو بنچینه کانی ده بیت.

له قوناغی مه که کهدا ده ولت له ئارادا نه بوو، په یوهندیه کان ته نها تاکه که سی بوون، پیغمبره خودا ﷺ هه موو خه لکی بانگ ده کرد تا پروا بهینن و بینه ناو ئاینی ئیسلامهوه، بانگی ده کردن بۆ ریکه ی راست و په رستنی خوا به تاك و ته نهایی بۆ مروّف سازی له سه ربنه مای عه قیدهیه کی دروست و پهروه ردهیه کی هه مه لایه نه بۆ هه موو لایه نه گیانی و دهرونی و جهسته یی و کومه لایه تیه کانی مروّف... پیغمبره خودا ﷺ و هاوه لانی له پینا و گه یاندنی ئهم بانگه وازه دا، زور چه رمه سه ری و نارچه تیان به سه رداهات، به خوړاگرییه وه له به رده میدا راوه ستان، له م قوناغده دا دروشمیان بریتی بووله: ﴿كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ﴾ النساء: ۷۷، واته «دهست پاریزن کاتی جهنگ نیه! به لکو هه ر نوپژ بکه ن»، له گه ل نزا ی هیدایهت بۆ ئهوانه ی ئازاریان ده دان (اللهم اهد قومی فانهم لا یعلمون).

به لام کاتیک پیغمبره خودا ﷺ له هاوه له کانی کوچیان کرد بۆ مه دینه و یه که م ده ولته ی ئیسلامیان دروستکرد، پیغمبره خودا ﷺ هه و لیدا بۆ به هیزکردنی کومه لگای مه دهنی و به هیزکردنی به ره ی ناو خو یی له دوو لایه نی سه ره کیه وه:

۱- لايەتتىكى تايەت بە مسولمانان، ئەو ھەبوو ھەستا بە دروستکردنى براپەتى راستەقىنەو پەيوەندى بە ھىز لە نىوانياندا لە رىگەى دروستکردنى براپەتى نىوان كۆچەرىيەكان لە گەل يەكترى، پاشان براپەتى نىوان پشتىوان و كۆچەرەكان لە سەر بنەماى يەكسانى لە ھاوالاتى بوونداو يەكسانى لە ئەرك و ماف و پارىزگارى كردن لە شارى مەدىنە لە لايەكى ترەو ھەتد... ھتد^{۲۳}

ب- لايەنى گشتى كە پەيوەندى بە ھەموو ئەوانەو ھەيە، كە لە سەر زەوى مەدىنە دەژىن لە مسولمان و جولەكە و ئەوانى تر.

لە رىگەى ئەم بە لگە نامەيەو ھەك دەستورىك وايە بو رىكخستنى پەيوەندى لە نىوان دانىشتوانى مەدىنە لە سەر بنەماى يەكسانى لە ھاوالاتى بووندا لە رووى ماف و ئەرك و پارىزگارى لە مەدىنە و.. ھتد.^{۲۴}

* پەيوەندى لە گەل قورەيش و دەولەتەكانى ناوچەكە:

پەيوەندىەكانى دەولەتى تازە پىگەيشتوى ئىسلام بە قورەيش و تىرەو ھۆزەكانى ئەو ناوچەيەو، پەيوەندى جەنگ و ھىرش كردن بو بو سەر ئەم دەولەتە تازە پىگەيشتوو، ھەلوئىستى پىغمبەرىش ﷺ ھەلوئىستى بە رىگىركردن بوو لە ئىسلام و دەولەتەكەى، لە گەل سوربوونى بۆلاو كوردنەو ھى بانگەوازەكە لە ھەنگاوى يەكەمدا، پاشان رىكەوتن لە گەلياندا، بە لآم ئەوان بە بەلئىن و پەيمانەكانى ھەو پابەندنەبوون.

ھەلوئىستى پىغمبەر ﷺ لە دەولەتەكانى چواردەور ئەو ھەبوو، نامەى بو سەرۆكەكانىان دەنارد، لە رىگەى ئەو نامانەو بانگى دەكردن بو ئىسلام، لە كاتى وەلامدانەو ھەياندا لە سەر فەرمانزەوى خويان دەيھىشتنەو، بە لآم لە گەل دەستپىكردنى كۆمەلئىك چاكسازى و دادپەرەرى كە ئاينى ئىسلام دەيخوازىت، پەيامى پىغمبەر ﷺ برىتى بوو لە گەياندى بانگەوازى خودا بە جىھان، تاكو رەحمەتى ئىسلام ھەموو لايەك بگىرئەو ھەو... خواى گەرە دەفەرموئىت: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ﴾ (الأنبياء: ۱۰۷) واتە «ئەى محمد ﷺ) ئىمە تۆمان رەوانە نەكردوو تەنھا بو ئەو نەبىت كە بىتە رەحمەت و بەرەكەت بو ھەموو جىھانەكان (جىھانى ئادەمىزاد و گياندار و رووھك و پەرى و... ھتد)».

* بانگه‌وازی جیهانی، براهه‌تی مرویی، ته‌نانه‌ت له‌کاتی زۆر نارەحه‌تدا، یان له‌کاتی سه‌رکه‌تن و هه‌یزدا:

پیغمبهری خودا ﷺ ئەمە‌ی له‌یاد نه‌کرد که بانگه‌وازه‌که‌ی جیهانی و ئینسانیه‌، ره‌حمه‌ته‌ بۆ جیهان، هه‌موو مروّقه‌کان براهه‌تی ئینسانی کۆیاندە‌کاته‌وه‌، هه‌موو یه‌کسان له‌بنه‌چه‌و ریژدا، له‌به‌رئه‌وه‌ له‌کاتی جه‌نگ و نارەحه‌تی و کاره‌ساته‌کانیشدا ئەمە‌ی دووپاتده‌کرده‌وه‌، به‌هه‌مانشیوه‌ له‌کاتی سه‌رکه‌وتن و به‌هه‌یزی و زالبوونیشدا، له‌گوتاری مالئاوایدا فه‌رموی: (مروّقه‌کان هه‌موو نه‌وه‌ی ئاده‌من، خوای گه‌وره‌ ئاده‌می له‌خۆ‌ل به‌ده‌یه‌یناوه‌) ^{۲۵}، پاشان فه‌رمووی: (ئە‌ی خه‌لکی، به‌راستی په‌روه‌ردگاری ئیوه‌ یه‌کیکه‌، باوکتان یه‌کیکه‌، به‌لێ، بۆ‌عه‌ره‌بێک ریژی زیاده‌ نیه‌ به‌سه‌ر عه‌جه‌می‌کدا، وه‌بۆ‌عه‌جه‌می‌ک نیه‌ به‌سه‌ر عه‌ره‌بێکدا، بۆ‌ سووړیک نیه‌ به‌سه‌ر ره‌ش پیستی‌کدا، بۆ‌ ره‌شیک نیه‌ به‌سه‌ر سووړیکدا، ته‌نها به‌له‌خوا ترسان نه‌بیت) ^{۲۶}

پیغمبهری خودا ﷺ کاتی‌ک ئە‌م وتانه‌ی ده‌فه‌رموو که له‌لوتکه‌ی سه‌رکه‌تنه‌کانیدا بوو، له‌کاتی‌کدا مروّقی ئاسایی چاوه‌روانی ئە‌وه‌ی لێده‌کریت سه‌رکه‌تنه‌کانی به‌ره‌و له‌خۆبایی بوون و شانازی کردنی به‌رن و له‌هاوسه‌نگی پراگرتن ده‌ری بکه‌ن، به‌لام پیغمبهری خودا ﷺ له‌م کاته‌دا ئە‌م بنه‌ما به‌رزو به‌نرخانه‌ له‌گوتاری مالئاوایدا ده‌چه‌سپینیت و ده‌یکاته‌ کۆ‌تا وه‌سیتی، تا‌کو روونی بکاته‌وه‌ که ئە‌م په‌یامه‌ لای په‌روه‌ردگاری مه‌زنه‌وه‌ هاتووه‌و ره‌حمه‌ته‌ بۆ‌هه‌موو مروّقه‌کان، چاکه‌و سوودی هه‌موو مروّقه‌کانی ده‌ویت، ده‌یه‌ویت هه‌موویان له‌ئاسایش و ئارامی و خۆشگوزه‌رانیدا بژین، بنه‌ خاوه‌ن باشترین پاداشتی دونیا و باشترین پاداشتی قیامه‌ت، ته‌نانه‌ت ئە‌و که‌سه‌ی که‌قیامه‌تی ناو‌یت ئیسلام مافی ئە‌وه‌ی ده‌داتێ‌ که‌به‌ ناشتی و ئارامی له‌دنیا‌دا بژی، به‌مه‌رجیک سته‌م نه‌کات و ده‌ستدریژی نه‌کاته‌ سه‌رئه‌وانی ترو گه‌نده‌لی له‌زه‌ویدا بلاقه‌کاته‌وه‌.

واقیعی کرداری ناموسلمانان کان، له گه ل موسلمانان کان له دريژاي ميژوودا:

په يوه ندى موسلمانان کان به ناموسلمانان كانه وه باش نه بوو، له و كاته وه هم په يوه ندىه دروست بوو كه ئاينى ئيسلام له مه ككه دا دابه زى خوي گه وره دواين پيغمبهرى بو سهرجه مروفقيه تى ره وانه كرد، به لام له و كاته دا هو به ته نها خوى بوو، دواتر تاك تاك به ريژه ي كه م خه لكى په يوه ندى پيوه ده كرد، هم كه سانه له گه ل پيغمبهردا له پيناوى خوادا نازاريكى زوريان چه شت و ناراميكي زوريان گرت، تا له نيوه دوورگه ي عه ره بيدا جى پي خويان كرده وه، دواتر له زوربه ي به شه كاني زهويدا به هوى فزلى خواوه ئاينه كه يان چه سپا. په يوه ندى پيغمبهره و هاوه له كاني له لايه ك و بت په رسته كاني مه ككه له لايه كى تره وه، په يوه ندى چه وسانده وه و ستم ليكردن و نازارو نه شكه نجه دان بوو، جه نكيكى مه ترسيدار بوو، هه وليكى چروپرى لايه نى بت په رسته كان بوو بو له ناوبردن و له ره گ و ريشه ده ركيشانى پيغمبهره و هاوه لاني، جه نكي كوژانه وه ي چراى ئيسلام بوو، قوريشه كان له ژير نه شكه نجه دا ژماره يه ك له هاوه لاني پيغمبهرىان كوشت، هه ولياندا پيغمبهرىش بكوژن تا نه وه بوو مه ككه ي جيپه يشتوو كوچى بو مه دينه كرد، له مه دينه شدا وازيان له پيغمبهر نه هينا، چه ندين سوپايان له دژى به مه به ستي له ناوبردن يه كجاره كى ريخست، به درى گه وره، پاشان جه نكي نه حزاب، جه نكه كاني تريان له دژى به رپا كرد. كه واته په يوه ندى نيوان بت په رسته كان و ئيسلام له مه ككه و له نيوه دوورگه ي عه ره بيدا په يوه ندى جه نكي له ره گ و ريشه ده ركيشان بوو-به هه مو و اتا يه كيه وه- جه نكيكيان له نيواندا بوو كه لايه نى بت په رسته كان تيايدا بروايان به هيچ بنه ماو نه خلاقيا تيك نه بوو، له به رامبهردا پيغمبهره ﷺ و هاوه لاني هه لويستى به رگري كردنيان له گيان و نازادى ئاينه كه يان و به رگري كردن له ئيسلام هه بوو.

له گه ل هه موو نه مه دا پيغمبهرى خوا ﷺ پابه ند بوو به وه ي كه شارى مه دينه شارى ناشتى و پيكه وه ژيان و شارى ناشتى بيت له نيوان هه موو پيكه اته كانيدا، نازادى ئاينى به ته واوى چه سپاند، هه سته به دانانى يه كه م ده ستور له جيهاندا، كه دان به مافى هاولاتى بوونى جوله كه دا بنيت له ريگه ي نه و به لگه نامه يه وه كه نوسيه وه- داتر باسى ليوه ده كه ين- به لام جوله كه كان په يمانه كه يان هه لوه شانده وه و هه ولى تيرور كردنى

پیغمبره ری خوابان دا، بهمه ش وازیان نه هیئاو بهرده وام خیانه تیان لیده کرد، په یوه ندیان به دوژمنه بت په رسته کانه وه ده کردوو، هانیان ده دان بو به رپا کردنی جهنگ له دژی پیغمبره ﷺ، هاوبه شیان ده کردن به پشتیوانی کردن و هاندانیان، دواتر به کرداری چونه ناو جهنگه وه و به ته واوی هه ولی له ناوبرنی پیغمبره و هاوه له کانیاندا، له میانه ی جهنگی نه حزابه وه، بهمه ش گه وره ترین تاوانیان نه انجامدا که شایسته ی سه ختترین سزابوون.

له گه ل ئه م هه موو بارو دوخه گهرم و مه ترسیدارو گرسه ندوه دا به سته م و رق و ئیراده ی پاکتاو کردن، به لام ئایه ته کانی قورئان دینه خواره وه و فرمان به دادپه روه ری و ده سته در یژی نه کردن ده کهن، داوای به رپه رچدانه وه ی هاوشپوه و، گرته به ری چاکترین ریگه ده کهن، ئه وه ده خنه روو که بت په رسته کان هه موویان وه کو یه ک نین. دواتریش پاش ئه وه ی ده ولته تی خه لافه تی ئیسلامی له پاش وه فاتی پیغمبره ﷺ دروست بوو، به هه مان شیوه پاریزگاری له بنه مای نازادیه ئاینه کان و، ریژ گرته ی مروؤف و مافه کانی کرد.

میژوو به در یژیایی ته مه نی خه لافه تی ئیسلامی روو داویکی تو مارنه کرده که زور له خه لکی کرابیت بو موسلمان بوون و که سیک به زور ئیسلامی به سهردا سه پیندرابیت، گه وره ترین به لگه له سهر ئه مه ئه وه یه که ده ولته تی خیلافه تی راشدین و، پاشان ئه مه وه ی و، عه باسی و، عوسمانی که چه ندین سده ده فرمانه روای زور به ی جیهانیان کرد، له گه ل ئه وه دا هه موو ئاینه کان له ژیر سایه ی ئه م ده ولته ت و خه لافاتانه دا مانه وه، تائیتاش مه سیحیه کان له جیهانی عه ره بیدا (میسرو شام و عیراق) به ته واوی موماره سه ی ئاینه کانی خو یان ده کهن، جوله که ش به هه مان شیوه بوون تا ئه وکاته ی کوچ کردنیان بو فه له ستینی داگیرکراو هه لېژارد. جا ئه گه ر ده ولته تی ئیسلامی توندو تیژی و زور لی کردنی له به رامبه ریاندا به کار به یئایه بو ناچار کردن له سهر موسلمان بوون، ئه وه نه ده مانه وه و کوچیان ده کرد.

ئه ره فتاره ی ده ولته تی ئیسلامی ته واو پیچه وانه ی خاج په رسته کان بوو، کاتیک ئه نده لوسیان داگیر کرد پاش ئه وه ی موسلماننه کان (هه شت) سده ده فه رمانه واییان ده کرد، له و ماوه یه دا ژماره یه کی زوری مه سیحیه کانی تییدا مانه وه، به لام کاتیک خاج په رسته کان ده سه لاتیان گرته ده ست ته نیا یه ک موسلمانان تییدا نه هیشته وه، ته نها یه ک جوله که یان تییدا نه هیشته وه، هه موویان خستنه به رده م سی هه لېژاردنه وه: کوشتن

یان سوتاندن یان بوون به گاور یان چۆلکردنی خیرا، له بهرئوه وه له ماوه یه کی کورتدا ئەنده لوس جگه له خاچ په رسته کان که سی تری تیدا نه ما، ته نانهت موسلمانان کان نه ک وه ک که مینه، به لکو وه ک (تاک) یش له ئەنده لوسدا نه مان.

ته نانهت له م سهرده مه شدا ده بینین که شیوعیه کان له یه کیتی سوڤیه تی جارن چیان به موسلمانان کان کرد، یان له یوغسلافیا چیان پیکردن، یان له بوسنه وه هیرسک سربیه کان چیان پیکردن، سه دان هه زار موسلمانان کان کوشت وده ستردیژیان کرده سه رناموسی ده یه ها، ئافره تی موسلمان و....

ئیمه لیره دا به کورتی باسی سته م و چه وساندنه وه ی ئاینه کان بو یه کتری له پیش ئیسلامدا ده که یین، باسی حه قیقه تی (سه رانه) ش ده که یین، که چه ندین گومانی به چه وارده وردا دروست کراوه، باسی ده سته واژه ی زیممه (زمه) ده که یین که جوانترین واتا ده به خشیت، به لام راگه یاندنی دژه ئاراسته چه ندین حه ساسیه تی به ده وردا دروست کردوه، دواتر باسی هه ندیک له وه په یمانانمانه ده که یین که پیغه مبه ری خواء ﷺ بو گاورو جوله که وه ئه هلی کتابی نویوه.

چه وساندنه وه و پاکتاوکردنی ئاینه کان هه ندیکان له دژی ئه وانیت، له پیشه اتنی ئیسلامدا:

میژوو نوسه کان باس له مملانی ئاینه کان و ئه وه جه نگانه ده که ن له نیوان ئاینه کانی پیشوصدا روویانداوه، تۆماس ئارنۆلۆ ده لیت: (میژوو ئه وه ده رده خات که ئاشوورییه کان (نساطرة) کان چ بوژانه وه یه یه کی جوانیان به خووه بینی له رووی ئاین و چالاکیه کانیان وه پاش ئه وه ی بوونه هاوالاتی له ژیر ده سه لاتی موسلماناندا و ئه وان چاودیریان ده کردن، له کاتیدا ده سه لاتدارانی فارس جاریک ئه م هۆزه یان ده چه وساندنه وه جاریکی تر بو خزمه تی خوین به کاریان ده هیان، چونکه زۆرینه ی هه ره زۆریان له ولاتی کیسراییه کاند ده ژیان، ته نانهت به ژیانیکی مه ترسیدارتر له مه دا تیپه پرنن کاتیک له نیوان بیژه نینیه کان و فارسدا جه ننگ به رپابوو فارسه کان گومانی ئه وه یان بو دروستبوو که (نه ساتیره کان) پالپشتی له دوژمنه مه سیحیه کانیان ده که ن، به لام ئه وه ئاسایش و ئارامیه ی بالی به سه ردا کیشان له سه رده می خه لیفه کاند توانای پیبه خشین چه ندین هه نگاو له کاره مزده ده ریه کانیاندا له ده ره وه ی ده وله تی ئیسلامی بچنه

پێشەو، نێردراویان نارد بۆ ههندستان و چین، هەندیک لە ئەندامانیان لەسەدەى هەشتى زاینیدا بەرز بوونەووە بۆ پلهی (مطران)، هەر وەها لە هەمان سەدەدا بەتەواوی جێپێی خوێان لەمیسردا توندوتۆڵ کرد، پاشان و لەدوای مەسیحیەتیەووە بیروباوەری خوێان لەئاسیادا بۆلاوکردهووە، ئەمە بەردەوامبوو تا سەدەى یانزە، لەم سەدەیدەدا ژمارەیهکی زۆر لەتەتەریان راکێشا بۆسەر ئایینی مەسیحی، لەبەرامبەریشدا هۆزو تیرەى مەسیحی وا هەبوو کە سەرکەوتوو نەبوون لەپێشکەشکردن و دەرخستنی چالاکى لەم جۆرەدا، ئەم سەرکەوتوو نەبوونەى مەسیحیەکان بۆ هەلەى مۆسڵمانەکان ناگەرێتەووە، چونکە حکومەتى بالای ناوهندى بەشیوەیهکی یەكسان لەگەڵ هەموو لایەنەکاندا لێبوردەبوو، سەرەرای ئەمەش رێگری لێدەکردن هەندیکیان هەندیکى تریان بچەوسێننەووە، لەسەدەى پینجەمى زاینیدا (بەرسوما) کە قەشەیهکی نەستورى بوو پاشای فارسى هەلخەلەتاند بەو هی پلانیکى چەوساندنەووە لەناوبردن بۆسەر کەنيسەى ئەرسەردۆکسى ئەنجامدات، ئەمەش لەریگەى خوڤمايشکردنیهووە بۆ پادشای فارس وەك دۆست و هاوڕی ئهوان و دەرخستنی ئەو هی کە بیروباوەرهکانى زیاتر نزیکه لهوان.

دەوتریت لەو هیرشکردنەدا نزیکهى (۷۸۰۰) لەپیاوانى کەنيسەى ئەرسەردۆکسى و ژمارەیهکی زۆر لە عەلمانیەکان سەربران، خەسرهوى دووهمیش هەستا بەهیش و پاکتاوکردنیکى تر بۆ سەر ئەرسەردۆکسىەکان دواى ئەو هی هیرقل و لاتى فارسى داگیرکرد، ئەمیش بەهاندانى یەكێك لەیهعقوبیهکان کە قەناعەتى بەپادشاگرد بەو هی ئەرسەردۆکسەکان خوێان وادەردەخەن کە ئارەزوویان بەلای بێزەنتینیەکاندايه.

بەلام میژوو سەلماندویهتى کە بیروباوەرى مۆسڵمانەکان جیاوازه لەکەسانى تر، چونکە بۆماندەردەکەوێت هیچ توانایهکیان بەفیرۆ نەداووە لەو هی مامەلەى هەموو هاوالاتیه مەسیحیەکان بەدادپەرورەى و یەكسانیەووە بکەن، نمونەى ئەمە، پاش رزگارکردنى میسر یەعقوبیهکان هەلیان قۆستەووە بۆ دەرپەراندنى بێزەنتینیەکان، تاكو کەنيسەى ئەرسەردۆکسەکان داگیربکەن، بەلام مۆسڵمانەکان لەدوايیدا گیرانیانەووە بۆ خاوەنە شرعیەکانیان پاش ئەو هی ئەرسەردۆکسىەکان بەلگەیان پێشکەشکرد لەسەر خاوەنداریتیان بۆ کەنيسەکانیان.

(شتیکى دیکە کە بەلگەیه لەسەر ئەو هی مۆسڵمان بوونی مەسیحیەکان - لەمیسردا- ناگەرێتەووە بۆ زۆر لیکردنیان، لەگەڵ هەموو دیمەنە میژووویهکانى تر کە هەلوێستەمان

له سهر کردن - بریتیه له وهی له کاتیکدا کورسی په تریارکی چوّل بوو، مه سیحیه کان موماره سهی ته و اووی نازادییه ناینیه کانیان ده کرد له جیّ به جیّ کردنی دروشمه کانیندا، ریگه یان پیدرا که نیسه کانیان سه رله نوئی دروست بکه نه وه، به لکو که نیسه هی تازه دروست بکه ن، هه روه ها رزگار بوون له وهی بسه پیندریّت به سه ریاندا که سواری گوئی دریژو ئیستر ببن، دادگایي کردنیشیان له دادگا تاییه تیه کانی خویندا بوو، ئەمه سه ره رای ئەوهی که قه شه کانیان له دانی سه رانه به خشران و هه ندیک ئیمتيازاتی دیاریکراویشیان پیدرا)^{۲۷} زیاد له مه میژوو نوسان ده لّین: (ئوه وه رۆمانیه کان بوون که زوریان له خه لکی میسر (قبتیه کان) کرد تا کو بینه گاور، ئەوه تا غوستاف لیون ده لّیت: «میسر ناچار کرا له سهر وه رگرتنی گاور، به لّام به مه داروخا به ره و قولترین ئاسته کانی دارووخان، به ره وه نه گبه تی و به دبه ختیه ک که جگه له رزگار کردنی عه ره بی هیچی لی نه که وه ته وه، خه لکی میسر به هوئی ئەو نا کوکیه ی له نیوانیندا بوو یه کتریان ده کوشت ونه فره تیان له یه کتر ده کرد... رقیان له رۆمه کان ده بو یه وه، چاوه پروانی ئەو ساته یان ده کرد که رزگاریان بیت له دهستی قه یسه ره سته مکاره کان)^{۲۸} هه ندیک له وه به سه ره اتانهش باسده که یین که شیخی داناو به ناوبانگ (ئه بو حه سه ن ئەلنه ده وی) له کتیبه به نرخه که ییدا (ماذا خسر العالم بانحطاط المسلمین) دا باسی کردوه. له پرووی زانستییه وه ئەوه چه سپاوه که ئیسلام سۆز و به زه ییه بو هه موو جیهانیان، خو شبه ختیه بو هه موو خه لک له کاتیکدا که ده ست بگرن به بنه ماکانیه وه و ئیلتیزام به شه ریعه ته که یه وه بکه ن، ئەم ناینه له کاتیکدا هات که هه موو مروّقایه تی له سه ره مه رگد ابوون، ژیانیان هه موو نارپه حه تی و جه ننگ بوو، مروّقایه تی عه قلی له ده سته دابوو، ناینه راسته کان هیچ کاریگه ریه کی ئەو توّیان نه مابوو، چراکانی هیدایهت دوور خرابوو وه له گوّره پانه کانی ژیان، پیاوانی ناینی په نایان بر دبووه بهر دیرو که نیسه و ئه ویش له بهر ناخو شی و قورس بوونی ژیان و په ره سه ندنی خراپه کاری و نه فامی و سته مکاری، به هوئی ئەم شه ریعه ته وه مروّقایه تی له سته م و نه فامی و نه زانییه وه هه نگاوی نا به ره و روناکی و ریّنمایی و شارستانیته ت و ویژدان و ئارامی.

(۲۷) آرنولد توماس، (الدعوة إلى الإسلام)، وترجمة وتعليق: حسن إبراهيم ورفاقه، ط ۳، القاهرة، مكتبة النهضة، (۱۹۷۱م)، (ص ۷۹)، ویراجع: بحث الدكتور عماد الدين خليل، الموسوم ب(المسلم والآخر: رؤية تاريخية)، والمنشور في مجلة إسلامية المعرفة، السنة التاسعة، العدد (۳۴-۳۳)، (۲۰۰۳م).

(۲۸) لویون غوستاف، (حضارة العرب)، ترجمة: عادل زعیت، ط. دار إحياء الكتب العلمية بالقاهرة، (۱۹۵۶م)، (ص ۳۳۶).

کاتیك كه پیغمبر هات، بینی جیهان هه مووی پره له ئاژاوه، مروّف هه موو
ئاوه ژوبۆته وه و سروشتی هه ز و فیکری تیکچووه، ریز له کهرامه تی خوئی ناگریت،
کرنوش بو دار و بهرد و هاوشیوه کانی ده بات، تال به شیرین ده بینیت و خراپه به
چاکه، بینی کومه لگا گورگ شو انیه تی و تاوانبار دادوهریه تی، تاوانباره کان ئازادن و
پیاوچاکان بی دهره تان و مه حرومن، بینی که سیفه تی کاربه ده ستان و پیاوانی نادار
عه رقی خواردو ته وه و به ره لایی و به دره و شتی و زینا و سوو خواردن و کهوتنه شوین
کچان و ده ست دریزی کردنه سه ریان. له ژیر سایه ی ئه م تاریکیه ی که مروّفایه تی
تیا ده ژیا، ئیسلام هات بو رزگار کردنی و زیندو کردنه وه و دهره یان له هه موو ئه و
تاریکیانه، بوئه وه ی رینمایی بکات بو روشنایی رینمایی و ریز و کهرامه ت، خوای گه وره
ده فهرمویت: ﴿أَوَمَنْ كَانَ مِيتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ
لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا﴾ الانعام: ۱۲۲، واته «ئایا ئه و که سه ی که مردوو بوو (به هوئی بی
باوه ریه وه)، ئینجا (به هوئی ئیمان وه) زیندوو مان کرده وه و نوورو روناکیه کمان بو ساز
کرد له ژیانیدا (که قورئانه) له ناو خه لکیدا پیی ده پروات و هه لس و کهوتی پیده کات
(هانده ریتی بو هه موو چاکه یه ک و ده یگپرته وه له هه موو خراپه یه ک، ئایا ئه و که سه)
وه کو ئه وه وایه که له ناو تاریکیه کاندا گیری خواردوه و لیی دهرناچیت».

له ژیر سایه ی ئیسلامدا به راستی هه موو مانا کانی مروّفایه تی و سوژ بو جیهانیان
و کهرامه ت بو هه مووان چه سپاوه، عه رب له وکاته دا که له ئه و په ری په رته وازه یی
و شه ر و نا کوکیدا بوون و بت په رست و نه فام بوون، گوپان و بوون به سه رکرده ی
جیهان و بنیاتنهری شارستانیته ت، جینشینی راشد و شارستانیته تی دادپه ره ره چه سپا،
زانست و هونه ر به شیوه یه کی که م وینه پیشکه وت، ئه مه ش بووه روشناییه ک بو روژئاوا
له سه ره تای ده ست پیکردنی شارستانیته ته که یان و دروستکردنیدا.

به راستی به رووخانی شارستانیته تی ئیسلامی هه موو جیهانی ئیسلامی شارستانیته تی
یه کتاپه رستی و ئه خلاق و دادپه ره ریان له ده ستدا، له به ره ئه وه زۆربه ی ئه و شتانه یان

له ده ستدا که ئیستا مروّفایه تی پویستی پییه تی.^{۲۹}

(۲۹) یراجع کتاب: (ماذا خسر العالم بانحطاط المسلمین؟)، فتجد فيه كنزا ثمينا، وهذا أول كتاب - في نظري - ينطلق من منطلق البناء

والهجوم بدل منطلق الدفاع والتبرير والضعف والهزيمة النفسية، فجراه الله خيرا.

تموهری سییهر

جیبه جیکردنه کرداریه کان، بۆ په یوه ندییه نیوده وله تیه کان، له کاتی ناشتیدا:

ئیسلام به ته واوی و اتا دا کوکی له پاریزگاری کردنی ئاسایش و سهلامه تی و ناشتی و ئه و په یماننامه و به لگه نامانه ده کات که له نیوان ده وله تی ئیسلامی یاموسلمانان و، له نیوان ده وله تان و کهسانی ناموسلماندا ئیمزاکراون، کۆمه لیک ده قی ئاشکراو راشکاو هه یه فرمان به به لئین و په یمان پاریزی ده کهن، خوی گه وره ده فه رمویت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ﴾ المائده: ۱، واته «ئه ی ئه وان ه ی باوه پرتان هیناوه، به ئه مه ک و به وه فا بن به رامبه ر به لئین و په یمانه کانتان». ﴿وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا﴾ الإسراء: ۳۴، واته «نزیك مالى هه تیوو مه که ون مه گه ر به جوانترین شیوه نه بیئت (وه ک ئه وه ی بیخه نه بازگانیه که وه تا گه شه بکات) هه تا ئه گاته هه ره تی لای، وه فا بکه ن به به لئین و په یمان، چونکه به راستی به پرسیارن له به رامبه ر به لئین و په یمانه وه».

وه فا به به لئین و په یماننامه کانی کردۆته یه کیك له سیفه تی برواداران، په یمان شکاندن ی کردۆته سیفه تی بی پروایان و دوو پروه کان، خوی گه وره له وه سفی موسلمانانه چاکه کاند ا ده فه رمویت: ﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ﴾ المؤمنون: ۸، واته «هه ره ها ئه وان ه ی که چاودیری ئه مانه ت و په یمانه کانیان ده کهن (خیانه ت و فیل ناکهن)». ته نانه ت قورئانی پیروژ ریگه نادات به ده وله تی ئیسلامی بۆ شکاندن ی ئه و په یماننامه ی له گه ل ده وله تانی تر دا به ستویه تی به مه رجیک به رامبه ره کان نه یان شکینن.

ئه و (بیست و پینج) ئایه ته ی سوره تی ئه نفال (۷۵-۵۰) که له کو تایی ئه و سوره تانه بوو دابه زین بۆ پیغمبه ر ﷺ، وینه یه کی روون و ئاشکرای په یوه ندییه ده ره کییه کانی نیوان ده وله تی ئیسلامی و ده وله ت و ده سته و گروپ و سه ربازگه کانی تری تیدایه. به چه شنیك ده رگا ده کاته وه و ریگا ده دات به به ستنی هه ر به لگه نامه یه کی پیکه وه ژیان، له نیوان سه ربازگه جیا جیا کاند او داوای پاراستنی په یماننامه کان ده کات تادوا سنور،

له گه ل ریزگرتنی ته واوی په ایماننامه که و جدیه ت بوونی ته واو له مامه له کردن له گه لیدان،
 نه مه ش له ریگه ی نه م تیگه یشتانه وه:

۱- پیوستی پاریزگاری کردن له گریه سته کان: خوی گه وره ده فهرمویت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
 آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ﴾ المائدة: ۱، واته «نه ی نه وانهی باوه پرتان هیئاوه، به نه مه ک و به وه فا
 بن به رامبر به لین و په ایمانه کانتان»، هه روه ها پاراستنی په ایماننامه و گریه سته کان
 له هه لوه شاننده وهی، چونکه خوی گه وره هه لوه شینه روه ی په ایماننامه ی به (خراپرتین
 نازه ل ناو بردوه)، ده فهرمویت: ﴿إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ*الَّذِينَ
 عَاهَدتْ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنْفُضُونَ عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ مَرَّةٍ وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ﴾ الأنفال: ۵۵-۵۶، واته «به راستی
 خراپرتینی زینده وهران لای خوا نه وانهن که بی باوه ر بوون، چونکه نه وان باوه ر
 ناهینن * نه وانهی که په ایمانته له گه لدا به ستن (که خیانه ت لئ ناکهن) که چی پاشان
 له هه موو جاریکدا هه ر په ایمانه که یان ده شکاند و نه وان له خوا ناترسن و پاریزگاری
 ناکهن».

۲- هه لنه وه شاننده وهی په ایماننامه که ته نانه ت له سه خترین بارودوخدا، ریزگرتنی
 ده وله تی ئیسلامی له په ایماننامه کان به جوړیکه، ته نانه ت ناماده یی تیا به که نه چیت
 به ده م پشتیوانی مسولمانانیشه وه له دهره وهی نیشتیمانی خویان، وه ک خوی گه وره
 ده فهرمویت: ﴿وَإِنْ اسْتَنْصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمْ النَّصْرُ إِلَّا عَلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِّيثَاقٌ وَاللَّهُ بِمَا
 تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ الأنفال: ۷۲، واته «خو نه گه ر نه و ئیماندارانه ی (که کوچیان نه کردوه)
 داوای یارمه تی و پشتگیریان له ئیوه کرد بو سه رخستنی ئاینی ئیسلام، نه وه پیوسته
 له سه رتان بکن، جگه له سه ر نه و عه شرت و لایه نه ی که له نیوان ئیوه و نه واندا
 په ایمانیک هه بیت (نه و په ایمانه مه شکینن)، خوی گه وره ش بینا به به و کارو کرده وانهی
 که ده یکن».

نه گه ر ده وله تی ئیسلامی په ایماننامه یه کی له گه ل که سانی تردا هه بوو ده ترسا
 له وهی په ایماننامه که بشکینن، له و کاته دا په ایماننامه که یان بو ده گپرتته وه و ناگاداریان
 ده کاته وه له وترسه ی بووی دروست بووه، به لام خیانه تیان لیناکات، چونکه خوی گه وره

خیانه تکارانی خوشناویت، ئیسلام ده یه ویت به لئینامه کان پاریزراو بن و گریه سته کان پاریزرین و په یماننامه کان ئیلتیزامیان پیوه بکریت، جا ئه گهر موسلمانان کان بینان به رامبه ره کانیان پابه ند نین به به لئین و په یماننامه کان یانه وه و خیانه ت ده کهن، له وکاته شدا بو موسلمانان کان رهوانیه خیانه ت به خیانه ت وه لامبدنه وه، په یمان شکاندن به په یمان شکاندن وه لامبدنه وه، به لکو ده ییت راشکاوانه قسه یان له گه لدا بکهن و، په یماننامه کان یان بو بگپرنه وه، یاخود مؤله تیان بده نی، له بهرئه وه ئیسلام مرو فایه تی بو ئاستیکی زور بهرز له ریزو دامه زراوی بهرز ده کاته وه، به ره و ئاسوکانی ئاسایش و دلنیایی و سه قامگیری و، دوور بون له ترس و خیانه ت ده یانبات.

۳- پیویستی ئاماده کردنی هیژ تا کو دوژمنانی ئیسلام چاو نه برنه ده وله ته که ی، ئه مه له م سه رده مانه دا به بیردوژی هیژی بهر په رچه ره وه ناوده بریت، خدای گه وره ده فهرمویت: ﴿وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَّا اسْتَطَعْتُمْ مِّنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِّبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهَبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِّنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ﴾ الأنفال: ۶۰، واته «(خو فهران ده دات به کار به ده ستانی ده وله تی ئیسلام): هه رچی له توانا تاندا هه یه بو به هیژ کردنی سوپای ئیسلام بیخه نه گه رو ئاماده یی بکهن (هیژی ئاسمانی و ده ریایی و وشکانی... هتد) و له ئاماده کردنی هه موو جوړه ئه سپ و (هوکانی تری گواستنه وه) که مته رخمی مه که ن تا دوژمنانی خواو دوژمنانی خو تانی پی چاو ترسین بکهن، با که سانی تریش جگه له م دوژمنانه ی ئیستا، پی چاو ترسین بن که ئیسته ئیوه نازان کین و نایاناسن، به لکو هه ر خوا خو ی ده یانناسیت و هه ر شتیک به خشن له پیناوی خوا دا (بو به هیژ کردنی سوپای ئیسلام)، ئه وه به زایه ناچیت و ده ستان ده که ویته وه و ئیوه سته متان لئنا کریت».

۴- ئه گه ر به رامبه ره کان ئاشتیان هه لبرژارد، ئه وه ده وله تی ئیسلامی پیویسته ئاشتی هه لبرژریت، له گه ل پشت به ستیدا به په روه ردگار، خدای گه وره ده فهرمویت: ﴿وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْتَنِحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ الأنفال: ۶۱) واته «جا ئه گه ر (دوژمنان) به لای ئاشتیدا دایان شکاند و چه زیان پیکرد تو ش (ئهی محمد ﷺ)، ئهی

پیشه‌ها) ناماده‌یی خوت دهربره و پشت به‌خوا به‌سته چونکه به‌راستی نه و زاته بیسه‌رو زانایه (له پیلان و نه‌خشه‌ی دوژمان ناگاداره)».

۵- ناییت مامه‌له‌کردن له‌سه‌ر بنه‌مای گومان و دوو دلی بیت، له‌به‌رئه‌وه قورئانی پیروژ داکۆکی کرده له‌سه‌ر ده‌ستگرتن به‌ناشتی دادپه‌روه‌رانه‌و گه‌ردن که‌چ بوون بو، ته‌نانه‌ت نه‌گه‌ر مه‌ترسی خیانه‌ت له‌به‌رامبه‌ره‌که‌شه‌وه ده‌کرا به‌و مه‌رجه‌ی ده‌وله‌تی ئیسلامی خاوه‌نی هیزیکی به‌رگری بیت که‌توانای به‌رپه‌رچدانه‌وه‌ی ده‌ستدریژی هه‌بیت، خدای گه‌وره ده‌فه‌رمویت: ﴿وَإِنْ يُرِيدُوا أَنْ يَخْدَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ اللَّهُ هُوَ الَّذِي آتَاكَ بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ﴾ الأنفال: ۶۲، واته «خو نه‌گه‌ر خاوه‌ناسان (به‌ داخوازی ریکه‌وتن و ناشتی) ویستیان بتخه‌له‌تینن، نه‌وه دلنایه‌که پشتیوانی خوا به‌سه (که‌ نه‌یه‌لئیت بکه‌ویته‌ ناو پیلان و نه‌خشه‌یانه‌وه) چونکه هه‌ر نه‌و زاته کاتی خو‌ی پشتیوانی لیکردیت و سه‌ری خستیت و ئیماندارانیشی کرده هویه‌ک بو به‌ده‌سته‌پنانی سه‌رکه‌وتن»

۶- زه‌روه‌تی دروستکردنی شان و شه‌وکه‌ت بو ئیسلام و ناماده‌کردنی ئیراده‌یه‌کی به‌هیزو، ناماده‌باشیه‌کی به‌رده‌وام بو پاریزگاریکردنی ئوممه‌ت، نه‌ک بو ده‌ستدریژی کردن، چونکه خدای گه‌وره ده‌ست دریزیکاری خو‌ش ناویت.

۷- زه‌روه‌تی داکۆکی کردن له‌سه‌ر خو‌شه‌ویستی و پشتگیری کردنی موسلمانان له‌یه‌کتر، له‌به‌رامبه‌ر پشتیوانی کردنی بی‌باوه‌ران له‌یه‌کتردا، ناییت به‌رده‌وام ئوممه‌تی ئیسلامی به‌په‌رته‌وازیه‌ی مینیتته‌وه، دوژمنه‌کانیشی یه‌کگرتوو بن و تیره‌که‌یان له‌یه‌ک که‌وانه‌وه بهاویژن، گه‌وره‌ترین به‌لاوخرابه‌ نه‌وه‌یه که‌ موسلمانان تیگه‌یشتنیکی دروستیان بو پشتیوانی کردن (الولاً) نه‌بیت، ده‌فه‌رمویت: ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ﴾ الأنفال: ۷۳، واته «نه‌وانه‌ش که‌ بی‌باوه‌ر بوون، هه‌ندیکیان پشتیوانی هه‌ندیکی تریانن و پشتیوانی له‌یه‌کتر ده‌که‌ن، خو نه‌گه‌ر ئیوه‌ی ئیماندار کومه‌ک به‌یه‌کتر نه‌که‌ن و پشتی یه‌کتر نه‌گرن نه‌وه له‌سه‌ر زه‌ویدا ناخو‌شی و ناکۆکی و گوناوه‌و تاوانی گه‌وره پیش دیت (تازار و ناخو‌شی بو ئیوه‌ی ئیماندار پیش دیت)».

۸- ټهوانه‌ی نایانه‌وټ هیچکس له په‌یمان و دراوسټیته‌ی خراپه‌کردنیان د لنیابیت، ټهوانه سزاکه‌یان بریتیه له ترساندنیان و لیدانیان به‌توندی به‌توندی تاكو ټهم ره‌فتاره ناشرینه وازلټیټینن.

۹- پیوسته دروستکردنی په‌یوه‌ندیه‌کان، له‌سهر بنه‌مای راشکاوی و پاراستنی په‌یمان و به‌لټینامه‌کان بیت، له‌سهر بنه‌مای خیانه‌ت نه‌کردن و دوورکه‌وته‌وه له‌میکافیلیه‌ت بیت، سهد قوتب ده‌لټت: (ئیسلام ټه‌وه‌ی بو مروّقایه‌تی ده‌وټ که‌به‌رز بیته‌وه، ټه‌وه‌ی بو مروّقایه‌تی ده‌وټ پاك و بی غه‌لو غه‌ش بیت، هه‌رگیز ریگه به‌خیانه‌ت نادات له‌پیناوی سه‌رکه‌وتندا، چونکه بو به‌رزترین و جوانترین ټامانج و مه‌به‌سته‌کان تیده‌کوشت، ریگه نادات به‌ټامانجټکی پیروز هوکارټکی بوگه‌نی بو به‌کاربه‌ینټت، به‌راستی ئیسلام رقی له‌خیانه‌ته، خائین و په‌یمان شکینه‌کان به‌سوک سه‌یر ده‌کات، که‌واته پیوسته له‌سهر موسلمانان له‌پیناوی هیچ ټامانجټکدا هه‌رچه‌نده پیروز بیت خیانه‌ت نه‌کن، ده‌رونی مروّی یه‌که یه‌که که‌رت که‌رت نا‌کریټ، هه‌رکات به‌کاره‌ینانی هوکارټکی قیزه‌ونی بوخوی حه‌لال کرد ناتوانټت به‌رده‌وامټت له‌سهر پارټزگاری کردن له ټامانجه پیروزه‌کان، ټه‌و که‌سه‌ش موسلمانان ته‌واو نیه که‌بیانو به‌ټامانج ده‌هینټته‌وه بو هوکار، ټهم بیروپرایه (ټامانج ده‌بټته بیانوو بو به‌کاره‌ینانی هوکاره‌کان) بیروپرایه‌کی ناموټه به‌هه‌ستی ئیسلامی و هوشیاری ئیسلامی)^{۳۱}

۱۰- له‌به‌لگه‌که‌کانی پارټزگاری کردنی موسلمانان له‌په‌یمان‌ه‌کانیان له‌گه‌ل غه‌یری خوټان ټه‌وه‌یه ټه‌گر هاتوو کوټه‌لټک موسلمان هه‌بوون که په‌یوه‌ندیان به‌ده‌وله‌تی ئیسلامیه‌وه نه‌کردبوو، به‌لام داوای پشتگیری ده‌وله‌تی ئیسلامیان ده‌کرد له‌سه‌رخستنی ټايندا، ټه‌وه ده‌وله‌ت وه‌لامیان ده‌داته‌وه، به‌و مه‌رجه‌ی ټه‌و وه‌لامدانه‌وه‌یه له‌سهر حسابی شکاندنی په‌یمانټک نه‌بټت که له‌ټیوان ده‌وله‌تی ئیسلامی و سه‌ربازگه‌ی به‌رامبه‌ردا هه‌بټت، ټه‌ه‌رچه‌ی ټه‌و سه‌ربازگه‌یه ده‌ستدرټټیش بکاته سه‌ر ټه‌و موسلمانان له‌رووی ټاينی و بیرو باوه‌ریانه‌وه، خوی گه‌وره ده‌فه‌رموټت: ﴿وَإِنْ اسْتَنْصَرُواكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمْ النَّصْرُ

إِلَّا عَلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٧٢﴾ الأنفال: ٧٢، واته «خو ئه گهر
ئه و ئیماندارانه ی (که کوچیان نه کردوو) داوای یارمه تی و پشتگیریان له ئیوه کرد بو
سهرخستنی ئاینی ئیسلام، ئه وه پیویسته له سه رتان بکه ن، جگه له سه ر ئه و عه شرت و
لایه نه ی که له ئیوان ئیوه و ئه واندا په یمانیک هه بیته (ئه و په یمانه مه شکینن)، خوای
گه وره ش بینایه به و کارو کرده وانه ی که ده یکه ن».

کۆمه له ئادایکی پیشکه وتوو که ئیسلام دایناوه بو مامه له کردن له گه ل ناموسلماناندا:
ئاینی ئیسلام به ته نها متمانه ناکاته سه ر ته شریعی پابه ند (ملزم) و یاسا تونده کان
له بواری جیه جیکردنی ماف و ئه رکه کانی ئیوان موسلمانان، جگه له خوایان،
به لکو له بنه ره تدا متمانه ده کاته سه ر لایه نی ئه خلاق، له م بواره شدا هه لده ستی
به چاندنی ره وشت جوانی و قسه خو شی و رووگه شی و گیانی لیبورده یی له دلی
موسلماناندا، هه روه ها نواندنی میهره بانی و نه رم و نیانی و به زه یی پیداهاتنه وه و
خوشویستنی خیر و چاکه کاری بو هه مووان و لیخوشبوون و دوورکه وتنه وه له که سانی
نه فام، له هه مانکاتدا ئارامگرتن له سه ر ئازار و نا ره حه تیبه کان، ته نانه ت وه لامدانه وه ی
خرابه کاریبه کانی به باشه شانبه شانی هه بوونی توانای وه لامدانه وه، خوای گه وره
ده فه رمویته: ﴿وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ
عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ * وَمَا يُلْقَاهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُلْقَاهَا إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ﴾ فصلت:
٣٥-٣٤، واته «بیگومان چاکه و خراپه وه ک یه ک نین، (تو ئه ی باوه ردار) به جوانترین
و چاکترین شیوه به ره نگاری خراپه و نادروستی بکه، ئه و کاته ئیتر ده بینیت ئه وه ی
که له ئیوان تو و ئه ودا دوژمنایه تی و ساردیه ک هه یه؛ ده بیته دۆستیکی دل سوژ
و گیانی به گیانی * جا که سیش ناتوانیت به و ره فتاره هه ستیت جگه له وانه ی که
ئارامیان گرتوو، هه روه ها که سیش ناتوانیت هه لویستی و بنوییت جگه له که سیك
نه بیته که خاوه نی به هره یه کی گه وره بیته»، هانی ئه مه ش ده دات له ریگه ی دانانی
پاداشتیکی گه وره له لایه ن خوای گه وره وه بو ئه و که سه به به زه یی و چاکه کارانه
مامه له ده کات ﴿وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾ ال عمران: ١٣٤،

واته «رق و کینه ی خویمان ده خوڼه وه و خوگرن، له خه لکی خوښ دهن و لیبوردهن، خوی میهره بانیش چاکه کارو چاکه خوازانی خوښ ده ویت»، سه ره رای واجب بوونی دادپه روه ری له هه موو شتی کدا^{۳۲}، جیی باسه ئه م ره و شتبه رزی و دادپه روه ریبه ته نها تایه ت نین به موسلمانان، به لکو بو هه موو خه لکیه به گشتی و ته نانه ت بو ئاژهل و ژینگه شه، ده قه شه رعیه سه حیه کان باسیان له وه کردوو که ژنیک به هوئی ئه وه ی پشیله یه کی له ناو ماله که یدا به ند کردبوو و هیچ ئاو خوړاکیکی پینه دابوو تا مردار بووبویه وه، به و هویه وه ئه و ژنه چوو ته دوزه خه وه^{۳۳}، یان ژنیک خراپه کار به هوئی ئه وه ی سه گیکی تینووی تیر ئاو کردبوو چوه به هه شته وه^{۳۴}.

هوکاره یاریده ده ره کان بو لیبورده یی و میهره بانی:

۱- له گرنه ترین هوکاره یارمه تی ده ره کان له سه ر لیبورده یی و میهره بانی ئه وه یه که ئیسلام ریگه ی به موسلمان داوه تا له ئه هلی کیتاب (گاور و جوله که) ژن بخوازیت، به م جوړه ش ئافره تی کتابی (گاور و جوله که) ده بیته هاوسه ری موسلمان و دایکی مناله کانی و براکانی ده بنه خالی مناله کانی و دایکی هاوسه ره که ی ده بیته نه نکی مناله کانی و وه ک دایکی خوئی واده بییت و باوکی هاوسه ره که ی ده بییت به باپییری مناله کانی و به م جوړه ش... ده بینین له نیوان موسلمانان و ئه هلی کیتابدا ژن و ژنخوازی و خزمایه تی دروسته بییت و ئه مه ش ماف و هاوکاری و نه فقه ی لیده که ویته وه، له هه مانکاتدا خوی گه و ره فه رمانی به چاکه کردن له گه ل دایک و باوکدا کردوو، ته نانه ت گه ر ئه وانیش هه ولبدن بو گو مپراکردنی مناله کانیان وه ک ده فه رمویت: ﴿وَإِنْ جَاهِدَاكَ عَلَىٰ أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا . وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا . وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ . ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ لقمان: ۱۵، واته: «ئه گه ر دایک و باوکت کو ششیان له گه لتا کرد، تا به بی هیچ به لگه و زانیاریه ک هاوه ک بو من قسه یان مه که،

(۳۲) یراجع لذلك: (ریاض الصالحین) الذي أورد الآيات والأحاديث في هذه الأبواب الكثير والكثير.

(۳۳) رواه البخاري في (صحيحه) مع (الفتح) (۳۵۶/۶)، ومسلم (۲۱۱۰/۴)، ومسلم، الحديث رقم (۲۱۱۹).

(۳۴) بوخاری له (الصحيح) دا ریوایه تیکردوو: کتاب المظالم و کتاب الأدب، باب رحمة الناس والبهايم، هه روه ها مسلم له سه حیه که یدا

به فه رمووده ی ژماره (۲۲۴۵)، له هه ندیک گپړانه وه دا ها تووه که ئه وه پیاوړک بووه..

له دنیا شدا هاوړی و هاوړل و خزمه تگوزاریکی چاک به بویان له هه موو بارو دوڅیکدا، شوینی ریازی ئه وانه بکه وه که بولای من گه پراونه ته وه، له وه وداو گه پراونه تان هه بولای من، جا هه وائتان دده می به و کارو کرده وانه ی که ده تانکرد».

۲- هه روه ها ئیسلام کومه له مافیکې پیویستی کردووه ته نانه ت بولای دراوسی نا موسلمانیش، بهم جوړه ده بینین که هه موو ده قه کانی تایه ت به مافه کانی دراوسی ته وه ره هان و دراوسی ناموسلمانیش ده گریته وه.^{۳۵}

۴- جیبه جیکردنی ره وشته پیشکه وتوووه به رزه کان له مامه له کردندا، هه روه ک پیغمبر خدای ﷺ له کاتی گفتوگو کردن و مامه له کردن له گه لیاندا جیبه جی ده کرد، ئه وه بوو سهردانی ده کردن و چاکه ی له گه ل ده کردن و سهری نه خو شه کانی ده دان، به لکو ریگه یشی پیده دان تا نویژه کانیان له مزگه وته که یدا بکه ن، له م باره یه وه زانایانی ژیننامه (السیره) به سهنه ده وه گپراویانه ته وه که: «کاتیک وه فدی (نه جران) گه یشتنه شاری مه دینه بولای خزمه تی پیغمبر خدای ﷺ، له پاش نویژی عه سر گه یشتنه مزگه وته که ی پیغمبر، ئیتر کاتی نویژی ئه وان هاتوو، هه ستان له مزگه وته که دا ده ستیان کرد به نویژ کردن، ئه وه بوو هه ندیک له هاوړان ویستیان ریگه یان لیگرن، به لام پیغمبر خدای ﷺ فهرمووی وازیان لیبه یین، ئه وانیش رویان کرده روژه لات و نویژه که یان کرد»^{۳۶}

له م باره یه وه (ئین قه یم) ده لیت: «تیا یدا: ریگه دانه به هاتنه ناوه وه ی ئه هلی کیتاب بولای مزگه وتی موسلمانان، هه روه ها ئه نجامدانی نویژه کانیانه تیا یدا به ئاماده بوونی موسلمانان، هه روه ها له مزگه وته کانیاندا گه ره اتوو شتیکی کتوپر بوو»^{۳۷}. دواتر ده لیت: «مه به ست ئه وه یه که پیغمبر خدای ﷺ خوا به رده وام له گه ل بیواوهران به جیاوازی نه ته وه و مه زهه بیانه وه له گفتوگو دا بوو تا ئه و کاته ی وه فاتیکرد، هه روه ها هاوړانیش له پاش خو ی، خدای گه وره ش له ئایه ته مه ککی و مه دهنیه کاند فهرمانیکردووه به وه ی گفتوگویان له گه ل بکریت به و شیوه یه ی که جوان و باشه.. به مه ش ئاین بلاوده بیته وه و

(۳۵) بولای ده قانه بکه پیره وه: ریاض الصالحین (لأئقرة ۱۲۶).

(۳۶) پروانه: ابن هشام (۵۷۳/۱، ۵۸۴) و السیره لابن الکثیر (۱۰۰، ۱۰۸/۴) و تفسیر ابن کثیر (۳۶۷، ۳۷۱/۱) و طبقات ابن سعد (۳۵۷/۱).

وزاد المعاد بتحقیق سعید، و عبدالقادر الأرنؤط ط. الرسالة / بیروت (۶۲۹/۳).

(۳۷) زاد المعاد (۶۳۸/۳).

داده مه زړیت، شمشیریش وهك سهرخه ری به لگه دانراوه»^{۳۸}.

به لكو له وهش زیاتر، پښغه مبهري خوا عَلَيْهِ السَّلَام دیاریی نه هلی کیتابی وه رگرتووه و ریزی لیناون تا ئه و ئاسته ی کاتیک که تهرمی یه کیکیان به لایدا تیپه ریوه هه ستاوه ته سهرپن، که پرسیری ئه و کارهیشی لیکراوه له وه لامدا فهرموویه تی: «ئایا ئه وهش نه فسیک نییه»، ئه وه تا (بوخاری و موسلیم) به سه نه ده وه له (جبری کوری عه بدولا) وه ده گپرنه وه که ده لیت: «جاریک تهرمیك به لاماندا تیپه ری و پښغه مبهري خوا عَلَيْهِ السَّلَام هه ستایه وه و ئیمهش له گه لی هه ستاینه وه، دواتر پیمان گوت: ئه ی پښغه مبهري خوا عَلَيْهِ السَّلَام ئه وه تهرمی که سیکی جوله که بوو، ئه ویش له وه لامدا فهرمووی: گهر جه نازه تان بینی ئه و هه ستنه وه»^{۳۹} هه روه ها له (سه هلی کوری حه نیف و قه یسی کوری سه عد ه وه گپردراوه ته وه که: «جاریک تهرمیك به لای پښغه مبهري خوا عَلَيْهِ السَّلَام تیپه ری، ئه ویش هه ستایه سهرپن، پی و ترا ئه وه تهرمی که سیکی جوله که بوو، له وه لامدا پښغه مبهريش عَلَيْهِ السَّلَام فهرمووی: ئایا ئه وه نه فسیک نییه؟»^{۴۰} (حافزی ئین حه جر) ده لیت: «کروکی هو کارهینانه وه که ی که فهرمووی (ئایا ئه وهش نه فسیک نییه) ئه وه بو هه موو تهرمیك موسته حه به»^{۴۱}، له لایه ن خو شیانه وه ژماره یه ك له فه قیهه کان بیروپرایان وایه که هه ستانه وه له کاتی تیپه ربوونی جه نازهدا واجبه، له بهر هاتنی فهران پیگردن له سهری له چه ند فهرمووده یه کی سه حیجدا،^{۴۲} به لام گوته ی یه کلاکه ره وهش بریتیه له موسته حه ب بوونی هه ستان له کاتی تیپه ربوونی جه نازهدا، به پیی ئه و فهرمووده ی عه لی ره زای خوی لیبت که: «پښغه مبهري خوا عَلَيْهِ السَّلَام هه ستایه وه و دواتر دانیشه ته وه»^{۴۳} که لی رهدا دانیشه تنه که ی حه زره ت ته نها بو ده رپینی جائیز بوونه که یه تی.^{۴۴}

(۳۸) سه رچاوه ی پښشو (۶۴۲/۳).

(۳۹) صحیح البخاری - مع فتح - (۱۷۹/۳) و مسلم، کتاب الجنایة (۶۵۹/۲) الحدیث رقم ۹۶۰.

(۴۰) صحیح البخاری - مع فتح - (۱۷۹/۳ - ۱۸۰) و مسلم، کتاب الجنایة (۶۶۱/۲) الحدیث رقم ۹۶۱.

(۴۱) فتح الباری (۱۸۱/۳).

(۴۲) بگه رپه وه: هه ردوو سه رچاوه ی پښشو، له گه ل فتح الباری (۱۸۱/۳).

(۴۳) صحیح المسلم (۶۶۲/۲) الحدیث رقم ۹۶۲.

(۴۴) فتح الباری (۱۸۱/۳).

بەشى سەپەر

پېشەنگى يوسىف بۇ كەمايە تىە مەسۇلمانە كان لە تىكە لىوونى ئىجايىدا،
لە رىگەى چىرۆ كە ناوازە كە يەوە لە سورەتى يوسىف (احسن القصص)
كەمايە تىيە كان چۆن دەژىن؟ چۆن لە گەل زۆرىنەدا پىكەوە ژىيان
ئەنجامدە دەن و بە ئىجابى تىكە لاوىان دەبن؟ چۆن كارىگەر دەبن؟
مافىان چىەو ئەركىان چىە؟

پیشه‌نگی یوسف بۆ که مایه‌تیه مسولمانه‌کان له تیکه‌لاوبوونی ئیجابیدا

ئه‌گهر سه‌رنج له قورئان بدهین، خوای گه‌وره ده‌یه‌وئیت تیشک‌بخاته سه‌ر چه‌ند لایه‌نی‌ک یان لایه‌نی‌کی دیاریکراو بۆئه‌وه‌ی بیته‌ پیشه‌نگ بۆ که‌لانی مسولمان و که‌لکی لئ‌وه‌ربگرن و بکه‌ونه شوین رینماییه‌کانی، ئه‌ویش له‌پیناو جیبه‌جیکردنی ئه‌و فه‌رمانه‌ خواییه‌ی که داوامانلێده‌کات ئه‌وان بکه‌ینه پیشه‌نگ و بکه‌وینه شوینیان، وه‌ک ده‌فه‌رموئیت ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهِدَاهُمُ افْتَدَاهُ﴾ الأنعام: ۹۰، واته: «ئه‌و (ناوبراوانه) ئه‌و که‌سانه‌ن که خوا (به‌تایبه‌ت) هیدایه‌ت و رینمووی کردوون، تۆش (ئه‌ی محمد ﷺ، ئه‌ی ئیماندار) شوینی هیدایه‌ت و رینمووی ئه‌وانه بکه‌وه».

خوای گه‌وره ده‌یه‌وئیت یوسف بیته‌ پیشه‌نگی گشتی بۆ هه‌موو مسولمانان له ته‌قواو ئارامگرتن و وه‌فاو بانگه‌واز بۆ رێگه‌ی خواو دانایی و .. هتد، هه‌روه‌ها بیته‌ پیشه‌نگی تابه‌تی بۆ ئه‌و مسولمانانه‌ی که له ولاتانی نامسولماندا ژیان به‌سه‌ر ده‌بن، وه‌ک ئه‌و که‌مایه‌تیه‌ مسولمانانه‌ی که له ئه‌وروپا و ئه‌مریکا و شوینانی تردا ده‌ژین.

به‌حیکمه‌تی خوای گه‌وره بارودۆخی ژیانی پیشه‌وا یوسف (سه‌لامی خوای لئ‌بیت) به‌ ئاستی‌کی زۆر هاوشیوه‌ی ژیانی ئه‌و مسولمانانه‌یه‌ که به‌هۆی کۆچ کردن و په‌نابه‌ریه‌وه‌ رویان له ولاتانی رۆژئاوا کردووه، ئه‌ویش له‌م روانه‌وه:

۱- زۆرینه‌ی ئه‌و که‌مینه‌ مسولمانه‌ی که گه‌یشتوونه‌ته‌ ئه‌مریکا و ئه‌وروپا به‌هۆی سته‌مکاری و چه‌وسانه‌وه‌و گه‌نده‌لیان بوه‌ له‌ بواری ئابووری و سیاسی و کۆمه‌لایه‌تیه‌وه‌، به‌م هۆیه‌وه‌ ناچاربوون که روو بکه‌نه‌ غه‌ریبی و ژیان له‌ ته‌راوگه‌دا به‌سه‌ربه‌رن، به‌م هۆیه‌شه‌وه‌ تووشی جوۆره‌ها ناره‌حه‌تی و ئازاری جه‌سته‌یی و مه‌عنه‌وی بوون هه‌تا گه‌یشتوونه‌ ئه‌و شوینه، هه‌ریه‌که‌شیان چیرۆکی تابه‌تی خو‌ی هه‌یه.

به‌هه‌مان شیوه‌ پیشه‌وا یوسف براکانی سته‌میان لێکرد و خسته‌یانه‌ قولایی بیره‌وه، پاشانیش کاروانچه‌کان ده‌ریانه‌پنا و له‌میسر وه‌ک به‌نده‌ فرۆشتیان.

لیره وه ههست ده کهین ئه و بارودوۆخه ی که که مینه مسولمانه کان تییدا ده ژین زۆر باشتره له وهی پیشه و یوسفی تیدا بوو، چونکه ئه وان نازادیان ههیه و ده توانن به نازادی بیرو پای خو یان ده ربیرن و مافی کارکردن و زۆر له مافه کانی تریان ههیه، به لام یوسف کرابوو بهنده و هیچ له مافانه ی نه بوو.

۲- پیشه و یوسف تووشی نه هه مته تی و تاقیکردنه وهیه کی گه و ره هات که ئه ویش تاقیکردنه وه بوو به فیّل و پیلانه کانی ژنی عه زیز له ناو کوۆشکدا، چونکه خو شه ویستی یوسف به ریژهیه کی زۆر چوبوو ده لیه وه ﴿وَرَاوَدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْت لَكَ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ﴾ یوسف: ۲۳، واته «جا ئه و ئافره ته ی که یوسف له مالیدا بوو هه ولیدا یوسف له خشته بیات و دلّی رابکیشتیّت بو لای خو ی، هه موو ده رگا کانی شی داخست و وتی: وه ره پیشه وه و خو ت ئاماده بکه، یوسف وتی: پانا ده گرم به خوا کاری وانا که م، چونکه پهروه ردگارم ده رووی لی کردوو مه ته وه، هه روه ها میرده که شت چاک ره فتارر بووه له گه لّمدا (چو ن خیانه تی لی ده که م) و چونکه من دلّیام سته مکاران سه رفراز نابن.»

به لام یوسف خوی گه و ره پاراستی، وتی ﴿مَعَاذَ اللَّهِ﴾ خوی گه و ره پشتیوانی کرد و رزگاری کرد، چونکه ئه گه ر بکه و تابه ته روژگاری تاوان و ئاره زوبازی و خراپه کاری ئه و به ته واوی تیاده چوو، هه رگیز نه ده گه شت به ده سه لات و ئه وه شی به ده ست نه ده هینا که له سه رو کایه تی میسر دا ده ستی که وت و نهیده توانی به وشپوه خزمه ت به گه لی میسر و براکان و خزم و که سوکاره که ی بکات.

ئه م که مینه یه له ئیستادا کوپان و کچانیان به ره و روی دوخیکی ئاره زوبازی گه و ره بووه ته وه، ئه مانه پیوستیان به گه رانه وه له تاوان ههیه، بوئه وه ی بتوانن پاریزگاری له خو یان بکه ن و خزمه تی ئه و ولاته بکه ن که ئیستا تییدا ده ژین و بینه مایه ی خیر و چاکه ش بو گه ل و نه ته وه که یان.

به م شپوهیه چیرۆکه که ده روات بوئه وه ی ببیته نموونه یه کی چاک و پیشکه وتوو و پیشه نگ بو که مینه مسلّمانه کان.

له کاتیکدا چیروکی یوسف ده خوینینه وه، ده بینین که باس له نومونه یه کی پیشه ننگ و جوان ده کات بو که سیکی مسولمان که بارودوخی خراپ پالی پیوه ناوه که کوچ بکات و ئیستا له ناو کومه لگه یه کی نامسولماندا ژیان به سهر به ریت ته ویس پیشه وای یوسفه (سه لامي خواي له سهر بیت).

قورئانی پیروژ باس له کوئی چیروکی یوسف ده کات و به (باشترین چیروک) وه سفیده کات، داوا له ئیمه ش ده کات که په ند و ناموژگاری و سودی لئ وه ربگرین له ریگه ی ته و به لگه و روداوانه ی که تایدا باس ده کریت، خواي گه و ره ده فهرمویت ﴿لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَىٰ وَلَكِن تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ یوسف: ۱۱۱، واته «سویند بیت به خوا به راستی له سه رگوزه شته و به سهرهاتی پیغه مبه ران په ندو ناموژگاری هه یه بو که سانی ژيرو هوشمهند، وه نه بیت ته م قورئانه قسه و باسیک بیت هه لبه سترابیت، به لکو به راست دانهری ته وه یه که له پیش خو یه وه هاتووه (ته ورات و ئینجیل) و پروونکه ره وه و جیا کردنه وه ی هه موو شتیکی پیویسته له ئایندا، رینمومی و په حمه تیشه بو که سانیک باوهر ده هیئن»، هه روه ها ده فهرمویت ﴿لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٍ لِّلسَّائِلِينَ﴾ یوسف: ۷، واته «سویند به خوا بیگومان له م پرووداوه ی یوسف و براکانیدا نیشانه ی زوری (پیغه مبه ریتی محمدی) تیدایه بو که سانیک پرسیار ده کهن له و باره یه وه (به شوین راستیتی تودا ده گه رین)».

قورئانی پیروژ به وردی باسی چیروکی پیغه مبه ر یوسفی بو هیئاوین، ته وه ی لیره دا ده مانه ویت باسیکه ین ته وه یه که په یوه سته به بابه ته که مانه وه و بریتیه له:

۱- یوسف پیغه مبه ر له میسر ژیاو پاریزگاری له ئاین و بیروباوهر و ره وشتی خو ی کرد، پیی هه لنه خلیسکا به یارمه تی خواي گه و ره بو نیو که نده لانی چه زو ئاره زووه کان، سه ره پای هه موو ته و فشارانه ی له لایه ن هاوسه ری عه زیزی میسر و ئافره تانی دیکه وه له سه ریوو، تا گه یشه ته ته وه ی له قورئاندا خواي گه و ره باسیده کات ﴿وَعَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ﴾ یوسف: ۲۳، واته «هه موو ده رگا کانیشی داخست و وتی: وه ره

پیشه‌وه و خۆت ئاماده بکه، یوسف وتی: پاناده‌گرم به خوا کاری واناکه‌م، چونکه په‌روه‌ردگارم ده‌رووی لیکردوو مه‌ته‌وه، هه‌روه‌ها می‌رده‌ک‌شت په‌فتاری باشبووه له‌گه‌لمدا (چۆن خیانه‌تی لیده‌که‌م)، چونکه من دلنیام سته‌مکاران سه‌رفراز نابن،»
ئه‌وه‌بوو یوسف له‌ پیناو پارێزگاریکردن له‌ ره‌وشته‌ جوانه‌کان، قوربانی به‌ زۆریک له‌ به‌رژه‌وه‌ندی و چه‌زی دنیایی دا، ته‌نانه‌ت له‌سه‌ر ئه‌و کاره‌یش ماوه‌ی چه‌ند سالیک خرایه‌ زیندانه‌وه.

لیره‌وه پپووسته‌ له‌سه‌ر که‌مایه‌تییه‌ ئیسلامیه‌که‌ تا یوسف پیغمبر وه‌ک سه‌رمه‌شق و پیشه‌نگیک وه‌ربگرن له‌وه‌ی که‌ خه‌م و ئه‌رکی سه‌ره‌کیان بریتی بیت له‌ پارێزگاریکردن له‌ ئاین و بیروباوه‌ر و ره‌وشته‌کانیان و ره‌وشتی نه‌وه‌کانی دوا‌ی خۆیان، گرته‌به‌ری هه‌موو هۆکاره‌ ماددی و مه‌عنه‌وییه‌کان و میکانیزمه‌ په‌روه‌رده‌یی و زانستییه‌ گونجاو به‌رده‌سته‌کان بو‌ به‌دیه‌تانی ئه‌و ئامانجه‌، لیره‌شه‌وه‌ رو‌لی جیگیری و دامه‌زراوی و پاراستنی ناسنامه‌ی تاکه‌کان ده‌رده‌که‌ویت، وه‌گه‌رنا ئه‌وا هیچ به‌هایه‌ک نییه‌ بو‌ ئامانجه‌ دنیاییه‌کان ئیتر هه‌رچه‌نده‌ گه‌وره‌بن گه‌رهاتوو له‌ ناوچوونی ئاین و ره‌وشتی لیکه‌و‌یته‌وه، هه‌ر ئه‌مه‌ش بوو پیغمبر یوسف رایگه‌یاندو فه‌رمووی ﴿قَالَ رَبِّ السُّجُنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ﴾ یوسف: ۳۳، واته‌ «یوسف که‌ ئه‌مه‌ی بیست وتی: په‌روه‌ردگارم من زیندانه‌م له‌لا خۆشه‌ویسته‌ له‌وه‌ی که‌ ئه‌وان بانگم ده‌که‌ن بو‌ی»، باسی له‌ زیندان کردوو به‌ شیوه‌یه‌کی ره‌ها ته‌نانه‌ت با وای لی تیبگه‌ن که‌ زیندانیکردن گه‌ر هه‌موو ته‌مه‌نیشی بگریته‌وه‌ ئه‌و به‌لایه‌وه‌ خۆشتر و باشتره‌ له‌ که‌وتنه‌ ناو سه‌رپیچی و بی فه‌رمانی خدای گه‌وره‌وه‌ که‌ ده‌بیته‌ هۆی تووره‌یی په‌روه‌ردگار، ئیتر ده‌ییت چۆن بکه‌و‌یته‌ ناو بیباوه‌ری و تانه‌وه‌ی که‌سه‌که‌ خۆی یان نه‌وه‌یه‌ک.

لیره‌دا له‌سه‌ر که‌مایه‌تییه‌ موسلمانانه‌کان پپووسته‌ هه‌موو هه‌ول و داراییان بخه‌نه‌گه‌ر له‌پیناو پاراستنی خۆیان و نه‌وه‌کانی داها‌توویان له‌رووی عه‌قیده‌و ئه‌خلاق و به‌هاو هه‌لسوکه‌وته‌وه، ئه‌ویش له‌ریگه‌ی دامه‌زراوه‌کانی په‌روه‌رده‌و فیرکردن و رو‌حیه‌وه.

۲- وه فا و ئه مه کداری بو ئه وانه ی که چاکه یان له گه ل کردووین پیویسته، بائه و
 که سه که سیکی بیباوه ریش بیت، چونکه عه زیزی میسر کاتیک یوسفی (دخ) کریوو،
 به هاوسه ره که ی وتبوو ﴿لَامِرَاتِهِ اَكْرَمِي مَثْوَاهُ عَسَىٰ اَنْ يَنْفَعَنَا اَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا﴾ یوسف: ۲۱،
 واته: «به هاوسه ره که ی وت: ریژ بگره له شوین وجیگه ی ئه م لاه، به ئومیدی ئه وه ی
 سوودمان پییگه یه نیت، یان بیکه ی نه کوری خو مان».

ئیتر ئه وه بوو یوسف (سه لامی خوی لیبیت) ئه و کاره جوانه ی له یاد نه چوو، هه ر
 ئه مه ش یه کیك بوو له و پالنه رانه ی که یوسف وه لامی هاوسه ره که ی عه زیزی میسری
 نه دایه وه دیاره پاش ترسانی له خوی گه وره وه ک ده فه رمویت: ﴿اِنَّهُ رَبِّيْ اَحْسَنُ مَثْوَايَ﴾
 یوسف: ۲۳، واته «په روه ردگارم ده رووی لی کردوو مه ته وه، هه روه ها میرده که شت چاک
 ره فتار بووه له گه لمد»، هه ندیک له موفه سیرین ئه و راناوه (ضمیر) ده گه ریئنه وه بو
 عه زیزی میسر به به لگه ی حال، ته نانه ت ئه گه ر راناوه که ش بگه ریته وه بو خوی گه وره،
 له بهر ئه وه ی ته و اوکاری ئایه ته که ده لاله ته له سه ر ئه وه، وه ک ده فه رمویت: ﴿اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ
 الظَّالِمُونَ﴾ یوسف: ۲۳، واته «چونکه من دلنیام سته مکاران سه رفراز نابن».

لیره دا پیویسته له سه ر که مایه تیه مسولمانه کان به ره وشت و وه فاداریت به رامبه ر
 که سیك که چاکه ی له گه لدا ده کات وه ک خوی گه وره ده فه رمویت ﴿هَلْ جَزَاءُ الْاِحْسَانِ اِلَّا
 الْاِحْسَانُ﴾

۳- سته م نه کردن له خه لکی ئه و ولاته ئه گه رچی له هه ندیک له خه لکی ئه و ولاته وه
 یان فه رمانه واکانییه وه سته میك ده رهه ق به و که مایه تیانه یان ئه وانه ی کوچیان بو ئه و
 ولاته کردوو یا خود ده رهه ق به ولاتیکی ئیسلامی له ریگه ی ئیستیعماره وه کراییت،
 له بهر ئه وه ی زولم و سته م ته نها به زولم و سته م وه لام نادریته وه، ئه وه بوو یوسف
 پاش هه ول و پیلانی هاوسه ره که ی عه زیزی میسر فه رمووی: ﴿اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ﴾
 یوسف: ۲۳.

له مه شدا وه لامدانه وه یه کی به هیژ به دیار ده که ویت بو ئه و موسلمانانه ی کوچیان
 کردوو بو ولاتیکی نا ئیسلامی و بیانوو ده هیئنه وه بو ده سترپژیکردنه سه ر مال
 و مولکی ولاتانی ئه وروپی و یان ئه مه ریکی به وه ی که ئه وانه ولاتی ئیستیعمارین

و مال و مولکی موسلمانان بردووه، سهره نجامیش ئه وهی دهستی به سهردا ده گرن پاداشتی ئه و کارانه یه که ئه و ولاتانه وه که ئیستیعمار کردوویانه، بیگومان ئه مه تیگه یشتنیکی نه زوؤک و پیچه وانه ی شهر یعه ته، له بهر ئه وه دینین که ئه و جوړه کارانه سته مه، ئه وه ش به پیی کومه له به لگه یه که هه ندیکیمان لی باسکرد وه که ئایه تی ﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى﴾ الانعام: ۱۶۴، واته «هیچ که سیک باری گرانی تاوانی که سی تر هه لناگریت». چونکه زوربه ی ولاتانی ئه وروپی ولاتی کوؤنیالی نه بوون وه که ئه لمانیا، سوید، دانیمارک، ... هتد، له بهر ئه وه ئه م په نابهرانه نابییت خویمان به مسولمانیکی داماوی سته ملیکراو بزنان.

چونکه له م بوچوونه دا دوو جوړ زولم رووده دات، یه که میان سته میک ده ده یته پال که سیک که نه یکردوه، دووه میان ئه و مسولمانه ی خوئی ده کاته نوینه ری مسولمانان و به ناوی ئه وانه وه مالی حه رام ده خوات.

۴- نیشه جی بوون و خویشیستی ئه و نیشتمانه ی که تیایدا ده ژین، تیینی ده کریت که گه وره مان یوسف (سه لامی خواجه لیبت) کاتیک بارودوخه که ی لیپهاته وه یه که و تهنگی پیپه لچنرا له لایه ن ئه و ئافره تانه وه، نه یفه رموو: کوچده که م، یان چونه ده ره وه م له ولات له وه باشتره ئه م ئافره تانه بانگهیشتی منی بو ده که ن، به لکو فه رموو: ﴿قَالَ رَبِّ السُّجُنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ﴾ یوسف: ۳۳، واته «یوسف که ئه مه ی بیست وتی: په ره وردگارم من زیندانم له لا خو شه ویستره له وه ی که ئه وان بانگم ده که ن بوئی»، ئه مه ش به لگه یه له سه ر مانه وه و نیشه جی بوونی له میسردا و خویشیستی ئه و ولاته هه ره ها هه لباردنی به سه ر مانه وه له نیو زینداندان له سه ر به جیه یشتنی ولاتدا، زیاتر له وه ش، به لکو داوای کرد تا بیپته خه زنه داری زه وییه کانی ئه و ولاته بو خزمه تکردنی گه لی میسر، ته نانه ت باوک و دایک و براکانیشی هینا بو میسر و له وی نیشه جی کردن، له کاتیکدا خه لکی میسر دیندار نه بوون به ئاینی ئیبراهم پیغمبر (سه لامی خواجه لیبت). له راستیدا ئه و هاوالاتیونه ی ماف و ئه رکه کان ریکده خات و نابیته به دیلی عه قیده له رووی مه بده ئه وه وه رگیراوه و هیچ گرفتیکی نه.

۵- ههستان به ئهرکی بانگه‌وازکردن به دانایی و ئاموژگاری جوان، ئه‌وه‌بوو گه‌وره‌مان یوسف (سه‌لامی خدای لیبیت) سه‌ره‌رای هه‌موو ئه‌و بارودۆخه دژواره‌ی ده‌وره‌یان دابوو ئه‌رکی بانگه‌وازکردنی بۆ لای خدای گه‌وره‌ واز لینه‌هینا، له‌رووی ئه‌وه‌ی که پێشتر به‌ ناهه‌ق وه‌ک کۆیله‌یه‌ک فرۆشرا‌بوو، که ئه‌مه‌ش له‌سه‌ره‌تاوه‌ پینگه‌یه‌کی لاوازی کۆمه‌لایه‌تی بۆ دروست کرد، هه‌روه‌ک له‌ زیندانی‌شدا ده‌ستی له‌ بانگه‌وازه‌که‌ی هه‌لنه‌گرت، به‌لکو هه‌ستا به‌ سوود بینین له‌ ماوه‌ی مانه‌وه‌ی له‌ زیندانداندا و له‌م بواره‌شدا سه‌رکه‌وتنی باشی به‌ده‌سته‌هینا، ئه‌وه‌بوو دوو گه‌نج له‌نیو زیندان له‌گه‌لیدا بوون و هه‌ردووکیان خه‌ویان بینی، به‌لام پێش ئه‌وه‌ی خه‌ونه‌کانیان بۆ لیکبدا‌ته‌وه‌، ئه‌و ئایه‌ت و به‌لگانه‌ی بیرخسته‌وه‌ که خدای گه‌وره‌ به‌هۆیانه‌وه‌ ری‌زی پێ لێناوه‌ وه‌ک زانینی کۆمه‌له‌ شتیک که‌ ته‌نها له‌لایه‌ن خدای گه‌وره‌وه‌ نه‌بیت نازانری‌ت، دواتر ئاینی ئیبراهیم (سه‌لامی خدای لیبیت) ی بۆ روونکردنه‌وه‌ که له‌سه‌ر بنه‌مای یه‌کتاپه‌رستی و هاوه‌له‌په‌یدانه‌کردن بۆ خدای تاک و ته‌نها دامه‌زراوه‌، ئه‌مه‌ سه‌ره‌رای ئه‌وه‌ی مه‌ترسی هاوه‌ل په‌یدا‌کردنی بۆ روونکردنه‌وه‌ و ئه‌وه‌شی دووپات‌کرده‌وه‌ ئه‌وانه‌ی هاوه‌ل بۆ خدای گه‌وره‌ داده‌نین و جگه‌ له‌و که‌سی تر ده‌په‌رستن، ئه‌وا هه‌یچ جو‌ره‌ به‌ها و ده‌سه‌لاتیکیان نییه‌ و هه‌موو کارو فه‌رمانه‌کان بۆ لای خدای گه‌وره‌ ده‌گه‌رپه‌ته‌وه‌، دواتر خه‌ونه‌که‌ی بۆ لیکدانه‌وه‌! مه‌سه‌له‌که‌ش بۆ که‌مایه‌تی موسلمان به‌هه‌مانشپه‌یه‌؛ به‌لام پێویسته‌ له‌سه‌ریان بانگه‌واز بکه‌ن بۆ لای خدای گه‌وره‌ به‌دانایی و ئاموژگاری جوان و گه‌توگۆی نه‌رمونیان و به‌لگه‌کاری، چونکه‌ بانگه‌وازکردن بۆ لای خدای گه‌وره‌ واجبی سه‌رشانی هه‌مووانه‌، هه‌موو که‌س به‌پێی توانا و لیهاتنی، ته‌نانه‌ت با به‌ گه‌یاندنی ئایه‌تیکیش بی‌ت، وه‌ک ئازیزمان ده‌فه‌رموی‌ت: «له‌ منه‌وه‌ بپه‌گه‌یه‌نن با ته‌نها یه‌ک ئایه‌تیش بی‌ت»^۲، به‌لکو خدای گه‌وره‌ گرۆه‌ی

(۱) [وَدَخَلَ مَعَهُ السَّجْنَ فَتَيَانِ قَالَ أَحَدُهُمَا إِنِّي أَرَانِي أَعْصِرُ خَمْرًا وَقَالَ الْآخَرُ إِنِّي أَرَانِي أُقْبَلُ فَوْقَ رَأْسِي خُبْرًا تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ نَبَأُوا بِهِ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ (۳۶) قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِيهِ إِلَّا نَبَأُكُمَا بِتَأْوِيلِهِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَكُمَا دَلِيلُكُمْ مِمَّا عَلَّمَنِ رَبِّي إِنِّي تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ (۳۷) وَاتَّبَعَتْ مَلَّةَ آبَائِي إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ مَا كَانَ لَنَا أَنْ نُشْرِكَ بِاللَّهِ مِنْ شَيْءٍ ذَلِكَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ عَلَيْنَا وَعَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ (۳۸) يَصَاحِبِي السَّجْنَ أَرْبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمْ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ (۳۹) مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا أَسْمَاءَ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ إِنْ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيْمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ (۴۰) يَصَاحِبِي السَّجْنَ أَمَّا أَحَدُكُمَا فَيَسْقِي رَبَّهُ خَمْرًا وَأَمَّا الْآخَرُ فَيُصَلِّبُ فَتَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَأْسِهِ فَخَيَّ الْأَمْرَ الَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ (۴۱)].

(۲) فه‌رمووده‌که له‌گه‌رانه‌وه‌ی بوخارییه، کتاب الانبیاء، باب ما‌ذکر عن بنی اسرائیل.

سهرفرزان له و که سانه دا کورت ده کاته وه که بانگه واز بو خیر و فه رمانکردن به چاکه و بهرگریکن له خراپه ده کهن و ده فه رمویت: ﴿وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ ال عمران: ۱۰۴، واته «پیویسته له ئیوه ئومه تیک پیکییت، یاخود با هه مووتان ئومه تیک بن که بانگه واز بکهن بو خیر و چاکه، فه رمان بدن به هه موو کاریکی باوو دروست، قه ده غه ی هه موو نادروستیه ک بکهن، ئا ئه وانه هه ر سهرفرزان».

۶- ناموسلمانه کان (بیباوه ر) هه موویان وه ک یه ک نین، هه یانه دادپه روهر و پیواچاکه له مامه له ی دونیا ییدا، هه شیانه ئه وه قبول ده کات تا موسلمان له ولاته که ی خویدا حوکمی بکات، پۆست و وه زیفه ی کارایان پیده دات، هه یانه له خوار ئه وه شه وه یه، له بهر ئه وه ناکریت به یه ک چاو سه یریان بکریت و حوکم به سه یریاندا بدریت. ئه وه تا عه زیزی میسر که سیک بووه خو ش مه شره ب و خو ش مامه له له هه ل سوکه وت و دادپه روهریدا، هه ر له سه ره تا وه به هاوسه ره که ی ده لیت ﴿أَكْرَمِي مَثْوَاهُ﴾ یوسف: ۲۱، واته «پرز بگره له شوین وجیگه ی ئه م لاوه»، هه روها به هاوسه ره که ی ده لیت: ﴿يُوسُفُ أَعْرَضَ عَنْ هَذَا وَاسْتَغْفِرِي لِذَنبِكِ إِنَّكِ كُنْتِ مِنَ الْخَاطِئِينَ﴾ یوسف: ۲۹، واته «ئینجا پرووی کرده یوسف وتی: ئه ی یوسف، ئه م باسه فه رامو ش بکه و گوپی مه ده ری، تو ش داوای لیخو ش بوون و لیبوردن بکه له هه له و تاوانه که ت چونکه به راستی تو له گونا بهاران و به هه له چواندایت»، قسه ی هاوسه ره که ی به راست نه زانی کاتیک گووتی: ﴿مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا إِلَّا أَنْ يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ یوسف: ۲۵، واته «باشه ئاخو سزای ئه و که سه چیه که ویستی خراپه له گه ل خیزانه که تدا بکات، جگه له وه ی به ند بکریت یان سزایه کی به ئیش بدریت». به لکو به فیل و ته له که ی ناو برد، وه ک قورئان چیرۆکه که ده گیریته وه ﴿فَلَمَّا رَأَى قَمِيصَهُ قَدْ مِنْ دُبُرٍ قَالَ إِنَّهُ مِنْ كَيْدِكِنَّ إِنَّ كَيْدَكِنَّ عَظِيمٌ * يُوسُفُ أَعْرَضَ عَنْ هَذَا وَاسْتَغْفِرِي لِذَنبِكِ إِنَّكِ كُنْتِ مِنَ الْخَاطِئِينَ﴾ یوسف: ۲۸، ۲۹، واته «کاتیک میرده که ی بینی کراسه که ی یوسف له پشته وه دراوه، به ژنه که ی وت: به راستی ئه مه پیلان و نه خسه ی خو تانه، بیگومان فیل و ته له که و نه خسه و پیلانی ئیوه زور گه وره یه (له م جو ره شتانه دا) * ئینجا پرووی کرده یوسف وتی: ئه ی یوسف، ئه م باسه فه رامو ش بکه و گوپی مه ده ری، تو ش داوای لیخو ش بوون و لیبوردن بکه له هه له و تاوانه که ت چونکه به راستی تو

له گوناھباران و بهه له چواندايت».. له راستيدا گهريٽوو ٽه مپروٽ ٽه م هه لويٽه له بهردهم يه كيڪ له فه رمانرپهوا سته مكاره كاندا دووباره بيٽه وه ٽهوا يوسف ده كاته قوربانويه ك بو پاراستني ٽابرو شهره في خوئي و سزاي ده دات به له سيدراه دان يان سزاي سهخت و دژوار، ٽه وهش به هوئي به راست زانيني قسه ي هاوسه ره كه ي له سه ره كه سيكي ناموو بياني، له كاتيڪدا عه زيزي ميسر ٽه م سه به رزي و شكومه ندييه ي خوئي به تاوان وه رنه گرت، قسه ي خيزانه جوانه كه ي به راست وه رنه گرت، به لكو گوئي بو شايهت راگرت و پاشان برواي به قسه ي شايه ته كه كرد و له سه ره ٽه وهش هه لويستي خوئي راگه ياند و حوكمي دا به سه ره هاوسه ره كه يدا به وه ي كه له هه له كارانه كاري هاوسه ره كه ي به پيلانگيريه يه كي گوره دانا و داواي ليبوردي له يوسف كرد و ٽاموژگاري كرد ﴿اعْرِضْ عَنْ هَذَا﴾ يوسف: ٢٩، واته «ٽه ي يوسف، ٽه م باسه فه راموش بكه و گوئي مه ده ري».

هه روه ها پادشاه كه سيكي چاك و ميشك ساف و دووربين بوو له دونيادا، به رژه وه ندي گه له كه ي له پيش دانا و فه زلي زانستي زاناياني له بير نه كرد، له لايه ن خو شيه وه يوسف خه ونه كه ي بو ليكدايه وه و هه موو ورده كاري خه ونه كه ي دا به هاوپريكه ي (نوينه ري پادشا) وه كه له قورئاندا هاتوو: ﴿قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعُ سِنِينَ دَأْبًا فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا تَأْكُلُونَ﴾ يوسف: ٤٧، واته «(يوسف) وتي: حهوت سالي به رده وام كشتوكال ده كه ن و دانه ويٽله ده چينن، ٽه وه ي كه دروينه تان كردوو، ليتان زياد بوو به گوله كه يه وه بيه يٽنه وه، مه گه ر ٽه وه كه مه ي كه ده يخون (دانه ويٽله به گوله كه يه وه هه لبيگريٽ له كرم و ٽه سپي و زايه بوون به دوور ده بيت)»، به لام رازي نه بوو تا ٽه وه كاته ي كه پادشا داواي بيني ده كات، خو گهريٽوو ٽه وه له سه رده مي ٽه مپروماندا بوايه پادشا فه زلي زانيني ٽه وه خه ونه ي بو خوئي ده گه پرانده وه نه كه بو كه سيكي بياني و ٽومه تبار له زينداندا، ٽيتر چون ده بيت دابه زيت بو ٽاستي به نديه كي بياني و نامو و فه زلي زانيني ٽه وه خه ونه بداته پال ٽه وه، ٽه مپرو چهندين بيروكه ي گه وه ره ده بينن كه وه زيريك له يه كيڪ له راويژكاره كانويه وه ده ييات و وه كه بيروكه ي خوئي ده ري ده بريٽ...! كاتيڪيش يوسف داواكه ي پاشاي ره تکرده وه بو ٽه وه ي بچيت بو لاي تا پاش ليكوليٽنه وه نه بيت له گه ل ٽه وه ژنانه ي كه بوونه هو كاري خرانه زيندانيه وه، له به رامبه ريشدا پادشا

خوی به زل نه‌گرت و وه‌لامی داواکه‌ی دایه‌وه و هه‌ستا به لی‌کولینه‌وه و دواتر به‌رائه‌ت و پاکی و بی‌گونه‌هی یوسف به ته‌واوی ده‌رکه‌وت.

دواتریش پادشا داوا‌ی لی‌کرد بو‌ئه‌وه‌ی پو‌ستی‌کی راوی‌ژکاری گه‌وره‌ی بداتی وه‌ک قورئان ده‌گیریته‌وه: ﴿اٰتٰنُوْنِیْ بِهٖ اَسْتَخْلِصُهٗ لِنَفْسِیْ فَلَمَّا کَلَّمَهٗ قَالَ اِنَّکَ الْیَوْمَ لَدٰیْنَا مَکِیْنٌ اٰمِیْنٌ﴾ یوسف: ۵۴، واته «ئاده‌ی بچن بو‌م به‌ینن، ئه‌و (لاوه پاکه ژیره زانایه) تایبه‌تی ده‌که‌م بو‌خوم و له‌ نزیکانی من بی‌ت، جا کاتیک (هینیان) و پاشا قسه‌ی له‌گه‌ل کرد، وتی: ئه‌م‌رو ئیتر به‌راستی تو لای ئیمه‌ خاوه‌نی پله‌و جی‌گه‌ی متمانه و باوه‌ری»، به‌لام کاتیک قسه‌ی له‌گه‌ل کرد بو‌ی ده‌رکه‌وت که یوسف (سه‌لامی خوی لی‌بی‌ت) خاوه‌ن توانستی‌کی گه‌وره‌یه له‌ تیروانین و شیکردنه‌وه و جیبه‌جی‌کردن، له‌به‌ر ئه‌وه‌ش بو‌و دواتر به یوسفی وت: ﴿اِنَّکَ الْیَوْمَ لَدٰیْنَا مَکِیْنٌ اٰمِیْنٌ﴾ یوسف: ۵۴، واته «ئه‌م‌رو ئیتر به‌راستی تو لای ئیمه‌ خاوه‌نی پله‌و جی‌گه‌ی متمانه و باوه‌ری»، واته تو مافی ده‌ست به‌کاربوونت هه‌یه له‌ هه‌ر وه‌زیفه‌یه‌کی سیادی جیبه‌جی‌کار، به‌ هو‌ی ئه‌و زانست و ده‌ستپاکی‌یه‌ی که هه‌ته، له‌وکاته‌شدا یوسف (سه‌لامی خوی لی‌بی‌ت) خوی وه‌زیفه‌ی گونجاوی بو‌و خوی ده‌ستنیشان‌کرد و فه‌رمووی: ﴿اجْعَلْنِیْ عَلٰی خَزَآئِنِ الْاَرْضِ اِنِّیْ حَافِیْظٌ عَلِیْمٌ﴾ یوسف: ۵۵، واته: «یوسف وتی: پی‌م باشه بمکه‌یت به‌لی‌پرسراو به‌سه‌ر گه‌نجینه‌کان و سامانی سه‌ر زه‌وی ئه‌م و لاته، (میسر) به‌راستی من پاریزه‌ری‌کی زانام (له‌خوم راده‌بینم که شت بیاریم و زاناشم که چون ده‌بیاریم)». که له‌ راستیدا وه‌زیفه و ئه‌رکی (چوار) وه‌زاره‌ت بو‌و: وه‌زاره‌تی دارایی و ئابووری، وه‌زاره‌تی کشتوکال، وه‌زاره‌تی بازرگانی، وه‌زاره‌تی کاروباری کومه‌لایه‌تی و ته‌مووین. له‌لایه‌کی دیکه‌شه‌وه باس کردنی خوی گه‌وره له‌ خه‌ونه‌که‌ی پادشا له‌گه‌ل ئه‌وه‌ی بی‌اوه‌ر بو‌و که خه‌ونیک‌ی راسته و به‌لگه‌یه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که‌سی بی‌اوه‌ر پاکی و بی‌گه‌ردی لایه، خه‌ون گه‌لیک ده‌بینی که راست ده‌رده‌چیت.

۷- ئه‌م چیرۆکه قورئانیه به‌لگه‌یه له‌ سه‌ر ئه‌وه‌ی که که‌مایه‌تیه مسول‌لما‌نه‌کان ناتوانن له‌ لای زورینه‌ی ئه‌و کومه‌لگایانه قبو‌ل‌کراو بن و پو‌ستی بال‌ا وه‌ر‌ب‌گرن ته‌نها به‌ زانست و خزمه‌تی جوان و ره‌وشتی به‌رزو به‌ پی‌ز نه‌بی‌ت، هه‌روه‌کیوسف (سه‌لامی خوی لی‌بی‌ت) کردی، له‌ رو‌ژگاری ئیستاشدا ئه‌وه‌ی که‌مینه‌کان به‌ده‌ستیان هی‌ناوه ته‌نها له‌ ری‌گه‌ی زانست و دارایی و میدیاو یه‌کریزی و پلانه‌وه بو‌وه.

۸۔ کہ مایہ تی مافی ئہ وہی ھہیہ پؤستہ بالاکانی دەو لہت و وہزارہ تہ کان بگریتہ ئہستۆ، وەك پښتر باسکرا ھەر وەك مافی ئہ وەیشی ھہیہ گەر واجب نہ بوو لەسەری کہ ھەو ل بدات بۆ دەستکەوتنی ئہ و وەزیفانہ، ھەر وەك یوسف ھەو لئى بۆد بۆ ئہ وہی بگریت بە خەزەدارى زەوى ئہ وکاتەى میسر

۹۔ موسلمان بەرپرسیارہ بە ژیانسازى لە ھەموو جینگە یە کدا، نەك مەرگ سازى و وڤرانکردن، ئہ وەبوو گەر وەرمان یوسف (سەلامى خدای لیبیت) بە کردارى ھەستا بە ژیانسازى، ژیا تیکى گەر وەبۆ گە لیک کہ موسلمان نہ بوون، رزگارى کردن لە برسیتى و مەرگى چا وەر و انکرا و، ئہ وەبوو بیری گەر وەى پښکە شکردن، بە لکو لە بەرە کەت و نیعمە تەکانى نیگای خدایى پښکە شکردن کہ بە ھۆى ئہ وە شە وە خدای گەر وەرە رزگار یکردن.

گە واتە کہ مایہ تی موسلمان ئەرکیکی بە رامبەر نیشتمانە کەى لە سەر شانە، لە وہى ھەموو داھینان و زانستیکیان پښکە ش بکات، ھەموو خزمە تگوزارییە کان بۆ دا بین بکات بۆ رزگار کردنیان و پښخستیان، ھەر ئە مە ش بوو یوسف کردى و بە و ھۆیە شە وە میسر و دە و روبە رى رزگار کرد لە کارە ساتى برسیتى، کہ دە کرا ھەموویان لە ناو بە ریت و ولاتە کە یان و ڤران بکات، بە لام یوسف لە ریگە ی پښکە ش کردنى زانست و داھینانکارى و پلان و ھەستانى خودى خو ى بە ئە نجامدانى کارە کان توانى رە و شە کە تپە پرنى و گە لى میسر دە رباز بکات.

۱۰۔ لە بیر نہ کردنى نیشتمانى دایک و ھیشتنە وہى خو شە و یستى و سۆز بو ى، لە گە ل پښکە ش کردنى خزمە ت بە خە لکە کە ی بە پڤى توانای کە سە کە، ھەر ئە مە ش بوو کہ یوسف (سەلامى خدای لیبیت) ئە نجامى دا، ئہ وە بوو ھەستا بە یارمە تیدانى براکانى و کالو شمە کى خو راکى پڤدان و پاشان دا وایلێ کردن تا دایک و باوکى و براکانى بە یننە نا و میسر و لە و ى سەر بە رزانە بژین: ﴿وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ اِنْ شَاءَ اللّٰهُ اٰمِیْنَ﴾ یوسف: ۹۹، واتە «پڤى وتن: انشاء الله، ئە گەر خوا ویستى بڤت بە یە کجاریى وەرن بۆ میسر، بە و پە رى شادى و ئارامى و کامە رانى نیشته جڤ بن».

۱۱۔ یوسف لە گە ل گە لى میسر و پاشا کە یدا باسى ئہ و خراپانە ی نہ کرد کہ بە رامبە رى

کردویانه، بە لکو ئەو لە خەمی بانگه‌وازه‌که‌یدا بوو، باسی ئەو ئەخلاق و عه‌قیده‌یه‌ی بۆکردن که‌ با پیرانیان بۆیان به‌جیه‌تشتوه، هه‌روه‌ها باسی سوپاسگوزاریه‌کانی ئەوانی کرد، گرفتی براکانی و خزمه‌کانی نه‌گواسته‌وه بۆیان، پێویسته‌ مسوڵمانانی هه‌نده‌رانیش به‌و شیوه‌یه‌ بن، روه‌باشه‌کانی نه‌ته‌وه‌و خیزانه‌کانیان باس بکه‌ن. گرفتی خۆیان و رۆژه‌لآت نه‌گوازنه‌وه بۆیان، مروّفی مسوڵمان ده‌بی‌ت ئیجابی بی‌ت نه‌ک سلبی.

۱۲- له‌بیرکردنی خراپه‌ی خه‌لکی ئەو و لاته‌ی تیایدا ده‌ژیت گه‌ر هاتوو رویدا بی‌ت، ژیان به‌سه‌ر بردن به‌ دوور له‌ تۆله‌سه‌ندنه‌وه‌ی رابردوو، پێویسته‌ له‌سه‌ر ئەو موسڵمانه‌ی کۆچی کردوو به‌ و لاتتی نا ئیسلامی، دوا‌ی ئەوه‌ی خۆی گه‌وره‌ سه‌رکه‌وتوو‌ی کرد له‌ ولاتی دووه‌میدا تا ئەو خراپه‌کاریانه‌ له‌یاد بکات که‌ر ده‌ره‌قی کراوه‌ (له‌لایه‌ن خه‌لکیه‌وه‌ بیات یان فه‌رمانه‌واکانی)، که‌واته‌ ده‌بی‌ت ناخی خۆی بگۆریت، سلبیاتی ولاته‌که‌ی له‌گه‌ڵ خۆی هه‌لنه‌گریت، چونکه‌ نیشتمانه‌که‌ی گۆراوه‌، له‌به‌ر ئەوه‌ ده‌بی‌ت خۆی بگۆریت به‌ره‌و باشتر، هه‌ر ئەمه‌ش بوو که‌ یوسف (سه‌لامی خۆی لیبی‌ت) له‌گه‌ڵ براکانیدا که‌ ویستیان بیکوژن ئەنجامیدا، دواتر پیلانیان له‌ دژ ریکخست و فریانی دایه‌ ناو بیره‌وه‌، که‌ سه‌ره‌نجام بوو به‌ هۆی به‌ کۆیله‌بوونی و فرۆشرانی و هه‌موو ئەو به‌لاو ناره‌حه‌تیانه‌ی هه‌ره‌شه‌یان له‌ ژیان و ئابرو که‌رامه‌تی ده‌کرد، نه‌ک ئەوه‌نده‌، به‌لکو براکانی به‌رده‌وام بوون له‌سه‌ر هه‌لسوکه‌وته‌کانیان و هیشتا رق و کینه‌ی ناخیان شارده‌بووه‌، به‌و به‌لگه‌یه‌ی کاتیک مه‌نی پێوانه‌کردنه‌که‌یان له‌باری براکه‌ی یوسفدا دۆزیه‌وه‌ به‌م جوّره‌ کینه‌ی ناو ناخیان ده‌ربری: ﴿قَالُوا إِن يَسْرِقَ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ فَأَسْرَهَا يَوْسُفُ فِي نَفْسِهِ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ﴾ یوسف: ۷۷، واته‌ «براکانی وتیان: ئەگه‌ر ئەو دزی بکات، ئەوه‌ براکه‌شی ییگومان دزی کردوو له‌مه‌وه‌پیش، ئینجا یوسف ئەو قسه‌ ناره‌واو تۆمه‌ته‌ نا‌قوڵایه‌ی له‌دلی خۆیدا هیشته‌وه‌ و نه‌یخسته‌ روو بۆ ئەوان».

ئهم درۆیه‌ گه‌ر بی‌توو به‌لگه‌بی‌ت له‌سه‌ر هه‌رشتی‌ک ئەوا به‌لگه‌یه‌ له‌سه‌ر مانه‌وه‌ی کینه‌ی ناو ناخیان و به‌رده‌وام بوونی تیره‌یی و رق لیبوونیان له‌ یوسف و هه‌لبه‌ستنی تۆمه‌ت و بوختان بۆی...

به‌لام له‌گه‌ڵ ئەمانه‌شدا یوسف به‌هه‌مان ئەو جوّره‌ مامه‌له‌ی له‌گه‌ڵ نه‌کردن که‌

خوی رووبه پرووی بوو بوویوه، به لکو له وه لایماندا به وه وه سفی نه کردن که نه مانه که سانی شه پره نگیزن ﴿قَالَ أَنْتُمْ شَرُّ مَكَانًا وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ﴾ یوسف: ۷۷، واته «وتی: ئیوه له که سانیکی باش ناچن، جا خوا خوی له هه موو کهس زانتره به وهی که ده یلین و باسی ده کهن»، به لکو شوینه که یانی وه سف کرد به شه پره نگیز، ته نانهت یوسف ده یتوانی نه وه له بقوزیته وه بو نه وهی نه وه دزیه یان له سه ر بچه سپین و سزایان بدات که نه وان تو مه تباریان کرد بوو بی هه بوونی به لگه، به لام نه وه شی واز لیهنایا.

کاتیکیش حه قیقه ته کان ناشکرابوون و ته مومزه کان ره وان ه وه، براکانی هه ستیان به شه رمه زاری کرد، نه وه بوو یوسف به و شیوازه جوان و مامه له ده رونی و ماددییه مامه له ی له گه ل کردن، فهرمووی ﴿قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ أَنْتُمْ جَاهِلُونَ﴾ * قَالُوا إِنَّكَ لَأَنْتَ يُوسُفُ قَالَ أَنَا يُوسُفُ وَهَذَا أَخِي قَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا إِنَّهُ مَنْ يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ * قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ آتَرَكَ اللَّهُ عَلَيْنَا وَإِنْ كُنَّا لَخَاطِبِينَ * قَالَ لَا تَتْرِبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ * اذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَذَا فَأَلْقُوهُ عَلَى وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا وَأْتُونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ﴾ یوسف: ۸۹-۹۳، واته «ئینجا یوسف زانی کاتی نه وه هاتوو که خوی بناسیتت بویه) وتی: ئایا زانیتان و له بیرتانه چیتان کرد به یوسف و به براهی کاتیک ئیوه نه فام بوون و ترسی خواتان له دلدا نه بوو؟ * (هه موو به سه رسورمانه وه چاویان نه بله ق بوو سه رنجیان داو) وتیان: ئایا به پرست، بوچی تو یوسفیت؟! وتی: به لئ، من یوسفم و نه مه ش (بنیامین) ی برامه، به پرستی خوی میهره بان ریزی لیناوین و به هر مه ندی کردووین، بیگومان نه وهی خو پاریز بیت له گونا هو خوگر بیت (له به رامبه ر پیشهاته کانه وه، خوی گه وره ده رووی لی ده کاته وه) نه وه به پرستی خوا پاداشتی چاکه کاران و چاکه خوازان به زایه نادات * ئینجا براکانی وتیان: سویندمان به خوا به پرستی خوی گه وره ریزی تو ی داوه به سه ر ئیمه دا، ئیمه به پرستی کاتی خوی به هه له دا چووین و گونا هبارین * یوسف وتی: خه متان نه بیت نه مپرو ئیتر هیچ سه ر زه نشیتکتان له سه ر نی یه، خوا لیتان خو ش بیت، بیگومان نه وه زاته له هه موو میهره بانان میهره بانتره * (یوسف هه والی باوکی

پرسی، که زانی نابینا بووه وتی): بپۆن ئه‌م کراسه‌م به‌رن و بیده‌ن به‌سه‌رو پرووی باوکمدا بینایی بو ده‌گه‌رپه‌ته‌وه و چاوی چاک ده‌بیته‌وه، پاشان هه‌موو که‌س و کارتانم بو بهینن به‌گشتی».

پاشان هه‌ستا به‌بیانو هه‌تانه‌وه بو هه‌لوپه‌سته‌کانیان به‌ جوړیک که شه‌رمه‌زاری له‌سه‌ر لابرده‌ن، له‌وانه‌ش:

یه‌که‌م: کاروکرده‌وه‌که‌ی به‌وه‌ بیانو بو هه‌تانه‌وه که له نه‌زانینه‌وه بووه نه‌ک به مه‌به‌ست خراپی، له‌گه‌ل ئه‌وه‌ی ده‌یزانی ئه‌و کارانه‌یان بوچی کردووه: ﴿قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَّا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ أَنْتُمْ جَاهِلُونَ﴾ یوسف: ۸۹.

دووهم: به‌ باسکردنی نیعمه‌ته‌کانی خۆی گه‌وره ده‌ستی پیکرد که رژاندووپیته‌ی به‌سه‌ریدا، بئ ئه‌وه‌ی باسی ئه‌و به‌لاوناپه‌هه‌تیانه‌ بکات که دووچاری هاتبوو: ﴿أَنَا يُوسُفُ وَهَذَا أَخِي قَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا إِنَّهُ مَن يَتَّقِ وَيَصْرِقَ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ﴾ یوسف: ۹۰.

له‌مه‌شدا بار سوککردنیکی گه‌وره بوو له‌سه‌ر ده‌روونیان، وه‌ک ئه‌وه‌ی پێیان بلێت ئه‌وه‌ی ئیوه‌ پێتان کردم بوو به‌ مایه‌ی خه‌ریکی زۆر بو من له‌وه‌ی به‌م جوړه‌ له‌ میسر ده‌رکه‌وتووم و ده‌سه‌لاتم په‌یدا کردووه.

سه‌هه‌م: به‌ ﴿قَالَ لَا تَثْرِبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ﴾ یوسف: ۹۲. ده‌ستیپیکرد، واته‌ سه‌رکۆنه‌ و گله‌یی کردن له‌ منه‌وه بو ئیوه‌ نییه‌، له‌گه‌ل ئه‌وه‌ی پله‌و پله‌و پله‌و پله‌ی لیخۆشبوونه‌ له‌ تاوانیکی گه‌وره‌، له‌مه‌شدا بارسووککردنیکی بوو له‌سه‌ریان، واته‌ لیپرسینه‌وه‌که‌ ساده‌ و ئاسانه‌ نه‌ سه‌رکۆنه‌کردن و نه‌ گله‌یی تێدایه‌.

چواره‌م: گوته‌که‌ی ﴿يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ﴾ یوسف: ۹۲. به‌لگه‌یه‌ له‌سه‌ر سووربوون و پێداگری و خۆشه‌ویستی بویان، ئه‌وه‌بوو دۆعای بوکردن، گووتی هه‌موو کاروباره‌کان لای خۆی گه‌وره‌یه‌ و من داوا له‌ خۆی گه‌وره‌ ده‌که‌م لێتان خۆش بپیت، له‌به‌ر ئه‌وه‌یشی که خۆی گه‌وره‌ به‌ره‌مترینی ره‌حماکارانه‌، له‌به‌رئه‌وه‌ لێتان خۆشه‌بیت.

پینجه‌م: له‌ فه‌رموده‌که‌یدا ﴿وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ﴾ یوسف: ۹۲. ئاماژه‌دانه‌ به‌وه‌ی که من به‌زه‌یم پێتاندا هاتووته‌وه‌، ئیتر چۆن خۆی به‌ به‌زه‌یی ره‌حمتان پێناکات؟

شاه شهم: فرموده که ی پاش ئه وه ی باوک و دایک و براکانی کړنووشیان برد بو
 عه رش: ﴿هَذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا وَقَدْ أَحْسَنَ بِي إِذْ أَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ
 وَجَاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ مِنْ بَعْدِ أَنْ نَزَعَ الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ إِخْوَتِي إِنَّ رَبِّي لَطِيفٌ لِمَا يَشَاءُ
 إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ﴾ یوسف: ۱۰۰، واته «ئمه لیکدانه وه ی خه ونه که ی ئه وسامه
 که به مندالی بینیم، ئه وه ته بیگومان په روه ردگارم هیئایه دی و به راست ده رچوو،
 به راستی ئه و زاته چاکه ی له گه لدا کردم و به سوز بوو بوم، کاتیک له زیندان پرزگاری
 کردم، ئه وه ته ئیوه ی له بیابانه وه هیئایه وه و (به یه ک شادی کردینه وه) دوی ئه وه ی
 شهیتان نیوانی من و براکامی تیکدابوو، به راستی په روه ردگارم به سوزو به لوتفه بو
 هه رشتیک که ده یه ویت (په له ی نیه و ریگه ی به شینه یی بوخوش ده کات)، بیگومان
 ئه و زاته زانیه (به نهینی و ئاشکرای دروستکراوانی) و دانایه (به نه خشه ی ورد، هه رچی
 بیه ویت ئه نجامی ده دات)»، له دوو تویدا کومه لیک له هیمنکه ره وه و بار سووکی
 هه لده گریت، نه ک هینده ش به لکو دلخوشکردنی براکانی تیدابوو، له بهر روشنایی
 ئه مانه ی لای خواره وه:

ا. یوسف له سهر ئه و کو تاییه خوش و به ختیاره که پیی گه یشتبوو شته کانی بونیات
 نا، واته گرنه گ ئه م کو تاییه به ختیار و چاکه یه که بو خو ی و ئه وان هاتوته دی، ئیتر
 نه چوو ه ناو ورده کاری ئه و به لا و ناره حه تیانه ی که توشی هاتبوو له زیندانی کردن و
 ئه شکه نه جده ان.

ب. هه موو ئه و شتانه ی روویان دابوو گه رانیده وه بو لیکدانه وه ی خه ونه که ی که
 خوی گه وره به حه ق گیرای وه ک ده فه رمویت ﴿هَذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي
 حَقًّا﴾ یوسف: ۱۰۰. ئه مه ش واتای ئه وه یه که هه موو شته کانی به قه ده ری خویای بووه
 تا گه یشتوته ئه م قوناغه.

ج. باسکردن له ئاکامی چاک و له نیعمه ته کان، که ده فه رمویت ﴿وَقَدْ أَحْسَنَ بِي إِذْ
 أَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ وَجَاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ﴾ یوسف: ۱۰۰. هه روه ک نه گه رایه وه بو رابردوو که
 باسینه کرد چیی به سه ره اتوو ه له زیندانداندا له سته م و ئاژاوه، به لکو به نیعمه تی ده رچوو
 له زیندان و به ده سته وه گرتی ده سه لات له سهر زه ویددا ده سته پییکرد.

د. گه راندنه وهی هه موو ئه وهی رویدا بوو بۆ خراپه کارییه کانی شهیتان، فه رمووی **هَرَمَن**

بَعْدَ أَنْ نَزَعَ الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ إِخْوَتِي یوسف: ۱۰۰

ه. خۆی خسته پێش براکانییه وه له خراپه کارییه کانی شهیتاندا، له گه ل ئه وهی که منال بووه و دهستی نه بووه له مه سه له کاند، به لکو ویستوو یه تی ئه وه رون بکاته وه که هه مووان ئه گه ری ئه وه مان هه یه تووشی ئه وه خراپه کارییه کانی شهیتان بینه وه. و. وشه ی (براکانم) ی به کاره یینا، له به کاره یینانی ئه م دهسته واژه یه دا هه ست به خۆشه ویستی و گهرم و گوپی بۆ یه کتر و هه ست و سۆزداری به رامبه ریان ده کریت. ئه مه ئه وه نمونه گه وره یه بوو که پێویسته بپتته سه رمه شق و نمونه یی بۆ هه موو که مایه تییه موسلمانان له هه موو جیهاندا، تا وه ک یوسف (سهلامی خوی لسه سهریت) بن له مامه له کردنیان له گه ل ئه وه نیشتمانیه تیایدا سه قامگیر بوون و له گه ل ئه وه نیشتمانیه که لیه وهی هاتوون کهس و کاره کهی خراپه یان له گه ل کردوون.. سویند به خوا گه ربیت و وه ک یوسفمان بگردایه، ئه وا زۆربه ی ولاتانی جیهان ده هاتنه ناو ئیسلامه وه، ههروه ک چۆن گهلانی رۆژه لاتی ئاسیا له ریگه ی رهوشتی بازرگانه کان و کرداره جوانه کانیانه وه هاتنه ناو ئیسلام.

ژماره ی موسلمانان له م ناوچه یه دا ده گاته نزیکه ی ۴۰۰ ملیۆن موسولمان، ته نانه ت ئه وه ولاتانه ش که له لایه ن سوپای ئیسلامه وه رزگار کراون خه لکه کهی ناچار نه کراون که ده بیت باوه ر به ئیسلام به یینن **هَلَاكِرَاهِ فِي الدِّينِ** البقرة ۲۵۶، سوپای ئیسلام بۆ دژایه تی سه تمکاری و چه وسانه وه چه ته ئه وه ناوچانه وه ولاتانی میسرو شام و عیراق و ولاتی فارس ئاره زومه ندانه ئیسلامیان وه رگرتوه وه موسولمان بوون.

بهرشی چواره

فیهی هاو لاتیبوونی مسولمان له ولاتانی نائیسلامیدا.

مافو ئه رکه کان

هاو لاتیبوون: ماناو تیگه یشتن و ئاماره کانی و میژوه که ی (به کورتی)

پیناسری هاوالاتی بوون

هاوالاتی بوون له زمانه وانیدا واته (المواطنه) له چاوگو و سه رچاوهی (واطن) وه هاتوو ه که بنچینهی بریتیه له:

(وطن بالمکان، یطن وطاناً) به واتای مانه وه تییدا، به نیشتمان کردنی ولاته که، واته نیشته جیبوه تیایدا، نیشتمانی که سیك ئه و ولاتهیه که تیایدا نیشته جیبوه.^۱ به لام هاوالاتی بوون له و واتیه وه وه رگراوه، به واتای ژیان له گه لیاندا له سه ریه که نیشتمان که له فرههنگی (المعجم الوسط) دا ده لیت شتیکی تازهیه و عه رهب به و مانایه به کاریاننه هیئاوه.^۲

به لام زانایانی وشه سازی به شوینی (مانه وه) ی پیناسه ده کهن، له به رانه ر ئه و ولاتهی سه فهری بو ده کهیت، واته ئه و شوینهی تییدا جیگیر ده بیت، یان تییدا نیشته جی ده بیت تا ده رده چیت لی، بو نمونه ئه گه ر ماوه که دیاریکرا به ۱۵ رۆژ.^۳ به مشیویه عورفی ئه م سه رده مه (الوطنی) نیشتمانی به کارده هیئیت که هزر و بیر نیشتمانی په روه ری دانپیدا ناوه و پاریزگاری لیده کات، یا خود به هوکاری کو کردنه وه ی هاو نیشتمانیانی داده نیت له دابه شکردنی ئه رک و به رپر سیاری تیدا، هه روه ها (المواطن) ئه وه یه که ره گه زمانه ی ئه و ولاته ی هه بیت، هه روه ک چو ن جیاوازی ده کریت له نیتوان ئه و هاوالاتیانه ی که دانیش تووی ولاتن و مافی زورتریان هه یه، له و هاوالاتیانه ی ته نها ره گه زمانه مافی که مایه تیان بو ده سه به ر کراوه، یا خود هاوالاتیه که له ولاتیکی دیاریکراوه وه هاتوون یان به هه ر شیویه کی تر، له و دابه ش بوونه ی که هیچ بنه مایه کی نیه و ته نها خوا ده زانی ت چو نه، خوا ی گه وره نه ته وایه تی و نیشتمانی کردو ته مایه ی به کترناسین نه ک جیاوازی و خو به زلزاین و فاشیه ت.

بو ئه م مه به سه ته پیناسینه کانی عه رهب ده سه ته واژه ی نیشتمانیان به م واتا نو ییه به کار نه هیئاوه، به لکو ته نها بو شوین و مالیک که مرو ف تیدا ده مینیتته وه به کاریان هیئاوه.

(۱) (القاموس المحيط)، و (لسان العرب)، و (المعجم الوسيط)، مادة: (وطن).

(۲) المعجم الوسيط ط. قطر (۱۰۴۲/۲).

(۳) (التعريفات) للجرجاني (ص ۳۴۷).

(۴) د. أهبة الزحيلي: بحثه بعنوان: مفهوم المواطنة في المنظور الإسلامي، المنشور في موقع وزارة الأوقاف بسلطنة عمان.

له کتیبی (لسان العرب) دا هاتوو: (الوطن هو المنزل الذي تقيم به، وهو موطن الإنسان ومحلّه)°. واته نیشتمان ټه و مالیه که تیدا ده مینیته وه، که ده بیته شوینی مانه وه و جینگه یه تی.

ههروه ها (فیروز ثابادی) ده لیت: (الوطن: منزل الإقامة، و مربط البقر والغنم، و مجعة أوطان.. وموطن مكة: مواقفها، ومن الحرب مشاهدتها، وتوطين النفس: تمهيدها... ووطنه على الأمر: وافقه)^٦

واته: نیشتمان: شوینی مانه وه یه، په یوه سته کهری مهرو مالته، کوکه ره وه ی هاو نیشتمان یانه، شوینی مه ککه یه، هه لویسته کانیان، له شهردا دیمه نه کانیان ده بینزی، نارامگرتی دهرون، کو بوونه وه یه که له سه ر بریاریک: یه که هه لویستن له سه ری.

بهم واتایه هاتوو له هوزراوه ی عه ره بدا که ده لیت:

ولی وطن آلیت أن لا أبيعة وألا أرى غیری له الدهر مالکاً

إذا ذکروا أوطانهم ذکرتهم عهد الصبا فيها فحنوا لذلك

پوخته ی باسه که له وه دایه نیشتمان ټه و شوینه یه که تیدا له دایک بوویت، یان تیدا نیشته جی بوویت له کاتی گنجی و منالیدا، سوزو خو شه ویستی بو نیشتمان و دانیشه تونه که ی هه یه، به بی ټه وه ی هیچ پو سته کی هه بیته که لایه نیکی دیاریکراوی یاسای هه بیته، یان به بی ټه وه ی ده سته واژه یه کی سیاسی هه بیته، که ټه و واتایه بگه یه نیته له ده سته واژه سیاسی هه کاند، به دلناییه وه نیشتمان به و شیوه یه ی عه ره ب باسی ده کات مه به ست پی شوینی له دایک بوون و گه وره بوون و ټه و شوینه ی تیدا نیشته جی بووه و تیدا ماوه ته وه و په یوه سته بووه له پرووی دهروونی و هه ست و سوزه وه.

مه به ست له ده سته واژه ی نیشتمان له قورئانی پیروژدا ټه و شوینه یه که هیچ په یوه سته یه که نیه له نیوانیاند، به جوړیک نه شوینی له دایک بوون و نه شوینی گه وره بوونه وه که خوی گه وره ده فه رمویت: ﴿لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ﴾ التوبة: ٢٥، واته «له راستیدا خوی گه وره له زور شویندا سه رکه وتنی به ټپوه به خشپوه و سه ریخستوون

به سه ر بیواوه راند».

(٥) لسان العرب مادة (وطن).

(٦) القاموس المحيط مادة (وطن) ص ١٥٩٨ ط. الرسالة.

واته: سویند به خوا بیگومان خوابی گه وره له زور شویندا سه ری خستن به سه ر بی باوه پراندا. ده بینین به دهر له شوینی مانه وه و له دایکبوونی نه وانه نه بووه که سه رکه و تینان تیدا به ده سه ته یناوه، بو هه موو غه زاکانی تریش به هه مان شیوه یه^۷.

یه که م به کاره ی نه ری ده سه ته واژه ی (الوطنی) و (الوطنیة) و (الوطن) به و اتا سیاسی که ی له جیهانی عه ره بیدا له سه ر زمانی (الطهطاوی) (۱۸۰۱-۱۸۷۳م) هاتوو وه هه روه ها له کتییی (بترس البستانی (۱۸۱۹-۱۸۸۳م)) دا باسکراوه، (الطهطاوی) ده لیت:

(ثم إن ابن الوطن المتأصل به أو المنتجع إليه الذي توطن به، واتخذة وطناً ينسب إليه تارة إلى اسمه: (وطني) ومعنى ذلك أنه يتمتع بحقوق بلده ... فانقياده لأصول بلده يستلزم ضمناً ضمان وطنه له التمتع بالحقوق المدنية والتمز بالمزايا البلدية، بهذا المعنى هو وطني وبلدي، يعني أنه محدود عضواً من أعضاء المدينة، فهو لها بمنزلة أحد أعضاء البدن، وهذه أعظم المزايا عند الأمم المتمدنة) إلى أن يقول: «فصفة» الوطنية «لا تستدعي فقط أن يطلب الإنسان حقوقه الواجبة له على الوطن، بل يجب عليه أيضاً أن يؤدي الحقوق التي للوطن عليه، فإذا لم يوف أحد من أبناء الوطن بحقوق وطنه ضاعت حقوقه المدنية التي يستحقها على وطنه»^۸

واته: پاشان کورانی نیشتیمان نه وانهن که پابه نندن پییه وه، یاخود له وپوه سه رچاوه یان گرتوو وه ولاتیان کردیته شوینی مانه وه و گپرایبیتیان به نیشتمانی خویمان و نیسه تی نه و شوینه بده نه پالا ناوی خویمان، (وطنی) به و واتایه ی سوود و چپژ له هه موو مافی ولاته که ی وه ربگریت، ئاماده یه پابه ندی یاساو ریسی و ولاته که ی بیت، له چوارچپوه ی نه و به لینه ی هه یه له نیوان نه م و نیشتیمانه که یدا، هه ست کردن و چپژ وه رگرتن له و مافانه له چوارچپوه ی نه و ولاته ی تیدا ده ژی و وه رگرتنی تاییه تمه ندی له و تاییه تمه ندیانه ی ولاته که ی هه یه تی، به و واتایه ی نه وه به نیشتیمان ولاتی خو ی بزانیت به و شیوه یه ی نه و یه کیکی نه ژمار کراوه له نه دمام و پیکه ی نه ری نه و ولاته، له ئاستی نه دمامی تی ولاته که یدا یه، که نه مه ش گه وره ترین تاییه تمه ندیه له لای نه دمامانی ولات نشینه که ی.

(۷) تفسیر ابن کثیر (۱۳۳۶/۲).

(۸) رفاة الطهطاوی: المرشد الأمين للبنات والبنین، ضمن الأعمال الكاملة، ج ۲ ص (۴۳۳-۴۳۴).

بویه پېویسته مروّف ته نها بانگه شه و داوای ماف و تایبه تمه ندیه کانی خوږیان بکن له سره نیشتمانه که ی خوږیان، به لکو پېویسته نه و ټرکه راپه رږنیت و جیبه جی بکات که پرویتیده کات له لایه نیشتمانه که یه وه، له کاتیکدا هر هاو لاتی هک به وه فا نه بوو له به رانه ر جیبه جیکردنی ټرکه کانی له ولاته که ی خوږیدا، ټهوا به دلنیا ییه وه هه موو ټه و مافانه ی که پېویسته له سره ولاته که ی بو ی ټه نجام بدات هه مووی له کیس ده چیت و ده فو ټیت.

هه روه ها را کانی (ب طرس البستانی) نزیکه له راو سه رنجه کانی ټه مه وه، له کاتیکدا باسی کور ی نیشتمانی و نیشتمانی بوون و نیشتمانی پاریزی ده کات.^۹ به رای من ټه وه ی (طه طوی) باسی ده کات له واتا ټیگه یشتنه کانی نیشتمانی له پروانگه ی بیرو بوچوونه روژ ټاوا ییه کانه وه سه رچاوه ی گرتووه، چونکه خو ی له فه رنه سا ژیاوه ټیر دراوی ټه زه ری میصر بووه له وی.

دواتر ټه ده سه ته واژه یه له نیو ټیمان داراندا بلاو بوویه وه هه ندیکیان زیاد له روژ ټاوا ییه کان باوه ریان پیه تی و کار ده کهن له سه ری، تا کار گه یشه ټه وه ی دروشمی (میصر بو میصر ییه کانه) یان به زر کرده وه و له دوا ی ریکه وتن نامه ی (کامب دیتد) له سالی (۱۹۷۹) دا، من خویندنه وه م بو کتیه میصر یه کان کرده، ټه وه ی ده ست که وتیت، ده بینین هه ندیکیان بزوینه رو روینه ری کینه و خراپه کاری و لایه نگیرین و گرنگی ده دن به لیک ترازان له نیو عه ره ب و موسلماناندا، وه ک ټه وه ی ټوممه تی ټیسلامیان له یه کتری هه لوه شانده وه و زیاد له وه ش کردیان به چه ندین گهل و نه ته وه ی جیاوازه وه، که ټه مه ش هو کار یکی کاریگر بوو له خستنی خه لافه تی (عوسمانی) که نه یان هیشتو ریگر بوون به وه ی به ده وری خو ی هه لبتیت، که له ناوه روکدا کو کرده وه ی عه ره ب هه موو به شیوه یه کی سه لیبی بووه، چونکه مه به ست ټیتدا جیا کرده وه ی عه ره به له یه کتری و کردنی به چه ند نیشتمانی کی جیاوازه وه بوو.

(۹) مقالة المنشورة في مجلة (نفیر) السورية ع ۴ بیروت ۲۵/ ۱، ۱۸۶۰ المشار إليه في بحث وجهه کوثر المنشور في موقع التفاهم الخاص بوزارة الأوقاف العمانية.

سه ربوردیکی میژوویی سه بارهت به هاوالاتی بوون:

په یوه ست بوونی بیرو بۆچونه سه ره تاییه کان سه بارهت به هاوونیشتمانی بوون، به وولاتهی که دهیه ویئت تاکه کانی به یه که وه گری بدات تا به هیژو یه که ریزو توکمه یان بکات له به ردهم هه موو مه ترسیه کان و دوژمنانیدا، ده رکه وت هه ندیک له حکومهت و ده سه لاتداران که ولاتیان له سه ر بنه مای گه لو نه ته وه بنیاتناوه، وه که ئاشوریه کان و فارسه کان و رۆمه کان و ئه وانیتز، ئه گه ر هه ر گه لو نه ته وه یه که ئاینیکی دیاریکراویان هه بیئت، ده بینیت ئاین ده بیته هۆکاری په یوه ندی به ستنه وه ی هه موان به یه که تره وه. به دلنیا ییه وه زۆریک له شارستانیتییه کان له م بابه ته دا ده وله مه ندن، به تایهت شارستانیه تی ئیسلامی، له دابینکردنی مافو ئه رکی ئه و هاوالاتیانهی که له ژیر سییه ری ئه و ولاته دا ده ژین و له ژیر ناوی ئه و ده سه لاتدارانه دا ژیان به سه ر ده بن، به لام چه ند چه مک و تیگه یشتنی نویش سه ریان هه لدا، که دوورو نزیک په یوه ندیان هه یه به چه مکه نوییه که وه^۱، هه تا ئه و کاته ی که شوپشه کانی ئه وروپا سه ریان هه لدا له دوا ی ئه وه وه چه مکی هاوالاتیبوون پیناسه ی تایه تی خو ی وه رگرت و به شیوه یه کی زۆر به چه مکی به نه ته وایه تییه وه په یوه ستکرایه وه، ئه مه ش ئه وه یه که له م بابه ته دا باسیده که ین.

هاوالاتی بوون له سه رده می ئه مرۆدا:

مه به ست له هاوالاتی بوون له ژیر روشنایی فکری سیاسی نویدا بریتیه له: ئینتماو لایه نگری بۆ کوومه لگه یه کی دیاریکراو، وه که به ستهریکی سیاسی و کوومه لایه تی و روشنییری ده یان به ستیتته وه به یه که وه^۱، لیره وه ئه رک و به رپرسیاری له گه ل ده سه ته به رکردنی مافه کانیان سه رچاوه ده گریت، ئه مرۆ ئه م په یوه ستیه په یوه ست بوونیکی ره گه زنامه ییه (الجنسیه)، چونکه هه رکه س ره گه زنامه ی هه ر ولاتیکی نه بیئت، به یه کیک له هاوالاتیانی ئه و ولاته ئه ژمار نا کرئو مافی هاوونیشتمانی بوونی نیه.

(۱۰) بۆ زیاتر شاره زا بوون بگه ریره وه بۆ: د. راشد الغنوشي: مقالهته المنشورة حول المواطنة في موضع (إخوان أون لاین) ود. علي خليفة الكواري: المواطنة في الدولة القومية، مقالهته المنشورة في مجلة المستقبل العربي ۲۴ / ۲۰۰۱، د. محمد سليم العوا: ففكرة المواطنة، وتطورها، دراسة منشورة في الموقع الالكتروني لحزب الوسط الجديد (المصري) في ۳۰ نوفمبر ۱۹۹۹، د. محمد عمارة: حقوق المواطنة في الاسلام، مقالهته المنشورة في منتدى الشروق الاسلامي على الشبكة الدولية في ۲۲ فبراير ۲۰۰۹، د. سامر مؤيد عبداللطيف: بحثه المنشور في مجلة التراث، عدد ۷.

(۱۱) موسوعة ويكيبيديا الحرة، مصطلح (مواطنة).

هاولاتی له نیو گریه ستیکی کۆمه لایه تیدایه، که په یوه ندى نیوان هاوالاتی و ده ولته ریکده خات. له بهر نه وه له ئیستادا زۆربه ی ده ستوره کان هه لده ستن به ریکه ستنی مافی هاوالاتیوون و بهر پرسیاریتیه کانی، که لیره دا باسی ئه و ئه رکانه ده که ین که ده که ویتته سه ر هاوالاتی: ۱. ئینتمابوون بۆ نیشتیمان.

۲. قبولکردنی ئه رکه دارایه کان به به خشینی ئه و باجو رسوماتانه ی که ده که ویتته سه ری، وه ک ته واو کردنی ماوه ی سه ربازی و هاوشیوه ی ئه وه، ریزگرتن له ده ستورو یاسا گشتیه کان، پاریزگاری له که لوپه لو ده سک ه و ته گشتیه کان، ناپاکی نه کردن به رانه ر نیشتیمان و رووبه روو بوونه وه ی شایعه و هه واله نادروسته کان، خو گونجاندن و قبولکردنی کۆمه لگه له پیناو پاراستنی نیشتیمان.

۳. به شداریکردن له ژبانی گشتی و چالاکیه سیاسی و کۆمه لایه تیه کان.

۴. گونجان له گه ل هه موو هاوالاتیان له سه ر بنه مای هاوونیشتیمانی بوون، ئیتر هه ر ئاین و بیرو رایه کیان هه بیته.

ئه رکو و بهر پرسیاری ده ولته به رانه ر هاوالاتیان:

۱. پاریزگاری کردن له نیشتیمان و مافی هاوونیشتیمانیان، له پروانگه ی ده سه ته بهرکردنی نازادیه کان و پاراستنی ریزو شکوو ژبانی مروقه کان.

۲. هه ولدانی بی وچان و بهردهوام بۆ ده سه ته بهرکردنی ئاسایشی سیاسی، ئابوری، ته ندروستی، روشنبیری، فیخرخوازی، یاسایی، دادوهری، دادگه ریاننه و به ویزدانی و یه کسانی.

۳. یه کسانی له نیوان هاوالاتیاندا له ئه رکو و بهر پرسیاریتی و ماف و ده سک ه و ته کانداو ره خساندن ده رفه تی یه کسان.

۴. دابه شکردنی داها ته کان به شیوه یه کی دادگه ریاننه، به گویره ی بنه ما یاسایی و ده سه تووریه کان و پرهنسیپه دادگه ریه کان، هه ولدان بۆ پاراستنیان و هه ولدان بۆ به ده سه ته پینان و جیبه جیکردن و دروستکردنی ژبانیکی شایسته بۆ هه موو هاوالاتیان^{۱۲}.

* به لام ده سه ته واژه ی (الوطنیه): به کار ده هیژیت بۆ بنیاتنانی بیرو ئایدیای نیشتمانی، ده بیته هۆی په یوه ندى و کوکه ره وه ی هه مووان، نیشتمانپه ره ره ئه و که سه یه هه ول بۆ

نهمه ددهات و ههستی خوښه ویستی بو نیشتمان دهرده پریت.

جیبه جیکردنی هاو لاتیوون له م سهرده مهی ته مړماندا به بوونی په گه زنامه (الجنسیه) ده چه سپیت، به و پییهی ده بیت هاو لاتییه که له دایک و باوکیکه وه بیت که په گه زنامه ی نه و ولاته یان هه بیت، یا خود له ریگه یه کی دروسته وه په گه زنامه ی نه و ولاته ی به ده سته ینا بیت و له ژیر سایه ی نه و ولاته دا بژی، له بهر نه مانه نه وه ی ره گه زی پیکه ینه ریته ی بریتیه له ده ولت، گه ل، زه وی، ینت ماو لایه نگیری هه موان بو نیشتمان پیکه ینه ری نه ژاده که یانه، له بهر نه مه بیرو بو چوونی هاو لاتیوون دهر که وت وه ک جیگره وه و به دلی بیرو بو چوونه کانی که نیسه که کوک ره وه ی شوینکه وتوانییه تی له سهردهستی نه و ره گه ز په رستانه ی ده یان وروژان.

ماموستا (علی الکوری) وای ده بینیت که سی گورانکاری گه وره و ته و اوکاری پرویداوه له نه و روپادا، که بنه ماکانی هاو نیشتمانی بوونی چه سپاند له و ولاتانه دا، نه ژادیه نازادی خوازه کانی نه مړودا که بریتیه له:

۱. سهره لدانی ده ولته تی نه ته وه یی له دهره نجامی کیشمه کیشی پادشاکان له گه ل که نیسه دا.

۲. به شداری هاو نیشتمانیان له کایه سیاسیه کاندا.

۳. دارشته وه ی نه و یاسایانه ی که په یوه ندییه کان ریک ده خات له سهر بنه مای هاو نیشتمانی بوون، به لام له ژیر سایه ی جیهان گیریداو نه و کاریگه ریانه ی هاو نیشتمانی بوونی پیدا تپه ری که به قوناغی گه رانه وه داده نریت، که داده نریت به شکنه ری به ربهستی نه ژادی وه که نه و وه زعه ی نیسته هیه له یه کیتی نه و روپادا، که توانیان به ربهسته نه ژادیه کان تیک و پیک بشکینین.^{۱۳}

به دلنیا ییه وه نه و روپا سوودی زوری وهرگرت له و یه کگرتووییه له پرووی سیاسی و نابوریه وه، بویه نه مړو هیزی دووه مه یان سیه مه له پرووی نابوریه وه، دوی نه مریکا و چین، نه گه ر نه و نده یه کگرتوو نه بونایه به دلنیا ییه وه وه که چهن دین ولت نیفلاسایان ده کرد له رووی نابوریه وه وه هره سیان ده هیئا، وه که یونان، نیسپانیا، ئیتالیا،

ہاوشیوہ کانیاں، ئە گەر یە کگرتوو یان نە بوایە، نە یاندە توانی کاریگەری زۆریان ھەبێت، کە ئیستە توانیویانە ھێزێکی کاریگەر و بە توانا بن، لە ھرووی سیاسییە و ھە پارێزگاری لە کیانی خۆیان و بەرژووە ندیھە کانیاں بکەن، سە ھارەت بە سیاسەتکردنیاں، ھێزێکی دیار و ھیساب بۆ کراون لە سەر ئاستی نۆدووە و لە تەوی و ھەریما یە تیدا، کە ئە مەش بە ئاشکرا دەبیزیت (ھەتا ئە و کاتە ی دوور بێت لە ئە مریکا) لە خستنی دە و لە ت و فەرمانرە وای قە زافیدا، لە ھرووی سەربازیشە و ھە مآ و سامانیکی زۆریان خەرجکردو ھە.

لە ھرووی سەربازییە و ھە مآ و داراییە کی زۆر خرایە بەردەم کۆمە ئێک سوپای بە ھێز لە ھێگە ی ھێزی سەربازی ناتوو بە ھاوکاریی لە گە ل ئە مریکا دا ئە نجامدرا. مە بەستی من لە م روو ھە کۆبوونە و ھە لە نیو بازنە ی ئە ژادیدا زۆر لاوازی دە بە خشی ت، تە نھا ھاو نیشتمانیە کی لاواز پێک دە ھێنیت کە سە لیبیە و خراپە ی زۆرە، بۆ یە پێویستە ئیمە لێرە و سوود لە باشی و ئیجابیاتە کانی و ھەر گرین و واز لە سلبیات و خراپە کانی بە ئینین، ھە روو ک لە دوایدا باسی دە کە یین، چونکە روژ ئاوا ھە ما ھە نگی لە گە لدا درووست دە کات بە گوێرە ی بەرژووە ندیھە کانی و رێگری لە خراپە کانی، ھێچ رە گە ز پەرەستی و تەرە فگی ریبیە کی نیە بۆ ھە ما ھە نگی یە ئە و روپی و ئە مریکیە کە.

بیرمە ندی ئیسلامی مامۆستا (راشد الغنوشی) دە لیت: (ارتبط مفهوم المواطنة في الفكر السياسي الحديث بالدولة القومية من جهة، وبالديمقراطية من جهة ثانية، وبالعلمانية غالباً، إذ أن الدولة في السابق (أي في عهد الكنسية) كانت مرتبطة بالدين المسيحي الجامع لعدد من القوميات والأعراق، وكان الدين هو الرابط، فلما تخلت أوروبا عن الدين... تبنت الوطنية القومية، ولكنها لم تربط المواطنة بالمساواة دائماً)^{۱۴}.

واتە: چە مکی ھاو لاتی بوون لە فیکری سیاسی نویدا، پە یو ھە ست کراو ھە تە و ھە بە دە و لە تە ی نە تە و ھە یی لە لای ھە ک و بە دیموکراسیە تە و ھە لە لای ھە کی ترە و ھە، بە زۆریش بە عە لمانیە تە و ھە، چونکە دە و لە ت لە رابردوودا (لە سە ر دە می کە نیسە دا)، پە یو ھە ستبوون بە ئاینە و ھە کە چە ن دین گە ل و رە گە زی جیاوازی کۆ کردبوو ھە و ھە، چونکە ئاین ھۆ کاریک بوو بۆ کۆ کردنە و ھە و پە یو ھە ستبوون بە نە تە و ھە یان بە ر جە ستە کرد، بە لآ م لە زۆر بە ی کاتدا ھاو لاتی بوون پە یو ھە ستنە کراو ھە تە و ھە بە یە کسانییە و ھە.

بہراستی یہ کسانى جیہ جی نہ کرا له نیوان هیندیہ سورہ کاندآ (کہ نیشته جیہ
یہ کہم بوون) و له نیوان ئەمەریکہ جیگیر کراوه کاندآ، ئەم پرنسیپی هاوڵاتیبوونە
نەهاتەدی و بەرجەستە نەبوو له وڵاتیکی وەك ئەمەریکادا، هەر وەك چۆن له
سەردەمەوہ تائیسٹاش ئەم یەكسانى له نیوان هاوئیشتیمانیاندا نەهاتۆتەدی، هەر وەك
ئەوہی ئەلمانیەكان كریان بەرانبەر بە یەھودیەكان لەھۆلۆكۆست لەژێر دەستەلآت و
ھیزی نازیەكاندا، هەر وەك ئیسٹاھە لگرائی فیکری راسترەوہ توندەرەوہ کان دان نائین
بە یەكسانى مافەكان لە نیوان موسلمان و ئەوانیتردا، بەلكو داواى دەرکردنیان دەكەن
لەئەوروپا، تەسك كێرناوەی ئازادیە ئاینیەكان لەسەریان و دەرکردنی چەندین یاسا
لەسەریان، چەندان یاسایان دەرکردوہ بوۆ ریگرتن لەپەچە، بگرە لەچەند وڵاتیکیشدا
بلاپۆشیان یاساغ و قەدەغە کردوہ.

جیاوازی نیوان رەگەزنامە و هاوڵاتی بوون:

گومانی تیدا نیە کہ هاوڵاتی بوون لەسەر بنچینەى رەگەزنامە (الجنسیه) دادەمەزریت،
چونکہ ئەوہی رەگەزنامەى هەر وڵاتیکی هەبیت، بەھرمەندو سوودمەندی هەموو
مافیکی بریار دراو دہبیت لەپروانگەى ئەو دەستورەى دانراوہ و پووبەپرووی پاپەپاندنی
ئەرك و بەرپرسیاریش دہبیتەوہ، کہ تا ئیسٹاھەچ توێژەرێکی گەرەو دەزگایەکی
نیودەوڵەتى جیاوازی نیوانیانى باس نەکردوہ، کہ ئایا هەردووکیان یەك واتایان هەيە
یاخود یەك جوۆن لەجیہ جیگرددان؟^{۱۰}

بەلام دائیرەى مەعاریفى بەریتانى باسى لەجیاوازییەكى نیوانیانى کرووہ بەوہى
هەر کہسیك رەگەزنامەى ئەو وڵاتەى هەبیت مافی هاوئیشتیمانى هەيە، بە زیادکردنی
پاریزگاری کردن لەمافەکانى لەدەرەوہى وڵات^{۱۱}.

بەلام هەندیک باس لەوہ دەکەن کہ ئەم جیاوازیانە بنچینەى و جەوہەرى نین،
چونکہ مافی هاوڵاتیە کہ دەوڵەت پاریزگاری لى بکات لەھەموو ریگەيەكەوہ، تەنانەت
لەدەرەوہى وڵاتیش بیت.

(۱۰) الموسوعة الدولية، و موسوعة (كولبر) المشار إليهما في بحث د. عثمان بن صالح العامر، (مفهوم المواطنة، وعلاقته بالانتماء)، منشور
في موقع آفاق، (۳۰/ يونيو/ ۲۰۱۱م).
(۱۱) دائرة المعارف البريطانية، مصطلح (المواطنة).

هاولاتی بوونی نیۆدەولەتی:

لەکو تایی سەدەوی بیست و سەرەتای ئەم سەدە دەیدا، بیرمەندەکانی رۆژئاوا تیبینی ئەوەیان کردوووە کە چەمکی هاولاتی بوون بەم شێوەیە تووشی گرفت و مەترسی زۆر و سەرتاسەری دەبێتەووە کە نەیتوانیوە یەكسانی لەپرووی کۆمەڵایەتی و ئابوری و زانستی و پێشکەوتنەووە بەتایبەت لەپرووی مافی مرۆفەووە دەستەبەر بکات بۆ هەموو هاوئیشتییمانان.

لەگەڵ ئەوەی بوونی شارستانیەتیەکان لە ئاستیکی بەهێزدا، گەلەکان هەریەکیان خواوەنی ئاینی جیاواز و رۆشنیری جیاوازن، سەرھەڵدانی جیھانیگری و داننان بە مافەکانی مرۆفدا بەو پێیە مرۆفە، لەلایەن نەتەووە یەكگرتوووە کانهووە، هەموو ئەمانە هۆکار و پالنهەری گەشەدان و ئامرازیککی جیھانی بۆ بەدەرکەوتنی واتای هاوئیشتیمانی و ئارەزوو کردنی خۆیندەنەووەیەکی سەرتاسەرییە بۆ دەرکەوتن و ناسینی دەستەواژەییەکی نوێ بەناوی (المواطنة الدولية) لەروانگە پانتایی و بازنە ی کاریگەریە کانیانەووە، کە چەند تاییەتمەندییەکی دیاری دەکات وەک:

۱. ریزگرتن لەمافی ئەوانە هاولاتی نین و پاراستنی ئازادییەکانیان لەناو و لاتدا.
۲. داننان بە رۆشنیری و جیاوازیە ئاینیەکاندا، بێجگە لەئاین و رۆشنیری و لات.
۳. وەرگرتن و تێگەشتن و بەگەرخستنی بیرو بۆچونە سیاسی و ئابورییە جیاوازیەکان.
۴. گرنگیدان بە کاروباری دەولەت.
۵. پابەندبوون بە ژبانی ئاشتیانە و هاوبەشی هەمووان، لەدەستەبەرکردنی ئاشتی و پێکەووە ژبانی نیۆنەتەووی.

۶. هاندان لەسەر بەگەرخستنی گفتوگۆ و راگۆڕینەووە لە وەلانی ناکوکیەکان و دوورکەوتنەووە لەهەموو توندپەویەکی.^{۱۷}

گەورەکردنی بازنە (هاوئیشتیمانی) نیۆدەولەتی هەستە پەگەزیەکان لاواز دەکات و نزیك دەبێتەووە لەو بۆچوون و تێگەشتنە لەئیسلامدا هەیه، سەبارەت بە هاولاتی بوون، یاخود دیاریکردنی ئیشتیمان بە ئیشتیمانیککی نەژادی بۆ گەلیکی دیاریکراو،

یاخود داننانی ره‌گه‌زنامه بوهر به‌شیکی کهم یاخود به‌شیکی زور دابه‌شده‌کات له‌ناو
یه‌کتزیدا هه‌رچه‌نده هه‌ندیک مافیشیان پیدرایت له‌ئیسلامدا (وهک روشنی ده‌که‌ینه‌وه)،
ئه‌وه‌ی گرنکه نایت له‌بازنه‌یه‌کی ته‌سک و دیاریکراودا مافه‌کان دیاری بکریت و
ئه‌رکه‌کانیان پی بسپردریت.

سه‌ره‌تاکانی هه‌موو جیهان دوای تاقیکردنه‌وه و تیپه‌راندنی، ئه‌وه ده‌خوایت که
گه‌رانه‌وه بوئیسلام سه‌ریه‌له‌داوه و ده‌ستی پیکردوه له‌ئیسлада بیت یان له‌داها‌توودا
وهک خوی گه‌وره ده‌فهرمویت: ﴿سَرُّيْهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ
الْحَقُّ أَوَّلَمَّ يَكْفِرْ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾ فصلت: ۵۳، واته «ئیمه له‌ئاینده‌دا به‌لگه
و نیشانه‌ی سه‌رسوره‌یننه‌ریان نیشان ده‌ده‌ین له‌ئاسوکانی بوونه‌وه‌رداو له‌خودی
خویشیاندا (بیگومان ئاشکرایه که له‌سه‌رده‌می زانستیدا چهنده نه‌ینیه‌کانی بوونه‌وه‌ر
ئاشکرا بووه.. زاناکان به‌گشتی و زاناکانی ئه‌ستیره‌ناسی سه‌رگه‌ردانن له‌ورده‌کاری
و دامه‌زراوی و گه‌وره‌یی و فراوانی ئه‌م گه‌ردوونه، هه‌روه‌ها له‌ئالوژی جه‌سته‌یی و
عه‌قلی و ده‌روونی ئاده‌روونی ئاده‌میزاد)، ئه‌مه‌ش بوئه‌وه‌ی تا چاک بویان پروون بیت
و دل‌نیابن که ئه‌و زاته‌حق و راست و په‌وایه، ئایا شایه‌تی په‌روره‌دگارت به‌س نیه
که بیگومان ئاگا و زانایه به‌هه‌موو شتیکی؟!».

هه‌لوئستی ئیسلام سه‌باره‌ت به‌بیری هاو‌نیشتیمانی هاو‌چه‌رخ:

گومان له‌وه‌دا نیه که ئاینی ئیسلام که کومه‌لگه‌و ده‌ولت له‌سه‌ر بنچینه‌و بنه‌مای
په‌یوه‌ندی بیروباوه‌رو ئاین پیکده‌هینیت، هه‌ولی بی وچان ده‌دات له‌پیناو به‌رجه‌سته‌کردنی
برایه‌تی راسته‌قینه‌دا به‌شیوه‌یه‌کی کرده‌یی و تیوری، وهک خوی گه‌وره ده‌فهرمویت: ﴿إِنَّمَا
الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ﴾ الحجرات: ۱۰، واته «له‌پراستیدا هه‌ر ئیمانداران برای یه‌کن»، به‌شیوه‌یه‌کی
تایه‌تی و روون ده‌ی چه‌سپینیت، خوی گه‌وره پیوستی کردووه له‌سه‌ر موسلمانان هه‌ر
هه‌موویان که مافه‌کانی برایه‌تی بپاریزن و یارمه‌تیده‌ری یه‌کترو هاوکارو هاوه‌له‌لوئستی
یه‌کتز بن، وهک خوا گه‌وره ده‌فهرمویت: ﴿وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ
بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَٰئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ
اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ التوبه: ۷۱، واته «له‌و لاشه‌وه» ئیمانداران له‌پیاوان و له‌ئافره‌تان

۲. له گه لئ ئه وهی ئه م ئیسلامه ره چاوی لایه نی دهروونی و فیتری مروّف ده کات سه بارهت به و سوّزو خوّشه ویسته ی هه یه تی بوّ ئه و نیشتیمانه ی که تئیدا له دایک بووه، خوّشه ویستی هه یه بوّ شوین هاتنه دونیاو له دایک بوونی، به لکو بوّ ئه و هه ریمه ی که په یوه سته پییه وه:

أ. به دلنیا ییه وه پیغه مبه ری خوا عَلَيْهِ السَّلَامُ و هاوه لانی خوّشه ویستی و سوّزیکی زوریان هه بووه بوّ شاری مه ککه، راسته ئه وه ی له پیغه مبه ری خواوه عَلَيْهِ السَّلَامُ گێردراوه ته وه که سه بارهت به شاری مه ککه فه رمووی: {مَا أَطْيَبِكَ مِنْ بَلَدٍ، وَأَحَبَّكَ إِلَيَّ، وَلَوْلَا أَنَّ قَوْمَكَ أَخْرَجُونِي مِنْكَ مَا سَكَنْتُ غَيْرَكَ} ^{۱۹}.

واته: شاریکی چه ند شیرین و زور خوّشه ویستی له لام، ئه گه ره گه له که ت ده ریان نه کردمایه هه یه شوینتیکی ترم بوّ مانه وه هه لئه ده بژارد به سه رتا.

هاوه له به ریزه کانی کاتیکی به ره وه مه دینه کوچیان ده کرد زور ده گریان و هون هون فرمیسک به چاوانیاندا ده هاته خواره وه وه ک بیلال که ده یوت:

أَلَا لَيْتَ شِعْرِي هَلْ أَبِيتُ لَيْلَةً
بُوَادِي وَحَوْلِي اذْخَرُ وَجَلِيلٍ
وَهَلْ أُرْدَنُ يَوْمًا مِيَاهَ مَجْنَةَ
وَهَلْ يَبْدُونَ لِي شَامَةَ وَطْفِيلٍ

کاتیکی دایکی ئیمانداران خاتوو (عائیشه) ئه وه ده نگوباسه ی بیست که هاوه لان بیتاقه تی شاری مه ککه ده که ن، هه والیدا به پیغه مبه ری خوا عَلَيْهِ السَّلَامُ و ئه ویش دوعای کردو فه رمووی: {اللَّهُمَّ حَبِّبْ إِلَيْنَا الْمَدِينَةَ كَحُبِّنَا مَكَّةَ أَوْ أَشَدَّ، اللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِي صَاعِنَا وَفِي مَدَّنَا، وَصَحْحَهَا لَنَا، وَانْقُلْ حُمَاهَا إِلَي الْجُحْفَةِ} ^{۲۰}

واته: خوایه گیان مه دینه مان له لا خوّشه ویست بکه ههروه که مه ککه ت لا خوّشه ویست کردبووین به لکو زیاتریش، خوایه گیان فه رو به ره که ت بخه ره ئیو کیشانه و پیوانه مانه وه، بی گونجینه بوّمان، خوّشه ویسته کاغان بوّ بگوپزه ره وه بوّ (جوحفه) خوای گه وره دوعا کانی گه را کردو خوّشه ویستی مه دینه ی له دل و ده روونیاندا رواند.

(۱۹) رواه الترمذی، الحدیث رقم ۳۹۲۶.

(۲۰) رواه البخاری فی صحیه، کتاب فضائل المدینه، الحدیث رقم ۱۷۹۰.

ههروهك چوڼ شاعيره موسلماننه كان چه ندين هه لېه ست و سروديان له خوښه ويستی
 بو ټه و نيشتيمانه وتووه كه ټييدا ده ميننه وه وهك (ابن الرومی) ده لیت:

ولي وطن آليت ألا ابيعه
 وألا أرى غيري له الدهر مالكا^{٢١}

ههروهها شاعير (ابن الأبار) ده گری بو نيشتيمانه که ی و له چامه یه کدا ده لیت:

أنين واشتياق وارتياح
 لقد حُمَّلْتُ ما لا يُستطاع

فللعبرات بعدهم انحدار
 وللزفرات إثرهم ارتفاع

نأوا حقاً ولا أدري أيقضى
 تلاقٍ أو يُباح لنا اجتماع^{٢٢}

دواى ټه وهى بينى خه ليفه ی ټومه وييه كان له ولاتى ټه نده لوسدا (عبدالرحمن) له ناو
 دارخورماکانيدا سوژو خوښه ويستی ولاتى خو ی که (شامه) ده جولينی و هه ستی
 ده که ویته جوښو ده لیت:

شبيهي في التغرب والنوى
 وطول اكتئابي عن بني وعن أهلي

إن جسمي كما تراه بأرض
 وفؤادي ومالكيه بأرض^{٢٣}

به لام شاعيره موسلماننه كان زور زياتر کاریگه ربوون به خوښه ويستی و سوژ بو ټه و
 ولاتى ټييدا له دايك بوون له و ولاتانه دا تا ټييدا نيشته جی بوون که ټه مه ش پله و
 پایه ی گه وره ی هه یه له ټاينی ئيسلاميدا و هه لگوزراوی ټه و ټيگه يشتنه یه که پينځه مېره و
 هاوه لان خوښه ويستیان بو مه ککه و مه دينه و قودس زور زياتر هه بووه، له شوينه کانی
 تر، وهك شاعيری ئيسلامی (محمد يقبال) ده لیت:

شواقنا نحو الحجاز تطلعت
 كحنين مغترب إلى الأوطان^{٢٤}

ب. ټاينی ئيسلام واهيرى ده کات که ده رپه پرانندن و ده رکردنی مروّف له زيډو نيشتيمانی
 خو ی که ټييدا له دايکبووه و هاتو ټه دونياوه يان ټه و هه ريم و ولاتى په يوه سته پينه وهى،
 له گرنگترين هوکاره کانی پيوست بوونی جهاد و جهنگانده له پيناوی خوی گه وره دا، خوی
 گه وره له يه که م ټايه تی فهرزکردنی جهاد دا ده فهرموویت: ﴿أَذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلَمُوا

(٢١) (زهر الآداب وثمر الألباب) للحصري (٢٨٣/١)

(٢٢) د. علي دياب: في الشعر العربي الأندلسي ط. جامعة دمشق ص ٢٣٦

(٢٣) المرجع السابق ص. ٥١-٥٠

(٢٤) الأعظمي: فلسفة إقبال ط. دار احياء الكتب العربية / القاهرة ص ٩١.

وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ * الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهْدَمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿الحج: ۳۹-۴۰﴾، واته «مؤلهت دراوه بهو ئیماندارانهی شهریان پیده گیرن، که بجهنگن و بهرهلهستی بکن چونکه بهراستی ستهم لیکارون، بیگومان خوا دهسهلاتی ههیه که سهریان بخت و سهرکهوتیان پیبهبه خشیت * ئهوانهی که بهناحق له ولاتیان دهربهدهر کران (تهنها تاوانیان ئهوهبوو) که دهیانوت: پهروهردگارمان (الله) یه، خو ئهگهر خوا خه لکی نه دا بهیه کداو حهق دژی به تال نه وهستیت، هه چچی شوینی خواپه رستی جووله که و گاور ههیه له خه لوه تگه و کلیساو که نیسه، ههروهها مزگه وتانیش که ناوی خوی زور تیدا ده بریت، هه مووی کاول ده کریت، سویند بیت بیگومان خوا ئه و که سه سه رده خات که پشتگیری ئاین و بهرنامه که ی ده کات و هه والی سه رختنی ده دات، بهراستی خوا زور به هیز و بالادهسته».

لیروهه یه که م ئیعتبار که ئینی ئیسلام ره چاوی ده کاو به گنگ دای ده نیت بو په وایه تی جهادو جهنگ له بهرانبهر نه یارانیدا، ده کردنیانه له زیبدو ولات و خاک و نیشتمانی خویان، ئه وهی ئه مه زیاتر روشن ده کاته وه ئه وهیه که خوی گه وره بو هه موو پیغمبه رانی چه سپاندووه، کاتیک باسی چیرۆک و به سه رهاتی تالووت و جالووتمان بو ده کات و ئه و راستیه یان پی راده گه یه نیت که ده فه رمویت: ﴿الْم تَر إِلَى الْمَلَا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى إِذْ قَالُوا لِنَبِيِّ لَهُمْ ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ كُنْتُمْ عَلَيكُمْ الْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُوا قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ أُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَاءِنَا فَلَمَّا كُنْتُمْ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ﴾ البقره: ۲۴۶، واته «ئایا نه تیبستوو و نه تروانیوه ته به سه رهاتی ده سته یه که له گه وره پیوانی نه وهی ئیسرائیل له دوی موسا له کاتیکدا به پیغمبه ره که ی خویانان وت: پاشایه که، سه رکرده یه کمان بو دیاری بکه و بینیره تا له پیناوی خوادا بجهنگین، پیغمبه ره که وتی: باشه؛ ئه ی ئه گهر جهنگتان له سه ر بریار دراو خه ریک بوو یه خه تان بگریت و په شیمان بوونه وه و نه جهنگان؟ (له وه لامدا) وتیان: چیمانه که له پیناوی خوادا نه جهنگین، له کاتیکشدا ئه وه ته ده ربه ده رکاروین و له مال و مندال و ولاتمان بووین، که چی کاتیک جهنگیان له سه ر بریاردا، تهنها که میکیان نه بیت ئه وانی تر

ہم موویان پشتیان ہل کردو پہ شیمان بوونہ وہ، خوایش زانو بہ ناگاہیہ بہ ستہ مکاران».

ج. قورئانی پیروز باسی جیاوازی نیوان موسلمانیک دکات لہ ژیر سایہ و سیبہری دہ ولہ تی ئیسلامیدا دہ ژوی و ئەو موسلمانہی لہ ژیر سایہ و سیبہری ئیسلامدا ناژی، ئەوہی یہ کہ میان مافی پاراستن و پاریزگاری و یارمہ تی دانی ہہ یہ لہ سہر دہ ولہ تی ئیسلامی، دووہ میان مافی یارمہ تیدان و پشتیوانی ہہ یہ لہ سہر گہ لہ کہی، یان ئەو دہ ولہ تہی پھیمان و بہ لینی لہ گہ ل دہ ولہ تی ئیسلامیدا ہہ یہ وہک خوی گہ ورہ دہ فہ رمویت: ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَأُ وَنَصَرُوا أُولَئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِّنْ وَلَايَتِهِمْ مِّنْ شَيْءٍ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا وَإِنِ اسْتَنْصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ إِلَّا عَلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِّيثَاقٌ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ الأنفال: ۷۲، واتہ «بہ راستی ئەوانہی کہ باوہ پریان ہیناوہ و کوچیان کردوہو و تیکووشاون لہ پیناوی ئینی خوادا بہ خویمان و مال و سامانیانہوہ، ئەوانہش کہ پیشوازیان لہ کوچہ ران کردو لہ مال و حالی خویماندا جیان کردنہوہ و پشتگیریان کردن، ئا ئەوانہ ہندیکیان پشتیوانی ہندیکی تریانن، ئەوانہش کہ باوہ پریان ہیناوہ و کوچیان نہ کردوہو، ئەوہ بوٹان نیہ پشتگیریان بکہن لہ ہیچ شتیکدا ہہ تا ئەوانیش کوچ دہ کہن (بو بہ ہیژکردنی دہ ولہ تی ئیسلام)، خو ئە گہر ئەو ئیماندارانہی (کہ کوچیان نہ کردوہو) داوای یارمہ تی و پشتگیریان لہ ئیوہ کرد بو سہرختنی ئینی ئیسلام، ئەوہ پیویستہ لہ سہرتان بکہن، جگہ لہ سہر ئەو عہ شرت و لایہ نہی کہ لہ نیوان ئیوہ و ئەواندا پھیمانیک ہہ بیت (ئہو پھیمانہ مہ شکینن)، خوی گہ ورہش بینایہ بہو کارو کردہ وانہی کہ دہیکہن»، ئەمہش بہ واتای ئەوہی کہ ژیان لہ ژیر سایہی دہ ولہ تی ئیسلامیدا مافی زیاتر پیویست دکات کہ دہ ولہ تی ئیسلامی بو دابین بکات تا ئەوہی لہ ژیر سایہی دہ ولہ تیکی ناموسلماندا بیت، تہ نانہت ئە گہر موسلمانیک پراستیش بیت، لہم روانگہ یہوہ دہ ولہ تی ئیسلامی بہ گویرہی بہ لین و پھیماننامہ نیودہ ولہ تیہ کان مامہ لہ دکات، بہ پیی بہرژہوہندی بالای ولاتہ کہی.

د. پھیماننامہی مہ دینہ (یان دہ ستوری مہ دینہ) پھیوہ ستکردنی لایہ نی بیرو باوہرو ہاولاتی بوونی فہراموش نہ کردوہو و پیکہوہ ژیانہی بو بریار داون، بو ئەم مہ بہ ستہ دوو جوہر بہ ستہری لہ نیواندا دروست کردوہو:

۱. په یوه سټی له یهك بیرو باوه پریدا، وهك ئه وه دهقه ی هاتووه (آن اليهود أمة، والمسلمون أمة) واته: گه لیکن له بیرو باوه پرو ئاینو ئاکارو په رسته شه کاندای.

۲. په یوه سټی له هاوبه شی نیشتیمانیدا، وهك ئه وه دهقه ی هاتووه (وأن یهود بنی عوف أمة مع المؤمنین، لليهود دینهم، وللمسلمین دینهم)^{۲۵}. واته په هودییه کانی به نی عهوف گه لیکن له گه ل باوه پرداراندا، بو په هودییه کان ئاینی خوئیان هه یه، بو موسلمانان کانی ئاینی خوئیان، دواتر باسی ته واوی په هودییه کانی تر ده کات له (بنی الانجار) و ئه وانیتر، به و شیوه یه ی که موسلمانان و په هودییه کان یهك گه لن، پاراستنی ئه و په کرپزییه ته نها به لایه کیان ناکریت و پیویست ده کات خالی هاوبه ش کوکه ره وه ی نیوانیان بدو زریته وه و باس بکریت، که ئه مه له پروژگارو سه رده می ئه مپوډا پیی ده و تریت هاو نیشتیمانی.

زانای ناودار (راشد الغنوشی) ده لیت: (أي أمة السياسة والمواطنة بالتعبير الحديث، أي شركاء في نظام سياسي واحد يخولهم حقوقاً متساوية باعتبارهم أهل كتاب وأهل ذمة أي مواطنين حاملين لجنسية الدولة المسلمة من غير المسلمین)^{۲۶}.

به لیکن دانه وه ی ئه م سه رده مه واته ئوممه تی سیاسی و هاو لاتیبون، واته هاوبه شن له یهك سیستمی سیاسیدا، هه موان مافی یه کسان و هاوبه شیان هه یه، به و ئیعتباری خاوه ن ئاینی ئاسمانین یان ئه هلی زیممه یه یان هاو لاتییه کی نا موسلمانان و هه لگری په گه زنامه ی ده و له تیکی موسلمانان.

ئهمه ئه وه ده گه یه نیت که نا موسلمانان کان له ولاتی مسولماناندا هه موو مافیکی هاو نیشتیمانیان هه یه، ئه وه ش له سه ر بنچینه ی به شداری، هه روهك چو ن به رپرسیاری و ئه رکیشیان له ئه ستوډایه، ژیانیان وهك ژیانی موسلمانان وایه، له م پیئاوه شدا به نده کانی په یماننامه ی مه دینه ئه رك و به رپرسیاری دابه ش کردووه به رامبه ر به پاریزگاری کردن له شاری مه دینه.

ته نانه ت ئه و بره پاره یه ی که له ناموسلمانان کان و ه رده گیریت به ناوی جزیه وه، په کخستنی حالته کوومه لایه تیه که یه، چونکه به ناوی زه کاتیشه وه هه مان پاره

(۲۵) هذا بند من بنود الوسیقة التي يأتي تخريجها.

(۲۶) الشيخ راشد الغنوشي: الإسلام والمواطنة، المشار اليه سابقاً.

لہ موسلمانہ کانیش و ہردہ گیریت، ئە گەر کیشہ تہنہا لہ سہر ناوہ کہی بیت ئەوا پیشہوا
 عومہر ناوہ کہیشی کردہ یەک ناوو بە ناوی زہ کاتہوہ مالآو سامانی لہ (بنی تغلب)
 و ہردہ گرت لہ سہر داوای خویمان کہ تیرہ یہ کی یہ ہودی بوون^{۲۷}، لہ گہل ئەوہی و ہردہ گیرا
 بہ ناوی جزییہوہ برہ کہی زور کہ متر بوو لہوہی و ہردہ گیرا بہ ناوی زہ کاتہوہ، ئە گەر
 ئیستہ خەلیفہ عومہری کوری خەتتاب لہم سہردہ مہی ئەمپروماندا بوایہ لہ پینا
 گرنگی و یہ کخستنی ہەلوئستہ کان ئەو ناوہیشی دہ گوری بہ باجو داہاتہ کان^{۲۸}. دواتر
 زیاتر باسی پەیماننامہی مەدینہ دہ کہین.

پوختہ و بہراورد (بہ کورتی) لہ گہل رەہەندہ کانی ہاولاتی بوون:

بہ پینی ئەوہی کہ خستہ مانہ پروو بۆمان روون بووہ کہ دہستہ واژہی ہاولاتی بوون
 لہ روژئاوادا بۆ دوو مہ بہستی گرنگ ہاتوتہ ئاراوہ:

رہہندی یہ کہم: کہ ہاولاتی بوون کہ لایہنی نہتہوہیش لہ خودہ گریت، (بہ لکو
 نہتہوہیی بوون لہ پیداوہیستہ کانیہتی) جیگہی ہەر پەیوہندیہ کی تر بگریتہوہ
 بہ تاییہتی پەیوہندی ئاینی و کہ نیسہ کہ ہۆکاری ستہمکاری و خوہ پاندن بوو، ہۆکاری
 سہرکیش بووہ لہ بہرپا کردنی جہنگہ ئاینیہ کاند، ہەر وہک چۆن و ہستایہوہ لہ بہرانبہر
 ہەموو گہ شہ سەندن و یاساو مافو زانست و پیشکەوتنی کدا، کہ ئەو روپا زور پیروزی و
 ریزی دابووہ ئەم ہەستہ ئاینیہ و پیروزی ریژ لیگراوی کردبوو.

رہہندی دووہم: دہستہ رکردنی ہەموو مافہ مرویی و سیاسی و ئابوری و کۆمہ لایہتی و
 روشنیریہ کان بۆ ہەموو ہاولاتیہک، لہ گہل پاپہندی بہ ہەموو ئەرک و بہرپرسیاریہک
 کہ لیان دہ خوازیت، داہین کردنی یہ کسانی لہ نیوان ہەموو پیکہاتہ کاند لہ سہر
 بنچینہی ہاولاتی بوون.

ئە گەر ئیمہ ئەم دوو فەرمانہ بخہینہ پروو لہ سہر ئەو شہریعہتہ پاک و بیگہردہی
 ئیسلام و ہەموو بنہما گشتیہ کانی کہ ہەموان پیکہوہ گری دہدات و بہ ئسانی
 دہمانگہ یہ نیتہ فەرمانی دووہم کہ وەرگراو جیی قبولہ لہ پرووی فکریہوہ، کہ ئاینی

(۲۷) الأموال لأبي عبيد، ویراجع فقہ الزکاة للشیخ القرضاوی وسیأتی لذلك تفصیل.

(۲۸) وقد روی أن عمر الفاروق، و عمر بن العبدالعزیز بیجزان أيضاً صرف الزکاة إلى فقراء أهل الكتاب، و یقوی هذا الرأي في عصرنا إذا

أخنا الزکاة من الطرفين لتصرف إلى فقراء الطرفين، ویراجع: الأموال لأبي عبيد، والقرضاوی في فقہ الزکاة.

ئیسلام ئاینی دادگه‌ری و یه کسانو و یه هابه‌شه، داندەئیت به هه‌موو ئەوانه‌ی ده‌ژین له‌سه‌ر خا‌که‌که‌ی له‌موسلمان و نا‌موسلمان، هاو‌لاتی پارێزگاری ده‌کریت له‌مافه‌کانیان له‌و شوینه‌ی تێیدا ده‌ژین به‌هه‌موو خواست و چه‌زو ئیراده‌یه‌کیانه‌وه، دابه‌شکردن به‌شداري له‌هه‌موو خێرو خو‌شی و به‌روبومی‌ک به‌شیوه‌یه‌کی دادگه‌ری و به‌ویژدانه‌وه. ئەوه‌ی جێی هه‌لو‌یسته‌و له‌سه‌ر وه‌ستانه‌ ئه‌و پرسیاره‌یه‌ سه‌باره‌ت به‌ لایه‌نی یه‌که‌م که‌ ئایا تا چه‌نده‌ دروسته‌ لایه‌نی بیرو باوه‌ر پشتگو‌وی بخریت (واته‌ ئیسلام) ئەمه‌ به‌بی‌گومان و دوو دلی دروست نیه‌ له‌رووی شه‌ریعه‌وه، جێی رازی بوونی موسلمان نیه، به‌شیوه‌یه‌که‌ چه‌ندین به‌لگه‌ له‌سه‌ر یاسا‌گی و چه‌رامبوونی هه‌یه‌ له‌قورئانی پیرو‌زو فه‌رمووده‌دا وه‌ک:

۱. خ‌وای گه‌وره‌ ده‌فه‌رمو‌یت: ﴿وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا﴾ المائده: ۳، واته‌ «رازیم به‌وه‌ی که‌ ئیسلام ببیته‌ به‌رنامه‌و دین و ئاین‌تان»، به‌شیوه‌یه‌که‌ داخ‌وازیمان لێده‌کات که‌ ده‌بیت به‌شیوه‌یه‌کی راست و دروست ئینت‌ماو لایه‌نگیری ته‌نها بو‌ ئاینی ئیسلام بیت.

۲. خ‌وای گه‌وره‌ ده‌فه‌رمو‌یت: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ﴾ الحجرات: ۱۰، واته‌ «له‌راستیدا هه‌ر ئیمانداران برای یه‌کن»، ئەو برایه‌تی‌ه‌ی که‌ له‌هه‌موو جو‌ره‌کانی تر باش‌تر و کاریگه‌ر‌تره‌ برایه‌تی ئیمانییه‌ که‌ هه‌مووان کو‌ده‌کاته‌وه، به‌ ده‌یان ئایه‌تی قورئان و فه‌رموده‌ی پیغم‌به‌ر باسی پێدا‌گری له‌ مانا‌کانی یه‌ک‌پیزی گه‌لانی ئیسلامی ده‌کاته‌وه که‌ پێویسته‌ هه‌مووان پێوه‌ی پابه‌ند‌بین، له‌سه‌ر ئەوه‌ی که‌ موسلمانان یه‌ک ده‌سته‌و یه‌ک چه‌سته‌ن^{۲۹}.

۳. ئایه‌ت و فه‌رمووده‌ زۆرن که‌ باسی پێویستی وه‌لاو خو‌شه‌ویستی و ته‌ره‌فگیری ده‌کات بو‌ لای خ‌واو پیغم‌به‌رو ئیمانداران، له‌وباره‌یه‌وه‌ نمونه‌یه‌که‌ ده‌هینینه‌وه‌ که‌ خ‌وای گه‌وره‌ ده‌فه‌رمو‌یت: ﴿قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ﴾ التوبه: ۲۴، واته‌ «(ئە‌ی محمد ﷺ) پێیان بلی: ئە‌گه‌ر با‌وو با‌پیرانتان و برا‌کانتان و ها‌وسه‌رانتان و عه‌شه‌رت و هو‌زتان و ما‌ل و سامانی‌ک که‌ به‌ده‌ستان هینا‌وه، یاخ‌ود با‌زرگانی‌ه‌که‌ ده‌ترسن که‌ شکان و بێبا‌زاري

پرووی تیبکات و خانووبہرہ و کۆشک و تہ لاریک کہ حەز دە کەن لیتان تیک نہ چیت و دلخۆشن پیی، لاتان خۆشەویستترو نازدارتر بیت لہ خواو پیغەمبەرہ کە ی و جیہادو تیکۆشان لە پیناوی ریازی ئەو زاتەدا، دە ئەوہ چاوەروان بن، هەتا خوا ی گەورە دیت بە فرمانەکانیەوہ و (تۆلەتان لئ دەسینیت)، خوا ی پەرورەدگاریش هیدایەت و پینمووی قەومی یاخی و لە سنوور دەرچوو نادات».

بە لگە ی رۆشنە کہ نابیت تەرەفگیری و خۆشەویستی و گوپرایە لئ بو لای هۆزو گەل و نیشتیمان مآل و سامان پیش وەلاو خۆشەویستی و تەرەفگیری بیت بو ئیسلام و بو لای خوا و پیغەمبەر و تیکۆشان لە پیناوی خوادا، وە ک خوا ی پەرورەدگار دووپاتی دە کاتەوہ و دە فەرمویت: ﴿لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ أُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُم بِرُوحٍ مِنْهُ وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ أُولَئِكَ حِزْبُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ المجادلة: ۲۲، واتە «کہ سانیکت دەست ناکەویت باوەر بەین بە خوا و بە رۆژی دوا یی، لە کاتیکدا کہ سانیکیان خۆش بویت کہ دزایەتی خوا و پیغەمبەرە کہ یان کردییت، ئە گەرچی ئەو دۆژمانە باوو باپیریان بن یان ئەوہ یان بن یان بریایان بن یان عەشیرەتیان بن، ئەوانە ی کہ بەو شیوەیەن (ئیمان و باوەرپیان لە هەموو کەسیک لا بە نرخترو پیروۆزتەرە)، خوا ئیمان و باوەرپی لە دلیاندا چەسپاندووہ و جیگیری کردووہ و لە بەرەرە و میهرەبانی تاییەتی خۆی، وە بە هیزو گیانیکی تاییەتی لە لایەن خۆیەوہ (مەبەست قورئان و ئیمانە) پشتگیری کردوون و یارمەتی داون، سەرنجامیش دەیانخاتە باخەکانی بە هەشتەوہ کہ چەندەها روبرار بە ژیر درەخت و کۆشکەکانیدا تئ دەپەریت، هاوپی لە گەل ژیان ی بە بر اوہدا، ئەوانە خوا لئیان رازیە و ئەوانیش لە خوا رازین، ئا ئەوانە دەستە و تاقم و حزب و لایەنی خوا ی گەورەن، ئاگاداربن کہ بە راستی هەر لایەن و حزب و دەستە و تاقمی خوا سەرکەوتوو و سەرفرازن»، کہ بە پیوستی دادەنیت تەرەفگیری تەنھا بو خوا و پیغەمبەرە کە یەتی، تەرەفگیری بو ئیسلام و موسلمانان جیگە ی هاوپرای ی بوو لە نیوان موسلماناندا کہ دەیت پیشی هەموو تەرەفگیریە ک بخریت، ئەمەش بە

مانای ئه وه نایه ت که هیج خو شه ویستییه ک نییه بیجگه له مه، هیج تهره فگیرییه ک نییه بیجگه له مه.

به وورد بوونه وه مان له قورئانی پیرۆزو فهرموده کانی پیغمبر ﷺ و سوننه ته کانی، ده بینین ئیسلام کۆمه لێک وه لاو خو شه ویستی و تهره فگیری وه رگرتوو وه پپی رازی بووه به وردی و له شوین و جیی خویدا، به لام به مهرجی ئه وه ی هه موو ئه م خو شه ویستی و تهره فگیریه، ده بیته له دوای یه که م خو شه ویستی و تهره فگیرییه وه بیته، یان پیچه وانه نه بیته له گه لیدا، هه روه ک چۆن ئیسلام تهره فگیری بنیات ده نیته له نیوان کۆمه لگه دا له نیوان موسلمان و نا موسلماندا له هاوالاتی بوون و خزمایه تی و نه ته وایه تییه وه.

داننان به بیروکهی هاوالاتی بوون، له ژیرسایه ی شه ریعه تی ئیسلامیدا:

له سه ر ئه م بنه مایه وه رگرتن و تیگه یشتن له هاوونیشتیمانی و نمونه ی ئه وه کاریکی گرنگ و یه کلایی که ره وه له ژیر سایه و سیبه ری ئیسلامی پیرۆزدا که ده بیته له و دوو چوارچیویه ده ر نه چیت.

چوارچیویه ی یه که م: تاییه ته به موسلمانانه وه:

هیج ریگرییه ک نییه بو ئه وه ی به رگری له خو شه ویستی موسلمان بکات بو گه ل و تیره و هۆزه که یی و هه ز به سه رکه وتیان بکاو خو شه ویستی خو یان بو ده ربهریت، به لکو پیشکه شکردنی مافه کانیان ته نها به مهرجی ئه وه ی که ده بیته ئینتماو خو شه ویستی یه که م بو ئیسلام و موسلمانان بیته و له و یوه سه رچاوه بگریته، به شیویه که نه گاته ئاستی ره گه زپه رستی که مافی خه لکانی تر پیشیل بکات، ئه مه ش به مه به ستی هاریکاریی و یارمه تیدان له سه رچاکه و جیبه جیکردنی ئه و بنه مایه ی که چا که کردن له نزیکه کانی خو ته وه ده سته پیده کات، که چه ندین ئایه ت و فهرموده جه خت له و بابته ده که نه وه، که هه موو چا که یه ک له نزیکترینه وه بو نزیک جو ری که له چا که کاری، وه ک له فهرمووده ی پیغمبرماندا ﷺ هاتوو وه ده فهرمویت به (موعاز) کاتیک ره وانه ی ده کات بو یه مه ن پپی ده فهرمویت: {خذها - أي الصدقات - من أغنیائهم ، وردھا علی فقرائهم} ۲۰.

واته: خیرو زه کات له ده وه له مه منده کانیان وه ربگریه و دابه شی بکه ره وه به سه ر

هه ژاره کانیاندا به لگه یه له سهر ئه وهی که هاو لاتی و فه قیری شاریکی دیاریکراو له پیشتن که له ده و له مه نده کانی مالو سامانیان بو وه برگریت و دابه شی بکات به سه ریاندا، لیره وه ده گینه ئه وهی دروست نییه هه ژارانی ولات پشتگووی بخریت یان مالو سامانه کان دابه ش بگریت به سهر هه ژارانی دهره وهی شاره که ی خووی، که له مباره یه وه هیچ شتیک له ئیسلامدا نییه، به لکو پیچه وانیه له گه ل میهره بانیه گشتیه که ی و ره وشته جوان و شیرینه کانی.

هیچ گرفت و کیشه یه که نیه موسلمانیک بلیت من، موسلمانیکی عه ره بیم، یان قه تهری، یان کوردی، من له فلانه هوزم، به لام به مه رجیک وه لاو خوشه ویستی تهره فگیریه که ی له پیشدا بو خواو پیچه مبه ره که ی و ئیسلام و موسلمانان بیت، ئیتر هه ر لایه نگری و تهره فگیریه کی لاهه کی هه بیت له ژیر سیبهری ئیسلام و لیبوره یه که یدا گرفت و کیشه نییه به شیوه که دوور بیت له سته م و روخان و ته سلیم بوون و خو هه لکیشان، یان به سوک سه یرکردنی ئه وانیتر.

له پروانگه ی ئه م تیگه یشتنه وه پیچه مبه ری خوا ﷺ ریگه یداوه به پاراستنی رایه له کومه لایه تییه کان و تهره فگیریی، دوا ی پالفته کردن و پالوتنی له هه موو ئه و ره فتارانیه که له گه ل ئیسلامدا ناگونجین.

ریسا بنچینه یه کانی هاو لاتی بوون بریتین له:

۱- هاو لاتی بوون پیویسته له و چوار چیه ریخستن و خزمه تگوزاریانه دا بیت که باسما نکرد.

۲- نابیت هاو لاتی بوون بیته جیگره وهی عه قیده و ئیمان، ده بیت ئه مانه وه که به سته ری گشتی میننه وه و هاو لاتی بوونیش ده بیت له و چوار چیه یه دا بیت.

۳- نابیت سیمایه کی ره گه زپه رستی و نه فامانه وه برگریت، واته نابیت بیته مایه ی پیریزی و سوککردنی به رامبه ره کان یان مافیکی که متریان هه بیت.

پنکهنه ره کانی ئینتیمایا:

(ئینتیمایا) به واتای ئاراسته وه رگرتن، یان هه ست و سوزو پیدایسته کی ده روونیه، یان پالنه رو چه زیکه، هیچ مروقییک بی به ش نییه لی، به لکو مروقیکی ژیرت ده ستنا که ویت

به بی تهره فگیری و ئینتما، ئینتیمای نیشتمانی به پیی ئه وهی که ئیستا ههیه بیرتیبه له سی پیکهینه که ئه مانه ن: شوناس، نه ته وه، ئینتما که جه وه هری پابه ندبوون، سۆز خوشه ویسته، پابه ندی به یاساکان و ئه و پیوه رانه ی ولاتی پی به ریوه ده بریت، له گه ل پابه ندبوون به دیموکراسیه وه.

ئه وهی بۆمان ده رده که ویت ئه وه یه که ئینتیما به هه موو ئه و پیکهاتانه ش که هه یه تی، ئه گه ر نه بوه به دیلی ئینتیمای ئیسلامی و جیگه ی په یوه هندی باوه ر نه گریته وه، ئه وا هیچ ریگریه ک نیه بۆی، به لکو ده گونجیت ئه و په یوه ندیه نیشتمانیه هوکاریک بیت له نیوان هاو لاتیاندا بۆ جیه جیکردنی یه ک هه لویستی نه ته وه یی و یه ک گوتاری، پابه ندی زیاتر به مافو به رپرسیاری و ئه رکه کانه وه، تۆخ که ره وه ی خوشه ویستی و نزیک ی بیت له پروانگه ی ئه و نزیک ی و خوگونجانده ی هه یه، که به دلنیا یه وه ئه و په یوه ست بوونه باشه نه ک خراب، سو دبه خش و به هیزه نه ک زیان به خش و په رته وازه بوون.

چوارچیوهی دووه م: کوکهره وه له نیوان موسولمان و ئه ویتردا:

له م چوار چیوه یه دا ئینی ئیسلام ده سته واژه ی هاو لاتی بوون به کار ده هیئت بۆ ئه وه ی بیته به سته رو کوکهره وه ی هاو لاتیان (ئه وانه ی له ده ولته تی فراوانی ئیسلامیدا ده ژین) که ئه وه داخوازی و مه به سته پیمان نامه ی مه دینه بوو، که له دوایدا به دریزی باسی ده که یین.

ئینی ئیسلام له بواری په یوه ست کردنی ناموسولمان به ده ولته ت و نیشتمانه وه، جیه جیکردنی پشتگیری و هاوکاری و سه رخستنی بۆ ئه و نیشتمانه جه خت له سه ر چه ند خالیکی گرنگ ده کاته وه، نه ک ته نها بۆ چه سپاندنی پیکه وه ژیان له نیوان موسولمان و نا موسولماندا، به لکو بۆ جیه جیکردنی مافه کانی هاو لاتی بوون و ئه رکه کانی، له به ر ئه وه جه خت له سه ر ئه و خاله هاوبه شان ده کاته وه:

۱. کو بونه وه له سه ر خاله هاوبه شه مروییه کان: له م چوار چیوه یه دا چه ندین ئایه تمان هه یه که باسی خاله هاوبه شه کان ده کات له نیوان مروقه کانداه ک:

أ. بنچینه ی هه موان له مروف بوندا یه که، له ئاده م و هه واوه سه رچاوه ی گرتوو، ئاده میش له گل دروستکراوه، که خوی گه وره له قورئاندا و له چه ندین ئایه تدا جه خت

لہےر ٹہم بابہ تہ دہ کاتہ وہ لہ پینا و چہ سپاندنی بنہ ماکانی یہ کسانیدا لہ نیوان نہ وہ کانی
 ئادہ مدا، دواتر جہ خت لہ وہ دہ کاتہ وہ بنچینہ ی ہہ موان لہ گلہ و زہویش بہ لگہ یہ
 لہےر گرنگی نیشتمان، کہ من ہہ میشہ دہ لیم: زہوی دایکی یہ کہ ممانہ پیش حہوا،
 کہ ہہر ٹہو کوکہ رہ وہو لہ خوگریشمانہ دہوی مردن، پاریزگاری لہ رووفاتہ کاٹمان دہ کات،
 تا جاریکی تر لہو یوہ دووبارہ زیندووبینہ وہ، وہ ک خہوی گہورہ دہ فہرمویت: ﴿مِنْهَا
 خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى﴾ طہ: ۵۵، واتہ «تیمہ تپوہ مان ہہر
 لہم زہویہ دروست کردوہ، (دہوی ماوہیہ ک) دہ تانخہینہ وہ ناوی، پاشان جاریکی تر
 دووبارہ لہو زہویہ دہرتان دہہینینہ وہ (بو لپرسینہ وہ و وەرگرتنی ٹہو پاداٹتہ ی کہ
 شایستہن)».

ب. ہہموو ٹہوانہ سوژو پہیوہندیہ مروییہ کان کوپاندہ کاتہ وہ، ہہمویان خوشک و
 برای یہ کترن، دہ گہرینہ وہ بو سہر یہ ک دایک و باوک بو ٹہم مہ بہستہ قورٹانی پیروژ
 داخوازی دہ کات کہ ٹہو پہیوہندیہ پاریزراو بیت و ہہموان پاریزگاری لپیکہن وہ ک
 دہ فہرمویت: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ
 مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾ النساء:
 ۱، واتہ «ٹہی خہ لکینہ لہ خہ شم و نارہزایی ٹہو پہروہردگارہ تان خو پپاریزن کہ تپوہ ی
 لہ تاکہ نہ فسیک دروست کردوہ، ہہر لہو نہ فسہش ہاوسہرہ کہ ی بہ دی ہینا و لہو
 دووانہ پیوان و ژنانی زوری خستوتہ وہ و بلاو کردہ وہ، ہہروہا لہو خوایہ بتزن کہ
 لہ یہ کتر داوا دہ کہن بہ ناوہینانی ٹہوہ وہ، ہہو ل بدن پہیوہندی خزمایہ تیش پپاریزن
 و (پتہوی بکہن) چونکہ بہ راستی خوا (ہہمیشہ و بہردہوام) چاودپیرہ بہ سہرتانہ وہ».

لہ کاتیکدا ٹہم سوژو بہ زہییہ لیکدراوہ تہ وہ بہ ہہموو سوژو بہ زہیی مروییہ کان.

ج. ئادہم باوکی ہہموو مروّفہ کانہ بہ گشتی (تہنہا باوکی موسولمان نیہ، یان تہنہا
 خاوہنی پہراوہ ئاسمانیہ کان نیہ بہ تہنہا) باوکی ہہموو ئادہمیزادہ کانہ کہ خہوی
 پہروہردگار ٹہمہ ی روشن کردوتہ وہ کہ خو ی دروستیکردوہ، دواتر لہ روّحی خو ی
 روّحی کردوہ بہ بہریداو فریشتہ کان کپنوشیان بردوہ، وہ ک خہوی گہورہ دہ فہرمویت:
 ﴿فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ﴾ الحجر: ۲۹، واتہ «جا کاتیک پیک و

پیک و ته‌واوم کرد، له و رۆحه تاییه‌تیه‌ی که من (به‌دییه‌نهری ئه‌وم)، پیمبه‌خشی، ئه‌وه هه‌مووتان کپنووشی بو به‌رن (کپنووشی پیزو به‌فه‌رمانی خوا)».

جه‌ختکردنه‌وه له‌سه‌ر ئه‌م سنی واتایه‌ی پیشه‌وه، ئه‌وه ده‌رده‌خات مروّف له ئیسلامدا پله‌و پایه‌ی بلندو بالاو پر شکۆی هه‌یه له‌رووی مروّقبوونیه‌وه.

د. به‌دنیاییه‌وه خدای گه‌وره پیزوی له مروّفه‌کان ناوه له‌روانگه‌ی مروّقبوونیه‌وه، وه‌ک خدای گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاَهُمْ مِّنَ

الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا﴾ الاسراء: ۷۰، واته‌«سویند به‌خوا به‌راستی ئیمه‌ پیزمان له نه‌وه‌ی ئاده‌م گرتوووه به‌سه‌ر وشکانی و ده‌ریادا (به‌جووره‌ها هۆکاری گواستنه‌وه) هه‌لمان گرتوون و له‌پزق و پزوی پوخت و چاکی جوړاو جوړ به‌هه‌روه‌رمان کردوون (له‌خوړاک و پوښاک و مال و ناومال و.. هتد) به‌راستی ئیمه‌ پیزوی زیاده‌ی ئه‌وانمان داوه به‌سه‌ر زۆربه‌ی ئه‌و به‌دی هینزاوانه‌دا که دروستمانکردوون (له‌هه‌موو پرویه‌که‌وه، تا‌قه‌درو پیزوی خوینان بزنان)».

که هه‌موو ئه‌م به‌شه‌ مروّبیانه‌ په‌یوه‌ندیه‌کان و خوښه‌ویستی و بو‌یه‌کتر بوون به‌هینز ده‌کات.

۲. کوکه‌ره‌وه هاوبه‌شه‌کانی نیوان خاوه‌ن په‌رتووکه‌ ئاسمانیه‌کان و مسوولمانان، ئیسلام ئه‌و تاییه‌مه‌ندییه‌ی پیمه‌خشیون، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی خاوه‌نی کتییی ئاسمانین، خاوه‌نی ئیمان و باوه‌رن، له‌رووی بیروباروه‌په‌وه باوه‌ریان به‌پوژی دوایی هه‌یه، پریگه‌ی داوه‌ هاوسه‌رگیری له‌گه‌ل ئافره‌ته‌ داوین پاکه‌کانیان بکریت، سه‌رپراوه‌کانیان بخوریت.

ئا ئه‌م هاوبه‌شیانه‌ هۆکاری کوکردنه‌وه‌یه له‌ نیوان موسوولمانان و خاوه‌ن کتییه‌ ئاسمانیه‌کاندا زۆر له‌وه‌ زیاتر که‌ پریگه‌ی داوه‌ خاوه‌ن کتیییکی ئاسمانی باوکی هاوسه‌ره‌که‌ت بی‌ت باپیری منداله‌کانت بی‌ت، بیته‌ خالۆی منداله‌کانت.

۳. هاوبه‌شه‌ مروّبیانه‌کان له‌رووی ئه‌و پیکه‌پینه‌ره‌ خاوییه‌ی که‌ مروّفی وه‌ک دروستکراویکی کوومه‌لایه‌تی هیناوه‌ ته‌ دونیاوه‌، که‌ هه‌لگری شارستانی و مه‌ده‌نیته‌ بی‌ت، له‌و پیناوه‌شدا داوا کراوه‌ له‌ ئیمانداران که‌ یارمه‌تی ده‌رو هاوکاری هه‌موو ئه‌وانه‌ بی‌ت که‌ هه‌زیان به‌ هاوکاری هه‌یه‌ به‌بی‌ سه‌یرکردنی ئاین و بیرو باوه‌رن، وه‌ک خدای گه‌وره‌ که‌ ده‌فه‌موری‌ت:

﴿وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾
 المائدة: ۲، واته «یارمہ تی و کۆمہ کیی یہ کتر بکن له سہر چاکہ و خواناسی، نہ کھن یارمہ تی و کۆمہ کی یہ کتر بکن له سہر گوناہو دەستدریژی، له خوا بترسن و پاریزکار بن، چونکہ بہ راستی خوا زۆر بہ توندی تۆلہ دەسینیت».

لیرہ دا خوی گہورہ باسی ئەو کہ سہی نہ کردووہ کہ تۆ ھاوکاری دە کھیت لہ گھ لید، چونکہ گرنگ نیہ ئەوہ کییہ تۆ ھاوکاری دە کھیت، بہ لکو گرنگ جووری ھاوکارییہ کھ یہ، گہر لہ چاکہ کاریدا بوو ئەو پپووستہ ھاوکاری بکریت، ئە گہر لہ خراپہ کاریدا بوو ئەو پپووستہ خۆتی لی پاریزی و ھاوکاری کردنی دروست نیہ.

ہر وہا ئاینی ئیسلام فرما مان پیدہ کات بہ دانیشتن و گفتوگۆ کردن لہ گھ ل تیکرای مروّفہ کاندہ بہ شیوہی جوان و جوانترین شیوازہ کانی حیوارو گفتوگۆ لہ بہرچاو بگیریت، گفتوگۆ بہ باشترین ریگہ دابریت، چونکہ ہہ موان بہ شدارین لہ باسکردنی راستی و گھیشتن پیی، وہ ک خوی گہورہ دە فرمویت: ﴿وَإِنَّا أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَىٰ هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ * قُلْ لَا تَسْأَلُونَ عَمَّا أَجْرَمْنَا وَلَا نُسْأَلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ﴾ سباء: ۲۴-۲۵، واته «بیگومان ئیمہ، یا ئیوہ لہ سہر ریگہی (راست و دروستی) ہیدایہ تین، یا خود لہ گومراییہ کی ئاشکرادا پوچووین!! (خۆتان ببنہ دادوہر) * ہہر وہا پییان بلی: ئیوہ پرسیارتان لینا کریت دہربارہی گوناگی ئیمہ، ئیمہ ش پرسیارمان لینا کریت دہربارہی ئەو کارو کردہ وانہ تان کہ ئەنجامی دەدہن (ہہر کھس بہرپرسی کارو کردہ وہو بیروباوہری خۆیہ تی)».

بہم شیوازہ جوانہ خوی گہورہ فرمان بہ پیغمبرہ کھ ی دە کات، کہ لہ گھ ل نا موسولمانہ کان تہ نانہت بیباوہرو موشریکہ کان بدویت، ہہ موو ئەم خالہ ھاوبہ شانہ یارمہ تی دہریکی باشہ بۆ پیکہوہ گونجاندنیکی دروست و وەرگرتنی مافہ کان بہ شیوہی ویژدان و دادگہرانہ.

وَلَاتِي يُسْلَامُ وَوَلَاتِي جَهَنگ (بریتیه لہ ولاتی ھاو لاتیوون)

ئەو دابہ شکردنہ کہ زانایان و فہقیہہ کانی موسولمانان ہہ ستاون بہ دابہ شکردنی ولاتان بۆ ولاتی ئیسلامی، ولاتی جہنگ، ولاتی عہدو پھیمان، لہ راستیدا دہ گہر پتہ وہ بۆ لای ئەو راستیہی کہ پھچاوی ھاو لاتی و ھاو نیشتمانی کراوہ، لہ بہر ئەوہی ہہ موو

ئەوانەى لەولاتی ئیسلامیدا ژیاون و موسوڵمان و زیممیه کان هەمان هاوڵاتین مافی هاوڵاتی بونیان هەیه لەسەر دەولەت، ئەرك و بەرپرسیاریتیان لە ئەستۆدایە، کە ئەمەش کە زاناڤان و توڤانە بوو ئەو بوو هەموو پیکهاتە کان کۆبکریته و هەمان ناموسوڵمان لە موسوڵمانە کان جیانە کریته و هە، ئەهلی زیممە پاراستن و پارێزگاریان پێویستە لە نێو وڵاتی ئیسلامیدا و لە کاتی کیشدا کە بە دیل بگیرین.

زاناڤانی بواری فیهی ئەو هیان رۆشنگردۆتە و هە کە پێویستە لەسەر دەولەتی ئیسلامی هەوڵی ئازادکردنی گیراوه کان بدات لە موسوڵمان و زیممیه کان و هە یە ک بی جیاوازی، تەنانت (ئێن حەزم) یش رای وایە: هەركات وڵات لە لایەن دۆرمانانە و هە توشی هەره شە بوو، لەسەر دەولەتی ئیسلامی پێویستە بچنە دەرە و هە بوو شەرکردن لە گەڵاندا تا مردن لە گەڵاندا بچنە گین، بە بی ئەو هی کە سێک دەنگ بەرزبکاتە و هە بلیت ئیمە زیممیه، چونکە بە خۆتە سلیمکردنیان پەیمان و عەقدە کان لە گەڵ زیممیه کان هە لده و شیتە و هە^{۳۱}. بە لام (المستأمنون) ئەوانەن لە ناو وڵاتی ئیسلامیدا، بە مەبەستی بازرگانی و شتی تر، پەیمانی پاراستنیشیان لە دەولەت یان لە هاوڵاتیان وەرگرتوو، ئەمانە هاوڵاتی نین، بە لام هە ندیک لە مافە کانیان بوو هە یە و پارێزگاریان لێ دە کریت.

مەبەستمان:

ئەم ئیسلامە داخووزە لە موسوڵمان کە خاوەنی بیروباوەری خۆی بیت، بە شیوهی کە ئیجابی چاک و کاریگەر بیت بە رانبەر ئەوانە ی چاکە دە کەن لە گەڵاندا، دە بیت پابەندی بیرو باوەرە کە ی و شەریعت و مەنەجە کە ی بیت و پارێزگاری لە نیشتمانیە کە ی بکات، پارێزگاری لە هەموو ئەو پیکهاتە نیشتمانییە ی خۆی بکات تەنانت لە ئاژەل و ژینگە کە ی.

چونکە هاوڵاتیون لە بیرو ئیسلامیدا دوا ی پاراستنی بیروباوەرە کە ی، داخووزە لێی خوشەویستی بوو نیشتمانی و هاوڵاتیە کانی دەر بپریت، ئەو هی لە توانیدا هە یە پێشکەشی بکات لە پینا و خزمەت کردنی وڵاتە کە ی و بەرزکردنە و هە ناوبانگی، بە شداریکی باش بیت لە هەموو خێرو بیرو دلسۆزییە کدا بوو نیشتمانیە کە ی و پارێزگاری لێ بکات بە هەموو شیوهی کە^{۳۲}.

(۳۱) السلوك لمعرفة دول الملوك لابن الأزرقي، حيث نقل هذا الاجماع عن ابن حزم (ص ۸۰).

(۳۲) المراجع السابقة الخاصة بالمواطنة.

په پیمان نامه کې یه که مین ده ستوره که مافی هاو لاتی بوون ددها به ئه وانتری له ناو مه دینه دا:

یه که مین ده وله تی ئی سلامی که له مه دینه دروست بوو، له سهر بنه مای برابه تی داریژرابوو له نیوان پشتیوان و کوچبه ره کاند، ئه وان وهك یهك ئوممهت بوون، وهك یهك جهسته بوون، یهك ده ست بوون بو به ره و رو بوونه وهی دوژمنه کان، ده ستوره که له سهر بنه مای داد و هاو لاتی بوون و ماف و ئه رك به یه کسانى له گه ل ئه وانى تر دا داریژرابوو، له جوله که و ئه و موشریکانه پیکهاتبوون که هه تا ئه وکاته مسولمان نه بوو بوون، پیغه مبه ری خوا به ئین نامه یه کی نووسی که به شیکی زوری په یوه ندى هه بوو به پاراستنی مافی جوله که و موشریکه کان، ئه م ده ستوره پیکهاتبوو له نزیکه ی ۴۸ ماده ده.

* کورته ی ده ستوری مه دینه:

له په پیمان نامه ی مه دینه کومه لیک ئه حکام و بنه مای گشتی وهرده گرین و به کورته باسیان ده که یین:

أ. دانان به مافه کانى خاوه ن کتیه ئاسمانیه کاند له سهر بنچینه ی هاو نیشتمانی له شاری مه دینه دا، که له گه ل موسلماناندا یهك گه لن، له هاو نیشتمانی و سیاست و پاریزگاری و سهر خستن بو ئه و نیشتمانه ی هه موانى کو کردو ته وه.

ب. دانان به فره یی ئاینی که هه موان بگریته وه و له مه سیحی و یه هو دی و بت په رسته کان.

ج. پابه نده بوون به سهر خستنى هاوبه ش له نیوان دوو گه لى جیاواز له بیرو باوه ردا، که ئه ویش گه لانى موسلمان و گه لانى یه هوودین له سهر بنچینه ی هاو لاتی و هاوبه ش و له ماف و ئه رك و به رپرسیاریدا له به رانه ر ئه و نیشتمانه دا.

ئو پابه نده یه ش پابه نده یه له پیناو نیشتماندانده كه روو به ئاین، له بهر ئه وه ی ئاینی هه ر یه کیک جیاوا تره له وى تر، که واتا هاو نیشتمانی (المواطنة) ده گه یه نیت به شیوه یه کی روشن و پاریزگاری له مافه کانیان و به رپرسیاریان، له بهر ئه وه ده ییت مامه له مان له گه ل نا موسلمانانده کاند له سهر بنه مای هاو نیشتمانی بیت، ئه وان به ئاینی خو یان و ئیمه ش ئاینی خو مان.

د. یەكسانی لە ماف و ئەركدا لە مافی رێگەدان بە دراوسێیەتی و ئاسایش و دلنایایی بۆ
 هەمووان بێجگە لە دوژمنان و بتپەرستان.

ه. ئازادی ئاینداری بۆ هەمووان.

و. پارێزگاری لە مافەکان و چاودێری کردنیان و رێگە نەدان بە هەر کەسێک دەستدرێژی
 بکاتە سەریان.

ز. بەرپرسانی کەسی، بەلام لەسەر هەمووان پێویستە پارێزگاری بکەن لەوەی لەو
 پەیمان نامەیهدا هاتوو، رێ بگرێت لە هەر کەسێک کە بیهوێ بەندەکانی پێشیل بکات،
 ناییت رێگە بدرێت بە دراوسێیەتی و نزیکیی لە گەڵ دوژمنەکاندا، بەمەش ره چاوی
 بەرپرسانی دەستەجەمی کراوه.

ح. دیاریکردنی نیشتمان، وهك ئەوهی له (یثرب) دا دیاریکرا.

خ. مافەکان و خەلات و بەخششی خوایه بۆ هەمووان، بۆ هیچکەس رەوا نییه ئەو
 مافانە زهوت بکات کە ئەمەش تاییه تەمەندی مافەکانە لە ئیسلامدا، لە بەرئەوه بۆ
 موسلمان رەوا نییه مافی هیچ کەسێک پێشیل بکات با کەسێکی پابەندیش نەبێت.
 ی. ماف لە ئیسلامدا لە بەرانبەر بەرپرسانی تەمەندی، لە گەڵ ئەوهی مافەکان پێرۆز
 پێویستە پارێزگاریان لێبکریت، لەم رۆژگارێکدا، ئەو پەیماننامەیه بۆ هاوکاریی یه کتێیه
 بەرانبەر ستهم و یاخی بوون و خراپه کاری، پارێزگاری لە بێدەسەلات و بێهێزەکان دەکات.

رۆژئاوا و چه سپاندنی یاساکان بەسەر هەموواندا بە یەكسانی

سەرەرای ئەوهی کە دەوترێت لە بوونی ئازادی جۆراوجۆر لە رۆژئاوا، بە تاییه تیش
 لە رۆوی ئازادی ئاینهوه، یاساکان لە رۆژئاوا پێویستە بەسەر هەموو لایه کدا بە
 مسوڵمان و نامسولماندا بچەسپیت، تەنانەت لە تاییه تەمەندترین بواری کە سایه تیدا
 (خیزان و باری کەسیتی و میرات). بە سێفەتی ئەوهی کە جێبه جێکردنی یاساکان لە
 سەرۆری دەوله تە، ناکرێت بۆ هیچ یاسایه کی تر سازشی لەسەر بکریت.

بەلام لە ئیسلامدا رێگە دراوه بە ناموسلمانەکان کە ئە حکامی تاییه تی خۆیان جێبه جێ
 بکەن لە هەموو کاروباریکی خۆیاندا، قورئانی پێرۆز پێشەوای مسوڵمانان (دەوله تی
 ئیسلامی) سەرپشک دەکات لە ئیوان جێبه جێکردنی ئە حکامه کانی شه ریعەت بەسەر

«قورئانه» ی که له لایه ن خواوه بوټ دابه زیووه، شوینی ئاره زووه کانی ئه وان مه که وه» له روانگه ی ئه مه شه وه کومه لیک له زانایانی شهرع ناس ده لاین: پیشه وای مسولمانان سهرپشک ده کریټ، به لام (مالیکی) ئه و سهرپشک کردنه تایبه تمند ده کات به شتیک که له نیوان هه موو ئاینه کاند ا حرام نه کرابیت، به لام ئه وه ی که هه موو ئاینه کان له سهری کوکن وهک (حرامی زینا) بوټ نموونه، ئه وکاته پیشه وای مسولمانان حوکمه که به یه کسانی به سهر هه مواندا جیبه جی ده کات^{۳۳}.

پینځه مېهه ی ئیسلام ئه وه ی له په یمانی مه دینه دا چه سپاندووه (ده ستوری ده ولته ته ئیسلامیه نوییه که) که تیایدا هاتووه: «جوله که کانی به نی عه وف له گه ل باوه پرداراندا یه ک ئوممه تن، جوله که کان خاوه نی ئاینی خوینان و مسولمانانیش خاوه نی ئاینی خوینان، پپووسته هه ردولایان پشتیوانی له م ده ستوره بکه ن و دژی هه رلایه ک بوه ستنه وه که دژی بیت، له نیوانیشیاندا ده بیت ئاموژگاری و چاکه کاری هه بیت به بی تاوان»^{۳۴} جوله که کان دانیان به وه دا نابوو، که به پیی یه کیک له ماده ده کانی ئه م به لایننامه یه ده سه لاتیک ی دادوهری بالآ هه یه، له کاتی بوونی ناکوکی دا ده بیت وهک مه رجعه بگه ریڼه وه بو ی، به لام پابه ند نه بوون به گه رانه وه ی، ته نها له کاتیکدا نه بیت که لایه نیکی ئه وان هه ی ناکو ک بن له گه لیدا مسولمان بیت، به لام ئه گه ر وانه بیت ئه و خویان سهرپشک بوون.

ئه و ئازادیه ی که ئیسلام دایینی ده کات هه تا ئیستاش یاساکانی روژئاوا پیی نه گه یشتوون (سهره رای ئه وه ی که بانگه شه ی ئه وه ده که ن که ئه وان کانگای ئازادی و دیموکراسین)، ئه وه ش بوټ ئیسلام و مسولمانان سهروره یه کی گه وره و جیگه ی شانازیه، که ئاینه که یان دانی ناوه به پیکه وه ژیانی ئاشتیانه و پیدانی مافی هاوالاتی بونی ته و او به ئه وانی تر، به لکو سازشی کردووه له سهر ئه وه ی که له م سهرده مه دا پیی ده لاین (سهروره ی یاسایی) له پینا و ئازادی ئاینیدا، ریگه یان دا و ن که شه ریعه تی خویان جیبه جی

(۳۳) بو زیاتر تیگه یشتن بگه ریڼه وه بوټ (احکام القرآن) للشافعی (۸۷/۲)، و (احکام القرآن) للجصاص (۴۳۴/۲)، (احکام القرآن) لابن العربي (۶۱۷۰/۲)، (التفسیر القرطبی) (۱۷۷/۲)، (الام) للشافعی (۱۳۰/۴)، وفتح القدير (۵۰۲/۲)، (بدایة المجتهد) (۴۳۵/۲)، (الغایة القصوی) (۹۲۷/۲)، (المغنی) لابن قدامة (۲۱۴/۸)، (المحلی) (۷۲-۶۹/۱۳).
(۳۴) سهری کتیبی مجموعه (الوثائق السياسية) (۴۷-۴۱)، (السیرة الصحیحة) (۲۸۵-۲۸۴/۱).

بکهن و چاوپوښی بکهن له شتانیك كه به دیدی ئه مان حه رامه، به لكو پاریزگاریان کردوو له وهی هیرش بگریته سهر شوینی عهره ق خواردنه وهو به رازه کانیشیان، له کاتیکدا که ئه مانه له ئیسلامدا له حه رامه کوشنده کانن.

هه رکه سیك هیرشیان بکاته سهر سزای راسته وخوی بو داناون، ته نانه ت هه ندیک له زانیان (حه نه فیه کان) ده لین «پیویسته قه ره بوو بگرینه وه»، له کاتیکدا که له تیروانیی ئیسلامدا ئه وانه مال و دارایی نین، به لام ئه وه به مه سته ریژنانه له بیروباوه ری ئه وان.^{۳۰} ئه م پاراستنه بو ئازادی ثانی و پیدانی بوار به نامسو لمانه کان بو جیبه جیکردنی شه ریعه ته کانیان به سهر خو یاندا به وپه ری ئازادیه وه، له سه رده می پیځه مبه ر ﷺ و به ده قی ثایه ت به رده وام بووه به دریژیی چوارده سه ده ی رابردوو، به لام ئیستا که سه ده ی بیست و یه که که به سه ده ی ئازادی و پیشکه وتن و دیموکراتی (وه ک ده وتریت) له قه لهم ده دریت، به لام له هه مانکاتدا ملیونان که س هه ن له ئه وروپا و ئه مریکا ریگه ناده ن که ئه و یاسایانه جیبه جی بکه ن، که تایبه تمه ندن به خو یان، هه روه ها له شته قه ده غه کراوه کانه که ریگه بدریت به دروستکردنی دادگای تایه ت به خو یان، چونکه ئه وان ئه وه به سه روه ری ده زانن و ناییت سازشی له سهر بگریت.

له به رئه وه ئه و مسو لمانانه ی له روژئاو ادا ده ژین تووشی بارگرانی و نارپه حه تی زور ده بن، چونکه بو خو یان برویان به شتیك هه یه و ناچار ده کرین که شتیکی تر بکه ن، که پیځه وانیه له گه ل ئه و شه ریعه ته ی برویان پییه تی.

په یوه ندی موسلمانان (که مایه تی) به و ده وله ته نا ئیسلامیانه ی تیایدا ده ژین:

له م بواره دا ژماره یه کی زور کتیب و توژیینه وه ی به بایه خ نووسراون، ئه وه شی له م بواره دا به شیوه یه کی به پیزو وردو دوورودریژ نویویه تی (شیخ یوسف قه رزاوی) و (شیخ فه یسه ل مه وله وی) و (دکتور ته ها جابر عه لوانی) و (دکتور جه ماله دین عه تیه) و که سانی دیکه شن... له به رئه وه ئیمه لیره دا به دریژی ناچینه ناو ئه م باسه وه، به لكو کومه له بنه ماو ریسای گشتی باسده که ین که په یوه ندیان به باسه که مانه وه هه یه و

(۳۰) بگه ریژه وه بو (فتح القدیر) (۴۳۱/۵)، (منح الجلیل) (۳۶۲/۱)، (نهایه المحتاج) (۱۳۰/۳)، (المغنی) لابن قدامة (۲۸۳/۴)، (احیاء علوم دین) (۹۲/۲)، (مجموع الفتاوی) (۵۹۲/۲۸).

دهتوانین لهیهك بنه مادا كوڤیان بکهینه وه که ئه ویش» بریار لیدان و دانان به مافه هاوبه رامبه رکانی (المتقابله) نیوان که مایه تی ئیسلامی و دهوله تی زینه دا».

پیشتر ئه م بنه مایه مان پشتراست کردوو ته وه له هه موو په یوه ندیبه کانی نیوان موسلمان و ئه وانی دیکه دا، ئه مه ش بنه مایه کی جیگیرو چه سپاوه و پیغمبه ری خوا ﷺ بریاری لیداو، ته نانه ت له نیوان موسلمان و خوا ی گه وره شدا، به لام به منه ت و فه زلی خوا ی گه وره وهك پیشتر باسکرا ئه م بنه مایه گشتگیرو هه مه لایه نه و کومه لیک له مافو ئه رکی لئ ده بیته وه له سه ر هه ردوو لایه ن:

یه که م: گرنگترین ئه و مافانه ی پیویستن له سه ر ئه و موسلمانیه له ده وه له ته نا ئیسلامیه کاند ا ده ژی:

دهتوانین به م شیوه یه ی خواره وه کورتیان بکهینه وه:

أ. پیویستی وه فابوون به و گریبه ست و په یمانانه ی که ئیمزای له سه ر کردوو یان دانی بیانوه، مه گه ر دژ بوه ستیته وه له گه ل ئه و ده قانه ی حاشاهه لنه گر (قطعی) ن له روانگه ی ده لاله ت و چه سپینه وه یان ئه وانه ی ناو ده برین به نه گوږه کان (الثوابت).

به لگه کان له سه ر واجب بوونی پابه ندی به گریبه ست و په یماننامه وه بو موسلمان و ئه وانی تر زیاتره له وه ی که له م جیگه یه دا هه موویان باس بکرین، له وانه ش ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ...﴾ المائده: ۱، واته «ئه ی ئه وانه ی باوه پرتان هیئاوه، به ئه مهك و به وه فا بن به رامبه ر به لین و په یمانه کانتان» ﴿وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا﴾ الإسراء: ۳۴، واته «وه فا بکه ن به به لین و په یمان، چونکه به پراستی به رپرسیارن له به رامبه ر به لین و په یمانه وه»، ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ * كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ﴾ الصف: ۲-۳، واته «ئه ی ئه وانه ی باوه پرتان هیئاوه بوچی شتیک ده لین و ئه نجامی ناده ن؟ بوچی گوفتارتان دژی کردارتانه؟ * خه شم و رقیکی گه وره یه لای خوا ئه وه ی که ده یلین و نایکه ن»، به لکو خوا ی گه وره فه رمانی کردوو به وه فا به و په یمانه ی له نیوان پیغمبه ری خوا ﷺ و هوژه کاند ا به سترابوو سه ره رای ئه وه ی هه ندیک زولم و سته میان ئه نجام دابوو ده رهق به موسلمانان، خوا ی گه وره ده فه رمویت: ﴿وَإِنْ اسْتَنْصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ إِلَّا عَلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِّيثَاقٌ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ (الأنفال: ۷۲،

واته «خو ته گهر تهو ئيماندارانهی (که کوچيان نه کردووه) داوای يارمه تی و پشتگيريان له ټيوه کرد بو سه رختنی ټاينی ئيسلام، ټه وه پيوسته له سهرتان بکه ن، جگه له سهر ټه وه عه شرت و لايه نهی که له نيوان ټيوه و ټه واندا په يمانتيک هه ټيت (ټه وه په يمانه مه شکينن)، خوای گه وره ش بينايه به و کارو کرده وانهی که ده يکه ن». که له مه دا ټه وه به ديار ده که وټ وه فاداری به په يمانه وه له سهر و مافی هه نديک له ئيماندارانه وه يه که هيشتا کوچيان نه کردووه.^{۳۶}

ټين که سير ده ټيت: (.. ټه گهر داوای پشتيوانيان ليکردن له شه ريکی ټاينيدا به سهر دوژمنه که ياندا ټه وه ټيوه ش پشتيوانيان ليکه ن، چونکه ټه وه ټه رک و واجبه له سهر شانتان له بهر ټه وهی ټه وانه براتانن له ټايندا، مه گهر داوای پشتيوانيتان ليکه ن له دژی گه ليکی بي باوه ر که له نيوان ټيوه و ټه واندا به ټيننامه ی په يماننامه هه ټيت.. ټه وه ناپاکی مه که ن ده رباره ی ټه وه زيممه ته و په يمانه که تان له گه ل ټه وانهی په يمانتان له گه ل به ستون مه شکينن، ټه مه ش له ټين عه بباسه وه گيردراوه ته وه)^{۳۷}

له هه مان کاتدا خوای گه وره ده رباره ی مافی موشريکه که کان ده فه رموټ: ﴿فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ﴾ التوبه: ۷، واته «هه تا ټه وان پابه ند و راست و دروست بن له سهر په يمانه که يان به رامبه ر ټيوه وه، ټه وه ټيوه ش پابه ند و راست و په وان بن بويان، چونکه به راستی خوا پاريزکارانی خو ش ده وټ».

(ټين که سير) ده ټيت: (هه رچه نده پابه ند بن به وهی ريکه ووتنتان له سهر کردووه و په يمانتان له سهر به ستووه له وازه ينان له جه نگی نيوان خو تان و ټه وان.. ټه وه دامه زاروو به رده وام بن بويان، خوای گه وره ش که سانی له خوا ترسی خو ش ده وټ، ټه مه ش له لايه ن پيغمبه ري خواوه ﷺ و موسلمانانه وه په پره وکرا، ريکه ووتنامه ټاگر به ست له گه ل خه لکی مه که که به رده وام بو..، تا ټه وهی قوره يشيه کان په يماننامه که يان شکاند، له گه ل هاوپه يمانه کانی خو يان له (به نی به کر) دژی (خوزاعه) که هاوپه يمانی پيغمبه ره بوون ﷺ شهريان کرد..)^{۳۸} به لام فه رمووده سه حيحه کان له م بواره دا هينده زورن که

(۳۶) بگه رټه وه بو (جامع البيان) للطبري، بتحقيق: الشيخ شاکر (۷۰-۶۶/۲۰).

(۳۷) تفسير القرآن العظيم ط. د. ابن حزم (۱۳۱۸/۲).

(۳۸) سه رچاوه ی پيشوو (۱۳۱۸/۲)

له ژماره نایه ن تا بتوانین له م باسه کورته دا بیانخهینه پرو و له وانه فهرمووده ی سه حیجی: «نیشانه کانی دووروو سیانه: نه گهر قسه ی کرد درو ده کات، گهر په یمانیدا، په یمانه که ی ده شکینئ، گهر نه مانه ت و راسپارده ی لادانرا نه و خیانه تی لیده کات»^{۳۹}، له گپرانه وه ی موسلیمدا هاتوو»

با که سه که نوپژ بکات و به روژو بیت و بانگه شه ی نه وه بکات که که سیکی موسلمان»^{۴۰} ههروه ها نه و فهرمووده یه ی تر که (متفق علیه) یه ده فهرمویت: «چوار سیفیه ت هه یه هه رکه س تیایدا بیت نه و دووروویه کی ته واوه، نه گهر یه کیک له و سیفیه تانه ی تیاوو نه و سیفیه تیکی دوورووی تیدایه تاوازی لیدینئ: نه گهر راسپارده ی لادانرا خیانه تی لیده کات، نه گهر قسه ی کرد درو ده کات، نه گهر په یمانیدا ده ی شکینیت، نه گهر دوژمنایه تی کرد سنور ده به زینیت»^{۴۱}.

ب. فیل و درو و چه واشه کاری نه کردن به رامبه ر ده ولت یان جگه له ده وه لته تیش، نه وه ش له بهر هه رامی فیل و خیانه ت و چه واشه کردن و ناپاکی به هه موو شیوه یه ک... زوربه ی زانایانی فهرمووده له لایه ن خو یانه وه باسی تایه تیان ته رخانکردوو به هه رام کردن ناپاکی و فیل و خیانه ت و چه واشه کردن و درو، تیایدا کومه له فهرمووده یه کی زوریان هیئاوه، له وانه نه م فهرمووده یه یه که (متفق علیه) یه و ده فهرمویت: «هه موو که سیکی ناپاک نالایه کی به ده سته وه یه و ده وتریت نه وه ناپاکی فلانه که سه»^{۴۲} ههروه ها له م فهرموودانه ش نه وه که (بوخاری) له نه بی هوره یره وه ریوایه تی کردوو که پیغمبر ﷺ فهرموویه تی: «خوای گه وره ده فهرمویت: له روژی قیامه تدا سی که س هه ن که من نه یاریانم: به هو ی منه وه په یمانیکی له گه ل به ستریت و پاشان ناپاکی بکات»^{۴۳} له بواری فیل کردندا هه نگاوی یه کلاکه ره وه ی ناوه، پیغمبره ی خوا ﷺ ده فهرمویت: «هه رکه س چه ک له دژمان هه لگبریت نه وه له ئیمه نیه، هه رکه س فیلمان لی بکات

(۳۹) (صحيح البخاري) مع (الفتح) (۸۳، ۸۴/۱)، ومسلم الحديث رقم (۵۹).

(۴۰) هه مان سه رچاوه

(۴۱) صحيح البخاري: مع الفتح. (۸۴/۱) و مسلم، الحديث رقم (۵۸).

(۴۲) صحيح البخاري: مع الفتح. (۲۹۹/۶۶۴، ۱۲/۱۰) من حديث ابن عمر (۲۰۲/۲) و ابن مسعود، و مسلم رقم (۱۷۳۵، ۱۷۳۶) من حديث

ابن عمر، (۱۷۳۷) من حديث انس، و (۱۷۳۸) من ابي سعيد الخدري، بگه پره وه بو (رياض الصالحين): الشيخ ارنوط (۴۴۹ل - ۴۵۰).

(۴۳) (صحيح البخاري) مع (الفتح) (۳۴۷۳۴۶-/۴).

ئەو لە ئیمه نبیه^ع، لێره دا گەر سهرنج بدهین ده بینین که فهرمووده که راشکاوانه باس له فیل ده کات و ئەو که سهی فیل ده کات له ئوممه تی موحه ممه دی ع دانائیت که پیغمبه ری خوا دهیه ویت، به لکو قورئانی پیروز ریگه ی به پیغمبه ره که ی نه داوه تا له چوارچیوه ی ری که وتن و په یماننامه کاند ته نانه ت نه گەر له گهل دوژمنانیشیدا بیت **فیل و چه واشه کاری بکات، خوای گه وره ده فهرمویت: ﴿وَإِنْ يُرِيدُوا أَنْ يَخْدَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ اللَّهُ هُوَ الَّذِي آتَاكَ بِنَضْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ﴾** الانفال: ۶۲، واته «خو ئە گەر خوانه ناسان (به داخوازی ری که وتن و ناشتی) ویستیان بتخه له تینن، ئەوه دلنیا به که پشتیوانی خوا به سه (که نه یه لیت بکه ویته ناو پیلان و نه خشه یانه وه) چونکه هه ر ئەو زاته کاتی خو ی پشتیوانی لیکردیت و سه ری خستیت و ئیماندارانیشی کرده هویه ک بو به دهسته یانی سه رکه وتن». به لام ده رباره ی درو کردن، هه ندیک فهرمووده ی سه حیمان باسکرد که به لگه بوون له سه ر ئەوه ی درو کردن سیفه تیکه له سیفه ته کانی که سی دوو پروو، به لکو له گهل ئەوه شدا یه کیکه له گونا هه گه وره حه رام کراوه کان، تا ئەوه ی ته نانه ت پیغمبه ری خوا ع وه ک رینمونیکارو رینیشانده ری خوا هه نه که ی دیاری کردوه که به ره و ئاگری دوزه خ ده بیات، وه ک ده فهرمویت: «راستگویی رینمونی مرو ف ده کات بو چاکه کردن و پاشان چاکه کردیش به ره و به هه شت رینمونی ده کات، ئەو که سه ش به رده وام راستگو ده بیت تا کو لای خوای گه وره به راستگو ده ژمیردیت، درو کردیش رینمونی مرو ف ده کات بو تاوان کردن، هه ره و ک تاوان کردیش مرو ف رینمونی ده کات بو ئاگر، ئەو که سه ش به رده وام درو ده کات تا لای خوای گه وره به دروژن داده نریت.^{۴۰} ئەم مافه ش له گهل ئەوه ی مافی که له سه ر موسولمانان به رامبه ر به که سانی تر، له هه مان کاتدا مافیکی خوای گه وره شه، ده ست دروژنیکردنه سه ری به ده ستردروژنیکردنه سه ر مافه کانی خوای گه وره داده نریت، ئەمه سه ره رای ئەوه ی که پابه ند نه بوون به ره وشته ئیسلامیه کانه وه کاریگه ری زوری ده بیت له سه ر ناوبانگی ئیسلام و موسولمانان له به رده م نا موسولمانه کاند او وینه یه کی خراپیان پی ده دات و دوریان ده خاته وه له وه ی

(۴۴) صحیح مسلم، حدیث رقم (۱۰۱، ۱۰۲).

(۴۵) بوخاری له صحیح دا گپراویه تیه وه، له گهل (الفتح)، (۴۲۳/۱۰)، مسلم حدیث رقم، ۲۶۰۷

نزیکى ئىسلام بکه ونه وه و موسولمان بن، ههروهک ئەزمونیش ئەوهى سه لماندوو ه که رهوشته جوانه کان واده کات خه لکی به ره و هاتنه ناو ئىسلام ههنگاو هه لېگرن، خواى گه وره له گېرانه وهى نزاکانى ئىبراهيمدا ده فهرمویت: ﴿رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلَّذِينَ كَفَرُوا﴾ الممتحنه: ۵، واته «پهروهردگارا مه مانکه به مایه ی گومرایى بو ئەوانى بى باوه ر بوون». له لایه کی دیکه وه موسولمان نه بونى ئەو جوړه که سانه به هوئى پابه ند نه بوونى موسولمانان به رهوشته جوانه کانه وه جوړیکه له ئاژاوه و فیتنه.

ج. - پابه ند بوون به یاساکان و ريسا باوه کان له هه ر ولا تیکدا، به و مه رجه ی دژ نه وه ستیتته وه له گه ل نه گوړه کانى ئىسلامدا، له وان هه ش یاساکانى تايهت به باجه کان که زوړ به یان به سوود و به رژه وه ندی هه موان ده شکیتته وه.

د. - هه ر مافیکی دارایی و ئەرکیت ره یه له سه رى به رامبه ر به ده ولت و ها ولاتیان جیبه جیيان بکات.

ه. - پاراستنى ئارامى و ئاسایشى کومه لگه.

و. بانگه واز کردن به و جوړه ی که باش و گونجاوه بو حه ق و داد په ره وه رى و ئىسلام، به شیوه یه کی هیمن و له سه ر خو و ئامانجدار و بى و روژاندى.

ز. - دروست کردنى وینه یه کی راست و ئیجابى بو ئىسلام و موسولمانان و پته و کردنى گیانى هاوکارى و پیکه وه ژيان و ته واوکارى برایه تى.

دووهم: مافى که مایه تى موسولمان له سه ر ئەو ده ولته تى تیايدا ده ژین:

یه کیک له بنه ما گرنگه کانى ولاتانى ته وروپى و روژئاوایى شه فافیه ته، ره گه زنامه و ئیقامه له سه ر بنه مای ئەرک و ماف دیارى ده کریت، له به ره وه ئەو موسولمانه ی ده چیتته ئەم ولاتانه وه، ده بییت شاره زای ده ستوورى ولاته که بییت و بزانییت یاساکانى چو ن دار یژراون ئەمه ش بو ئەوه یه که ئەرک و مافه کانى خوئى بزانییت و که لکیش له ری کخراوه کانى مافه ره وه ران وه ربگیرییت.

له گرنگترین ئەوما فانه ی که پئویسته ده ولته تى نا ئىسلامى به رامبه ر به که مایه تى ئىسلامى ناو ده ولته ته که ی پئوه ی پابه ند بییت، بریتین له:

۱- به ده یه ئینانى داد په ره وه رى و یه کسانى و پیدانى ئازادییه کان له چوارچیه وه ی یاسادا،

ههروه‌ها ریگرتن له بییری په‌گه‌زپه‌رستی، له‌وه‌ی پړۆلی هه‌بیټ له زیان‌گه‌یاندن به‌به‌رژه‌وه‌ندی موسولمانان و په‌چاوکردنی هه‌ستی موسولمانان و نه‌وروژاندنیان به ریگرتن له‌سوکایه‌تیکردن به نه‌گۆره‌کانی هه‌موو ئاینیک له‌ژیر هه‌ر ناوێکدا بیټ، هه‌روه‌ها هه‌ستان به دارشتنی یاسا گه‌لیک که‌مافی موسولمانان و ئازادی ئاینیان پاریزیټ.

۲- ریگه‌دان به‌دامه‌زراندنی دادگا شه‌رعیه‌کان که ده‌سه‌لاتی تیروانینی کیشه‌کانی خیزان و کاروباری که‌سیتی و مه‌سه‌له‌ ئاینیه‌کانی تایه‌ت به‌خویان هه‌بیټ هه‌روه‌ک چۆن له‌ولاتی ئیسلامیدا دادگای تایه‌ت به ناموسولمانه‌کان دامه‌زراوه له‌و بوارانه‌ی باسکران، ئه‌وه‌ش له‌گرنگترین مافی که‌مایه‌تی موسولمانه.

له‌م بواره‌دا جیگه‌ی خۆیه‌تی ستایشی ئه‌و هه‌نگاوه‌ باشه‌ بکه‌ین که حکومه‌تی به‌ریتانی هه‌لیگرت به‌بپاریدان له‌دامه‌زراندنی دادگای شه‌رعی که‌خواه‌نی ده‌سه‌لات بیټ بو تیروانینی مه‌سه‌له‌ مه‌ده‌نییه‌ ئیسلامیه‌کان، له‌م باره‌یه‌شه‌وه پڕۆژنامه‌ی (سه‌نده‌ی تایمز) له‌نده‌نی نویبووی: «ره‌زامه‌ندی نیشاندانی حکومه‌ت له‌م باره‌یه‌وه به‌هیمنی ناسرابوو، هه‌روه‌ک مافی ئه‌وه‌یشی به‌دادوه‌ره شه‌رعیه‌کانیش دا، تا بپار له‌کیشه‌کان ده‌ربکه‌ن له‌نیوان ته‌لاقو کیشه‌ داراییه‌کانی هاوپه‌یوه‌ند به‌توندوتیژی خیزانی. که پیشتر جیبه‌جیکردنی ئه‌و جوړه‌ بپارانه له‌به‌ریتانیا نه‌ده‌توانرا جیبه‌جیکریت و که‌وتبووه سه‌ر ریکه‌وتنی خۆبه‌خوی نیوان موسولمانان، ئیستا ئه‌وه‌ی به‌دیار که‌وتوه ئه‌و دادگا شه‌رعیانه‌ی ده‌سه‌لاتیان هه‌یه‌ هه‌ریه‌ک له (له‌نده‌ن و بی‌رم‌نگه‌ام و برادفۆرو مانشته‌ر) دامه‌زراوه‌و باره‌گای سه‌ره‌کیان له (نونیتون و وارویکشیر) ه‌وه‌ بپاریش وایه‌ دوو دادگای تر له (گلاسکۆ و ئه‌دنبه‌ر) دامه‌زریټ.^{۴۶}

هه‌روه‌ک ستایشی ئه‌و حکومه‌تانه‌ش که ریگه‌یان داوه به‌دامه‌زراندنی بانکی ئیسلامی، یاخود بانکه‌ کلاسیکیه‌کان.

۳- پاریزگاریکردن له‌ناسنامه‌ی که‌مایه‌تی و تایه‌تمه‌ندیه‌کانیان، له‌پیناو پاراستنی ئه‌و فره‌یه‌ی که‌پویسته،، ناکریت ده‌وله‌تیک هه‌ول بدات بو توندنه‌وه‌ی که‌مایه‌تی ئیسلامی و به‌شیوه‌ی سلبی تیکه‌ل به‌کوومه‌لگه‌ی ئه‌وروپی یان پڕۆژناوایی یان هه‌ر

کۆمه لگه یه کی تری نایسلامیان بکات، چونکه ئه وه مانای داننه نان ده گه یه نیت به فرهیی و فره چه شنیدا، ئه مهش جوړیکه له موماره سهی مه ترسیدار بو گورینی ئاین و ناسنامه ی ئینتیمما.

لیره شدا ده ئینن که میژوو به شانازی و راستگوویی و راشکاوانه شایه تی بو لیبورده یی ده ولته تی ئیسلامی ده دات هه ر له سه رده می هانتی په یامی ئیسلامی تا ئه مرو که هه ولی نه داوه بو تواندنه وهی که مایه تییه ئاینه کان له ناو کۆمه لگه ئیسلامیه کاند، به به لگه ی ئه وهی که ئه و که مایه تیانه به شیوه یه کی سه ره به رزانه له هه موو ولاتانی ئیسلامیدا ماونه ته وه و ده ژین، ته نانه ت جوله که کان کاتیک له ئه وروپا کۆچیان کرد هیچ په ناگه یه ک نه بوو جگه له ولاتانی ئیسلامی نه بیت په نای بو بینن- وه ک پیشتر باسکرا- ئیمه له گه ل یه کگرتنی ئیجابین که ئاین و بیروباوه ری موسولمانی تیا پاریزراو بیئت شانبه شانی ئینتیممای بو نیشتیانه تازه که ی به خوشه ویستی و کارکردنی جددی و سودگه یانندن له چوارچیوهی کاره که ی و له گه ل وه لائی بو خوی گه وره و ئیمانداران، به جوړیک که گریدانیکی پته وو دامه زراو بیئت و هیچ دزایه تی و ناکوکیه ک دروستنه کات.

سپه م: مافه هاوبه شه کانی نیوان ده ولت و که مایه تی:

له گرنگترینی مافه هاوبه شه کانی نیوان که مایه تی موسولمان و ده ولته تی نامسولمان که یارمه تیده ری پیکه وه ژیان و ئاسایش و ناشتی کۆمه لایه تی و پیشخستنی کۆمه لگه ده دات، له گه ل ئه و رووبه ره کارایه ی له لایه ن هه ردوو لاه هیه بو گه شه کردن و بوژاندنه وه و سه قامگیری، ئه وانیش بریتین له:

۱- یه کتر ناسین له نزیکه وه و داننان به وی دیکه دا، وه ک خوی گه وره ده فهرمویت: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَنْتَأَكُمُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ﴾ الحجرات: ۱۳، واته «ئهی خه لکینه بیگومان ئیمه هه مووتانمان له نیرو مییه ک دروستکردوو (که باوکه ئاده م و دایکه چه وایه) و کردوو مانن به چه نده ها گه ل و تیره و هوژی جوړبه جوړ، تا یه کتر بناسن و په یوه ندیتان خوش بیئت به یه که وه... به راستی به پرترینتان لای خوا ئه و که سانه تان که زورتر له خواترسه و فه رمانبه رداری خویه، بیگومان خوا زاناو ئاگایه به هه مووان»، خوی گه وره گوتاری ئاراسته ی هه موو

خه لکی ده کات به گشتی و به ئیماندارو بییاوهره کانیه وه به وهی که هه موویان له یه ک
 ره گه زو ره چه له کن، ئه مهش وا ده خوازیت هه ریه که یان دان به وی دیکه یاندا بنیت،
 خویان به سه ریه که وه به گه وره نه زانن، وه ک برای ئینسانی خویان دابنن (هه موتان
 له ئاده من و ئاده میش له خوّل دروستکراوه)، که واته ئیر شانازی و خو به گه وره زانین و
 یه کتر برین و شه پر کردن له گه ل یه کتر بوچی؟ دواتر خوی گه وره ئه وه روونده کاته وه که
 له و بنه چه سه ره کیه وه چه ندین لقی لی کردۆته وه و سه رچاوه یان گرتووه، که ئه وانیش
 نه ته وه و گه ل و هۆزه کانن، خوی گه وره ش ویستویه تی که هه ر نه ته وه و گه ل و هۆزیک
 جیاب کاته وه له وانى دیکه، ئه وهش به کۆمه له سیفات و تاییه تمه ندیه کی ته واوکاری،
 ئه مهش وا پیویست ده کات که ئه و سیفته و تاییه تمه ندی و پیکهینه ری و هه ست و سۆز
 ئاین و مه زه به به بناسرین، کاتیکیش ئه مه به دیهات، ئه وا هه ریه ک له مانه ئه وانى دیکه
 ده ناسیت، هه رگه له و گه له که ی دیکه ده ناسیت، شوینکه وته ی هه ر ئاینیک شوینکه وته ی
 ئاینه که ی دیکه ده ناسن و نزیکبونه وه و هاوکاری راسته قینه به دی دیت، که له سه ر
 ئه م بنه مایه ش پیکه وه ژیانى ناشتیانه دروست ده بیته و سه رقال بوونى هه ریه که یان
 به ره و ئاراسته ی خو ی ده بیته، له هه مان کاتدا سوده ورگرتن له هه موو تاییه تمه ندی و
 سیفاته پیکهینه ره کانی هه ریه ک له و گه ل و هۆز و ئاینانه به دی دیت و به م جوړه ش
 ژیارو پیشکه وتن به ته واوی ده ره خسیت.

له بهر روژنایى ئه مه شدا پیویسته له سه ر ده ولّته ی نا ئیسلامی هه ولّبدات بو
 ناسینی موسولمانان به شیوه راسته قینه که یان له رووی ئاین و نه ته وه و ژینگه که یانه وه،
 هه ره وه ک سودیش وه ربگریته له تاییه تمه ندی و پیکهینه ره کانی، که ئه م کاره به
 هه مان شیوه له سه ر که مایه تی موسولمان پیویست ده کات تا ئه نجامی بدات،
 پیویسته له سه ریان شاره زا بن له ژینگه ی ئه وروپی و روژئاوایی و گه لانی ئه وروپی و
 تاییه تمه ندی و پیکهینه ره و ژیارو ریازی ژیانان و.... هتد، له هه مان کاتدا به ته واوی
 سویدیان لیوه ربگرن و له سه ر بنه مای ئه و شاره زاییه ش هه لّسوکه وت بکه ن، به مجۆره
 کاریکی ئیجابی دروست ده بیته.

پیویسته له سه ر ئه و موسولمانانه ی که له روژ ئاوا ده ژین تیروانینی خویان بو

کۆمه لگه‌ی ئه‌وروپی و یان پوژئاوایی پیکبکه‌نه‌وه به‌شیوه‌یه‌کی گشتی له‌رووی: ئه‌وه‌ی که کۆمه‌لگه‌ی ئه‌وروپی با کۆمه‌لگه‌یه‌کی عه‌لمانی‌ش بی‌ت، به‌لام ده‌سه‌لاتی ئاینی تیایدا حه‌قیقه‌تیکه‌و ناکریت نکولی لی بکریت، له‌به‌ر ئه‌وه‌ چالاکی رۆشنییری ئیسلامی ریگه‌ پیدراوه له‌سنوری دروستنه‌کردنی گۆرانکاری له‌ بونیادی کۆمه‌لگه‌که‌داو تا ئاستیک که ریگه‌نه‌دات به‌ په‌یدا بوونی زایه‌له‌ی سیستمیکی ئیسلامی یان قه‌واره‌یه‌کی ئیسلامی سه‌ربه‌خۆ^{٤٧}، له‌به‌ر ئه‌وه‌ خۆپاراستن له‌ورژاندنی کاریکی پیویست و داواکراوه، به‌لام له‌گه‌ل ئه‌مه‌شدا ئه‌وه‌ی پیویسته بکریت ئه‌نجامدانی کاری جددی له‌سه‌ر خۆو ئامانجدارو دامه‌زراوه له‌سه‌ر ستراتیژیه‌تیک که بروانیت بو کۆمه‌لگه‌ی پوژئاوایی به‌و پپودانگه‌ که ته‌نها یه‌کیکه، به‌لکو سود وه‌رگرتن له‌فره‌یی سیاسه‌ته‌کانی هینده‌ی له‌ توانادا بی‌ت، هه‌روه‌ها سود وه‌رگیری‌ت له‌ گۆرانی به‌هاو پپوانه‌کانی به‌شیوه‌یه‌کی خیرا، هه‌روه‌ها تیروانینی کۆمه‌لگه‌ی پوژئاوایی به‌وه‌ی که کۆمه‌لگه‌ی پپشکه‌وتوی زانستی و رۆشنییری زانستی‌ه‌و کۆمه‌لگه‌ی مه‌عریفه‌و زانیاریه‌کانه، له‌ هه‌مان کاتدا تیروانینی ئه‌و په‌ووت و دامه‌زراوه ئاینانه‌ی که هیشتا خاوه‌نی هه‌ژمون و هیزن^{٤٨} تیایدا، له‌گه‌ل تیروانینی کۆمه‌لگه‌ی پوژئاوایی به‌وه‌ی له‌زیه‌نی نه‌وه‌کانیداو له‌سه‌رده‌می خاچ په‌رستانه‌وه‌ ترس له‌ ئیسلام و شیواندنی وینه‌که‌ی چه‌سپاوه، به‌تایبه‌تیش رووداوه‌کانی ئه‌م دوایه‌ی ئه‌مه‌ریکا و ئه‌وروپا و هه‌ندی‌ک موماره‌سه‌ی تۆقینه‌ر له‌ عیراق به‌ناوی به‌رگری (مه‌قاوه‌مه‌ت) هه‌- که به‌داخه‌وه- ئه‌و وینه‌ شیواوه‌ی ئیسلام به‌رجه‌سته‌بووه.

٢- هاوکاریکردن له‌سه‌ر چاکه‌و له‌ خواترسان، هه‌روه‌ها هاوکاری کردن له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی خپرو چاکه‌ی مروّقیه‌تی تیدا به‌گشتی، خوا‌ی گه‌وره‌ ده‌فه‌رمویت: ﴿وَتَعَاوَنُوا عَلَىٰ الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَىٰ الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ﴾ المائد: ٢، واته «یارمه‌تی و کۆمه‌کی یه‌کتر بکه‌ن له‌سه‌ر چاکه‌و خواناسی، نه‌که‌ن یارمه‌تی و کۆمه‌کی یه‌کتر بکه‌ن له‌سه‌ر گوناوه‌ ده‌ستدریژی».

خوا‌ی گه‌وره‌ ئه‌وه‌ی واجب کردووه که پیویسته (بابه‌ت) ی هاوکاریکردنی نیوان

(٤٧) ستراتیژیه‌تی کاری رۆشنییری ئیسلامی له‌ پوژئاوا، که کۆنگره‌ی لوتکه‌ی ئیسلامی نۆه‌م متمان‌ه‌ی کۆکردۆته‌وه‌ سه‌ری (ده‌وحه،

تشرینی دووه‌می ٢٠٠٢ / لاپه‌ره‌٢٢).

(٤٨) سه‌رچاوه‌ی پپشو.

ههردوولا بریتی بیټ له چاکه و کاری باشه و خپرو سود گه یانندن و له خواترسان، ئیتر دواى ئه وه ئازادیت له وهى هاوکاری له گه ل کى ده که یت، ئه وه تا ریگه دراوه تا موسولمان هاوکاری له گه ل همومان بکه ن مادام بابه تی هاوکاری کردنه که بریتی بیټ له چاکه و له خواترسان، له بهر ئه وه خوی گه و ره دیاری نه کردوه له گه ل کى هاوکاری ده که یت، که واته ئه مه گرنه گ نییه، به لکو ئه وه گرنه گ که له پیشه وه باسما ن کرد که بابه تی هاوکاری کردنه که یه، له لایه ن خو شیه وه پیغمبر ﷺ گرنه گى ئه م هاوکاری کردنه ی روونکردو ته وه ته نانه ت له گه ل موشریکه نه فامه کاند، کاتیک ده فهرمویت: «له مالی عه بدولای کورى جه دعان ئاماده ی په یمانیک بووم که به لامه وه له وشتریکی سوور، باشتر بوو، ئیستاش بانگه یشتی ئه و جو ره په یمانه یان بکردمایه ئه و وه لامم ده دایه وه^{۶۹}، له بهر ئه وه ی پیشه واکانی قوره یش بینبویان که خه لکانیکی سته ملیکراوو خاوه ن ئاتاج هه ن که به هو ی نه بوونی و ده ستکورتیه وه ده مرنو که س هاوکاریان ناکات، ئه وه بوو فیره تی ساغ و دروستیان جو لا و هه مویان له په یمانی (الفضول) دا کو بونه وه، ئه وه ش پیش هاتنی ئیسلام بوو، له و په یمانی (فضول) دا به شداربوون، په یمانیان دا تا لاوازه کان سه ر بخنو و به هانای که سانی ته نگه تا وه وه بچن، هاوکاری نه داران بکه ن و پرئز له میوانان بگرنو... له گه ل زور ره وشتی جوانی دیکه ی له م چه شنانه^{۷۰}

چه مکه هه له کانی که مایه تیه مسولمانه کان ده رباره ی زورینه (ده ولت و زورینه ی گه ل)

ئه و که مایه تیه مسولمانانه ی که له ولاته نایسلامیه کاند ده ژین، کومه لیک تیگه یشتن و بوچوونی هه له یان هه یه ده رباره ی ده ولته تی نامسولمان و زورینه ی گه ل، ئه و تیگه یشتن و تپروانینانه ش به م شیوه ی خواره وه یه:

یه که م تیگه یشتنی هه له:

تیگه یشتنی که مایه تی ئیسلامی له راستی بوونیان له ولاتی زورینه دا، ئه م که مایه تیانه ش سی جوړن:

جوړی یه که م: ئه و که مایه تیه ئیسلامیه ی که خاوه نی زه وی و نیشتمانه: وه ک ئه وه ی

(۶۹) رواه البیهقی فی السنن الکبری (۳۶۷/۶) والمعارف لآیین قتیبه ص. ۶۰۴.

(۷۰) سه رضاهه کانی پیٹشو، الشیخ فیصل فیصل مولوی: المسلم مواطن فی اوروبا، ط، الاتحاد العالمی لعلماء المسلمین ص. ۳۲.

له هیند و سیرلانکا و باشوری ئەفریقا و ولاتانی قهوقاز و تەتەر له روسیا و.. هتد دەبیزین، ئەو مسوڵمانانە لەم ولاتانەدا دەژین، هاوڵاتیانی رەسەنی ئەو ولاتانە و کەسانی هاوئیشتمانین، هەندیک لەمانە دەسەلاتداری ئەو ولاتانەبوون، بۆ نمونە مسوڵمانانی هیندستان زۆربە ی نیمچە کیشوهری هیندستانیان لەژێر دەستدا بوو، بۆماوەی زیاتر له ۱۰ سەدە هەتا ئەوکاتە داگیرکەری بەریتانی هاتوووە و یەکرپیژی مسوڵمانانی لەم ناوچەیه تووشی پەرتەوازیی کردوو.

جۆری دووهم: ئەو هاوڵاتیانە لەم ولاتە نا مسوڵمانانەکان هاتوونە ناو ئیسلام، ئەمانە کە مینەیه کی زۆر کەمن له ولاتانی رۆژەلات و رۆژئاوا.
جۆری سێهەم: ئەو کەمایەتیە مسوڵمانانە لەم ولاتانی ئیسلامیەو کۆچیان کردوو و نیشتمانی سەرەکی خۆیان بە جێهێشتوو ئەویش لەبەر سێ ھۆکاری سەرەکی:
أ- چەوسانەووە و ستمکاری و گرفتێ سیاسی.

ب- گرفتێ ئابوری، بۆ ئەو کۆچیان کردوو لەپیناوە بە دەستھێنانی ژیا نیککی ئارام و خوشگوزەران.

ج- خۆیندن، ئەو گەنجانە لەم زانکۆکانی رۆژەلات یان رۆژئاوا وەرگیراون و دوای تەواکردنی خۆیندن نەگەراونەتەووە بۆ ولاتانی خۆیان لەبەر هەر ھۆکاریک بێت. ئەم جۆری سێهەمە مەبەستی یە کەمانە لە ئەو تێگەشتنە ھەلە لەم ھەیانە، لێرەدا بەتایبەتی روی گوتارە کەمانیان تێ دەکەین، لێرەدا مەبەستمان ئەو نیە کە بلیین ھەموویان ئەو تێگەشتنە ھەلە یە دەیانگریتەووە، لێرەدا مەبەستمان ئەو نیە کە بلیین ئەوانیش مەبەستمان تەنھا لەپیناوی بیرخستنەووە بە ئاگاھێنانەوہیان، بەلام جۆرەکانی یە کەم و دووهم زۆرینە لە وانەیان بەسەردا جێبەجێ دەبیت کە باسیدەکەین، کەواتە ئەم دوو جۆرەمان مەبەستمانە، بەلام مەرجیش نیە ھەموو ئەوہی کە دەیلین بەسەریاندا جێبەجێ بێت.

ئەو تێگەشتنە ھەلە یە لەم جۆری سێهەمدا ھە یە ئەوہیە کاتیک ئەمانە هاتوونە ئەو ولاتە لە ریگە کۆمەلێک بەلین و گریبەستەووەبوو، کە دەبیت بەلین بەدەن کە پاش وەرگرتنیان و مانەوہیان کە هاوڵاتیەکی چاکن و پابەندبن بە یاسا و ریساکانی

تاییهت به کارو ماف و ئه رکه کان و پاریزگاری له ئارامی و ئاسایشی کومه لگه بکهن، له راستیدا ئه و یاسایانه هیچیان دژ نین به بنه ماکانی شه ریعه تی ئیسلامی و ئه حکامه کانی، له بهرئه وه ده بیته ئه و که سانه پابه ندبن پیوه ی و سه ریچی نه کهن وه ک خوی گه و ره ده فهرمویت ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ﴾ المائدة: ۱، واته «ئهی ئه وانهی باوه رتان هیئاوه، به ئه مه ک و به وه فا بن به رامبه ر به ئین و په یمانه کانتان» ههروه ها ئایه تی ﴿وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا﴾ الإسراء: ۳۴، واته «وه فا بکهن به به ئین و په یمان، چونکه به راستی بهرپرسیارن له به رامبه ر به ئین و په یمانه وه» ئه م دوو ئایه ته بواریکی گشتیان هه یه و هه موو جو ره کانی به ئین و گریه ستیک ده گریته وه که له نیوان مروف و خویان که سیک و یه کیکی تریان ئه و به ئینانه ی که لایه ک پیوه ی پابه ند ده بیته وه ک نه زر و به ئین.

خوی گه و ره زور به گرنگیه وه باس له به ئین و گریه ست ده کات و ته نانه ت ده یکاته مه رجیک بو رزگار بوون له ئاگر و چوونه به هه شت و به ده سه ته یانی پله بالاکان، خوی گه و ره له باسی ئه وانهی که له ئاگر رزگاریان ده بیته ده فهرمویت ﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ﴾ المعارج: ۳۲، واته «ههروه ها ئه وانهی که ئه مانه ت ده پاریزن و په یمان ده به سه ر» ههروه ها خوی گه و ره باسی هوکاری چوونه فیرده وس ده کات و ده فهرمویت ﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ﴾ المؤمنون: ۸، واته «ههروه ها ئه وانهی که چاودیتری ئه مانه ت و په یمانه کانیان ده کهن (خیانه ت و فیله ناکه ن)» خوی گه و ره له وه سفی چاکه خوازاندا ده فهرمویت: ﴿وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا﴾ البقرة: ۱۷۷، واته «ئه وانهی وه فاداربن به په یمانه کانیان کاتیک په یمانیان دابیت»، ههروه ها وه سفی خاوه ن عه قله کان ده کات و ده فهرمویت ﴿إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ * الَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَلَا يَنْقُضُونَ الْمِيثَاقَ﴾ الرعد: ۱۹-۲۰، واته «به راستی هه ر خاوه ن بیرو هو شه کان له راستی تیده گه ن و تیده فکرن * ئه و که سانه ن وه فا ده کهن و به ئه مه کن له به رامبه ر ئه و په یمانه وه که هه یانه له گه ل خوی پهروه رداو، ئه و په یمانه ش ناشکین و به ئین هه لئاوه شیینه وه»، وه سفی باوکی پیغه مبه ران ده کات و ده فهرمویت ﴿وَإِبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَّى﴾ النجم: ۳۷، واته «یان ئه و ئیبراهیمه ی که هه موو په یمانه کانی به جی هیئا به ته واوی؟!»، باسی پیغه مبه ر

ئیسماعیلیش ده کات و ده فهرمویت ﴿وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَّبِيًّا﴾ مریم: ۵۴، واته «ئیسماعیل یش باس بکه له قورئاندا، به راستی ئه و له به لاین و په یمانه کانیدا راستگو بوو، ئه و پیغمبره و په وانه کراوی خوا بوو»، خواجه گه وره ش سزای توندی بو ئه وانه داناو که په یمان ده شکینن یان گریه ستیک هه لده وه شیننه وه یان خیانه تی لی ده که ن، خواجه گه وره له وه سفی دووروه کاندا ده فهرمویت ﴿وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ * الَّذِينَ يَنْفُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾ البقرة: ۲۶ - ۲۷، واته «به لام دیاره جگه له لارو ویرو یاخی و تاوانباران که سی تر گومرا ناکات * ئه وانه ی په یمانی خوا (که له رووی فیتره ت و سروشت و په یامه کانی خواوه) هه یانه، (که ده بیئت خواناس بن) هه لده وه شیننه وه و په یرووی ناکه ن له دوای به هیزو پته و بوونی، ئه و په یوه نندیانه ش ده پسینن که خوا فه رمانی گه یاندنی داوه، له زه ویشدا تاوان و خراپه ده چینن، ئا ئه وانه خو یان زه ره رمه ند و خه ساره تمه ندن»، هه روه ها باسیان ده کات وه ک خراپترین چوارپی ﴿إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ * الَّذِينَ عَاهَدتْ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنْفُضُونَ عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ مَرَّةٍ وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ﴾ الانفال: ۵۵ و ۵۶، واته «به راستی خراپترینی زینده وهران لای خوا ئه وانه ن که بی باوهر بوون، چونکه ئه وان باوهر ناهینن * ئه وانه ی که په یمانت له گه لدا به ستن (که خیانه ت لی ناکه ن) که چی پاشان له هه موو جاریکدا هه ر په یمانه که یان ده شکاند و ئه وان له خوا ناترسن و پاریزکاری ناکه ن».

فه رمووده کانی پیغمبره ریش گرنگیه کی زور و بی پایانی داوه به پابه ندبوون به به لاین و گریه ست و ئه مانه ته وه وه ک ده فهرمویت «چوار سیفه ت هه یه له هه رکه سیکدا هه بیئت دوو رووی ته واوه، ئه گه ر یه کیک له م سیفه تانه ی تیدا هه بیئت مانای وایه هه لگری سیفه تیکی دووروه کانه ئه وانیش: ئه گه ر قسه بکات درو ده کات، ئه گه ر به لاینی دا نایاته سر، ئه گه ر په یمانی دا ده یشکینن، ئه گه ر دوژمنایه تی بکات خراپ مامه له ده کات»^{۵۱}.

هه روه ها له فه رمووده یه کی تر دا ده فهرمویت «هه رکه سیک به لاین بشکینن له روژی

(۵۱) رواه البخاري في (صحيحه)، الحديث رقم (۳۱۷۸)، ومسلم، الحديث رقم (۵۸، ۱۷۳۵، ۱۷۳۶).

دوایدا ئالایه کی بۆ هه لده کرێ و له سه ری ده نوسریت»^{۵۲}

له گێرانه وهی موسلیمدا به شیوهی (لکل غادر لواء عند أسته يوم القيامة)^{۵۳} له گێرانه وهی که تری (صحیح) دا به شیوهی (لکل غادر لواء يوم القيامة يرفع له بقدر غدره، ولا غادر أعظم غدرا من أمير عامة)^{۵۴}.

پیغمبره ی خوا فه رمانی به ئه میره کانی سوپا ده رکرد که سته م ئه نجام نه ده ن ته نانه ت له کاتی جه نگیشدا (ولا تغدروا..)^{۵۵}

کاتیک که هرقل له ئه بوسوفیانی پرسی ده رباره ی پیغمبره ﷺ «ئایا کاری ناره وا ده ستردیژی ده کات؟» له وه لامدا وتی «ده ستردیژی ناکات»، هرقل وتی «به لئێ ئیردراوه کان ده ستردیژی ناکه ن»^{۵۶}، ئه و سیفه ته که ی کرد به سیفه تی هه موو پیغمبره ران. له فه رمووده یه کی تردا پیغمبره ﷺ ده فرمویت: «هه رکه سیك پاریزگاری له ئه مانه ت نه کات ئیمانی نیه، هه رکه سیكیش خاوه نی په یمان نه بی ت ئاینی نیه»^{۵۷} تیگه یشتنی هه له له م باره وه ئه وه یه که هه ندیک له و برایانه ی که بۆ چوونی توندپه وانه یان هه یه، وای ده بینن له به ره ئه وه ی ئه وان له ولاتی بی باوه راندان که واته هه موو شتیک هه لاله بۆیان، له مولک و مال و ژن و هه لوه ساندنه وه ی په یمان پابه ندنه بوون به گریه ست و یاسا، وایده بینن که له و ولاتانه دا هه موو شتیک بۆ ئه وان هه لاله، ئه مانه هه مووی تیگه یشتنی ترسناک و هه له ن، پیچه وانه یه له گه ل ئه خلاق و عه قیده و شه ریه ت و ژیاننامه ی پیغمبره ی مه زن و ئامانجه کانی په یامه که ی که خوا ی گه وره به (سۆز بۆ هه موو جیهانیان باسیده کات).

ئه وه ی زانراوه له شه ریه تی ئیسلامدا ئه وه یه که مسو لمان پیویسته پابه ند بی ت به هه موو بنه ماکان و به هاو ئه خلاق له گه ل مسو لمان و نامسو لماندا، هه روه ک چۆن ناییت مسو لمان به شیوه ی ناره واو سته مکاری و ده ستردیژی بکوژریت به هه مانشیوه

(۵۲) رواه البخاري رقم (٦٦٩٤)، والترمذي برقم (٢١٩١)، وابن ماجه برقم (٢٨٧٢، ٢٨٧٣)، وأحمد في (المسند) برقم (٥٣٥٥، ٥٨٧٩).

(۵۳) رواه المسلم، الحديث رقم (١٧٣٨).

(۵۴) رواه المسلم، الحديث رقم (١٧٣٨).

(۵۵) رواه المسلم، برقم (١٧٣١).

(۵۶) رواه البخاري برقم (٤٥٥٣، ٧)، ومسلم برقم (١٧٧٣).

(۵۷) رواه أحمد في (مسنده) بإسناد حسن، الحديث رقم (١٢٣٢٤)، وقال الذهبي: إسناده قوي، ورواه ابن حبان في (صحيحه) (الموارد)،

الحديث رقم (٤٧)، والبيهقي في (السنن الكبرى) (٣٨٨/٦)، وله طرق كثيرة حيث روي عن أنس، وابن مسعود، وابن عباس مرفوعاً.

نابیت نامسوّلمانیش بهو شیویه بکوژریت، وهك خوی گهوره دهفهرمویت ﴿أَنَّهُ مَن قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا﴾ المائدة: ۳۲، واته «ئهوهی كه سیك به ناحق بکوژیت و له جیاتی كوژراویك نه بیت، یان گوناھو تاوانی گه وره ی نه نجام نه دابیت له زه ویدا (وه كو جه رده یی و ده ستریز ی و... هتد)، ئه وه وهك ئه وه وایه هه ر هه موو خه لكی كوشتبیت»، هه روهك چوّن نابیت ده ست دریز ی بكریته سه ر سه روه ت و سامان و شه ره فی مسوّلمان، به هه مان شیوه ش نابیت ده ست دریز ی بكریته سه ر سه روه ت و سامان و شه ره فی نامسوّلمانیش.

جهنگی رهوا (جیهاد) پیوه ری تایبه تی خو ی هه یه كه عه قیده و ئه خلاق و ئاموژگاریه كانی پیغه مبه رو خه لیفه كانی راشیدین ده سه لاتیان به سه ریدا هه یه. هه روهك له ئاموژگاریه كانی پیغه مبه ر ﷺ (هه روهك له ژیاننامه كه) دا هاتوو، كاتیك كه ئه میریكی سوپا یان سریه یه کی به ریډه كرد به ره و جهنگ ئاموژگاری ده كردن كه بوخویان و ئه وانه ی له گه لیدان له خوا بترسن و کاری چاك بكن و ریگری لئ ده كردن له تونده روی و سته مکاری و ده ستریز ی و ئه تككردن و كوشتنی منال و ژن و پیای پیرو زیانگه یانندن به شوینی په رستش و ئازاردانی خاوه ن په رستگاكان^{۹۸}.

غه نیمه ت و مالی نامسوّلمان

جاریکیان كوّمه لیک له ئه و گه نجان ه كه له و ولاتانه ده ژین لیان پرسیم: ئایا مالی نامسوّلمان له م ولاتانه دا غه نیمه ته بو مان و ژنه کانیشیان سه بایان؟ له وه لامدا وتم:
 ا- کاتیك ئیوه و خیزانه کانتان هاتوونه ئه م ولاتانه، له ولاتی خو تان چه وساوه بوون، یان بو په یدا کردنی قوت و ده سته و تنی سامان یان فی ربوون هاتوون، ئه وان دالده یان داوون، به ئه رکی مروبی خو یان هه ستاون و له سامانی نیشتمانی خو یان پاره یان بو خه ر جکردوون، کار و شوینی گونجاویان بو دیاریکردوون، ره گه زنامه ی ولاتی خو یان پی داوون و خاوه نی هه موو مافیکن ئایا ﴿هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ﴾ الرحمن: ۶۰، واته «مه گه ر پا داشتی چاکه ته نها چاکه نییه؟!».

ب- له لایه کی تره وه ئیوه به هیز ده ستان به سه ر ئه م ولاتانه دا نه گرتوو، وهك چوّن

سولتان سوله یمان گه یشت به به شیخ له م ولاته، له بهرئه وه یاساکان و ریساکانی جهنگ و دهستکهوت و غه نیمهت به سهر ئیوه دا ناچه سپیت چونکه ئیوه وهك سته ملیکراویک هاناتان بو ئه مان هیناوه ئیوهش رازی بوون به مهرجه کانی مانه وهو ره گه زنامه، ئیستا ئیوه چون پابه ند نابن پیوهی و پیشیلی ده کهن؟

ج- ته نانهت دهستکهوت و غه نیمه بو ئه وانهش که دهست به سهر ولاتا ده گرن مهرج و ریسای خوئی هه یه، که هیچ مهرجیک لهو مهرجانه له ئیوه دا نیه؟ که واته ئیوه چون دهست بو مال و سامانیان ده بهن؟ ئه وه هه مووی به ئیوه حه رامه و شیواندنیکی ئاشکرای روی ئیسلام و شه ریه ته که یه تی.

د. پیویسته له سهر ئیوه که به رامبه ر ئه و چاکه ی که له گه ل ئیوه دا کردوو یانه ئیوهش چاکه بکه ن و به چاکه ی مامه له یان له گه لدا بکه ن ﴿لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِّنْ دِيَارِكُمْ أَن تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾ متحنه: ۸، واته «دلنیاش بن که خوا قه ده غه ی ئه وه تان لی ناکات که چاک ره فتاری و دادپه روه ری بکه ن له گه ل ئه و که سانه دا جه نگیان دژ نه کردون و دژایه تی ئاینیان نه کردون و له شوینه وار تان ده ریان نه کردون، چونکه به راستی خوا دادپه روه رانی خو ش ده ویت.»

تیگه یشتنیکی (مه ترسیدار)، هه له ی دووه م:

هۆکاری سه ره کی و بالآ له دروستکردنی (فیکری ته کفیری):

ئه گه ر سه رنج بده ی بنه مای سه ره کی بو هه موو ئه و شتانه ی که روو ده ده ن له ته قینه وه و تیروانیی هه له و بیروکه ی له ناوبه ر، ده گه ریته وه بو فیکری ته کفیری که زه مه نیک پیش ئیستا سه ریه له داوه که ئه ویش ته کفیری کو مه لگه مسولمانه که و ده سه لاتداره کانیه تی و ناوزه دکردنیانه به هه لگه راوه، ئه مانه به هوی په روه رده و فیرکردنی قوتا بخانه، په یمانگا، زانکوکان، وانه کان، وانه ی ئاینی و کتیبه کان که ده رباره ی فیکری ته کفیر و گو مپابوون و بیدعه نوسراون زۆربه ی ئوممه تی ئیسلامی پی تاوانبار ده که ن له ئه شعهری و ماتریدی.. (که هه تا ئیستاش ئه مانه

نوینه رایه تی زۆربه ی ئوممه تی ئیسلامی ده که ن)، ههروه ها فه توکانی به کافر بوونی سوّفی و هاوشیوه کانیان له گروه ئیسلامیه کان. ئه ویش له سه ر بنه مای فراوانکردنی بازنه ی ئه و شتانه ی که ئیمان پوچ ده که نه وه و قسه کردنیانه له سه ر چه مکی (وه لاء و به راء) ههروه ها به رته سککردنه وه ی تیگه یشتیان بوّ چه مکی (وه لاء) و توندروه ی له شیوازی مامه له کردن له گه لّ بی باوه راندا، فراوانکردنی بازنه ی ته کفیر بوّ ئه وانه ی که حوکم به وه ناکه ن که خوا ناردوو یه تی، ئه م ته کفیره مه ترسیداره که بلا بوه وه له سه ده کانی رابردوودا کوّمه لی (جوهه یمان عوته یی) ی به ره م هینا، که هه ستان به رشتنی خوینی مسوّلمانان له ناو حه ره می مه کی له سه ره تای سه ده ی ۱۵ ی کوچی، ئایا چ تاوانیک له وه گه وره تره که کوشتار و کاولکاری له ناو حه ره می مه کیدا ئه نجام بده یین و هه ولّ بده یین کوّده تا به سه ر ده سه لاتی شه رعیدا ئه نجام بده یین؟

جوهه یمان عوته یی کوّمه له که ی له کوّتایی سه ده ی چوارده هه می کوّچیدا دروست کرد له پیناو گیرانه وه ی عه قیده ی راستدا، له سه ره تادا شیخ (بن باز) پشتیوانی لی کردن و ئه وکاته به (الجماعة السلفية المحتسبة) ناوی بردن، به لام زۆر به داخه وه، گومانه که ی راست ده رنه چوو، چونکه هه لگه رانه وه و هیرشیان کرده سه ر حه ره می مه کی، له دوای ئه مه وه بن باز رازی بوو به وه ی که به گروه یی هه لگه راره ی شه رکه ر له قه له م بدرین و وتی پیویسته بکوژین.^{۹۰} ههروه ها له زیندانه کانی میسریشدا کوّمه لیکی ته کفیری تر دروست بوون که ناوی خویمان نابوو (جماعة التكفير والهجرة) به سه رکردایه تی (محمد شکرى مصطفى) هه ر له وکاته دا ماموستا حه سه ن هوزه یی (رابه ری گشتی براین) له زیندانا به کتیبیک وه لامی دانه وه به ناوی (دعاة لاقضاة). ئه م فیکره ته کفیریه و کتیبه کان و وتاره کان و په یامه کانیان، بوونه بنه مایه ک بوّ دروستبوونی بزوتنه وه تیرۆریسته کان له سه له فیه تی جیهادی و ته کفیری و بوه هوّی دروست بوونی فیکر و بوّچوونه کانی قاعیده و بوّکوّ حه رام و داعش.

(۵۹) کوّمه لی جوهه یمان له مانگی موچه ره می ۱۴۰۰ ی ک هیرشیان کرده سه ر که عبه و کوشتاریکی گه وره یان ئه نجامدا.

له هۆکاره کانی فیکری ته کفیری:

۱- لایه نی فیکر و بۆچوون که ئەمانه له سهری پهروه رده ده بوون، له وانەش بی هیوابوونی گەنجان له جیبه جیکردن و چه سپاندنی ئاین و شه ریهت، ریگره کان له به رده میدا زۆربوون و زۆر دژایه تی ده کرین و ناهیلن نه به هه لبژاردنیکی پاک و بیگهرد (وهك سه رکه وتنی ئیسلامیه کانی جه زائیر و میسر و تونس)، وه نه به شوړشی جه ماوه ری وهك (له به هاری عه ره بیدا بیزا له میسر و یه مهن و سوریا و.. هتد) سه رکه وتن به ده ست به یینن.

۲- مانه وهی کیشه ی فه له ستین به چاره سه رنه کراوی بۆ ماوه ی زیاتر له ۶۰ سال و به رده وامی زایو نیستی ه کان له داگیرکاری و پشتیوانی نه کرانی له لایه ن زۆربه ی ولاتانی عه ره بی و ئیسلامنی وهك پیویست.

۳- به رده وامی قه یرانه ئابوری و کۆمه لایه تی ه کان له پرووی هه ژاری و بیکاری له ناو ولاته ئیسلامیه کان و نه بوونی ئاسۆیهك بۆ چاره سه رکردنی^{۶۰}.

سیهه مین تیگه یشتنی هه له:

دابه زاندنی ئایهت بۆ شوینیک، که بۆ ئه و شوینه دانه به زیوه

وهك دابه زاندنی ئایه ته کانی جیهاد و جهنگ راسته وخۆ بۆ سه ر نامسو لمانه کان له ولاتانی روژئاوا و روژه لات، له کاتی که له کاتیکدا که ئەم ولاتانه سه فیر و ریکه وتن و به لاین نامه یان هه یه له گه ل ولاته ئیسلامیه کاند، یان دابه زاندنی ئایه ته کانی دوروه کان بۆ سه ر مسو لمانان، یان دابه زاندنی ئه و ئایه تانه ی که توندییان تیدایه بۆ حاله تی ئاشتی و پاشان گشتگیرکردنی ئەم دید و بۆچوونه یه کیکه له مه تر سیدارترین ئه و تیگه یشتنه هه لانه ی که گه نجاننی مسو لمانی تی ده که ون و وایان لی ده کات که نزیکیان بکاته وه و هاوبه ش بن له کاره تیرۆریسته کاند، ئەمانه هه لده ستن به رافه کردنی هه موو ئایه ته کانی شه ر و جیهاد له پیناوی خوادا که گشتین و هیچ مه رجیکیان نیه، وه ئەوانه ش له مسو لمانان که روویان تی ده کات پیویسته هه موویان جیبه جیی بکه ن، له به رئه وه هه موویان تاوانبارن ئەوان له و بروایه دان ته نها خویان به وکاره هه لده ستن و به مه ش تاوانه که له کۆل ئوممهت ده که نه وه؟

(۶۰) یراجع بحثنا: (الإرهاب الدولي، دراسة فقهية تحليلية)، مقدم إلى مؤتمر مكافحة الإرهاب، رابطة العالم الإسلامي، مكة المكرمة في

لیره دا هه له که ته وه یه، که هه موو واجبه کان له ئیسلامدا (ته نانه ت پینج نه رکانه که ش)، مه رج و پیوه ر و ریگری خو یان هه یه، به هه مان شیوه جیهادیش مه رج و پیوه ر و ریگری خو ی هه یه، به تاییه تیش له جیهاددا جیکه وته که ی هه موو ئوممه تی ئیسلامی ده گریته وه، له به رئه وه جائیز نیه له لای هیچ که سیك یان گروپیکه وه بریاری لی بدریت، به لکو ئه مه بریاریکی ترسناکه و ده بیت به شیوه ی دامه زراوه یی قسه ی لی بگریت و بدریته وه ده ست لیژنه ی بالای زانیان و دانایان له ولاتدا، به لام له حاله تی ته وه ی که ولات بکه ویته به رده م شالوی داگیرکه ران، له وکاته دا جیهاد ده بیته مافیکی گشتی له هه موو شه ریعه ته ئاسمانیه کان و ریکه وتنه نیوده وه له تیه کانداهه ربه و شیوه یه یه.

له لایه کی تره وه هه موو ئه و ئایه ته قورئانیانه ی که باسی جیهاد له پیناوی خوادا به مانای (شه ر) ده که ن په یوه ستی ده که نه وه به ده ست دریزی و هیرسی دوژمنانه وه، ئه وکاته ش ئه و جیهاده به به رگری له ئاین و شه رف و ده ولت و نیشتمانی ئیسلامی له قه له م ده دریت، ته نانه ت ئه و ئایه ته ش که به ئایه تی شمشیر ناونه وه، جه نگ تیایدا بو ربه ربه وونه وه ی دوژمنانی هیرش به ره، وه ك خوی گه وره ده فه رمویت ﴿فَإِذَا انْسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرْمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخَذُوهُمْ وَاحْضَرُوهُمْ وَأَعِزُّوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصِدٍ فَإِن تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ التوبة: ۵، واته «جا کاتیک مانگه حه رامه کان به سه رچوون (که بریتیه له: ذو القعدة، ذو الحجة، محرم، رجب) ته وه هاوه لگه رانی په یمان شکین بکوژن له هه ر کوئی ده ستان لیان گیر بوو، یاخود به دیل بیانگرن، سنوور دانین بو چالاکیان، هه روه ها که مین و بو سه یان له هه موو شوینیکی له باردا بو دانین، جا ئه گه ر (پیش ته وه ی ده ستی ئیوه یان بگاتی) ته وه یان کردو وازیان هینا له و کاره یان و نوژیان کردو زه کاتیاندا، ته وه وازیان لیبه یینن و رییان بو چول بکه ن، چونکه به راستی خوا لیخوشبوو دلوقانه (ئه گه ر راست بکه ن، خو ئه گه ر به راستیشیان نه بیت ئیوه حسابی پروه ت بکه ن)»، ئه م ئایه ته فه رمان ده کات به کوشتاری ته و موشریکه عه ره بانه ی که به لییان دابوو به دزایه تی پیغمبر و هه موو هه ولیکیان خسته بووه گه ر له پینا و له ره گ ده ره ینانی ئیسلام، ئه وانه له به لیین و

پهیماننه که یان په شیمان بوه نه وه، ههروهك له سه ره تاي ئايه ته که دا باسی ده کات. ئه وانه پیغمه مبهەر و هاوه له کانیان له نیشتمانی خویان ده رکرد، له بهر نه وه له م کاته دا جیهاد دژ به مانه مامه له ی هاوشیوه یه وه و دانانی سنوریکه بو ئه و سته مکاری و ده ست دریزیه ی که ئه نجامی ده ده ن، وهك ده فه رمویت ﴿وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِّنْ حَيْثُ أَخْرَجْتُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ﴾ (البقرة: ۱۹۱) واته «(ده ستریزی که ران) بکوژن له هه ر کویدا ده ستان که وتن و ده ستان به سه ریاندا رۆیشت و ده ریان بکه ن له و شوینه ی که ده ریان کردوون (که شاری مه که که بوو)، بیگومان هاوه لگه ری و زۆر کردن له ئیماندار تا پاشگه ز بیته وه له ئاینه که ی له کوشتن خراپتره».

به لام له گه ل ئه وه شدا ئه م ئايه ته (ژماره ۵) له پیشیه وه ئايه تی ژماره (۴) هه یه که تیایدا، ریکه نادات شه ر دژی ئه و موشریکانه بکریت که له گه ل پیغمه مبهەر ﷺ ریکه وتنیان هه یه و پاریزگاریان له و ریکه وتنه کردووه خوی گه و ره ده فه رمویت ﴿إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتُوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَّا مَدَّتْهُمْ إِنْ لِلَّهِ يَحِبُّ الْمُتَّقِينَ﴾ التوبة: ۴، واته «به لام ئه و هاوه لگه رانه ی که په یمانتان له گه لیاندا به ستووه، پاشان پابه ندی په یمانه که بوون و هه یچیان لی که م نه کردووه و یارمه تی که سیشیان نه داوه دژتان، ئه وه ئیوه په یمانه که یان بو به رنه سه رو ته واوی بکه ن، تا کاتی دیاری کراویان، چونکه به راستی خوا پاریزکارانی خو ش ده ویت»، له داوی ئه وه ش ئايه تی ﴿وَإِنْ أَحَدٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ﴾ التوبة: ۶، دیت واته «خو ئه گه ر که سیك له هاوه لگه ران داوی په نای لی کردیت (ئه ی پیغمه مبهەر ﷺ، ئه ی ئیماندار)، ئه وه تۆیش په نای بده هه تا گوپی له فه رمووده که ی خوا (قورئان) ده بییت، پاشان بیگه یه نه به و شوینه ی ده یه ویت و (مال و گیان و ژیا نی) تیایدا پاریزراوه، ئه م میه ره بانیه له بهر ئه وه یه ئه وانه که سانیکن نازانن (خواناسی چیه)».

پوخته: ئايه تی ژماره (۵) له سوره تی ته وبه و ئايه ته کانی تر، به لگه ن له سه ر ئه و تونده ووو تیرۆریستانه نه ك به لگه بییت بو پشتیوانی ئه وان.^{۶۱}

له هه موو بارودۆخه كاندا، جيهاد بۆ ئه وه نيه كه به زۆر ئاين به سهر خه لكد
به پينيت، به لكو بۆ وه ستانه وه يه دژ به هيرشكاري و چه سپاندى ئازاديه بۆ
به نده كان، پاريزگاري كردنه له شوينه كانى په رستش بۆ هه موو ئاينه كان، ئه مه ش
له يه كه مين ئه و ئايه ته دا باسكراوه كه جيهاد راده گه يه نيّت وهك ده فه رمويّت
﴿أَذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلَمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ﴾ الحج: ٣٩، واته
«مۆلّهت دراوه به و ئيماندارانه ي شهريان پيده گيرن، كه بجه نكن و به ره له ستي
بكه ن چونكه به راستى سته م ليكراون، بيگومان خوا ده سه لاتي هه يه كه سه ريان
بخات و سه ركه وتيان پي به خشيت»، ئه م ئايه ته به لگه يه له سه ره ئه وه ي كه له
سه رده مى مه كيدا شه ر ريگه ي پى نه دراوه، ئه وكاته ش كه راگه يه نراوه و ريگه ي
پيدراوه، بۆ نه هيشتنى سته م و ريگرتن بووه له دوژمنكاري و وه ستانه وه بووه
به رامبه ر به داگيركاري و ريگه خو شكردنه بۆ چه سپاندى ئازادى ئاينى، (صوامع)
بۆ ديانه كان، (البيع) بۆ جوله كه كان و (صلوات) بۆ هه موو ئه وان هه يه كه نوپژ
ده كهن و مزگه وتيش بۆ مسولمانان، هه روه ها هه له يه كى كوشنده ي تر ئه وه يه
كه جيهاد سنوردار بكه يت له جه نگدا، چونكه جيهاد چه مكيكى گشتگيره و
لايه نه كانى گيان و هه موو جوړه كانى هه ولا و تيكوشان و به خشين ده گريته وه
بۆ خزمه تكردنى ئيسلام و نيشتمان و هاو لايتيان، ئه وه ش له ريگه ي ميديا يان
بانگه واز يان كاري ريخراوه يى و په روه رده ييه وه يه، خواى گه وره ش ئه مه به
جيهادى گه وره ناوده بات وهك ده فه رمويّت **﴿وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا﴾** الفرقان:
٥٢، واته «به م قورئانه هه ول و كو شش و خه باتيكي گه وره يان له گه لدا بكه»،
واته: به قورئان تى بكوشه و هه ولى بلاو كردنه وه ي بده يان به ئيسلام كار بكه و
هه ولى بلاو كردنه وه ي بده، وهك ئيبن و عه باس و كه ساني تريش هه ن وا ده لپن.^{٦٢}
قورتوبى له سه ر جه خت كردنه وه له م بوچوونه ده لپت «ئه م سوره ته مه كييه و
پيش فه رمانكردنى جه نگ هاتووه و ئه وه ش به جيهادى گه وره دانراوه، واته نايت

كه مته رخه مى تيا بكرپت»^{٦٣}

(٦٢) ته فسيري ته به رى (٢٨١/١٩- ٢٨٢) ته فسيري ئيبن كه سير (١١٧/٦) ته فسيري رازى (١١٧/٦).

(٦٣) ته فسيري قورتوبى (١٣٠/٨).

پوخته: نایه ته کانی جهنگ و جیهاد له پیناوی خوا و ئه وهش که به مانای شه پرکردن هاتوو، به هیچ جوړیک ناییت دژ به که سانی مه دهنی و ناشتیخواز به کار به پینریت ئه گهر خاوه نی هه ر بیرو راو ئاینیک بیت، ئه مه کاریک نامه شروع، له جیاتی ئه مه پیویسته گرنگی بدریت به جیهادی بانگه واز و بلاو کورده وهی و هه ولدان بو خزمه تکردنی نیشتمان و هاو لاتیان به هه موو شیوه یه ک.

له لایه کی تریشه وه دابه اندنی ئه و نایه تانه ی دهر باره ی دوو پرووه کان هاتوو به سه ر کو ی گشتی مسولماناندا هه له یه کی کوشنده یه و تاوانیک کی گه وره شه، چونکه ئه مه ته نها له گه ل فیکری خه واریجه کاندا یه ک ده گریته وه که هه لده ستن به ته کفیر کردنی هه ر باوه پرداریک ئه گهر تاوانیک کی گه وره ئه نجام بدات.^{۶۴}

ئه و نایه تانه ش که باس له توندوتیژی و دلره قی ده کهن، ته نها په یوه ستن به حاله تی شه ر و کوشتر و به هیچ جوړیک ناییت له حاله تی ناشتی و بانگه واز بو ری خوا به کار به پینریت، چونکه حاله تی ناشتی و بانگه واز پیویستیان به سو ز و به زه یی و ئارامی و دانایی هه یه بانگه وازیش ده بیت به فه رمی و ناسکی و ئاموژگاری جوان ئه نجام بدریت وه ک خوی گه وره ده فه رمویت ﴿ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ مِمَّنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ﴾ النحل: ۱۲۵، واته «(ئه ی پیغمبر ﷺ، ئه ی ئیماندار) بانگه واز بکه بو لای به رنامه و ریازی په روه ردگارت به حکمه ت و دانایی (بو هه ندیک) و ئاموژگاری جوان و به جی، (بو هه ندیک تر) و گه تو گوو موجه له به جوانترین شیوه (له گه ل هه ندیک تر) دا به تاییه تی خاوه ن کتیبه کان)، چونکه به راستی په روه ردگارت هه ر خو ی زانیه، که کی گومرایه، هه روه ها هه ر خویشی زانیه به هیدایه ت و وه رگران»، هه روه ها ده فه رمویت ﴿وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ وَقُولُوا آمَنَّا بِالَّذِي أُنزِلَ إِلَيْنَا وَأَنْزَلَ إِلَيْنَا وَاللَّهُ وَآلِهَاتُكُمْ وَاحِدٌ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ﴾ العنکبوت: ۶۱، واته «گه تو گوو و (مجادله) مه که ن له گه ل خاوه نی کتیبه ئاسمانیه کاندا مه گهر به جوانترین شیوه نه بیت، جگه له وانه یان که سته میان کردوو (ئه وه ره فترتان له به رامبه ریانه وه ده بیت جیاواز

(۶۴) بگه رپه روه بو فه رموده راسته کان که دهر باره ی خه وارج هاتوه هه روه ها کتیبه کانی ژیاننامه ی پیغمبر مبعور میژوو فقه.

بیت) پیشیان بلین: ئیمه باوهرمان هیئاوه بهوهی بو ئیمه و ئیوه دابه زینراوه، خوای
 ئیمه و خوای ئیوه تهنه یه کیکه، ئیمه فه رمانبه رداری ئه و زاتهین». له
 له کۆتایدا ده ئیم خوای گه وره زاناره به راستیه کان و هه موو شتیکیش ده گه پرته وه
 بۆلای خوئی، دوایه مین نزا شمان سو پاسگوزاریه بو خوای جیهانیان و ناردنی درود و سلا و
 بۆسه ر گیانی پاکى محمد و یاران و شوینکه وتوانی به گشتی.

لیستی سرچاوه و پهراویزه کان

یه کهم: قورئانی پیروژ

دووم: سه رچاوه و پهراویزه کان:

ته فسیره کان:

- ۱- «التفسیر الکبیر» للفخر الرازي ط. دار إحياء التراث العربي، بيروت.
- ۲- «المحرر الوجيز» لابن عطية ط. دار إحياء التراث بقطر.
- ۳- «تفسیر المنار» ط. الهيئة المصرية للكتاب.
- ۴- «تفسیر القرطبي الجامع لأحكام القرآن» لأبي عبدالله محمد بن أحمد القرطبي (ت ۶۷۱هـ)، ط. دار الكتب المصرية، (۱۳۸۷هـ).
- ۵- «تفسیر القرآن العظيم» للحافظ أبي الفداء إسماعيل بن عمر بن كثير القرشي الدمشقي، ط. دار ابن حزم، (۱۴۲۳هـ).
- ۶- «جامع البيان في تفسیر القرآن» لأبي جعفر محمد بن جرير الطبري، ط. المطبعة الكبرى ببولاق، (۱۳۲۸هـ).

فه رموده پیروژه کان:

- ۷- «صحيح البخاري - مع شرحه فتح الباري» ط. السلفية بالقاهرة.
- ۸- «صحيح مسلم» ط. الحلبي بالقاهرة.
- ۹- «سنن أبي داود مع عون المعبود» طبع ونشر المكتبة السلفية بالمدينة المنورة.
- ۱۰- «سنن الترمذي مع تحفة الأحوذی» طبعة ثانية (۱۳۸۵ هـ)، ط. الفجالة بالقاهرة.
- ۱۱- «سنن النسائي» ط. مصطفى الحلبي البابي، (۱۳۸۳ هـ).
- ۱۲- «سنن ابن ماجه» ط. عيسى البابي الحلبي، (۱۹۷۲ م).
- ۱۳- «مسند أحمد» ط. المكتب الإسلامي، بيروت، (۱۳۹۱ هـ).
- ۱۴- «المصنف» لابن أبي شيبة، ط. دار قرطبة، بيروت، (۱۴۲۷هـ/۲۰۰۶ م).
- ۱۵- «المصنف» لعبد الرزاق، نشر المكتب الإسلامي بيروت.
- ۱۶- «السنن الكبرى» للبيهقي، ط. دار المعارف، حيدر آباد، طبعة بالأوفست، دار الفكر.

سه رچاوه و په راویزه کانی تر:

- ۱۷- «الإحكام» للآمدي، ط. محمد علي صبيح، القاهرة، (۱۹۶۸م).
- ۱۸- «أحكام القرآن» لأبي بكر محمد بن عبدالله بن العربي (ت ۵۴۳ هـ)، تحقيق: علي محمد البجاوي، ط. عيسى باي الحلبي، (۱۳۸۷ هـ).
- ۱۹- «أحكام القرآن» للإمام أبي بكر أحمد بن علي الرازي الجصاص (ت ۳۷۰ هـ)، دار الفكر بيروت.
- ۲۰- «أحكام القرآن» للإمام الشافعي، ط. دار الكتب العلمية، بيروت، (۱۳۹۵ هـ).
- ۲۱- «إحياء علوم الدين» للإمام الغزالي، ط. عيسى الحلبي بالقاهرة.
- ۲۲- «لأم» للإمام الشافعي، ط. دار الشعب بالقاهرة.
- ۲۳- «البحر المحيط في أصول الفقه» للزركشي، ط. وزارة الأوقاف الكويتية.
- ۲۴- «بداية المجتهد» للعلامة محمد بن حمد المشهور بابن رشد الأندلسي (ت ۵۹۵ هـ)، ط. مصطفى الباوي الحلبي، الطبعة الرابعة، (۱۳۹۵ هـ).
- ۲۵- «تاريخ الطبري» ط. دار الفكر الأولى، (۲۰۰۷م)، دمشق.
- ۲۶- «تحفة الأحوذى على شرح سنن الترمذي» للحافظ أبي العلى محمد بن عبد الرحمن، طبعة ثانية (۱۳۸۵ هـ)، ط. الفجالة بالقاهرة.
- ۲۷- «التعريفات» للجرجاني، ط. مكتبة لبنان، (۱۹۸۵م)، بيروت.
- ۲۸- «السنن الكبرى» للحافظ الفقيه أبي بكر أحمد بن الحسين البيهقي (ت ۴۵۸ هـ)، ط. دار المعارف، حيدر آباد، طبعة بالأوفست، دار الفكر.
- ۲۹- (سنن البيهقي) ط ۱، (۱۳۵۵ هـ)، الهند.
- ۳۰- (شرح سنن أبي داود) للحافظ الفقيه ابن قيم الجوزية المطبوع مع (عون المعبدة)، نشر المكتبة السلفية بالمدينة المنورة، (۱۳۸۸ هـ).
- ۳۱- (شرح صحيح مسلم) للإمام الحافظ الفقيه محيى الدين بن شرف النووي (ت ۷۷۶ هـ)، ط. المطبعة المصرية بالقاهرة.
- ۳۲- (صحيح ابن حبان) ط ۱، (۲۰۱۲م)، بيروت.
- ۳۳- (طبقات ابن سعد) ط. دار العلم، بدون رقم وتاريخ الطبع، بيروت.

- ٣٤- (الغاية القصوى في دراية الفتوى) للإمام عبد الله بن عمر البيضاوي (ت ٦٨٥ هـ)،
وتحقيق ودراسة وتعليق: علي محى الدين على القره داغي، ط. دار الإصلاح، (١٩٨٢م).
- ٣٥- (فتح الباري صحيح البخاري) للإمام الحافظ أحمد بن علي بن حجر العسقلاني
(ت ٨٥٢ هـ)، ط. المطبعة السلفية بالقاهرة، (١٣٨٠ هـ).
- ٣٦- (القاموس المحيط) للفيروز آبادي، ط. مصطفى الحلبي، (١٣٧١ هـ / ١٩٥٢م).
- ٣٧- (قواعد الأحكام في مصالح الأنام) لسلطان العلماء عزالدين عبد العزيز بن عبد
السلام السلمي (ت ٦٦٠ هـ)، ط. دار الكتب العلمية بيروت.
- ٣٨- (لسان العرب) لابن منظور، ط. دار المعارف بالقاهرة.
- ٣٩- (مجموع فتاوى شيخ الإسلام أحمد بن تيمية) جمع وترتيب: عبد الرحمن بن
محمد بن قاسم العاصمي النجدي الحنبلي، تصوير الطبعة الأولى (١٣٩٨ هـ) على نفقة
الحكومة السعودية.
- ٤٠- (مسند الإمام أحمد) ط. المكتب الإسلامي بيروت، (١٣٩١ هـ).
- ٤١- (المصنف) للحافظ أبي بكر عبد الرزاق بن همام الصنعاني، تحقيق: حبيب الرحمن
الأعظمي، نشر المكتب الإسلامي بيروت.
- ٤٢- (المعجم الوسيط) ط. دار إحياء التراث العربي، الطبعة الأولى، (٢٠٠٨م)، بيروت.
- ٤٣- (المغني) لأبي محمد عبد الله بن أحمد بن محمد بن قدامة المقدسي (ت ٦٢٠ هـ)،
ط. مكتبة الرياض الحديثة بالرياض.
- ٤٤- (نيل الأوطار) للعلامة محمد بن علي الشوكاني (ت ١٢٥٠ هـ)، ط. الكليات الأزهرية
بالقاهرة، (١٣٩٨ هـ).

سيهه م: سه رچاوه و په راويزه كاني فه رمووده:

- ٤٥- (الأحكام السلطانية) الماوردي، ط. المكتبة التوفيقية، مصر.
- ٤٦- (إعجاز القرآن والبلاغة النبوية) مصطفى صادق الرافعي، دار الأرقم، بيروت، ط. (٢٠٠٤م).
- ٤٧- (استراتيجية العمل الثقافي الإسلامي في الغرب) إعداد: مؤتمر القمة الإسلامي التاسع، إيسيسكو، قطر، (٢٠١٠م).
- ٤٨- (الإرهاب الدولي دراسات فقهية تحليلية) أحمد رفعت، صالح بكر، مركز الدراسات العربي الأوروبي، فرنسا، ط ١، (١٩٩٨م).
- ٤٩- (الأذكار) النووي، المكتبة الثقافية، بيروت.
- ٥٠- (الأمر بالمعروف والنهي عن المنكر) لابن أبي الدنيا، ت: صلاح السلاحي، ط ١، مكتبة الغرباء الأثرية، المدينة المنورة، (١٤١٨هـ / ١٩٨٣م).
- ٥١- (الأموال) أبو عبيد القاسم بن سلام، دار إحياء التراث الإسلامي، قطر، ط ٢.
- ٥٢- (بحر الفوائد) للكلاباذي، ت: محمد حسن وأحمد فريد، دار الكتب العلمية، بيروت، ط ١، (١٤٢٠هـ).
- ٥٣- (تعامل المسلمين مع غيرهم) د. يوسف أبو هلاله، دار البيضاء، الأردن، ط ١، (٢٠٠٢م).
- ٥٤- (الترغيب والترهيب) المنذري، ت: الألباني ومشهور حسن، مكتبة المعارف، الرياض، ط ١، (١٤٢٤هـ).
- ٥٥- (جامع المسانيد والسنن) ابن كثير، ت: عبد الملك الدهيش، دار خضر، بيروت، ط ٢، (١٤١٩هـ).
- ٥٦- (حضارة العرب) غوستاف لوبون، ترجمة: عادل زعيتر، مؤسسة هنداوي، مصر، (٢٠١٢م).
- ٥٧- (حلية الأولياء) أبو نعيم الأصفهاني، دار الخانجي ودار الفكر، (١٤١٦هـ).
- ٥٨- (دراسات إسلامية) سيد قطب، دار الشروق، مصر، ط ١١، (١٤٢٧هـ).
- ٥٩- (الدر المنثور) السيوطي، ت: عبدالله التركي، مركز هجر للبحوث والدراسات العربية والإسلامية، القاهرة، ط ١، (١٤٢٤هـ).

- ٦٠- (الدعوة إلى الإسلام) توماس وأرنولد، ترجمة: عدد من المؤلفين، النهضة المصرية، ط ١، (١٩٧٠م).
- ٦١- (رياض الصالحين) النووي، مكتبة المعارف، المغرب، (١٤١٩هـ).
- ٦٢- (زاد المعاد في هدي خير العباد) ط. مؤسسة الرسالة.
- ٦٣- (زهر الآداب وثمر الألباب) أبو إسحاق القيرواني، دار الجيل، بيروت، ط ١.
- ٦٤- (سيرة ابن هشام) ابن هشام، ت: مصطفى السقا وغيره، مطبعة مصطفى البابي الحلبي وأولاده، مصر.
- ٦٥- (سيرة ابنت كثير) ابن كثير، ت: مصطفى عبد الواحد، دار المعرفة، بيروت، (١٣٩٥هـ).
- ٦٦- (السلوك لمعرفة دول الملوك) أحمد بن علي المقريزي، ت: محمد عطا، دار الكتب العلمية، بيروت، ط ١، (١٤١٨هـ).
- ٦٧- (السيرة النبوية الصحيحة) أكرم ضياء العمري، مركز بحوث السنة والسيرة، قطر، (١٩٩١م).
- ٦٨- (السياسة الشرعية) ابن تيمية، دار ابن حزم، بيروت ط ١، (٢٠٠٣م).
- ٦٩- (شرح ديوان أبي تمام) الخطيب التبريزي، دار الكتاب العربي، بيروت، ط ٢، عام (١٤١٤هـ).
- ٧٠- (شرح السنة) البغوي، ت: شعيب الأرنؤوط وزهير الشاويش، المكتب الإسلامي، ط ٢، (١٤٠٣هـ).
- ٧١- (فقه الجهاد) يوسف القرضاوي، مكتبة وهبة، مر، ط ٣، (٢٠١٠م).
- ٧٢- (فقه الزكاة) للشيخ القرضاوي، ط ٢٥، مصر، (٢٠٠٦م).
- ٧٣- (فلسفة إقبال) حسن حنفي، المدار الإسلامي، بيروت، ط ١، (٢٠٠٩م).
- ٧٤- (في الشعر العربي الأندلسي) علي دياب، ط. جامعة دمشق.
- ٧٥- (قصة الحضارة) ول ديورانت، الإدارة الثقافية، جامعة الدول العربية، (١٩٥٥م).
- ٧٦- (قواعد التدبير الأمثل لكتاب الله)، عبد الرحمن حسن حبنكة الميداني، دار القلم، دمشق، ط ١، (١٤٠٠هـ).
- ٧٧- (كشف المناهج والتناقيح في تخريج أحاديث المصابيح) المناوي، ت: محمد إسحاق،

الدار العربية للموسوعات، ط ١، (١٤٢٥هـ).

٧٨- (الكليات) أيوب الحسيني، مؤسسة الرسالة، بيروت، ط ٢، (١٩٩٣).

٧٩- (مجاز القرآن الكريم) لأبي عبيده، ت: محمد فؤاد سزكين، مكتبة الخانجي، القاهرة.

٨٠- (مجمع الزوائد) أبو بكر الهيثمي، ت: حسام الدين القدسي، مكتبة القدسي، القاهرة.

٨١- (محض الصواب في فضل أمير المؤمنين عمر بن الخطاب) ابن المبرد، ت: عبد العزيز

الفريح، الجامعة الإسلامية، المدينة المنورة، ط ١، (١٤٢٠هـ).

٨٢- (ماذا خسر العالم بانحطاط المسلمين) أبو الحسن الندوي، مكتبة الإيمان، مصر.

٨٣- (مناقب أمير المؤمنين عمر بن الخطاب) أبو الفرج ابن الجوزي، طبعة ابن خلدون،

(١٩٩٦م).

٨٤- (المرشد الأمين للبنات والبنين) رفاة الطهطاوي، دار الكتب المصري، القاهرة، (٢٠١١م).

٨٥- (المسلم والآخر رؤية تاريخية) محمد سليم العوا، مكتبة الشروق الدولية، مصر، ط ١

(٢٠٠٩م).

٨٦- (المسلم مواطن في أوروبا) فيصل مولوي، الاتحاد العالمي لعلماء المسلمين، (٢٠٠٨م).

٨٧- (المطالب العالية) للرازي، ت: أحمد السقا، دار الكتاب العربي.

٨٨- (المعارف) ابن قتيبة، دار المعارف، مصر، ط ٢.

٨٩- (المنتقى في عصمة الأنبياء) نور الدين صابوني، ت: محمد بولوط، دار البحوث

الإسلامية، إستانبول.

٩٠- (موسوعة الإعجاز العلمي في القرآن والسنة) د. محمد راتب النابلسي، دار المكتبي،

دمشق، ط ٢، (١٤٢٦هـ).

٩١- (الناسخ والمنسوخ) ابن الجوزي، دار الثقافة العربية، بيروت، ط ١، (١٩٩٥م).

٩٢- (وفيات الأعيان) لابن خلكان، ت: إحساس عباس، دار صادر، بيروت، (١٣٩٨هـ).

کۆر و بیلؤگرافیا و گوّفاره کان:

- ۹۳- الندوة التراثية والهندسية التراثية التي عقدت بالكويت برعاية المنظمة الإسلامية للعلوم الطبية في الفترة (۲۳ - ۲۵ جمادي الآخرة ۱۴۱۹هـ / الموافق ۱۵ أكتوبر ۱۹۹۸م).
- ۹۴- (البصمة التراثية وآثارها الفقهية)، بحث مقدم إلى الدورة الخامسة عشرة لمجمع الفقه الإسلامي لرابطة العالم الإسلامي بمكة.
- ۹۵- دائرة المعارف البريطانية.
- ۹۶- موسوعة ويكيبيديا الحرة.
- ۹۷- موسوعة كولير.
- ۹۸- الموسوعة الدولية.
- ۹۹- مجلة نفير.
- ۱۰۰- موقع الهيئة العالمية للإعجاز العلمي.
- ۱۰۱- موقع صحيفة القدس.

پپرستی بابتهمکان

- ۷-۶..... پیشه کی: د. ئەحمەد ره یسونی.....
- ۹-۸..... پیشه کی وه رگیپر.....
- ۱۲-۱۰..... پیشه کی نووسەر.....
- ۱۴-۱۳..... بیروکە ی ئەم کتیبه.....
به شی یه کهم
- ۱۶..... ئامانجه کانی ئەم کتیبه.....
- ۲۳..... ئامانجه کانی سورەتی یوسف.....
- ۲۷-۲۵..... پیناسە ی چیرۆکه که.....
- ۲۸..... بهرئه نجام و رووناکی په ندو ئە حکامه کان.....
- ۲۹..... یه کهم / مزده دان به پیغه مبه ر.....
- ۳۰..... دووهم / دروستکردنی په یوه ندی له نیوان ناخۆشی و دهستکه وتدا.....
- ۳۲..... سییه م / قه دەری خوا بو به نده کانی خیره.....
- ۳۵..... چواره م / په یوه ندی نیوان کۆتایی سورەتی هودو سورەتی یوسف.....
- ۳۶..... پینجه م / پروگرامی ئیسلامی له ئە نجامدانی هونه ری کاریگه ردا.....
- ۴۱..... شه شه م / رافه ی (تأویل الأحادیث).....
- ۴۳..... چه وته م / به هیزکردنی متمانه به خوا.....
- ۴۴..... هه شته م / به یه که وه گریدانی دهستگرتن به هوکاره رواله تییه کانه وه.....
- ۴۵..... نۆیه م / دهستپیکردن به (الر).....
- ۴۶..... ده یه م / پروگرامی وردی قورئان.....
- ۴۷..... یازده یه م / روونکردنه وه ی هه ندیک له ئامانجه کانی قورئانی پیروز.....
- ۴۸..... سیازده یه م / سه نته ربیه تی خه و له چیرۆکه که دا.....
- ۴۹..... چوارده یه م / وردی ده ربینی قورئان.....
- ۵۰..... یازده یه م / خه وو چه سپاندن و حوکم و جوړه کانی.....

- ۵۱..... حوکمی خه و.....
- ۵۲..... پیوه ری خه و.....
- ۵۴..... شازده یه م / فه رمان کردن به شاردنه وهی خه ونه که.....
- ۵۶..... هه ژده یه م / وانه و په ندی زانستی.....
- ۶۷..... نوژده یه م / مه ترسیه کانی ئیره یی و حه سوودی و بوغز.....
- ۶۹..... بیستم / دیمه نی دانوستان.....
- ۷۰..... بیست و یه ک / دیمه نی پیلانگیړان.....
- ۷۳..... بیست و دوو / دیمه نی جیه جیگردنی تاوانه که.....
- ۷۷..... بیست و سی / دیمه نی یوسف که ده خرپته بیره وه.....
- ۸۰..... بیست و چوار / دیمه نی یوسف له میسر.....
- ۸۲..... بیست و پینج / قوناغی تاقیکردنه وه به ئاره زوو.....
- ۹۹..... بیست و شش / دیمه نی بلاو بوونه وهی چیروکی ناو کوشک.....
- ۱۰۳..... بیست و هوت / نه هامه تیه کان زیندان.....
- ۱۱۲..... بیست و ههشت / دیمه نی سهره تای پیدانی ده سلات.....
- ۱۲۰..... بیست و نو / دیمه نی لیکولینه وه و گیرانه وهی شکو.....
- ۱۳۰..... سی / قوناغی به ده سته وه گرتنی ده سلات.....
- ۱۳۸..... سی و یه ک / پلانی ستراتیجی و قوناغبه ندی.....
- ۱۴۹..... سی و دوو / دیمه نی هاتنی براکان.....
- ۱۵۰..... سی و سی / دیمه نی به رپیکه وتنی برا شیریه که ی.....
- ۱۵۵..... سی و چوار / گه یشتنی برا که ی به میسر.....
- ۱۶۶..... سی و پینج / دیمه نی چاره سهری تاوانبارکردنی برا که ی.....
- ۱۷۰..... سی و شش / ئاشکرابوونی کاره که.....
- ۱۷۴..... سی و هوت / دواي سالاتیکي زور.....
- ۱۷۹..... سی و ههشت / دیمه نی په ندو ئاموژگاری.....
- ۱۸۵..... هه ندیک نه حکامی فیهی.....

به شی دووهم

- ۲۰۶.....تهوهری یه کهم/ بنه ما فیکریی و عه قیده ییه کان.....
- ۲۱۴.....ئامانجه کانی شه ریهت.....
- ۲۴۱.....تهوهری دووهم/ په یوه ندی مسولمان به ئه وانی تره وه.....
- ۲۴۰.....په یوه ندی له گه ل قوره یش.....
- ۲۴۳.....بانگه وازی جیهانیی.....
- ۲۴۴.....واقعی کرداری نامسولمانه کان.....
- ۲۴۶.....چه وساندنه وه و پاکتاو کردنی ئاینه کان.....
- ۲۵۰.....تهوهری سییه م/ جیبه جیکردنه کرداریه کان.....
- ۲۵۵.....کومه له ئادابیکی پیشکه وتوو.....
- ۲۵۶.....هوکاره یاریده دهره کان بو لیورده یی.....

به شی سییه م

- ۲۶۰.....پیشه نگی یوسف بو که مایه تیه مسولمانه کان.....

به شی چواره م

- ۲۷۷.....پیناسه ی هاوالاتیبیوون.....
- ۲۸۱.....سه ربوردیکی میژوویی.....
- ۲۸۵.....جیاوازی نیوان ره گه زنامه و هاوالاتیبیوون.....
- ۲۸۶.....هاوالاتیبوونی نیوده و له تی.....
- ۲۸۷.....هه لویستی ئیسلام سه باره ت به بیرری نیشتمانیی هاوچه رخ.....
- ۲۸۸.....ئیسلام له هاوالاتیبیووندا.....
- ۲۹۴.....پوخته و به راورد.....
- ۲۹۷.....دانان به بیرۆکه ی هاوالاتیبیووندا.....
- ۲۹۸.....ریسا بنچینه ییه کانی هاوالاتیبیوون.....
- ۳۰۲.....والاتی ئیسلام و ولاتی جهنگ.....
- ۳۰۴.....کورتی ده ستووری مه دینه.....

- ۳۰۵.....رؤژئاواو چه سپاندنی ياساكان
- ۳۰۸.....په يوه ندى مسولمانان
- ۳۱۸.....چه مكه هه له كاني كه مايه تيبه مسولمانه كان
- ۳۲۳.....غه نيمه ت و مالى نامسولمان
- ۳۲۴.....تېگه يشتنېكى مه تر سیدار
- ۳۳۲.....ليستی سه رچاوه و په راويزه كان

